

KUBİLAY HAN

KUBİLAY HAN

Morris Rossabi

Çeviren: Özgür Özol

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

KUBİLAY HAN

Morris Rossabi

Çeviren: Özgür Özol

TÜRKİYE İŞ BANKASI

Kültür Yayınları

Genel Yayın: 3411

BİYOGRAFİ

Morris Rossabi
KUBİLAY HAN

ÖZGÜN ADI
KHUBILAI KHAN
HIS LIFE AND TIMES

ÇEVİREN
ÖZGÜR ÖZOL

COPYRIGHT © THE REGENTS OF THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA PRESS
UNIVERSITY OF CALIFORNIA PRESS İLE YAPILAN SÖZLEŞMEYE İSTİNADEN YAYIMLANMIŞTIR

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2015
Sertifika No: 29619

EDİTÖR
LEVENT CİNEMRE

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ/DİZİN
NECATİ BALBAY

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM: EKİM 2015, İSTANBUL

ISBN 978-605-332-590-1

BASKI
YAYLACIK MATBAACILIK
LİTROS YOLU FATİH SANAYİ SİTESİ NO: 12/197-203
TOPKAPI İSTANBUL
(0212) 612 58 60
SERTİFİKA NO: 11931

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Morris Rossabi

Kubilay Han

Yaşamı ve Dönemi

Çeviren: Özgür Özol

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İÇİNDEKİLER

Yirminci Yıl Baskısına Önsöz VII
Birinci Baskıya Önsöz XIII
Çevirenin Notu XIX

1. Bölüm
İlk Moğollar 1

2. Bölüm
Kubilay Ortaya Çıkıyor 21

3. Bölüm
Ulu Kağan 51

4. Bölüm
Fatih 75

5. Bölüm
Çin İmparatoru 113

6. Bölüm
Kültürün Koruyucusu 149

7. Bölüm
Yönetim Hataları ve Çinlilerin Tepkisi 173

8. Bölüm
Bir İmparatorun Çöküşü 201

Notlar 225
Çince Karakterler ve Wade-Giles Türkçe Okunuş Çizelgesi 259
Batı Dillerinden Araştırma Eserleri 271
Uzakdoğu Dillerinde Bibliyografya 311
Dizin 323

Yirminci Yıl Baskısına Önsöz

Bu kitabın ilk baskısından beri geçen yirmi yıl içinde Moğollar hakkında adeta bir çalışmalar seli yayımlandı. Hatta bilimsel çalışmaların kuşkulu ve çarpık kullanımı sonunda oluşan popüler bir kitap, çok satanlar listesine girdi ve güncel dış siyaseti konu alan önemli kitapları bile etkiledi. Bir başkası, tuhaf biçimde, Kubilay Han'ın büyükbabası Cengiz Han'ın, topraklarını yönetirken demokratik ilkelere bağlı bir hükümdar olduğunu öne sürdü. Cengiz'in yaşamını anlattığı öne sürülen bir film, 2007 yılında Yabancı Dilde En İyi Film Akademi Ödülü'ne aday gösterilen beş filmden biri oldu. Elbette, Moğollar hakkında güvenilir, bilgiye dayalı ve aydınlatıcı çalışmalar da yayımlandı ve bunlar, dünya tarihinde en geniş kesintisiz topraklara sahip olan bu imparatorluk hakkında daha ayrıntılı ve kesin bilgi verdiler. Moğollara olan ilginin artmasından bu kitap da yararlandı. Yayımından iki yıl sonra Fransızcaya ve İtalyancaya çevrildi ama geçtiğimiz yıl içinde bu ivme iyice arttı. Birdenbire Rusça, Çince ve Korece çevirileri ortaya çıktı.

Moğollara olan bu ilgi, temel olarak küresel tarihe giderek daha çok değer verilmesinden kaynaklanıyor. Tarihçiler bir dünya tarih kurumu (*World History Association*) oluşturdular ve kendi dünya tarihi dergilerini (*Journal of World History*) çıkarmaya başladılar. Okullar, Batılı olmayan uygarlıkları, özellikle de Doğu ile Batı'yı bağlayan uygarlıkları konu alan dersleri önkoşul yapmaya başladılar. Bu iç içe geçmiş tarihler konusundaki artan ilgide Moğollar özel bir önem taşıyor çünkü Avrupa ve Çin arasındaki ilk doğrudan temasın başladığı dönem, onların dönemidir. Bu teması Marco Polo temsil ediyor, ama o dönemde misyonerler, Cenevizli ve Venedikli tüccarlar dışında, Doğu Asya'ya giden bir Fransız gümüş ustası –ayrıca elbette İranlı, Orta Asyalı ve Ermeni yıldızbilimciler, askerler, memurlar, tüccarlar, dokumacılar ve hükümdarlar– da var-

dı. Batı Asya'ya ve Doğu Avrupa'ya Moğol yayılması ve Batı ile bunun ardından gelen temaslar, küresel tarihin başlangıcını oluşturan şeydir.

1990'dan sonra Moğolistan'ın dünya gündemine yeniden girmesinin de 13. ve 14. yüzyıllardaki Moğol İmparatorluğu'na tekrar ilgi duyulmasında katkısı oldu. 1921'den 1990 yılına dek sosyalist Moğolistan esas olarak SSCB ve Doğu Avrupa ile temas halindeydi, ama Sovyetler Birliği'nin çökmesi ve Moğolistan'ın Doğu Asya'ya ve Batı'ya açılmasıyla pek çok yabancı bu ülkeye gidip Moğol tarihine gözle görülür ilgi başlattı. Moğolistan'da arkeolojik araştırmalar yapılması, geleneksel ekonomiye yol göstermesi amacıyla çağdaş göçer yaşamın araştırılması ve 12. ve 13. yüzyıllardaki iklimin incelenmesi de Moğol İmparatorluğu'nun arkaplanı hakkında bilgiler sundu. Moğolistan'daki bu çalışmalar, hem bilginleri hem de popüler yazarları Moğol çağı hakkında kitaplar ve makaleler yazmaya teşvik etti.

Bu çalışmalar, Moğolların Batı Asya ve Rusya'daki toprakları hakkındaki bilgilerimize de katkı sağladı. İran'daki sanat ve kültür uyanışı üzerine pek çok çalışma ortaya çıktı ve bunlar Çin'in İran sanatı üzerindeki etkisi konulu, çok övülen bir müze sergisine dönüştü. Mısır Memlukları, Rusya'daki Altın Orda ve Ortadoğu'daki İlhanlar arasındaki üç kutuplu çekişmeleri konu alan kitaplar, çeşitli Moğol hanlıkları arasındaki uçurumu sergiledi ki imparatorluğun temellerini oyan ve sonunda çöküşüne sebep olan da bunlardı. Altın Orda ve Moğol etkisi de dikkat çekti. Ayrıca, Marco Polo'ya olan hayranlık sayesinde küresel tarih öne çıktı ve Avrupalılar ile Moğollar arasındaki ilişkilere ışık tutan pek çok kitap basıldı.

Çin'deki Moğol hükmü hakkında da çalışmalar yayımlandı. Bu yayınların en önemlisi olan *The Cambridge History of China: Alien Regimes and Border States, 907-1368* (Cambridge Çin Tarihi: Yabancıların Yönetimi ve Sınır Devletleri, 907-1368), Moğollarca kurulan Yüan Hanedanı'nın her dönemindeki siyasi ve ekonomik gelişmelerin bir özetini sunar. Yeni düzenlenen bir yayın, Songˇ-Yüan-Mingˇ hanedanları arasındaki geçiş olarak adlandırılan olguyu konu alıyor ama Moğol dönemine özgü bazı konulara da değiniyor. Çin'deki Moğol devlet kurumları, tıptaki gelişmeler ve kadınların mülkiyet hakları üzerine de kitap ve makaleler yazıldı. Yüan Hanedanı hükmünün bütün yönleri yeterince çalışılmış olmasa da, ön çalışma niteliğindeki bu kitap ve makaleler,

o dönemdeki gelişmeler hakkında değerli bilgiler ortaya koydu. Yüan Hanedanı'nın, özellikle de Kubilay dönemindeki uluslararası ilişkilerinin incelenmesi sonucunda, Moğolların Japonya'yı ve Java'yı işgalleri de, Yüan devletinin Hindistan ve Batı Asya ile ticari bağları da daha iyi anlaşıldı. Bu çalışmalar elinizdeki kitabı tamamlar niteliktedir. Hatta bazı tezlerimde kimi değişiklikler yapmama da neden olmuşlardır.

Örneğin Çin kaynaklarının, başarısız 1281 Japonya seferindeki asker sayılarını şişirdikleri sonucuna vardım. Çin kaynakları işgal ordusunun mevcudunu 140.000 olarak verir, bu da o dönem için aşırı büyük bir seferdir. Halbuki Japon kaynaklarını kullanan Thomas Conlan, bu seferde çok daha az savaşçı olduğunu öne sürdü. Yine de bu seferin masraflarının büyüklüğü, oldukça büyük bir gücün seferber olduğunu gösteriyor. Hatta kısmen bu masraflar yüzünden başlayan bütçe açıkları, Japonya seferinden sonra Yüan Çin devletinde ortaya çıkan çalkantıların da nedeniydi. Dolayısıyla, bu sayının Yüan tarihi eleştirmenlerinin ortaya attığı 10.000 kadar düşük olduğunu da sanmıyorum. Herhalde 140.000'in gerçekten abartılı olduğunu ve gerçek sayının bunun yarısı civarında olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır.

Kitabı bugün yazacak olsaydım daha çok vurgulayacağım konular, belki de bu ayrıntılardan bile önemlidir. Bu kitap ortaya çıktığı günlerde, gerek Doğu'da gerek Batı'da pek çok eğitimli okur Moğolları yağmacı, açgözlü ve cani olarak algılıyor, işgal ve yönetimlerinin de yıkıcı felaketler olduğunu düşünüyordu. Bu kitap ve o günlerde tek tük yazılan başka bazı çalışmalar, Moğolların yönettikleri ülkeler üzerlerindeki etkilerine ilişkin bu topyekûn olumsuz bakışa meydan okudu. Bu çalışmalar, Moğolların Doğu ile Batı arasındaki ticarete katkıları ile kültürel, dini, sanatsal ve teknolojik etkileşim –bugün sevilen tabirle "küreselleşme"– üzerindeki etkilerine odaklandılar. Bu kitap ayrıca, Kubilay'ın yabancı dinlere karşı genellikle hoşgörülü tutumunu ve Çin'i yönetirken çok etnili bir memur kadrosu istihdam etmesini tanımlayarak, Moğolların yapıcı ve yönetici değil katil ve yıkıcı oldukları yolundaki alışıldık düşünceyi çürüttü.

Ancak bu sefer de geçtiğimiz yirmi yıl içinde popüler yazarlar, bu kitabı ve başkalarını da kullanarak, Moğolları kahraman olarak betimlemeye, Cengiz ve Kubilay gibi Moğol önderleriniyse evliyalaştırmaya başladılar. Cengiz Han'ı çağdaş dünyanın habercisi, tavrını ve siyase-

tini de bir demokrasi simgesi gibi gösterdiler. Bunun nedeni, önemli kararlarda soylulara danıştığı ve kadın haklarını savunduğu iddiasıydı. Moğol döneminde Asya'nın çoğunluğunda hüküm süren barış ortamını belirten Moğol Barışı (*Pax Mongolica*) tanımına vurgu yaparak, Moğol istilasının karanlık ve gaddar yönlerini görmezden gelme eğilimine girdiler. Maalesef Moğol İmparatorluğu'nun bu çarpıtılmış görüntüsü giderek daha çok popüler destek buluyor.

Ben, Kubilay ve hükmü konusunda dengeli bir yaklaşım sunmaya çalışmış olsam da, herhalde Kubilay'ın neden olduğu yıkıma daha çok dikkat etmeliydim. Güney Çin, Kore, Güneydoğu Asya, Japonya, Orta Asya ve Mançurya üzerine yaptığı seferlerde yüz binlerce, belki milyonlarca insan öldü. Birlikleri pek çok bölgede kentleri ve köyleri harap ettiler. Bu seferlerde aralıksız bir şiddet uyguladılar. Bu katliamı ve yıkımı görmezden gelmek tarihçilik açısından uygun olmadığı gibi, Kubilay'ın ve Moğolların Doğu ve Güneydoğu Asya'daki etkileri konusunda da gerçeğe uygun olmayan bir resim ortaya çıkarır. Kubilay'ın meslekleri, zanaatları, Çin sanatını, Çin tiyatrosunu geliştirmesi; yönetime ve istikrara katkısı, dini hoşgörüsü görmezden gelinmemelidir, ama bunlara dayanarak işgalleri ve yarattığı dehşet aklanamaz.

Kubilay ile ilgili üstü kapalı değindiğim halde derinlemesine incelememiş olduğum bir konu da, Çin sanatını desteklemesi ve bunun sonucunda Moğol İmparatorluğu'nun diğer bölgelerine sanatın yayılmasıdır. Kültürlerarası teması incelemek ve tanımlamak için elbette elle tutulur nesneler kolaylık sağlar. Moğol döneminin Batı Asya sanatı da Çin sanatının etkisini açıkça gösterir. Kubilay, kardeşinin ve yeğenlerinin yönettiği İran'daki Moğol devleti İlhanlarla iyi geçindiği için, Çin ve Batı Asya arasında da gözle görülür bir etkileşim bulunur. Bu kitabın yayımlanmasından sonra, "When Silk Was Gold" (İpek Altınken – Cleveland Sanat ve Metropolitan müzelerinde 1997-1998 yıllarında açılan bir sergi) ve "The Legacy of Genghis Khan: Courtly Art and Culture in Western Asia, 1256-1353" (Cengiz Han'ın Mirası: Batı Asya'da Saray Sanatı ve Kültürü, 1256-1353 sergisi – Metropolitan ve Los Angeles Sanat müzelerinde 2002-2003 yıllarında açılan bir sergi) sergileri, İran'ın Çin'den aldıklarını açıkça ortaya koymuştur. İranlı çömlekçiler, uçuk yeşil Çin porselenlerini (*seladon*) taklit etmeye çalıştılar ve işlerine Çin tasarımlarını kattılar. Benzer biçimde, ejder, anka kuşu, Çinli sanatçıların ağaç

ve bulut çizimleri gibi Çin tasarımının en temel öğeleri de o dönemdeki İran resimlerinde ve Reşidüddin'in [Hamedani-ç.] ünlü dünya tarihinde görüldü. Kubilay Han, böylesi bir sanat alışverişini himaye ettiği için de övgüyü hak ediyor.

Yeni araştırmalar ve yayınlar ortaya çıktıkça, ben de daha çok çalışıp deneyim kazandıkça, Kubilay ve dönemini konu alan bu kitabın yeniden ele alınması gerekebilir. Ancak, bu değişikliklerin bu kitapta çizmiş olduğum resmi yakın gelecekte fazla değiştireceğini sanmıyor, hem akademisyenlerin hem de genel okurun bu biyografiyi yararlı bulacağını düşünüyorum.

Çincenin transliterasyonunda pinyin sisteminin kullanılması, bu kitap taslakken yeni yayılıyordu. Wade-Giles sistemini pinyine çevirmek için gösterilecek çabanın masrafı, kitabın yeni baskısının fiyatını artıracaktı. Bu yüzden, okuyucunun iki sistem arasındaki dönüştürme çizelgelerine her zaman ulaşabileceği düşüncesiyle pinyine dönmedim. Bu önsözün yazımında bana yardımcı olan Sarah ve Nathan Sterinbach'a teşekkür etmek istiyorum.

New York, Nisan 2009

Birinci Baskıya Önsöz

Kubilay Han, gerçekten yaşamış bir kişidir. Pek çok okuyucu, Samuel Taylor Coleridge'in "Kubla Han" adlı şiiri yüzünden onu hayal mahsulü yahut efsanevi bir kişilik sanmış olsa da, kuşkusuz tarih sahnesinin bir oyuncusuydu ve Çin ile Asya'nın büyük bölümünü etkilemenin yanında, Avrupa tarihinin seyrini de değiştirdi. Dünyanın her yanındaki çağdaşlarının çoğu onu duydu; çeşitli dillerde 13. ve 14. yüzyıllarda yazılmış kitaplarda adı geçti. Farklı toprakların sanatçıları onun resimlerini çizdi. Çin resimlerinde bir Moğol olarak betimlendi, İran minyatürlerinde bir halifenin giyim ve görünümüne sahip olarak çizildi, Marco Polo'nun seyahatname taslaklarında beyaz tenli bir Avrupalı kral olarak gösterildi. Her uygarlık Kubilay'ı kendi ışığında tanımladı. Sonuç olarak ünü bütün dünyaya yayıldı.

Moğol İmparatorluğu'nun yükselme ve gerileme dönemlerinde yaşadı ve hükümdar oldu. Dedesi Cengiz Han'ın Pekin'i ele geçirdiği 1215 yılında doğdu. 1294 yılındaki ölümü de Moğol İmparatorluğu'nun yüzyılın başından itibaren artan çöküşüne ve parçalanışına denk geldi. Göçer bir fatih olmaktan çıkarak, yerleşik bir toplumu etkin biçimde yöneten ilk Moğol hükümdarlarından olduğu için dikkat çekti. Çin'deki egemenliği boyunca bir başkent inşa edildi, yeni yasalar yapıldı, bütün Moğol topraklarında kullanılmak üzere bir yazı dili geliştirildi. Tiyatro, sanat, zanaatlar, bilim ve tıp, saray tarafından desteklenmeye başlandı.

Kubilay'ın Asya ve hatta dünya tarihindeki büyük rolüne karşın, ciddi bir biyografisi yoktur. Walker Chapman, onun üzerine güzel bir çocuk kitabı yazmıştır ama bu eser çoğunlukla İngilizce kaynaklara dayanır. Otagi Matsuo ve Katsufuji Takeshi tarafından yazılan iki Japonca biyografi ile Li Tanğ tarafından yazılan Çince eser, temel olarak Çin kaynaklarını alır ve Avrupa ya da Orta Asya kaynaklarına çok az atıf

yapar. Bu dört çalışmayı da faydalı buldum ve bu yazarların katkılarını küçümsemek istemem. Ancak Ulu Kağan'ın akademik bir biyografisinin gerektiği de açıktır.

Bu kitabın taslaklarını tamamladıktan sonra, 1986 yılında Chou Liang-hsiao [Türkçe telaffuzu *Cov Liang-şiav*-ç.] tarafından yayımlanmış bir biyografiye rastladım. Yalnız Çin kaynaklarından besleniyor olduğu halde, bu biyografi de benim bu eserde aktardığım bilgileri teyit etmektedir.

Önceki biyografi yazarları gibi benim de karşılaştığımız zorluklardan biri, kaynaklar konusudur. Konu hakkındaki kaynakların kabasını oluşturan resmi Çin tarihleri, Kubilay'ı bir insan olarak değil, kusursuz bir Konfüçyüsçü hükümdar olarak anlatırlar. Alıntılar, kişisel bilgi ve öykücükler pek nadirdir. Bu yüzden de Kubilay Han'ın yaşamı üzerine çalışmak pek ümit verici görünmemiştir. Ulu Kağan'ın biyografisini yazmak fikrinin aklıma düştüğü ilk yıllarda, Çin yıllıkları (*Yüan Şi*) arasından onun otuz dört yıllık hükmü boyunca tutulmuş yıllıkları (*Pen-Ci*) okudum ve çevirdim. Yıllıklarda, sarayda yaşananlar –örneğin yabancı elçilerin ziyaretleri, memurların terfileri ve iç siyaset hakkında bildiriler– neredeyse günbegün aktarılıyordu. Ancak bu yıllıklar, Kubilay'ın kişiliği, fikriyatı ve programı hakkında pek az ipucu veriliyordu. Kubilay'ın yönetici rolünü vurgulayan bu kaynaklar, onun kişiliğine dair fazla bilgi içermiyordu. Yalnız Çin yıllıklarına dayanan bir biyografi yazılamazdı. Dahası, Moğol yazı dili Kubilay'ın doğduğu yıllarda oluşmaya başladığı ve dolayısıyla yazılı kayıt tutma geleneği henüz gelişmiş olmadığı için döneminin yerel yazılı kaynakları da kısıtlıydı. Neyse ki başka kaynaklar mevcuttu. Moğol İmparatorluğu Asya'nın büyük bölümünü kapsadığı için, başka toplumlardan tarihçiler ve gezginler de Ulu Kağan hakkında yazmışlardı. İranlı tarihçi Reşidüddin'in; "Koryo-sa" adıyla kendi saray tarihlerini tutan Koreli memurların; Rus, Arap, Ermeni ve Suriyeli yazarların eserleri, Kubilay hakkında ilginç ve işe yarar küçük öyküler içerdikleri için, Çin kayıtlarını tamamlar nitelikteydi. Yine aynı biçimde, Venedikli gezgin Marco Polo da Kubilay'ın sarayı hakkında uzun ve ayrıntılı yazmıştı. Bu kaynakların derlenmesiyle, Kubilay'ın yaşamı ve dönemi hakkında yeterli ayrıntı ortaya çıktı. Bilgilerimizde boşluk olan konuları dile getirdim. Ama bana göre eldeki kaynaklar yaşamının ana hatlarını ve tarzını ortaya koymaya yetmektedir.

Tarih araştırması ve yazımı, çoğunlukla yalnız bir çabadır. Araştırmacı, zamanının çoğunu kütüphanede ya da evinde tek başına geçirir. Yine de pek çok kurum ve birey, araştırmacının bu işi sürdürmesine katkıda bulunur ve işini kolaylaştırır. Ben de bu kitabı tamamlayabilmek için paha biçilmez önem taşıyan yardımlar aldım ve destekler gördüm. Bu fırsattan yararlanarak, bana doğrudan katkı sağlayan veya yardımcı olan herkese teşekkür etmek istiyorum.

Bu kitabın araştırması ve yazılması sürecinde bana burs sağlayarak destek veren National Endowment for Humanities ile American Council of Learned Societies'e minnettarım. Onların desteği sayesinde Kubilay ile ilgili kütüphanelere ve yerleşim bölgelerine seyahat için gereken zamana ve şansa sahip oldum. Harvard Üniversitesi'nin Harvard-Yenching Kütüphanesi, Columbia Üniversitesi'nin Doğu Asya Kütüphanesi ve çalıştığım kaynakların çoğunu barındıran Ulusal Kongre Kütüphanesi, bu kütüphanelerin başında geliyor. Bu büyük araştırma kurumlarının üçünün kütüphanecileri de seçkilerindeki Doğu kaynakları konusunda yardımsever ve çok değerli rehberlerdi. Kopenhag Kraliyet Kütüphanesi'ndeki, Tokyo'daki Toyo Bunko'daki ve Taipei'deki Ulusal Saray Müzesi'ndeki kütüphaneciler de araştırmamı kolaylaştırdılar; onlara da yardımları ve incelikleri için teşekkür etmek isterim. Pek çok müzenin küratörü, çalışmalarımda önemli ipuçları sağladılar. Freer Sanat Galerisi'nden Dr. Thomas Lawton, Cleveland Sanat Müzesi'nden Dr. Stan Czuma ve Waikam Ho ile Taşkent'teki Özbek Devlet Tarih Müzesi'nin, Ulan Batur'daki Devlet Tarih Müzesi'nin, Lan-cov'daki Kansu Eyalet Müzesi'nin ve British Museum'un küratörleri de önemli aşamalarda destek ve yardımlarda bulundular; hepsine minnettarım.

Bu kitapta ifade edilen fikirlerin bazıları, ilk olarak meslektaşlarıma ya da meslekten olmayan kişilere verdiğim söylevlerde ya da derslerde sunuldu. Bu dinleyicilerime de kuramlarımı üzerlerinde denememe izin verdikleri için teşekkür ederim. Columbia Üniversitesi'ndeki Geleneksel Çin Semineri, Princeton Üniversitesi'ndeki Doğu Asya Çalışmaları Programı, Pennsylvania Üniversitesi'ndeki Oryantal Çalışmalar Programı, Toronto Üniversitesi'ndeki Doğu Asya Çalışmaları Programı, Harvard Üniversitesi İç Asya Semineri, Ohio Devlet Üniversitesi'ndeki Ortadoğu Programı, Kudüs Yahudi Üniversitesi'ndeki Uluslararası İslam Konferansı, Oberlin College ve Kansas Üniversitesi'ndeki Doğu

Asya programları, Chicago Üniversitesi'ndeki Ortadoğu Merkezi ve Ghent Üniversitesi'ndeki Çin Çalışmaları Programı, Kubilay ve dönemini tartışabilecek ortamlar hazırladılar. Bu toplantılara katılan herkese soruları ve yorumları için teşekkür etmek isterim. Beni bu toplantılara davet eden akademisyenlere de özellikle minnettarım: Columbia'dan Prof. Hans Bielenstein, Princeton'dan Prof. Frederick Mote, Pennsylvania Üniversitesi'nden Prof. Susan Naquin, Toronto Üniversitesi'nden Prof. Wayne Schlepp, Harvard'dan rahmetli Prof. Joseph Fletcher, Ohio'dan Prof. Stephen Dale, Yahudi Üniversitesi'nden Prof. Rafi İsraeli, Oberlin'den Prof. Dale Johnson, Kansas'tan Prof. Wallace Johnson, Chicago'dan Prof. John Woods ve Ghent'ten Prof. Charles Willemen'e teşekkür ediyorum. Eskiden Bowdoin College'da bulunan Dr. John Langlois, American Council of Learned Societies sponsorluğunda düzenlenen "Moğol Yönetiminde Çin" konferansına tebliğ sunmak üzere davet etti. Ben de aynı vakfın sponsorluğunda, "10.-14. Yüzyıllarda Doğu Asya'nın Uluslararası İlişkileri" konulu bir konferans düzenledim. Bu tartışmalar ve oturumlar, Kubilay ve dönemi hakkındaki fikirlerimi netleştirmemde yardımcı oldu. New York Asia Society, Iona College, Connecticut Wilton Halk Kütüphanesi, Connecticut Cosmopolitan Club, Brearley School, Cathedral School ve New York Fieldston School bünyesinde genel dinleyiciye yaptığım konuşmalar hem eğlenceli, hem teşvik ediciydi. Bu sunumların sonundaki sorular, beni temelleri sağlam olmayan çıkarımlarımı yeniden değerlendirmeye yöneltti.

Doris Tomburello, bu kitabı da, önceki kitaplarıma gösterdiği özen ve hatasızlıkla metne döktü. Birçok dikkatsizliğimi ortaya çıkardığı için kendisine içtenlikle minnettarım. Bana yardım eden diğer dostlarım ve meslektaşlarım arasında Cornell'den Prof. Charles Peterson, Münih Üniversitesi'nden Prof. Herbert Franke, Bay ve Bayan Gordon Derzon, Debora Kramer, George Moulton, De Stan Czuma ve eşi, Pennsylvania Üniversitesi'nden Dr. Andrew Nemeth, Washington Üniversitesi'nden Prof. Hok-lam Chan, Peter Stern, William Frost, Gretchen Dykstra, Joseph ve Françoise Shein, Jane ve Thomas Martin, Dr. Dennis Niewoehner ile eşi Dr. Catherine Niewoehner da bulunuyor. Ayrıca, kitaba yaptıkları değerli katkılardan ötürü Sheila Levine, Sally Serafim ve California Üniversitesi'nden Susan Stone'a da minnettarım.

Ailem de bu kitabı tamamlamamda yardımcı oldu. Annem ve babam Bay ve Bayan Joseph Rossabi, kardeşim ve yengem Mayer ve Naomi Rossabi, dayım Clement Hakim, kayınvalidem, kayınbiraderim ve eşi Bay ve Bayan John Hermmann, araştırmamın ilk günlerinde eşime ve çocuklarıma New York'ta kol kanat gerip pek çok konuda bize yardımcı oldular. Kızım Amy ve oğlum Tony de yardımlarını esirgemediler; takıldığımda sözcükler önerip, acıktığımda kurabiye pişirip, fazla hareketsiz kaldığımda benimle top oynadılar. Bu kitapla ilgili en büyük övgüyü eşim Mary hak ediyor. İlk okuyan ve düzenleyen de, en sert eleştiren de kendisi oldu. Kubilay'ın eşi Çabi gibi, benim eşim de vazgeçilmez bir yardımcıydı. Bütün bunlar ve çok daha fazlası için kendisine minnettarım.

Bu kitabın ilk taslağının bunun iki katı olduğunu söylemem gerekiyor. Daha fazla ayrıntı isteyen okurlar, Columbia Üniversitesi'nin Doğu Asya Kütüphanesi'ne başvurabilir.

Kitabımın karton kapak baskısında bazı küçük düzeltmeler ve değişiklikler yapma fırsatım oldu. Harvard Üniversitesi'nden Prof. Elizabeth Endicott-West'e, Londra Üniversitesi Doğu ve Afrika Çalışmaları Okulu'ndan Dr. David Morgan'a ve Princeton'dan Prof. Denis Twitchett'e önerileri için teşekkür etmek istiyorum.

Kitabın dördüncü karton kapak baskısını, metinde ve dipnotlarda küçük değişiklikler yapmak için kullandım. Ayrıca, kitabın ilk basımından sonra yayımlanmış ya da dikkatimi çekmiş olan Batı dillerindeki eserlerin bir listesini de ekledim. Bu arada, yardımcı olabilecek üç Çince çalışma daha yayımlandı, onları da sıralamak istiyorum: Shen Hui-ju, *Hu-pi-lieh*, Taipei, 1990; Ch'en Kao-hua, *Yüan Shang-tu*, Çilin, 1988 ve Hu Chao-hsi ve Chou Ch'ung-hua, *Sung Meng (Yüan) kuan-hsi shih*. Batı ve Asya dillerindeki kaynakların daha ayrıntılı listesini, bugünlerde yayına hazırlamakta olduğum çokciltli Moğol Tarihi eserime ekleyeceğim.

New York, Ağustos 1994

Çevirenin Notu

Eser, doğası gereği Çince, Moğolca, Japonca, Korece, Türkçe ve birçok farklı dilde kişi adı, yer adı ve unvan içermektedir. Türkçe çeviride dil bütünlüğünün korunabilmesi ve okuma kolaylığı sağlanması adına, transliterasyonda Türkçe telaffuz yeğlenmiştir.

Yazar, eserdeki Çince sözcüklerin İngilizce transliterasyonunda Wade-Giles yöntemini kullanmıştır. Japonca sözcükler için Hepburn, Korece sözcükler için McCune-Reischauer yöntemlerine başvurmuştur.

Çok sayıda Çince adın akıcı biçimde okunabilmesi için, özgün metinde Wade-Giles yöntemiyle yazılmış olan sözcüklerin çevirisinde Türkçe okunuşları kullanılmıştır. Dizin de bu Türkçe okunuşlara göre hazırlanmıştır. Ancak okurun yabancı dillerdeki bibliyografyayı izleyebilmesini sağlamak adına, dipnotlarda ve bibliyografya bölümünde eserlerin Wade-Giles yöntemiyle İngilizceye çevrilmiş olan baskı adları korunmuştur.

Çince yer adlarının bugün de yaygın kullanılmakta olanların yazılışları, yazar tarafından da transliterasyon kullanılmadan verildiği için, aynı biçimde Türkçeleştirilmiştir (Pekin, Şantung vb.).

Batı kökenli adlarda ve Yahudi adlarındaysa transliterasyon uygulanmamıştır. Yazar tarafından Kraliyet Asya Araştırmaları Topluluğu yöntemiyle İngilizce yazılmış olan Ortadoğulu ve Müslüman adları, okuma kolaylığı sağlamak için Türkçe okurun alıştığı biçime dönüştürülmüştür (Reşidüddin, Said Ecel Şemsettin, Ahmet vb.).

Yazar tarafından Moğolcanın transliterasyonunda Antoine Mostaert yöntemi kullanılmıştır. Moğolca sözcüklerin çoğunun sesdeşleri Türkçede denk anlamda kullanıldığı için, her Moğolca sözcük eserde bir kez belirtilmiş, daha sonra Türkçe dengi kullanılmıştır (oba, oymak, kağan vb.).

Yazarın özellikle Çince unvanların ve makamların çevirisinde kullandığı Roma ya da Anglosakson kültürünü çağrışan yakıştırmalar ye-

rine, Türkçede daha alışıldık olan denkleri kullanılmıştır (dirlik, nazır, binbaşı vb.). Yazarın kendisinin de Çince devlet unvanlarına karşılıklar türetmek durumunda kaldığı ve yakıştırmalara başvurduğu göz önüne alınarak, bu unvanlar Türkçede daha tanıdık sözcüklerle değiştirilmiştir. Çince telaffuzları da yanlarında belirtilmiştir (*Çıng Şiang*: Başnazır, *Cong-şu Ling*: Mabeyn Başkâtibi vb.).

Japonca, Korece ve Tibetçe eski adlar da Türkçe telaffuza uygun hale getirilmiştir.

Kubilay Han

(1215-1294)

1. Bölüm

İlk Moğollar

Kubilay Han, Moğol gücünün dorukta olduğu dönemde yaşadı. Moğol istilası başlarken doğdu, Moğol orduları kuzeye ve batıya yayılırken büyüdü. Kubilay da, büyükbabası Cengiz de, Moğolların ve Avrasya'nın tarihindeki bu görkemli dönemin en ünlü kişileri oldular. Avrasya tarihi, Moğollarla başladı. 13. yüzyılın ilk birkaç on yılı içinde, dünya tarihinin en büyük imparatorluğunu kurmayı başardılar. Toprakları kuzeyde bugünkü Kore-Batı Rusya çizgisinden, güneyde Burma-Irak çizgisine kadar genişledi. Orduları bugünkü Polonya ve Macaristan'a kadar uzandı. Bu süreç boyunca, o dönemde dünyanın en büyük hanedanlarından bazılarını yok ettiler: Ortadoğu ve İran'da Abbasiler, Çin'de Cin ve Songˇ, Orta Asya'da Harezmşahlar yıkıldı ve Moğollar bir kuşak boyunca bütün Avrasya'ya egemen olup, dünyanın geri kalanına korku saldılar.

İmparatorlukları yüz yıl bile sürmediği halde, Doğu ile Batı arasında sıkı ve gelişmiş bağlantılar kurarak Avrupa'yı kopmaz bağlarla Asya'ya bağladılar.[1] Yeni edindikleri topraklar görece bir istikrara ve düzene ulaştıktan sonra da yabancılarla ilişki kurulmasını kısıtlamadılar. Evrensel egemenlik iddialarından hiç vazgeçmediler ama kendilerine boyun eğmemiş hükümdarların topraklarından gelenler dahil yabancı gezginlere karşı konuksever davrandılar. Asya'nın kendi egemenliklerindeki geniş kesiminde yolculukları hızlandırdılar ve desteklediler;[2] Avrupalı tüccarların, zanaatkârların ve heyetlerin Çin'e kadar yolculuk etmesine izin veren ilk devlet oldular. Kervanlarla Avrupa'ya ulaşan Asya mallarına yönelik talep, zaman içinde Asya'ya giden bir deniz yolunun aranmasına yol açtı. Böylece Moğollar, Ümit Burnu üzerinden Asya'ya ulaşan bir deniz yolunun keşfedilmesiyle ve batıya doğru yola çıkan ancak hedefi Hindistan'a varamayan Kristof Kolomb'un yolculuğuyla zirvesine ulaşan Avrupa'nın 15. yüzyıldaki keşifler çağının ortaya çıkmasına dolaylı olarak yol açmış oldular.

Moğollar, Asya ile Avrupa'yı bağlamaktan çok daha fazlasını başardılar. Ele geçirdikleri bölgelerin büyük bir bölümünü kendileri yönettiler. Çinli, İranlı ve Türk danışmanların ve yöneticilerin vazgeçilmez yardımları sayesinde, yağmacı olmaktan çıkıp yönetici haline geldiler. Devletler kurdular, bürokrasiler oluşturdular, vergi düzenleri geliştirdiler; çiftçilerin, hayvancıların ve tüccarların çıkarlarını gözettiler. Hanların çoğu yabancı dinlere hoşgörülü yaklaştığı ya da umursamadığı için, Moğol topraklarında dini baskı nadir görüldü. Bazı Moğol önderler çeşitli yerel kültürleri desteklediler, sanatçıları, yazarları ve tarihçileri himaye ettiler. Çin tiyatrosu, İran tarihçiliği ve Tibet Budacı sanat ve mimari, Moğol işgali yıllarında çok yol kat etti.

Moğol hükmünün karanlık yanı elbette göz ardı edilemez. Orduları bazı bölgelere o kadar büyük hasar verdi ki, buraların toparlanması yıllar hatta on yıllar aldı. Kendilerine direnmeye kalkışanlara merhamet göstermediler. 13. yüzyılda İranlı bir tarihçi, Moğolların "katliamlarını, yağmalarını ve yıkımlarını" yazarken, bir seferlerinde eskiden bereket fışkıran bir ülkeyi "tek vuruşta ıssız bıraktıklarını, oraların çöle dönüştüğünü, yürüyen ölülerin ortaya çıktığını, derilerinin ve kemiklerinin toza dönüştüğünü, en güçlülerin bile perişan olup, cehennem azabına sürüklendiğini" anlatır.[3] Modern yazarlar da Moğolları tartarken genellikle benzeri bir acımasızlık gösterirler. Bu yazarlardan biri Moğolların Çin saray hayatındaki sertlik düzeyini yükselttiklerini, "Çin uygarlığının bütün boyutlarına şiddet ve yıkım getirdiklerini, Çin kültürel değerlerini umursamadıklarını, Çin etkisine güvenmediklerini ve Çin devletini de beceriksizce yönettiklerini" söyler.[4]

Ancak Cengiz Han dönemine kadar bir yazı dili geliştirmiş olmadıkları için maalesef muzaffer Moğollar, bu seferlerini, devletlerini ve imparatorluklarını kendi ağızlarından bize aktaran fazla kaynak bırakmamışlardır. Moğolların 13. yüzyıla ait yazılı kaynakları son derece yetersiz olduğu için bilgimizin çoğunu onlara boyun eğmiş olan kavimlerden alıyoruz: Çinliler, İranlılar, Koreliler, Ermeniler, Araplar ve diğerleri... Dolayısıyla, Moğolların gaddar ve zalim olarak anlatılıyor olması doğaldır. Bu yüzden, Moğol zulmü ve canavarlıkları hakkında yazılan abartılı öykülerin bir bölümünün görmezden gelinmesi gerektiği de açıktır.

Moğol İmparatorluğu'nun Doğuşu

Kubilay Han'ın ve atalarının vatanı Moğolistan, "yüce dağları, karlı dorukları, zengin ormanları, ırmakları ve gölleriyle" şaşkınlık uyandıran bir tezatlar ülkesidir.[5] Kuzeyi, doğusu ve batısı kesintisiz dağ sıralarıyla çevrelenmiştir. Güneyinde de Gobi Çölü aşılması güç bir engel oluşturur. Gobi'nin büyük bölümünde kır yaşamı da, tarım ekonomisi de olanaksızdır. Bütünüyle ıssız olmasa bile, yazın dayanılmaz sıcağı ve kışın soğuk rüzgârlarıyla karı, bu çölü neredeyse yaşanmaz kılar. Bu kasvetli ve yabani ortamda, insanın da, hayvanın da ancak en dayanıklısı barınabilir.

Nüfusun çoğu, Moğolistan'ın merkezindeki bozkırda yaşar. Burada, göçer yaşamın en büyük gereksinimlerinden olan su ve ot, yeterince bulunabilir. Bozkırın suyu, yoğun tarım yapmaya yetersizdir ama hayvancılığa uygundur. Geleneksel ekonomi, beş temel hayvana dayanır: Yemek, giysi, barınak ve yakıt amacıyla koyun, keçi ve yak [Tibet sığırı-ç.] beslenir. Taşıma ve çöllerde ticaret amacıyla deve, hareket sağlamak için de at yetiştirilir. At, savaşta süvarinin binmesi yanında, Moğolların resmi iletileri ve raporları geniş topraklarında dolaştırabilmeleriyle ün yapmış olan büyük posta teşkilatlarının da temelidir.[6]

Bozkır göçerlerinin ekonomisi hassastı; kuraklığın, sert kışların ve salgın hayvan hastalıklarının sürekli tehdidi altındaydı. Bu yüzden tarım toplumlarıyla, özellikle de Çinlilerle ticaret zorunluluktu. Ayrıca onlardan bitmiş ürünler de alıyor, karşılığında hayvan ve hayvan ürünleri veriyorlardı. Çinliler ticaret yapmayı reddettiği zaman göçerler, barışçıl yollarla elde edemedikleri ihtiyaçlarını yağmayla gidermek için akınlar kuruyorlardı. 11. yüzyıl sonunda ve 12. yüzyıl başlarında bozkırda "Moğol" adında yeni bir topluluk ortaya çıktı. Başlangıçta küçük obalar (Moğolca *obog*) halinde örgütlenmişlerdi ama bu yüzyıllarda daha büyük boylar (*aymag*) altında birleştiler. Bir zamanlar herhalde dini önderler arasından çıkmış olan boy beyleri, artık savaşçılıkları yüzünden seçilir oldu ve göçer çobanlar toplumunu soyluların (*noyad*) yardımıyla yönettiler. Soyluların boy beylerine olan sadakati bireysel ve kişisel ilişkiye dayanıyordu çünkü Moğol toplumunda boy beyliği kurumuna karşı sadakat gibi soyut bir kavram bulunmuyordu. Boyun savaş eğitiminden sorumlu olan beyler, bunu sağlamak için büyük avlar düzenliyorlardı.

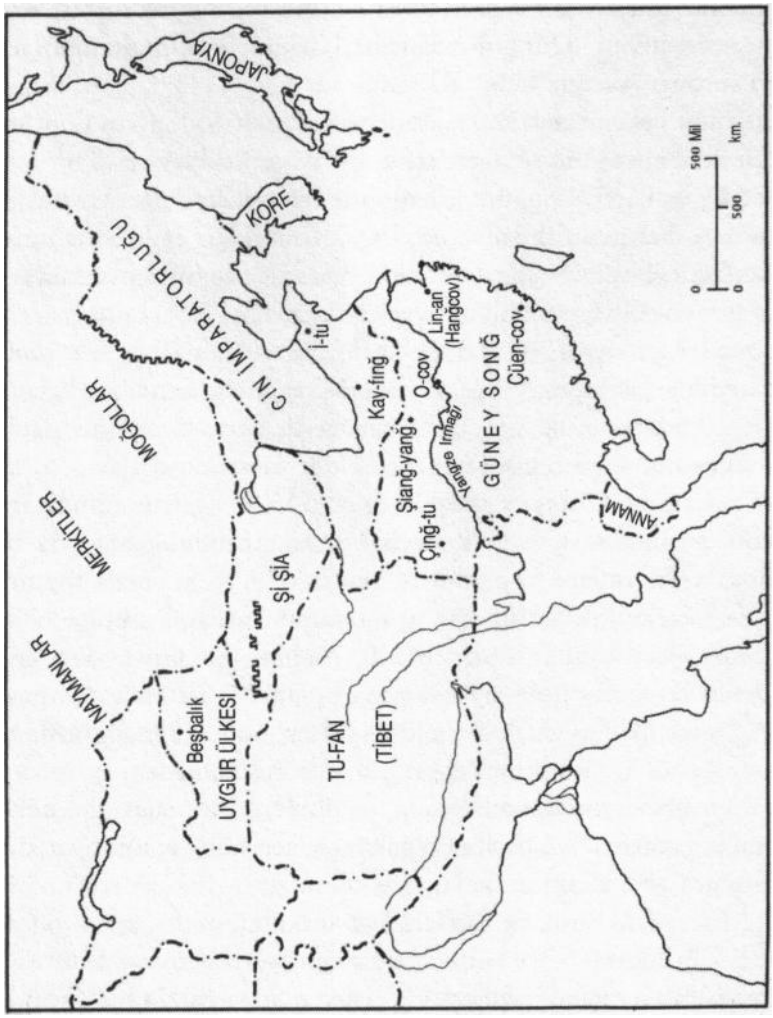
Bütün Moğolların savaşçılık eğitimi almasının bu kadar önemsenmesi sayesinde, beyler gerektiğinde topyekûn seferberlik sağlayabiliyorlardı.

Moğollar 12. yüzyıl sonlarında bu toprağa egemen oldular. Bazı boylar barış içinde birleşti, bazılarına ise güçlü beyler zorla boyun eğdirdi. Ancak merkezi bir önderlik yine de söz konusu olmadığı gibi Uygur, Nayman, Kereyit ve Öngüt gibi bağımsız Türk boyları da aynı bölgede yaşamayı sürdürüyordu.

Cengiz Han (yak. 1162-1227) önderliğinde Moğollar Asya'nın geri kalan topraklarına atıldılar.[7] Cengiz, dağınık Moğol boylarını birleştirdi ve onları güçlü bir savaş makinesine dönüştürdü. Askeri dehası ve siyasi yeteneği tartışılmazdı. Yine de, Owen Lattimore'un saptadığı gibi, "elverişli bir zamanda ve doğru coğrafi bölgede... doğmuş olmasaydı... doğuştan yeteneği onu bu kadar ileri taşıyamazdı."[8]

Cengiz, sistemini Moğol boylarının gelişim biçimine dayadı. Boyların birleşme eğilimleri, uyanan etnik farkındalıkları ve gelişen askeri güçleri sayesinde Cengiz, boyları sancağı altında topladı ve yerleşik uygarlıklara meydan okudu. Hatta Moğol ekonomik yapısının doğasından gelen belirsizlikler, dış ticarete bağımlı oluşları ve komşularının bu ticareti bazen reddediyor olduğu gerçeği, Cengiz'in askeri seferlerini teşvik bile etti. Ayrıca, iklimi zaten sert olan Moğolistan'da havanın hızla soğuması, çayırlarda ot uzunluğunda ve yoğunluğunda belirgin düşüşe neden oldu ve Moğolları kötü etkiledi.[9] Hayvanları ve dolayısıyla kendi yaşamları tehlikeye girince, güney komşuları olan Çin ile ticaret yapmak ya da onlara akınlar yapmak zorunda kaldılar. Gök Tanrı'nın (*Mengü Tengri*) kendisine Moğolları birleştirmek ve belki de dünyayı yönetmek görevini vermiş olduğuna inanan Cengiz, böylece Moğolları geleneksel yuvalarından çıkarmak ve başka bölgeleri ele geçirmek için ihtiyaç duyduğu koşullara ve olanaklara kavuşmuş oldu.

Cengiz (ya da Moğolların önderi kabul edilmesinden önce bilinen adıyla Timuçin), 1190'lı yıllar ile 1200'lerin başları boyunca dünyada önemli bir rol oynamaya hazırlandı.[10] Güvenilir silah arkadaşlarından ve müttefiklerinden oluşan özel bir ordu [*nököd* – "yardımcı, hizmetçi" anlamına gelen *nöker* sözcüğünün çoğuludur-ç.] kurdu. Bu orduyu bin kişilik birimlere böldü ve başlarına binbaşılar atadı. Bu binbaşıların yetkileri, eski oba ve boy beylerinin üstündeydi.[11] Birliklerinde katı bir disiplin uyguladı, bir istihbarat ağı kurdu ve kusursuz süvari birlikleri

Moğol işgali arifesinde Asya. Albert Hermann'ın *A Historical Atlas of China*'sı (s. 38-39) temel alınmıştır.

oluşturdu. Yeni taktikler geliştirip, sahte çekilme gibi eski taktikleri güncelledi; seferlerini de bu taktiklere göre kurguladı. Sonra, oluşturduğu bu büyük güce dayanarak ve ittifaklarını da akıllıca kullanarak Tatarlar, Kereyitler, Naymanlar, Merkitler gibi, Moğol topraklarındaki önemli boylara boyun eğdirmeyi başardı.[12] 1206 yılında, Moğol soylularının önde gelenleri toplanıp (Moğolca *kurıltay*), Timuçin'in önderliğini kabul ettiler ve ona "Cengiz Han" unvanını verdiler. Cengiz Han, bunun ardınan gücünü pekiştirmek için ailesine ve yakınlarına, halkın ve otlakların üzerinde kontrol sahibi olmalarını sağlayan dirlikler verdi.[13]

Cengiz, Moğolları ve bugünkü bağımsız Moğolistan'da yaşayan diğer toplumları dize getirdikten sonra, başka toprakları egemenliğine almaya niyetlendi. Başka bir devlete saldırmadan önce, oraların hükümdarlarına, boyun eğip Cengiz'in himayesine girmeleri yolunda buyruklar taşıyan heyetler gönderdi.[14] Yabancı bir devlet boyun eğerse, vergi ödemeyi ve istediklerini yapmayı sürdürmeleri koşuluyla, oradaki önderlerin güçlerini korumalarına genellikle izin verdi. Ancak yabancı devlet baş eğmeyecek olursa, direnişi kırarken çok acımasız davrandı.

Askeri seferlerinin başarısı göz alıcıydı. Önce, Tangutlar adlı göçer toplum tarafından Çin'in kuzeybatısında kurulmuş olan Şi Şia Hanedanı'nı vergi ödemeye zorladı.[15] Sonra, Çin'in kuzeybatı ticaret yollarını ele geçirince dikkatini Çin'in kuzeyine çevirdi. Bu bölge o dönemde Cürçenler tarafından yönetiliyordu. Bu halk, bugünkü Mançurya bölgesindendi ve Kuzey bölgesini ele geçirip, Cin Hanedanı'nı kurmuşlardı.[16] 1215 yılı geldiğinde, Cengiz'in birlikleri bu hanedanın başkenti olan Yen-cinğ (bugünkü Pekin) kentini ele geçirmiş, hanedanı güneydeki Kay-finğ'e kaçmaya zorlamıştı. Orada, yirmi yıla yakın süre direndiler ve sonunda yenildiler.[17] 1219 yılında batıya dönen Cengiz, Orta Asya'da Moğolların pek çok tüccarını ve elçisini idam etmiş olan Harezm Şahı Alaeddin Muhammed üzerine 200.000 savaşçıyla bir cezalandırma seferine çıktı.[18] Birlikleri, 1220 Şubatı'na kadar Orta Asya'daki Buhara'yı yağmalamıştı. Bir ay içinde Semerkant'ı işgal edip yağmaladılar. Halkın çoğunu da katlettiler ama 30.000 kadar zanaatkâr ve mühendisi sağ tutup, Moğol topraklarına gönderdiler.[19] 1221 yılı geldiğinde, Cengiz Orta Asya'yı ve bugünkü Afganistan'ı ele geçirmişti. İki komutanı, Cebe ile Sübedey, asıl orduya geri dönmeden önce, Kırım'a kadar uzanmışlardı.[20] Cengiz 1227 Ağustosu'nda öldüğü sırada, Çin'in kuzeybatısın-

Moğollar savaşıyor (Reşidüddin yazmasından).

da Tangutlara karşı çarpışıyordu. Naaşı, Moğolistan'ın kuzeydoğusuna taşındı. Orada gömüldü ve mezarının başında kırk genç kadın ile en az kırk at kurban edildi.[21]

Cengiz, haleflerine miras olarak geniş topraklardan çok daha fazlasını bırakmıştı. 1204 yılında, Çin kaynaklarında adı Ta-ta Tonğ-a (Tatar Tonga?) olarak geçen bir esirden, Moğol dilini yazmak üzere Uygur Türk harflerini uyarlamasını istemişti.[22] Din adamlarıyla iyi geçinmenin, halkla iyi ilişkiler kurmanın ve onların desteğini kazanmanın yolunu açacağına inandığı için, ele geçen topraklardaki dini önderleri desteklemiş, hatta bazen din adamlarını vergiden muaf tutmuştu. En uzun soluklu miraslarından biri; yazman, çevirmen, öğretmen, danışman, tüccar ve hatta asker olarak yabancıların kullanılmasıydı. Bu siyaseti halefleri, özellikle de Kubilay Han sürdürdü. Son olarak, "İlk Moğol Yasası" (*yasag*) olarak da bilinen kurallar sistemini yayımladı.[23] Göçer bir toplumun geleneklerini ve alışkanlıklarını yansıtan yasanın, Moğol-

lar yerleşik uygarlıklara boyun eğdirdikçe bir hayli değişim geçirmesi gerekti ve Moğol İmparatorluğu büyüdükçe, yazılı yasalara ve düzenlemelere duyulan gereksinim arttı.

Cengiz Han'ın Halefleri

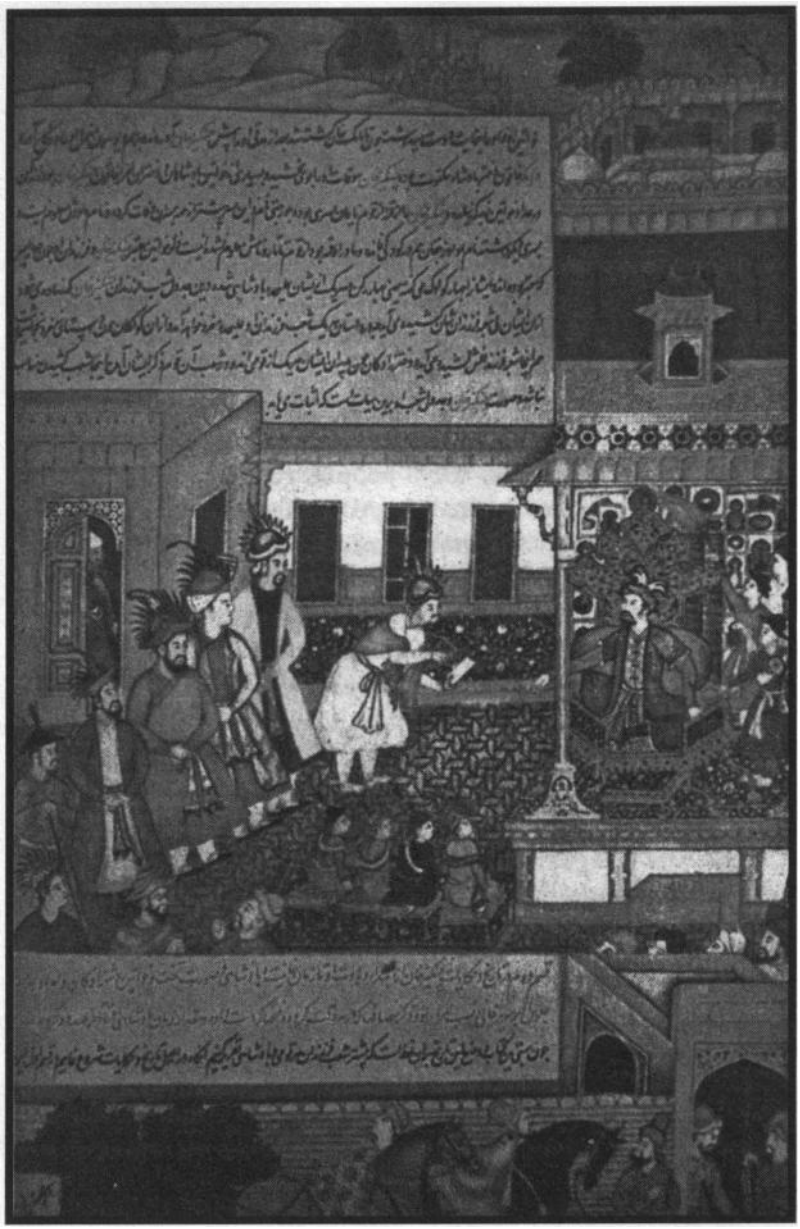
Pek çok alandaki başarılarına karşın Cengiz, hanlık silsilesinin nasıl devam edeceğini kesin ve nizami biçimde tanımlamada başarısız oldu. Bir Moğol geleneğine göre, babanın sürülerini, otlaklarını ve diğer mal varlığını küçük oğul alırdı. Başka bir geleneğe göre, boyun önderliğini büyük oğul üstlenir, küçük oğul da malları alırdı. Yine bir başka gelenek ise ailedeki en yaşlıyı öne çıkarıyordu ve ölen önderin kardeşine, oğullarından önce hak veriyordu. Ancak bu saltanat ilkeleri hanlıkta uygulanmış gibi görünmüyor. Önde gelen Moğollar bir kurultay topluyor ve liyakate dayalı bir yöntemle, en yetenekli adayı seçiyorlardı.[24] Bu yüzden de kimin yeni han olacağı belirsizdi. Kurultay anlaşmazlığa düşerse, şiddetli ve kanlı iktidar mücadeleleri yaşanıyordu.

Cengiz'in ölümünden sonraki iki yıl boyunca yeni bir han tahta çıkamadı. 1229 yılında Cengiz'in dört oğlunun soyu bir uzlaşmaya vardılar ve Moğol toprakları ilk kez bölünmüş oldu. Bu üleştirmeye göre* Cengiz'in torunu Batu, Moğolların batıdaki topraklarında bulunan Altın Orda Hanlığı'nın** başına geçiyordu ve zamanla bütün Rusya bölgesine egemen olacaktı. Cengiz'in ikinci oğlu Çağatay (yak. 1185-1242), Orta Asya bölgesinde egemenlik kazandı. Kaba saba bir alkolik (aynı zamanda Kubilay'ın babası) olan en küçük oğlu Tuluy da (yak. 1190-1231/1232) Çin'in kuzeyi ile Moğolistan bölgesinin idaresini ele aldı. Cengiz'in üçüncü oğlu olan Ögedey (1186-1241), arabuluculuk yetenekleri ve yabancılarla yabancı fikirlere hoşgörüsü nedeniyle kağan (hanlar hanı) seçildi ve tüm Moğol topraklarının hâkimi oldu.

Ögedey, babasının yayılmacı siyasetini sürdürdü. 1234 yılında birlikleri Cin Hanedanı'nı ezerek, Çin'in kuzeyini işgal etti.[25] Bundan bir-

* Moğol ve Türk boylarında toprak paylaşımı için "üleştirmek" fiili kullanılır, paylaşılan parçalar da "ülüş" ya da "ulus" olarak adlandırılır – ç.n.

** "Orda" (orta) sözcüğü zamanla Türkçede "ordu" biçiminde de kullanım bulmuştur ancak bu hanlığın kendine verdiği ad "Altın Orda"dır – ç.n.

Cengiz Han ve dört oğlu (Reşidüddin yazmasından).

kaç ay önce de, Liav-yanğ bölgesindeki (bugünkü Mançurya) Donğ Şia devletini yenmişlerdi. 1238 yılında Kore hükümdarına boyun eğdirdiler ve baç ödemesini sağladılar.[26] Batıda, Ögedey'in orduları Gürcistan ve Yukarı Ermenistan bölgelerini ele geçirdi, bir ordusu da Tibet'i aldı.[27] En gösterişli sefer ise Moğolların 1237 yılında başlayan Rusya seferiydi. Dört Cengiz soyunun temsilcisi, yanlarında yüz elli bin kişilik Moğol, Türk ve Fars savaşçıyla bu seferlere katıldı.[28] Bir yanda Tuluy'un oğlu Mengü ile Batu arasında, diğer yanda Ögedey'in oğlu Güyük ile Çağatay'ın oğlu Böri arasında geçimsizlik ve düşmanlık olmasına karşın, sefer dikkat çekici şekilde başarıya ulaştı. Moğol orduları, Rusya sınırındaki Bulgarlar, Başkurtlar ve Kumanlar gibi boyları yendiler. Batu'nun kuvvetleri Volga Irmağı'nı geçti ve 1238 Martı'nda Ryazan, Moskova ve Vladimir-Suzdal kentlerini ele geçirdi, aynı yılın Aralık ayında da Kiev'e girdi. Rusya'yı boydan boya geçen Moğollar, Doğu Avrupa'ya yöneldiler. 1241 baharında Polonya'ya saldırdılar. 9 Nisan'da Liegnitz kentindeki kanlı çatışmadan sonra kurbanlarının kulaklarını topladıklarında, dokuz çuval doldu.[29] Kısa zamanda Polonya'yı ezdiler ve güneye, Macaristan'a döndüler. Batu, o yılın sonuna kadar Peşte'yi ve Buda'yı ele geçirmişti ama 11 Aralık 1241'de Ögedey'in ölümü üzerine, 1242 yılında birliklerini geri çekti. Batu'nun da, diğer Moğol soyluların da, yeni bir kağan seçmek için Moğolistan'da toplanmaları gerekiyordu. Bu yüzden, Ögedey'in ölümü bir bakıma Avrupa'yı kurtarmış oldu.

Babası gibi, Ögedey de kendini toprak kazanma politikasıyla sınırlandırmamıştı. Çin'de yeni ele geçirdiği toprakları yönetmesine yardımcı olması için, Çinlileşmiş ama Çin asıllı olmayan bir memur atadı (Çin kaynaklarında adı Ye-lü Çu-tsay olarak geçer). Ye-lü, bazı Moğolların Çin'deki tarım alanlarını otlağa çevirmek istediklerini biliyordu ama otlağa uygun olmayan topraklardan gelecek hayvancılık vergisinin, o topraklardan alınacak tarım vergisine oranla düşük kalacağını öne sürüyordu.[30] Moğolların sıra dışı ve düzensiz vergilerinin yerine, düzenli bir vergi sistemi kurdu ve bunları toplamak için de on ayrı devlet dairesi oluşturdu.[31] Ye-lü'nün Moğol ve Türk rakipleri, bu planın daha az verimli olduğu konusunda Ögedey'i ikna etmeye çalıştılar. Onların planına göre, vergileri Orta Asya Müslümanları toplamalıydı. Tüccarlar, topladıkları vergilerin bir bölümünü kendileri tutacakları için, Çinlilerden ne koparabilirlerse onlara kâr kalacaktı.[32] Geliri artırmaya hevesli olan

Ögedey, 1239 yılında Ye-lü'nün rakiplerini genel hatlarıyla destekledi ama Ye-lü'nün vergi programını da bütünüyle kenara atmadı.

Ye-lü, Ögedey'i bir başkent inşa etmeye ikna etme konusunda daha başarılıydı. Kağan, genişleyen topraklarını yönetebilmek için bir merkez gerektiğinin farkındaydı. Ancak bu başkenti, Moğol anavatanının ortasında, Karakurum'da inşa etmeyi seçti.[33] Yeni bir kent kurup yaşatmak, büyük miktarlarda ikmal gerektiriyordu, çünkü bu başkent yapay yolla yaratılmıştı ve öz kaynakları büyük bir nüfusu beslemeye yeterli değildi. Ticaret yollarından uzaktaydı, tarım alanlarının dışındaydı, hammadde kaynaklarına da uzaktı. O günlerde bir konuk, Karakurum'a her gün beş yüz araba mal girdiğini söylüyordu.[34] Çinlilerin Van-an Gonğ adını verdikleri kağanlık sarayı gibi karmaşık yapıların bakım giderleri de fazladan bir yüktü. Kentin tedariğini sağlama almak isteyen Ögedey, tüccarları ve ticareti kayıran bir düzen kurdu. Bu düzen, Kubilay dahil olmak üzere bütün halefleri tarafından da benimsendi.[35]

Kubilay ve Anası

Ögedey 1241 yılında ölünce, Kubilay tarih sahnesinde görünmeye başladı. Babası, Cengiz'in halefi olmadığı gibi Kubilay da ilk zamanlarda Moğol tarihine benzeri, ikincil bir rolde geçecekmiş gibi görünüyordu. Zamanla Moğol topraklarındaki en güçlü insan haline geleceğini çok az kişi öngörebilmişti.

Öngörebilenlerden biri, becerikli ve zeki anası, Sorgotani Beki idi.[36] Dört oğlu için de büyük hırsları vardı ve kendini onların yükselmesine adadı. Dördü de zamanla Moğol ülkesinde öne çıktılar. En büyükleri olan Mengü, 1251 yılından, 1259 tarihindeki ölümüne dek kağan oldu. Kubilay abisinin yerine geçti ve 1260'tan 1294 yılına dek tahtta kaldı. Hülagü, 749 yılından beri Ortadoğu'nun ve İran'ın büyük bölümüne egemen olan Abbasi hilafetini ortadan kaldırdı ve İran'da kendi hanedanını kurdu. En genç kardeş olan Arık Buka [Arık Böke] da, Moğol anavatanını yönetti.

Dünyanın dört bir yanında Sorgotani Beki'nin çağdaşı olanlar, onu çağının en dikkat çekici kadını olarak nitelediler. Oğulları kağan olmadan önce Moğolistan'da bulunmuş olan Avrupalı misyoner John Pla-

no de Carpini, "Tatarlar arasında, imparatorun anası dışında en ünlü kadın bu..." diye yazdı.[37] İranlı tarihçi Reşidüddin, onun hakkında, "Aşırı zeki ve dünyadaki tüm kadınları gölgede bırakabiliyor," diyordu.[38] Ortadoğu'da yaşamış, Bar Hebraeus adlı bir Yahudi hekim, onu, "Oğullarını o kadar iyi yetiştirmiş ki, dünyanın bütün hükümdarları onun yönetici yeteneklerine hayran," diye övüyordu. Bir şair ise ona olan saygısını, "Böyle bir kadın daha görecek olursam, bu cinsin erkeklerden üstün olduğuna inanacağım," sözleriyle dile getiriyordu.[39] 13. yüzyıl gözlemcileri arasında herhangi bir konuda böyle bir ağız birliği nadir görülür. Bu dikkat çekici kadının siyasi müdahaleleri ve ustalıklı manipülasyonları olmasa, Tuluy'un çocukları Doğu Asya'da asıl Moğol soyu olarak Ögedey'in çocuklarının yerine geçemeyebilirdi.

Sorgotani Beki, Kereyit boyunun hükümdarı olan Ong Han'ın yeğeniydi. Cengiz, Kereyitlere boyun eğdirdikten sonra, Sorgotani'ye oğlu Tuluy ile evlenmesini önermişti. Sorgotani Beki ile Tuluy arasındaki ilişki hakkında çok az bilgi bulunmaktadır.[40] Karı koca olarak genellikle ayrı olduklarını varsayabiliriz. Tuluy çoğunlukla babasının yanında seferdeydi. Reşidüddin, "onun kadar çok toprak ele geçirmiş oğul yoktur"[41] diye yazar ki o dönemde bir Moğol için en büyük iltifattır. Tuluy, Cengiz'in 1210'larda ve 1219-1220 arasında Cin Hanedanı seferleri döneminde Orta Asya'daki kentlere saldırılarda önemli kuvvetleri yönetirken kendini gösterdi. Cengiz 1227 yılında ölünce, Tuluy çoğunlukla abisi Ögedey'e bağlı olarak Cin Hanedanı üzerine seferlerde görev aldı. 1231/1232 tarihinde, Cin Hanedanı'nın bütünüyle çökmesine iki yıl kala öldü.[42]

Ölümü hakkında çelişkili öyküler vardır. En az ciddiye alınanlardan biri, onu büyük bir şehit gibi anlatır. Bu anlatıya göre, Ögedey ölüm döşeğindeyken şamanlar onu rahatlatmak için bir iksir hazırlarlar. Tuluy ortaya çıkar ve şamanların yurduna dalar. İksiri içip, ruhlara, "Ögedey'i değil, beni alın, onu sağaltın, beni hasta edin," diye yakarır.[43] Bundan kısa süre sonra Tuluy ölür ve kağan mucizevi biçimde kurtulur. Ancak, çağdaş tarihçilerin de desteklediği, daha olası bir senaryoya göre, Tuluy da pek çok Moğol gibi, içkiden ölmüştür.[44]

Ögedey, dul kalan yengesi Sorgotani'yi yeniden evlendirmeye çalışınca, kadın kibarca reddetti. Ögedey, kendi oğlu olan Güyük ile bir yenge-yeğen evliliği yapmasını istiyordu. Bu evlilik, Doğu Asya'daki en büyük iki aileyi birleştirecek, kağanlığı kesinleştirecek, Ögedey ile Tu-

luy oğulları arasında anlaşmazlıkları hatta savaşı engelleyecekti. Ancak Sorgotani Beki, kağanın oğlu ile evlenmeyi istiyor olsa da, dört oğluna karşı olan sorumluluğunun ağır bastığını öne sürerek, nazikçe ama kesin bir dille reddetti.[45]

Beki'nin siyasi dehası, dini hoşgörüsünde açıkça görülür. Kendisi Nasturi Hıristiyan olduğu halde, Moğol topraklarındaki diğer dinlere karşı ayrımcılık yapmadı hatta Çinli tebaanın gönlünü kazanmak için Budacılığı ve Taoculuğu destekledi.[46] İslam'ı da göz ardı etmedi.[47] Yoksul Müslümanlara sadaka dağıttı, şeyhlere armağanlar yolladı ve cami ile medrese yapılması için bağışlarda bulundu. Orta Asya şehri Buhara'daki Haniye Medresesi de bunlar arasındaydı.[48] Ancak Nasturi inancını asla reddetmedi hatta ölümünden yirmi yıl sonra Çin'e giden Marco Polo bile, onun Hıristiyan olduğunu biliyordu.[49] Yine de, topraklarında çeşitli dinlerin gelişmesinin iyi sonuçları olacağının farkındaydı; çağdaşı olan tarihçiler de bütün Avrasya'da bu başarısını övdüler.

Kubilay, 23 Eylül 1215 tarihinde, Cengiz'in Pekin'i ele geçirdiği yılda doğdu. Kubilay'ın çocukluğu ve ilk yolculukları hakkında kaynaklar kısıtlıdır. 1251 yılına dek Kubilay, hanedanın yan dallarından birinin bir üyesinden ibaretti. Beklenmedik büyük bir felaket olmadıkça yaşamı hakkında kayıt tutulması gerekmeyen, ülkenin yönetiminde nihai söz söylemeyen soylulardan biriydi. Yetiştirilmesinin anasına düştüğü anlaşılıyor, çünkü babası genellikle kendi babası Cengiz'in yanında, sürekli seferdeydi.[50] Beki, genç Kubilay'ın at binmeyi ve ok salmayı öğrenmesini sağladı. Tüm Moğollar gibi, Kubilay da ava çıkmayı seviyordu ve az sayıdaki resimlerinden biri, av keyfini ileri yaşlarında da sürdürdüğünü gösteriyor.[51] Sorgotani, oğluna Moğolca okuma yazma öğretmesi için Toloçu adlı bir Uygur tuttu. Ancak ilginçtir, Kubilay Çince okuma yazma öğrenmedi.[52]

Çinlilerin hayat tarzına aşinalığı da annesinin girişkenliği sayesinde mümkün oldu. Beki, kocasının ölümünden sonra Ögedey'den çeyizini geri isteyip 1236 yılında Cin-diŋ (Çin'in kuzeyinde, bugünkü Hebey eyaletinde) bölgesine döndü. Moğol çobanlar yerine, Çinli çiftçilerin başına geçince köylüyü sömürmeye ve yağmaya dayalı siyasetin dar görüşlü hatta yıkıcı olduğunun farkına vardı. Moğol tarzı hayvancılık ekonomisi yerine, yerel tarım ekonomisini geliştirecek olursa, vergi gelirlerinin daha kârlı olacağını hesapladı.[53]

Kubilay da zamanla anasının izinden gitti. Ögedey, 1236 yılı bitmeden on bin hanelik nüfusa sahip Şinğ-cov bölgesini Kubilay'a dirlik olarak verdi.[54] Kubilay, başlarda bu toprakları Moğolistan'da oturduğu yerden, gevşek bir tarzda yönetti. Yerel Çinlilerin suistimaline göz yummasa da, kendi memurlarının ve vekillerinin yaptıklarını yakından takip edemedi. Halkı ezdiklerinin farkında değildi, bunu engelleme olanağı da yoktu. Memurları ağır vergiler topladı, yerel görevliler de halka aşırı angarya yüklediler.[55] Buna tepki olarak da halk Moğol hükmünde olmayan topraklara göçtü. Kubilay olup bitenin farkına vardığında, on bin hanenin çoğu topraklarından kaçmıştı. Bu göçü engellemek için, eski vergi memurlarının yerine, "Barış Görevlileri" (Çince *An-ça Şı*) unvanıyla düzenli memurlar atadı. Her biri hakkında ayrıntılı kayıt bulunmasa da, bunların çoğu Çinliydi. Vergiler düzene kondu, olağanüstü vergiler kaldırıldı ve ekonomiye yardımcı olmaları için pek çok Çinli işe alındı.[56] Yerel halkın güvenini geri kazanmak ve kaçanların gönlünü almak temelli siyaseti başarılı oldu. Göçmüş olanlar bile 1240'ların sonlarında geri dönmeye başladılar, bölge de yeniden dengeye kavuştu.

Kubilay ve Danışmanları

Kubilay, hükümdarlığının başından itibaren Çinli danışmanlara güveniyordu. Ayrıca, ömrü boyunca Nasturi Hıristiyanlara, Tibetli Budacılara ve Orta Asyalı Müslümanlara da danıştı.

İlk danışmanları, seçmece bir topluluktu. Kubilay, 1242 yılında Budacı rahip Hay-yün'ü (1202-1257) yanına çağırdı.[57] Ögedey'in Kuzey Çin'deki en önemli manastırına başkeşiş atamış olduğu Hay-yün, Kubilay'ı Çin Budacılığının temel kavramlarıyla ve uygulamalarıyla tanıştırdı,[58] iki adam arasında yakın bir arkadaşlık kuruldu. Hatta Budacı rahip, Kubilay'ın ikinci oğluna Çince "Cın-cin" (Gerçek Altın) adını bile koydu.[59] Diğer iki danışmanı olan Cav Bi (1220-1276) ve Doğ Mo (1196-1280), Kubilay'a 1240'lı yılların başlarında katıldılar ve genç Moğol soylusuna Konfüçyüsçülük dersleri verip, bir hükümdarın erdemlerini ve görevlerini vurguladılar.[60]

Bu Çinliler, etnik kökeni Çin'le bağlantılı olmayan bir savaşçıya danışmanlık hizmeti vermeye neden bu kadar hevesliydi?[61] Kuzey Çin'de üç yüz yıldır Çinli olmayan hanedanlar hüküm sürüyordu. Liav (907-1125) Hanedanı da, Cin (1115-1234) Hanedanı da Çinli olmayanların elindeydi ve toprakları yönetmek için Çinli danışmanlar ve devlet adamları kullanagelmişlerdi. Ancak bu alışkanlığa karşın, Kubilay'a bağlı çalışanların, sadakatsizlik ve hatta ihanet suçlamalarıyla karşılaşma tehlikesi söz konusuydu. Kimi, para kazanmak ve imtiyaz sahibi olmak için geldi. Kimiyse Kubilay'ın ve Moğolların Çinlileştirilmesine katkıda bulunmak, Çinlilerin yaşamını kolaylaştırmak ve öğütleri ile yardımları sayesinde Kubilay'ın düşünüş ve hareket biçimini etkilemek umuduyla katıldı.[62]

Genç Moğol soylusunu etkiledikleri çok açık olsa da, Kubilay kolayca kukla edebilecekleri bir hükümdar değildi. Konfüçyüsçülerle ilişkileri dikkatliydi ve sırtını onlara çok dayamamaya çalışıyordu. İlk danışmanlarından olan Canğ Dı-huy ile bir konuşmasında, Liav Hanedanı'nın Budacı danışmanlarının ve Cin Hanedanı'nın Konfüçyüsçü danışmanlarının bu hanedanların gerileyip çökmesinde ne kadar etkili oldukları sorusunu açıkça dile getirdi.[63] Canğ, ustalıkla Liav hakkında bilgisi olmadığı, ancak Cin'in son dönemindeki koşulları iyi bildiği yanıtını verdi. O dönemde Cin Hanedanı'nın yalnız iki Konfüçyüsçü danışmanı vardı; gerisi savaşçıydı ve anlaşmazlıkları silahla çözüyorlardı. Otuz danışmandan ancak biri Konfüçyüsçü iken, nasıl olup da Cin Hanedanı'nın çöküşünden sorumlu tutulabilirlerdi? Bu yanıt Kubilay'ı tatmin etti ve Canğ'ın yanına yirmi Konfüçyüsçü bilgin daha almasına izin verdi.[64] Buna rağmen, bu soruları sorması bile, Konfüçyüsçü bilginler hakkındaki kuşkularının kanıtıdır.

Çince konuşmayı neredeyse bilmiyordu ve Çince okuyamıyordu. Bu da Konfüçyüsçü bilginlerle iletişimini kısıtlıyordu. Konfüçyüsçü öğreti hakkında karmaşık tartışmalara girecek bilgisi yoktu. Çinli danışmanları ona Konfüçyüsçülüğün klasik eserlerini anlatırken, Moğolca tercümeyi dinlemesi gerekiyordu.[65] Çince okuyamadığı için, Konfüçyüsçü metinlere ulaşamıyordu.[66] Uygur harfleriyle yazılmış Moğolcayı okuyabiliyordu ama yazılı ve sözlü Çince konusundaki eksikliği, Çinli danışmanlarının söylediği ya da yazdığı şeyleri anlayabilmesini zorlaştırıyordu.

Kubilay, Şinğ-cov bölgesini yönetmesinde işe yarar her türlü öneriye açık olduğu için, Çinli olmayan danışmanlar da tuttu. Dedesi gibi, o da Uygur Türk danışmanlara ve devlet adamlarına dayandı; bunları askeri danışman, çevirmen ve yorumcu olarak aldı.[67] Nasturi Hıristiyan Şiban ve daha sonra kayınbiraderi de olacak Mungsuz (Çince *Mıng-su-si*) Kubilay'ın en önemli Uygur yardımcılarıydı.[68] Toprakları Moğol savaşçılar ve Orta Asya Müslümanları için de çekiciydi.[69] Böylece, 1240'lı yıllar geldiğinde yanında siyasi ve mali konularda fikir alabileceği kırk kadar danışmanı olmuştu.[70]

Nüfuzlu bir başka yardımcısı da, sıra dışı bir kadın olan ikinci karısı Çabi idi. Bu kadının gençliği pek bilinmiyor. İran kaynaklarında az miktarda bilgi vardır, az sayıda Çince metin de pek az bilgi verir.[71] Kubilay ile 1240'tan hemen önce evlendiklerini biliyoruz, çünkü ilk oğulları o yıl doğdu, ama 1240 yılı ile Kubilay'ın kağan olduğu 1260 arasında hiçbir bilgi bulunmuyor. Dönemin kaynakları, Kubilay'ın ilk karısı olan Tegülün (Çince *Tie-ku-lun*) ya da diğer iki asıl karısı Tarakhan ve Bayagüçin hakkında da pek bilgi vermez.[72] Dört ayrı evi (Moğolca *orda*) vardı ve her birini karılarından biri, yanında ikincil karıları ve cariyeleriyle yönetiyordu. Dönemin kaynaklarında vurgulanan tek ev, ikinci karısı Çabi'nin eviydi.

Çabi'ye olan bu ilgi anlaşılabilir, çünkü Kubilay üzerindeki etkisi büyüktür. Örneğin din konusundaki görüşlerini etkilemiştir. Ateşli bir Budacı idi ve özellikle Tibet Budacılığına eğilimliydi. İlk doğan çocuğuna Tibetçe *Dorji* adını koymuştu.[73] Kubilay kağan olmadan önce karısının onu Budacı rahipler çağırmak yolunda teşvik ettiğini gösteren kanıt yoktur ama Hay-yün ile Budacılık hakkında konuşmaya yönlendirdiği bellidir. Ayrıca, Kubilay'ın Budacı öğretinin karmaşık yapısını çözmeye yönelik merakını da körüklemiş olabilir. Çabi, kendi adına Budacı manastırlara bazı mücevherlerini de bağışlamıştı.[74]

Sonuç olarak; 1240'lı yıllarda Kubilay'ın çevresinde her türlü etnik gruptan ve düşünceden gelen pek çok danışman vardı. Kubilay, boyun eğdirdiği toplumlardan akıl ve yardım isteyen ilk Moğol değildi ama Konfüçyüsçü bilginler, Tibetli lamalar, Orta Asya Müslümanları ve Uygur Türklerinden oluşan bu kadar büyük bir danışmanlar heyeti toplayan ilk hükümdardı. Yine de, Kubilay'ın devlet siyaseti üzerindeki etkisi hâlâ yok denecek kadar azdı. Ancak Tuluy oğullarının kaderi değişirken Kubilay'ın bu durumu da değişecekti.

Kubilay ve Çabi yemek pişiriyor. *Livre des Merveilles*'den (Harikalar Kitabı) alınmıştır. Bibliothèque Nationale, Paris (Paris Ulusal Müzesi).

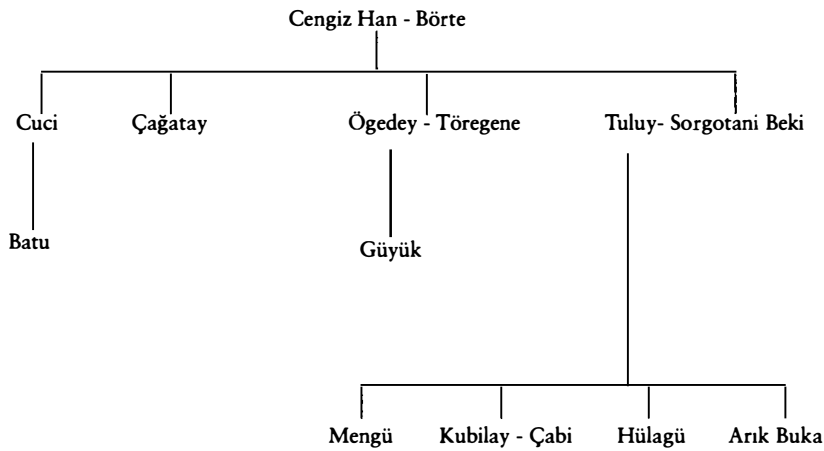
Tuluy Oğullarının Yükselişi

Ögedey'in 1241 yılında ölmesi, hanedanının çökmesinin ilk basamağı oldu ve Tuluy oğullarına fırsat kapılarını açtı. Ögedey, yerine torunu Şiremün'ün geçmesini istiyordu ama hırslı karısı Töregene, kendi oğlu Güyük'ü tahta geçirmeye kararlıydı.[75] Ölmüş kocasının vasiyetini görmezden geldi ve Moğol soyluları yeni kağanı seçmek için buluşuncaya kadar naibe olarak atanmayı becerdi. Güyük batıda seferde olduğu sürece, dört yıl naibelik yaptı. Tahtın bu kadar düzensiz bir biçimde geçmesi Ögedey oğullarının itibarını sarstı. Töregene'nin siyaseti de Ögedey oğullarının çıkarlarını zedeledi ve kadın, İranlı ve Çinli tarihçiler tarafından ihanetle, rüşvetle ve tebaasını sömürmekle suçlandı.[76] Bu yakış-

tırmalar herhalde biraz abartılıydı, çünkü Tuluy soyu Ögedey soyunun yerine Moğol hükümdarlığını ele geçirdikten sonra yazılmışlardı. Ancak Töregene'nin yaptıkları, Çin'in kuzeyinde insanları ayaklandırdı. Vergi memuru ve danışman atadığı iki Müslüman olan Abdurrahman ve Fatma, buradaki Moğol topraklarına ağır vergiler koydular.[77] Oluşturduğu kurumlar, yerleşik bir nüfusu yönetmeye uygun değildi. Bunlar olurken, Sorgotani de Moğol soylularına armağanlar vererek ve topraklarını başarıyla yöneterek müttefik kazanıyordu. Yine de Töregene'ye meydan okuyabilecek bir konumda değildi.

Böylece Töregene'nin istediği oldu; oğlu Güyük 1246'da kağan ilan edildi. Suistimalci Müslüman vergi memurlarını ve danışmanları kovduysa da, anası gibi, kendisi de göçer boy beylerinin geleneksel siyasetini izlemeye niyetliydi. Geliri artırıp, topraklarını genişletmek istiyor, yerleşik tebaasını da pek umursamıyordu.[78] Birlikleri Tibet'e girdiler ve Moğollar *Phags-pa* (1235-1280) unvanlı Tibet rahibinin (lama) desteğini almış oldular.[79] Güyük'ün orduları ayrıca Gürcistan'da ve Ermenistan'da topraklar ele geçirdi. Hatta Batı Avrupa için bile tehdit oluşturmaları söz konusu oldu ve papa da buna yanıt olarak, Moğollarla anlaşmaya çalışması ve onları Hıristiyan yapması için John Plano Carpini'yi gönderdi.[80] Güyük, her türlü anlaşmayı doğrudan reddetti ve Avrupa'nın kendisine boyun eğmesini talep etti. Carpini'nin yolculuğu, *Moğol Tarihi* (*Ystoria Mongolarum*) adlı önemli eserin ortaya çıkmasına neden oldu ama o dönem açısından pek bir işe yaramadı.[81]

Cengiz Han Soyu

Güyük, imparatorluğunu başarıyla genişletiyor olsa da, Cengiz soyu arasındaki gerilim azalmıyordu. Sorgotani Beki, Moğol soyluları arasında yandaş aramaya el altından devam ediyordu ve bu süreçte, en yakın müttefiklerinden biri de Altın Orda hükümdarı Batu oldu. İkisinin de katıldığı Rus seferleri sırasında Batu ile Güyük arasında derin bir düşmanlık ortaya çıkmıştı. 1247 yılında Güyük, bu hesabı kapatmaya karar verdi ve birliklerini bir baskına hazırladı. Sorgotani bu planı öğrendi ve kendisini büyük tehlikeye atmak pahasına Batu'yu uyardı. Risk alması işe yaradı ve Güyük, Batu'nun ordugâhına yürürken öldü.[82] Sorgotani, Batu'yu önceden uyararak ittifakını sağlamlaştırmıştı ve Batu da Cengiz soyunun üçüncü kuşağının en yaşlısı olarak, kağan seçiminde büyük etki sahibiydi.

Batu ile müttefik olan ve oğullarının da desteğini alan Sorgotani, artık yeni kağanın Tuluy oğullarından çıkacağından emindi. 1251 yılında Batu ve Sorgotani Orta Asya'da, Batu'nun topraklarına yakın bir noktada kurultay düzenlediler. Sorgotani'nin en büyük oğlu Mengü, kağan seçildi.[83] Onun kardeşleri Kubilay, Hülagü ve Arık Buka da herhalde ağabeylerinin seçilmesinde pay sahibiydiler ama kaynaklarda onların katılımı hakkında pek bilgi yoktur. Anaları, amacına ulaşmıştı; oğullarından biri artık geniş Moğol topraklarının başındaydı. Zaferinin tadını biraz çıkaracak kadar yaşadı ve 1252'nin ilk aylarında (12 Şubat-11 Mart) öldü. Oğulları, ona olan saygılarını ve minnetlerini göstermek için Tatu'da (Moğol döneminde Pekin'e verilen ad) ve onun dirliği olan Cinding Fu'da yazıtlar diktiler. 1335 yılında Kuzey Çin'deki Gan-cov'da bulunan Nasturi kilisesinde bir resmi asıldı ama o yapı artık olmadığı için, bu dikkat çekici kadının nasıl göründüğünü bilemiyoruz.[84]

Sorgotani'nin oğlu Mengü 1251 yılında gücü eline almış olsa da, rakipleri iddialarından vazgeçmiş değildi. Cengiz'in diğer iki oğlu olan Çağatay ve Ögedey'in çocukları, kurultay Moğol anavatanında değil, Orta Asya'da toplandığı için, Mengü'nün kağanlığının geçerli olmadığını öne sürdüler. Bunu bir çatışma izledi ve taht için ilk kez şiddet kullanılmış oldu. Güyük'ün dul kalan karısı Oğul Kaymış, Mengü'yü devirip, yerine Ögedey'in torunu Şiremün'ü geçirmek için, Çağatay'ın oğlu Böri'ye yardım etti. Ancak, Moğol soylularının büyük bölümünün desteğini alan Mengü, birkaç ay içinde rakiplerini ezdi ve hemen korkunç bir misilleme yaptı. Ögedey ve Çağatay oğullarına yardımcı olan yetmiş yedi komutan idam edildi, çoğunun ağzına "ölene kadar taş dolduruldu."[85] Oğul

Kaymış da idam edildi. Şiremün ise, cezalandırması için Kubilay'a teslim edildi ve Kubilay onun niyetinden kuşkulanıp öldürtene dek, yolculuklarında Kubilay'a eşlik etti.

Rakipleri ortadan çekilince Mengü, Moğol dünyasının meşru önderi oldu. Anasının dini hoşgörü siyasetini izledi, camilere ve Budacı manastırlara katkıda bulundu. İranlı bir tarihçi, Mengü'nün "Müslümanlara karşı onurlu ve saygılı davrandığını, onlara armağanlar ve sadakalar verdiğini" yazdı.[86] Mengü ayrıca, bir nüfus sayımı yaptırdı ve halkın sırtına Töregene ve Güyük'ün uyguladığından daha az yük bindiren bir vergi sistemi geliştirdi. Buna göre, vergileri Moğol soyluları değil, devlet daireleri toplayacaktı, bu sayede tebaanın istismar edilmesini en aza indirgemeyi umuyordu.[87]

Mengü de, selefleri gibi, Moğol topraklarını genişletmeye uğraştı. Babası Tuluy'un ve onun babası Cengiz'in izinden giderek, Moğolların yetersiz kaldığı konularda uzmanlık sağlayabilen, Moğol olmayan birlikler kurdu.[88] Komutanlarını ele geçen toprakları amaçsız tahrip etmemeleri konusunda uyardı. Bunun da ötesinde, komutanlarından bir bölgeye saldırmadan önce oranın yöneticilerine boyun eğmeleri için uyarı göndermelerini, ancak talepleri reddedilirse güç kullanmalarını istedi.[89]

Mengü, batıdaki İslam devletlerini "yatıştırmak" üzere kurduğu güçlerin başına kardeşi Hülagü'yü getirdi. 1256 yılında Hülagü, genellikle yanlış biçimde "Haşhaşınlar-Haşhaşiler Tarikatı" olarak bilinen İsmaililerin güçlü kalesine birliklerini sürdü.[90] Hazar Denizi'nin güneyindeki Elbruz Dağları'nda bulunan Alamut Kalesi'ni İsmaililer berkitmiş ve büyük miktarda tedarik yığmışlardı.[91] Moğol saldırısına dayanacaklarına güvenleri tamdı ve Hülagü'nün boyun eğmeleri yolundaki talebini geri çevirdiler. Hülagü karşılık olarak, Alamut'u taşa tuttu ve 1257 başlarında İsmaililer teslim olmak zorunda kaldılar. Karşı koymuş oldukları için, Hülagü merhamet göstermedi ve birliklerine çoğunu katletme izni verdi. Bağdat'taki Abbasi halifesi de Hülagü'nün taleplerini reddetti ve Moğolların gazabına uğradı. Hülagü, 1258 yılında Abbasileri yendi, Bağdat'ı yağmaladı ve halifeyi idam ettirdi.[92]

Batı seferi büyük bir başarıya ulaşmış oldu ama doğuda Mengü ve kardeşi Kubilay daha ciddi direnişle karşılaştılar. Bu seferler, Kubilay'ın şöhretini artıracak ve kendini, Moğol dünyasının önderliğine aday olabilecek kadar kanıtlamasını sağlayacaklardı.

2. Bölüm

Kubilay Ortaya Çıkıyor

Hülagü batıda Moğol egemenliğini yayarken Mengü de Çin'in güneyindeki Sonğ Hanedanı'nı ele geçirme planlarını kuruyordu. Saldırmayı istemesinin bir nedeni de Sonğ Hanedanı'nın Moğol topraklarına tecavüz ediyor olmasıydı. Örneğin, tahta geçmesinden kısa süre önce Sonğ birlikleri Yonğ-ninğ kasabasına (bugünkü Honan bölgesinde) saldırmışlardı. Bu yüzden, Mengü ve askeri danışmanları, Sonğ ülkesini istila için birkaç cephe birden açmaya karar verdiler. Doğrudan kuzey-güney eksenli bir saldırı yetersiz kalırdı hatta büyük olasılıkla başarısız olurdu. Çinli hanedanı tehdit etmenin bir yolu, batıdan saldırmak olabilirdi ama Ta-li devleti (bugünkü Yünnan) buna bir engeldi. Moğolların burayı Sonğ Hanedanı'na karşı bir akıncı üssü olarak kullanabilmeleri için, önce bölgedeki rakiplerini devre dışı bırakmaları gerekiyordu. Mengü, 1252 yılında kardeşi Kubilay'ı görevlendirdi ve Yünnan'ın geleneksel anlamda "Orta Devlet"in bir parçası olmayan, uzak bölgeleri üzerine sefere yolladı.

Ta-li Seferi

Kubilay o güne kadar Kuzey Çin'de gücünü pekiştirmekle uğraşıyordu. Ağabeyinin hükmünün ilk aylarında Kubilay, Çin'in kuzeyinde kendi egemenliğini bir hayli genişletmişti. Elbette, kendi dirliği olan Şinğcov dışına yayılmak için Mengü'den izin almıştı. Talebi makuldü. Moğol orduları Kuzey Çin'in merkezindeki düzlükleri ele geçirmişlerdi ama düzenli tahıl ve yiyecek ikmali sağlamakta sıkıntı yaşıyorlardı. Bu erzakı nakletmek çetin ve külfetli bir işti. Kubilay, danışmanı Yav Şu'nun da teşvikiyle, oralarda askeri çiftlikler kurmak için izin istedi. Honan ve Şınzi'deki bu çiftliklere Çinliler *Tun-tien* adını verdiler.[1] Ordusundaki

Çinli savaşçılar bu bölgede konuşlanacaktı ve hem işgal gücü hem de kendine yeten çiftçiler olacaklardı. Bu düzen sayesinde birlikler kendi yiyeceklerini yetiştirirken, nüfusu da daha yakından izleyebilecek ve denetleyebileceklerdi. Bien-ciñ'de (Cin Hanedanı'nın başkenti olan Kayfiñ bölgesinde) askeri çiftlikleri yönetmek amacıyla, Çincede *Ciñ-lüe Si* adıyla bilinen bir daire kuruldu.[2] Bu askeri koloniler kendilerine yeter hale geldiler ve bölge gelişti. Kubilay da Çin'de güçlü bir üsse sahip oldu.

Bu arada Mengü, Şiñ-cov'a ek olarak yeni bir dirlik vermek için Kubilay'ı çağırttı ve Nan-ciñ (Kay-fiñ yakınlarında) ile Ciñ-cav (Çin'in en eski başkentlerinden biri, Şi-an bölgesinde) arasında seçim yapmasını istedi. Kubilay, bu bölgeleri az bildiği için Çinli danışmanlarına sordu, özellikle de Yav Şu'ya danıştı. Nan-ciñ'deki sulama olanaklarının ve toprağın, Ciñ-cav'a göre daha düşük olduğunu söylediler. Sarı Irmak, Nan-ciñ bölgesinde ara sıra taşıyordu, bu nedenle toprak bazı yerlerde tarıma izin vermeyecek kadar tuzluydu. Öte yandan, Guan-ciñ bölgesine egemen olan Ciñ-cav, daha verimli ama düşük nüfusluydu.[3] Kubilay, bu açıklamalarla ikna olup, Ciñ-cav'ı seçti. Kardeşinin düşük nüfuslu bölgeyi seçmesinden etkilenen Mengü, ona ek dirlik olarak Honan bölgesindeki Huay-mıñ'ı da verdi. Kubilay bu yeni dirliklerinde birçok devlet dairesi yanında, barışı sürdürmek için Uzlaşma Daireleri (Çince *Şüen-fu Si*) ve ticareti güçlendirmek için kâğıt para darphaneleri kurdu.[4]

Dolayısıyla, ekonomik ve siyasi gücü Çin'deki topraklarına bağımlı olarak artarken, Kubilay da Çin ile daha çok ilgilenmeye başladı. Aynı zamanda, Moğol atalarının yolundan, kurumlarından ve değerlerinden de giderek uzaklaştı. Ancak başarılı bir hükümdar olabilmesi için gereken Çin yöntem ve uygulamalarını benimsemiş olsa bile, hâlâ bir Moğoldu ve hep öyle kaldı.

Ulu Kağan (Moğolca *Ulug Kagan*) 1252 sonlarında Ta-li devletini Moğol hükmüne bağlamasını buyurunca, Kubilay Çin'le daha fazla ilgilenmeye başladı. Önceden, Ta-li nüfusu, Çinli olmayan çeşitli halklardan oluşuyordu ama Çinliler yüzyıllardır parça parça o yöreye göçmekteydi. Bölgenin kontrolü Burma ve Güney Asya ile arada hiçbir engel olmaksızın ticaret yapabilmeyi mümkün kıldığından bu göçler, Çin'in yayılma politikasının kendi içinde tutarlı ikinci aşamasıydı. Bu sebeplerden ötürü, Ta-li'nin fethini sadece Moğollar hedefliyor değildi. Ta-li'yi ele geçirmek, kuşkusuz, Çinli bir hanedanın da ilk hedefleri arasında olacaktı.

Kubilay, Mengü'nün buyruğunu 1252 Temmuzu'nda aldı ama 1253 Eylülü'ne dek Ta-li seferine başlamadı. Seferlerini titiz, hatta tüketici bir ayrıntıcılıkla kurgulayıp hiçbir şeyi şansa bırakmamak onun kişiliğinde vardı. Birliklerinin olası her türlü engele hazırlıklı olmasının, tedariklerinin de bol ve ihtiyaç duydukları anda ulaşabilecekleri bir şekilde tutulmasının önemine inanıyordu. Ta-li seferi özellikle önemliydi çünkü ona verilen ilk büyük görevdi. Otuz altı yaşındaydı ve sonunda hayati bir askeri hedefin sorumluluğu ona veriliyordu. Babası da, ağabeyi Mengü de daha onlu yaşlarını bitirmeden ve yirmili yaşlarının başındayken seferler yönetmişlerdi. Kubilay'ın önderlik yeteneğini kanıtlama olanağıysa daha ileri yaşta gelmişti ve bu fırsatı kaçırmak istemiyordu.

Moğol ülkesindeki en yetenekli kişilerden ikisi Ta-li seferinde ona eşlik ettiler. Cengiz Han'ın büyük komutanlarından Sübedey'in oğlu Uryankaday, harekâtı güneybatıda sürdüren ordulardan birinin başına geçirilmişti. Konfüçyüsçü hocası Yav Şu da, Çinlilerin aşağı bir kültürü simgelediğine inandıkları kavimlerin yaşadığı Ta-li bölgesine ilerleyen hamisi ve işvereni Kubilay ile birlikteydi.[5] Uryankaday, savaş alanında Kubilay'a oranla çok daha deneyimliydi ve değerini kanıtlamıştı. Çin kaynakları, bu seferde akan kanın azalmasına katkıda bulunduğu ve Ta-li'nin teslimini nispeten kolaylaştırdığı için Yav Şu'yu da överler. Ancak her ne kadar öğütleri seferin başarısına katkıda bulunmuş olsa da Çinli tarihçiler büyük olasılıkla onun bu seferdeki rolünü ve önerilerinin etkisini abartmışlardır.

Kubilay, 1253 yazının sonlarında görevine hazır olduğunu hissetti. Birliklerini Şınzi'nin kuzeybatı eyaleti olan Lin-tav'da toplayıp, güneye uzun yürüyüşüne başladı. Yünnan yaylasına ulaşmak için ordusuyla birlikte engebeli ve dağlık araziden geçmesi gerekiyordu. Ta-li devletinin bulunduğu vadinin yolu, Siçuan'dan geçiyordu. Bu vadiyi üç büyük ırmak besliyordu: Salven (Çince *Nu-cianğ*), Mekong (*Lan-tsanğ Cianğ*) ve Yangze (*Cin-şa Cianğ*) ırmakları... Kubilay Lin-tav'da iken üç elçi önderliğinde bir heyet gönderip, Ta-li'nin teslim olmasını istemişti. Duan Şinğ-cığ adıyla bilinen hükümdar, aslında göstermelikti ve arkasındaki asıl güç, veziri Gav Tay-şianğ idi. Kubilay'ın açılış hamlesine yanıt vermek de ona düşüyordu. Hem kendisinin hem de Ta-li'nin geleceği bakımından talihsiz bir yanıt seçti ve üç elçiyi de öldürttü.[6]

Bu koşullar altında Kubilay'ın Ta-li'yi cezalandırmaktan başka çaresi kalmamıştı. Elçilerinin öldürülmesi, güneybatıdaki halkı da cezalandırması için kendisine ek bir saik oluşturmuştu. Ta-li'nin işgali için kurduğu plan şaşırtıcı derecede basitti: Uryankaday, kendi güçleriyle batıdan Ta-li'ye yanaşacaktı. Kubilay, düşmanla doğrudan çatışacak, bir grup soylu da kendi güçleriyle doğudan saldıracaklardı. Bu üç koldan saldırı 1253 Ekimi'nde başladı. Kubilay, Ta-li'nin boyun eğmesini sağlamak için kanlı çatışmalar gerekeceğini düşünüyordu. Moğol ordularına teslim olmayı inatla reddeden Gav Tay-şianğ, güçlerini Cin-şa Irmağı boylarında yerleştirdi ve düşmanını bekledi. Kubilay'ın birlikleri ırmağın karşısına Kasım ayında ulaştılar. Karşıdaki gücün büyüklüğünden pek de çekinmediği anlaşılan Kubilay, savaşçılarına koyun postlarını şişirerek sallar yapmalarını söyledi.[7] Bu salların yapımından, komutanlarından biri olan Bayan sorumluydu. Zamanla Kubilay'ın en güvenilir ve yetenekli askeri yardımcılarından biri olacak Bayan ile ilk kez ortak bir girişimde bulunuyordu. Bu noktada Bayan, cesur bir gece saldırısıyla birliklerini ırmaktan geçirdi ve Moğollar şaşıran düşmanı hızla yendiler. Gav Tay-şianğ başkentine kaçtı, askerlerinin çoğu da öldürüldü. Karşısındaki en önemli güç böyle kırılmışken, Kubilay artık Ta-li kentine nihai taarruza odaklanabilirdi.

Çin kaynaklarına göre, bu seferin asıl kahramanı Yav Şu idi. Konfüçyüsçü olduğu için Moğolların kent halkını katletmelerini istememişti. Geleneksel Konfüçyüsçü tavırla, Kubilay'ı tarihten benzer bir örnek vererek şiddet içermeyen bir taktiğin faydalı olabileceğine ikna etti. Kuruluş yıllarında Çin'deki egemenliğini güçlendirmeye çalışan Sonğ Hanedanı'nın ünlü komutanı Tsav Bin'i (930-999) Kubilay'a anlattı. 975 yılında Sonğ imparatoru, bugünkü Nanking yöresinde asayişi bağlaması için Tsav'ı göndermişti. Komutan, yoldayken hasta taklidi yapmıştı. Astları hastalığının nedenini sormak için çevresine toplandıkları zaman da, iyileşmesinin tek yolunun Nanking'in yağmalanmaması ve halkın da katledilmemesi olduğunu söylemişti. Buna razı olmuşlardı ve Nanking barışçıl yollarla alınmıştı.[8] Yav, Kubilay'ı Tsav örneğini izlemeye teşvik etti. Ta-li'ye, halkın Moğol üst egemenliğini kabul etmesinden başka bir şey istemediklerini, gereksiz katliam ve yağma yapılmayacağını ilan eden sancaklar taşıyan bir öncü güç göndermelerini önerdi. Yav'a göre bu şiddet içermeyen taktik kaçınılmaz olarak Ta-li'nin savaşmadan boyun eğmesini sağlayacaktı.

Ancak bu anlatım, Çinlilerin olayın ardından efsane uydurmalarının bir örneğidir. Moğollar, on yıllardır bu taktiği zaten kullanıyor ve barış içinde teslim olan yerleşimlere zarar vermiyorlardı. Kubilay'ın düşman ya da en azından asi bir halka savaşmadan boyun eğdirme yöntemleri üzerinde derse elbette ihtiyacı yoktu. Büyükbabası bu taktiği defalarca uygulamış ve korkuyu kullanarak yabancılara boyun eğdirmişti. En ufak direnç göstereni bile en kanlı biçimde yok etme yöntemi sayesinde Cengiz, yolu üstündeki diğerlerinin gözünü korkutmayı umuyordu. Şimdi de Kubilay tıpatıp aynı tekniği uyguluyordu. Ta-li'nin en önemli ordusunu ağır yenilgiye uğratmıştı ve kalan savunmacıları katletmesine de, başkente cepheden taarruzla birçok Moğol birliğini kaybetmesine de gerek zaten yoktu.

Ta-li'nin teslim oluş süreci de Çinlilerin türettikleri efsanelerin gölgesindedir. Çin kaynakları Kubilay'ın Yav Şu'nun barışçıl yöntem ilkesine uyduğunu, adamlarına ipekten bir sancak diktirip, başkent halkına boyun eğerlerse yaşamlarının bağışlanacağını duyurduğunu anlatırlar. Böyle bir garanti alan Ta-li, barış istemiştir. Kubilay da sözünü tuttu, yalnızca elçilerinin öldürülmesinden sorumlu olanları idam ettirip, halkın gerisine dokunmadı.[9] Ancak olayların bu anlatımı, akla bazı sorular getiriyor. Eğer bayrakta Çince yazıyorduysa, Ta-li halkı bunu okuyabiliyor muydu? Okusalar bile, Moğollar denenmiş, geleneksel ve başarılı "boyun eğme buyruğu" siyasetlerini bırakıp, bu Çinli taktiği uygularlar mıydı? Moğol siyaseti, zaten Yav Şu'ya atfedilenin çok benzeriydi. Bu nedenle de Moğolların Yav Şu'nun bu taktiğine ihtiyaçları yoktu. Kubilay zaten Ta-li devletine boyun eğme çağrısı yapmak üzere elçiler gönderirdi. Bu kurgu, Çin kaynaklarında sunulandan daha olası görünüyor.

Her durumda, Kubilay'ın birlikleri pek direniş görmeden başkenti ele geçirdiler. Gav Tay-şianğ, gecenin karanlığında kaçmaya çalıştı ama pek uzaklaşamadı. Kubilay'ın iki komutanı onu izleyip yakaladılar ama Gav, onu alçalmış halde görme zevkini kendisini yakalayanlara tattırmadı. Onun bu kibrine kızan Kubilay, Ta-li kentinin güney kapısındaki kulede başını vurdurdu.[10] Sonra da elçilerinin öldürülmesine karışmış olanları idam ettirdi. Üç elçinin cesetleri için uygun *yoğ* [gömme töreni-ç.] yapıldı ve Kubilay, Yav Şu'dan bu şehit elçilere bir methiye yazmasını istedi.[11] Gav Tay-şianğ'ı öldürttü ama ailesini bağışladı. Çocuklarına daha sonra Çin eğitimi verildi ve onlara karşı ayrımcılık yapılmadı.[12]

Ta-li devlet yapısı da kökten değiştirilmedi. Yav Şu, arşivlerdeki bütün mühürleri ve kitapları toplayıp, anlaşıldığı kadarıyla Moğol sarayına götürdü[13] ama Kubilay, yönetici hanedanı devirmedi. Bunun yerine Duan ailesi, Uzlaşma Görevlisi (*Şüen-fu Si*) olarak kendi atadığı Liu Şıconğ ile birlikte Ta-li'nin yönetimini paylaşacaktı.[14] Ayrıca, Kuzey Çin'e geri hareket etmeden önce halka öküz ve tohum dağıttı.

Ünlü komutan Uryankaday, güneybatı seferlerini yönetmek üzere geride kaldı ve bu seferleri o kadar başarılı oldu ki, kısa zamanda Çin'in güneybatısı bütünüyle Moğol devletine bağlandı. Uryankaday güneybatıdaki pek çok Çinli boyu dize getirdi, hatta Tibet'e bile girdi. 1257 yılında doğuya döndü ve Annam'ı dize getirmeye uğraştı. Ancak sıcak, sık ormanlar ve böceklerle sivrisinekler birliklerini çok yıprattı ve Annamlılarla çatışmaları sonuçsuz kaldı. Hanoi bölgesini kısa süreliğine ele geçirdi ama güneybatıdaki kadar başarılı olamadı. Yine de, Annam hükümdarı –herhalde yabancıları toprağından çıkarabilmek için– Moğol sarayına haraç yollama sözü verdi.[15]

Böylece Uryankaday'ın da yardımlarıyla Kubilay'ın ilk askeri seferi büyük bir başarıya ulaşmış oldu. Mengü'nün istediğini yapmıştı. Birliklerine büyük kayıplar verdirmeden, Moğol egemenliğini çok önemli bir bölgeye yerleştirebilmişti. Güney Çin'e akın düzenleyebilecek bir üs kazanmış ve Burma ile Hindistan'a ticaret yollarının açılabilmesini mümkün kılmıştı. Geleneksel Moğol yöntemiyle, askeri başarı kazanarak kendini kanıtlamıştı. Ağabeyi Mengü, ilk olarak 1230 yıllarındaki batı seferlerinde yer almıştı. Kubilay'ın seferi o kadar geniş çaplı olmasa da, onlardan aşağı kalır bir başarı değildi. Bir Moğol'un önder olarak kabul görmesi için askeri yönetim becerisini sergilemesi önkoşuldu ve Kubilay da Moğol soylularının saygısını kazanmak yolunda önemli bir adım atmış bulunuyordu.

Kubilay'ın Kendi Dirliğini Yönetişi

Kendini savaşta kanıtlayan Kubilay artık dikkatini Kuzey Çin'in yönetimine çevirebilirdi. Ta-li seferinin bir yan etkisi olarak topraklarını da genişletmişti ve bugünkü Şensi ve Honan bölgelerinin de çoğuna egemendi. Böyle geniş topraklarda istikrarlı bir yönetim gerektiği için, Lien Şi-şien adındaki yirmi yaşında bir Uygur'u, önemli bölgelerinden biri olan Guan-

şi'ye (Cinğ-cav yöresinde) Uzlaşma Görevlisi olarak atadı ve düzenli bir yönetim oturtmasını istedi. Cinğ-cav yöresi, Çinli olmayan birçok kavmi de barındırdığı için yönetimi zor bir yöre olan Siçuan'ın bazı bölümleriyle birlikte Şensi'yi de içeriyordu. Lien'in bu görevine, Çin hanedanlarının tarihçelerinde kalıp olarak, "zayıfı destekleyip, serti gemlemek" adı verilmiştir.[16] Konfüçyüsçü geleneğe uygun olarak Lien, amaçlarına ulaşmak için önce eğitim üzerine yoğunlaştı. Sonraları Kubilay'ın hükümetinde de önemli konuma gelecek olan Şü Hıng adındaki bir Konfüçyüsçü bilgini, okulları yönetmesi ve yetenekli bilgeleri memurlar arasına katması için davet etti. Bilgeleri korumak konusunda daha da ileri gitti. Ögedey tarafından başlatılmış ve sonra Kubilay tarafından benimsenmiş olan uygulamalara göre Moğol soyluları, Konfüçyüsçü bilgeleri köle olarak alamıyorlardı. Ancak Moğol ileri gelenleri bu kuralların çevresinden dolanıp bilgeleri küçültücü görevleri kabul etmek zorunda bırakıyorlardı. Lien, yerel yetkililerden bilgeleri kayıt etmelerini istedi ve böylece onların suistimal edilmesinin önüne geçti.[17] Bundan da ötesi; halkı sömürmekte olan kâhinler daha dikkatli izlenmeye ve cezalandırılmaya başladı. Tarıma önem veren, okuryazar ve eğitimli yöneticiler atadı, ticareti geliştirmek için kâğıt para bastırdı ve Kubilay adına vergi topladı. Özetle, Kubilay'ın topraklarında istikrar sağladı ve buraların gelişmesine katkıda bulundu.

Kubilay, dirliklerinin düzgün yönetildiğinden emin olunca uzun vadeli planlar kurmaya başladı. Basiretli bir Budacı rahip olan Liu Binğ-conğ'a akıl danıştı; görünüşe göre bu kişiden sonraları da sıkça yardım aldı. İkisinin ilişkisi Çin kaynaklarında idealize edilerek anlatılır. Liu'nun son biyografilerinden birine göre:

> Geleneksel kalıplardan ve halk efsanelerinden oluşmuş ikili engeli yıkmadan gerçeği saptamak zordur... Yüan döneminin resmi tarihi, Liu Binğ-conğ'a ideal bir imparatorluk danışmanından beklenen bütün erdemleri vermiştir. Hükümdar ile vezirleri arasındaki samimiyet ve yakın ilişki, Konfüçyüsçü siyaset felsefesinin ana temasıdır. Hükümdar, Cennetin Vekili olarak yönetimini bilgelikle yürütür ama akıllı vezirlerine danışması da gereklidir... Burada, "bilge hükümdar" ve "erdemli vezir" şeklinde bir çifte kavramsallaştırma vardır. Erdemli vezirler de bilge hükümdarlar gibi kahramanlaştırılır, yüceltilir ve putlaştırılırlar... Liu Binğ-conğ hakkında tarafsız bir yargıya ancak onu geleneksel kalıpların ve halk efsanelerinin etkisinden arındırmak suretiyle ulaşabiliriz.[18]

Çin metinlerindeki abartıyı göz ardı etsek bile, Kubilay'ın erken dönem kararlarını ve siyasetini Liu'nun etkilediği açıktır. Ulu Kağan'ın da Liu'nun yeteneklerinden etkilendiği bellidir. Liu, yetenekli bir hattat ve ressamdı. Muteber bir şair, öne çıkan bir matematikçi ve gökbilimciydi. Hatta birçok başka Çinli uzmanla birlikte, Moğollar için yeni ve daha kesin bir takvim hazırlamıştı. *Şo-şi Li* adıyla bilinen bu takvim, ölümünden sonra kamuya açıklandı ve kesinliği sayesinde değer gördü. Ayrıca Taoculuk, Budacılık ve Konfüçyüsçülük öğretileri ve törenleri hakkında da bilgisi vardı. Bu bilgi, 1258 yılında Budacılar ile Taocular arasındaki bir saray tartışmasında çok işine yarayacaktı. Ayrıca Moğol hamileri için törenlerde çalınmak üzere müzikler de yazdı. Kubilay'ın bu "Rönesans adamını" danışmanlar ordusuna neden eklediğini anlamak zor değildir.

Kubilay'ın dikkatini Liu'ya 1242 yılında, yukarıda kendisinden bahsedilen Budacı rahip Hay-yün çekmişti. Liu, Moğol hanından bir yaş gençti ve baştan itibaren dostane bir ilişki geliştirdikleri anlaşılıyor. O zaman daha yirmi altı yaşında olan Liu, küçük devlet memurluklarında görev yapmış, matematik ve gökbilim okumuş, Taocu törenleri ve büyüyü incelemiş, Zen Budacılar arasına kabul edilmişti. Deneyimi ve kıvrak siyasi yeteneği Kubilay'ın gözünden kaçmamış, yüksek ahlak ülküsü, ilkeleri ve işlevsel önerileriyle onu cezbetmişti.

Liu, bu ideal karışımı Kubilay'a sunduğu on bin sözcüklük layihada nakletmeye çalıştı.[19] Geleneksel Konfüçyüsçü tavırla, yazılı tarih öncesindeki efsanevi Çin imparatorlarına atıfla başladı. Geçmişin kahramanlarına yapılan bu atıflar, aslında geleneksel bir Çinli hükümdarı yazarın önerilerinin ne kadar etkili olacağına ikna etmeye yarayacak belagatti. Hükümdara, eğer bilge imparatorların ulaştığı gibi bir altın çağı hedefliyorsa, birazdan gelecek önerileri dikkate alması gerektiğini söylüyordu. Liu'nun öğütleri, birçok öneriden oluşuyordu. Bunların hepsinde bilgelerin korunması, desteklenip ulusal hazine olarak algılanması teması seziliyordu. Liu, Kubilay'ın sırtını böyle kişilere dayamasını ve önerdiği programı uygulayıp ülkesinde gençleri devlet memurluğu sınavına hazırlayacak ve vakti geldiğinde bu bilge/memur sınıfına katılmalarının uygun olup olmadığını sınayacak okullar açması fikrini savunuyordu. Geleneksel Çin sınavlarını geri getirmeyi önermekle kalmıyor, aynı zamanda eski Çin ayinlerini ve müzik törenlerini de geri getirmeye çalışıyordu. Ayrıca, Kubilay'ın tebaasını zorlamayacak, sabit bir vergi ve

hukuk düzeni kurulmasını öneriyordu. Alışıldık bir Çinli bilge tavrıyla, Kubilay'ın bilgelerden yendiği Cin Hanedanı'nın tarihini yazmalarını istemesi gerektiği çağrısıyla bitiriyordu.

Kubilay, iki istisna hariç bu söylenenlerin hepsini onayladı. Devlet memurluğu sınavlarının geri getirilmesine karşı çıktı, çünkü böyle bir hamle, Çinceye ya da Çince konuşan danışmanlara ve devlet adamlarına bağımlılık anlamına gelebilirdi. Kubilay daha esnek olmak istiyordu ve Çinlilere bağımlı olmaya niyeti yoktu. Ayrıca, bir önceki hanedanın tarihini yazdırma fikrini de rafa kaldırdı.[20] Sonuçta Kubilay ne Moğol ülkesinin, ne Çin'in hükümdarıydı. Hanedan tarihi yazdırmak da ona düşmüyordu. Bilgiler böyle bir amaçla toplanacaksa, bu Mengü'ye ait bir işti. Liu, elbette Kubilay'ın böyle bir öneriyi kabul edemeyeceğini biliyor olmalıydı. Bunu neden önerdiğini kestirmek de güçtür. Genç kardeşi üzerinden Mengü'yü etkileyebileceğini mi düşünmüştü? Yoksa Kubilay'ın Ulu Kağan olabileceğine mi inanıyordu?

Liu, Kubilay'a Ta-li seferinde eşlik ettikten sonra dikkatini uzun vadeli planlara verdi. Çin kaynakları, Ta-li halkının katledilmesinin ve toprakların yağmalanmasının engellenmesinde Yav Şu'nun yanı sıra Liu'nun da etkisi olduğunu anlatırlar. Olayların bu anlatımı hakkındaki kuşkularımı zaten belirtmiştim. Her durumda, Kubilay ve danışmanları artık yıllarca savaştan uzak kalacaklardı ve Kubilay'ın Çinli tebaasına olan bağlılığını ve onlar hakkındaki kaygılarını sergileyebileceği geniş çaplı bir projeye başlayacak zamanları vardı: Kubilay'ın yeni topraklarında bir başkent kurulacaktı. Bazı Çin kaynakları bu fikri Liu ile bağlantılandırır, bazılarıysa onun bu konudaki katkısından hiç söz etmez. Elbette Kubilay'ın katkılarının da göz ardı edilmemesi gerekir. Bir merkez inşa edilmesinin simgesel önemini kavraması için pek de yardıma ihtiyacı yoktu. Belki de fikir Kubilay ile Liu'nun ortak fikriydi.

Luan Irmağı'nın kuzeyinde, Çiŋ Hanedanı'nın (1644-1911) Yedi Göl (Moğolca *Tolun Nor*)[21] adlı kasabasının 57 km. batısında bir noktayı merkez olarak seçtiler. Pekin'e iki yüz kilometre kadar uzakta, Çin tarım topraklarıyla Moğol otlakları arasında bir bölgeydi. Gelenekçi Moğollar, Kubilay'ı töresinden yüz çevirip Çinlilerle işbirliği yapmakla suçlayamazlardı, çünkü pek çok Moğol hükümdarı bozkırda kentler yaptırmıştı. Yine de Kubilay 1256 yılında Liu Biŋ-coŋ'a geleneksel Çin düşüncesine uygun olarak "rüzgâr ve su" ilkelerine dayanan bir yerleşim

noktası seçmesini buyurduğunda, değişim işaretleri vermeye başlamıştı.[22] Kubilay'ın bu yeni kenti başkent olarak mı yoksa yazlık konak olarak mı algıladığı belirsizdir. Başlangıçta buraya Kay-bing adını verdi ama 1263 yılında adını Pekin'in o dönemdeki adı olan Cong-du'ya (Merkez Başkent) nispeten, Şang-tu (Yukarı Başkent) olarak değiştirdi.[23]

Kubilay'ın yerleşik tebaasına bir başka işareti de, Kay-bing'in geçmiş Çin başkentleri örnek alınarak yapılmış olmasıydı. Hatırı sayılır bir av bölgesi dışında, kentin yerleşimi Çin etkisini yansıtır.[24] Kent, üç bölüme ayrılmıştı. Bunların ilki olan dış kent, 4-6 metre yükseklikte kerpiçten kare bir surla çevriliydi.[25] Karenin her kenarı 1.500 metreydi. Doğu ve batı surlarından ikişer, kuzey ve güney surlarından birer kapıdan giriliyordu. Ek koruma için, her surda altışar kule dikilmişti. Nüfusun çoğu bu dış kentteki kerpiç ya da ahşap evlerde yaşıyordu. Nüfus tahminleri 200.000'e kadar çıkar ama o bölgede bu kadar insanın yaşayabilmesi pek de mümkün gözükmüyor; bunun yarısı, daha tutarlı bir sayı olacaktır. Dış kentte ayrıca geleneksel Çin töresine uygun pek çok Budacı tapınağı vardı. Hua-yin Tapınağı kentin kuzeydoğusunda, Çien-Yüan Tapınağı'ysa kuzeybatısındaydı.[26] *Değişimler Kitabı* (*I Cing*) adlı kadim Çin metni de, belli yapıların ve iki tapınağın yerleşimini buna uygun biçimde anlatıyordu[27] – bu da kentteki Çin etkisinin başka bir belirtisidir. Büyük olasılıkla başka Budacı tapınakları yanında Taocu ve Müslüman tapınakları da vardı ama bunların kesin konumları belirlenememiştir.

Kentin ikinci bölümü, İç Kent idi. Burada Kubilay ve maiyeti oturuyordu. Dış kent gibi, iç kent de kare olarak tasarlanmıştı ama kenarları eşit olmadı. Doğudan batıya 612 metre, kuzey-güney doğrultusunda 672 metre uzunluğundaydı. 3-5 metre yüksekliğinde tuğla bir surla çevriliydi ve her kenarda dörder kule vardı. 1872 yılında burayı araştıran İngiliz gezgin S.W. Bushell ve 1930 yıllarında bölgeyi kazan Japon arkeologlar, yalnızca kuzey duvarına yakın, toprak bir platform bulmuşlar, başka bir bina saptayamamışlardı.[28] "Çimlerin arasında binaları dikmek için taban olarak kullanılacak kayalardan başka yüzyıllar öncenin görkemli öyküsünü anlatabilecek bir şey yoktu."[29] Çinlilerin *Da An Ko* (Büyük Uyum Otağı) adını verdikleri saray, doğu-batı yönünde 165 metre, kuzey-güney yönünde 16 metre boyutlarındaki bu toprak platformun üzerindeydi. Toprak batak olduğu için, iki yandan ahşap kayıtlarla desteklenmiş bu platform gerekmişti. Altında "su hapis kaldığı için, az ötedeki çayırlar-

dan taşıyordu ve baharda akıyordu."[30] Bu da çok güzel bir görüntüydü. Bu platform herhalde görkemli bir mermer sarayın temeliydi çünkü Marco Polo çok etkilenerek buraya "Ciandu" adını vermişti [başka Batı dillerinde "Xanadu" olarak da geçen, gizemli kayıp kent-ç.]. Yazdığına göre, sarayın içinde "koridorlar ve odalar yaldızla kaplıydı, harika hayvan, kuş, ağaç ve çiçek resimleriyle bezenmişti. O kadar güzel yapılmışlardı ki, bakmak bile başlı başına bir keyifti."[31] İç kentte saraylar ve idari binalar serpilmişti ama 1930'larda bölgeyi kazan Japon arkeologlar bunların yerini saptayamamışlardı. Kentin çağdaşı olan Orta Çin dönemindeki diğer kentler kadar titiz planlanmadığı anlaşılıyordu ama yapıların lüks oldukları da belliydi. Saray, mermerden ve sayısız karo çiniden yapılmıştı, ayrıca bölgede süslü kiremitler de bulunmuştu.[32]

Kay-binğ'in Çin başkenti kavramına kattığı en önemli icat, kentin üçüncü bölümü olan ve önceki Çin hanedanlarının yaptırdıklarına oranla çok büyük olan doğal av alanıydı. Dış kentin batısına ve kuzeyine düşüyordu, içinde çayırlar, korular ve dereler vardı. Bu alanı da hendekli, toprak bir duvar çeviriyordu ve içeri çeşitli kenarlarındaki dört kapıdan giriliyordu. İnsan yapısı bu korudan bugüne çok az şey kalmıştır. Korular, dereler ve binalar ortada yoktur. Bu güzel çayırın ve binaların canlı betimlemelerini bize Marco Polo sunuyor. Anlattığına göre pınarlarla ve derelerle kaplıydı. Kubilay'ın avlaması için başta geyik olmak üzere çeşitli uysal hayvanlar bulunuyordu. Bu geniş alandaki bir eğlence de şahincilikti. Korunun merkezinde, saz damlı bir saray vardı. Kamış sütunlar varaklanmış ve cilalanmıştı, tavanında da kuş ve hayvan resimleri vardı. Her kamış "rüzgâra karşı kopçalarla sabitlenmiş ve o kadar iyi dizilmişti ki binayı yağmurdan koruyor, suyu aşağı akıtıyordu." Parkta, "sütünü kağandan ve onun soyundan başka kimsenin içmeye cesaret edemediği" özel yetiştirilmiş beyaz kısraklar ve inekler vardı.[33] Coleridge'in "Xanadu" adını verdiği Şanğ-tu'nun gerçekten de görkemli bir kubbesi vardı.[34]

Kay-binğ'in konumu, pek çok bakımdan iyiydi. Yazın, Kuzey Çin'e kıyasla serindi ve Kubilay da Ulu Kağan olduktan sonra Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında başkenti Pekin'in kargaşasından buraya kaçıyordu. Her yandan dağlar, ağaçlar, hayvanlar ve kuşlarla çevriliydi, konumu itibariyle ortalama bir kasaba nüfusu kadar insanı besleyebiliyordu. Kubilay'ın Kay-binğ'i başkent olarak algılayıp algılamadığını

kestirmek güçtür ama kent hakkındaki düşüncesi ne olursa olsun, kaçınılmaz biçimde yerleşik tebaasının değerlerine ve yaşam biçimine doğru yöneliyordu.

Bu yeni eğilimi de aynı kaçınılmazlıkla muhalefet doğuruyordu. Geleneksel değerlere sarılmış olan Moğollar, Kubilay'ın Çinlileri kayırmasından kaygılanıyorlar, zaman zaman siyasetine de direniyorlardı. Bu ikilikler Moğolları zayıflatıyor, egemen oldukları geniş topraklardaki yönetimlerini sekteye uğratıyordu. Kubilay, Çin uygarlığının çekiciliğine kapılmış görünüyordu. Muhafazakâr Moğollar, onun Çin değerlerine "dönmesini" kendi yaşam tarzlarına tehdit olarak algılıyorlardı. Hatta bazıları, Kubilay onların geleneksel göçer ekonomilerini altüst etmeden, kendisini ortadan kaldırmaya kararlıydılar.

Mengü, kardeşinin Çinli yanlısı görünen hatta haince tavırları ve siyaseti hakkındaki şikâyetlere kulak verirken, elbette kendince nedenleri vardı. Kubilay'ın Ta-li seferlerindeki başarısı ağrına gitmiş olabilirdi. Gençliğinin büyük bölümünde gölgede kalan Kubilay, artık göze batıyordu. Mengü, kardeşinin bu yeni ününü kıskanmış olabilirdi. Ayrıca, Kubilay'ın Kay-biñg'de yaptırdığı şatafatlı sarayın Karakurum'daki Büyük Han sarayına rakip olmasından hatta onu geçmesinden de herhalde memnun değildi. İmparatorluğun asıl güç gösterinin Moğol topraklarındaki başkent olması gerektiğini düşünüyor olabilirdi. Kubilay'ın yeni yaptırdığı kentin yarattığı rekabet, hoş karşılanmıyordu.

Ancak bu küçük ve belki de gelip geçici kaygıların ötesinde Mengü'nün asıl korkusu, Kubilay'ın tebaası ile kaynaşıyor olmasıydı. Mengü'nün subayları, küçük kardeşinden kuşkulanması için sürekli uğraşıyorlardı. Kubilay'ı topraklarını Çin yasalarına göre yönetmekle, geleneksel Moğol öğretisinden sapmakla suçladılar.[35] Mengü, hâlâ Karakurum'u başkent, Moğolistan'ı da Moğol topraklarının merkezi olarak görüyordu, ama Kubilay'ın asıl konağını yerleşik dünyada kurması, geleneksel Moğol toplumuna aykırıydı. Mengü, kardeşinin yarattığı bu habis tehdidi ortadan kaldırmaya ikna oldu.

Nedeni ne olursa olsun, güvendiği iki yardımcısı olan Alandar ve Liu Tay-piñg'i gelir toplama yöntemlerini denetlemek üzere 1257 yılında Kubilay'ın topraklarına gönderdi.[36] Pek çok Çin kaynağı, bu görevin alt metninde Kubilay'ın düşüşünü hazırlamak fikrinin yattığını anlatır. Bu iki elçi, gerekirse Kubilay'a karşı kurmaca bir dava oluşturacaklardı.

Vergi kayıtlarını çabucak denetleyip kural ihlali ve vergi kaçırma tespit ettiklerini söylediler. Üst düzey devlet adamlarından bazılarını hemen toplayıp, yargılamadan idam ettiler. Büyük Moğol aileleriyle güçlü bağları olan devlet adamları bundan kaçabildiler. Ünlü Çinli komutan Şı Tien-dzığ, kendi becerisi veya güçlü bağlantıları sayesinde kurtulabilenlerden biriydi.[37] Ortamın kan gölüne döndüğü konusunda kanıt bulunmasa da herkes onun kadar talihli değildi. Alandar, ilk tasfiyeyi bitirince vergi dairesini incelemek ve Kubilay'ın memurlarını kovuşturmak üzere bir daire kurdu (Çince *Goğ-gav Cü*).[38] İki temsilci, yerel idaredeki Çinlilerin sayısını azaltmayı planlıyordu. Bu ayıklamanın Kubilay şahsen tehdit edilinceye kadar süreceği belliydi. Vergi toplama gibi en önemlileri de dahil bazı sorumlulukları daha şimdiden iptal edilmişti. Moğol yönetimindeki konumunun çok belirsiz olduğu açıktı.

Bu yüzden, Kubilay'ın seçenekleri kısıtlıydı. Ağabeyini reddedip elçileri kovarak sonuçları bekleyebilirdi. Mengü, büyük olasılıkla haylaz kardeşini kırmak için bir ceza seferine çıkardı. Bu kardeş kavgası da Moğolları zayıflatırdı ve herhalde Kubilay'ın yenilgisiyle sonuçlanırdı. Kubilay'ın Moğol soylulardan destek alması umudu düşüktü, çünkü onların gözünde küstah ve isyankâr bir küçük kardeşti. Dolayısıyla bu seçenek, Kubilay açısından pek işe yarar değildi.

Çinli kaynaklar, Konfüçyüsçü ve Budacı danışmanlarının öğütleri sayesinde Kubilay'ın ikinci seçeneği değerlendirdiğini anlatır. Onlara göre, Konfüçyüsçü bilgin Yav Şu, Kubilay'dan aceleci davranmamasını rica etmiştir. Mengü'nün Moğol İmparatorluğu'ndaki Budacıların önderi olarak atadığı Na-mo da, Kubilay'ı ağabeyine karşı daha saygılı olmaya teşvik etmiştir.[39] İkisi de Kubilay saldırganlaşacak olursa, Mengü'nün danışmanlarının onun kişiliği hakkındaki çirkin imalarını desteklemiş olacağını ifade etmişlerdir. Daha etkili bir yanıt, Mengü'nün sarayında Kubilay'ın düşmanlarının yaydığı sapkın kanıları düzeltmek olacaktı. Bu öğüdü dinleyen Kubilay, Tan Çınğ adlı bir Çinliyle Kökö adında bir Moğol'u (Çince *Kuo-kuo*) kendisini savunmak üzere gönderir.[40] Görünüşe göre pek başarılı olamazlar, çünkü 1257 Aralığı'nda Mengü, Kubilay'a karşı hâlâ acımasız ve saldırgandır. Daha etkili bir uzlaşma ve arabuluculuk çabası gerektiği açıktır. Kubilay'ın danışmanları, bu sefer Mengü'nün Karakurum'daki sarayına şahsen gitmesini ve suçlamalara karşı çıkmasını öğütlerler. Siyasetten ve farklı düşündükleri birçok ko-

nudan uzak durmasını ve Mengü ile kardeş kardeşe konuşmasını önerirler.[41] Kubilay da dediklerini harfi harfine yapar ve Çin kaynaklarına göre, iki kardeşin buluşması başarılı olur. Anlatılana göre, kardeşler kucaklaşınca, her türlü anlaşmazlık ortadan kalkmıştır.

Ancak bu açıklama ne kadar yeterlidir? Mengü de, Kubilay da dik kafalı ve gerçekçi kişilerdir, duygularının siyasetlerine biçim vermesine de pek nadir izin vermişlerdir. Gözyaşlarıyla dolu bir kavuşma bile olsa, duygusal anlar onların önemli siyasi kararlarını etkilemeyecektir. Mengü'nün yeğenlerini, halasını ve diğer akrabalarını tasfiye ederek kağanlığa çıkışında, aile bağları duygusunun yeri olmadığı açıktır. Moğollar arasında da kardeş kavgası duyulmadık şey değildir hatta Kubilay, birkaç yıl içinde kendini küçük kardeşiyle kanlı bir taht kavgası içinde bulacaktır. Çin kaynaklarında betimlenen dokunaklı kavuşma gerçekten yaşanmış olabilir, ama bunun açıklaması kardeş sevgisinden ibaret olamaz.

1258 yılının Ocak ayında Mengü, hükümdarlığının altını oyabilecek kadar önemli iki kararla karşı karşıya kalmıştır. Birincisi; Budacılar ile Taocular arasındaki dini çekişmeler çatışmaya dönüşmüştür; tapınak ve manastırlar yok olmuş, değerli dini andaçlar yağmalanmıştır. Mengü, siyasi ve ekonomik hedeflerine yürüyebilmek için iki taraf arasında bir uzlaşmaya varılmasını, hiç değilse istikrarın geri gelmesini sağlamak zorunda kalmıştır. İkinci konu da, Orta Krallık'ın tartışmasız en zengin bölgesi olan Güney Çin'in işgali meselesidir. Güney'in baş eğmesi sayesinde Mengü, hem Çinlilerin gözüne daha güçlü görünecek hem de üç yüz yıldır ülkelerinde birlik yaşamamış olan Çinli devlet adamlarıyla bilgeler arasında destek kazanacaktır. İki konu da Kubilay'ın uzmanlık alanı olan Çin ile ilgilidir ve Kubilay'ın yardımı olmadan Mengü'nün büyük zorluklar yaşayacağı açıktır. Kubilay, Kuzey Çin'dekilerin çoğunun güvenini kazanmış durumdadır ve Çinli danışmanları hem Budacı-Taocu çekişmesinde yardım olacaklar hem de Güney Çin'dekilerin bağlılığını sağlamakta işe yarayacaktır. Bu nedenlerle, Mengü'nün kardeşini kenara atıp danışmanlarını dışlamayı göze alması pek mümkün değildir. Mengü'nün pragmatik sezgileri, elbette kendini mecbur ve çaresiz göstermesine de engeldir. Kubilay ile o dokunaklı kavuşma sahnesinin nedeni budur. Bu değerlendirme bence, Çin kaynaklarının anlattığından daha inandırıcı. Çin kaynaklarında anlatılan kavuşma sahnesinin yaşan-

mış olabileceği olasılığını kenara atıyor değilim ama bu sahnenin ancak hem Mengü'nün hem de Kubilay'ın yollarını ayırmanın tehlikelerini değerlendirdikten sonra yaşanmış olabileceğine inanıyorum.

Kubilay ve Budacı-Taocu Müzakereleri

Mengü, Kubilay'ın topraklarındaki denetimi artırmış ve Kuzey Çin'den Kubilay'a yeni toprak verirken daha dikkatli davranır hale gelmiş olsa da, Ulu Kağan genç kardeşine ek sorumluluklar da verdi. Buluşup, anlaşmazlıklarını çözdükten kısa süre sonra Mengü, Budacı ve Taocu rahipler arasında bir müzakere yürütmek ve iki topluluk arasında giderek artan çatışmaları sona erdirmek konusunda Kubilay'a yetki verdi. Kubilay, Kay-bing'de hemen bir toplantı düzenleyip Budacıları, Taocuları, tarafsız olduğu söylenen Konfüçyüsçü bilginlerle birlikte kendi danışmanlarını ve saray görevlilerini davet etti. Bu toplantıda Budacılar ile Taocular, laik yöneticilerin uzlaştırmacı gözetiminde ilk kez birbirlerinin görüşlerini tarttılar. Kubilay'ın, bu iki din arasındaki çıkar çatışmalarında yargıçlık yapmak gibi önemli bir görevi vardı.

1250'li yıllarda Budacılar ile Taocular arasındaki çekişmenin temel dürtüsü öğreti değil, güçtü.[42] Taocular arasında çileci Cüen-cın yolundan, daha dünyevi düşünen, kâhinliği, yıldız bilimi ve büyüyü öne çıkaran Cıng-i yoluna kadar farklılıklar gösteren pek çok mezhep türemişti ve bir kaynağa göre sayıları seksen bire ulaşmıştı.[43] Bazıları açıkça dünyevi çıkarlar peşindeydi, siyasi güç istiyorlardı ve bu da yollarını doğrudan Budacılarla çakıştırıyordu. Moğol döneminde bu iki topluluktan Taocular, daha isyankâr görünürler, ama bu kanının nedeni bizlerin bağımlı bulunduğumuz Budacı kaynaklar da olabilir.[44]

Tibetli Budacıların ortaya çıkması, gelişen anlaşmazlıklara ve saldırganlıklara yenilerini ekledi. Mengü'nün hükmü sırasında Kuzey Çin'de Tibetli Budacıların sayısı arttı. 1252 yılında, Moğol birlikleri Ulu Kağan'ın buyruğuyla Tibet'e girdiler ve o toprakları ele geçirdiler. Tibetli lamalar siyasetin içindeydiler ve yerli Bon şamanlarla anlaşmazlıklarında siyasi erkten destek alıyorlardı. Şamanların üstesinden geldikten sonra, lamaların kendi dinsel mıntıkalarında devletin seküler valileri görevi görmelerine de sık rastlanır. Halklarını etkin yönetebilmek için, kendi

Budacı yollarına Bon şamanların* öğretisinden parçalar eklemişlerdi ve büyü de bunun önemli bir parçasıydı. Bon inancının Tantra'ya dayanan Budacı öğretilerini açıklamak zordu ama gizemciliği, büyücülüğü ve falcılığı sıradan halkı çekiyordu. Lamaların büyücülük yetenekleri olduğu iddiası, somut yararları ya da şaşırtıcı güçleri olan dinleri yeğleyen Moğolları da çekti. Dini anlaşmazlıklarda siyasetin gücünü kavramış olan Tibetli lamaların deneyimi, onları Çinli Budacılar için değerli müttefikler haline getirdi.[45]

Böylece, Moğol egemenliği altında Budacı-Taocu çekişmesinin sahnesi kurulmuş oldu. İki taraf da üstünlük peşindeydi ve laik devlet yetkililerinden yardım istemeye hazırdılar. Devletin karşı tarafa verdiği ayrıcalıklardan iki taraf da rahatsızdı. Moğol sarayının himayesini istiyorlardı ve Moğol yönetici seçkinlerine yaranmak için açıkça uğraşıyorlardı. Dünyevi hırsları uzlaşılmaz biçimde çakıştığı için de tarafların çatışması kaçınılmazdı.

Taocular, 4. yüzyılda Vanğ Fu (mahlası *Ci Gonğ-tsı*) tarafından yazılmış *Hua-hu Cinğ* (Barbarların Dine Döndürülmesi Külliyatı) eserinde geliştirdiği *Hua-hu* öğretisini benimseyerek saldırıya geçmişlerdi. Bu yoruma göre, Taocu bilge Lav Zı [Lao Tzu], Çin'de değil, Batı bölgelerinde ölmüştü, bu da bu durumda Hindistan anlamına geliyordu. Yaşamı boyunca benimsediği seksen bir vücuttan birine dönüşmüş ve Budha adını alarak, Budacılık öğretisini yaymaya başlamıştı. Hindistan'a ulaştığında yerel halkı kendi dinine döndürmeye başlamıştı. Yani özetle, Budha vecizeleri ["sutra"-ç.] aslında Taocu düşünceden türemişlerdi.[46] *Hua-hu* öğretisi, Budacılığın aslında Taoculuğun basit ve yozlaşmış bir biçimi olduğunu, Lav Zı tarafından batıda yaşayan basit, yabancı halklara hitap edebilmek için geliştirildiğini ve Taoculuğun Budacılıktan daha üstün ve önemli olduğunu savunuyordu.[47] Budacılar, doğal olarak bu düşünceden rahatsızlardı.

Taocuların elinde *Pa-şi-i Hua-tu* (seksen bir dönüşümün çizimleri) adında, ikinci bir uydurma cephane daha vardı. *Hua-hu Cinğ*'den farklı olarak *Pa-şi-i Hua-tu*, Budacılığa karşı mantıklı bir önerme sunmuyordu, o dini küçümseyen bir tavırda da değildi. Bunun yerine, Lav Zı'nın

* Öğretileri, ritüelleri ve terminolojisi Tibet Budacılığına çok benzeyen bir Budacı tarikatı. 11. yüzyılda ortaya çıkmıştır – e.n.

seksen bir vücudunun çizimlerini içeriyordu. Bunlardan birinde de Budha olarak gösterilmişti – bu da Hindistan dinindeki kutlu kişinin aslında Çinli bilgeden önemsiz olduğunu ifade ediyordu.[48] Bu saygısızlıklara öfkelenen Budacılar, kısa zamanda karşılık verecek yollar buldular.

Taocuların küçültücü hatta aşağılayıcı *Hua-hu* öğretisine yanıt olarak, Lav Zı ile Budha arasındaki ilişkiyi kendileri tanımladılar. Budha'nın MÖ 1029 yılında doğduğunu ve MÖ 950 yılında öldüğünü öne sürdüler. Dolayısıyla, onun dini aydınlanması, Lav Zı'nın doğumundan en az üç yüz yıl önceye denk geliyordu ve daha önce doğmuş olduğu için Budha, Lav Zı'dan üstündü. Bazı metinler, Lav Zı'nın hatta Konfüçyüs'ün bile Budha'nın müritleri olduğunu öne sürdüler ve *Hua-hu Cing*'den alıntılar yaptılar. Budacılara göre burada Lav Zı kendini Budha'dan düşük konumda çizmişti ve Mahakasyapa (Budha'nın ölümünden sonra müritlerinin başına geçip, ilk Budacı kaideleri yazan kişi) olarak göstermişti.[49]

Bu didişmede ilk hamleyi Taocular yaptı.[50] Bir Moğol hanının himayesini elde edince, *Hua-hu Cing*'in ve *Pa-şi-i Hua-tu*'nun pek çok kopyasını yaydılar.[51] Bu olaylarla ilgili bilgimizin dayanağı olan Budacı metinler, Taocuların ayrıca Budacı resimleri ve heykelleri yok ettiklerinden, Budacı tapınakları ve manastırları Taocu hale getirdiklerinden ve Budacı keşişlerin işlediği topraklara el koyduklarından da şikâyet eder. Böyle açıkça kışkırtmalar, Budacıları tehdit etti ve bir karşılık verilmesi gerekti. Budacı kaynaklar, 1250 yıllarında başlayan ve 1281 yılına dek aralıklarla süren çalkantılı tartışmaların tarihçesini aktarıp Taocuların bakış açısını baştan savma anlatır.[52] Dolayısıyla ortaya Budacıları kayıran bazı kayıtlar çıkar.

Baş yargıç olan Kubilay, bu zamana kadar Budacılığı, Taoculuğu ve Çin'deki başka dinleri görmüştü. Gelecekte yapacaklarına dayanacak olursak, Budacılara karşı daha anlayışlı olduğunu görebiliriz. Örneğin, Marco Polo ile bir konuşmasında Kubilay dini görüşlerini anlatırken, bazı konuları ihmal eder:

> Herkesin saygı gösterdiği dört peygamber vardır. Hıristiyanlar, tanrılarının İsa olduğunu söylerler; Müslümanlar Muhammed derler; Yahudiler Musa derler ve putperestler de ilk put olarak Sagamoni Burkan'ı (Şakyamuni Buda) bilirler. Ben, bu dördüne de saygı duyarım ve en büyüğü ve hakikatlisi hangisiyse ondan yardım isterim.[53]

Beşinci peygamber olan Lav Zı'yı ve onun dini olan Taoculuğu belki de kasten dışarıda bırakmıştır. Budacılıkla tanışmasından itibaren, faydasını görmüştür. Karşılaştığı ilk önemli Budacı keşiş olan Hay-yün'den etkilenmiştir. Konuşmalarından birinde Kubilay'ın, "Üç din arasından (Budacılık, Taoculuk, Konfüçyüsçülük) hangisi en saygı değerdir, en iyi yasalara sahiptir ve diğerlerini kapsar?" sorusuna Hay-yün şöyle yanıt verir:

> Bilgeler arasında, bir tek Budacı keşişler hilebaz değildir. Bu yüzden de eski zamanlardan beri Budacılık diğerlerinden üstün tutulmuştur. İmparatorluk atalarının töresine göre, imparatorun anası (Töregene), Budacı keşişlerin başta olması gerektiğini ve hiçbir Taocu rahibin Budacı bir keşişten önemli tutulmamasını buyurmuştur.[54]

Böyle söylemlerle Hay-yün, Kubilay'da Taoculara karşı bir önyargı oluşturmaya çalışmıştır. Çan [Zen Budacısı-ç.] keşişi aynı zamanda Kubilay'ı Liu Binğ-conğ ile tanıştırmıştır ve o da etkili bir danışman olmuş, siyasi kararlarında Budacıları kayırmasını sağlamıştır.

Ancak Kubilay'ın ilgisi giderek Tibet Budacılığına kaydı. Sessiz, tefekküre dayalı bir mezhep olan Çan mezhebi gündelik işlerde fazla işe yaramadığı için pragmatik Moğol hükümdarını pek çekmiyordu. Tibet Budacılığının söz edilen büyülü güçleri daha çekiciydi. Dahası, siyasi deneyim sahibi olan lamalar, Kubilay'ın işine yarayacak müttefikler olabilirlerdi. Onları kollayıp ödüllendirmek, zamanla işine yarayabilirdi. Kubilay, Tibet Budacı keşişlerin en ünlüsü olan Sa-skiya Pandita'yı daha 1253 yılında görüşmeye çağırmıştı.[55] Ancak Sa-skiya Pandita 1251'de ölmüştü ve daveti yerine geçen yeğeni Phags-pa Lama (1235-1280) kabul etti. Tibet kaynakları, Kubilay ile Phags-pa Lama arasındaki ilk görüşmeyi görkemli ve efsanevi biçimde anlatırlar. Bir Tibet metnine göre, karşılaştıkları anda ayrılmaz biçimde, "gökteki ay ile güneş gibi" bir ilişki başladı.[56] Kubilay hami oldu, Phags-pa Lama da onun dini danışmanı oldu. Büyük olasılıkla, Ulu Kağan, Phags-pa Lama'nın Tibet'e hükmetme çabalarına siyasi ve askeri destek verdi, lama da Kubilay'a dini açıdan yol gösterdi.

Aslında Kubilay, başlarda topraklarından geçen başka bir Tibetliyle daha çok ilgilenmişti. Tibetli keşiş Karma Pakşi (1204-1283), Karma-pa mezhebinin Siyah Şapka tarikatının önderiydi. Büyücülüğüyle ve doğa-

üstü güçleriyle ünlüydü ve söylenene göre, esrime haline geçtikten sonra mucizeler yaratabiliyordu.[57] Kubilay onun bu yeteneklerini duyduğu zaman, obasına davet etti. Ancak Karma Pakşi, Moğol hükümdarın çağrısını geri çevirdi ve Mengü'nün Karakurum'daki saraylarına yöneldi.

Karma Pakşi'nin Kubilay'ı geri çevirmesi, Phags-pa Lama'nın kendi değerini kanıtlamasına olanak verdi. Phags-pa Lama, bu fırsatı değerlendirip, hanla yakınlaştı. Belki daha da önemlisi, Kubilay'ın gayretli bir Budacı olan karısı Çabi ile ilişkisini güçlendirdi. Tibet ve Moğol kaynaklarının anlattığına göre; Phags-pa Lama'nın görüşlerinin etkisi altında, Kubilay ile Tibetli usta arasında ortaya çıkan bir anlaşmazlığı da çözdü. Phags-pa Lama, Moğol hanı kendisini el üstünde tuttuğu sürece ona hizmet etmeye istekliydi. Budacı bir keşiş olduğu için, kendini dünyevi hükümdarlardan üstün görüyordu ama Kubilay da Moğol hanı olarak, kendini topraklarındaki herkesten üstün görüyordu. Çabi, ikisi arasındaki bu çatışmayı dindirdi ve birlikte çalışabilmelerini sağladı. Bu yeni durumda, Phags-pa Lama ruhani ve dini konularda son sözün sahibi oldu, Kubilay da dünyevi konuları üstlendi. Kubilay, özel dini nasihatler aldığı zaman, Tibetli rahipten daha alçakta oturacaktı. Ancak, Kubilay halkın önünde kamu işlerini yaparken, Phags-pa Lama'dan daha yüksekte oturacaktı.[58] İki adam da böyle uzlaşmayı kabul ettiler.

Kısacası, Kubilay bu müzakerelere giderken zaten Budacıların, özellikle de Tibetli lamaların tarafındaydı. Müzakere başkanı da zaten Budacıları kayırdığı için, onlara elinden gelen desteği verecekti. Bu yüzden, sonuç daha işin başında belliydi. Taocular ne yaparlarsa yapsınlar, kaybetmeye mahkûmdular.

Müzakereler, Kubilay'ın yeni kurduğu Kay-biñ kentinde 1258 yılında başladı. Kubilay'ın önyargılarının da kendi taraflarında olduğunu bilen Çinli ve Tibetli Budacılar, bu üstünlüklerini sonuna kadar kullanıp, Taoculardan temelli kurtulmaya kararlıydılar. Çinli başkeşiş Fu-yü ve Tibetli Phags-pa Lama, bu toplantıdaki Budacıların önde gelenleriydi. Başlarında pek deneyimli olmayan, müzakere yeteneği de yüksek olmayan Çañ Çi-ciñ bulunan Taocular, daha güçsüz temsil ediliyorlardı. Diğer Taocu konuşmacılar da renksiz ve yaratıcılıktan yoksun kişilerdi.[59]

Tartışma, Taocuların yaydığı iki metin üzerine yoğunlaştı. Phags-pa Lama, Taocu rakiplerini *Hua-hu Ciñ* hakkında sorguladı. Eserin tarihini ve yazarını belirlemeye çalışarak, Taocuları ne Lav Zı'nın, ne eski Çin

tarihçilerinin bu metinden söz ettiklerini kabul etmeye zorladı. Çin'in ilk büyük evrensel tarihi olan ve MÖ 1. yüzyılda Si-ma Çien tarafından yazılmış olan *Şi-ci*, *Hua-hu Cing*'den söz etmiyordu ve bu da Taocuların güvenilirliğini zedeliyordu. Phags-pa Lama, iki metnin de sahte olduğunu öne sürünce bu ağır hasar verecek önermeye Taocular karşı yanıt veremediler. *Hua-hu Cing*'in de, *Pa-şi-i Hua-tu*'nun da eskiden var olduğunu gösteren kayıtlı bilgi yoktu.[60] Taocuların bilginleri bu konuda kaygan zemindeydi.

Kubilay, müzakerelerde etkin rol aldı. Tartışmaları izleyerek edilgen kalmadı, önemli sorular sordu, müzakerecilerin önermeleri üzerine yorumlar yaptı ve kendi görüşlerini sundu. Budacı yanlısı düşüncelerini de açıkça sergiledi. Bu zamana kadar Budacıların fikir tartışmasını kazandıklarına zaten ikna olmuştu. Yine de Taoculara görüntüyü kurtarabilme olanağı tanıdı ve sürekli öne sürdükleri büyülü ve doğaüstü güçlerini sergilemelerini istedi. Ancak Taocular doğaüstü bir şey sergileyemeyince, Kubilay'ın onların yeteneklerine olan inancı iyice zedelendi.

Sonuçta Kubilay, müzakereyi Taocuların kaybettiğine hükmetti ve önderlerini cezalandırdı. Önde gelen on yedi Taocunun kafalarının kazınmasını ve Budacılığa dönmeye zorlanmalarını buyurdu. İki sahte metnin tüm kopyaları yakılacaktı hatta adaklarda, sütunlarda ve duvarlardaki resimler ile alıntılar bile silinecek ya da yok edilecekti. Taocuların işgal ettiği 237 adet Budacı tapınağa ve bunların mal varlıklarına el konulup Budacı sahiplerine iade edilecekti.[61]

Bu cezalar elbette Taoculuğa darbe vuruyordu ama onu yok etmiyordu. Taoculuk yasaklanmış değildi, hiçbir Taocu da hapis ya da idam edilmemişti. Taocuların onca aşırılığına ve suçlarına karşın, Kubilay şaşırtıcı derecede bağışlayıcıydı. Belki de Kuzey Çin'deki büyük Taocu nüfusu dışlamak istemiyordu.[62] Taoculuk, Çin'deki bütün sınıflar arasında tutuluyordu ve ceza vermeye ya da temizlemeye kalkışmak, Taocuları kızdırıp Kubilay'ın yönetme erkine sekte vurabilirdi. Anası böyle bir dini bölünmüşlükten uzak durmasını öğütlemiş, Kubilay da bu öğüdü kabul etmişti. Önde gelen Taocu temsilcilerin ellerine şaplak atmak, Budacıları daha fazla taciz etmemeleri yolunda yeterli uyarı olmuştu.

Budacı-Taocu didişmesi bir süre için dinmiş göründü. Doğal olarak, Kubilay'ın çabası takdir gördü ve Moğol soyluları arasındaki itibarı arttı. Dahası, müzakereleri dinleyen bazı Çinli bilginleri kazandı.

Zekâsından ve ılımlı tavrından etkilenmişlerdi. Yönetici olarak da kendini kanıtlamıştı. Bu zaferden sonra, sıradaki zorlu görevine hazırdı.

Mengü'nün Güney Soŋ Hanedanı Üzerine Seferi

Mengü'nün Kubilay'a verdiği yeni görev zorluydu: Mengü'nün Güney Çin'i işgal edecek dört ordusundan birine komuta edecekti. Moğolların, Kuzey Çin'deki egemenliklerini sağlama alabilmek ve kuzeydeki Çinli milliyetçilerin güneydeki devlet çevresinde birleşmelerini engelleyebilmek için, Güney Soŋ Hanedanı'na boyun eğdirmeleri gerekiyordu. Güney Soŋ Hanedanı, Çinlilere bir alternatifleri olduğunu hatırlatıyordu ve varlığı Moğol egemenliğine tehditti. Mengü de herhalde birliklerinin askeri yeteneklerini kaybetmemeleri için, onları sefer halinde tutmak istiyordu. Bu yüzden, güneydeki Çinlileri ezmek için bir sefere karar verdi ve Kubilay'a da bu seferde çok önemli bir görev düştü.

Mengü'nün planı kuşkuyla karşılandı. Maiyetindeki önderlerin çoğu, güneyin sıcak ve hastalık yatağı olduğu, Moğol ordularının alıştıkları serin iklimlere oranla daha fazla yıpranacakları gerekçesiyle karşı çıktılar. Bu muhaliflere göre, Moğol kuvvetleri alışık olmadıkları bu koşullar yüzünden batağa saplanabilirlerdi. Ancak Mengü, atalarının başladığı işi bitirmek istediğini sert bir dille ifade etti.[63] Bu yanıtı, Çin'in kalanını ele geçirmek konusunda ne kadar kararlı olduğunu ortaya koydu ve muhaliflerin sesi kesildi.

Soŋ karşısında zafer kazanmak için, daha gelişmiş savaş teknikleri gerekiyordu. Yangze Irmağı'nın güneyindeki Çin, dünyanın en büyük birkaç kentini barındırıyordu. Örneğin, başkent Lin-an [bugünkü Hangzhou, Türkçe telaffuzu *Haŋğcov*-ç.] dünyanın en kalabalık kentiydi ve nüfusu tahminen 1,5 milyon kadardı.[64] Buna karşılık, Avrupa'nın ticaret merkezlerinden biri olan Venedik'in nüfusu 100.000 kişiydi. Moğolların Kuzey Çin seferlerinde geliştirdikleri kuşatma teknikleri, bu kez gerçekten sınanacaktı. Bu kentleri kuşatmak için ağır silahlar, özellikle de büyük taşlar atabilen mancınıklar gerekecekti. Moğolların asıl gücü olan süvari savaşı, Çin'in güneyindeki araziye de, topluma da uygun değildi. Bu seferde başarı, kilit kentlerin piyadeyle kuşatılmasına bağlı olacaktı.[65] Böylesi seferleri planlamak için, yanlarında çalışan Çinli danışmanlara ve Müslümanlara döndüler.

Birliklerinin Güney Çin'i yenebileceğine ve işgal edebileceğine kanaat getiren Mengü, Sonğ ordularının tek bir bölgeyi korumak üzere yoğunlaşmasını engellemek için, güçlerini dört cepheye yaydı. Böylece, Moğol saldırılarını karşılayabilmek için Çinlilerin geniş bir alana yayılmaları gerekecekti. Mengü, bu üstünlüğe sahip olduğu halde, seferi büyük bir titizlikle planladı. Kardeşi Arık Buka Karakurum'da kalıp başkenti koruyacak ve Moğol devletinin gündelik işlerini yürütecekti. Moğol geleneğine göre aile ocağı ve toprakları en küçük kardeşe emanet edilirdi, Mengü de bu geleneğe uyarak, Arık Buka'yı bu işe koştu.

Hazırlıklar tamamlanıp, planlar kurulduktan sonra, 1257 yılının Haziran ve Temmuz aylarında Mengü, Cengiz'in eski saraylarını ziyaret etti. Buralarda, yeni kalkışılan bir işte başarıyı sağlamak için gereken kurbanları adadı.[66] Ertesi ay da sarayının çevresindeki kutlu topraklara şahsi sürüsündeki kısrakların sütünden saçarak, göğe adak adadı.[67] İyi bir Moğol hükümdarının görevi olan bütün bu işleri yaptıktan sonra, güneye yürümeye hazırdı. 1258 Mayısı geldiğinde Sarı Irmak'ı geçmiş ve güçlerini bugünkü Ninğ-şia eyaletindeki Gu-Yüan Şien'in hemen güneybatısında, Liu-pan Şan'da toplamıştı. Buyruğundaki birlik sayısı belirsizdir. İranlı tarihçilerin verdikleri sayılar bir hayli abartılı görünüyor. Bir kaynağa göre, Mengü'nün emrinde 600.000 asker bulunuyordu, bir başkasına göre yalnızca Kubilay'ın elinde dokuz tümen (yaklaşık 90.000 asker) vardı.[68] Çinlilerin verdikleri sayılar genellikle daha düşüktür.[69] Mengü, Siçuan bölgesindeki önemli bir kenti ele geçirdiğinde, kolluk gücü olarak 3.000 adam bırakmıştı.[70] İran tarihlerinde verildiği kadar büyük bir güce sahip olmuş olsaydı, herhalde onca zorlukla ele geçirdiği bu yerleri korumak için daha çok adam bırakırdı.[71]

Dört ordudan her birine özel hedefler verilmişti. Mengü'nün şahsen yönettiği kuvvet, kuzeybatıdaki karargâhından güneye yürüyecek ve güneybatıdaki Siçuan bölgesini ele geçirdikten sonra doğuya döneceklerdi. Kubilay'ın güçleri, yeni inşa edilen Kay-binğ kentinden güneye yürüyüp, Çin'in merkezine girecekler ve Yangze Irmağı'nı O-cov'dan geçerek (bugünkü Hupey yakınlarındaki Vu-çanğ) Sonğ güçlerini yeneceklerdi. Orada da Yünnan'dan kuzeydoğuya yürümekle görevli olan Uryankaday buyruğundaki üçüncü ordunun unsurlarıyla buluşacaklardı. Cengiz Han'ın kardeşlerinden birinin torunu tarafından yönetilen dördüncü ordu, Mengü'nün Liu-pan'daki üssünden doğuya yola çıkıp, O-cov'un

hemen kuzeybatısındaki Şiang-yang üzerine yürüyecekti. Onun da eninde sonunda Kubilay ve Uryankaday'ın kuvvetleriyle birleşmesi planlanmıştı.[72] Bu planın Güney Song devletinin doğu ve batı eyaletlerini birbirinden ayırmaya dayandığı açıktı. Güneybatı ve merkez Çin topraklarına odaklanan Moğollar, Song gücünün doğuda bulunan çekirdeğine baskı yapmayı umuyorlardı. Ayrıca, batıda kazanacakları çabuk bir zaferin Song devletine boyun eğdirebileceğini ve Moğol kayıplarının bu sayede en aza ineceğini umuyorlardı.

En büyük zorlukları Mengü'nün kuvvetleri yaşadı. Onun güzergâhı, bozuk araziden, en az bilinen ve kullanılan yollardan geçiyordu. Güneybatı Çin çok sıcaktı, arazi engebeliydi ve savunulması kolaydı. Doğal koşullar savunanların işine yarıyordu ve onlar da ortama alışkanlıkları sayesinde, Mengü'nün ilerleyişini ellerinden geldiğince yavaşlatmaya odaklandılar. Moğolların en büyük güçlerinden biri olan süvari, bu seferde pek işe yaramıyordu. Askeri harekât daha çok yerleşimlerin kuşatılmasına dayanıyordu. Moğollar kuşatma savaşında bir hayli deneyim kazanmış oldukları halde, en güçlü oldukları askeri taktik bu değildi. Dahası, anlaşılan savunanlar da Moğolların beklediğinden daha dişli çıkmışlardı. Mengü, güneybatıda istediğinden çok daha uzun süre oyalanmak zorunda kalacaktı.[73]

Yine de, sefer talihli başladı. Mengü kuvvetleri 1258 Martı'na kadar Siçuan'daki en önemli kalelerden olan Çıng-du kentini aldılar. Sıradaki hedefleri, Çong-çing bölgesiydi ve oradaki en önemli engel de Ho-cov kentiydi. Song generali Vang Cien, kenti savunmaya ve Moğol işgalcileri püskürtmeye kararlıydı. Karşısındaki kuvvetten korkmuş görünmüyordu ve teslim olmaya da niyetli değildi. Bunun sonucunda, Mengü kuvvetlerinin ilerleyişi yavaş oldu.[74] Çıng-du zaferinden bir yıl sonra, 1259 Martı'nda Mengü, önde gelen komutanlarıyla gelecek stratejileri tartışmak için bir şölen düzenledi. Yenip içildikten sonra, müzakereye başladılar. Mengü'nün en güvendiği danışmanları, Moğolların daha önceki başarıları kazandıkları araziden çok farklı topraklardaki bu sefer hakkında çekincelerini yinelediler. Hastalık tehlikesini ve aşırı sıcağı tekrar vurguladılar. Mengü, itirazları yine geri çevirdi ve Ho-cov kentini ele geçirmek için elden gelen her şeyi yapmak planında ısrar etti. Ancak bu çabası başarısızlığa mahkûmdu.

Mengü, beş ay boyunca Ho-cov bölgesinde seferde kaldı. Birlikleri Mart sonundan Mayıs başına kadar kente üst üste saldırdı ama işe yaramadı. Kaynaklara göre, iki taraf da ciddi kayıplar verdi, ama Mengü yılmadı. Israr etmesine karşın, birlikleri Mayıs'tan Haziran başına kadar aşırı yağmur yüzünden aksadılar.[75] Yağmur mevsiminde, seferi batağa saplandı. Yağmurlar diner dinmez kasabaya yine saldırdı ama Vanğ Cien'in birlikleri yerinden oynamadı. Son taarruzlardan birinde, Vanğ Di-çin adlı bir komutan birliklerinin başında kent surlarına merdivenle tırmanırken, Vanğ Cien'i gördü ve Songğ komutanına teslim olmasını söyledi. Vanğ Cien, saldırganlara taş atarak yanıt verdi ve bu taşlardan biriyle Vanğ Di-çin'i vurup öldürdü.[76]

Mengü, bu kanlı ama sonuçsuz saldırıdan birkaç gün sonra, 11 Ağustos tarihinde Diav-yü Şan yakınlarındaki tepelerde öldü. Bazı kaynaklar, ölümünü Ho-cov kuşatmasında aldığı bir ok yarasına bağlarlar.[77] *Yüan-şi* gibi bazı kaynaklarsa, Mengü'nün kanlı basura yenildiğini söylerler.[78] Reşidüddin ise Mengü'nün kolera salgınına kurban gittiğini anlatır.[79] Nedeni ne olursa olsun, Mengü'nün ölümü Moğol dünyasında yankılandı ve geleceği derinden etkiledi.

Taht Kavgası

Mengü'nün ölmesiyle, Moğol dünyasının üst kademeleri hareketsiz kaldı. Mengü'nün güneybatıdaki seferi birdenbire durdu. Birlikleri ele geçirilmiş toprakları ellerinde tuttular ama yeni bir yer ele geçirmediler. Songğ Hanedanı'nı bitirmeye çalışan diğer Moğol ordularıyla bağlantıya geçmek için bir çaba da göstermediler. Mengü'nün naaşı, Moğolistan'ın kuzeydoğusuna taşındı ve babası Tuluy ile büyükbabası Cengiz'in yanına gömüldü. Moğolların Songğ Hanedanı'nı ortadan kaldırmaları için yirmi yıl daha geçmesi gerekecekti.

Duraksayan yalnız Mengü'nün seferi değildi. Ulu Kağan'ın ölümünden Ortadoğu'ya kadar bütün Moğollar etkilendiler. Moğol egemenliğindeki toprakları Suriye sınırına kadar genişletmiş olan Mengü'nün küçük kardeşi Hülagü, ileri hareketini durdurup, Moğolistan'a yollandı. Arkasında Nasturi Hıristiyan Ket Buka'yı küçük bir kuvvetle bırakıp yeni kağanın seçileceği kurultaya koşturdu. Geçici olarak durdurulmuş

olsa bile Ortadoğu'daki ilerleyişi bir daha eski hızına ulaşamayacaktı. Ögedey'in ölümünün Moğolların Doğu Avrupa seferini bırakmalarına neden olması gibi, Mengü'nün ölümü de Ortadoğu ve Anadolu'daki genişleme planlarını sona erdirdi. Ayrıca, daha sonra söz edileceği gibi, Hülagü'nün yokluğunda Müslümanlar, talihsiz Ket Buka'nın buyruğundaki küçük birliklere saldırma fırsatı yakaladılar. Böylece, 13. yüzyıl Moğollarına karşı ilk zaferi kazanarak intikam almayı da başardılar.

Ulu Kağanlık için düzenli bir tahta çıkma sırası bulunmaması, bir kez daha Moğol dünyasının altüst olmasına neden oldu. Belli bir hilafet düzeni olmadığı için, yeni hükümdarı seçmek üzere kurultay toplanması gerekiyordu. Mengü'nün seçimi sırasında oluşan koşulların (tartışmalı seçimler ve tahta çıkmasının ardından yaşanan tasfiyeler) sıkıntıları nasıl artırdığını ve kurultayın itibarını sarstığını görmüştük. Görünüşe göre, en büyük askeri güce sahip olan önder (Mengü'nün seçilmesi sırasında Batu gibi) seçimleri etkileyebiliyordu. Kağanlığın en büyük adaylarını, diğer her şeyden çok kaba askeri güç belirliyordu. Önde gelen iki aday kendilerini denk görüyorlarsa çatışma tehlikesi de büyüyordu. Bu tür bölünmeler, Moğol topraklarında istikrarı pek sağlayamıyordu. Mengü'nün 1251 yılında tahta çıkması, önde gelen dört Moğol obasından Ögedey ve Çağatay oğullarını dışlamıştı. Ulu Kağanlık üzerindeki iddialarını yeniden gündeme getirmek için elbette onlar da fırsat kolluyorlardı ve Mengü'nün ölümü bu fırsatı sunmuştu.

Ancak asıl taht mücadelesi Tuluy oğulları arasında yaşandı. Mengü'nün iki küçük kardeşi olan Kubilay ve Arık Buka, onun yerine geçmek istiyorlardı. Üçüncü kardeş olan Hülagü, Batı Asya'da kendi egemenliğini oturtmuş olduğu için tahta aday değildi. Mücadeleyi derinden etkilemese de, daha büyük olan ağabeyi Kubilay'ın tarafındaydı. Kubilay'ı desteklemesinin bir nedeni de herhalde yerleşik yaşayanlar konusundaki ortak düşünceleriydi. Ancak, kardeşleri dünyanın büyük uygarlık merkezlerine yolculuk ederlerken Arık Buka Moğol anavatanında kalmıştı. Görüşleri de, yaşamı da daha kısıtlıydı ve bozkır yaşamını tarla yaşamına yeğliyordu. Geleneksel Moğol yolunun ve değerlerinin savunucusu olarak ortaya çıktı. Yerleşik yaşama karşı giderek artan düşkünlük nedeniyle dışlanmış ve tehdit altında hisseden muhafazakâr Moğolların önderi konumuna geldi. Bu kesimler, birlikte ele geçirdikleri uygarlıklara kapılan, tebaasından akıl danışan ve yardım isteyen, hem de zamanlarının çoğunu

Moğolistan'da değil, Çin'de ve İran'da geçiren Kubilay ile Hülagü'nün en büyük suçu işlemiş olduklarını düşünüyorlardı. Kubilay, Hülagü ve başka bazı önderlerdeki değişiklerden şaşkına dönen bu muhafazakâr kesim, sözcüleri olarak Arık Buka'ya döndü.

Sonunda kaybeden Arık Buka olduğu için, kaynaklar onun iddialarını destekleyecek pek bilgi vermez. Onu, kural tanımayarak bir taht krizi başlatan isyankâr, ikiyüzlü ve açgözlü bir kişi olarak anlatırlar. Danışmanlarının dolduruşuna geldiğini ve kimse taht üzerinde hak ilan edemeden, Moğol soylularının isteklerini hiçe sayarak, yangından mal kaçırır gibi tahta çıkmaya çalıştığını söylerler. Ancak olayların bu anlatımı, Arık Buka'ya gereksiz yere yüklenmektedir. Bu tavra itiraz etmesine karşın, Kubilay da tahta çıkmaya en az Arık Buka kadar hevesliydi. *Yüan-şi* bize Kubilay'ın taht teklifini üç kez reddettiğini anlatır ama bu retler aslında tören niteliğindeydi.[80] Yakın atalarının geliştirdiği davranış kurallarını uyguluyordu. Aşırı hevesli görünmek uygun kaçmazdı ve o da Moğol soylularının beklentilerini karşılamak için böyle davranıyordu. Ulu Kağan olmak için gerekli her türlü şeyi yapmaya en az kardeşi kadar niyetliydi. Kubilay'ın kağan olması sürecinden küçük bir örnek, onun iktidar hevesini de göz önüne serer.

1258 yılı içinde Kubilay, Mengü'nün Songˇ üzerine sefer planladığını öğrenmişti. Yılın son ayında Kay-binˇ sarayından ayrılıp güneye yöneldi. Hareket halindeki birliklerine ikmal sağlamak üzere Batur komutasında bir kuvveti öncü çıkardı. Ta-li seferindeki başarısını tekrarlamak istediği için subaylarını Çinlileri gereksiz yere öldürmemeleri konusunda uyardı ve buyruğuna uymayanların cezalandırılacağını, hatta idam edileceğini söyledi.[81] Belli ki bu hoşgörü ve esneklik gösterisiyle, Çinlilerin bağlılığını sağlamaya çalışıyordu. 1259 Ağustosu geldiğinde, Huay Irmağı'nı (bugünkü Honan eyaletinde) geçmişti ve yerel halkı boyun eğmeye çağırması için yakın danışmanlarından Uygur Lien Şi-şien'i Tayşan bölgesine (bugünkü Hupey eyaletindeki Huanˇg-an Şien yakınında) gönderdi. Lien ayrıldıktan sonra Kubilay güneye yürümeyi sürdürdü ve Eylül başlarında Yangze boylarına ulaştı. On gün sonra, üvey kardeşi olan Möge, ona Mengü'nün öldüğünü söyledi ve Ulu Kağan seçimi için kuzeye dönmesini istedi. *Yüan-şi*'ye göre; Kubilay reddetti ve şöyle dedi: "Güneye inmem için kağandan emir aldım. Yerine getirmeden nasıl dönerim?"[82] Reşidüddin de aynı olayı aktarır ve Kubilay'ın şöyle dediğini

söyler: "Buraya kadar bir çekirge ordusu gibi geldik. İşimizi bitirmeden, bir söylentiye dayanarak nasıl geri döneriz?"[83]

Bu konuşmalar gerçekten yaşanmış mıdır, yoksa Kubilay'ın özverili kahramanlığını vurgulamak için sonradan mı uydurulmuştur, bilemiyoruz. Songˇ Hanedanı'na karşı seferi iki ay daha sürdürmesinin nedeni belirsizdir. Ulu Kağan seçiminin kısa zamanda yapılması gerektiğinin bilincinde olduğu açıktır. Belki de yeteneğini kanıtlamak için Songˇ'a karşı bir başarı kazanma gereği duyuyordu. Songˇ'u yenmeyi de, Güney Çin'e boyun eğdirmeyi de ne Ögedey, ne Mengü başarabilmişti. Burada kazanacağı bir zafer, elbette yaklaşan kurultayı çok etkilerdi. Dahası, eğer bir taht mücadelesi başlayacak olursa, Güney Çin'in kaynaklarını da kullanması bu sayede mümkün olacaktı. Üvey kardeşinin kuzeye dönmesi yolundaki isteğini bu nedenlerle geri çevirdi.

Yani Kubilay, Yangze'yi geçmek ve karşıdaki bölgeleri ele geçirmek konusunda kararlıydı. Möge'yi tersledikten birkaç hafta sonra birliklerine karşı kıyıya saldırmalarını buyurdu. O sırada ırmakta esen fırtınadan çekinen komutanları, Songˇ tarafına saldırmadan önce koşulların iyileşmesini beklemesini önerdiler. Ancak bu önerileri geri çevirdi ve ırmağın hemen geçilmesini talep etti.[84] Sancaklar dikildi, davullar vuruldu ve birlikler karşıya geçtiler. Karşı kıyıya ulaşır ulaşmaz hava açtı ve çatışma başladı. İki taraf da ağır kayıplar verdiler ama Moğollar Yangze'nin güneyinde bir üs kazanmış oldular.

Sıradaki hedefleri O-cov idi. Yangze boyundaki bu kasabaya saldırmak kolay değildi. Savunması berkitilmişti ve uzun bir kuşatmanın eli kulağındaydı. Güney Songˇ'un danışmanlarından olan Cia Si-dav da kuşatılan kente destek birlikleri yola çıkarmıştı.[85] Songˇ komutanı Lü Vındı, Çongˇ-çingˇ'den gelmişti ve 5 Ekim gecesi şaşırtıcı biçimde Moğol güçlerinden sıyrılmayı başarıp, birliklerini O-cov'a sokmuştu.[86] Kuşatmanın böyle delinebilmesi, Moğolların bölgede tam egemenlik kuramamış olduğunun belirtisidir. Ancak Kubilay, O-cov'u ele geçirmeye hevesliydi, çünkü böyle bir zafer, Moğol dünyasındaki itibarını artıracaktı. Bu yüzden uzlaşmaya yanaşmadı. Güney Songˇ topraklarını ne pahasına olursa olsun elde tutmaya kararlı olan Cia Si-dav, komutanlarından biri olan Songˇ Cingˇ'i uzlaşmaya varması için gönderdi. Cia, 1005 yılında Kuzey Songˇ Hanedanı'nı tehdit eden Mançuryalı bir topluluk olan Hıtayların kabul etmiş olduğu koşulları anımsatıyordu. Şan-Yüan Antlaşması'na

göre, Songˇ'dan ipek ve gümüş haraç almak koşuluyla Hıtaylar Çin bölgesine tecavüz etmemeyi kabul etmişlerdi.[87] Şimdi de Cia Si-dav, Moğollarla benzer bir anlaşma yapmaya çalışıyordu ve Kubilay'a yıllık gümüş ve kumaş haraç önerip, karşılığında Yangze'yi sınır kabul ettirmek konusunda Songˇ Cingˇ'e yetki vermişti. Ancak Kubilay anlaşmayı reddetti. Songˇ Cingˇ ile buluşmada Kubilay'ı temsil eden Konfüçyüsçü danışmanı Cav Bi, Songˇ teklifine burun kıvırdı ve şöyle dedi: "Biz Yangze'yi geçtikten sonra bu teklifin ne anlamı var?"[88] Moğollar, Songˇ'un kendilerine önerdiği toprakları zaten zorla ele geçirmiş durumdaydılar. Herhalde Kubilay, zaferin eşiğindeyken seferi yarım bırakmaya gerek olmadığını düşünmüştü. Uzlaşmaya gerek yoktu, zaman onun tarafındaydı ve askeri çabaları da meyve veriyordu.

Bu kavşakta Songˇ'u taht krizi kurtardı. Mengü'nün ölümünden sonraki aylarda taht mücadelesi kızışmış ve Arık Buka adaylığına ciddi destek sağlamıştı. Mengü'nün karılarından biri ve oğulları Asutay ile Ürün Taş da ona katılmıştı.[89] Öğedey'in torunu Durçi, Çağatay'ın torunu Algu ve Cuci'nin torunu Kurumşi ile birlikte başkaları da destek veriyordu. Ayrıca, Arık Buka hanedanın dışından etkili müttefikler edinmişti, bunların arasında Mengü döneminin en önemli devlet adamlarından olan Bolgay da vardı. Bunca hazırlıktan sonra, Arık Buka artık hamlesini yapıyordu. Ordularının başına Alandar'ı geçirdi ve Gobi'nin kuzeyinde birlik toplamasını buyurdu. Çölün güneyinde de Durçi güç topluyordu. Kasım sonunda Durçi, Yen üzerine (bugünkü Pekin civarı) harekete geçti.[90] Alandar, Kubilay'ın yeni kenti Kay-bingˇ üzerine yürümeye başladı. Kubilay seferdeyken geride kalmış olan karısı Çabi, Alandar'ı yavaşlatmaya çalışırken, Kubilay'a kardeşinin niyetini bildirmek için bir heyet gönderdi. Kubilay seçeneksiz kalmıştı. Arık Buka'yı karşılamak için O-cov kuşatmasını yarıda kesmesi ve kuzeye yönelmesi gerekiyordu. Kaçınılmazı kabullenip, birliklerinin çoğunu O-cov'dan çekti ve hakkını aramaya gitti. Arkada Batur komutasında küçük bir kuvvet bıraktı.[91]

Reşidüddin, tarihinde Arık Buka'nın ikiyüzlülüğünü eleştirir. İranlı tarihçi, bize Arık Buka'nın birlik (*turkak* ve *çerig*) topladığını ama bunu gizlemeye çalıştığını anlatır. Kubilay, Arık Buka'nın ulaklarına bu konudaki çirkin söylentileri sorduğu zaman, şöyle yanıt verirler: "Biz köleler bir şey bilmeyiz ama içiniz rahat olsun, yalandır."[92] Ancak

Kubilay kuşkulandı ve Arık Buka'ya bu kuşkularını anlatan bir ulak yolladı. Arık Buka, hemen Kubilay'a "tatlı dille" konuşacak bir heyet gönderdi ve "turkak ve çeri toplamayı kestiğini" söyledi.[93] Aslında böyle bir niyeti yoktu ve Kubilay ile kaçınılmaz kapışma için kuvvet toplamayı sürdürdü. Her şey, Arık Buka'nın rakibini pusuya düşürebilmek için Kubilay'ı ve "diğer hükümdarları" Mengü'nün yasını tutmak üzere davet edince çözüldü. Ancak Arık Buka'nın toprağına ayak bastığı anda tutsak edileceğini fark eden Kubilay, "henüz seferi tamamlamadık"[94] gerekçesiyle daveti reddetti. Arık Buka da bu noktada Kubilay'ı aldatamayacağını anlayarak savaşa hazırlandı. Ağabeyi Hülagü'nün ve Rusya'daki Altın Orda'nın hükümdarı olan Berke'nin de adaylığını desteklediği söylentisini yayarak, alabildiği kadar Moğol soylusunun desteğini aldı. Artık iki taraf da yüzleşmeden kaçamazdı. Reşidüddin'in kaydına güvenebilir miyiz? Arık Buka'nın karşısında olduğu açıktır. Ben, iki tarafın da birbirini kışkırttığına inanıyorum, çünkü iki soylu da en yüksek konumu istiyorlardı.

Anlatılana göre Kubilay, Kay-binğ'e 1260 baharında ulaştığı zaman hanedandan birçok kişi ondan Moğol dünyasının başına geçmesini istedi. Sonunda dileklerini yerine getirdi ve 5 Mayıs'ta Kay-binğ'de hızla toplanan bir kurultay onu Ulu Kağan seçti. Seçilmesi sıra dışıydı çünkü önceki kağanlar, Moğolistan'da ya da Orta Asya'da toplanan kurultaylar tarafından seçilmişti. Bu yüzden meşruluğu tartışmalıydı ve pek çok kez de sorgulandı. Ancak, küçük kardeşiyle çatışmaya girmekle, o günkü dünyanın en önemli konumuna ulaşmak yolunda ilk adımı atmış oldu. Birkaç yıl içinde de Moğolların meşru önderi olarak kabul görecekti.

3. Bölüm

Ulu Kağan

Kubilay 1260 Mayısı'nda kağan seçilirken rakipsiz değildi.[1] Karşısına çıkan ilk kişi olan Arık Buka, ona son meydan okuyan olmayacaktı. Kubilay'ın hükümdarlığı boyunca bir gayrimeşruluk havası sürecek, pek çok Çinli ve Moğol önder onun Ulu Kağan ve Çin İmparatoru unvanlarına meydan okuyacaktı. Başlıca düşmanları, yabancıların yönetiminden tiksinen, Kubilay'ın da Çin ve Çinliler ile belirgin biçimde bağdaşmasından kuşku duyan muhafazakâr Moğollardı. Nasıl bir siyaset izlerse izlesin, bu iki kesimden biriyle ters düşüyordu. İki taraf da bütünüyle yatışmıyordu ve bir kararına kızdıkları zaman, iki kesim de isyanlarını meşru göstermek için seçilişinin usulsüzlüğünü öne sürüyorlardı. Hükmüne karşı böyle muhalefet olunca, Kubilay meşruluğunu kesinleştirmenin yollarını aradı. Çinli ve Moğol tebaası tarafından kabul görmek ihtiyacı, ilerideki bazı seferlerinin temel dürtüsü olmuş olabilir. Gelecek yıllarda onu devirme hareketlerinin yakıtı olarak sürekli kullanılacağı için, seçilişinin ayrıntılarıyla anlatılması gerekir.

Arık Buka'nın Meydan Okuması

1260 Haziranı'nda, Arık Buka Ulu Han ilan edildi.[2] Arık Buka da, Kubilay da artık Ulu Kağan'dı ve Moğol soylularının çeşitli kesimlerinden destek alıyorlardı ancak Arık Buka biraz daha üstündü. Moğol dünyasının üç yönetici obası onu destekliyordu. Batu'nun oğlunun ve torununun kısa hükümlerinden sonra, 1257 yılından beri Altın Orda'yı yönetmekte olan Berke, Arık Buka'yı destekliyordu. Bunun nedeni kısmen, Kubilay'ın müttefiki ve diğer kardeşi olan Hülagü ile arasın-

daki anlaşmazlıktı. Berke, İslam'ı kabul etmişti ve Müslümanlar da Hülagü'yü düşman olarak görüyorlardı.[3] Berke de, Hülagü de bugünkü Azerbaycan bölgesi üzerinde hak iddia ediyorlardı ve bu konu aralarında derin düşmanlığa neden oluyordu. Dolayısıyla Ulu Kağan'lık konusunda farklı adayları destekliyorlardı. Arık Buka, ayrıca Orta Asya'daki Çağatay Hanlığı'nın da desteğini almıştı. Hatta oranın hükümdarı olan Algu, Arık Buka'yı tahta geçmek konusunda en çok kışkırtan kişiydi. Bir önceki kağan olan Mengü oğullarından pek çoğu da onunla ittifak kurmuştu. Kubilay'ınsa asıl müttefiki ve güvendiği kişi, İran'ın İlhanı olan Hülagü idi ama o da bir krizle karşı karşıyaydı.

Hülagü, Mengü'nün ölüm haberini alınca anavatana dönmeye karar verdi. Ermeni kralı Hetum'un da yardımıyla, en büyük zaferlerinden birini yeni kazanmış ve 25 Ocak 1260 tarihinde Halep'i almıştı. Ermeni kaynakları, bugünkü Ortadoğu, Rusya ve Türkiye'deki Müslümanlar ve İslam taraftarları tarafından kuşatılmış bir Hıristiyan hükümdar olan Hetum'un, Hülagü'nün Halep kuşatmasına destek olarak 40.000 asker ve 12.000 süvari gönderdiğini anlatır.[4] Hetum, Müslümanlar arasında olmak yerine Moğollar arasında olunca kendini daha güvende hissediyordu. Hülagü'nün karısının Hıristiyan olması da kuşkusuz onun yardım kararını etkilemişti. Bu zaferi yeni kazanmış olan Hülagü, yeni kağanı seçmek için Moğolistan'a güven içinde dönebileceğine inanıyordu. Sağ kolu Ket Boğa'ya Şam'ı ele geçirip, Suriye'nin kalanına egemen olmak görevini vermişti.[5] Amansız ilerleyişi durdurulabilecek gibi görünmüyordu ve birliklerinin Ket Boğa komutasında, kendi olmadan da başarılı olabileceğini düşünmüştü.

Ancak yanılıyordu. Mısır'daki Memluklar (eskiden Mısırlıların elinde köle olan ve 13. yüzyılda ayaklanıp iktidara gelen Türkler), Hülagü'nün doğuya gittiğini ve arkada Ket Boğa komutasında küçük birlikler bıraktığını kısa zamanda öğrendiler.[6] Komutanlarından biri olan Baybars, yetersiz askeri olan Moğolları yenmek ve yenilmezlik imajlarını kırıp, İslam dünyasının Moğollara karşı mücadelesinde güven yaratmak için bulunmaz bir fırsat ele geçirdiklerini fark etti.[7] Bu yüzden, Baybars ve Memluk Sultanı Kutuz, birliklerini Ket Boğa ile karşılaşmak üzere kuzeye sürdüler. İki ordu 6 Eylül 1260 tarihinde Ayn Calut'ta karşılaştı. En çok 10.000 adamı olan Ket Boğa'nın gücü de konumu da açıkça yetersizdi. Memluklar, Moğolların da sık sık kullandığı geri çekilme taktiği-

ni uyguladılar. Birkaç saat süren çatışmadan sonra, Memluklar çatışma alanından çekilmeye başlayınca düşmanı kırdıklarını düşünen Moğollar ileri atılıp, ölümcül bir pusuya düştüler.[8] Çekilen Memluk birliklerini izlerlerken, birdenbire iki yanlarında başka Memluk kuvvetlerinin belirdiğini fark ettiler. Memluk orduları onları sardı ve üstlerine atıldı. Günün sonunda Moğol ordusu yok oldu ve Ket Boğa da esir düşüp başı vuruldu.[9] Moğol ilerleyişi sonunda durdurulmuştu.

Ayn Calut'taki yenilginin haberini alan Hülagü, hızla geri döndü. Ancak Müslümanlardan intikam almadan önce, Altın Orda ile savaşa tutuştu. Rusya'daki Moğol güçlerinin hükümdarı olan Berke, Memlukların İlhan ordusuna karşı zaferiyle cesaretlenip, büyük bir güç toplamıştı ve Hülagü'ye savaş açtı.[10]

Hülagü Altın Orda ile savaştığı sırada, Kay-binğ'de Kubilay yalnız kalmıştı. Önce küçük kardeşi Arık Buka'yı gayrimeşru bir isyancı olarak göstermeye çalıştı. Kuşkusuz, Çinli danışmanlarının etkisiyle, davasını Çin tarzında ortaya koydu. Tahtı kabul etmesinden bir ay geçmeden, kendisini eski Çin imparatorları ile bağdaştıran bir bildirge yayımlayacaktır (aslında yazan kişi, danışmanı Vanğ O'dur). Moğolların askeri yetenekleri çok yüksek olduğu halde, yönetim becerilerinin o kadar gelişmiş olmadığını itiraf etti. Çin toplumunu birleştirmek ve Arık Buka'nın ordusunu gemlemek için bir bilge gerekiyordu. Kubilay bu iş için kendini önerdi. İyilik ve sevgiyle yaptığı her şey, kitlelere yardımcı olmuştu. Vergi indirimi yanında, halkın omzundaki diğer yüklerin hafifletilmesi gerektiğini savunuyordu. Açları doyurmanın en büyük önceliği olduğunu vurguluyordu. Öte yandan, atalarının geleneklerine uygun biçimde yöneteceğini söyleyerek, kuşkusuz Moğol tebaasına yaranmaya çalışıyordu. Bildirgeyi, topraklarında yaşayan askerlere ve sivillere olduğu kadar, toprakları dışından kendisine meydan okuyanlara da hitap eden, imparatorluğun çıkarları doğrultusunda işbirliği öneren bir çağrıyla bitiriyordu.[11] Bu bildirgenin, geleneksel Çin imparatorlarının bildirgelerinden neredeyse hiç farkı yoktu.

Çin'i kendi hükmü altında yeniden birleştirebilmek için Çinli tebaasından yardım istiyor ve bunu Çinli bir bağlam içinde yapıyordu. Bildirgeyi yayımlamasından birkaç gün sonra, herhangi bir Çin imparatoru gibi, *Conğ-tonğ* (Merkez Hükümdar) unvanını aldı.[12] Ayrıca geleneksel Çinlilerinkine çok benzeyen hatta aynısı olan devlet kurumları oluştur-

du. Mabeyn Dairesi (*Conğ-şu Şınğ*) ve bütün topraklarına yayılan on adet Uzlaşma Heyeti (*Şüen-vey Si*), Sonğ Hanedanı ve öncesinde Çin'i yöneten kurumlardan pek de farklı değildi.[13] Kubilay, geleneksel Çin hükümdarlarının tarzını benimseyeceğini Çinlilere göstermek istiyordu.

Bu hareketleriyle kuzeyde pek çok Çinliyi kazandı ama Güney Sonğ'u etkilemeyi başaramadı. Hatta Çinli hanedan, Kubilay'ın kuzeydeki sıkıntılarını fırsat bilip, Moğolların daha önce ele geçirdikleri toprakları geri aldı. Sonğ nazırı Cia Si-dav, kuvvetlerini Kubilay'ın yeni topraklarında bıraktığı küçük birliklerin üzerine sürdü. Moğolları ezdiler ve eski topraklarını ele geçirdiler. Cia, bu küçük çatışmayı büyük bir zafer haline getirdi ve Sonğ sarayını yanıltarak, kuzeyli "barbar" istilacılara karşı direnci artırmak için kullandı.[14] Kubilay'ın buna yanıtı güçsüz oldu. Orduları Arık Buka'ya karşı gerektiği için, Sonğ üzerine bir karşı saldırı kuvveti gönderemiyordu. Bunun yerine, Konfüçyüsçü danışmanlarından biri olan Hav Cinğ'in başkanlık ettiği ve yanında Ho Yüan ile Liu Rın-cie de bulunan bir heyeti, 21 Mayıs 1260'ta Sonğ ile sorunları diplomatik yollarla çözmeye çalışmak üzere gönderdi. Cia Si-dav'ın yanıtı pek akıllıca olmasa da, şaşırtıcı değildi: Hav Cinğ ile birlikte elçilerin tümünü esir etti.[15] Sonğ saldırganlığının elle tutulur kanıtı olan bu hareket, Kubilay'ı ve maiyetindeki Moğolları kışkırttı ve karşılık verme isteği uyandırdı. Zaman içinde bunu yapacaklardı ama o anda Kubilay'ın meselesi Arık Buka idi.

Kubilay'ın temel stratejisi, Arık Buka'nın yerleşik dünyadan kaynak bulamamasını sağlamaya dayanıyordu. Karakurum'da üslenmiş olan Arık Buka'nın birlikleri için erzak ithal etmesi gerekiyordu. Kubilay da onun ikmal yollarını kesmeye kararlıydı. Başkenti Beşbalık olan Uygur bölgesi, bu merkezlerden biriydi.[16] Ögedey'in oğlu ve kendisinin de amcaoğlu olan Kadan, Kubilay'ı destekliyordu. 1262 yılında, Arık Buka'yı tutan güçleri bertaraf etmişti. Ayrıca, Çin'in kuzeybatısındaki eski Tangut topraklarını da Arık Buka'ya karşı savunmuştu. Birlikleri Kansu bölgesine egemendi, bu sayede Arık Buka'nın oranın kaynaklarına ulaşmasını engelliyorlardı. Kubilay da Karakurum'un ikmal sağlayabileceği üçüncü seçenek olan Yen bölgesinde (bugünkü Pekin yakınlarında, daha sonra Kubilay'ın Kuzey Çin başkenti olacak bölge) kendi birliklerini konuşlandırmıştı. Arık Buka'nın ikmal yapabileceği tek nokta olarak, Karakurum'un kuzeybatısındaki Yenisey Vadisi kalmıştı.[17] Yakında ya-

pılan Sovyet araştırmalarına göre Yukarı Yenisey çiftçileri Moğollar için buğday, arpa ve darı yetiştiriyor, zanaatkârları da silah ve tarım araçları üretiyordu.[18] Arık Buka, yaşayabilmesi için zorunlu olan malzeme bakımından bu bölgeye bağımlıydı.

Ancak Yukarı Yenisey'deki bu tek üs, Kuzey Çin'i ve Orta Asya'yı istediği gibi kullanabilen bir gücü yenmeye niyetli olan bir ordu için yeterli olamazdı. Yine de, 1260 güzünden sonra Arık Buka burada kısıtlı kalmış durumdaydı. Kubilay birliklerini kuzeye sürünce, Arık Buka hemen Yenisey Irmağı'nın bir kolu olan Yus'a çekildi.[19] İki ordu da kış için kondular ve karşılaşmak için baharı beklediler. Reşidüddin, boyun eğer gibi yaparak Kubilay'ı bilerek yanıltmaya çalıştığı için Arık Buka'yı suçlar. İranlı tarihçi, Arık Buka'nın Kubilay'a şöyle dediğini anlatır: "Cahillik edip, bir suç işledik. Sen benim ağamsın [Moğolca *aqa*-ç.] ve gücünü de bilirsin. Emrettiğin yere gidecek ve ağamın sözünden çıkmayacağım. Sürülerimi besleyip semirttiğim gibi, hemen huzuruna çıkacağım."[20] Ancak Reşidüddin, Arık Buka'nın dediğini yapmak yerine, aslında Kubilay'ın birliklerine saldırıya hazırlanmakta olduğunu anlatarak onu kınar. Bu suçlama doğru olsa bile, Kubilay'ın bu kadar açık bir pusuya düşebileceğini düşünmek pek mantıklı değildir.

Arık Buka'nın "teminatı" Kubilay'ın savaşa hazırlanmasına engel olmadı. Yen'deki üssüne kısa zamanda 30.000 kişilik bir ordu yerleştirerek orayı güvenceye aldı; sivil memurlara 10.000 at satın almalarını ve ordunun kullanımına tahsis edip Kay-bing'e göndermelerini söyledi. Ayrıca, 100.000 şih* pirinç alıp, bugünkü Pekin çevresine ve Kay-bing'e gönderdi.[21] Birkaç hafta sonra, Kuzey Çin'den 15.000 savaşçı daha toplayıp, eski dirlik bölgesi olan Cin-ding'den, Pekin'den ve İ-tu'dan (Şantung eyaletindeki önemli bir yerleşim) 10.000 kişilik kürk başlık, postal ve pantolon getirtti.[22] Bir yandan da Kuzey Çin'deki sınır savunmasını güçlendirmeye çalışıyordu. 7.000 kişilik bir ordu Yen-an'a giderken, Konfüçyüsçü danışmanı Lien Şi-şien komutasında bir başka ordu da Siyan'a gitti. Lien Şi-şien, Arık Buka'nın Siyan bölgesindeki en önemli destekçisi olan Liu Tay-ping'i yenerek, Arık Buka güçleri için kullanılabilecek olan tahıl ambarlarını ele geçirdi.[23] Bu zaferden sonra batıya yürüdü ve ku-

* "Şih," Asya'nın geleneksel ağırlık birimidir. Ortalama bir insanın omzunda bir sırığa asarak taşıyabileceği ağırlık anlamına gelir. Günümüzde yaklaşık 60 kg olarak kabul edilmektedir. 100.000 şih, yaklaşık 6.000 ton eder – ç.n.

zeybatıdaki Liang-cov ve Gan-cov kentlerinden Arık Buka destekçilerini kovdu. Aynı anda, seçkin birliklerinden bazılarını güneye, Siçuan'a yollayarak bu önemli bölgede üstünlük sağladı.[24] Böylece Kubilay'ın güçleri Kuzeybatı ve Güneybatı Çin'deki düşman güçlerinin neredeyse tümünü temizlemiş oldular. Kubilay, bu sadık hizmetkârlarını cömertçe ödüllendirdi, herhalde bu sayede sadakatlerini de garantiye almak istedi. Lien Şi-şien, Başnazırlık'ın sağ kanadının başına getirildi, Kadan'a da 5.000 liang gümüş [yaklaşık 100 kg-ç.] ile 300 top ipek armağan edildi. Daha az önemli işler yapmış olanlara da küçük armağanlar dağıtıldı.[25]

Bu sırada Arık Buka da boş durmuyordu. Orta Asya ile bağlantısını ne pahasına olursa olsun korumak istiyordu ve asıl saldırıları bu amaca yönelikti. Alandar'ın güçlerinin asıl görevi Orta Asya yollarını açık tutmaktı, ama Kubilay'ın birlikleri onları bekliyordu. 1260 sonlarında Kadan, Kuzeybatı Çin'de önemli bir kent olan Şi-liang yakınlarında Alandar'ın yolunu kesti, birliklerini ezdi ve Arık Buka'nın bu talihsiz yandaşının başını vurdurdu.[26] Arık Buka bundan sonra, Orta Asya'daki Çağatay Hanlığı ile doğrudan ittifak kurmaya niyetlendi.[27] Çağatay'ın torunu olan Algu, Arık Buka'nın maiyetinde olduğu için, gerçekten de o bölgenin Moğol yöneticileriyle arasında doğrudan bir bağ vardı. Arık Buka, Algu'yu Orta Asya'ya yönelmeye ve yeni ölen Kara Hülagü Han'ın eski topraklarını ele geçirmeye teşvik etti. Kubilay da Orta Asya yönetiminde oluşan bu boşluğu kendi adamıyla doldurmak istiyordu ve Çağatay'ın başka bir torunu olan Abişka'nın yüzünü Orta Asya'ya dönmesine önayak oldu. Ancak Arık Buka'nın güçleri Abişka'nın yolunu kesmeyi, onu esir etmeyi ve sonunda öldürmeyi başardılar.[28] Daha talihli olan Algu hedefine ulaştı ve Çağatay Hanı ilan edildi. Arık Buka'nın artık Orta Asya'da paha biçilmez bir müttefiki vardı ve kendisine çok gerekli olan tahılı ve diğer malları sağlayabilirdi. Algu yönetici olduğu ve kendisiyle de iyi geçindikleri sürece, Arık Buka'nın Kubilay'a karşı bir şansı olabilirdi. Çağatay Hanlığı'nı kontrol edebilmek, hiç değilse iyi geçinebilmek, Arık Buka için ölüm kalım meselesiydi.

Arık Buka, Çağatay hanının güvenilir bir müttefik olup olmadığını daha sınayamadan, 1261 yılında Kubilay kuvvetleriyle önemli bir çatışmaya tutuştu. Reşidüddin, Arık Buka'yı ikiyüzlülükle suçlar ve Kubilay'ın birliklerini kışkırttığını söyler. Arık Buka'nın barışa niyetli olmadığını, adamlarını ve hayvanlarını savaşa hazırladığını yazar. İranlı

tarihçiye göre, Arık Buka 1261 güzünde "atlarını semirtti" ve apar topar bir çatışmaya yürüdü. "Verdiği sözü tutmadı, andını bozdu ve kağana karşı savaşa girişti. O bölgenin sınırında konuşlanmış olan Yesünge [Kubilay'ın komutanlarından biri] ile karşılaşınca, elçi yollayıp teslim olmak istediğini söyledi. Onu bu biçimde savunmasız yakalayıp, üzerine bindi, ordusunu dağıttı..."[29] Reşidüddin, Kubilay'ın bu ihaneti öğrenince birliklerini hazırladığını ve Kasım ayında iki ordunun Çin sınırı yakınlarındaki Şimultay yakınlarında çatıştığını anlatır. Arık Buka'nın birlikleri yenildiler ve çekilmek zorunda kaldılar.[30] Ancak on gün içinde Kubilay ile yeniden kapışabilecek kadar toparlandılar. Sonraki çatışma daha kuzeyde, Moğolistan'ın doğusundaki Kingan Dağları'nda oldu ve berabere bitti. Kubilay bu çatışmaya şahsen katılmadı ve Arık Buka'nın kuvvetleri büyük olasılıkla Kubilay'ın ordusunun bir bölümüyle karşılaştılar. Çünkü Kubilay, bu çatışmanın belirsiz sonucuna tezat oluşturacak biçimde Moğolistan'a egemen oldu ve Arık Buka'nın Yenisey'deki üssüne büyük bir baskı uygulamaya başladı.

Arık Buka'nın Orta Asya'daki "müttefiğinden" yardım istemekten başka çaresi kalmamıştı. Algu, Orta Asya'daki bir yılı süresince eski yönetimin muhalefetini ezmişti ve artık bölgenin kaynaklarına egemendi. Arık Buka, Çağatay bölgesinden ikmal sağlamaya o kadar hevesliydi ki, vergi toplamak yetkisini bütünüyle Algu'ya vermişti. Algu'nun kendi otoritesini bile aşmaya niyetlenebileceğini pek düşünmemişti. Algu doğal olarak malları, atları ve değerli madenleri kendisine istiyordu. Arık Buka'nın güçsüz olduğunu görünce, eski müttefikine meydan okudu ve topladığı vergileri paylaşmadı. Arık Buka'nın elçileri onun topraklarına ulaşıp, paylaşmasını söyledikleri zaman, yanıtı geciktirdi. Sabırları taşıp vergileri hemen teslim etmesini söyledikleri zaman da Algu onları idam ettirdi ve hükümdarı ile bir çatışmayı kaçınılmaz hale getirdi.[31]

Arık Buka Moğolistan'dan ayrılıp, egemenliğini orada sağlamak üzere Orta Asya'ya yola çıktı. Onun gitmesiyle oluşan boşluğu Kubilay doldurdu. Moğolistan'a girip, oranın da hükümdarı oldu ve tahıl dağıtıp, memurlarını bu yeni ele geçen bölgenin halkını sömürmemeleri konusunda uyardı. Arık Buka'nın peşinden gitmemesinin nedenini Reşidüddin şöyle açıklar: "Onun yokluğu sırasında Hıtay ülkesinde işlerin çığırından çıktığını söyleyen ulaklar geldi."[32] Çin'deki bir ayaklanma ile uğraşması gerekiyordu ve tahtına daha büyük bir tehdit olarak algıladığı bu sorunla

ilgilenmek için Kay-biñ'e döndü. Arık Buka, artık arkasından bir tehlike gelmeyeceğinden emin olarak Algu ile savaşabilirdi. Kuzey Sinkiañ'daki İli Irmağı boyunca birliklerini yürüttü. Kara Buka komutasındaki öncüleri, Arık Buka'nın güçleriyle karşılaşıp, büyük bir bozguna uğradılar ve Kara Buka öldürüldü. Algu bu ilk zaferle çok neşelendi ancak kutlayacak zaman bulamadı çünkü onun birlikleri de kısa süre sonra dağıldılar. Arık Buka, Algu'nun Almalık'taki üssünü ele geçirdi. Algu da Orta Asya'nın batısındaki vahalar olan Hotan ve Kaşgar'a kaçtı.[33]

Arık Buka'nın başarısı, pahalıya patlamıştı. Almalık'taki yeni üssü bozkırdaydı ve hâlâ Kubilay ile bir yıpratma savaşına girebilecek ikmal olanakları yoktu. Güvenilir tahıl ve silah kaynaklarına sahip değildi ve güneydeki daha verimli bölgelerle arasındaki yolları da Algu'nun güçleri tutuyordu. Arık Buka büyük olasılıkla şimdi daha kötü durumdaydı. Reşidüddin'in taraflı yorumlarına göre bu belaları başına kendi açmıştı. Algu ile mücadelesi sırasında ele geçirdiği esirlere kötü davranmış, işkence etmiş, kendisine karşı çarpışmamış olanların bile çoğunu öldürmüştü. Böylesi kasıtlı bir vahşet, taraftarlarını kendinden soğutmuştu ve birliklerinden firarlar olmuştu. 1263 yılının çok sert geçen kışında bu firarlar iyice arttı. Arık Buka'nın savaşçıları da, toprakları da kıtlıkla yüz yüze geldi ve pek çok insan ile at öldü. Bahar geldiğinde, en coşkulu taraftarlarından bazıları bile onu terk etmişlerdi. Hülagü'nün oğullarından biri olan Cumkur, hasta olduğunu ileri sürerek Orta Asya'nın batısındaki Semerkant'a gitti. Mengü'nün oğlu Ürün Taş, Arık Buka'dan babasının yeşim tamgasını istedi. Arık Buka'nın ulakları tamgayı getirince de ayrılıp, Kubilay'a katıldı. Arık Buka'nın içinde bulunduğu zorluğu gören Algu güçlerini topladı ve eski müttefiki olan yeni düşmanını İli Irmağı bölgesinden sökmeye hazırlandı.

1264 geldiğinde, Arık Buka'nın seçenekleri kısıtlıydı. Birlikleri ve taraftarları olmadan Algu ile başa çıkamazdı. Algu'dan kaçmak ise Kubilay'ın topraklarına girmek demekti ve hemen tepki göreceği kesindi. Kubilay'a teslim olmaya karar verdi. Kay-biñ'e ulaştı (kentin adı 1263'te Şañ-tu olarak değiştirilmişti) ve Kubilay'ın karşısına çıkarıldı. Tuhaf bir andan sonra iki kardeş kucaklaştılar ve görünüşe göre uzlaştılar. Reşidüddin, bu anda da Arık Buka'ya laf sokmaktan kendini alamaz. Kubilay'ın, kardeşinin gözyaşlarını sildiğini ve şöyle dediğini anlatır: "Sevgili kardeşim, mücadelemizde biz mi haklıydık, sen mi?"

Arık Buka, art niyetli bir yanıt verir: "O zaman biz haklıydık, bugün sen haklısın."[34] Reşidüddin bu kısa konuşmayla, Arık Buka'nın vefasızlığını ve kendisine gösterilen ağabey şefkatinin değerini bilmeyişini ifade etmeye çalışır. Ancak İranlı tarihçinin Arık Buka'ya karşı önyargısı düşünülürse, bu konuşma yaşanmamış bile olabilir. Kubilay'ın kardeşini başta cezalandırmamış olduğu doğrudur. Ancak bu tavrı, Arık Buka'nın ve maiyetinin cezasız kalmaması gerektiğini düşünen taraftarlarının çoğunu kızdırdı. Bazıları karşı çıktılar, özellikle Hülagü'nün itirazları Kubilay'ı etkiledi. Yandaşı olan Moğolları yatıştırmak için, Reşidüddin'e göre Arık Buka'yı bir yıl boyunca huzura kabul etmedi. Bu hafif ceza, Moğollara yeterli gelmedi ve Arık Buka'yı destekleyen sadakatsiz kişilerin ayıklanmasını istediler. Arık Buka'yı sorgulayıp, ağabeyinin tahtına geçmek yolunda onu kimlerin kışkırttığını öğrendikten sonra Kubilay, Mengü yönetiminin en güçlü üyelerinden olan Bolgay'ın çıbanbaşlarından biri olduğuna karar verdi ve onu idam ettirdi. Arık Buka maiyetinden dokuz başka kişi de aynı kaderi paylaştı.

Şimdi sıra, Arık Buka'yı yargılamaya gelmişti. Ancak Kubilay, küçük kardeşini yargılayan tek kişi durumunda olmaktan huzursuzdu ve Arık Buka'nın kaderini belirlemek, daha da önemlisi kendisinin tahta çıkışının meşruluğunu onamak için bir kurultay toplamaya karar verdi. Ulakları İran, Rusya ve Orta Asya'da dolaşıp, hükümdarları kurultaya çağırdılar. Aldığı yanıt heves kırıcı oldu. Üç han da saraydaki işlerinin yoğunluğunu bahane ettiler. Rusya'daki Moğolların başındaki Berke ile İran Hanı Hülagü savaş halindelerdi ve bu çatışma sürerken ikisi de topraklarından ayrılamazlardı. Çağatay Hanı Algu, kendisinin de meşrulaşmış olmadığını, Arık Buka konusunda yargıçlık yapamayacağını söyledi. Ancak bu üç han da uzun süre yaşamadılar. Kubilay'ın ulaklarının ulaşmasından kısa süre sonra, 1265 yılında Hülagü öldü. Berke ve Algu da ancak bir yıl daha yaşadılar. Artık Kubilay, Arık Buka konusunu istediği gibi geciktirebilirdi.

Arık Buka, 1266 başlarında hastalanıp ölerek, Kubilay'ı bu sıkıntılardan kurtarmış oldu. Ölümü Kubilay için büyük bir rahatlamaydı, zaten ölüm biçimi hakkındaki kuşkular da bu rahatlamadan kaynaklandı. Beklenmedik bir hastalığa yakalanıp, aniden ölmesi, kuşkular doğurdu. Arık Buka, kırklarının sonunda, sağlıklı bir adamdı ve ciddi sağlık rahatsızlığı yoktu. Bazı bilginler ölümünün doğal olduğunu söylediler, bazıları zehir-

lendiğini düşündü. Elbette varlığı Kubilay'ın meşruiyetinin belirsizliğini hatırlatıyordu ve ortadan kalkması da Kubilay'ın topraklarındaki istikrara büyük katkıda bulundu. Ancak ölümünün bu yorumu varsayımsaldır. Elimizdeki kaynaklar, bu bilmeceyi aydınlatmaya yeterli değildir.[35]

Arık Buka'dan kurtulmuş olsa bile, Kubilay'ın egemenliğine başka tehditler vardı. Kağanlık hakkı tartışılmaz değildi. Önde gelen Moğol soylularının ve hanların bulunduğu bir kurultayda kutlanarak kağan olmuş değildi. Seçimi geleneksel Moğol anavatanında değil, Kay-bing'de yapılmıştı. İkinci bir kurultay toplamaya niyetlendiğinde de üç önemli han, işleri olduğunu söyleyerek zorluk çıkarmışlardı. Aslında Kubilay'a hakkı olan Ulu Kağan'lık vergisini ödediler ve yerel hanlar değişirken de onun onayını istediler ama yine de Kubilay'ın çevresinden bir gayrimeşruluk duygusu eksik olmadı. Hatta son dönemlerindeki bazı iç ve dış siyasi kararları, uzun zamandır elde edemediği tam destek duygusunu sağlamak için vermiş gibi görünecektir.

Li Tan Ayaklanması

Kubilay, Çin İmparatoru olarak da tamamıyla kabul görmüş değildi, rakipleri vardı. Hangcov'daki Song imparatorları olduğu sürece de pek çok Çinli, yerel hükümdarlarını yeğleyecekti. Çinli tebaanın tartışmasız desteğini kazanabilmek için Kubilay'ın Song'u devirmesi hâlâ gerekiyordu. Kendisine daha yakın olanlar arasında bile egemenliğine meydan okuyanlar vardı. Hükmünün ilk iki yılında Kuzey Çin'de huzursuzluklar görüldü ve bunlar 1262 yılında yerel bir isyana dönüştü.

Ayaklanma, Şantung eyaletindeki İ-tu bölgesini yöneten Li Tan'ın topraklarında başladı.[36] Çin kaynakları bu kişi hakkında ancak Mengü'nün Güney Song seferinden sonra bilgi verirler. 1258 yılında Mengü, Li'den güneydeki hanedan üzerine yürümek üzere Çin'in merkezinde kendisine katılmasını istemişti. Li, İ-tu bölgesinin savunulması gereken önemli bir geçiş noktası olduğunu öne sürdü. Geride kalma isteğini Mengü onayladı.[37] Birlikleriyle Song'un kıyı yerleşimlerine akınlar verdi ve Hay-cov ile Lien-cov'u ele geçirdi. Çin kaynakları Li'ye düşman oldukları için – hatta *Yüan-şi* ondan "isyankâr vali" olarak söz eder– bu seferlerinin böbürlenme amaçlı olduğu duygusunu verirler. Song güçleri Mengü'nün,

Kubilay'ın ve Uryankaday'ın saldırılarıyla bölünmüştü; Li de bu sayede kıyıda pek direniş görmüyordu. *Yüan-şi*'ye göre; Li aslında Mengü'nün seferiyle pek ilgili değildi. Asıl derdi, kendine toprak elde etmekti ama Moğollar onun bu niyetinin farkında değillerdi.

Kubilay 1260 yılında tahta geçtiğinde, Li'nin doğuda yaptıklarıyla ilgili kuşku duyuyor değildi. Sonğ Zı-cın'ı Uzlaşma Görevlisi (Çince *Şüen-fu Si*) olarak İ-tu eyaletine ve komşu Şantung bölgesine atadığı doğrudur ama Li'yi de Askeri Temsilci (Çince *Ta Tu-tu*) olarak Cianğ-huay bölgesine atamıştı.[38] Bu terfiden sonra Li, Sonğ esirlerden öğrendiği kadarıyla, Cia Si-dav ve Lü Vın-dı adlı komutanların elinde 2.000 tekne ve 75.000 savaşçı olduğunu, Lien-cov üzerine saldırıya hazırlandıklarını Kubilay'a söyledi. Kent surlarının onarılması ve Sonğ saldırısına karşı hazırlık yapılması gerektiğini anlattı. Kubilay, savunma masraflarında kullanmak üzere ona 300 külçe (Çince *tinğ*) gümüş verdi. Li, bir talepte daha bulundu ve Huay Irmağı'nı geçerek Sonğ güçlerini kendi topraklarında taciz etme izni istedi. Ancak Li'nin desteğini önemsediği açık olsa bile Kubilay, Çinli astına Sonğ üzerine baskı yapma izni vermedi. Belki de Li'nin fazla güçleneceğinden çekiniyordu.[39] Elindeki ordu ve kaynaklar sayesinde Li zaten güçlü bir konumdaydı. Şantung'un tuz ve bakır kaynakları, ona askeri seferlerinde kullanacağı geliri sağlıyordu. Kubilay'ın bu kararı Li'nin uzaklaşmasına neden olmuş olabilir ama anlaşıldığı kadarıyla o zaten Moğollara başkaldırmayı kuruyordu. Bu noktada Kubilay'ın buyruğuna karşı gelmedi ve ilerleyen Sonğ güçlerini karşılamaya gitti. 1261 başlarında, kendisine tahıl ve diğer erzakı sağlayan Kubilay'a Lien-cov yakınlarında Sonğ ordularını yendiği haberini yolladı. Kubilay da onun önemli komutanlarına gümüş ve altın gönderdi.[40] Gelecek birkaç ay boyunca Li, Sonğ'a karşı başka zaferler de bildirdi.

Sonra, 1261 sonlarında Kubilay'dan uzaklaşmaya başladı. Moğollardan ayrılacak olursa destek göreceği yolunda Sonğ yöneticilerinden güvence almış olabilir. Herhalde Sonğ ile ticaret bağlantılarının Moğollara kıyasla daha kârlı olacağını düşünmüştü. Çin kökenli olduğu için, Sonğ Hanedanı'na bağlılık hissetmiş de olabilir. Dürtüsü ne olursa olsun Li, Kubilay'dan uzaklaştı. Kubilay'ın Arık Buka ile çarpışan ordularına yollaması gereken atları yollamadı ve Moğol sarayında rehin tutulmakta olan oğlu Li Yen-cien'in kurtulup, İ-tu'ya dönmesini ayarladı.[41]

Oğlu Moğollardan kurtulup, büyük olasılıkla Sonğ'dan da güven-

celer alınca, Li'nin Kubilay ve Moğollarla bağını kesmesi artık mümkündü. 22 Şubat 1262'de önceden efendi kabul ettiklerine başkaldırdı. *Yüan-şi*'nin aşağılayan dilini kullanmak gerekirse, İ-tu'daki ambarları "talan etti" ve bölgedeki Moğol savaşçıları "katletti." Sonra da Lien-cov ile Hay-cov'u Sonğ yönetimine verdi. Birlikleri, İ-tu yakınlarındaki kentleri "yağmaladılar" ve Ci-nan kentini "altüst ettiler."

Kubilay, Arık Buka ile mücadelesine dalmış olsa da, Li'nin oluşturduğu tehdidi hızla algıladı ve bundan kurtulmak için harekete geçti. En güvendiği komutanlarından birkaçını, Li ile ilgilenmek üzere Şantung'a yolladı. Onlarla birlikte, en etkili danışmanlarından biri olan Cav Bi de gitti.[42] Kubilay, Kuzey Çin'de başkaları da Moğol karşıtı söylemlere kapılmadan, isyancı Çinliyi ezmeye kararlıydı. Birlikleri, Li'nin güçlerinin tehdit edebileceği kentlerin surlarını onarıp oralara savaşçılar bıraktılar. Kendi toprakları güvene kavuşan Kubilay, Şı Tien-dzığ ve Şı Çu'ya Li'ye karşı harekete geçme emrini verdi. Mart sonu ya da Nisan başında iki ordu Ci-nan yakınlarında birbirine girdi. Bozguna uğrayan Li'nin 4.000 savaşçısı öldü.[43] Kalan güçleriyle Ci-nan'a çekildi. Ordusu sersemlemişti ve savunmadaydı; peşlerindeki Moğol-Çinli karışık ordu onlara soluk aldırmıyordu.

Nisan ortalarında önemli komutanlarından bazıları onu terk etmeye başladı. Moğollara boyun eğdiler ve Li'ye zorla katıldıklarını öne sürdüler. Başkalarının da kaçmasını uman Kubilay, bu firarileri bağışladı. Ayrıca, yine aynı amaç doğrultusunda, yeni ele geçen toprakların halkına zarar vermemeleri ve mülklerin gereksiz zarar görmemesi için adamlarını uyardı. Stratejisi işe yaradı ve Li'nin birliklerinden giderek daha çok kişi kaçtı. Bu sırada Şı Tien-dzığ, Li'nin Ci-nan'daki merkezini kuşatmıştı. Erzaksız ve silahsız kalan Li güçleri, kuşatılmış kentten kaçmaya başladılar ve gönüllü olarak boyun eğdiler. Ağustos başlarında Li Tan yenildiğinin farkındaydı. Yakınlardaki Ta-minğ Gölü'ne gidip intihar etmeye çalıştı ama Moğollar onu yakaladılar ve usulünce idam etmek üzere kurtardılar. Bir çuvala koyup, atlarıyla çiğnediler.[44] Moğol töresine göre, düşman önderlerinin kanlarının yere dökülmemesi gerekiyordu. Bu yüzden yabancı hükümdarları idam etmenin en sık kullanılan yöntemi, atlarla çiğnemekti.

Vanğ Vin-tonğ'un da sonu idam oldu. Kubilay Ulu Kağan olmadan önce, bu yetenekli Çinliyi Konfüçyüsçü danışmanlar kadrosuna almıştı.[45] Vanğ, Kubilay'ın hükmünün başlarında Mabeyn Dairesi'nde (Çince

Conğ-şu Şınğ) Başmabeynci (Çince *Pinğ-canğ Cınğ-şı*) olmuştu. Üstünde yalnız iki tane Başnazır vardı ve yönetimde en yetkin kişilerden biri olmuştu. Çin'i yönetecek olan devlet dairelerinin (*Lu*) kuruluşunda etkili olmuş, kâğıt para kullanımını ve ticaretin desteklenmesini de o önermişti. Kubilay ve danışmanlarının Arık Buka'ya karşı seferde gereken geliri elde edebilmek için geliştirdikleri vergi düzenine katkıları olmuştu. Kubilay, önemli devlet işlerinde sırtını Vanğ'a dayıyordu. Ancak Vanğ'ın kızı, Li Tan ile evliydi ve damadının bu isyanında kendisinin de parmağı varmış gibi görünüyordu.[46] Birden çok kez, Kubilay'ın hareketlerini ve yaptıklarını bildirmek üzere oğlunu Li Tan'a göndermişti. Mahkemede ayrıca Li Tan'ın Vanğ'a yazdığı mektuplar da ortaya çıktı. Vanğ görevinden alındı ve Kubilay, aralarında Yav Şu ve Doğ Mo gibi önde gelen Konfüçyüsçü danışmanlarından topladığı bir heyete Vanğ'ın cezası hakkında görüş belirtmek görevi verdi. İdam edilmesi gerektiğini söylediler hatta biraz fazlaca heyecanlı bir danışman, parçalara ayrılması gerektiğini öne sürdü.[47] Oybirliğiyle destek sağlayan Kubilay, Vanğ Vin-tonğ'un ve Li Tan ile babasının aracılığını yapan oğlunun idamını buyurdu. Vanğ'ın "ihaneti" suçunun ayrıntıları Çin halkına özellikle duyuruldu. Moğol efendilerine karşı ikiyüzlülük etmesi yanında, kendi halkının çıkarlarını zedelediği için de kötülendi. Kubilay'ın uygun cezayı belirlemek için Çinli danışmanlardan bir heyet kurması elbette rastlantı değildi. Vanğ'ın yalnız kağana değil, Çinlilere de ihanet ettiğini sergilemek istiyordu. Bunu sağlamak için de Vanğ'ı kendi insanlarına kötületmekten daha iyi bir yol bulamazdı.

Bu olay, devletinin önemli kadrolarını Konfüçyüsçü danışmanlarla doldurmuş olan Kubilay üzerinde iz bıraktı. Çinlilerden giderek kuşku duyar oldu. Kilit bölgelerden birinde, önemli bir Çinli önder isyan etmiş, en güvendiği nazırlarından birinin de örtülü desteğini sağlayabilmişti. Bu noktadan sonra Çin'i yönetmek için Çinli yardımcılara sırtını dayarken duraksadı. Çinlilere bağımlı olmasının tahtı için tehlikeli olabileceğinden korkarak, Çinli olmayan danışmanlardan yardım aradı. Ulu Kağan olmasından önce bile bütünüyle Çinli danışmanlara dayanmaktan rahatsızdı. Li Tan'ın isyanı, bu bağımlılığa karşı tepkisini de keskinleştirdi. Altındaki Çinlilere karşı koyabilmek ve olası yıkıcı bir ayaklanmayı önleyebilmek için, Çinli olmayan danışmanlar işe alması gerektiğinin artık farkındaydı. Dahası, Kubilay'ın başlıca düşmanı da Güney Sonğ Çinli-

leriydi. Kendi halklarına karşı savaşırken, Çinli danışmanlarının sadık kalacağına güvenebilir miydi? Emin olamıyordu. Öte yandan, yabancılara dayanmanın da kendince sıkıntıları vardı çünkü Çinlileri huzursuz edebilirdi. Kubilay'ın konumu oldum olası çelişkili ve zıtlıklarla doluydu ama Li Tan Ayaklanması kuşkusuz bir dönüm noktası oldu.

Gereken değişikliklere bedenen hazırdı. Bu günlerde çizilmiş olan bir portresinde zinde, kararlı bir adam olarak betimlenir. Yalın, beyaz bir giysisi vardır, ipek ya da kürk süsü yoktur. Siyah beyaz şapkası gösterişli değildir, bıyığı ve sakalı da bakımlıdır. En önemlisi de, resimde henüz kendini bedensel zevklere kaptırmış gibi de görünmemektedir. Cılız değildir ama hükmünün sonlarında görüleceği kadar şişman da değildir.[48] Herhalde, Çin işi olsun ya da olmasın, yemeği henüz bir tutku haline getirmemiştir. Sonraları görüneceği kadar aşırı içkici bir görüntü de vermez. Bu tetikte ve zinde görünüşü, 1280'de çizilecek olan resmindeki haliyle bütünüyle zıttır. Çin'e hükmetmeye başladıktan yirmi yıl sonra aşırı şişmanlayacaktı. Ayrıca siyasi olaylarla bağını yitirecekti. Hükmünün başlarında karar alma sürecinde etkili olan biriydi; topraklarının en değerli mücevheri olan Çin'de yönetim kurmak gibi zorlu bir işi becerecek kadar da zindeydi.

Çabi'nin Etkisi

Çabi, Kubilay'ın Çin'i yönetmesine en uygun yardımcıydı. Örneğin, Songˇ seferini kesip, Arık Buka ile hesaplaşmak için kuzeye dönmesini söyleyen oydu. Zamanında uyarmış olmasaydı, Kubilay kardeşine karşı mücadeleye daha zayıf başlayabilirdi. Çabi yalnızca bir boy beyinin karısı değil, bir imparatoriçe olmak istiyordu. İlgi alanları çeşitliydi, Moğolların kırsal gelenekleriyle sınırlı değildi. Örneğin, *Yüan-şi*'de anlatıldığına göre, Kubilay'ın hükmünün ilk yıllarında imparatorluk muhafızlarından dört kişi, başkent çevresindeki toprakların otlağa dönüştürülmesini önermişti. Bu fikir, geleneksel Moğol ekonomisine uygundu ama Kuzey Çin'in tarım ekonomisi için pek anlamı yoktu. Çabi, bu önerinin yanlışlığını sezdi ve sert karşı çıktı. Kubilay'ın en etkili Çinli danışmanlarından biri olan Liu Bingˇ-congˇ'u bu öneriye karşı çıkmadığı için kınadı ve şöyle dedi: "Siz Çinliler akıllısınız. Konuştuğunuz zaman

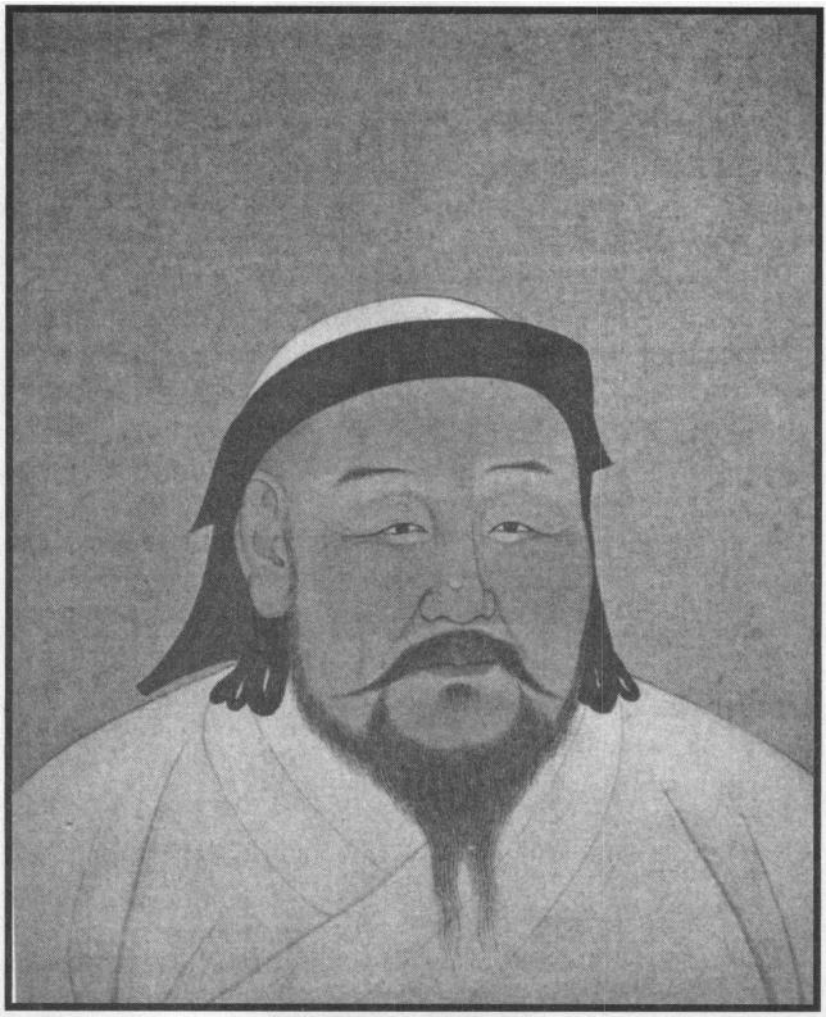
imparator dinliyor. Neden onu uyarmıyorsunuz?"[49] Kubilay öneriyi hemen reddetti. Böylece Moğol soyluları başkent çevresinde yaşayan Çinli çiftçilerin topraklarına el uzatma izni alamamış oldular.

Çabi'nin kişiliği, ilgi alanları ve hareketleri zamanla sarayda bazı eğilimler oluşturdu. Aşırı tutumlu olmasıyla ve hiçbir şeyi atmamasıyla tanınırdı. *Yüan-şi*'deki biyografisinde bu pintiliğine örnek gösterilen, çoğu basmakalıp pek çok örnek olay anlatılır. Onun teşvikiyle saray hanımları eski yayların kirişlerini toplayıp ip yapar, sonra bunlarla kumaş dokunurmuş. Hayvan postlarını toplayıp onlardan kilim yaparmış. Yarattığı yeni moda akımlarında da bu pratik tavrı görülebilir. Kubilay, Moğol şapkalarının "önü olmadığından" şikâyetçiydi, giyenleri çöl güneşinden pek korumuyordu. Bu yüzden Çabi, siperlikli şapkalar tasarladı ve Kubilay da bütün yeni başlıkların bu tasarıma göre yapılmalarını buyurdu. Daha sonra Çabi, çatışmada rahatça giyilebilen, yensiz gömlekler tasarladı.[50]

Çabi ayrıca, Çin'in eski hükümdarlarına da meraklıydı. Kubilay gibi, o da Tanğ Hanedanı'nın büyük imparatoru Tay-dzonğ'a (hük. 624-649) hayrandı ve Çinli bilgelerden sarayda bu Tanğ önderinin başarılarını anlatmalarını isterdi. Tanğ Tay-dzonğ, gerçekten güçlü son Çin hanedanının en bilinen hükümdarı olduğu için, Kubilay'ın ona özenmesi de, Çabi'nin kocasıyla bu büyük Tanğ hükümdarı arasında kıyas yapılmasını istemesi de son derece doğaldı.[51] Çabi ve Kubilay, Çin'i yönetirken Kubilay'ı Çin tarihindeki önemli bir kişiyle özdeşleştirmenin işe yarayacağının farkındalardı. Özetle, Çin'de bir yönetim kurulması konusunda Çabi de kocası kadar hevesliydi.

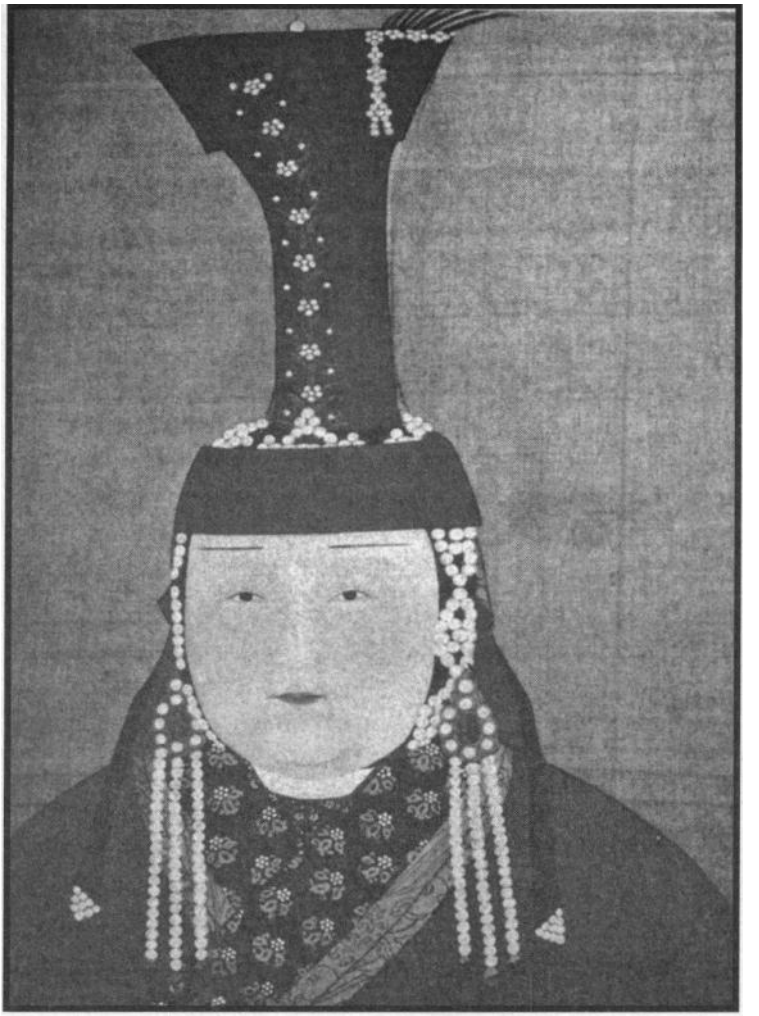
Kubilay Yönetiminde İlk Düzenlemeler

Kubilay'ın hükmünün başlarında Çinli danışmanları yönetimin yapılandırılması konusunda onu öneri yağmuruna tuttular. Bu önerilerin çoğu benzer biçimde, Çin tarzı bir yönetim kurulmasını istiyordu. Kubilay'ın Güney Sonğ elinde esir tutulmuş olan elçisi Hav Cinğ'in savunduğu on altı nokta, bu konuda alışıldık fikirlerdi ve Kubilay bazılarını kabul etti. Hav, her şeyden önce yeni bir siyasi düzen kurulmasını

Kubilay Han'ın portresi, Taipei Ulusal Saray Müzesi.

tartışmak üzere, bilginlerden ve devlet adamlarından oluşan bir heyet toplamasını önerdi. Bu heyetin en önemli konusu savunma olmalıydı ve kaçaklarla hainler ölüm cezasına çarptırılmalıydı. Ancak hanedanın başlangıcında gelip sadakat yemini etmiş olanlara kısmi bir af çıkarılabilirdi. Hükümdar, başkalarıyla ilişkilerinde açık olmalıydı, ödülleri ve cezaları açıkça betimlemeliydi ve kararlı davranmalıydı. Yine bütün kararları kendi veremeyeceği için, belli ölçüde yetkili kişilerden oluşan

Çabi'nin portresi, Taipei Saray Ulusal Müzesi.

bir merkezi hükümeti ve bakanları olmalıydı. Bu hükümet Kuzey Çin'de bulunmalıydı, çünkü gerçek anavatan orasıydı ama Karakurum'da da bir yan hükümet kurulmalı, ayrıca sınırlarda da askeri mıntıkalar oluşturulmalıydı. Hükümdar, soylularla ilişkilerini iyi tutmak için özellikle çaba göstermeli, öte yandan dirlikleri denetlemek ve suistimali engellemek amacıyla müfettişlikler kurmalıydı. Devlet memuru sayısını azaltmaya çalışmalı ve hem harcamalara hâkim olabilmek hem de yönetici

sınıf içinde hizipleşmelerin ortaya çıkmasını engelleyebilmek için bazı devlet dairelerini birleştirmeliydi. Halkın sırtındaki vergiler en aza inmeli, Sonğ ve diğer hanedanlar tarafından masraflarını karşılamak amacıyla konmuş olan ek vergiler kaldırılmalıydı. Temel para birimi olarak dolaşımda yaygın kâğıt para olmalı, devletin tuz ve demir tekeli uygulaması sürmeli ama bu tekellerde çalışan memur sayısı azaltılmalıydı. Bu adımların hepsi atıldıktan sonra da hükümdar, hanedanın geleceğini güvene almak için yerine bir veliaht belirlemeliydi.[52]

Kubilay zamanla Hav'ın fikirlerinin çoğunu uyguladı ve bu da Konfüçyüsçü bilginler arasında yankı buldu. Ancak Kubilay'ın kafasındakiyle onların hayal ettiği geleneksel Çin yönetimi arasında bazı farklar vardı. Kubilay, yönetiminin Çinlilerin desteğini almasını istiyordu ama Moğolların kaygılarını da yansıtmasını istiyordu. Çinli danışmanlara çok yetki vermekten kaçınıyordu. Bütün yönetim araçlarını da geleneksel Çin hanedanlarıyla aynı hale getirmek istiyor değildi. Kendi gereksinimlerine uygun bir yönetim istiyordu. Bu yüzden de örneğin devlet memurluğu sınavlarının yeniden açılmasına istekli değildi ama yine de hükmü boyunca bu konunun sık sık tartışılmasına göz yumdu. Konfüçyüs klasiklerini bilmeye dayanan bu zorlu sınavlar, geçmişte memur alımının temeli olmuşlardı. Ancak Kubilay, kendi memurlarını seçerken özgürlük peşindeydi ve Çin uygulamalarının kendisini kısıtlamasını istemiyordu. Bu sınavlara hazırlık, Konfüçyüsçü öğretiye tanıdık olmayı ve bu öğretiyi benimsemeyi gerektiriyordu ama Kubilay, kendini tek ideolojiye bağlı bir zümreden çıkan danışmanlara teslim etmek istemiyordu.[53] Daha şimdiden Konfüçyüsçü Çinli danışmanlarından biri olan Vanğ Vin-tonğ ihanet etmişti. Moğolların Çinlileri yönetimine yardım konusunda daha kaç tanesi güvenilmez çıkacaktı? Kubilay, Konfüçyüsçülerin hükümete doluşmasını da, devlet memurluğu sınavlarının insan alımındaki tek araç olmasını da istemiyordu. Bu sınavlar, Çin uygarlığının en önemli özelliklerinden biri olduğu için, onların olmadığı Kubilay dönemi, Çin geleneklerinden de belirgin bir sapma dönemiydi.

Kubilay, başka konularda da Çin geleneğinden saptı. Nüfusu üç (daha sonra dört) kısma ayırdı ve Moğolları en önemli konumlara getirdi. Bunların ardından, Moğollar açısından son derece değerli hizmetler gördükleri için, yerel halktan daha önemli görülen Batı ve Orta Asyalılardan oluşan *Sığ Mu Rın* (yardımcı yabancılar) geliyordu. Bunlardan sonra,

Kuzey Çinliler ile eski dönem Cin Hanedanı'ndan 1279'daki Moğol işgaline dek en alt sınıf olarak görülen Cürçenlerden oluşan *Han-rın* sınıfı geliyordu. Son olarak da, *Nan Rın* adıyla en az istenen ve güvenilmeyen Güney Çinliler geliyordu.[54] Moğollara ya da Orta Asyalı yardımcılarına ayrılmış olan en önemli görevler, iki Çinli kesime de kapalıydı. Gerçi danışman olarak alınan Çinliler pek çok devlet memurundan daha etkili oluyorlardı ama yine de unvanları ve konumları o kadar belirgin değildi.

Kubilay, bu siyaseti basit ve pragmatik bir temel üzerine kurmuştu: Çinliler, Çin topraklarında Moğollardan sayıca çok fazlaydılar. Bir kaynağın tahminine göre Çin'de birkaç yüz bin kadar Moğol yaşarken Kuzey Çin'de on milyon, Güney Sonğ bölgesindeyse elli milyon Çinli yaşıyordu.[55] Moğollar hayatta kalmak ve sayıca bu kadar üstün Çinliler arasında kaybolmamak istiyorlarsa, yönetimdeki kilit noktaları ellerinde tutmak zorundaydılar. İktidarlarını ve özgün geleneksel miraslarını sürdürebilmek için en tepede olmaları gerekiyordu. Sayıca güçsüz olan Kubilay, Moğolların yönetimde olmaları gerektiğini kestirmişti.

Ancak bundan önce, kendisinin Moğolların önderi olması gerekiyordu. Ögedey zamanında pek çok Moğol soylusuna dirlikler (Çince *Fındi*) verilmişti. Bunlar kendilerini o bölgelerin hâkimi olarak görüyor, dışarıdan müdahaleye de pek gelemiyorlardı. Bu özerk bölgelerde merkez hükümetin gücünü pekiştirmek zorunda olan Kubilay, dirliklerin onun sözüne karşı çıkmalarını göze alamazdı. Merkezin doğrudan yönetiminde olmaları gerekiyordu ve Kubilay da ağabeyi Mengü'nün siyasetini uygulayarak oluşturacağı kurumlar yoluyla bu denetimi sağlamaya niyetliydi.[56]

Bu durumda Kubilay'ın önünde, diğer Çin imparatorlarınınkinden daha zorlu bir durum vardı. Egemenliğini yalnız Çinlilere değil, Moğollara da kabul ettirmesi gerekiyordu. Hem de, yalnız Çin imparatoru değil, evrensel bir hükümdar olmak gibi, mağrur bir amacı da vardı. Ancak bu amaçlarına ulaşamadı. Moğolların elindeki diğer bölgeler olan Orta Asya, İran ve Rusya, Kubilay'ın hükmünün başlarında bağımsızlıklarını ilan etmeye başladılar. Onun Ulu Kağanlığına saygı gösteriyorlardı ama özerk bir yönetime doğru gidiyorlardı. Moğol İmparatorluğu denen oluşum, Rusya'da Altın Orda, İran'da İlhanlık, Orta Asya'da Çağatay Hanlığı ve Kuzey Çin ile Moğolistan'da da Ulu Kağanlık adlarıyla ayrık siyasi birimlere bölünüyordu. Kubilay, Moğol soylularının askeri strateji tartışmak ve yeni bir önder seçmek için toplanmalarına dayanan kurul-

taya güvenemezdi.[57] Yine de kendini Çin imparatorundan fazlası olarak gördü ve gücü Çin ve Moğolistan ile sınırlı olduğu halde, Ulu Kağan alametlerini kuşandı. Ancak zamanla koşullara uyum gösterip, Doğu Asya ve Moğolistan'a özgü bir yönetim kurabilecek kadar da gerçekçiydi.

Bu yüzden de oluşturduğu kurumlar, Çinlilerinkinin birer kopyası olmasalar bile, Çinli tebaaya tanıdık kurumlar oldu. Örneğin, 1260 Mayısı'nda tahta geçmesinden bir ay sonra, başına Vanğ Vin-tonğ'u ve yardımcısı olarak da Canğ Vın-çien'i geçirerek, Mabeyn Dairesi'ni yeniden teşkilatladı.[58] Bu daire, sivil işlerin çoğundan sorumluydu. 1263 yılında, askeri işleri yönetmek için Özel Danışma Meclisi'ni (Çince *Şumi Yüan*) kurdu. Beş yıl sonra da Çin topraklarındaki memurları denetlemek amacıyla, en önemli dairelerin sonuncusu olan Müfettişliği (Çince *Ü-şi-tay*) oluşturdu. Bu dairelerin her birinin, başkentin kararlarını uygulamak için çeşitli eyaletlerde şubeleri (Çince *Şinğ*) vardı. Ülke çapında sorumlu olan bu dairelerin yanında, İmparatorluk Erzak Dairesi ve İmparatorluk Levazım Müdürlüğü gibi, doğrudan han ile sarayın ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik pek çok kurum daha vardı.[59]

Kubilay, sivil yönetimi basitleştirdi ve akıcılaştırdı. Tanğ Hanedanı döneminden beri süregelen Başnazırlığı ve Devlet Nazırlığı'nı lağvedip bütün idari işlerin sorumluluğunu Mabeyn Dairesi'ne verdi. Tepede tek bir daire olunca idarenin sorunsuz yürüyeceği düşünülüyordu. Tahta gelen tüm raporlar Mabeyn Dairesi'nden geçiyor, ayrıca bu kurum "yasa taslaklarını hazırlıyor, bünyesindeki yargıçlar (Çince *Duan-şı Guan*) vasıtasıyla önemli ceza davalarına bakıyordu."[60] Mabeyn Başkâtibi (Çince *Conğ-şu Linğ*), Kubilay'ın onayıyla önemli siyasi kararlar verebiliyor, bunları da nazırlardan biri yürütüyordu. Sol Kanat Başnazırı (*Dzuo Çınğ-şianğ*) ve Sağ Kanat Başnazırı (*You Çınğ-şianğ*) imparatora danışmanlık ediyorlar, Mabeyn Başkâtibi hastayken, yoldayken ya da başka nedenlerle ulaşılamaz durumdayken devlet siyasetine vekâlet edip, toplam altı nazırlığı yönetiyorlardı.

Mabeyn Başkâtibi, ayrıca Tanğ döneminden beri Çin hükümetinin belirleyici özelliği haline gelmiş olan altı işlevsel nazırlığın da doğrudan denetçisiydi. İşgücü Nazırlığı, devlet personelini yönetiyordu. Gelirler Nazırlığı nüfus sayımı yapıyor, vergi ve baç topluyor, para akışını düzenliyordu. Törenler Nazırlığı, saray törenlerini, şenliklerini, müziğini ve kurbanlarını düzenliyor, yabancı konukları ağırlıyordu. Harbiye Nazır-

lığı, orduyu ve sömürgeleri yönetip, posta sistemini düzenliyor, ordunun ihtiyaçlarını sipariş ediyor ve asker eğitiyordu (gerçi Özel Danışma Meclisi askeri işlevlerin çoğunu üstlenmişti). Adalet Nazırlığı, yasaları uyguluyor ve hapishaneleri yönetiyordu. Son olarak da Kamu İşleri Nazırlığı surları onarıyor, barajları ve devlet arazilerini yönetiyor, zanaatkârları yöneten kuralları düzenliyordu.[61]

Kubilay ve danışmanlarının geliştirdiği idari yapıya göre Çin, her biri Mabeyn Dairesi'nin bir şubesi tarafından yönetilen eyaletlere bölünmüştü. Güney Songʻun 1279 yılında ele geçirilmesinden sonra, Çin'de böyle 10 eyalet vardı. Hanın bulunduğu Merkez Eyalet, bugünkü Hopey, Şantung, Şansi ve İç Moğolistan'ın bir bölümünü kapsıyordu ve en önemli eyaletti.[62] Her eyaletin başında bir başnazır (Çince *Çıngˇ-şiangˇ*) ve yanında da merkezdeki Mabeyn Dairesi'ndeki görevlilerinkilere benzer unvanlar taşıyan yardımcıları vardı. Her eyalet kendi içinde altmış kadar Uzlaşma Heyeti'ne bölünmüştü (*Şüen-vey Si*) ve bunlar da yüz seksen kadar gezici heyetten (Çince *Lu*) oluşuyorlardı. Uzlaşma Görevlileri Genel Yöneticisi (*Dzongˇ-guan*) çoğunlukla Çinliydi. Eyaletlerdeyse bu Genel Yönetici'ye paralel *darugacı*'lar* vardı. Bunlar çoğunlukla Moğol ya da Orta Asyalıydı ve yetkileri Genel Yönetici'ninkilerle çakışıyordu. Gerçekte, bunlar birbirlerini denetliyorlardı.

Eski Çin hanedanları ile Moğol yönetimi arasındaki en önemli farklardan biri, kontrol takıntısıydı. Arık Buka'nın meydan okuyuşu, Li Tan'ın isyanı ve meşruiyetinin sorgulanması, Kubilay'ın Moğol olsun, Çinli olsun, tüm devlet adamlarından kuşkulanmasına neden olmuştu. Çoğu Moğol olmayan memurların sadık, dürüst ve temiz kalacaklarından emin olamıyordu. Dahası, Moğol topraklarında bile dirliklerin gücünü azaltmak istiyordu. Bu yüzden de Müfettişliğe önceki tüm Çin hanedanlarından daha fazla yetki verdi. Müfettişler düzenli olarak ülkede gezip, devlet adamlarının, askerlerin ve yerel yönetimin mali veya siyasi suistimallerini denetliyorlardı. Bir Müfettişlik öğrencisi şöyle yazmıştı: "[Moğol] müfettişlik sistemi... öncekilerin tümünden daha yaygın ve Çin'in müfettişlik tarihinde bu kadar merkezi bir teftiş sistemi daha yok. Moğol istihbarat aracı, Çin tarihinin en büyük kurumsal mucize-

* Moğolca. Kubilay döneminde Çin'deki anlamı itibariyle bir bölgeyi istila eden Moğolların hazine gelirlerinin toplanmasını kontrol etmek ve yönetmek üzere merkezden gönderdiği yüksek komiser – e.n.

lerinden biri olarak görülebilir."[63] Li Tan isyanıyla uğraştıktan sonra Kubilay, böyle huzursuzluklar silahlı ayaklanmaya dönüşmeden, daha başında devre dışı bırakabilmeyi istiyordu. İstihbarat ve kontrol, ölüm kalım meselesiydi.

Tavırları ve siyaseti de geleneksel Çin uygulamalarından ne kadar saptığının kanıtıdır. Kubilay'ın birincil amacı devlet adamlarını *kontrol etmek* ve güçlerini kötüye kullanmalarını engellemekti. Yönetmelikleri ve yarlıkları [ferman; Moğolca *yarliq*], memurların konumlarını halkı ezebilecek kadar pekiştirmemelerini sağlamaya, merkez yönetimin itibarını ve egemenliğini zedelemelerini engellemeye dayanıyordu. Tembellik eden ya da görevlerini coşkuyla yerine getirmeyen devlet adamları dövülüyor, hatta idam ediliyordu. Yönetimi altındaki insanlardan armağan ya da rüşvet alanlarla üstlerine yalan söyleyenler kırbaçlanıyordu. Ciddi bir kural ihlalinde saray, memuru görevinden alıyordu. Rüşvetin, yozlaşmanın ve görev ihmalinin çeşitli biçimleri hakkında belirgin cezalar vardı. Kamu tesislerini ya da çalışanlarını kişisel amaçları için kullanan memurlar, ağır ceza görüyorlardı. Aşırı vergi ya da angarya yükleyenlere ve halkı herhangi biçimde sömürenlere çok sert davranılıyordu.[64]

Yakın zamanda yapılan bazı çalışmaların sonuçlarına göre, aslında Kubilay'ın bu kontrol çabaları meyve vermemişti. Anlaşılan, Mabeyn Dairesi yalnız Merkez Eyalet'te etkili işliyordu, görünüşe göre eyaletlerde pek bir etkisi yoktu. Çağdaş bir bilgin, şöyle yazıyor: "[Merkez hükümette] memurların atanması konusu dışında, imparatorluk çapında yönetim düşüncesi eğretiydi ve ancak kısıtlı etkinliklerde işlev gösteriyordu."[65] Güçlü şubeler, genellikle Mabeyn Dairesi'nin talimatını görmezden geliyordu. Devlet kurumlarının çoğunun yetkileri çakışıyor, karar alma sürecinde önemli zaman kaybı oluyordu. Kubilay'ın yerel olaylara müdahale yeteneği, umduğu kadar derinlemesine işlememişti. Memurları üzerindeki kontrolü de kısıtlıydı. Hükmü boyunca yozlaşmış memurlara yönelik uyarılar ve bildiriler yaydı ama 7. Bölüm'de göreceğimiz gibi, Müfettişlik rüşveti ve yolsuzluğu önleyemiyordu. Yine de Kubilay, 1260 başlarında Çin'in yönetilmesi için en azından kâğıt üzerinde çalışabilir görünen bir düzen kurmuştu.

Kubilay Çin'de yönetimi oturttuktan sonra, ülkedeki ekonomik ve sosyal amaçlarını uygulamaya hazırdı. Kuramsal olarak, Moğolların Çin'e hükmetmesini güvenceye alan bir düzen kurmuştu. Devlet kurum-

ları Çinlilere çok yabancı değildi, çünkü pek çoğu geleneksel kurumların uyarlamalarıydı. Kubilay, hükümetine Çinlileri de almayı planlıyordu ama Moğollar ve Orta Asyalı yardımcıları onları denetleyecekti. Müfettişlik kurumu ve sıkı denetim düzeni, Çinli devlet adamlarının işleri baltalamasını ya da sadakatsiz davranmalarını engellemek üzere tasarlanmıştı. Böylece Kubilay, istediği siyaseti uygulama olanağına kavuşmuştu.

4. Bölüm

Fatih

Kubilay, Moğol ataları gibi toprak ele geçirip yayılmayı sürdürmesi gerektiğini biliyordu. Askeri gücü yeni çatışmalara hazırdı. Moğolların gözünde, hükümdar olarak başarısı, ülkesine zenginlik, nüfus ve toprak katmasıyla ölçülecekti. Çin öğretisi de benzer biçimde, iyi bir hükümdarın erdemlerini ve devletinin görkemini, yabancıların Çin uygarlığına boyun eğmesini sağlayabilmesine yüklüyordu.[1] Moğol ve Çin dünyasının önderi olarak itibarını artırmak için Kubilay'ın kendinden emin, hatta saldırgan bir dış siyaset izlemesi gerekiyordu. Tahta geçişiyle ilgili sorular da onu kendini kanıtlamak ve meşruiyetiyle ilgili kuşkuları dindirmek yoluna itiyordu. Kendi kardeşi bile ona meydan okuyabildiğine göre, Moğol dünyasının hükümdarı olduğu konusunda açık sorular mevcuttu. Bu tür kuşkuları söküp atmak için, Moğol topraklarına yenilerini eklemekten daha iyi bir yol olabilir miydi?

Kubilay'ın birincil amacı, Güney Songˇ'un üstesinden gelmekti. Çin'in geleneksel merkezini elinde tutuyordu ama Yangze Irmağı'nın güneyine egemen değildi. Tangˇ Hanedanı'nın ilk döneminden beri Güney, giderek önem kazanmıştı. Kuzey'den çok daha verimliydi ve kıyı kentleri de deniz ticareti sayesinde zenginleşmişti. Kubilay Güney Songˇ'a boyun eğdirmekle hem Çinlilerin saygısını kazanacak hem de halihazırda kendi kontrolü altında bulunan topraklarda hak iddia eden düşman bir hanedanın sürekli tehdidinden kurtulacaktı.

Yine bir başka kaygısı da sınırların güvenliğiydi. Songˇ ile güney sınırının, barış olmasa bile, istikrara ihtiyacı olduğu açıktı. Kore ile arasındaki kuzeydoğu sınırında bir tehdit yoktu ama Kubilay'ın tahta çıktığı sıralarda Kore, Moğol egemenliğini daha yeni kabul ediyordu. Orta Asya sınırında Kubilay'ın amaçlarına doğrudan tehdit vardı çünkü Ögedey'in torunu Kaydu, Kubilay'ın Orta Asya'daki üstünlüğüne meydan okuyor

ve Çin'in kuzeybatı sınırlarına düzensiz akınlar yapıyordu. Orta Asya göçerlerinin bu önderi ayrıca, Kubilay'ın en kuzeydeki eyaleti olan Moğolistan'a da bir tehditti. Bütün bu güvenlik kaygıları, Kubilay'ı birlik sayısını artırmaya, kuzeybatıya ve güneye seferler başlatmaya itti.

Güney Çin'in İşgali

En önemli hedefi Çin'in güneyiydi. Songˇ'un elindeki kaynaklara erişmek istiyordu. Dahası, Songˇ ordusu nispeten zayıf durumda ve bir tehdit oluşturmuyor olsa da, o bölge hâlâ bir sorun yuvasıydı. Çinliler, Çin'in birleşmesini istiyorlardı. Songˇ Çinlileri daha etkili bir savaş gücü olacak şekilde toparlanacak olursa, amaçlarından biri de kuşkusuz Kuzey'i geri almak olurdu. Mengü döneminde Songˇ'u devre dışı bırakmak için başarısız bir sefer yapılmıştı. 1260 yıllarından beri Kubilay üstündü ve Güney, askeri gücünü toparlayamadan onlara boyun eğdirmek istiyordu. Bu yüzden Güney'in işgali siyasi ve askeri bağlamda önemli kazançlar sunuyordu. Böyle bir sefer başarılı olursa, bunun ekonomik değeri de göz ardı edilemezdi. Güney Çin'deki tüccarlar Güneydoğu Asya'dan Hindistan'a hatta Ortadoğu'ya kadar kârlı ticaret yolları kurmuşlardı. Bu da elbette Kubilay'ın göz ardı edemeyeceği ekstra bir teşvikti. Güney Çin'deki topraklar ayrıca daha verimliydi. Bu da, nüfusu genellikle gıda tedariğini aşan Kuzey için hayati bir önem taşıyordu. Eğer Kubilay güneye yayılacak olursa, Kuzey Çin'deki tebaası için tahıl yedeği sağlayabilirdi.

Ancak Güney Çin'in işgali kolay olmayacaktı. Moğol orduları ve süvarisi, güneyin sıcağına da arazisine de alışkın değildi. Moğol atlarının karşısında birçok engel vardı. Sıcak hava da, ormanlar da bozkıra kıyasla daha zorluydu ve atların alışması da sıkıntılıydı. Güneyde ekilebilen her parçada tarım yapıldığı için, otlamaları zordu.[2] Asalakların ve sivrisineklerin bulaştırdığı tropik ve yarı tropik hastalıklara da Moğolların bağışıklıkları yoktu.[3]

Bundan da öte, Moğollar daha önce belki de hiç uygulamadıkları askeri tekniklere başvurmak zorundaydılar. Songˇ'un deniz ticaretiyle uğraşan bir devlete yaraşır bir donanması vardı. Daha da önemlisi, en büyük kentlerine denizden saldırmak gerekiyordu. Moğolların tekne yapmaları, denizciler tutmaları ve deniz savaşını öğrenmeleri gerekecek-

ti. Çinli, Koreli ve Cürçen tebaanın yardımıyla, Sonğ'a kafa tutabilecek bir deniz gücü kurmayı başardılar. En azından Sonğ ile aralarında kara sınırı vardı ve bazı çatışmalar, alışık oldukları ve o dönemde neredeyse yenilmez oldukları karada geçecekti. Yine de Sonğ'a boyun eğdirmek için büyük mali ve askeri kaynaklar gerekiyordu.

13. yüzyıl sonundaki askeri zayıflığına karşın, Sonğ devleti hâlâ güçlü bir rakipti. Hangcov kenti ve bazı başka büyük yerleşim merkezlerinin canlı ve karmaşık kültürleri vardı. Birçok kentte gösterişli lokantalar, çayhaneler ve tiyatrolar bulunuyordu. "Gösteriş tutkusu ve zevk düşkünlüğü özellikle Hangcov'da yaygındı. Başka hiçbir kentte zenginlik bu kadar yoğun değildi. Üst sınıfların ve zengin tüccarların zenginlikleri ve zarafetleri, lüks malların ticaretinin ne kadar önemli olduğunun belirtisiydi."[4] "Karışık Mallar Pazarı'ndaki tatlı soya çorbası, Uzun Yaşam ve Tutku Sarayı'nın önünde pişirilen domuz külbastı... pirinç şarabında pişmiş istiridye, kayısılı kaz, nilüfer tohumu çorbası, erikle pişirilmiş acılı midye çorbası"[5] gibi ilginç ve seçkin yiyecekler kentin pek çok yerindeki lokantalarda satılıyordu. Güney Sonğ, özellikle verimli topraklarından ve bir yandan da denizaşırı ticaretten çok servet biriktirmişti.[6]

Ticaret vergilerinden büyük kazanç sağlayabileceğini gören Sonğ devleti, tüccarların devlet tekellerini yönetmesine izin vererek ve onları toplumda üst sınıf kabul ederek ticareti desteklemişti.[7] Saray, ticareti yönetmek, gereken hammaddenin gelmesini sağlamak ve vergileri toplamak için çeşitli limanlara Deniz Ticareti Müfettişleri (Çince *Di-cü şı-bo şı*) atamıştı. Bu gözetmenler dokuz limanı ticarete açmıştı ve bugünkü Fukien eyaletindeki Çüen-cov, bu limanların en büyüğü olmuştu.[8] Saray aynı zamanda topraklarındaki göllerde ve ırmaklarda da ticareti destekliyordu. Güneydoğu kıyılarındaki kentler iç bölgelere bu yolla bağlanıp, orada yetişen sanayi bitkilerine pazar sağlıyorlardı. Kanallarda, göllerde ve ırmaklarda tekne trafiği çok artmıştı. İç ve dış ticarette birçok kısıtlama olduğu halde, tüccarlar hâlâ kâr ediyorlardı ve genellikle kurallara da uyuyorlardı.

Deniz ticareti geliştikçe, Sonğ'un gemiciliğe ve dolayısıyla deniz gücüne ilgisi de artmıştı. Deniz teknolojilerinde büyük ilerlemeler kaydettiler. Çeşitli büyük gemi türleri geliştirdiler. "Alevli ok, roket, alev atar ve... mancınıkla atılan bombalar" ve parçacık etkili bombalar, Sonğ mucitleri tarafından geliştirilen icatlardan sadece birkaçıydı.[9] Donan-

madaki bu gelişmelerin başlangıç noktası korsanlığa karşı savunmaydı ama önce Cin Hanedanı, sonra Moğollar olmak üzere, kuzeydeki "barbarların" tehdidi de bir başka kaygılarıydı. Devlet görevlileri, "barbar" düşmanların yenilmez görünen kara güçlerine karşı güçlü bir donanmanın durumu eşitleyeceğini düşünüyorlardı. Sonğ denizlere egemen olduğu sürece, Moğolların süvarideki ve kara savaşındaki üstünlükleri önemini yitirecekti.

Sonğ devleti, hem kıyılarda hem Yangze Irmağı'nda kullanılabilecek tekneler yapmak üzere Hangcov ve Guanğ-cov (bugünkü adıyla Kanton), Minğ-cov ve Ven-cov gibi kentlerde tersaneler yapmıştı. Cin Hanedanı onları 1126 yılında kuzeyden kovduktan sonra, ırmağı (*Yen-cianğ cığ-cığ* – Irmak Savunması Askeri Amirliği) ve kıyı bölgelerini (*Yen-hay-cığ-cığ* – Kıyı Savunması Askeri Amirliği) korumak üzere devlet daireleri kurdular.[10] Donanma yüz yıl kadar daha güçlü ve etkili bir güç olarak kaldı ama Sonğ gerilerken o da kötüye gitti. Yozlaşma ve gevşeklik yüzünden deniz subaylarının morali düştü, mürettebatın eğitimi aksadı ve savaşa hazır gemi sayısı azaldı. 1239 yılında bir subayın yazdığına göre, "[denizciler] artık ne denize açılabiliyorlar, ne mızrak kullanabiliyorlar. Otuz yıllık ihmalin sonucu budur."[11] (Bu eleştirisi, devleti harekete geçirebilmek adına biraz abartılmıştır.) Sonğ donanması gerilemesine rağmen, Moğol deniz gücünden hâlâ üstündü.

Sonğ sistemindeki ekonomik ve siyasi kaymalar yüzünden ciddi yozlaşma belirtileri görülüyordu. Devlet, önceki Çin hanedanlarının da başına gelen zorluklarla yüzleşiyordu. Tarihlerindeki çeşitli dönemlerinde Han ve Tanğ hanedanları gibi, Sonğ yönetimi de ciddi mali sıkıntılarla karşı karşıyaydı. Büyük toprak sahipleri, köylüyü aldatarak, zorbalıkla ya da iş bitiricilikle geniş alanlara sahip olmuşlardı. Bunların çoğu aynı zamanda üst düzey devlet memuruydu ya da bir memurla akrabaydı. İki durumda da devletteki bağlantılarını kullanarak vergi muafiyetine sahip olmuşlardı. Vergi kayıtlarından çıkarılan toprak miktarı azaldıkça, devletin mali krizi de büyüdü. Saray, ordunun hızla artan masraflarını karşılayamaz oldu. 1260 yılında Kubilay kuzeyde tahta çıkarken, güneyde toprak sahiplerinin ve devlet adamlarının bu suistimalleri hanedanı zor durumda bırakmıştı. Güney Sonğ devleti yaşayacaksa, vergiden kaçınanların sayısının kısıtlanması gerekiyordu. Yine önceki Çin hanedanlarıyla koşut biçimde, saray çalışanlarının aşırılıkları ve güç çatışmaları

da devleti yıpratıyordu. Hadımlar siyasette Han dönemi sonları ve Tang dönemi kadar etkili değillerdi ama sarayda varlardı ve siyasi güç istiyorlardı.[12] Benzer biçimde, her yeni imparatoriçenin akrabaları ve hanedanın bağlı olduğu boyun üyeleri, tahta yakınlıklarına dayanarak yüksek mevkilerde görev talep ediyorlardı.[13] Sonğ devleti Moğol saldırılarını göğüsleyecekse, bu kesimlerin hepsinin kısıtlanması zorunluydu.

1260'larda ve 1270'lerde Başnazır Cia Si-dav bu tür kötüye kullanımın önüne geçebilmek için bir ıslahat hareketi başlattı. Çin tarihindeki ıslahatçıların çoğu gibi, geleneksel tarihlerde çok sert eleştirilir.[14] Toprak sahipleri ve üst düzey memurlar tarafından tutulan bu kayıtların, bu sınıfların ayrıcalıklarını lağvedip, aşırılıklarına son vermeye çalışan bir kişiyi kötülemesi doğaldır. Cia'yı art niyetli bir nazır olarak betimlerler. Dengeli bir görüşe ulaşabilmek için bu kayıtların dikkatle elenmesi gerekir.[15] Çağdaş bakış açımızla Cia, imparatoru resmi bir yarlık yayımlayıp, memurların çıkarcılığını engellemeye ikna etmeye çalıştı. Memur suistimallerini azaltabilmek adına bir başka yol olarak, "insanların şikâyetlerini ya da suçlamalarını bırakabilecekleri"[16] kamu posta kutuları kullandı. Önerileri hem memurların, hem toprak sahiplerinin tepkisini çekti. Cia, bu karşı görüşlülerin bazılarını görevden aldı, bazılarını idam bile etti. Bu gözden düşmüş memurların yerine kendi kafadarlarını ve alt düzey memurlarını getirdi, bu arada bazı deneyimli adamları da devre dışı bıraktı. Bu siyaseti de muhalif kesimlerin sayısını çoğalttı. Bu kadar siyasi çalkantı ve bölünmüşlük, Sonğ devletini Moğollar gibi birleşik ve güçlü bir kuvvet karşısında korunmasız bıraktı.

Kubilay, kendi amaçları doğrultusunda Güney Çin'e egemen olmak istiyordu ama başlangıçta çok kavgacı değildi. 3. Bölüm'de gördüğümüz gibi, Hav Cinğ'i güneye elçi gönderip, barışçıl bir çözüm aranmıştı. Sonğ devleti, kendisinin bütün Çin'in hükümdarı ve Cennetin Oğlu olduğunu kabul ederse, onlara kısıtlı da olsa özerk bir yönetim hakkı ve Moğolların hoşgörüsü ile ticarete verdiği destekten yararlanma hakkı sunacaktı. Hav Cinğ, bu öneriye ek olarak bir övgü mektubu yazdı ve Kubilay'ı çevresinde Konfüçyüsçü danışmanları olan, ahlak kurallarına uygun hüküm süren geleneksel bir Çin hükümdarı olarak betimledi.[17] Diğer yandan, Kubilay ile işbirliği yapmamanın olası sonuçları konusunda da uyarıda bulundu. Sonğ sarayına Moğolların askeri gücünün boyutlarını tekrar tekrar hatırlattı. Askeri direniş anlamsız olurdu. Sonğ

devletinin kendisi de dahil olmak üzere, Çin tarihinde barbar dediklerine vergi ödeyerek uzlaşan devletleri hatırlattı. Daha önce anlatıldığı gibi, Sonğ devleti Hav'ı esir ederek yanıt verdi. Cia Si-dav ve onu destekleyenler, direnmeye karar vermişlerdi. Kubilay, Tsui Minğ-dav ve Li Çüen-i'yi 1261 baharında yollayıp, Hav'ın salıverilmesini istediğinde de Sonğ devleti bu talebi reddetti.[18]

Kubilay barışta kararlıydı ve uzlaşmacı tavrını sürdürdü. 1261 yılında birliklerinin sınırda esir aldığı yetmiş beş Sonğ tüccarını saldı. Ertesi yıl kırk tüccarı, iki yıl sonra da elli yedi tüccarı bıraktı.[19] 1269 yılına dek, kırk beş tüccar daha salmıştı.[20] 1264 yılında iki esir Sonğ generalini sorgusuz ve yargısız öldürdükleri için komutanlarını azletti. Sonğ ordusundan ayrılmaları teşvik etmek istediği için, böylesi delidolu ve düşüncesiz hareketlerden hoşlanmıyordu. Bu siyasetinin bir ayağı da, Sonğ devletinden ayrılanlara toprak, giysi ve öküz vermekti.[21] Bu siyaseti meyve verdi ve 1260 yılının başları boyunca Sonğ'dan firar edenler Moğollara katıldı. Daha sonra Sonğ karşısında etkin olacak olan Liu Cınğ, bu işbirlikçilerin en önde geleniydi.[22]

Yine de bu tavrı düşmanlığı dindiremedi. Çin kaynaklarında iki ordu arasında sınır dalaşmaları sık sık anlatılır. Sonğ birlikleri 1260 Ağustosu'nda, 1261 Kasımı'nda ve 1262 Mart, Mayıs ve Haziran aylarında sınır boylarını yağmaladılar.[23] Kubilay'ın güçleri 1261 Şubatı'na kadar ve sonra da 1262 Temmuzu'na kadar karşı saldırılar yaptılar.[24] 1265 yılı başlarında ilk büyük çatışma patlak verdi. İki ordu Diav-yü Şan yakınında (Siçuan eyaletinde) birbirine girdi ve Kubilay'ın birlikleri hem çatışmayı kazandılar hem de 146 gemi ele geçirdiler.[25]

Gemilere en konması, Kubilay'ın giderek artan donanma ihtiyacının farkında olduğunu gösterir. Sonğ karşısındaki bir zaferin sağlam bir deniz gücüne bağlı olduğunu artık anlamış, gemi yapmaya ya da ele geçirmeye başlamıştı. Bu konudaki etkileyici çabaları hakkında Çin donanma tarihçilerinden biri şöyle yazıyordu: "Denizi tanımayan atlılardan oluşan Moğol ulusunun deniz savaşına bu kadar büyük bir hevesle önem vermesi çok şaşırtıcı."[26] Sonğ'dan firar eden Liu Cınğ, gemi üretim programının önemini en çok vurgulayanlardandı. Gemileri olmadan Moğolların Sonğ'a boyun eğdiremeyeceklerini söylüyordu. Onun çabaları ve Kubilay'ın desteğiyle donanmalarında dört "kanat" kuruldu ve ilk belirleyici çatışmalar süresince meyvelerini de verdiler.

1268 yılında başlayan Şianğ-yanğ çatışması, bu mücadelede bir dönüm noktası oldu.[27] Savaştaki en uzun seferdi. *Yüan-şi*, Reşidüddin ve Marco Polo bu çatışmayı ayrıntılı anlatırlar. Hatta Marco, kentin kuşatmasında hazır bulunduğunu da söyler ama Çin'e vardığını iddia ettiği tarih bile, bu kuşatmanın Moğol zaferiyle bitmesinden iki yıl sonraya denk geldiği için bu olanaksızdır. Şianğ-yanğ ve komşusu Fan-çınğ, bugünkü Hupey eyaletinin kuzey sınırında, daha ötedeki Vu-çanğ kentinde Yangze'ye katılan Han Irmağı'nın iki yakasındaydılar. Stratejik olarak önemliydiler çünkü Yangze havzası yolundaki son kaleler bunlardı. Hem Yangze merkez havzasına ve güneydoğuya hem de Sonğ'un batı topraklarına uzanan yolları tutuyorlardı. Moğollar bu iki kenti ele geçirecek olurlarsa, güneyin kalanına saldırmak için üs ele geçirmiş olacaklardı. Reşidüddin'in kaynaklarının ona sonradan anlattığına göre; Çinliler Şianğ-yanğ'daki savunmayı çok iyi hazırlamışlardı ve "kalesi sağlamdı, surları güçlüydü, hendeği de derindi."[28] Sonğ devleti, bu aşılmaz görünen güçlü kalenin komutanlığına Lü Vın-huan'ı atamıştı.[29]

Moğol birliklerinin Şianğ-yanğ'daki güçlü Sonğ direnişini kırabilmek için yeni geliştirdikleri kuşatma ve deniz savaşı tekniklerini uygulamaları gerekiyordu. Önce savunanları aç bırakmayı denediler ama bir süre sonra tekneyle gelen ikmali kesmek zorunda olduklarını fark ettiler. Han Irmağı üzerinde, güneyde Yangze'ye kadar mümkün olduğunca uzanan alanda donanma üstünlüğü kurmaları gerekiyordu. Sonğ'un ikmali ve yedekleri sudan göndereceği belliydi. Kubilay güçlerinin bunu engellemeleri zorunluydu. Savunanların üstesinden gelmek için eninde sonunda kaleye saldırmaları söz konusu olacaktı ama Sonğ birlikleri o kadar iyi yerleşmişti ki, Moğolların ağır kayıplar vereceği açıktı. Bu kayıplardan kurtulabilmek için ağır atış desteği gerekiyordu.

Kubilay'ın bu seferin başına getirdiği önderlere bakınca da, kendi tarafına kadro toplama siyaseti sezilebilir. Yalnız Moğol komutanlar koymamıştı, belli bir etnik gruba da ağırlık vermemişti. Kubilay'a Sonğ'un siyasi ve askeri zayıflıklarını anlatan, yeni firari Liu Cınğ ile Moğollara daha Kubilay başa geçmeden önce katılmış olan Şı Tien-dzığ, en önemli Çinli komutanlardı. En başarılı komutanlardan biri olduğunu kanıtlayacak olan Arık Kaya, Uygur'du.[30] Kuşatmadaki birincil Moğol temsilci Açu[31] idi; kaleye saldırıda kullanılacak mancınıkları tasarlayan İsmail ve Alaeddin de Ortadoğu Müslümanlarındandı.[32] Kuşatma boyunca kulla-

nılan tekneleri ise Koreliler ve Cürçenler yapmıştı. Şiang-yang önünde toplanmış birlikler de, komutanları da bugün kullandığımız deyimle bir "uluslararası güç" oluşturuyordu. Bu da Kubilay'ın, Moğol olmayanları davasına çekebilme ve onları kendi amaçları doğrultusunda kullanma dehasının bir başka örneğidir. Moğol olmayanları işe alıp onlara askeri konularda bile yetki vermeye itirazı yoktu. Buyruklarındaki birlikler de çeşitli etnik gruplardan oluşuyordu.

Kubilay'ın bu önemli askeri hedefi almakla görevlendirdiği komutanların Şiang-yang'ı işgal etmeleri neredeyse beş yıl sürdü. Zamanla kuşatmayı sıklaştırdılar ama kuşatmanın ne kadar süreceğini öngöremediler. Şiang-yang halkı büyük miktarda erzak yığmıştı ve tek tük küçük gemiler ara sıra Moğol kuşatmasından sızıp, çaresiz nüfusa ikmal yapıyordu. Bu seyrek başarılar bile kuşatmayı uzattı. Çin tarihleri, çatışma hakkında pek ayrıntı vermez. Ancak kuşatmanın sürekli olmadığını söylerler. Kuşatmanın kaldırıldığı, gevşetildiği ya da etkili olamadığı kısa dönemler yaşandı. Maalesef bu duraksamaların nedeni hakkında kaynaklarda bilgi yoktur.

Kuşatmaya giden yoldaki ilk adım, 1268 başlarında Şensi ve Siçuan'daki görevlilere beş yüz tekne yapmaları buyruğu oldu. Liu Cıng, Han Irmağı'nda bunları kullanarak egemenlik sağlamayı planlıyordu. Birkaç ay sonra, teknelerin kente erzak taşıma yollarını kesmek için Şiang-yang'ın güneyindeki Po-ho-koğ ve Lu-mın Şan'ı berkitti.[33] Ekim geldiğinde Kubilay, Moğol komutan Açu'yu Fan-cıng'ı da kuşatmakla görevlendirmişti.[34] Şiang-yang'daki Song birlikleri bu noktada dehşete kapıldılar. 6 Aralık'ta Moğol güçlerini yarmaya çalıştılar. Girişim püskürtüldü ve Çin kaynakları, Kubilay güçlerinin sayısız savaşçıyı esir edip, başlarını vurduklarını yazdılar.[35] Kuşatılan Çinliler bu yanlışı bir süre tekrarlamadı. Onun yerine güneydeki yurttaşlarından ikmal ve destek birlik gelmesini beklediler. Çok beklemeleri de gerekmedi. 1269 Ağustosu'nda Song komutanı Şia Gui, üç bin tekneyle Lu-mın Şan'a saldırdı. Ancak Moğol güçleri hem onu yendiler hem de elli tekneyi ele geçirdiler.[36]

Bu noktada Kubilay kuşatmanın gidişinden memnun değildi. 1269 Şubatı'nda, en güvendiği askeri danışmanlarından olan Şı Tien-dzığ'yı Şiang-yang çevresindeki güçlerin konuşlanmasını denetlemek ve geliştirici önerilerde bulunmak üzere gönderdi. Ertesi ay, Açu ve Liu Cıng'a yirmi bin kişilik destek gönderilmesini onayladı.[37] Nisan ayında da Şı

Tien-dzığ'nın önerisiyle bu iki komutan Po-ho-koğ ile Lu-mın Şan'ı iskelelerle bağlayarak, Şianğ-yanğ'a ulaşımı iyice zorlaştırdılar. Ancak bu önlemler de yetersiz kaldı ve Açu ile Liu Cınğ 1270 Nisanı'nda yetmiş bin adamla beş bin gemi daha istediler.[38] Buna rağmen Sonğ savunmasını aşamadılar.

Sonğ sarayı, boyun eğmemekte kararlıydı. Çin kaynakları, Cia Sidav'ın yanlış bir siyaseti takıntı haline getirdiğini ve imparatoru Moğol tehdidinin boyutları konusunda bilerek yanılttığını söyleyerek onu yerer. Bu kaynaklara göre Cia, 1260 yılında Kubilay'ın kuvvetlerini yendiğini söyleyerek sarayın Moğol gücünü ciddiye almamasına neden olmuştur. Sonğ yetkililerini kandırmayı sürdürmüş ama Şianğ-yanğ'ın elden çıkması onun itibarını sarsacağı için oradaki birliklerin teslim olmalarına izin vermemiştir. Bazı kaynaklar, Şianğ-yanğ kuşatmasını imparatordan gizlediğini bile yazarlar. Bu kayıtlar saçmadır. Önde gelen saray yetkilileri, kuşatılmış kentin durumunun farkındaydılar hatta bir sinologun yakın zamanda saptadığı gibi, "yıllıklarda ve Sonğ-şi tarihinde Şianğ-yanğ'daki birliklere sık sık ödül ve armağan verildiği, resmi buyrukları kuşatılmış kente sokan yürekli subayların terfi ve para ödülü alacakları yolunda bir yarlık bile yayımlandığı anlatılmaktadır."[39] Saraydakilerin hep birlikte aldıkları anlaşılan Moğollara boyun eğmeme kararının sorumluluğu, tek bir Sonğ subayının omuzlarına yüklenemez. Önde gelen Sonğ subaylarının tümü Moğolların yeteneklerini azımsamıştı ve Şianğ-yanğ'da kolay teslim olmaya niyetleri yoktu. Han Irmağı yakınındaki garnizonu desteklemeyi sürdürmeye kararlıydılar.

Şianğ-yanğ'daki Sonğ güçleri de savaşmadan teslim olmamaya kararlıydılar. Yeterince yiyecek ve suları vardı. Yalnız giysi, tuz ve benzeri çok zorunlu olmayan şeylerin eksikliği hissediliyordu. Uzun süre kuşatmaya dayanabilirlerdi. Yine de ara sıra kuşatmayı yarmak için birlikler gönderdiler. 18 Mart 1270 yarma denemesi bunlara bir örnektir.[40] On bin yaya ve atlı savaşçı ile yüz tekne Moğol savunmasını aşmaya çalıştı. Moğol güçleri hazırlıklıydı. Liu Cınğ'ın elinde yüzlerce tekne vardı; Lu-mın Şan'daki kaleler yakın zamanda berkitilmişti ve yaklaşan düşmanın üzerine sürebileceği yeni savaşçılar gelmişti. Şiddetli bir çatışmadan sonra Sonğ güçleri ağır kayıplar vererek Şianğ-yanğ'daki üslerine püskürtüldüler.

Sorumluluklarının bilincinde olan Sonğ yönetimi, kuşatılmış birliklere ikmal tekneleri yollamayı sürdürdü. Bunların çoğu hedeflerine ulaşa-

madı zira Moğol kuşatması aşılmaz görünüyordu. Yine de yönetim kuşatmayı yarmayı denemeye devam etti. 1269 Ağustosu'nda Songˇ komutanı Şia Gui, Lu-mın'ın birliklerinin üstüne üç yüz tekneyle yürüdü ama yenildi ve iki bin adamla elli tekne kaybetti.[41] Ertesi yılın Ekim ayında, Fan Vın-hu, aynı şeyi başarmayı denedi. Onun kayıpları bin adam ve otuz tekne oldu.[42] 1271 Ağustosu'nda bir yarma denemesi daha yaptılar. Bu girişim felaketle sonuçlandı ve iki bin Songˇ savaşçısı öldü. 1272 Eylülü'nde, üç bin kişiyle yola çıkan bir Songˇ gücü, kente ulaşmayı başardı ama bu zaferleri pahalıya patladı. İki komutanlarından biri olan Cangˇ Şun ve adamlarının çoğu öldü. Taşıdıkları malın çoğu kayboldu ya da yok oldu. Bu kurtarma kuvveti, büyük zorluklarla ulaştıkları kaleden çaresizlikle geri çıkmaya çalıştığı zaman da bir tuzağa sıkıştı. Önderleri de, birliğin çoğu da esir düştü.[43]

Moğol kuşatmasının fazlasıyla etkili olduğu açıktı ama Moğol kuvvetleri de savunanları tüketemiyordu. Şiangˇ-yangˇ'ı ve Fan-çıngˇ'ı Songˇ devletinin geri kalanından ayırmışlardı ama inatçı garnizonu dize getiremiyorlardı. Ağır kayıplar vermeden kalelere saldırmanın yolu yoktu, o zaman bile başarı kesin değildi. Ancak Moğol güçleri saldırmadan bekleyecek olurlarsa da kuşatmanın ne zaman sona ereceği bile belirsizdi. Bu açmazı kırmaları gerekiyordu.

Moğolların aradığı çareyi iki Müslüman mühendisin yardımları sağladı. Kubilay, Fan-çıngˇ ve Şiangˇ-yangˇ'daki direnişi kırmak için gereken uzmanlığı sağlaması için İran'daki yeğeni Abaka İlhan'dan yardım istemişti. Abaka, onun bu isteğine 1271 yılında İsmail ve Alaeddin adlı iki kişiyi göndererek yanıt verdi.[44] Moğol sarayında kısa bir süre kalan bu iki Müslüman, 1272 sonlarında savaş bölgesine geçtiler. Ortamı inceleyip, savaş makineleri yapmaya koyuldular. Büyük kayaları uzun erime fırlatabilen iki mancınık yaptılar.[45] Moğol birlikleri bu araçları Aralık ayında Fan-çıngˇ'da kullanmaya başladı. Böyle bir ağır atış desteğiyle, Arık Kaya sonunda kaleye saldırabilecekti. Kaya yağmuru altında ezilen Songˇ kuvvetleri ilerleyen Moğolların önünde duramadı ve Fan-çıngˇ birkaç günde düştü. Fan-çıngˇ'ın düştüğü haberi Lü Vın-huan'a ulaştığı zaman, Şiangˇ-yangˇ'daki adamlarının böylesi bir saldırıya çok dayanamayacaklarını anladı ama hemen boyun eğmedi. Bu yüzden Müslüman mühendisler, "kalenin gücünü inceleyip, kentin güneydoğusunda bir makine kurdular. Kayalar 150 kati [90 kg-ç.] ağırlığındaydı. Araç çalıştığı zaman

gürültüden yer ve gök birbirine giriyor, kayanın çarptığı her şey kırılıp dağılıyordu."[46] Rakibin üstün atış gücünü kabul eden Lü, Mart sonlarında teslim oldu.[47] Neredeyse beş yıl süren bir kuşatma sona ermişti ve "barbarlara" karşı Sonğ direnişinin önemli bir simgesi de silinmişti.

Herhalde Sonğ yönetiminin morali çökmüştü. Önemli savunma noktalarından biri aşılmıştı. Stratejist ve siyasetçi Cia Si-dav, itibarını kaybetti ve geri kazanmak için, Sonğ ordusunu bizzat yönetmeyi denedi. Ayrıca, artan askeri harcamaları karşılamak için ilk kez Budacı ve Taocu manastırlardan ek vergi toplamaya kalkıştı. Ancak bu çabaları ters tepti. Onu destekleyen, hiç değilse köstek olmayan Budacı ve Taocu din adamları ona karşı döndüler. Askeri çabaları sonuçsuz kaldı. Şianğ-yanğ'ın düşmesinden sonra, Moğolların Hangcov'daki Sonğ başkentine yürüyecekleri kesindi ve Cia da yaklaşan düşmanı kentin kuzeybatısında karşılamaya çıktı.

Bu sefer, birleşik bir Moğol ordusu ve çok yetenekli bir Moğol komutan ile karşılaştı. Şianğ-yanğ'ın çökmesinden birkaç ay sonra Kubilay'a yazılan bir methiyede Şı Tien-dzığ bütün Moğol gücünün başına bir kişinin atanmasını önermişti. Böyle bir önder olmazsa kargaşa çıkacağını, gecikme ve çekişme yaşanacağını savunuyordu. O sıralarda ölüm döşeğinde olan Şı, burada kendini öneriyor değildi. Askeri harekâtta düzgün bir emir komuta zincirinin ne kadar önemli olduğunu biliyor ve bunu vurguluyordu.[48] Kubilay sadık dostunu dinledi ve belki de o kuşağın en yetenekli savaşçısı olan Bayan'ı 1273 yazında bütün sefer ordusunun komutanı seçti. Ulu Kağanların buyruğunda çalışmış köklü savaşçılar soyundan gelen bir Türk olan Bayan, gençliğinde Kubilay'ın kardeşi Hülagü'nün altında İran ve Ortadoğu seferlerinde görev yapmıştı. 1260'ların ortalarında doğuya döndüğünde, dikkat çekici bir subay olarak hemen ünlendi. Kubilay onun hakkında, "[Bayan] devlet işleriyle uğraştığı zaman, saraydaki diğerlerini gölgede bırakıyor,"[49] diyordu. Ona giderek artan sorumluluklar verdi ve son olarak da Çin'deki bütün orduların genel komutanı yaptı.

Bayan, 1274 sonları ve 1275 başları boyunca Sonğ üzerine acımasızca yürüdü. On yıllardır Moğolların işine yarayan taktikleri uyguladı. Bir yerleşime ya da kaleye yaklaştığı zaman teslim olmalarını istedi. Kent halkı ya da komutanlar bunu reddederse, iki Müslüman mühendisin Moğollara sağladığı mancınık ve alev makineleriyle saldırdı. Bazı Çin-

liler pek karşı koymadan boyun eğdiler ya da kaçtılar. Lü Vın-huan ve Fan Vın-hu gibi komutanlar, Moğolların önderliğindeki orduların askeri üstünlüğünü kabul edip anlamsız intihar savunmaları yapmak yerine onlara katıldılar. Si-dav'ın ıslahatlarına kızgın olan bazı Sonğ memurları, Moğol hükmü altında daha rahat edeceklerini düşündüler. Bazıları Moğolları, Kuzey ve Güney Çin'i birleştirebilecek tek güç olarak algıladı. Nedeni ne olursa olsun, Bayan güneye yürüdükçe ona katılanların ve önünden kaçanların sayısı giderek arttı.

Bayan'ın birlikleri durdurulamaz görünüyorlardı, gerçekten de öyleydiler. 1275 Ocağı'nda Yangze Irmağı'nı Han-kov'dan geçmeye karar verdiler. O kadar şiddetli bir donanma çarpışması ve kara çatışması yaşandı ki "boğulanlarla kellesi vurulanların sayısı belirsizdi."[50] Sonğ güçleri, Yangze boylarından çekilmek zorunda kaldılar. Bayan, gerçek rakibi Cia Si-dav ile Mart ortasında Yanğ-cov yakınlarında karşılaştı. Cia'nın buyruğunda 130.000 adam olduğu söylenir. Bayan'ın emrindeki adam sayısını kestirmek güçtür ama iki ordu arasındaki asıl fark da sayıdan çok, teçhizattır. Bayan'ın elindeki mancınıklar düşmanını hem dehşete düşürdü hem de ağır kayıplara neden oldu. Cia'nın birlikleri kaçmaya başladılar ve o da kalanları toplayıp geri çekildi.[51]

Cia'nın saraydaki düşmanları bekledikleri fırsatı yakalamışlardı. Kayıplardan dolayı Çinli askerleri suçlamadılar. 1259 yılından itibaren Moğollara taviz vermediği için, "barbarlara" karşı direnmeye karar verdikten sonra da beceriksiz adamları işe aldığı için Cia'yı eleştirdiler. Örneğin Çın Vın-lonğ adında bir memur, hem Cia'nın görevden azlini hem de altındakilerden bazılarının elinden sorumluluklarının alınmasını istedi. Cia'nın himayesindekiler bile ona karşı döndü. Askeri İşler Dairesi'nde yönetici olan ve Cia tarafından sürekli desteklenmiş olan Çın İ-conğ, yönetimden eski hamisine sert cezalar vermesini istedi. Cia'nın başlıca dalkavuklarından olan şair ve memur Fanğ Huy, zamanında onca övdüğü kişinin şimdi idam edilmesini istiyordu.[52] Sonğ ordusunun Bayan karşısındaki yenilgilerinden Cia'yı sorumlu tutan yönetim, onun rütbelerini söktü. Bu aşağılama bile düşmanlarını yatıştırmadı ve onun güneydeki Fukien eyaletine sürülmesini sağladılar. Yolda kendisine eşlik etmekle görevli olan birliğin komutanı onu öldürdü. Cia Si-dav ölmüştü, ama onu destekleyenler de rakipleri de inançlarını o kadar yitirmişlerdi ki, Bayan'a boyun eğilmesini hızlandırdılar. Firarları desteklemek isteyen

Kubilay, Konfüçyüsçü nazırı Lien Şi-şien yoluyla Bayan'a haber gönderip askerlerin ele geçirdikleri bölgeleri yağmalamamalarını istedi. Bu hareketi, Kubilay'ın komutanına nadir tembihlerinden biriydi ve bunu da şöyle açıklıyordu: "Bir komutanın seferdeyken yönetimin buyruklarını dinlemek zorunda olmaması, askerliğin kurallarından biridir."[53] Bayan, birçok temizlik harekâtından sonra Yanğ-cov'a yanaştı. Bazı komutanlarını burayı kuşatmak üzere bıraktı ve son hedefi olan Hanğcov kentine doğru yürüdü.[54]

Hanğcov'daki Songğ yönetimi kargaşa içindeydi. 1264 yılından beri tahtta olan genç imparator Du-dzonğ, 12 Ağustos 1274'te aniden ölmüştü. Hiçbiri reşit olmayan üç oğlu vardı. Tahta ortanca oğlu, dört yaşındaki Şien (1270-1323) geçti, çünkü onun anası olan Cüen, Du-dzonğ'un gerçek karısıydı; ağabeyinin anasıysa bir cariyeydi. Ancak gerçek güç, Şien'in babaannesi, Dul İmparatoriçe Şie Huanğ-cov'un[55] (1208-1282) elindeydi. Ancak imparatoriçe yaşlıydı ve hastaydı; hem de 1274-1275'te Cia Si-dav'ın çöküşüne yol açan siyasi krizler sırasında güvenilir danışmanı pek kalmamıştı. Firarlar yüzünden de uygun danışman bulamıyordu. Moğollar Hanğcov'a yürürken hanedanın ölüm kalım mücadelesi konusunda çok kaygılıydı. O sıralarda sivil memurlar arasında en öne çıkan Vın Tien-şianğ (1236-1283), hanedanın kenti terk edip, güneyde daha güvenli bir yere geçmesini önerdi.[56] En önemli komutan olan Canğ Şi-cie (1236-1279) de bu öneriyi destekledi ama anlaşılan imparatoriçe başkentten ayrılmaya niyetli değildi. Yine de, Bayan'ın güçleri kente yaklaşırken bu konuda taviz verdi. İmparatorun kardeşlerinin Hanğcov'un güneyinde bir yere taşınmalarını sağladı ama kendisi ve imparator, halkı derleyebilmek için geride kaldılar.

Bu sırada Bayan güçleri teker teker kentleri ele geçiriyordu. Çoğu kentte Songğ birlikleri ve halk teslim oluyordu. Songğ savunması çöküyordu. Yine de dul imparatoriçe boyun eğmektense, eşitler arasında bir uzlaşma sağlamak peşindeydi. 23 Aralık 1275'te Songğ yönetimini düzenli haraca bağlamak karşılığında Bayan'ı seferinden caydırmak üzere bir elçi yolladı. Moğol komutan, böyle yavan bir ödülle yetinmeyecek kadar hedefine yaklaşmıştı. Songğ yönetiminin Hav Cinğ'i esir etmesini ve Kubilay'ın elçilerinden birini öldürmelerini anımsatıp, elçiyi tersledi ve öneriyi de geri çevirdi.[57] Bayan'ın kendilerini azarlayarak terslemesi üzerine, Songğ yönetimi daha çekici bir şeyler sunmaya karar verdi.

11 Ocak 1276'da daha belirgin bir teklif yaptılar: Songˇ devleti yıllık 250.000 külçe gümüş ve 250.000 top ipek verecekti.[58] Bayan bu dolu teklife de kanmadı. Kayıtsız koşulsuz teslim istiyordu ve başka bir şeyle yetinecek de değildi. Ancak Ocak sonlarında Songˇ imparatoru kendisinin de Kubilay'ın tebaası olduğunu söyleyince, elçilerle görüşmeye razı oldu. İki tarafın temsilcileri arasında yarım kalan pek çok görüşmeden sonra, dul imparatoriçe Songˇ hanedan mührünü Bayan'a verdi ve tartışmasız teslim olduğunu kabul etti.[59]

Ancak o hafta içinde Bayan, Cangˇ Şi-cie'nin imparatorun kardeşlerini güneye götürdüğünü öğrenmişti. Adamları onları kovaladılar ama Songˇ grubu kaçmayı becerdi.[60] Moğol komutan, bu ikiyüzlülüğü şimdilik görmezden gelmeyi seçti ve hanedanın bir bölümü böylece kaçtı. Songˇ imparatoru bizzat gelip, kentin yeni efendisine teslim olduğunda da bunu kabul etti. Sonra, bu teslim sayesinde "Kuzey ile Güney'in bir aile olduğunu" söyleyecekti.[61] Adamlarından Hangˇcov'da nüfus sayımı yapıp ambarları ve hazineleri kaydetmelerini istedi. Bir yandan da Songˇ ailesine saygıda kusur edilmemesini buyurdu. Askerlerinin Songˇ imparatorlarının mezarlarını soymalarını ve hazinelerini yağmalamalarını yasakladı.[62] Birliklerini böyle uyardıktan sonra, dul imparatoriçe ve küçük imparator ile birlikte kuzeye, Kubilay'ın Şangˇ-tu'daki sarayına döndü.

Kubilay, Songˇ yöneticilerini iyi karşıladı. Hanedanın bazı giysilerine, taçlarına, egemenlik belirtisi yeşim tabletlerine ve mücevherlerine el koysa da, kindar davranmadı.[63] Devrik imparatora "Yingˇ Beyi" unvanını verdi ve genç adama alıştığı yaşamı sağladı. Şien zamanla Tibet'e sürüldü ve 1296'da keşiş andı içti.[64] Kubilay, sıradan Songˇ görevlilerine ve halkına karşı da cömert ve müşfik davranma sözü verdi. Boyun eğenlerin tümü bağışlandı. Kubilay, Taocu, Konfüçyüsçü ve Budacıların tümüne saygıda kusur edilmemesini istedi. Dullara, yetimlere ve çocuksuz yaşlılara devlet desteği sözü verdi.[65] Böylece önemli bir mesaj vermiş oldu: Yeni ele geçen toprakların yağmalanmasına göz yummayacaktı. Kuzeyde güttüğü siyaseti güneyde de uyguladı. Savaşın harap ettiği toprakların düzene sokulmasını ve ekonomik istikrarın sağlanmasını destekledi.

Doğruluğu tartışmalı olsa da, Yüan Hanedanı tarihinde Kubilay ve karısı Çabi'nin devrik Songˇ yöneticilerine karşı tavrı anlatılır. Kubilay ile görüştükten sonra Songˇ Dul İmparatoriçesi Şie ve İmparatoriçe Cüen'e Ta-tu'da (bugünkü Pekin) evler verildi. Soyadları Cu ve Çın olan iki

yardımcıları, hanımlarının böyle aşağılanmasından o kadar utandılar ki, kendilerini astılar. Bu intiharlara çok kızan ve belki de utanan Kubilay, cesetlerini imparatoriçenin evinde sallandırdı.[66] Çabi, Kubilay'ın bu vahşice tavrına çok kızıp, dul imparatoriçe ile imparatoriçenin Güney Çin'e dönmelerine izin verilmesini talep etti. Karısından azar yemiş olan Kubilay, yine de güneye dönmelerinin akıllıca olmadığını söyledi. Güneydeki sadık Çinliler gerginlik yaratırdı ve imparatoriçeler orada güvende olmazdı. Onun yerine Ta-tu'da kalmalarını öğütledi ve onlarla ilgileneceği sözünü verdi. Çabi, onların ihtiyaçlarıyla ilgilenmek görevini üstlendi ve anlaşılan cömert davrandı. Dul imparatoriçe, 1282 (ya da 1283) yılında ölene dek Ta-tu'da kaldı. İmparatoriçe Cüen, Budacı bir manastıra katıldı ve 1296 içinde orada öldü. Sonğ Hanedanı'nı bu kadar kollamaları, Moğol yöneticilerin çok hayır duası almalarını sağladı.[67]

Hanğcov alınmış olsa da, Sonğ topraklarının işgali bitmiş değildi. Güneye kaçmış olan Sonğ taraftarları, başkentin düştüğünü duyunca 14 Haziran 1276'da Fu-cov'da toplanıp, esir düşen imparatorun yedi yaşındaki ağabeyi Şih'in (1268-1278) cülus törenine katıldılar. Güçlü ve atılgan bir hükümdara bu kadar gerek duyulduğu bir sırada, yine bir çocuk tahta geçmişti. Çın İ-conğ genel yönetici oldu, Canğ Şi-cie, Vın Tien-şianğ ve Lu Şiu-fu (1238-1279) da önemli görevlere geldiler. Dördü de sözünü geçirmek peşindeydi ve onları uzlaştırabilecek bir üst merci de yoktu. Çakışmaları, Lu Şiu-fu'nun sürülmesine neden oldu.[68] Bu önderler dalaşmayı sürdürürken, iç çekişmelerden bıkan bazı başka görevliler Moğolların tarafına kaçtı. Örneğin Sonğ komutanı Şia Gui, Moğol sınırındaki Huay-nan'da bulunan üçü büyük, altısı küçük dokuz kasaba ve otuz altı nahiyesiyle birlikte taraf değiştirdi.[69] Birlik olamayan Sonğ yönetimi, kendi halkının sadakatini bile sağlayamıyordu.

Bu bölünmüşlük, Moğol güçlerini olabildiğince hızla güneye yürümeye teşvik etti. Uygur Arık Kaya'ya, Sonğ'un güneybatı bölgesini ele geçirme görevi verildi. 1276 Temmuzu'nda, emrindeki 30.000 askerle bugünkü Guangzi bölgesine hareket etti.[70] Yolda Çanğ-şa'yı Moğol egemenliğine aldı ve ertesi yılın Nisan ayına kadar da Guangzi'nin kuzey bölgesine savaşarak girdi. Kubilay'ın uyarılarını gönülden kabul ettiği anlaşılıyor, çünkü birlikleri Guangzi'yi ele geçirdikten birkaç gün sonra sivil bir yönetim kurdu ve bölgenin ekonomik gelişmesini desteklemeye

başladı.[71] Bu sırada, doğudaki Moğol birlikleri Sodu adlı birinin komutasında Songˇ Hanedanı'nın kalanlarını Güney Çin kıyıları boyunca kovalıyordu.[72] Sodu, 1275 yılında ele geçirdiği Cu-cov limanından hızla güneye döndü.[73] 1276 sonunda birlikleri, İmparator Şih'in yakın zamanda sığındığı Fu-cov'da toplanmıştı. Moğol güçleri birkaç günlük mesafeye yanaşınca, Songˇ yönetimi yine çekilmeye karar verdi. Teslim önerilerinin tümüne burun kıvırdılar. Denize açılıp, güneydeki işlek Çüen-cov limanına yanaştılar.

Varır varmaz, Çüen-cov'daki Deniz Ticareti Amiri Pu Şo-gıngˇ ile görüşmelere başladılar.[74] Aslında Guangˇ-cov'da yerleşmiş olan Arap tüccarların soyundan gelen Pu, kenti ezmekte olan korsanlara karşı yardımları dolayısıyla Çüen-cov'da Deniz Ticareti Amiri olmuştu. Konumu da zenginlik için pek çok fırsat sunuyordu. Müteşekkir tüccarlardan ve memurlardan gelen armağanlar ve rüşvetler sayesinde Pu'nun serveti çok artmıştı.[75] Gücü ve serveti, onu hem Kubilay'ın hem de kaçak Songˇ Hanedanı'nın gözünde dikkat çekici biri yapıyordu. Pu'nun deniz savaşında işe yarayacak gemilere erişimi olması gelecekte çok işe yarayacağı için, iki taraf da onun desteğini sağlamaya çalışıyordu. Songˇ taraftarları Çüen-cov'a ulaşır ulaşmaz erzak ve tekne istediler ama Pu onları keyfi hareket eden haddini bilmezler olarak algıladı. Kendilerine gereken şeyleri istiyor değil de resmen talep ediyor gibiydiler. Kızgınlığını bastırdı ve onları Çüen-cov'da bir süre kalmaya davet etti. Aynı zamanda Moğollarla da bir ittifaka yaklaştı. Ancak Cangˇ Şi-cie ve diğer Songˇ yetkilileri Pu'nun niyetinden ve sadakatinden kuşkulandılar. Bir yazarın saptadığı gibi; "Pu Şo-gıngˇ imparatorun kente gelmesini isterken, büyük olasılıkla onu esir almak niyetindeydi."[76] Bu yüzden Songˇ taraftarları 1277 başlarında Çüen-cov'dan kaçtılar. Pu, en geç Nisan ayında Moğollarla işbirliği yapma kararını vermişti ve bu niyetini de Kubilay'ın sarayına bildirdi.[77] Pu'nun bu kararı Moğol donanmasını çok güçlendireceği için Kubilay neşelendi. Arap memuru tavlamak için, onu Min (bugünkü Fukien) ve Guangˇ (bugünkü Guangˇ-dongˇ) bölgelerindeki kuvvetlerin komutanı yaptı.[78] Bu sayede Kubilay, Pu'nun güçlü gemilerini kullanabilmeyi kesinleştirmiş oldu. Yılın sonlarına doğru Pu biraz korktu. Cangˇ Şi-cie, güçlü gemilerden oluşan bir donanma kurup Çüen-cov limanını kuşattı ve Pu'yu zora soktu. Ancak Kubilay iki ay içinde Moğol desteği gönderdi ve Cangˇ da güneyden çekilmek zorunda kaldı.

Sonğ taraftarları bu gezgin hallerini sürdürdüler. Çüen-cov'dan ayrıldıktan sonra, bir limandan diğerine dolandılar, önce Çav-cov'da sonra da Hui-cov'da demirlediler. 1277 yılının çoğunu Guanğ-cov'da geçirdiler ama rahat bırakılmadılar. Sodu'nun Sonğ güçlerini ezmek hedefinden caymaya niyeti yoktu.[79] Direnişle karşılaşırsa, Müslümanların sağladığı savaş makineleriyle kırıyordu.[80] 1277 Kasımı'nda görüşmek istedi ama Canğ Şi-cie onu geri çevirdi. Bunun üzerine Sodu saldırıp Guanğ-cov'u aldı ve 1278 yılında kuvvetleri ayrıca Çav-cov'a da girdi.[81] Sonğ mülteciler yine kaçmaya başladılar, ama 6 Ocak 1278'de şiddetli bir fırtınada imparatorun gemisi battı ve kendisi de Canğ Şi-cie de yaşamlarını zor kurtardılar. Bu zorlu yaşam koşullarıyla iklim ve ortam değişimleri genç ve zayıf imparatoru bitkin düşürdü. 8 Mayıs'ta, onuncu doğum gününden hemen önce öldü.[82]

Ölümü, Sonğ taraftarlarına ağır bir darbe oldu ama Canğ Şi-cie onları son bir kez toplamayı başardı. Ölen imparatorun üvey kardeşi Binğ'i tahta geçirdi ve Lu Şiu-fu ile birlikte ikisi, çocuk imparator adına yönetimde kaldılar. Bu sırada kalan Sonğ taraftarları Çin'in güneydoğu uçlarında toplanmışlardı. Hatta Ley-cov Yarımadası'nın açığındaki Nav-cov adındaki bir adada yerleşmişlerdi. Buranın onları Moğol saldırılarına karşı ancak bir süre koruyacağının farkındaydılar. Ne yapılabilirdi? Çın İ-conğ, imparatorun Çampa'ya (bugünkü Vietnam'ın güneyi) sığınmasını önerdi. Çampa halkının çoğu Çin kökenli olduğu ve onlar da Moğol istilasından çok korktuğu için, genç hükümdara kucak açabilirlerdi. Ayrıca büyük bir imparatorluğun vârisini korumanın onuru hoşlarına da gidebilirdi. Çın, oradaki yöneticilerin Sonğ imparatorunu kabul edip etmeyeceklerini yoklamak için Çampa'ya gitti.[83] Nav-cov'da kalan Sonğ taraftarları artık burada kalıp dinlenmelerinin mümkün olmadığını fark ettiler. Moğol orduları Ley-cov'u işgal ettiler ve Çampa'ya kaçışı tıkadılar. Sonğ taraftarları yeniden denize açılıp, Yay-şan Adası'na geçici olarak sığındılar. Bu ada, Moğolların elindeki Guanğ-cov'dan pek de uzak değildi.

Moğollar, kuşatılmış Sonğ taraftarlarına saldırıya hazırlandılar. 1279 başlarında güçleri Yay-şan'ın güneyinde toplandı. Moğolların atış gücüne karşılık veremeyeceğini bilen Canğ Şi-cie, Yay-şan çevresindeki kuşatmayı yarmaya niyetlendi ama 19 Mart'ta teknelerinin yalnız on altı tanesi Moğol çemberini aşabildi.[84] Sonğ imparatorunun gemisi de ka-

yıplar arasındaydı. Geminin battığını gören Lu Şiu-fu'nun çocuk imparatoru kucağına alıp, gemiden ölümüne atladığı anlatılır. Sonğ imparatorlarının sonuncusu denizde öldü ve Sonğ Hanedanı nihayet Moğollar tarafından yıkıldı.

Kalan Sonğ taraftarlarının çoğu teslim oldu veya intihar etti ama bir kısmı mücadeleyi sürdürmeye ant içtiler. Bunların en önemlisi olan Canğ Şi-cie, Çampa'da ya da Annam'da Sonğ Hanedanı soyundan birini bulabileceğini ve bu kişiyi imparator yapabileceğine inanıyordu. Bu iyimser fikirlerle Güneydoğu Asya'ya yola çıktı. Ancak talihi yaver gitmedi ve gemisi 1279 Haziranı'nda bir fırtınaya yakalandı, kendisi de yaşamını yitirdi. Çın İ-conğ, Çampa'ya ulaşmıştı ama son imparatorun öldüğünü öğrenince geri dönemedi. Diğer Sonğ mültecilerinin gelişini kolaylaştırmak için Çampa'da kaldı. Moğollar 1283 yılında Çampa'yı işgal ettiklerinde anlaşılan Siyam'a kaçtı ve ölene dek orada kaldı.[85] Moğollara esir düşen Vın Tien-şianğ, güneyin yeni efendilerine boyun eğmeyi reddetti ve zaman içinde Moğollara karşı saldırgan tavırları yüzünden idam edildi.

Kubilay, 1279 yılında Sonğ Hanedanı'nın kalıntılarını da ezmişti. Ancak sıradaki işi belki de daha zorluydu, çünkü daha yeni boyun eğdirdiği, Sonğ'a bağlı olan halkın sadakatini kazanması gerekiyordu. Güvenlerini kazanabilmek için, Güney Çin'in kaynaklarını sömürmekten başka bir amacı olmayan, "barbar" bir fatihten farklı bir görünüm çizmeliydi. Moğollara hizmet eden ama yerel halkı ezmeyen bir yönetim kurması gerekiyordu. Siyasi yapıda ve kadrolarda çok değişiklik yapmadan devam etmek, Moğol egemenliğine geçişi kolaylaştırırdı. Kubilay, Sonğ'un düşmesiyle birlikte, kendi güçleriyle bölge halkının yabancılaşmasını engellemek için önlemler aldı. 1278 Eylülü'nde Sodu'ya ve Pu Şo-gınğ'a yeni tebaaya saygılı davranmalarını buyurup, subayların bölge halkının tarıma ve eski işlerine dönmelerine izin vermesini öğütledi.[86] Mülklerine el konulmayacaktı. Hükmünün ilk yıllarında da Sonğ'dan ele geçirdiği topraklarla ilgili olarak benzeri duyurular yapmıştı. Bu siyaseti etkili oldu. Neredeyse hiç isyan ya da önemli ayaklanma kaydı yoktur ve pek çok yetenekli Güneyli de Moğollara bağlı olarak çalışmıştır. Bazı memurlar ve bilginler Moğollar için çalışmayı reddettiler ve siyasetten uzak işler yaptılar. Birçoğu da kalbinde Sonğ'a bağlı kaldı. Her şeye rağmen, Kubilay'ın dünyanın en kalabalık nüfusuna sahip topraklarda Moğol egemenliğini bu kadar az pürüzle kurabilmesi takdire

değer. Moğolların ele geçirdiği başka hiçbir bölge bu kadar kalabalık ya da gelişmiş değildi. İleride göreceğimiz gibi, Kubilay'ın siyaseti Moğolların bu devasa toprakları yönetebilmesini sağladı ki bu göz ardı edilemez bir başarı öyküsüdür. Sonradan bakınca, Moğolların Çin'deki egemenliklerinin yüz yıldan az süreceğini biliyoruz. Ancak yine de Kubilay'ın başarısını kötülemememiz gerekir. Moğol olsun ya da olmasın, çağdaşlarının bakış açısından Kubilay'ın Güney Çin'i yönetmekteki başarısı şaşkınlık vericidir.

Kore'nin Boyun Eğişi

Kubilay'ın selefleri Kore'ye diz çöktürmeyi başaramamıştı. 1218 yılında Cengiz ve 1231-1233 arasında Ögedey, bu ülkeye seferler düzenlemişlerdi. Kore'nin büyük bölümünde Moğol egemenliği sağlamayı becerseler de, 1233 yılında Kore kralı düşman birliklerini atlatıp, anakaranın doğusundaki Gangva Adası'na kaçmıştı. Kralı parmağında yönetmekte olan Ço ailesi Moğollara düşmandı ve boyun eğmeyi reddediyorlardı. Taht kavgaları ve diğer seferler yüzünden Moğolların dikkati başka yerdeydi, bu yüzden de Mengü dönemine kadar Kore'ye bir sefer düzenlemediler. 1253 yılında Mengü, Ca-la-ır-day adında bir komutanını, boyun eğmeyen Kore üzerine sürmüştü. Aynı yılın sonunda, sonra da 1258 yılında başka Moğol orduları Kore'ye girmişlerdi.[87] Anakaradaki Kore güçlerini ezmişlerdi. Zaten kuraklıktan bitap düşmüş Koreliler, büyük sıkıntılar yaşamıştı. Boyun eğen ya da taraf değiştiren Koreliler o kadar zor duruma düşmemişti. Aralarındaki ustalar, diğer Moğol topraklarındaki zanaatkârlar gibi, özel muamele görmüş ve fatihler onlara sık sık iş yaptırmıştı.[88] Deniz savaşındaki deneyimsizliklerinin farkında olan Moğol güçleri, Gangva Adası'na geçmeye çalışmamışlardı – sonraları Java ve Japonya'daki birlikler tarafından örnek alınmayan akıllıca bir karar. Ço ailesinin baskıcı yönetimine karşı halkın tepkisinin tam da o sıralarda yükselmesi, Moğollar açısından şanslı bir durumdu. 1258 yılında askeri darbe yaparak boyun başı olan Ço Üi'yi deviren yeni yönetim, Moğollarla anlaşma yoluna gitti. Veliaht Çon, Korelilerin boyun eğdiğini bildirip rehin olarak kendini sunmak üzere Çin'e gitti.[89] Orada karşılaştığı ilk Moğol yönetici Kubilay olmuştu. Mengü, Songğ

Hanedanı'na saldırmak üzere Siçuan'a gittiği için, Doğu Çin'deki en önemli kişi Kubilay idi. O da Koreliyi hemen, içtenlikle yanına almıştı.

Mengü de, Kore kralı da birkaç ay içinde öldüler. Kubilay, Çinli danışmanlarının öğütlerini dinleyip bu veliahtın üzerine oynamaya karar verdi. Genç hükümdarı vatanına dönmesi ve taht hakkını alması için saldı.[90] Yeni kralın biraz yetkisi olacaktı ama Kore'de sabit bir de Moğol yetkilisi bulunacaktı. Kubilay, yeni kralın sadakatine ve "erdemine" (bu terimi Konfüçyüsçü danışmanlarından biri kullanmıştı) güveniyordu. Veliaht, yanında Moğol korumalarıyla 1259 sonlarında Kore'ye vardı ve Kral Vonconğ adıyla tahta geçti. Bir sonraki veliahtı Kubilay'ın sarayına rehin göndererek de, sadakatini ve "erdemini" kanıtlamış oldu. Kubilay da karşılık olarak Koreli hükümdara yeşimden bir kemer ile çeşitli armağanlar gönderdi.[91] Gelen on yıl boyuna Moğol hükümdar ile Kore kralı arasındaki ilişki giderek gelişti. Kore kralı Kubilay'ın sarayına düzenli baç heyetleri gönderdi, Kubilay da gösterişli armağanlar yollayıp Koreli tüccarlara ticaret olanakları sundu.[92] Korelilerin ekonomik darlık dönemlerinde Kubilay tahıl ve et gönderdi. Sınırdaki birliklerine Korelileri taciz etmemeleri, soymamaları ve yağmalamamaları yolunda sık sık uyarılarda bulundu.[93] Ayrıca, Mançurya'daki Cürçen tebaasının da Kore sınırına saldırmalarını yasakladı.[94] Sonuçta, Vonconğ ile Kubilay arasındaki o kadar yakın bir ilişki kuruldu ki, 1266 yılında Kore kralı hastalandığı zaman Kubilay ona ilaç bile gönderdi.[95]

Dolayısıyla, "kulu" olarak algıladığı müttefiki Kore kralına karşı bir ayaklanma başladığı zaman da Kubilay, ona yardım için hemen harekete geçti. 1269 yılında, Im Yon adında bir komutan, Ço boyunun yolundan gitmeye –yani, hükümdarı askeri hizip yoluyla yönetmeye– çalıştı. Vonconğ'a karşı bir darbe düzenleyip tahta kendi adayını geçirdi. Ne gariptir ki, Im Yon'un güçlenmesine rıza göstermiş olan bu gaspçı, Vonconğ'un öz kardeşiydi.[96] Kubilay, darbe haberini almasından bir ay geçmeden, Vonconğ'un Moğol sarayında rehin olan oğlunun önderliğinde üç bin kişilik bir birlik yola çıkardı.[97] Ertesi yılın başlarında Moğol orduları Im Yon güçlerini dağıttılar ve Vonconğ'u yeniden tahta geçirdiler. Ancak askerlerin tehdidi sürdü. İsyancılar ancak 1273 yılında anakaranın güneyindeki Çeju Adası'nda bütünüyle ezildiler. Bu sırada Kubilay da Vonconğ ile ilişkisini sağlamlaştırdı. Aralarındaki bağı güçlendirebilmek için, Doğu Asya'da uzun zamandır kullanılan bir yönteme, siyasi

evliliğe başvurdu. Çincede adı Hu-tu-lu Cie-li-mi-şi olarak bilinen kızını, Kore veliahtı ile nişanladı. Yani, zamanla Kore'nin başına Kubilay'ın torunu geçecekti.[98] Moğol hanedanı boyunca, Kubilay'ın halefleri de aynı siyaseti izlediler ve Kore hanedanı ile güçlü bağlar kurdular.

1273 yılı geldiğinde Kubilay, Kore'yi bu kurduğu hanedanın yörüngesine oturtmuş durumdaydı. Korelilerden baç alıyor ama bir yandan da onlara önemli ekonomik desteklerde bulunuyordu. Koreliler, dağ sıçanı ve susamuru kürkü, gümüş, kumaş ve kâğıt veriyorlardı. Ayrıca Moğolların, özellikle de Kubilay'ın çok hoşlandığı avcı şahinleri sağlamak için bir Şahincilik Dairesi de kurdular.[99] Teknik olarak Çin seramiğinden daha ileri olan Kore seramiği de Çin'de değerliydi. Bir tarihçinin saptamasına göre; "Korelilerin [çömlekte parlak kırmızı renk sağlamak için] bakır oksit kullanmaya başlamaları, bunun Çin'de kullanılmasından yüz yıl kadar önceye dayanıyordu."[100] Bu yüzden Çinliler, Korelilerin çömlek ustalığına değer veriyorlardı. Kore kaynaklarındaki ilginç bir alıntı, Moğol yöneticileri arasında en azından bir kişinin (Kubilay'ın ta kendisi), bu çömleklerin hem zarafetine, hem pahalılığına duyduğu şaşkınlığı anlatır. Co adındaki bir Koreli elçi, Kubilay'a güzel bir vazo armağan edince, Ulu Kağan şöyle demiştir:

> "Porselen üzerine altın boyamalarının nedeni, güçlendirmek mi?"
> Co'nun yanıtı: "Hayır, yalnız süsleme amaçlı."
> Bunun üzerine kağan: "Bu altın yeniden kullanılabilir mi?"
> Co dedi ki: "Porselen kolay kırılır, altın da öyle. Nasıl tekrar kullanılabilir ki?"
> O zaman Kubilay dedi ki: "Bundan böyle altın kullanmayın, bana da bunlarla gelmeyin."[101]

Bu alışılmadık, neredeyse bağnaz yanıtı, Marco Polo da dahil olmak üzere Kubilay'ın sarayında bulunan yabancıların anlattığı şatafatlı yaşam tarzıyla örtüşür görünmüyor. Yine de bu anlatılanların çoğunun, Kubilay'ın hükmünün son yıllarını temel aldığı gözden kaçmamalıdır. İmparatorluğunun ilk yıllarında, kendini devlete ve meşruiyetini kanıtlamaya bütünüyle adamıştı, Çin sarayının sunduğu şatafata da pek bakmıyordu. Koreli elçi ile konuşması, standartlarının ve değerlerinin değişmesinden önceye, imparatorluğunun ilk yıllarına ve ayıklık dönemine denk gelir.

1264 ile 1294 arasında Kore hükümdarları Kubilay'ın sarayına otuz altı baç heyeti gönderdiler.[102] Kubilay da ara sıra taleplerde bulundu. Örneğin, 1267 yılında ustaların kendisine ayakkabı yapabilmeleri için Vonconğ'dan belli bir balığın derisinden yollamasını istedi. Zamanla onu etkileyecek olan gut hastalığının ilk belirtilerinden olan ayak şişmesi canını çok yakıyordu ve düzgün ayakkabı giymesi çok önemliydi. Balık derisinden ayakkabılara gerek duyuyordu ve hammadde için de Korelilere dayanıyordu. Ayrıca o yaşlanıp hastalandıkça, Koreliler pek çok defa ilaç da önerdiler.[103]

Kubilay, ortalama bir Moğol kağanının taleplerinde de bulunuyordu. Korelilerden nüfus sayımlarını göndermelerini (vergi belirlemekte birinci adım), posta menzil istasyonları kurmalarını ve Kore'deki Moğol savaşçılara erzak vermelerini de istedi.[104] Ek olarak, Korelilerden bazı özel görevler de talep ediyordu. Kendi haremine almak ya da köle olarak vermek üzere kadınlar da hazırlamaları gerekiyordu. Kore hanedanından kişiler, 1283 yılına dek Moğol sarayında rehin kaldılar.[105] 936'dan beri egemen olan Koryo Hanedanı kralları, Moğolların ülkede kalıcı temsilciler tutmalarını kabul etmek zorundaydılar. Bu temsilciler kimi zaman hükümdarlarla gücü paylaştılar ama genellikle hükümdardan daha güçlüydüler.[106] Koryo Hanedanı tarihinde eskiye dayanan Tercümanlar Dairesi, Moğolların egemenliği arttıkça daha işlek hale geldi.[107] Ceju Adası'nın bir bölümü at ve davar için otlak yapıldı. Bu güney adasında yetişen atların pek çoğu, Moğollara baç olarak verildi ya da onlarla ticarette kullanıldı.[108] Böylece, 1273 yılı geldiğinde Kore boyun eğmiş durumdaydı ve Kubilay'ın kuzeybatı sınırındaki isyancıları dert etmesi artık gerekmiyordu. Ayrıca Moğolların askeri ve ekonomik taleplerini, Korelilerin karşılamasını sağlıyordu.

Japonya'nın İlk İşgali

Kubilay'ın Korelilerden istekleri arasında belki de en külfetlisi Japonya ile ilişkilerine destek vermeleriydi. Bu denizaşırı ülkenin çoğu, kendini dört yüz yıldır Çin anakarasından soyutlamıştı. Çinlilerin 9. yüzyıl ortasında Budacılara eziyet etmeleri Japonları yabancılaştırmış, Çin ile ticari ve kültürel bağlarını neredeyse tümünü koparmalarına ne-

den olmuştu.[109] Kubilay'ın Çinlilerin gözünde yükselmesini sağlamak için Japonya'yı vergiye bağlayan yeni bir ilişki kurmaktan daha güzel bir yol olabilir miydi? Yükselen Güneşin Toprakları'yla ilişkileri başlatmasında, bu övgü olasılığı da elbette etkili olmuştu. O güne kadar Moğol önderler deniz savaşına girmemişlerdi. Şimdi Kubilay, denizaşırı bir devleti dize getirmek gibi tarihi bir karar veriyordu. Aslında denizde savaşmaya niyeti olmamakla birlikte Japonya girişimi onu tam da bu yıkıcı mücadeleye sokacaktı.

Korelilerin arası Japonlarla iyi değildi ama Moğolların Japonlara egemen olmasında aracılık etmek de istemiyorlardı. 1223 yılından beri Japonların "vako" dedikleri (Çince *Uo-koğ*) kıyı bölgelerini yağmalayan Japon korsanların saldırılarına uğruyorlardı. Japon yağmacılar, Kore kıyılarını yağmalamak için Moğol saldırısının yarattığı boşluğu kullanıyorlardı.[110] Bu akınlar 1263 yılına dek sürdü. Ancak bu korsanlığı Japon ordusunun ve sarayının düzenlemediğini bilen Kore yönetimi, Japonya'ya savaş açmadı. Yalnızca bu akınları kınamak için elçiler gönderdi. Japon yağmacılar, Moğolların Korelilere boyun eğdirdiğini ve Kore Yarımadası'nın artık savaş halinde olmadığını öğrenince akınları kesmişlerdi. Dolayısıyla, Moğolların Japonya ile ilişki başlatmaları meselesinde Korelilerin özel bir çıkarı da yoktu.

Ancak, Kubilay'ın başka fikirleri vardı. 1266 yılında Japonları Çin'deki yeni hanedandan haberdar etmek ve yeni imparatora baçlarını sunmaya davet etmek üzere elçi yolladı.[111] Korelilerin işi de elçiyi denizden geçirmekti. Ancak Kubilay'ın elçilerini karşılayan Koreliler, Japon adaları çevresinde denizin sert, havanın da kötü olduğunu söyleyerek onları görevlerinden caydırmaya çalıştılar.[112] Korelilerin tek derdi, Moğol-Japon ilişkilerine bulaşmamaktı. Korelilerin Japonya yolculuğu hakkında umut kırıcı sözlerini duyan elçiler, hemen Çin'e döndüler. Bu haber, Korelilere güvenmeyen Kubilay'ı çileden çıkardı. 1267 yazında Kore sarayına iğneleyici bir mektup yazıp, "tebaasını," yardım etmemekle kalmayıp, elçilerini Japonya'ya ulaşmaktan caydırmaya çalıştıkları için kınadı.[113] Yeniden denemeye kararlıydı ve Korelilerin müdahalesini de kabul etmiyordu. 1268 yılında bir başka elçi gönderdi ve bu kez Koreliler işbirliği yaptılar. Bu heyetin başında Törenler Nazırlığı'ndan ve Harbiye Nazırlığı'ndan birer yetkili vardı. Görevleri, tahta çıkmış olduğunu Japonlara haber vermek ve baç elçilerini göndermelerini beklediğini iletmekti.[114]

Japonlar elçileri hoş karşılamadılar, hareketleri de Kubilay'ın daha sertleşmesine neden oldu. Kyoto'daki Japon sarayının gerçek bir gücü yoktu. Asıl güç, Kamakura'da yerleşmiş olan askeri yönetimdeydi (Bakufu). Şogun naibi olan Hojo Tokimune gerçek karar alıcıydı ve Moğollara razı olmaya da niyeti yoktu. Samuray (savaşçı) sınıfının gücüne güveniyordu. Kendisi de, selefi Hojo Masamura da Japon adalarının erişilmezliğine güvenerek Moğol elçilerini geri çevirmişlerdi.[115] Kubilay'ın Japon imparatoruna "küçük bir ülkenin kralı"[116] diye hitap ettiği mektubuna nasıl bir yanıt verilmesi gerektiği üzerine biraz tartıştıktan sonra Bakufu meclisi Moğol elçisini bir yanıt vermeden geri gönderdi. Devlet görevlileri yatıştırıcı bir mektup yazıp Bakufu'nun onayına sunmuşlardı ama şogun naibi bunu veto etti.[117] Bu yanıttan pek çekinmeyen Kubilay, 1271 başlarında başka bir elçiyi aynı mektupla gönderdi.[118] Elçinin Koreli eşlikçileri Japonları Moğol askeri gücü konusunda uyardılar ama Moğol elçileri saraya yine alınmadı. Dönerken iki Japon balıkçı yakalayıp, Çin'e götürdüler. Kubilay, bu balıkçılara iyi davrandı ve hükümdarlarına gidip, hem Çin İmparatoru ve Moğol Kağanı olarak hak ettiği saygıyı göstermesini hem de baç elçisi göndermesini beklediğini iletmelerini istedi. Sonra da Japonya'ya dönüş yolunda onlara eşlikçiler verdi. Kubilay'ın balıkçıları kaçırması da, geri yollaması da Japonlardan bir yanıt gelmesine neden olmadı.

Japonların "küstahlıkları" artık Kubilay'ı germiş ve rahatsız etmişti. Kendisini sonsuza dek reddetmelerine göz yumamazdı. Moğol Ulu Kağanı olarak da, Çin İmparatoru olarak da yabancı bir devlet tarafından aşağılanmayı göze alması olanaksızdı. Moğol töresi, elçilerin kabul edilmesini gerektiriyor, Çin geleneği ise imparatorun bütün toprakların efendisi olarak tanınmasını talep ediyordu. Koşullar bu kadar belirgin olunca, Japonya'ya yolladığı elçilerine yapılan hakaretleri görmezden gelemezdi. Ancak daha sert bir siyasete başvurmadan önce, Japonlara bir elçi daha yolladı. Seçtiği elçi Cav Liang-bi (1217-1286), yola 1272 baharında çıktı ve aynı yılın Ekim ayında Küşü Adası'nın kuzey kıyılarındaki İmazu'ya ayak bastı.[119] İmparator ile görüşme talebi reddedilince de bir ültimatom verdi: Japon imparatorunun Kubilay'ın mektubunu yanıtlamak için iki ayı vardı. Hükümet, Moğollara ağırbaşlı ve muğlak bir yanıt vermek istiyordu ama askeri yönetim herhangi bir uzlaşmaya yanaşmadı. Kamakura'daki savaşçıların istediği oldu ve Çinli elçiler kovuldu. Bakufu'nun haşinliği, "Japonya'nın savaş ilanına denk"[120] ola-

rak betimlenir. Cav Liang-bi, Çin'e 1273 yılının altıncı ayında döndü ve Kubilay'a Japon toprakları, gelenekleri ve muhtemelen savunması hakkında da bilgi verdi.[121] Kubilay'ı delirten ise Cav'ın onur kırıcı karşılanış biçimi oldu. Artık bu konuyu ertelemesi olanaksızdı, çünkü o geciktirdikçe Japonlar arsızlaşıyorlardı. Cav'ın dönmesinden birkaç ay önce, Moğollar Güney Song karşısında Şiang-yang zaferini kazanmışlardı; böylece Kubilay ordusunun küçük bir kısmını Japonya'ya boyun eğdirmek için kullanabilecek duruma gelmişti. Japonya seferi, aynı zamanda Song'a boyun eğdirme çabasının bir bölümü olarak da algılanabilir. Çünkü Japonlar, Kubilay'ın güneydeki Çinli rakipleriyle yoğun ticari ilişki içindeydiler. Japonları yenerek, iki düşmanı arasındaki bağı koparabilir ve böylece Song'u zayıflatabilirdi.[122]

Kubilay, Japonya'nın işgali için bir süredir hazırlık yapmaktaydı. Korelilerden, Japon Denizi'ni geçip en güneydeki adalara saldırmak üzere birliklerini taşıyabilecek gemiler yapmalarını istemişti. 1274 Kasımı'nda 15.000 Moğol, Çinli ve Cürçen savaşçı yanında 6.000 ile 8.000 arasında huzursuz Koreli savaşçı (bu sefere katılmak istemiyorlardı), yanlarında 7.000 Koreli denizci ile birlikte Happo'dan (bugünkü Pusan yakınları) denize açıldılar.[123] 300 büyük, 400-500 kadar küçük tekneyle taşınan bu güç, Tuşima ve İki adalarına indi ve oradaki Japon güçlerini kolaylıkla alt etti. Yine de, Kubilay'ın Japonları yenmek üzere yolladığı güç çok büyük ya da tehditkâr değildi. Japonların direniş gücünü azımsamış olduğu anlaşılıyor.[124]

En önemli çatışma, doğal olarak Küşü'de olacaktı. Japonlar, Moğol kuvvetlerinin geldiğini biliyorlardı ama hazırlıkları pek yeterli değildi. Küşü'de büyük bir ordu tutmaya ekonomileri el vermiyordu. Ayrıca ciddi bir savaş gücü oluşturabilecek siyasi bütünlükleri ya da merkezi yönetimleri de yoktu. Moğolların tataryayı ve pek çok başka atış güçleriyle boy ölçüşemezlerdi. Komutanları, Moğol askeri önderleri kadar deneyimli ve savaşta pişmiş değildi. Japonlar yakın dövüşte uzmanlardı, ama Moğollar sıkı ve küçük gruplar halinde çatışıyordu ve Japonlar bu taktiğe de alışık değildi.[125] Bütün bu nedenlerle, Moğollar Küşü'nün doğu kıyısındaki Hakata'ya indiklerinde durum Japonlar açısından elverişsizdi. Moğolların konuşlanma ve saldırı biçimi de, Moğol ilerleyişini haber veren davul ve zil vuruşları da Japonları şaşkına çevirdi. İlk gecenin sonunda Japon güçleri ağır insan ve teçhizat kaybı vermişti.

Kalan birlikleri zayıf bir konumdaydı. Ordu kırılmak üzereydi ve o gece onları kurtaran karanlık oldu.

Ancak doğa, Japonlara daha da büyük bir koruma sağlıyordu. Aynı gece büyük bir fırtına koptu. Koreli denizciler, Moğol komutanları fırtına dinene kadar gemilere binip açıkta beklemeleri gerektiğine ikna ettiler. Aksi takdirde gemileri kayalara oturacak ve tek çekilme yolları kesilmiş olacaktı. Moğollar istemeseler de kabul ettiler ve Hakata'dan çekilmeye başladılar.[126] Bazı Japonlar, çekilen Moğol savaşçıları izleyip, bir bölümünü öldürdü ama o gece Moğollar asıl kaybı denizde verdiler. Rüzgâr, dalgalar ve kayalar yüzlerce gemiyi parçaladı ve bazı kayıtlara göre 13.000 kişi öldü.[127] Japonları bu fırtına kurtardı. Sefer, Moğollar açısından felaketle sonuçlandı ve kalan Moğol güçleri Kubilay'a bu hezimeti bildirmek için eve yelken açtılar.

Ulu Kağan Güney Songʼu bütünüyle bastırmak konusuna daldığı için, Japonlardan hemen intikam alamadı. Onun yerine, 1275 yılında Tu Şicunğ ve Ho Vın-cu önderliğinde bir başka elçi heyeti yollayıp, istediğini yeni bir sefer düzenlemeden elde etmenin yollarını aradı.[128] Yeni başarılarla ve tanrıların yanlarında olduğu inancıyla burunları iyice kalkan Japon yetkililer, bu talihsiz elçileri idam ederek Çin yönetimi ile aralarındaki uçurumu iyice derinleştirdiler.[129] Bu hareket, Moğollara karşı işlenebilecek en çirkin suçlardan biriydi. Kubilay bunun cezasız kalmasına izin veremezdi ama Japon adalarına bir ceza seferi yollayabilmesi yine de yıllar alacaktı.

1270'lerin ortalarında Korelileri sindirmişti hatta Japonya saldırısında çekingen olsalar da, kendisine yardımcı olmaya zorlamıştı. Japonlara karşı başarısız olmuştu ama başka yerlerde daha acil işleri vardı, özellikle de devletinin toprak bütünlüğü tehdit altındaydı. Orta Asya, onun siyasi egemenliğine çok daha ciddi bir tehlikeler barındırıyordu. Dikkatini Japonlara yeniden çevirmeden önce, Orta Asya ile ilgilenmesi gerekecekti.

Kubilay'a Karşı Seferler

Kubilay Orta Asya'da hanlığı kendisinden almak isteyen bir rakiple karşılaştı. Konumuna bir tehdit oluşturmayan Kore ve Japonya'nın aksine, burada tahtını bile altından alabilecek bir düşmanı vardı. Kore ve Japonya'da Moğolların topraklarını ve ekonomilerini geliştirmeye çalı-

şıyordu ama Orta Asya'daki düşmanı, atalarının elde etmiş olduğu toprakları ondan almanın peşindeydi. Rakibinin hem Moğol olması hem de Ulu Kağan Ögedey soyundan, hanedandan biri olması bu tehdidi daha da ciddi kılıyordu. Doğu Asyalı komşularından tek istediği, biçimsel olarak kendisinin hükmünü kabul etmeleriydi. Bunu sağladıktan sonra onların iç işlerine pek karışmıyordu. Öte yandan Orta Asya, kendi topraklarıyla sınırı olan bir bölge olduğu kadar bir Moğol tarafından yönetiliyordu. Bu büyük alanı kontrol edemezse ya da en azından barışçıl ilişkiler kuramazsa, geçmişte İç Asya göçerlerinin Çin çiftçilerine vermiş oldukları vur-kaç akınlarının benzerleri bu kez Kubilay'ın kuzeybatı sınırlarına yönelebilirdi. Bu akınlardan sonra göçerler Orta Asya'nın geniş bozkırlarına ya da çöllerine kaçıp izleyenleri atlatıyorlardı.[130] Orta Asya'nın Moğolistan'a yakınlığı daha da büyük bir tehditti. Geleneksel Moğol anavatanı, Orta Asya'dan gelecek saldırılara açıktı. Kubilay'ın anayurdunu terk etmesi de düşünülemezdi.

Bunlara ek olarak Orta Asya, Kubilay'ın uzun mesafeli ticaret konusundaki büyük planlarında önemli yer tutuyordu. Çin, Hindistan, Ortadoğu ve Avrupa arasındaki kavşaktı. Avrasya'dan geçen kervanların, hem yerel halkla ticaret yapmak hem de erzaklarını tazelemek için Orta Asya'nın kentlerinde ve vahalarında konaklamaları gerekiyordu. Bu konaklar kervan ticaretinin yaşayabilmesi için zorunluydu. Kentlerin ve vahaların da, yiyecek ve malzeme için yakınlardaki tarım alanlarına ihtiyaçları vardı.

Orta Asya'nın bu düşmanca tavrının sorumlusu, Kubilay'ın kuzeni olan Kaydu idi. Ailesi Tuluy oğulları tarafından devrilmiş olan bu kişi, Ögedey soyundan geliyordu ve geleneksel değerleri öne çıkarıyordu.[131] Kızı Kutulun hakkındaki öyküler, bu değerlerin bazılarını göz önüne serer. Bunlar kimi tarihçilerin öne sürdüğü gibi sahte olsalar bile, Kaydu'nun savunduğu bazı değerleri yine de simgelemektedirler.[132]

Babasının izinden giden Kutulun, askeri yaşamı seviyordu ve çatışmalara da katılıyordu. Marco Polo ondan şöyle söz ediyordu: "Çok güzel, bir o kadar da güçlü ve cesur... Babasının ülkesinde onunla güç yarıştırabilecek erkek yokmuş."[133] Ana babası onun evlenmesini istediği halde, kendisini güç mücadelesinde, dayanıklılıkta ve savaşçılıkta yenebilen birisi çıkmadıkça evlenmiyordu. Onu yenmeyi ve dolayısıyla nişanlanmayı denemek için yüz at ortaya koymayı kabul eden herkesin

meydan okumasını kabul ediyordu. Anlatılana göre, bu mücadelelerin sonucunda zamanla on bin at biriktirmişti.

Sonunda, 1280 yılında yakışıklı, kendine güvenen ve yetenekli bir genç adam, Kaydu'nun huzuruna çıktı ve Kutulun'a meydan okudu. Zaferinden o kadar emindi ki, onu güreşte yeneceği üzerine bin atlık bahis koyuyordu. Kutulun'un ana babası bu gençten o kadar hoşlanmış ve etkilenmişlerdi ki, "gizlice kızlarından yenilmesini istediler." Kutulun "asla bilerek yenilmeyeceğini ama gücü yeter de kendisini alt edebilecek olursa da seve seve karısı olacağını" söyleyerek onları tersledi.[134] Soğukkanlı bir biçimde kendi bildiğini yaptı. O günkü Çinliler arasında gençler ve kadınlar, yaşlıların ve erkeklerin altındaydılar ama Moğol soylu kadınlarının kendi fikirleri vardı ve görüşlerini belirtmekten de çekinmiyorlardı. Kutulun'un bu güreşte "yatmaya" niyeti yoktu ve genç adamın onu dürüst bir mücadelede yenmesi gerekiyordu. Büyük gün gelince, iki rakip büyük bir kalabalığın ortasında birbirlerini yoklamaya başladılar. Birbirlerine denklerdi. Bir süre kimse üstünlük sağlayamadı ama Kutulun aniden atılıp rakibini yere yıktı ve güreşi kazandı. "Bir kadına" yenilmenin utancıyla genç adam hemen oradan ayrıldı ve bin atı da geride bıraktı.

Bazen baba kız seferlere çıkıyorlardı. Kaydu, kızının askeri becerisine hem şaşırıyor, hem çok hoşlanıyordu. "Onun silahlarla becerdiğini eğitimli savaşçılar yapamazdı. Bazen babasının yanından ayrılıp, kuş tutan bir atmaca gibi düşmanın ortasına atılır, oradan birini ele geçirip babasının yanına getirirdi."[135] Kutulun, Kaydu'nun en değerli gördüğü değerleri kendinde toplamıştı. Vakur ve cesurdu, güç ve dayanıklılığı öne koyuyordu. Yaşam biçimi olarak yöneticilikten değil, savaşçılıktan hoşlanıyordu. Doğal yaşam alanı gösterişli ve kalabalık bir kentin sarayı değil, açık alanlardı. Bilginlik ya da yöneticilik yönü olan bir eş değil, savaşçı bir eş arıyordu. Kısacası, merkezi bürokrasiyle yönetilen yerleşik tarım toplumunu değil, kırsal göçer toplumu yeğliyordu. Babasının Kubilay ile çekişmesi kaçınılmazdı.

Bu konudaki bilgimiz, eldeki kaynakların Kubilay'ı tutan bir önyargıyla yazılmış olmalarıyla gölgeleniyor. Kaydu, Moğol değerlerini üstte tutan biri olarak değil, isyancı olarak anlatılır. İkiyüzlü ve zalim gösterilir ve bu kaynaklara göre Kubilay ile mücadelesi de aslında ihanettir. Bir örnek, genellikle nasıl anlatıldığını göstermekte:

> Kubilay Kağan onlara ulaklar gönderip, kendi tarafına çekmek için dedi ki: "Diğer hükümdarlar buraya geldiler, sen neden gelmiyorsun? Birbirimizi görüp, gözlerimiz parlasın isterim. Her konuda konuşacağız, sonra çeşitli ayrıcalıklar kazanıp evine döneceksin." Kaydu, baş eğmeye niyetli değildi ve şu bahaneyi öne sürdü: "Hayvanlarımız yağ tutmadı. Biraz etlendikleri zaman buyruğuna uyacağım." Bu bahaneyle gelişini üç yıl erteledi.[136]

Kaydu hakkında bu anlatılanlar belli ki adil değildir. Çin kaynaklarında sıkça gösterildiği gibi hain değildi, serseri de değildi.[137] Tek amacı yağma değildi, aslında birincil amacı bile bu değildi. Ona göre asıl amaç, Kubilay'ın tükettiği göçer toplumu korumaktı. Bölgenin gelişen kentlerini yok etmek ya da ticaret kaynaklarını tüketmek istiyor değildi. Hatta kendisi yeni kentler yaptırmış, önceki Moğol seferlerinde hasar görenleri de onartmıştı. Zamanla büyük bir ticaret merkezi durumuna gelecek olan Kaşgar'ın kuzeybatısında Andızhan kenti için yeni bir yer bulmuş ve buraya şehri yeniden kurdurmuştu.[138] Burası kısa zamanda Orta Asya'nın batı bölgeleri için önemli bir ekonomi merkezi oldu. Cengiz Han'ın Orta Asya'yı ele geçirmesi sırasında korkunç hasar gören Tirmid de Kaydu'nun ekonomik canlanma desteğinden faydalanan bir başka şehirdi. Andızhan'ın güneybatısındaki bu kenti hem bir İslam bilim merkezi hem de Orta Asya'yı geçen kervanlar için bir durak olarak yeniden yapılandırdı.[139] Bu örnekler bile, Kaydu'nun Orta Asya kentlerini ve vahalarını yıkmak amacında olmadığını, otlak açmak için bölgenin geleneksel ekonomisini yıkmayı amaçlamadığını gösterirler. Onun tek ve basit amacı, Ögedey soyunun yeniden başa geçmesini sağlamaktı.

Bölgenin yönetimi konusundaki siyaseti ve tavrı da Orta Asya'nın yerleşik kültürleriyle uyum sağladığı yolunda ipuçları verir. Elbette dikkatle seçilmiş, yetenekli bürokratlardan oluşan merkezi ve sabit bir yönetim kurmuş değildir. Devletin siyasetini uygulayabilmesine temel oluşturacak, iyi tanımlanmış bir mevzuat da kurmamıştır. Bu türden ödünler, söz konusu bile değildi. Yine de, yeni kurulan devletinde göçer olmayanların da güvenliğini sağlamaya çalışmıştır. Kentlerin yağmalanmasını engellemeye uğraşmıştır. Ayrıca altındakileri kent halklarını taciz etmemeleri yolunda uyardığı da anlaşılmaktadır. Yağmalamak yerine kentlere vergi koymuştur ve oradan elde ettiği gelirle birliklerini beslemiştir.[140]

Bu kısıtlı ödünler bile Kaydu'nun Orta Asya'daki konumunu pekiştirdi. Kentlilerle göçerler arasındaki paylaşma kavgaları dindi. Ancak Kaydu uzlaşmacı tavrına karşın, hâlâ kendini göçerlerle tanımlıyor, Kubilay'ın ise yerleşik düzene teslim olduğunu düşünüyordu. Ona göre geleneksel Moğol yaşam biçiminin savunucusu olması gereken Kubilay, Moğol töresine ihanet etmişti ve ona güvenilmesi olanaksızdı.

Kubilay ile Kaydu arasındaki çatışmanın kesin başlangıç tarihini belirlemek kolay değildir. Kubilay, Kaydu'dan sarayına gelmesini tekrar tekrar istemiştir ama Orta Asyalı hükümdar bu davetleri genellikle geçiştirmiştir. İkisi de bir karşılaşmanın kaçınılmaz olduğunu biliyordu. Kubilay, giderek Kaydu'nun niyetinden daha çok kaygılanmaya başladı. 9 Temmuz 1266'da Kubilay, oğlu Nomuhan'ı *Bey-pinğ Vanğ* (Kuzey Uzlaştırma Yetkilisi) yapmıştı ve genç adamın zamanla Kuzey Çin'deki askeri işlerin başına geçeceğinden kuşkusu yoktu.[141] Ağabeyi Cın-cin gibi, Nomuhan da Kubilay ile Çabi'nin oğluydu. Yine onun gibi, Çinli bir bilgin tarafından yetiştirilmişti, ama eğitim ancak 1264'te başlamıştı. Çinli öğretmeninin söylediklerini sindirecek zamanı olmamış gibi görünüyor; Cın-cin ise geleneksel Çin eğitimine daha uzun süre maruz kalmıştı. Nomuhan, ağabeyinden farklı olarak, yöneticiden çok askeri bir yaşam sürmek istemiş gibi görünüyor. Batıdaki huzursuz durumla uğraşmak için en uygun kişi gibi görünüyordu ve 1271 yılında, yirmili yaşlarındayken Kubilay onu kendi topraklarının en batısındaki karakollardan biri olan Almalık'a gönderdi.[142] Yanında birçok yeğenini ve kuzenini de göndermişti. Ancak bu karar felaketle sonuçlandı, çünkü kuzenler anlaşmazlığa düştüler ve sefer de bu yüzden başarısız oldu.

Yerleşik dünyanın dışında sık görüldüğü üzere, iki ordu doğrudan karşılaşmadı. Mücadele küçük çatışmalar biçiminde gelişti. Nomuhan, Kaydu'nun birlikleriyle neredeyse hiç yüz yüze gelmedi. Nomuhan'ın Almalık'a gelmesi üzerine Kaydu kendi birliklerini batıya kaydırmıştı ve Kubilay'ın oğlu ile uğraşmayı da Çağatay Han'a bırakmıştı. Paul Pelliot'tan alıntı yapacak olursak: "Kaydu'nun gelecek birkaç yıldaki tavrı, açıkça isyandan çok, somurtkan bir direnişi andırıyordu."[143] Nomuhan ile Çağatay Han birçok kez çatıştı ve Kubilay'ın oğlu üstün geliyor gibi gözükse de zaferlerinin hiçbiri kesin değildi. Çatışmalar dağınıktı ve iki ordu arasındaki meydan çatışmalarından çok, gerilla savaşlarını andırıyordu.[144] Kubilay, oğluna defalarca erzak gönderdi ama

ikisi de asıl olarak Orta Asya'da bir ikmal düzeni kurmak istiyorlardı.[145] Nomuhan görevini alır almaz, kendi kendine yeter hale gelmeye çalıştı. 1271 yılında Hotan kentini ele geçirdi ve vergileri belirleyip, ikmali saptamak için gereken nüfus sayımını hemen yaptırdı. Gelecek birkaç yılda, kuzey bozkırlarında bulunan Almalık'taki kendi üssünden çok daha verimli olan Tien Şan (Gök Dağlar) bölgesinin güneyine yayıldı ve oradan ikmal yolları kurdu. Yine de Çağatay Hanlığı'nın baskısı sürüyordu.

Bu ikmal hattına rağmen, Nomuhan Orta Asya'daki muhalifleri bastırmayı beceremiyordu. Kubilay, 1275 yılında karısının yeğeni olan, aynı zamanda o günlerde Sağ Kanat Başnazırı (*Yo-cnğ Şiangğ*) olan An-tonğ'u (1245-1293) Nomuhan'a yardımcı olması için gönderdi.[146] Kubilay, daha önce Kaydu'ya ve Çağatay Barak Han'a vermiş olduğu otuz dört altın ve gümüş tableti istemiş ama bir yanıt gelmemişti.[147] An-tonğ, Nomuhan'ın neden Kaydu ve diğer rakiplerine karşı üstün gelemediğini genç adamın yanına varır varmaz anladı. Nomuhan'ın ordusundaki yöneticileri hizipçilik ve anlaşmazlıklar ayırıyordu. An-tonğ, Tuluy'un torunu ve Kubilay'ın da yeğeni olan Tok Timur ile tersleşince, farkında olmadan bu hiziplerin de içine çekilmiş oldu.[148] Tok Timur, belki de kendi soyunun Sorgotani Beki'nin oğulları tarafından, özellikle Kubilay tarafından kenara itilmiş olmasından rahatsızdı. Ancak kaynaklar bu konudaki dürtüleri konusunda bilgi vermezler.

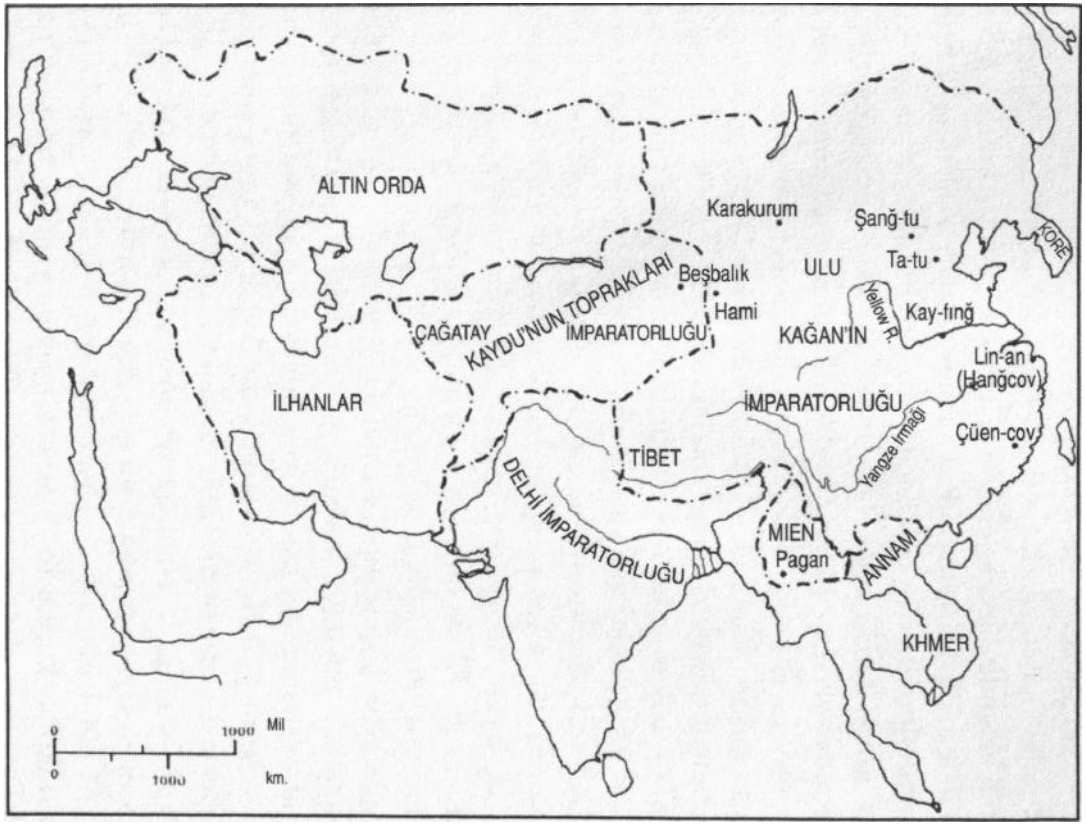
1276 sonlarında, Nomuhan'ın yanındaki komutanlar onun seferinin altını oymaya çalışınca durum daha da kötüye gitti. Komplocular arasında Tok Timur, Arık Buka'nın oğulları Yobukur ve Melik Timur ile Mengü'nün oğlu Şiregi de vardı. Her biri, Kubilay ve oğulları yerine kendisinin Ulu Kağan olmasının daha hakça olduğunu dair düşüncelere sahip gibiydiler.[149] Görünüşe göre, Tok Timur ve Şiregi bu komplonun başını çekiyorlardı. Reşidüddin, gizlice buluşup şöyle konuştuklarını anlatır: "Nomuhan ve Hantum Noyan'ı [An-tonğ] yakalayıp, düşmana teslim edelim."[150] Bir gece Nomuhan'ın konak yerine yanaştılar ve Nomuhan'ı, kardeşi Kökücü'yü ve An-tonğ'u yakaladılar. Nomuhan ve kardeşi, Altın Orda Hanı Mengü Timur'a, An-tonğ ise Kaydu'ya gönderildi. Kaydu'nun yanıtı düş kırıklığı yarattı. Fitnecilerle ittifak konusunda kaçamak ifade edilmiş ve iki anlama gelebilecek sözlerle yanıt verdi: "Sizlere minnettarız ve zaten bunu beklerdik. Bulunduğunuz yerde ot da su da iyidir, orada kalın."[151] Bir başka deyişle, onları kendi top-

raklarında istemiyordu. Belki güvenmediğinden, belki de o anda böyle bir ittifaka gerek duymadığı için, bu olası müttefikleri geri çevirmişti. Kaydu'nun desteği olmadan, fitneciler batıdan Çağatay güçlerinden, doğudan da Kubilay güçlerinden gelebilecek saldırılardan korkuyorlardı. Kaydu'nun umut kırıcı haberini aldıktan kısa süre sonra, daha güvenli olarak algıladıkları Moğol bozkırlarına ve Yukarı Yenisey bölgesine göçtüler.[152]

Esir düşen üç liderin kaderi ilk bakışta şaşırtıcıdır, çünkü hiçbiri zarar görmemiştir. Onları esir edenler, neredeyse on yıl boyunca tutmuştur. Kaydu, sonunda 1284 yılında An-tonğ'u saldı ve ertesi yılın 4 Ocak günü An-tonğ, eski mevkii olan Sağ Kanat Başnazırı görevine döndü.[153] Altın Orda'ya götürülen Nomuhan ve Kökücü de talihliydi, çünkü Tuluy'un torunlarından biri (dolayısıyla onların kuzeni) olan Kelmiş Aka orada etkili bir kadındı. Orada kaldıkları süre boyunca rahatlarını sağladı, salınmalarında da payı oldu. Reşidüddin'e göre: "Nomuhan... kuzenleri tarafından esir edilip... Mengü Timur'a gönderilince... Kelmiş Aka onun babasına geri gönderilmesini sağlamak için saygıyla uğraştı."[154] Hem onun ikna çabaları hem de belki hanın Kubilay ve Tuluy oğulları ile iyi geçinmek istemesi yüzünden, Nomuhan ve Kökücü sonunda salındılar. 26 Mart 1284'te Ta-tu'ya ulaştılar. İki ay sonra Kubilay, Orta Asya ve Rusya'da çektiği eziyete karşılık olarak Nomuhan'ı *Bey-an* (Kuzey Barışı) hükümdarı yaptı.[155]

Oğlunun esir düşmesiyle geri dönmesi arasında geçen on yılda Kubilay hareketsiz değildi. Nomuhan'ın esaretini öğrenince en yetenekli ve başarılı komutanı olan Bayan'ı oğlunu geri almakla görevlendirdi. Ancak, Güney Sonğ Hanedanı'na karşı kazandığı çarpıcı zaferlerle ünlü olan Bayan, bu sefer başarılı olamadı.[156] Düşmanlarla, özellikle de Nomuhan'ı kaçıran fitnecilerle kapışmaya çalıştı ama onlar kaçmayı becerdiler. 1277 Ağustosu'nda Orhon boylarında Şiregi'nin birliklerini dağıttı ama Şiregi kaçmayı becerdi.[157] Nomuhan'ın başsız kalan birlikleri de önderlerini kurtarmak için cesur bir girişimde bulundular ve sadakatsiz yancılarını 1280 ve 1281'de yendiler. Yine de Nomuhan'ın salıverilmesini sağlayamadılar.[158]

Kubilay, Orta Asya'ya egemen olamayacağını zamanla kabullendi. Kaydu'nun o bölgenin fiili hükümdarı olduğunu kabul etmek zorunda kaldı. En başarılı ve yetenekli komutanı bile Kaydu'yu yenip Kubilay'ın

Kubilay Han öldüğünde Asya, 1294. Albert Hermann, *A Historical Atlas of China* (s. 42-43) temel alınmıştır.

hükmünü Orta Asya'ya yaymayı başaramamıştı. Tien Şan'ın kuzeyindeki bozkırlar üzerindeki hakkından ister istemez feragat etti. Nomuhan'ın Almalık'taki üssü de terk edildi. Yine de Batı ile ticarette yaşamsal önemi olan Tien Şan'ın güneyindeki vahalara egemen olmak için uğraştı. Çabaları büyük kaynaklar ayrılmasını gerektirdi ama zaman içinde daha kolay savunabileceği Çin yerleşimlerine çekildi.

Kubilay'ın başarıları, kentleri ve vahaları kendilerine daha çok yetebilecek biçimde düzenleyebilme yeteneğine dayanıyordu. Hem yerlilerin hem de Çinli garnizonların Kaydu'nun akınlarını durdurabilmeleri için, tarım üretiminde artış çok önemliydi. Kubilay'ın iki cephede birden hareket etmesi gerekiyordu. Bir yandan birlikleri için kaynak sağlaması, öte yandan yerel çiftçilerin çıkarlarını koruması söz konusuydu. Bugünkü Kansu bölgesinde ve Tien Şan'ın güneyindeki vahalarda tarımı destekleme çabası, karakollar kurulması, vergi indirimi sağlanması ve afet yönetimi oluşturulmasını beraberinde getirdi.[159] Ne Kansu bölgesi ne de Tarım Ovası'nın vahaları verimliydi. Kubilay'ın bu planını uygulamak için ciddi kaynaklar yatırması zorunluydu. 1276 yılında Şa-cov ve Guacov'da karakollar kurup, onlara tohum ve tarım aletleri verdi. Yaklaşık aynı zamanda, savaşçı astlarından biri olan Liu En'den Su-cov'da nüfusu saymasını, toprak araştırması yapmasını ve orada karakollar kurmasını istedi.[160] Liu buyruğa uydu ama karakollar güvensizdi ve Kaydu güçlerinin saldırısına hâlâ açıktılar.

Kubilay'ın Uygur topraklarındaki çabaları da benzer biçimde batağa saplandı. Bugünkü Sincan'ın güneyindeki Uygur bölgesinin, Kaydu ile mücadelesinde bir üs olmasını istiyordu. Aynı zamanda da bölgenin kaynaklarını kullanıp, bunların Orta Asyalı rakibinin eline geçmesini engellemeye çalışıyordu. 1280 yılında, Çi Gonğ-cığ adında Çinli bir komutana bu bölgede Yüan egemenliğini yeniden sağlamak ve Kaydu'ya kaybedilen Uygur topraklarını geri almak görevini verdi.[161] Çi, bir yıl sonra 1.000 kadar askerle Uygur başkenti Beşbalık'ı geri almış ve burada karakollar kurmuştu.[162] Ancak tarımda kendine yeterlilik fikri hâlâ uzak, erişilmez görünen bir hedefti. Gelecek birkaç yıl boyunca Kubilay, Çi'ye tekrar tekrar ikmal gönderilmesini onayladı. Moğollar yerel halktan vergi ve baç topladıkları halde, elde ettikleri gelir kısıtlıydı. Kaydu da akınlarında Uygurlardan para ve erzak gasp ediyordu.[163] Kaydu'nun güçleri doğrudan çatışmadan kaçınıyor, Kubilay rakibinin bu vur-kaç

akınlarını engellemeyi başaramıyordu. Uygurların tarım alanları kötü etkileniyordu:

> Kaydu'nun Uyguristan'a saldırıları, toplumsal ve mali yapının altüst olmasına neden oluyordu. Sulamanın yoğun kullanılmasına dayanan tarım ekonomisi, savaşın yarattığı kargaşadan aşırı etkileniyordu. Suyolları ve bentleri hem askeri harekât yüzünden hasar görüyorlardı hem de tarım nüfusu yer değiştirdikçe sızmayı engellemek için gereken düzenli bakım hizmeti aksadığı için yıkılıyordu.[164]

Göçerlerden korunamayan bazı Uygurlar Çin içlerine göçtüler ve idikut unvanlı önderleri, 1283 yılında Kansu'daki Yonğ-çanğ'a taşındı.[165] 1285 yılında Beşbalık'ın elden çıkması ve Uygur topraklarına Yüan egemenliğini yeniden sağlamakla görevli olan Çi Gonğ-cığ'nın esir düşmesi de son rezalet oldu.[166]

Kubilay, bu noktadan sonra Orta Asya'da egemenlik kurma düşüncelerinden caymak zorunda kaldı. Han döneminden itibaren (MÖ 206-MS 220) pek çok Çinli hükümdar gibi, Kubilay da hem bozkırlarda, hem bugünkü Sincan bölgesindeki vahalarda egemenliğini sağlama çabasında muazzam güçlükler yaşadı.[167] Yüan ordularına ve bölgedeki dost halka ikmal sağlama yolları uzun ve kırılgandı; göçerlerin sürekli tacizleri ve kaçamak yapıları Kubilay'ın askerlerini de müttefiklerini de korkutuyor ve canlarından bezdiriyordu. Vahaları, istediği gibi kendi kendilerine yetebilme durumuna asla ulaştıramadı. Yerlilere birlik ve erzak göndermek meselesi pahalıya patladı ve hanedanın hazinesini bir hayli tüketti. Özetle, Kubilay'ın bu girişimi yeterli olamadı. Ancak Orta Asyalı rakibi de Çin içlerine uzanmadı. Kaydu ile yenişemediler.

Kubilay, Moğolistan'daki zorlukların üstesinden gelmekte daha başarılı oldu.[168] Arık Buka'nın düşmesinden sonra Moğolistan on yıldan uzun süren bir huzur ve toparlanma sürecine girmişti. Arık Buka, kardeşine karşı savaşırken Moğolistan ekonomisini hırpalamıştı ve Kubilay'ın kendi halkının desteğini kazanabilmek için bu yükleri kaldırması gerekiyordu. Yerel halkın yükünü azaltmak ve kendi kendilerine yetebilecek bir duruma ulaşmalarını sağlamak umuduyla, yoksullara tahıl gönderdi, vergileri azalttı ve askeri karakollar kurdurdu. Posta menzil istasyonları kurarak başkentiyle bir bağ oluşturdu ve yerlilerin el sanatlarını geliştirmelerine önayak olabilmek için ustalar yolladı.[169]

Temel amaçlarından biri de bozkırlarda tarımı geliştirmekti. Tarıma uygun alanların hazırlanması için buyruklar verdi. Bu tarım gelişimini desteklemek için çiftçilere öküzler ve tarım araçları sağladı. Doğal afetlerin yarattığı kriz dönemlerinde, etkilenen bölgelere acil tahıl yardımları yaptı. Özellikle Karakurum'da tarımın canlanması için çabaladığı anlaşılıyor. Ulu Kağan Ögedey, kentin yakınındaki bölgelerde tarımı desteklemişti, Kubilay da Karakurum'un kendine yetebilmesini sağlamaya kararlıydı. Eski Moğol başkenti çevresinde tarım üretimi arttı ama Kubilay da halefleri de ara sıra Çin'den Karakurum'a tahıl göndermek durumunda kaldılar. Genel olarak Moğolistan'ın, özellikle de Karakurum'un tahıl gereksinimini gidermek için, Çin'in kuzey bölgelerindeki tarım yerleşimlerini, özellikle de Moğolistan'a mal göndermesi kolay olan Ninğ-şia'yı canlandırdı. Bütün bu çabaları biraz meyve verdi ve bu yerleşimler Karakurum'a ve Moğolistan'a tahıl ve mamul mallar sağladılar. Yine de Kubilay'ın ara sıra kıtlıkları önlemek için tahıl göndermesi gerekti ama Kuzey Çin'de kurduğu tarım kentleri vasıtasıyla Ninğ-şia ile Moğolistan'ı hem birbirlerine hem de Çin'in içlerine bağlamış oldu.

Bu bölgedeki Moğol soylularının isyanını bastırmayı bile başardı. Oğlu Nomuhan'a ihanet eden hizipçiler, Kubilay'a karşı döndükleri halde Kaydu kendilerini kabul etmeyince Moğolistan'a ve Yukarı Yenisey bölgesine göçmüşlerdi. Başlarındaki Şiregi ve Tok Timur, bu bölgeyi Karakurum'a saldırılarında üs olarak kullanmak istediler.[170] Kubilay'ın Moğolistan'daki seferleri, Orta Asya'dakilerden farklı oldu ve önceden uyguladığı ekonomik program başarılı olduğu için, seferleri de beklenmedik başarılara ulaştı. Düşmanları arasındaki ayrılıklar ve rekabet de Kubilay'ın barışı sağlama çabalarını kolaylaştırdı. Tok Timur, Şiregi ve diğer önderler görünüşte müttefik olsalar da, hepsi hırslıydı ve aralarında bir baş seçmiş değillerdi. Her biri asıl karar alıcı olmak istiyordu ve bu hırsları da Kubilay'ın güçlerine karşı koyabilmeleri için gereken birliğin sağlanmasına engel oldu. Reşidüddin, bu sözüm ona müttefikler arasında geçen nice ihanet ve ikiyüzlülük örneği aktarır.[171] Bu ikilikleri kullanan Kubilay güçleri, 1279 yılında Tok Timur'u Karakurum yakınlarında yendi. Tok Timur'u, müttefiki Şiregi'yi daha sonra yakaladı ve öldürdü.[172] Bu apaçık ayrışmadan sonra, Kubilay karşıtı birliğin temelleri iyice sarsıldı. Bir yıl içinde önderler isyanı bıraktılar ve Çin'deki

ya da Orta Asya'daki Moğollara katıldılar ya da boyun eğdiler. Şiregi, Kubilay'a teslim oldu ama Reşidüddin'in söylediğine göre, Kubilay yeğenini huzura kabul etmedi. Onu "havası çok bozuk bir adaya"[173] sürdü, Şiregi de kısa süre sonra öldü. 1279 geldiğinde Kubilay Moğolistan'ı kendi topraklarının bir parçası kılmıştı ama Orta Asya, Batı ile ilişkilerini ve ticaretini bile ara sıra sekteye uğratabilen, asıl rakibinin elindeydi.

Kubilay, askeri yeteneğini kanıtlamıştı. Sıradaki soru, ele geçirdiği bu toprakları yönetip yönetemeyeceğiydi.

5. Bölüm

Çin İmparatoru

Kubilay, hem Moğolların Ulu Kağanı hem de Çin İmparatoru olarak algılanmak istiyordu. 1260'ların başlarında iyiden iyiye Çin ile özdeşleştiği halde, bir süre daha evrensel egemenlik iddiasını sürdürdü. Moğol egemenliğindeki tüm toprakların tartışmasız hükümdarı unvanının tanınmasının peşindeydi. Ancak Rusya'daki Altın Orda, Ulu Kağan seçiminde Arık Buka'yı desteklerken Orta Asya hanları da iki kardeş arasındaki mücadelede genellikle arada kalmışlardı. Kubilay'ın İran'daki İlhanlar ile arası iyiydi ama oradaki Moğol hanları, kardeşi Hülagü'den beri özerk bir yönetim sergiliyorlardı. Kubilay'ın hükmü boyunca onun resmen kendilerini tanıması için uğraştılar ama aslında zaten özerklerdi. Bu nedenlerle Kubilay, Çin'de ve Kore'de sağladığı başarılara karşın, Ulu Kağan olarak kabul görmeyi başaramamıştı.

Çin'in asıl üssü olduğu gerçeğini, Ulu Kağan olmasından sonraki on yıl içinde kabullendi. Çin'i yönetmeye odaklanması gerekiyordu. Çinlileri "sömürge halkı" olarak algılıyor olsa bile, onları yönetebilmek için Çinli danışmanlar ve memurlar işe alması gerektiğinin farkındaydı. Diğer taraftan Çin'in yerleşik uygarlığı ile Moğolların geleneksel kimliğini ve değerlerini hassas bir dengede tutabilmek istiyorsa, yalnız Çinli danışmanlara da güvenemezdi. Çin'i yönetirken, Çinli tebaasının çıkarlarını düşünüyordu ama öte yandan, imparatorluğun kaynaklarını kendi yayılma amaçları için kullanmak istiyordu. Dürtüleri de, amaçları da hükümdarlığı boyunca bu iki düşünce arasında gidip geldi.

Toplumsal ve Mali Sıkıntılar

Kubilay'ın 1260 yıllarında yönetmeye çalıştığı Çin'in büyük sorunları vardı. Ülke, Moğolların 1211'den 1234'e kadar Cin Hanedanı ile mücadelesinin yarattığı yıkımdan tam anlamıyla toparlanmış değildi. Gü-

ney Sonğ ile çatışmalar ve Moğollar arasındaki taht kavgaları da Kuzey Çin'i harap etmişti. 1230 yıllarında Ye-lü Çu-tsay'ın çabalarına ve 1250 yıllarında Mengü'nün yasalarına karşın vergi düzeni uyumsuz ve tutarsızdı. Çin köylüsü, Moğol hükümdarlarının niyetinden kuşkuluydu. Bu yeni yöneticiler tarlalarına el koyup, hayvanları için otlağa çevirirler miydi? Köylülere keyiflerine göre aşırı vergiler yüklerler miydi? Arık Buka'ya karşı Orta Asya'daki savaşlar ve güneyde Sonğ ile mücadele, uluslararası ticarete darbe vurmuş, iç ticaret ise Çin'deki huzursuzluklar yüzünden sekteye uğramıştı. Moğollar, kuzeyde bir yasa düzeni kurmuş değillerdi. Cin Hanedanı yasalarıyla geleneksel Moğol yasası karışımı bir düzen egemendi ama kargaşa sürüyordu; yasalın ve yasa dışının belirgin biçimde tanımlanması gerekiyordu.

Eğitim düzeni de kargaşa içindeydi. Geçmişte eğitim, devlet memuru sınavlarına hazırlık anlamına geliyordu. Bu sınavlar kaldırılınca, Çinli ve Moğol yöneticiler eğitimin amacından kuşku duyar oldular. Dini örgütler de karışmıştı. Budacı yöneticiler, Kubilay'ın kendilerine yakın hissettiğini biliyorlardı ama Taocular, devletin kendilerine karşı ne kadar ayrımcı olabileceğini kestiremiyorlardı. Konfüçyüsçüler, Moğol imparatorların onların törenlerini ve adabını umursamamalarından ya da bir kenara atmalarından çekiniyorlardı. Daha az yaygın olan dinler (örneğin İslam) de Moğolların kendilerine karşı tavrından huzursuzdu. Ayrıca, Moğol ve Çin ordularının kaderi de belirsizdi. Birbirinden oldukça farklı olan bu kuvvetler, nasıl ilişkiler geliştireceklerdi? Ordu, geleneksel Moğol toplumunda üstlendiği kadar önemli rol oynayacak mıydı? Kubilay'ın ve seleflerinin Çin'e getirdiği yabancıların, özellikle Orta Asyalıların sorumlulukları belirsizdi. Kubilay'ın yeni kurduğu yönetimin neresine oturacaklardı? Oluşturduğu dört sınıflı sistemin –Moğollar, Müslümanlar ve Cürçenler, Kuzey Çinliler, Güney Çinliler– tanımının daha düzgün yapılması gerekiyordu. Bu kesimlerin her birinin ayrıcalıkları ve sorumlulukları neler olacaktı? Başka toplumsal sınıflandırmalar olacak mıydı?[1]

En acil sorunlardan biri, Kuzey Çin'de nüfusun düşüyor olmasıydı. 1195 yılında Cin Hanedanı'na bağlı Kuzey Çin nüfusu, altı milyonu Cürçen olmak üzere, kırk beş milyondan fazlaydı. Cin ile Güney Sonğ nüfuslarının toplamı, yüz milyonu geçiyordu.[2] 1393 itibariyle, Moğollardan sonraki ilk Çinli hanedan başa geçtiği zaman, Çin'in toplam nüfusu altmış milyona düşmüş olacaktı.[3] Bu belirgin azalma henüz açıklanabil-

miş değildir. Moğol hanedanlığının sonundaki taht savaşları, herhalde kuzeyde nüfusun aniden düşmesine neden olmuştur ve bu durumu biraz açıklar ama göze daha çok batan, kaçanlar ve yozlaşmış memurlar yüzünden, nüfus sayımının hatalı oluşudur.[4] Yine de kuzeyde nüfusun düştüğü tartışılmazdır. Bu düşüş Kuzey Çin'de yaşanan sefaletin kanıtıdır.[5]

Çin toplumunda düzeni sağlayabilmek için, Kubilay'ın bu sorunlarla ilgilenip sıkıntılarla başa çıkması gerekiyordu. Oluşturduğu devlet kurumları değerli araçlardı ama yönlendirilmeleri gerekiyordu. Kubilay'ın onlardan yürütmelerini beklediği siyasi, toplumsal ve mali programları açıkça dile getirmesi zorunluydu. Siyaseti ne kadar açık ve belirginse, devlet kurumları da o kadar etkili olurdu. Planlarını sömürmekten çok yönetmek üzerine kuracak olursa Çinli yöneticileri de bu yerleşik uygarlığı yönetmesinde onu taklit edebilir ve yardımcı olabilirlerdi. Kendi dirliğindeki Çinli köylünün çıkarlarını daha 1230'lu ve 1240'lı yıllarda öne çıkarmıştı ama şimdi bütün Çinlilerle ilgili niyetini ortaya koyması gerekiyordu.

Ancak siyasi, toplumsal ve mali fikirlerini tanımlayıp belirginleştirecek planlı ve düzenli bir programa girişmeden önce sefaleti dindirmesi zorunluydu. Hükmünün ilk birkaç yılı bu rahatlatma çabasının örnekleriyle doludur. Kuzey Çin'deki topraklarının birçok yerinden yardım ve vergi indirimi talepleriyle karşı karşıyaydı ve çoğunlukla da bunları karşıladı. 1261 yılında mali sıkıntılarla boğuştuğunu öğrendiği Huaymıng'dan ve başka birkaç yerden vergi almadı.[6] 1262 Nisanı'nda, bugünkü Pekin, Guanğ-ninğ ve kuzeydeki savaş yüzünden sıkıntı çeken başka bazı yerlerde de bunu uyguladı.[7] Dut ağaçları ve ipekböcekleri çatışmalarda hasar gören köylülere de vergi indirimi yaptı.[8] Aynı yıl, doğal afetlerle toprakları harap olan Ho-şi'deki köylülere kâğıt para dağıttı.[9] Geçinebilecek kaynaklardan yoksun durumdaki dul ve yetimlere tekrar tekrar tahıl dağıttı. 1262'de Moğol memurların köylünün sırtına, özellikle de topraklarını ıslah etmekte olanlara aşırı angarya yüklememelerini istedi.[10] O günden sonra da memurlarının ve ordusunun Çin halkından aşırı taleplerde bulunmalarını yasakladı.[11] Hatta saraydan kıyafetler ve başka armağanlar dağıtarak, eskiden kendisine düşman olduğu halde sonradan boyun eğmiş Çinlileri ödüllendirdi.[12] Öte yandan, vergi kaçırmaya çalışan Çinliler sert cezalar gördüler. Kubilay'ın ilk yıllarında birçok vergi affı ve muafiyeti yanında, sömürücü ve baskıcı dev-

let adamlarının kınanmasıyla ilgili de çok sayıda kayıt vardır. Kubilay, Çinli tebaasının iyiliğiyle de, yönetmeyi umduğu toprakların ekonomik açıdan eski sağlıklı haline kavuşturulmasıyla da yakından ilgiliydi.

Bazı bilginler, hükmünün ilk yıllarındaki belirleyici siyasi, toplumsal ve mali kararların alınmasında Kubilay'ın kişisel etkisini sorgulamıştır. Bu sıralarda siyaset ve program geliştirmekle şahsen uğraşmış mıdır? Yoksa Çinli danışmanların ona sunduğu önerilerin üstünde pek az düşünüp, uyum mu sağlamıştır? Zamanla uygulanacak programların büyük bölümünün Kubilay'dan başlamadığı bellidir. Yerleşik yaşama yakınlığı ve aşinalığı olsa da, Çin gibi bir imparatorluğu yönetmek konusunda deneyimsiz olması, onu danışmanlarına bir miktar bağımlı kılıyordu. Ancak o da arkasına yaslanıp, öğüt beklemiş değildir, etkin önerilerde bulunmuştur. Memurlarından biri ondan şöyle bir alıntı yapar: "Bir öneri sunmak isteyenler, bunu kapalı zarflarda yapsınlar. Uygun görülmezse, ceza verilmeyecek. Ancak işe yararsa, saray, sadık ve içten olanları cesaretlendirmek için, o öneriyi yapanı ödüllendirecektir."[13] O dönemde yaşamış olan Vanğ Yün, Kubilay'ın saraydaki tartışmalara katıldığını ve danışmanlarının da memurlarının da ona istedikleri zaman ulaşabildiklerini anlatmaktadır. Vanğ, 1261 Mayısı'nda bir hafta içinde üç kez Kubilay ile görüşüp devlet işlerini tartışmıştı.[14] Daha etkili devlet adamları, elbette kağanı daha da sık görüyorlardı. Kubilay, bu ilk günlerinde sarayda ve ülkede olanlarla yakından ilgili ve şaşırtıcı derecede bilgili görünür. O günlerde başlatılan politikaların çoğunun ardındaki yaratıcı güç kendisi değildi ama bunları etkiledi ve zaman zaman Moğol alışkanlıklarına uyarladı.

Bu programları yapanlar yalnız Çinli danışmanları da değildi. 1260 yıllarında Kubilay'ın altında uluslararası bir takım çalışıyordu. Güvenilir Tibetli danışmanı Phags-pa Lama, 1260 yılında *Guo-si* [Eğitim Nazırlığı'na denk bir unvan-ç.] makamına gelmişti ve zamanla Tibet'in yönetimi kendisine teslim edildi.[15] Orta Asya'dan Müslümanlar da Çin'e gelmeye ve ticareti yönetmeye teşvik ediliyorlardı, birçoğu da imparatorlukta maliye yöneticisi oldular. Moğollara Cengiz döneminden beri hizmet eden Türkler, Kubilay döneminde daha da öndeydiler. Hizmetleri askeri seferlerle sınırlı kalmadı; Kubilay'ın hizmetindeki yetmiş üç Uygur Türkünden yalnız yedisi askerdi. Yirmi bir tanesi *darugaci*'ydı. Birçoğu hükümdarların çocuklarına öğretmen oldu, birkaçı sarayda ter-

cümanlık yaptı. Kubilay, başka Türk toplumlarından (Kıpçaklar, Kanglılar vb.) kişilere de benzeri devlet görevleri verdi.[16] Uluslararası bir danışmanlar ordusu topluyordu ve doğal olarak mali programı da kendisinden önceki Çin hanedanlarına kıyasla, bu çok uluslu yapıyı daha iyi yansıtıyordu.

Kubilay'ın Ekonomik Programı

Programın temel taşlarından biri, tarımın desteklenmesiydi. Kubilay, 1261 yılında Tarım Teşvik İdaresi'ni kurdu (Çince *Çüen Nonğ-si*) ve başına da köylü ekonomisini destekleyecek programlar başlatmaları için sekiz memur atadı.[17] İdarenin başına Yav Şu'yu geçirmesi tarıma verdiği önemi vurguluyordu.[18] Bu memurlar da köylüye toprak konusunda yardım edebilecek, bilgili kişiler seçtiler. Zamanla, toprağın daha verimli ve etkin kullanımını sağlamayı amaçlayan, oldukça geniş bir hiyerarşi ve yönetici kadrosu oluştu.[19] Kuzey Çin toprakları, yarım yüzyıldır bölgeyi etkileyen savaşlar yüzünden hasar gördüğü için Kubilay bölgenin toparlanmasına önayak olacak politikalar geliştirmek zorundaydı. Vergi indirimi ve benzeri destekleyici önlemler yetersiz kalacaktı. Bu harap toprakların kıtlığa karşı sigortası görevini görebilecek tahıl ambarları yapılması gerekiyordu. Zaman içinde Kubilay'ın başkentinde bu ambarlardan seksen beş tane yapıldı ve bunlara 145.000 *şih* [8.700 ton; 1 şih, yaklaşık 60 kilogramdır-ç.] tahıl yığıldı.[20] Ancak bunlar bile geçici çözümlerdi. Kubilay, Çin köylüsüne yardımcı olabilecek yeni ve kalıcı yöntemler bulmak zorundaydı.

Kubilay'ın yarlıkları, köylüyü koruma ve kollama amacını açıkça ortaya koyar. Emri altındaki Moğollara verdiği ilk buyruklardan biri, köylünün en değerli varlığı olan toprağı korumalarıydı. 1262 başlarında göçerlerin sürülerinin tarım alanlarına girmelerini yasakladı.[21] Kendi toplumunun köylülerin topraklarına tecavüz etmesini ve yeni hasarlara yol açmalarını engellemeye çalışıyordu. Yerleşik tebaası için duyduğu kaygıyı ortaya koyan bu ve benzeri düzenlemeler, Kubilay'ın devletini bütünüyle köylülerle tanımladığı anlamına gelmez. Anlaşılan, Çin'deki toprakları yönetebilmek için kalkınmış, hiç değilse yaşamını sürdürebilen bir köylü sınıfının zorunlu olduğunu düşünüyordu.

Bu yüzden, köylünün kendi ekonomisini düzenlemesine yardımcı olmaya çalıştı. Bunu sağlayacak olan ve büyük olasılıkla Song'da gelişmiş olan *Şe* İdaresi'ni de 1270 yılına kadar kurdu. Devlet destekli bu yeni kırsal idari yapı, *Şe-cang* denilen bir köy önderinin yönetiminde elli haneden oluşuyordu ve temel amacı da, tarım üretiminin artmasını ve toprağın ıslahını sağlamaktı.[22] Kubilay, *Şe* İdaresi'ne tarım ve meyve alanları açmak, yaban bölgeleri kalkındırmak, sel önlemlerini ve sulama yollarını düzene sokmak, ipek üretimini artırmak ve ırmaklarla gölleri balıkla doldurmak görevlerini vermişti.[23] *Şe* İdaresi'nin müdürleri, kaytaranları zorlayacak, çalışanları da ödüllendirecekti. İdarenin başına Çinlilerin getirilmesi, bir anlamda kendi yaşamlarını da yönetebilmeleri anlamına geliyordu.

Ancak Kubilay ve danışmanları, *Şe* İdaresi'ne başka işlevler de aktarmak istiyorlardı. Temel amaç istikrardı. Anlaşılan, "köylülerin çoğu, mevcut toplumsal yapıyı değiştirmeye yönelik devrimci gruplar içinde değil, eski toplumsal yapıyı yeniden kurup köylerde istikrarı sağlamak amacını güden kurumlar içinde gönüllü olarak bir araya geliyordu."[24] Kubilay, *Şe* İdaresi'ni ayrıca keşif, istihbarat ve nüfus sayımı görevlerinde de kullanmak istiyordu. En yenilikçi fikirlerinden biri de, bu idareyi eğitimi desteklemek için görevlendirmekti. Her bir *Şe*, köylü çocuklar için okullar açacaktı. Bu okulların amacı, köylü çocuklarının daha etkin tarım yapmayı öğrenmesini sağlamak ve temel okuryazarlığı yerleştirmekti.[25] Geleneksel devlet işleri çerçevesinin oldukça dışında kalan bu görüş sonuca ulaşamadı[26] ama Kubilay'ın ve danışmanlarının, devlet tarafından korunan okuryazar köylü nüfus fikrini benimsediklerinin de kanıtı oldu. Devlet, artık göçerlerle özellikle ilgileniyor değildi. Tarım köylüsü de Moğolların ilgisinden pay almaya başlamıştı.[27] Örneğin Kubilay, *Şe* İdaresi'nin "hayır ambarları" (Çince *İ-dzang*) açmasını ve hasadın zayıf olduğu kurak yıllarda yetimlere, dullara ve yaşlılara tahıl dağıtmasını istiyordu.[28]

Köylüyü korumanın bir başka yolu da, sabit ve tutarlı bir vergi düzeni kurulmasıydı. Kubilay, kontrol edilmesi çok zor olan ve genellikle de istismar edilen tarım vergisini toptan kaldırmak istiyordu. Bunun yanında, miras bırakılan dirliklerin gücünü de kırmayı amaçlıyordu. Kubilay'ın yasalarına göre köylülerin dirlik beylerine ödedikleri vergiler artık devlete ödenecek ve bu vergiler merkez yönetimle dirlikler arasında paylaş-

tırılacaktı. Köylü yıllık vergi verecek ve dirlik beylerinin keyiflerine göre çıkardıkları vergiler yüzünden kaygılanması da gerekmeyecekti.[29]

Köylünün belini büken önemli yüklerden bir başkası da angaryalardı. Kubilay, Büyük Kanal'ın uzatılması ve benzeri büyük sermaye ve işgücü gerektiren bayındırlık işlerine soyundu. Moğol başkentini Çin'in tümüne bağlayan posta sistemi de insan gücü, at, yemek ve yem konularında köylüye angarya yüklüyordu. Bu angaryalar elbette ağır yüklerdi ama Kubilay, hükmü boyunca halktan aşırı taleplerde bulunmamaya özen gösterdi. Bazen angaryaya çağırılanları vergiden muaf tuttu. Tekrar tekrar resmi temsilcilerinin ve birliklerinin köylüden yasadışı taleplerde bulunmalarını yasaklayan yarlıklar çıkardı. Kendi memurlarını sık sık uyarmak gereği hissetmesi, istismarın sürdüğünü göstermektedir.[30] Daha tutucu bazı Moğolların tavrıyla kıyaslandığında, Kubilay'ın tek derdinin Çinli köylüyü sömürmek ya da onları çiftliklerini boşaltmaya zorlayıp topraklarını otlak haline getirmek olmadığı anlaşılmaktadır.

Esnafı korumak da başta gelen amaçlarından biriydi. Esnaf ve zanaatkârı örgütlemek ve refahlarını sağlamak için devlet teşkilatında bir dizi idare kurdu. Saraya bağlı hanelerden oluşan bu idareler, sarayın özel kullanımı için, mücevher, giysi ve kumaş üretiyordu.[31] Ayrıca, bayındırlık işlerinde de yetenekli ustalara gerek duyuyordu. Onların bağlılığını kazanmak ve kalkınmalarını sağlamak için, esnafı kayıran düzenlemeler yaptı. Devlet esnafa yiyecek, giysi ve tuz tayınları tahsis etti, ayrıca onları emek angaryasından muaf tuttu. Bazı mallarını açık pazarda satmalarına da izin verdi.[32] Bu nedenle zanaatkârlık, Kubilay yönetimi boyunca gıpta edilen bir meslek oldu.[33] Esnaf idarelerinin başkanları hakkında, devlet kademelerindeki alışıldık rüşvetten daha fazla talepte bulundukları ve nüfuzlarını kötüye kullandıkları yolunda şikâyetler olmakla birlikte[34] saray, bu tür istismarları sürekli engellemeye çalıştı. Genel olarak esnaf ve ustalar Moğol idaresi altında genel anlamda rahat ettiler.

Kubilay döneminde tüccarlar da kalkındı. Geçmiş Çin hanedanları sık sık tüccarları kısıtlıyor, hatta Konfüçyüsçü devlet adamlarının pek çoğu, ticarete burun kıvırıyordu. Tüccarlara geleneksel bakış, onların açgözlü asalaklar olduğu yönündeydi ve pek çok Çin yönetimi tüccarların kârını da, hareketini de kısıtlama yoluna gitmişti.[35] Kubilay, bu tavrı paylaşmadı hatta tüccarları el üstünde tuttu.[36] Çin topraklarında ticaret gelişti ve dış ticaret de arttı. Çin, Orta Asya ve İran ticaretinde aracılığı

Müslüman tüccarlar yapıyordu. Deve, at, halı, ilaç ve baharat ithal edip, kumaş, çömlek, cila, zencefil ve sinameki ihraç ediyorlardı.[37] Çüen-cov ve Fu-cov gibi güneydoğu limanlarından çömlek, ipek ve bakır sikke alıp, batıya gidiyorlardı. Dönerken de değerli taşlar, gergedan boynuzu, ilaç, tütsü, halı, biber, Hint cevizi ve baharat getiriyorlardı.[38] Hatta bazı Çin seramikleri, özellikle ihracat için üretiliyordu. Çinliler, "Müslümanların istediği gibi eşyalar üretmekte özellikle istekliydiler."[39]

Bireysel tüccarlar yanında, Moğolların "Ortak" (Moğolca *ortoh*) dediği tüccar birlikleri de Çin'deki Moğol ekonomisine katkıda bulundu. Yeni hanedanın yasalarına göre, yabancı tüccarlar Çin'e ayak basar basmaz değerli madenlerini kâğıt paraya dönüştürmek zorundaydılar.[40] Bu uygulama, saray için son derece kazançlıydı, tüccarlar da yüksek kâr oranları buldukları Çin topraklarına girebilmek için buna razıydılar. Ortak örgütü, ayrıca saraya önemli hizmetler veriyordu ve bu sayede gelişiyordu. Örneğin, Moğol işgali yıllarında Moğol soylularının çok ihtiyaç duyduğu borçları onlar vermişlerdi.[41] Bunu ödüllendirmek için Kubilay, 1268 yılında Ortak Gözetim İdaresi adında bir makam yarattı. Bu idare, "Ortak parası" (Çince *Vo-to-çien*) olarak bilinen krediler veriyordu. Mevduatını Moğol soylularından ve hükümetten ediniyor, "Ortaklara" aylık yüzde 0,8 faizle kredi veriyordu. Bu, kredi alan diğer pek çok kişiye uygulanan yüzde 3 faize göre oldukça düşük bir orandı.[42] Ortak İdaresi, bu kazançla kervanlar düzüyor ya da Çinli tüccarlara daha da yüksek faizle borç veriyordu. Bu nedenlerle, Kubilay'ın ekonomi politikaları tüccarlar için son derece kazançlıydı. Ticaret vergisi yüzde 3,3 idi.[43] Tüccar örgütlerinin aşırı tavırlarına bile göz yumuluyordu. Örneğin, bazı tüccarlar yolculuklarında güvenlik için ordudan asker kiralıyorlardı. Bazıları, borçluları hemen ödemeye zorlamak için uygunsuz yöntemler kullanıyordu.[44] Devlet arşivleri, tüccarların istismarları hakkında şikâyetlerle doludur, ama Ortak'ı kontrol etmek için, cezalardan çok, sert uyarılar veriliyordu.

Kubilay, ticareti artırmak ve tüccarları güçlendirmek için topraklarında kâğıt para uygulamasını başlattı. Bütün ülke çapında kâğıt para düzenini kuran ilk Moğol hükümdarı Kubilay'dır. Çin kaynakları, Kubilay'ı Kuzey Çin'de kâğıt para uygulamasını başlatmaya ikna ettiği için Liu Binğ-conğ'u överler. Ancak, Kubilay'ın kâğıt paranın yararlarını fark etmek için aslında Liu'ya pek de ihtiyacı yoktu. Yine aynı kaynaklar, Çinli

bir bilgenin, cahil ve kültürsüz Moğol hükümdarını bu parlak ve yenilikçi politikayı uygulamaya nasıl kandırdığı gibi bir hikâye anlatır. Öykü doğru olsun ya da olmasın, Kubilay, ilk Moğol hükümdarlarının dönemleri boyunca tedavülde olan yerel kâğıt paraları yürürlükten kaldırıp Kuzey Çin'de yaşayanların altın, gümüş ve bakırlarını devlete vermeleri çağrısında bulundu.[45] Kubilay, para akışında devlet denetimi sağlamak ve madeni sikkelerin yerine kâğıt para geçirmek konusunda ısrarlı ve kararlıydı.

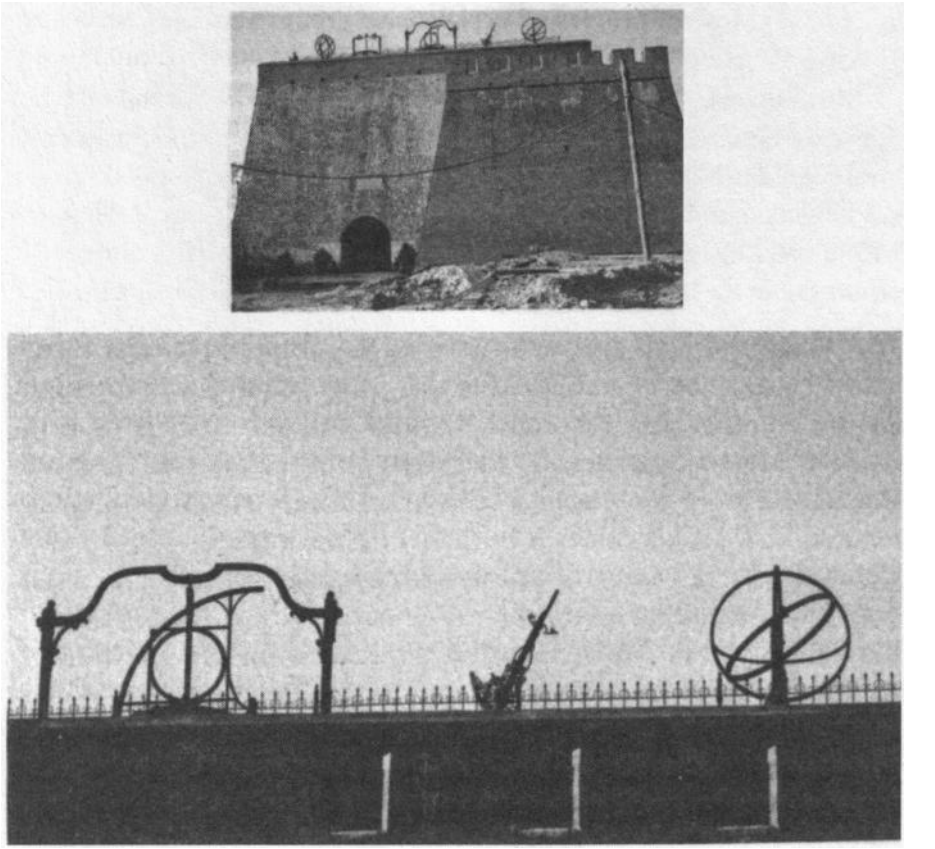
Kubilay, iktidara geldiği yıl içinde üç çeşit kâğıt para tasarladı ve bunlardan biri hükmü boyunca kullanımda kaldı. Çincede *Si-çav* olarak bilinen ilk para çeşidi ipeğe endeksliydi ama diğer ikisi olan *Conğ-tonğ Yüan Bav-çav* ile *Conğ-tonğ Yin-huo* gümüş rezervlerine dayanıyordu. *Conğ-tonğ Yüan Bav-çav* zamanla üstün geldi ve halkın güvenini kazandı.[46] Marco Polo'nun 13. yüzyılda Çin'de kaldığı süre boyunca bunları ayrıntılarıyla betimlemesinden, bu kâğıt paraların kolay bulunduğu ve her yerde kullanıldığı anlaşılıyor.[47] Düzen, 1276 yılına kadar iyi çalıştı. Bunun nedenlerinden biri de Kubilay'ın kâğıt para emisyonunu yakından denetliyor olmasıydı. Hükümet, yıllık kâğıt para emisyonunu Güney Sonğ işgal edilinceye dek değiştirmedi. Ancak 1276 yılında, Güney Çin'de ve Japonya'da askeri harcamalar hazineyi sarsınca, basılan kâğıt para miktarını aşırı artırdı.[48] Yine de Kubilay'ın hükmü boyunca enflasyon kontrolden çıkmadı.[49]

Tüccarlara bir başka hükümet yardımı da taşıma sistemlerinin geliştirilmesi oldu. Kubilay, iki yanında "yola gölge etmesi için söğütler ve başka ağaçlar dikilmiş"[50] yolların yapımını destekledi. Ayrıca, başlangıçta resmi belgelerin taşınması ve ticarete yardımcı olması için tasarlanmış posta menzil istasyonları da ticareti kolaylaştırdı.[51] Bu posta menzil istasyonları, yolculuk eden devlet adamlarını ve yabancı konukları da ağırlayıp tüccarlara konak oldular. Kubilay'ın hükmünün sonlarında Çin'de 1.400'den fazla posta menzil istasyonu vardı ve bunların elinde 50.000 at, 8.400 öküz, 6.700 katır, 4.000 araba, 6.000 kadar tekne, 200'den fazla köpek ve 1.150 koyun bulunuyordu.[52] Tasarım yapıdan yapıya değişiklik gösterebilse de bütün karakolların konaklama yerleri, mutfakları, bir ana avlusu, hayvan damları ve tahıl ambarları vardı.[53] Bu istasyonların atlı ulakları, ideal koşullarda önemli bir haberi günde 400 kilometre uzağa taşıyabiliyorlardı ki bu mesafe sadece 13. yüzyıl için değil, herhangi bir yüzyıl için de hayli iyi bir mesafeydi.[54]

Böylece, çeşitli yollarla Kubilay'ın siyaseti ticareti destekledi ve tüccarlara verdiği önemi sergiledi. Pek çok Çinlinin tersine Kubilay tüccarlara karşı önyargılı değildi. O dönemde yazanların anlattıkları da başarılı olduğunu, tüccarların kalkındığını gösteriyor. Örneğin Marco Polo, çok sayıda imalathanenin bulunduğunu anlatıyor:

> ... [Buralarda] tüccarlar, dört bir yandan hükümdara armağan sunmak ya da saraya mal satmak için gelmiş yabancı konuklar ve bunların dışında iş için gelmiş, çok sayıda insan kalır... Böylece şehir o kadar iyi bir pazar haline gelir ki, tüccarlar ve diğerleri iş için buraya gelirler... Bence dünyanın hiçbir yerinde bu kadar çok tüccarın geldiği, değerli ve tuhaf malların geldiği başka bir şehir yoktur.[55]

Kubilay'ın hükmü boyunca başka toplumsal kesimler de Çin imparatorlarının dönemlerine kıyasla daha rahat etmişler gibi görünüyor. Örneğin tıp, sarayın beğendiği ve kolladığı bir meslekti. Pragmatik Moğol hükümdarlar tıbba değer veriyor, uygun ve çekici bir meslek olduğunu vurguluyorlardı.[56] Guttan ve başka rahatsızlıklardan kendisi de çekmekte olan Kubilay, hekimlere karşı özellikle konukseverdi. Pragmatik biri olarak saray çevresindeki hekimlerin önerdiği tedavilerin ve ilaçların tesirinden etkileniyordu. 1285, 1288 ve 1290 yıllarında hem değerli mallar hem de yetenekli ustalar ve hekimler bulmak üzere Güney Hindistan'a heyetler gönderdi.[57] İmparatoru ve saray halkını tedavi etmek için, Kaybiñg'de ve Kuzey Çin'de çoğunlukla Müslüman hekimlerin çalıştığı iki *Guañg-hui Si* (imparatorluk hastanesi) şubesi açıldı.[58] Diğer Moğol devlet adamları da Müslüman doktorlara danışıyordu; Müslüman doktorların ilaç reçetelerinden oluşan otuz altı cilt saray kütüphanesine yerleştirildi. Örneğin, 1268 yılından itibaren Semerkant'tan, Farsçada şerbet (Çince *Şığ Li-bie*) olarak bilinen bir müshil çeşidi ithal edildi.[59] Kubilay, tıp öğretmenliğinin kıstaslarını belirleyen ve hekimlik eğitimi ile tıp metinlerinin çerçevesini saptayan İmparatorluk Tıbbiyesi'ni de (Çince *Tay-i Yüan*) kurdu.[60] Bu düzenlemeler, başarılı hekimlere çok kazanç sağlıyordu, dolayısıyla Çinli üst sınıflardan tıbba yönelen insanların sayısı da eski hanedanlar dönemine oranla arttı. Hekimlik kazançlı bir işti; hastalar üzerinde etki sağlıyor, Konfüçyüsçü düşüncenin erdem ve yardımseverlik vurgusunu tatmin ediyordu.[61] Dahası, hekimler genellikle angaryadan ve bazı mali yükümlülüklerden muaf oluyorlardı.[62] Devlet desteği olunca, hekimlerin toplum içindeki yeri de gözle görülür biçimde arttı.[63]

Kubilay'ın Pekin'deki Yıldız Gözlemevi, Fotoğraf: Morris Rossabi.

Kubilay, yıldızbilimcileri ve diğer bilim insanlarını da el üstünde tuttu ve Çin'e pek çok yabancı bilim insanı çağırdı. 1258 yılında İranlılar, Azerbaycan'daki Maraga'da bir gözlemevi kurmuşlar ve buradaki yeni astronomi araçları sayesinde önemli keşifler yapmışlardı.[64] Kubilay, 1267 yılında İranlı yıldızbilimci Cemalettin'i bu keşiflerini aktarmak üzere Çin'e davet etti. Cemalettin, yanında, saraya armağan etmek üzere bir gökküresinin planlarıyla birlikte, güneş saatleri, usturlap ve dünya küresi getirdi. Ayrıca, Çinlilerin *Van-nien Li* (On Bin Yıllık Takvim) dedikleri, daha kesin bir takvimi de Kubilay'a önerdi.[65] Dört yıl sonra, 1271'de Kubilay, Müslüman Yıldızbilim Merkezi'ni (*Hui-hui si-tien cien*) kurdu. Burada Çinli yıldızbilimci Guo Şo-cinğ (1231-1316) İranlıların çizimlerini ve hesaplarını kullanarak kendi araçlarını yapıp, kendi takvimi olan

Şo-şi Li'yi (Mevsim Gösteren Takvim) geliştirdi ve bu takvim küçük değişikliklerle Minğ Hanedanı'nın sonuna dek kullanıldı.[66]

Müslümanlar, bu dönemde coğrafya ve haritacılık konusunda da yardımlarda bulundular. Arap ve İranlı gezginler ve tüccarlar, Orta Asya ile Ortadoğu'dan bilgi getirdikçe, "Arap kaynaklarından Çin dışındaki dünya hakkında alınan verilerle, Çin'de coğrafyacılık gelişti."[67] Büyük olasılıkla Müslüman kaynaklardan derlenen bilgilere dayanarak Moğol döneminde çizilmiş olan bir harita, Asya ve Avrupa'yı hayli doğru betimlemektedir.[68] Kubilay, bilim insanlarını teşvik etmek yanında, Çinli hanedanların da kolladığı din adamlarını ve sanatçıları el üstünde tuttu. Bu iki kesime karşı tavrı, bu bölümün ileri sayfalarında daha ayrıntılı anlatılacaktır.

Özetle Kubilay, Çin hanedanları zamanında desteklenmemiş bazı meslek kesimlerine karşı ayrımcılığı ve önyargıları ortadan kaldırdı. Çiftçilere adil davranmayı ve tarım üretimini desteklemek istediği halde, çiftçi olmayan kesimler –tüccarlar, hekimler ve bilim insanları– daha çok çıkar sağladılar ve sarayın ilgisini de daha çok topladılar. Belli ki Kubilay, Çin'i yönetmek için onların desteğini umuyordu. Moğollar yüzünden çıkarları en çok zedelenen kesim, Çin seçkinleri oldu çünkü eskiden Çin'in yönetici sınıfını onlar oluşturuyordu. Kubilay ve Moğollar, bu kesimi ülkenin farklı yerlerinde yönetici olarak kullandılar. Devlet memurluğu sınavları olmayınca, Çin seçkinlerinin pek seçeneği kalmıyordu. Bazıları Moğollara boyun eğip onlara hizmet etti, bazıları kamu yaşamından uzaklaşıp keşiş ya da sanatçı oldu. Moğol hükmünden huzursuz olan bazıları da, başta Güney Çin'de olmak üzere huzursuzluk veren bir güce dönüştü. Kubilay, bilgin-memurlara fırsatlar sunan bazı devlet dairelerini kapatmayarak, yine de onları kazanmaya çalıştı. Bunlar arasında Çin Ulusal Okulu'nu (*Guo-zı Şüe*) da yöneten *Han-lin* Okulu (Değerliler Okulu), Konfüçyüsçü Metinleri Yayma Dairesi, devlet arşivi ve İmparatorluk Günlükleri Dairesi de vardı.[69]

Kubilay ve Ordu

Kubilay, toplumsal ve mali konularla ilgilenirken, dikkatini ordudan da çekmedi. Sonğ Hanedanı'ndan miras aldığı bir kurum olan Özel Danışma Meclisi'ni (Çince *Şu-mi Yüan*) 1263 yılında yeniden etkinleştirdi

ve eline büyük güç verdi. Bütün orduyu Özel Danışma Meclisi altında merkezileştirmek istiyordu ama geleneksel olarak bağımsız olmaya alışık Moğol komutanlardan belirgin muhalefetle karşılaştı. Kubilay, onlar için ayrı bir askeri güç oluşturarak, istediklerine razı oldu. Doğrudan Kubilay'ın buyruğundaki Moğol birliklerine *Mnğ-gu Cün* (Moğol Ordusu), bütünüyle ona bağlı olmayanlara da Moğolca *Tammacı* adları verildi.[70] Bu iki kuvvet, atlı temelliydi, Çin kökenlilerden oluşan üçüncü bir kuvvet de piyade sağlıyordu.

Yetmiş yaşın altındaki tüm Moğol erkekler askere alınabiliyordu. Ayrıca bazı Çinli ailelere, Yüan orduları için asker besleme görevi verildi. Ancak Kubilay artık bir devlet yapısı oturtmuş ve yerleşik kültürü de desteklemeye başlamış olduğu için, her zaman erkek nüfusu bütünüyle seferber edemiyordu. Moğol askerlerine hizmetleri karşılığında toprak bağışlamıştı ve onlar da çiftliklerini bırakıp sefere gidemiyorlardı. Yine de anlaşılan savaşçılık yetenekleri sürüyordu ve acil durumlarda onlara güvenilebilirdi. Hem Çinli, hem Moğol ordularının savaşçıları, sıradan vatandaşın ödediği vergilerin yarısından muaflardı ama kendi ikmallerini sağlamakla yükümlülerdi ve bu da sarayın kaynaklarını çok rahatlatıyordu. Ordu hakkında yapılan yeni bir çalışmaya göre; "asker haneleri... ağır fiziksel ve mali sorumlulukları bulunan, babadan oğula geçen bir savaşçılar kesimi haline geldiler."[71]

Kubilay'ın hükmü boyunca bu yükler tahammül edilir durumdaydılar. Ordu, sonraları Mançurya'daki ve Güney Çin'deki başarılarında da sergileyeceği gibi, hâlâ etkili bir savaş gücüydü. Ancak rüşvet ve yolsuzluk sık görülüyordu. Subaylar, adamlarından zorla para alıyorlardı. Dahası, merkezi askeri yönetim her yere yayılmış değildi. Özel Danışma Meclisi başkent çevresini denetleyebiliyordu ama pek çok diğer yöreyi neredeyse özerk olan yerel şubeler yönetiyordu.[72]

Geleneksel Moğol ordusunda etkili olan bazı kurumlar, Kubilay Çin imparatoru olduktan sonra da etkilerini sürdürdüler. Cengiz'in korumaları olan keşikleri Kubilay da tuttu ve onlara ayrıcalıklar tanıyıp, özel ödüller verdi. Keşiklere katılanlar genellikle seçkinlerdi ve devlet içindeki konumlarını da korudular. Kubilay, askere aldığı Çin güçlerini dengeleyebilmek için onlara gerek duyuyordu. Bu yüzden de kendisi ve saray halkı için koruma olarak Çinlilere değil, keşiklere güveniyordu.[73] Benzer biçimde, topraklarındaki garnizonlar da Moğol egemenliği sağlanması gerektiğini

sezmişti. Başkentteki, sınırdaki, İç Asya'daki ve Çin içinde tehlike olasılığı içeren bölgelerdeki garnizonların başında Moğol komutanlar kaldı.

Kubilay ayrıca ordu levazımının da Moğolların elinde olması gerektiğini öngörmüştü. Bir bambu tekeli oluşturdu. Bunun nedeni gelir elde etmek değil, bambunun izinsiz silah yapımında kullanılmasını engellemekti. Bambudan yay ve ok yapıldığı için, kullanımı Moğol yönetiminin sıkı denetimi altındaydı ve Çinlilerin bambu alıp satmaları kesinlikle yasaktı.[74]

Kubilay, atların savaş değerinin de farkındaydı ve at elde etmek için mantıklı bir düzen kurulması gerektiğini biliyordu. Artık bazı Moğollar yerleşik düzene katıldıkları için, at yetiştirmek konusunda Çinlilerin yaşadığı sıkıntılarla yüzleşiyorlardı. Kubilay'ın topraklarını genişletebilmek ve düşmanlara karşı savunabilmek için güvenilir savaş atı kaynaklarına gereksinimi vardı. Bu yüzden bir "at idaresi" kurdu ve atları koruyacak yönetmelikler oluşturdu. Hem kendi atlarını hem de posta menzil istasyonlarının ve imparatorluk korumalarının atlarını beslemek üzere İmparatorluk Seyisliği'ni kurdu.[75] Sarayın buyruğuna göre halk, elindeki her yüz attan birini yönetime vermek zorundaydı. Kubilay ayrıca, at satın alma hakkını da elinde tutuyordu ve o talep ettiğinde at sahipleri hayvanları resmi fiyat üzerinden kendisine satmak zorundaydılar. Hatta bir keresinde, karşılığını bile ödemeden at aldı[76] ve bunu da şöyle meşrulaştırdı: "Budacı keşişlerin, Hıristiyanların, Taocuların, Kuzey Çin'deki Müslüman hocaların atlarına el konuldu... Tapınaklarında oturan keşişlerin ve Taocuların ata neden ihtiyacı olsun ki?"[77] Atlarını saklayan Çinli aileler de, Kubilay'ın düşmanlarına satmak üzere sınırdan at kaçıran Müslüman tüccarlar da ağır cezalar görüyorlardı. Kubilay'ın gözünde bu kaçakçılığın önlenmesi zorunluydu.

Kubilay ve Yasal Düzen

Kubilay, yasalarda düzenleme gerektiğini en başta fark etmişti. Cürçenlerin Cin Hanedanı'ndan kalma yasaları bunları geçici olarak kullanıp 1271'de bıraktı. Güvenilir danışmanları Yav Şu ile Şı Tien-dzığ'dan Çinli tebaaya uygun yasalar yapmalarını daha 1262 yılında istemişti.[78] Bu yeni yasalar 1264'te hazırdı ama 1271'e dek Cin yasaları yürürlükte kaldı. Bu tarihten sonra bile yeni yasa uygulamaya geçmedi. Ancak Çin-

lilere Moğol yasaları da dayatılmadı. Yönetime ya da mahkemelere gelen davalarda 1260 ile 1271 arasındaki uygulamalar içtihat olarak kullanıldılar. Ancak bu kararları Moğol geleneği, yasaları ve uygulamaları elbette etkiledi. Görünüşe göre Moğollar ve Kubilay, Çin yasalarına hoşgörü ekleyip, onları yumuşattılar. Cezası idam olan yüz otuz beş ağır suç bulunuyordu ve bu da Song yasalarındakinin yarısıydı. Ayrıca, Kubilay'ın ilk yıllarında yıllık idamların sayısı da, bu cezaya nadir başvurulduğunun kanıtıdır. Örneğin; 1263 yılında yedi kişi, 1265'te kırk iki kişi, 1269'da da yine kırk iki kişi idam edilmişti ve muhalefetin gücüyle dönemin şiddet oranı düşünülürse, bu sayı oldukça düşüktü.[79] Çin tarihinde sık görüldüğü üzere, imparator idam cezalarını gözden geçirirdi ve Kubilay da bu sorumluluğu çok ciddiye alıyordu. Bir keresinde, ciddi sayıda mahkûmu idam cezasına çarptıran memurlarını şöyle azarlamıştı: "Mahkûmlar koyun sürüsü mü? Durup dururken nasıl idam edersiniz? Köle edilmeleri ve kevgirle altın toplamaya gönderilmeleri daha uygun düşer."[80]

Kubilay, kendi siyasi düşmanlarını bile içeren aflar yayımladı. Moğol geleneğine uydu ve suçluların hükümete para ödemesi karşılığında cezalarından kurtulmalarına izin verdi. Bu tür paraya çevirme uygulaması, Moğol yasalarının belirgin özelliğiydi. Kubilay'ın hükmünde para cezaları ağır suçlara bile biraz yayıldı. Bu tarihlerden sonra da Moğollarda sık görülen cezayı paraya çevirme yöntemi Çin adalet düzeninin bir parçası haline geldi. Davaların görülme yöntemi de bazı Moğol uygulamalarını içerecek biçimde değiştirildi. Çoğu dava yerel görülüyordu ama ciddi davaların kararlarının eyalet yönetimince hatta merkezi yönetimce onanması gerekiyordu. Bunun nedeni, sanığın haklarının suistimal edilmediğinden emin olmaktı.

Kubilay'ın yasal sistemi hakkındaki bilgimiz, bu düzenlemelerin ve geleneklerdeki değişimlerin gerçekten daha merhametli ve esnek bir düzene dönüp dönüşmediği kararını verebilmemiz için yeterli değil. Yasal yeniliklerin uygulamada ne kadar etkili olduklarını anlayabilmemiz için daha çok araştırma yapılması gerekiyor. Kubilay'ın bir yasal düzenleme kurulmasını desteklediğini ve bunun içinde hem Moğol, hem Çinli unsurlar bulunmasını istediğini tartışmasız bir gerçek olarak biliyoruz. Aklındaki yasal fikirler de eskiden Çin'de bulunanlardan daha esnek ve hoşgörülüydü. Bu düzen Moğolları biraz kayırıyordu ama Çinlileri aşırı kısıtlıyor ya da ayrımcı davranıyor değildi.

Böylece, Kubilay 1260'ların ortasında Kuzey Çin'de tutarlı bir toplumun temellerini oturtmuş oldu. Kardeşi Arık Buka ve Çinli isyancı Li Tan ile mücadele ederken, bazı temel sorulara da yanıt vermiş oldu ve Çin hakkındaki planları belirsizlikten kurtulmaya başladı. Köylünün, esnafın ve tüccarın çıkarlarını koruyacak kurumlar ve yöntemler geliştirdi. Çinliler için sabit vergi oranları ve sorumluluklar belirledi. Ticareti yaygınlaştırmak için kâğıt paranın kullanımını destekledi ve topraklarındaki iletişim ve ulaşımı geliştirmek için posta menzil istasyonları kurdu. Çinlilerin itibar etmediği ve katkılarının karşılığını da pek vermediği hekimler, bilginler ve başka meslekler, Kubilay'ın sarayında ödüllendirildiler. Ayrıca Moğol ve Çinli unsurları birlikte barındırabilen askeri ve yasal sistemler geliştirmeyi de başardı. Sonuçta birbirine hiç benzemediği için sıkıntı yaratan Moğol ve Çinli unsurları kısmen uzlaştırmayı başardığı söylenebilir.

Kubilay ve Konfüçyüsçüler

Kubilay, ülkeyi yönetmek için Konfüçyüsçü Çinlileri kazanması gerektiğinin farkındaydı. Bu desteği elde etmek için attığı adımlardan biri, başkentini Kuzey Çin'e kaydırmak oldu. Çin kaynakları bu yeni başkentin yapılmasını danışmanı Liu Binğ-conğ'a bağlarlar.[81] Bu kaynaklara göre, kentin yerleşim planı, Cov-li adıyla bilinen eski bir metinde tanımlanan ideal başkente bağlı olarak yapılmıştı. Liu'yu bu planın arkasındaki yaratıcı güç olarak, Kubilay'ı da basitçe bu plana icazet veren hükümdar olarak betimlerler. Ancak, Kubilay'ın başkentini topraklarındaki en kalabalık ve tartışmasız en hızlı gelişen bölgeye yapmasının önemini kendi kendine fark edemeyeceğini düşünmek pek de akla yatkın değildir. Elbette bunun altında yatan simgesel anlamın farkındaydı ve bunun için Çinli danışmanına pek ihtiyacı varmış gibi de görünmüyor.

Kubilay, 1266 yılında bugünkü Pekin yakınlarında bir başkent yapılmasını buyurdu.[82] Çinliler kente ilk olarak, Cin Hanedanı döneminde Conğ-du (merkez başkent) adını vermişlerdi, 1272 yılından sonra Çinliler tarafından Ta-tu (büyük başkent), Türkler tarafından Hanbalık, Moğollar tarafından da Daydu adıyla anıldı.[83] Yeni kurulacak Çin kentlerinin yeri aslında toprak falı (*Fıng-şui*) yöntemiyle belirlenirdi.[84] Ancak

Conğ-du kenti zaten kurulmuş durumdaydı ve yeni kent, Cin Hanedanı başkentinin hemen kuzeydoğusunda olacaktı. Ayrıca, çoğu Çin kentinin kuruluşundan farklı olarak, bu yeni kenti kurmak için yabancı ustalar tutuldu.[85] Hatta projenin başında bile bir Müslüman vardı.[86] Yine de kentin genel duygusu Çinliydi ve planlayanlar binaların çoğu için Çin mimari tarzını seçtiler. Kubilay, gelenekçi Çinli bilginlerin ve Konfüçyüsçülerin, Ta-tu'yu, onun çabalarının bir simgesi olarak görmelerini istiyordu.

Başkenti için yerli Çinli hanedanların kullanmadığı bir bölgeyi seçmişti. Geleneksel Çin başkentleri olan Siyan (bugünkü Şensi bölgesinde), Lo-yanğ ve Kay-finğ (ikisi de bugünkü Honan eyaletinde) kentlerinin üçü de Sarı Irmak'ın ya da kollarından birinin üzerindeydi. Bugünkü Pekin'e göre de oldukça güneydeydiler.[87] Cin Hanedanı başkentini Conğ-du'da kurmuştu ama onların da hükümdarları Çinli değil, Cürçen idi. Kubilay da Çinlilerin uygulamasının dışına çıktı ve başkentini onların uygarlığının beşiğinden uzakta kurdu. Bunu yapmasının bir nedeni, topraklarını Çin'den ibaret görmüyor olmasıydı. Geleneksel anavatanı olan Moğolistan'a da egemen olabilmek için başkentini geleneksel Çin başkentlerinden çok daha kuzeye kurmuştu.[88] Kuzeyde böyle bir yönetim merkezi kurması, kulağının anavatanında olabilmesini ve hükmünün oralara da uzanabilmesini sağlayacaktı. Başkentinin yerini seçerken başka kaygıları da vardı. Kentin doğal savunmasının güçlü olması, ayrıca topraklarının tümü için bir iletişim, ulaşım ve ticaret kavşağı görevi görebilmesi gerekiyordu. Bunun dışında yeterli su ve yiyecek kaynaklarına sahip olması önemliydi.[89] Conğ-du'nun en büyük sıkıntısı, tahıl kaynaklarının yetersiz olmasıydı, Kubilay da bununla başa çıkmak için güneyden tahıl ithal etti. Bu erzakı taşıyabilmek için zamanla Büyük Kanal'ı başkente kadar uzattı.

Çin kaynaklarında adı Ye-hey Die-ır olarak geçen Müslüman mimar ve yardımcıları 1267 yılında Kubilay'ın yeni başkentini yapmaya başladılar. Kent dikdörtgen biçimde olacaktı, çevresinde 28.600 metrelik dolgu topraktan sur bulunacaktı.[90] Bu dış surun içinde iki iç sur bulunacaktı ve bunlar da İmparatorluk Kenti'yle Kubilay'ın yaşadığı yeri ve sarayları çevirecekti. Tamamlandığı zaman İmparatorluk Kenti'nin surları Kubilay'ı ve maiyetini iç surların içinde yaşayan devlet adamlarından da, dış surlarla çevrili olan Çinlilerden ve Orta Asyalılardan

da ayıracaktı. Gav-liang, Cin-şuği ve Tong-hui ırmakları kentin içinden kıvrılıyordu ve "daha önceki başkentlerin hepsinden daha çok" suyu İmparatorluk Kenti'ne taşıyorlardı.[91] Kent, kuzey-güney ve doğu-batı eksenlerinde simetrikti. On bir kapıdan giren yolları iç kente uzanıyordu.[92] Caddeler o kadar genişti ki, "dokuz atlı yan yana dörtnala gidebiliyordu."[93] Güneydeki, batıdaki ve doğudaki üç ve kuzeydeki iki kapıda, tehlikeli bir durumda önceden uyarıda bulunabilecek üç katlı kuleler vardı. Doğu surlarının yakınında Kubilay'ın İranlı yıldızbilimcileri için yapılmış gözlemevi bulunuyordu.[94] İmparatorluk Kenti içindeki yabancı elçileri ağırlama salonu, kağanın ikametgâhı, eşleriyle cariyelerinin yaşadığı bölümler, ambarlar, genç veliahtların eğitildiği Bilginler Evi (Çince *Şüe-şi Yüan*) ile diğer kamu binaları, Tang Hanedanı ve önceki dönemlerle belirgin benzerlik gösteriyordu. Geleneksel Çin başkentlerinin bir başka ortak özelliğine uygun olarak, en önemlisi *Bey-hay* Parkı olmak üzere, İmparatorluk Kenti'ni çaprazlama kesen göller, bahçeler ve köprüler vardı.

Yine de bazı binalarda Moğol etkisi görülüyordu. Örneğin Kubilay'ın odasındaki kakım kürklerden perde ve paravanlar, Moğolların avcılığını ve kır yaşamını anımsatıyordu. Giriş salonundaki bir kürsüde iki kaplan uzanmıştı ve "bir mekanizma yoluyla, canlıymış gibi kıpırdayabiliyorlardı."[95] İmparatorluk parklarına Moğol yurtları gerilmişti ve Kubilay'ın oğullarıyla yeğenleri sarayda değil, bu çadırlarda yaşıyorlardı. Kubilay'ın eşlerinden birinin doğumu yaklaşınca, bu çadırlardan birine alınırdı.[96] Kırsal mirasını anımsatan son örnek de, kendi isteğiyle kişisel sunağı için anavatanından getirilmiş olan toprak ve çimdi.[97] Ancak bu Moğol dokunuşları bir yana, asıl etki belirgin biçimde Çinliydi. Desenlerinde Anka kuşları ve ejderler vardı, süslemeler Çin tarzı ipek ya da yeşimdendi. Tepeler, saraylar, çardaklar, köprüler ve parklar da bir Çin kentindeki gibi düzenlenmişlerdi.

Kentteki Çin etkisinin herhalde en önemli belirtisi, Kubilay'ın sarayının yakınında yapılmasını istediği tapınaklardı. Özellikle de Büyük Tapınak (Çince *Tay-miav*, "Atalar Tapınağı"), Konfüçyüsçü seçkin kesimin desteğini almayı ne kadar istediğini gösteriyordu. Çin yaşam görüşünde atalara saygı, büyük yer tutuyor, Büyük Tapınak'ın yapılması da Kubilay'ın atalar inancıyla ilgili törenlerin sürmesini sağlayacağını gösteriyordu. Tutucu Moğolları yabancılaştıracağı için kendisi kişisel ola-

rak ilgilenmese de, Çinlilerin atalar kültünü desteklemeyi planlıyordu. Bu konuda itiraz gelmişse bile, Kubilay'ın üstesinden geldiği anlaşılıyor.

Büyük Tapınak'ın yapılmasına Kubilay'ın bir başkent inşası önermesinden bile önce başlanmıştı.[98] Çalışmalar 1263 yılında başladı. Kubilay ertesi yıl kendi ataları için de tabletler hazırlattı. 1266 geldiğinde ataları için sekiz bölüm hazırlanmıştı ve her birinde bir atasının tableti bulunuyordu. Bir odada büyük büyük ataları Höelün ve Yesügey, ikincisinde Cengiz (ölümünden sonra *Tay-dzu* unvanı verilmişti), dördünde Cuci, Çağatay, Ögedey ve Tuluy (*Rui-dzong* unvanı verilmişti), son ikisinde de Kubilay'dan önceki Ulu Kağanlar olan Güyük (Dinğ-dzonğ) ve Mengü (Şien-dzonğ) vardı.[99] Tabletler odalara konduktan sonra atalar inancının gerektirdiği törenler ve kurbanlar yapıldı. Kubilay, ataların insanların işlerine karışabilecekleri ve önemli konularda onlara danışılması gerektiği yolundaki Çin inancına uyuyordu ama bu törenlere pek katılmadı. Kendi yerine vekil olarak Çinli danışmanlarını ya da veliahtlarını gönderdi.

Kuşkusuz yine aynı dürtülerle, Doğa güçlerine adanmış sunaklar ve törenler de yaptırdı. Herhalde en önemlileri, 1271'de yapılmış olan Toprak (*Şığ*) ve Tahıl (*Ci*) sunaklarıydı. Yapılışlarının birinci yılında Kubilay bu sunaklarda yıllık kurbanlar verilmesini istedi.[100] Bu törenlerde kendisi pek bulunmadı. Vekil olarak Çinli memurlarını gönderdi. Bu sunaklardaki simgeler de açıkça Çinliydi. Örneğin Toprak Sunağı'ndaki renkler, Çin kozmolojisindeki beş unsura bağlanmış olan yeşil, kızıl, ak, kara ve sarıydı.

Yönetici bilgin seçkinlerin desteğini almayı amaçlayan bir diğer tapınak da Konfüçyüs'e adanmıştı.[101] Büyük Çinli bilge için saray temsilcileri törenler ve sunular düzenlediler. Bu bölümde daha sonra göreceğimiz gibi, Kubilay Konfüçyüsçülüğü benimsememişti. Budacılık ve şamanlık ona hâlâ daha çekici geliyordu. Yine de Konfüçyüsçüleri desteklemesinin öneminin farkındaydı.

Demek ki Tu-tu kenti, önceki Çin kentlerinin önemli öğelerine bağlı olarak yapılmıştı. Moğollar çadır obalarından yeni yeni çıkıyorlardı, daha önce sabit yerleşimlerde yaşamışlıkları yoktu. Doğal olarak en yakındaki uygarlık olan Çin'i örnek aldılar. Kentlerin tasarımında Moğol unsurlar bulunuyor olsa bile, baskın etki Çinliydi. Bunun çarpıcı örneklerinden biri, Karakurum'da yapılmış olan taş kaplumbağalardır. Kaplumbağalar üzerine yerleştirilmiş dikilitaşlarda atalara ya da eski kahra-

manlara övgüler yazılması, Çin'in her yerinde görülen bir uygulamaydı. Moğollar bu fikri ödünç aldılar. Hatta 14. yüzyılda bir Çin ordusunun yok ettiği Karakurum'dan geriye kalan tek tük yapılar arasında bu kaplumbağaların temelleri de bulunmaktadır.[102]

Ta-tu, Çin tarzı başkent olunca, başlangıçtaki yaz başkenti olan Şanğ-tu, şaman törenlerinin yapıldığı ve Moğol yaşam tarzının sürdüğü bir yer oldu ve Kubilay için de gerçek bir başkent olmaktan çıkıp, av köşküne dönüştü. Marco Polo geldiğinde Şanğ-tu artık bir av korusuydu.[103] Yerleşik devlet kurumları da bulunmadığı için Şanğ-tu, Moğol kağanının Çin İmparatoru olarak sürmesi gereken yaşam tarzından kaçabileceği bir rahatlama yeri görevi de görüyordu.

Yine de Ta-tu ve Çinli bağlantıları odaktaydı. Herhalde ortalama çalışanların çoğu Çinliydi ama kentin yapımından sorumlu olarak adı geçen mimar başı Müslüman Ye-hey Die-ır da dahil olmak üzere yabancı ustalar da vardı. Planlamada pek çok başka Müslümanın ve yabancının da adı geçiyordu. Yabancılar başkentin yapımına büyük katkılarda bulundular ama tasarımın da yapımın da asıl işini ve sorumluluğunu Çinliler üstlendi.[104]

Kent şaşırtıcı bir hızla kurulmuştu. İşçilerin temel kazmaya başladığı 1267'nin sekizinci ayından bir yıl sonra İmparatorluk Kenti'ni çeviren sur bitti. 1271 Martı'nda İmparatorluk Kenti'nin içini yapmaya başladılar. Emirlerine 28.000 amele verildi.[105] 1274'ün ilk ayı geldiğinde Kubilay, İmparatorluk Sarayı'nda ilk ziyaretçileri huzuruna kabul etti.[106]

Kubilay, Çinlileri kazanabilmek için Konfüçyüsçü bir imparator görüntüsü vermek istiyordu. Bunu yapmasının yolu da Çin'de daha önce hanedan kurmuş olanlara benzer hareket etmekti. Hanedanın adı çok önemliydi. Kubilay'ın seçtiği ad, hükümdarlığının eğilimini ortaya koyar. Simgesel olarak zengin, Çince bir ad seçerek, Çin geleneğinin bir parçası olmak isteğini de dile getirmiş olurdu.[107] Moğolca bir ad seçecek olursa, Çinlilerden destek göremezdi. 1271 yılında Liu Binğ-conğ'un da önerisiyle, hanedanı için Çince "Yüan" adını seçti. Yüan'ın sözcük anlamı "köken" idi ama çağrıştırdığı yan anlam daha önemliydi. *Değişimler Kitabı*'nda [*I Cinğ*] Yüan sözcüğü, "evrenin kökeni" ya da "temel güç" olarak tanımlanıyordu. Bu nedenle hem Çin geleneğindeki klasik eserlerden biriyle hem de o gelenek içindeki temel kavramlardan biriyle doğrudan ve yakın bir bağlantısı vardı.[108]

Geleneksel Çin imparatorları için yaşamsal önemi olan bir konu da Konfüçyüsçü törenlerdi. Kubilay, ataları için Büyük Tapınak'ta tabletler yaptırarak Konfüçyüs'e, toprağa, dağlara ve ırmaklara sunaklar hazırlayarak zaten Konfüçyüsçü inanca uymuştu. Çin imparatorunun tarım toplumu için çok önemli görevlerinden biri de, takvim oluşturmaktı. İnsanoğlunun doğa ile bağlantısı olarak algılanan imparatorun ekim ve hasat konusunda yardımı olacak bir takvim oluşturma görevi de vardı. Kubilay, 1137 yılından beri Cin Hanedanı tarafından kullanılan bir takvimi devralmıştı. İranlı yıldızbilimci Cemalettin'in 1267'de Çin'e gelmesinden sonra, Kubilay'ın buyruğunda tutarlı bir takvim oluşturabilecek bir yıldızbilimciler topluluğu oluştu.[109]

Konfüçyüsçü bir imparatorun bir başka görevi de müzik ve dans törenlerini desteklemekti. Eski Çinliler, doğru uygulanan müzik ve dansın doğa güçlerini etkileyebildiğine inanıyorlar ve sarayın bu törenleri aksatmasının sellere, depremlere, kuraklığa ya da benzeri felaketlere neden olabileceğine inanıyorlardı. Konfüçyüs bile törenlerin "eğitimde diğer her şeyden önemli" olduğunu söylüyordu. Erdemi yüceltiyordu; beylerin diğer beyleri sevmesini sağlayan, hem de küçük insanları yönetmeyi kolaylaştıran Yol'un özünde de törenler vardı.[110] Konfüçyüsçü imparatorun görevi bu törenlerin sürmesini sağlamaktı ama Cin Hanedanı 1234'te yenildiğinden beri bu törenler bırakılmıştı. Çin kaynakları, geleneksel törenlerin yeniden başlamasını sağladığı için Liu Bing'i överler. Çin'in Moğol hâkimlerinin sarayda müzik ve dansı yeniden başlatmalarını 1269'da Kubilay'a önerdi.[111] Bir başka Çin kaynağına göre, Yav Şu 1262'de müzik ve dansın geri getirilmesinde ısrar etmişti ama genellikle bu teklifi götüren kişi Liu olarak kabul edilir.[112] Kubilay kabul etti ve Liu'ya bu saray törenlerinin yeniden başlaması için gerekenleri yapmasını buyurdu. Liu da bir önceki hanedanın törenlerini incelemek için birçok Konfüçyüsçü bilgini atadı. Araştırma tamamlandığında, Moğol sarayına uygun dans ve müzikleri belirlemişlerdi. Herhalde hepsinden önemlisi bu törenleri iki yüzden fazla seçilmiş Moğol'dan oluşan bir gruba öğretmeleri ve onların da bu Çin törenlerini diğer Moğollara aktarmaları buyruğuydu. 1271 yılında Konfüçyüsçü saray müziği ve dansları Kubilay'ın törenlerinin temelini kurdu. Kubilay'ın bu törenleri desteklediğinin bir başka göstergesi de, İmparatorluk Kurbanlar ve Törenler Dairesi'nin kurulmasıydı.[113]

Yine de, sarayda müziğin ve dansın yeniden başlamasını böyle anlatmak, Kubilay'ın etkisini küçültmektedir. Bu kaynaklara göre, onun tek yaptığı şey bilge Konfüçyüsçü danışmanını dinleyip, dediklerini yapmaktan ibaretti. Ancak Moğol hanedanının kayıtlarına göre; daha Liu teklif etmeden önce hatta kendisi Ulu Kağan olmadan bile önce Kubilay, yeni kurduğu merkezi Kay-bing'deki törenlerde kullanılacak uygun müziği belirlemek üzere Song Cov-çın adlı birini atamıştı.[114] Ulu Kağan olduğunda, bu yeni konumuna uygun törenler araması doğaldır. Birisinden destek almaya ihtiyacı olması da pek akla yatkın değildir. Liu'nun teklifi törenler konusunu yeniden gündeme getirmiş olabilir ama Kubilay, Çinliler için dans ve müziğin önemini çok daha önceden zaten fark etmiş durumdaydı.

Kubilay'ın Çinlilerle ilgili konulardaki bilgisi ve hassasiyeti, vâris olarak seçtiği ikinci oğluna karşı tavrından ve ona sağladığı eğitimden de anlaşılabilir. Daha 1243 yılında Kubilay, oğluna bir Çin adı konmasını onaylamıştı. Budacı danışmanı Hay-yün, çocuğa Cın-cin (Gerçek Altın) adını koymuştu.[115] Cın-cin'in birinci sınıf Çin eğitimi almasında kararlı olan Kubilay, danışmanları Yav Şu ile Doğ Mo'yu çocuğa öğretmen olarak atadı.[116] Sonra da Vang Şün (1235-1281) adlı Konfüçyüsçü bir bilgenin oğluna Çin klasiklerini öğretmesini istedi.[117] Bu kişiler çocuğa önce evladın ataya bağlılığını vurgulayan basit bir metin olan *Şiav Cing*'i (Evlatlık Kitabı) öğrettiler.[118] Bunu öğrendikten sonra, daha karmaşık klasikleri okumaya teşvik ettiler ve zaman içinde *Şı Cing*'i (Kasideler Kitabı) ezberlettiler. Devlet görevlisi olan Vang Yün ayrıca Cın-cin'e Çin tarihindeki bazı imparatorların ve nazırların devlet yönetimi hakkındaki görüşlerini özetleyen bir de makale sağladı.[119] Bu metinlerin yanında, Konfüçyüsçü gerçekleri algılamasını sağlayacak ilkeler ve öykücükler de sürekli ona tekrarlandı. Vang Şün, alışıldık bir vaaz verdi: "İnsan yüreği, baskı kalıbına benzer. Eğer kalıp düzgünse, on milyon kâğıt bile bassa hata olmaz. Eğer kalıp bozuksa, kaç kâğıt basarsa bassın hepsi yanlış olur."[120] Vang Yün'ün bu az ama öz saptaması üzerinde Cın-cin'in uzun uzun düşündüğü anlatılır.

Cın-cin, zamanla Çin ülkesindeki diğer inançlarla ve dinlerle de tanıştırıldı. Önde gelen Taoculardan biriyle arkadaş oldu ve bu kişi ondan "kağana [Kubilay]... Taocu öğretiyi açıklamasını" istedi.[121] Sonra Phags-pa Lama'dan ders aldı ve anası Çabi gibi, kendisi de Tibetli Budacının öğretisinden derinden etkilendi. Phags-pa Lama, Cın-cin'e Budacı inancı özetleyen *Sıs-bia-rab-gsal* (Bilinmesi Gerekenler) adında kısa bir yazı yaz-

dı.[122] Kubilay'ın oğluna "Bodisatva İmparator Oğlu" diye hitap etti ki bu da Cın-cin'in Budacılarla giderek gelişen ilişkisinin bir belirtisi olarak görülebilir. Oğlunun Çinlilerden kabul görmesinden memnun olan Kubilay, ona giderek artan sorumluluklar verdi. 1263 başlarında onu Yen Hükümdarı ilan etti ve gelecekte Ta-tu'nun da bulunacağı bölgeyi de kapsayan toprakları yönetimine verdi.[123] Aynı yıl, daha yirmi yaşında olan Cın-cin'e Özel Danışma Meclisi gözetmenliği gibi ağır bir görev verdi. 1273 yılında da artık otuz yaşına gelmiş olan oğlunu veliaht ilan etti.[124] Böylece Kubilay, kendi veliahtını belirleyen ilk Moğol hükümdarı oldu.

Kubilay'ın hanedanına Çince bir ad vermeye de, Çin saray törenlerini geri getirmeye de, Cın-cin'in Çin tahtına hazırlanmasına da kandırılması gerekmemişti. Çin klasiklerine hâkim, gelenekleri bilen, Konfüçyüsçülüğü ve diğer Çin dinlerini Çinli öğretmenlerden öğrenmiş bir Moğol'un, Çinlilerin sadakatini kazanmakta kendisine ne kadar yardımcı olacağını içgüdüsel olarak fark etmişti. Çinli tebaasını çekebilmek için Cın-cin'i bilerek böyle yetiştirdi.

Konfüçyüsçü bilgeleri çekmek için ayrıca, onların düşüncelerine gözle görülür destek verdi. Örneğin Çince eserlerin Moğolcaya çevrilmesini destekledi. Doğal olarak, yönetimde işe yarayacak olan eserleri, özellikle de siyasetnameleri ve tarihleri çevirtti. Pragmatik eğilimi burada açıkça görülür. Çevrilen eserler, hemen ve doğrudan Moğol seçkinlerin işlerine yarayacak olanlardı.[125] Ancak, Çinli bilginlerin desteğini istiyorsa, Konfüçyüsçü metinleri de çevirtmesi gerekiyordu. *Evlatlık Kitabı* ve *Tarih Kitabı* gibi eserler de onun himayesinde çevrildiler. Konfüçyüsçü danışmanlarından biri olan Çin Di-şiu (1178-1235), Song Hanedanı'nın Yeni-Konfüçyüsçü bilgini Cu Şi'nin gündelik yönetim üzerine yazdığı, *Ta-şüe Yen-i* adlı eseri çevirdi.[126] Bu metinleri Moğol seçkinlere sunarak Konfüçyüsçü fikirlere saygısı olduğunu ve söylediklerine de karşı olmadığını Çinlilere göstermiş oldu. Desteklediği diğer çeviriler, *Gerçek Kayıtlar* (*Şi-lu*) olarak bilinen Ögedey ve Mengü tarihleriyle kendi yaptıklarının ve buyruklarının derlemeleriydi. Çinlilerin siyasi ve ahlaki tavsiyelerinin çevrilmesini himaye ederek onları etkilemek istiyordu. Ayrıca, düzyazı biçimde olsa da kendi buyruklarını ve yönetmeliklerini de Moğolcadan Çinceye çevirmek için *Han-lin* Okulu'nu kurdu.[127]

Yeni-Konfüçyüsçülüğü destekleyen bilginleri işe alıp himaye ederek, giderek güçlenen bu kesim içinde de kendini sevdirdi. Bu bilginlerin pek çoğu

Moğollara hizmet etmek istemese de bazıları kuzeyli göçerleri "uygarlaştırmak" işini üstlendi. Kubilay'ın sarayına gelen bu Yeni-Konfüçyüsçülerin başında Şü Hınğ vardı.[128] Şü, döneminin en büyük bilginlerinden biri olarak evrensel kabul görecekti. Gençliğinde Yav Şu ve Tov Mo tarafından Yeni-Konfüçyüsçülüğün ana kitaplarıyla ve kavramlarıyla tanıştırılmıştı.[129] Kubilay'ın huzuruna da yine bu iki bilge sayesinde çıktı ve 1267'de İmparatorluk Okulu'nun başına atandı. Okulu yönetirken pek çok ileri gelen Moğol'u ve Orta Asyalıyı eğiterek öğretisini Çin'i yöneten yabancılar arasında yaymayı da becerdi. Kişinin kendini devlete ve topluma adamasını –yönetici Moğolların doğal olarak hoşuna giden kavramlar– salık veren bir öğretmen olarak büyük ün yaptı. Gündelik işlerle ilgileniyor olması, Kubilay'ın ve sarayın ayrıca hoşuna gitti. Diğer Yeni-Konfüçyüsçülerden farklı biçimde, yazılarında ve konuşmalarında dünya dışı konularla uğraşmadı. Moğol sarayındaki başarısının nedenlerinden biri de "doğaüstü konulara ya da 'yukarı seviye' işlere kafa yormaması" idi.[130] Bunun yerine Kubilay'a babacan ve işe yarar önerilerde bulundu.[131]

Çin tarihlerinde anlatılan bir olaya göre, Kubilay, imparatoru eleştirmek söz konusu olsa bile Şü'nün tarafsız ve içten öğüt vermesini istiyordu. Kubilay'ın hizmetine yeni girdiği dönemde, saraydaki en önemli kişi, hiç de alışıldık bilgin devlet adamına benzemeyen Vanğ Vin-tonğ idi. Vanğ, mali konularda uzman, kurnaz bir yöneticiydi. Hatta saraydaki Konfüçyüsçülerin gücünü azaltmak için zekice bir strateji uyguluyordu. Kubilay'dan Yav Şu'yu eğitim sorumlusu, Tov Mo'yu Baş Öğretmen ve Şü Hınğ'ı da veliahtın baş koruması yapmasını istemişti. Böylece onların devlet yönetiminde etkin görevler almalarını engellemeye çalışıyordu.[132] 1262 yılında, damadı Li Tan'ın isyanına karıştığı için Vanğ idam edildi. Sonra da Kubilay Şü'yü çağırdı ve Vanğ aleyhine doğrudan konuşmadığı için onu azarladı:

> Madem sen o zamanlar... [Vanğ'ın kusurlarının] farkındaydın, neden konuşmadın? Böyle davranmanın nedeni Konfüçyüs'ün öğretisi olabilir mi? Yoksa Konfüçyüs'ün öğrettiklerine uymayı beceremediğin için mi öyle davrandın? Olan oldu artık ama bu hataları gelecekte tekrarlama. Doğruysa doğru de, yanlışsa yanlış de.[133]

Kubilay, bu tavrın Konfüçyüsçü danışmanlarının hoşuna gideceğinin elbette farkındaydı.

Hanedan tarihinin geleneklere uygun tarzda yazılmasına itiraz etmemesi sayesinde de, herhalde Konfüçyüsçülerin onayını almıştı. Geçmişe çok vurgu yapan ve karar verirken tarihteki olayları örnek almayı temel edinmiş olan Konfüçyüsçülük, resmi olarak uygun bulunan tarih projelerine çok önem veriyordu. Cin sarayının düşüşünü (1234 yılında) yazmış olan Vanğ O, sönmüş olan Liav ve Cin hanedanlarının kayıtlarıyla, ilk Moğol hükümdarların kayıtlarının derlenmesini önerdi.[134] Tarihi bilmenin bugün için kalıplar çıkarmaya yardımcı olacağını, geçmiş hanedanların erdemlerinin ve hatalarının kendileri için değerli örnekler olacağını söyleyen geleneksel Çin görüşünü tekrarladı. Kubilay'ın da geçmişin büyük imparatorlarının yolunu izlemesi gerektiğini söyledi.[135] Kayıtların düzgün tutulmasını ve arşivlerin yönetilmesini sağlamak için, geleneksel *Han-lin* Konfüçyüsçü Bilginler Okulu ile bileşik bir Tarih Kurumu kurulmasını önerdi.[136] Bu yeni bileşim, "tarih projelerinin tamamlanmasını sağlamak için... anlaşılan *Han-lin* bilginlerinin etkisini kullanmak istiyordu..."[137] *Han-lin Guo-si Yüan* adıyla bilinen bu yeni kurum, kayıtları derlemekle, Liav ve Cin hanedanlarının tarihleri ile birlikte Kubilay'ın Moğol atalarının tarihini yazmakla görevliydi. Çinlilerin tarih yazma hevesini pek de paylaşır gibi görünüyor olmasa da Kubilay Vanğ'ın önerisini kabul etti ve Tarih Kurumu'nun kurulmasına izin verdi. Anlaşılan asıl amacı, Konfüçyüsçülerin bilginliklerini övüyor görünürken, onların devlet işlerinden uzaklaşmalarını da sağlamaktı. Kubilay'ın düşüncesi ne olursa olsun, Vanğ O, Tarih Kurumu için editörler, derleyiciler, bilginler ve müsveddeciler işe aldı.[138] Liav veya Cin tarihleri Kubilay döneminde tamamlandığı gibi müsveddeleri bile bitmedi. Vanğ O ancak *Cin Tarihi* için bir kurgu planı çıkardı. Yine de ilk fikrin geliştirilmesi konusundaki övgüyü Kubilay ve onun danışmanları hak ederler.

Kubilay ve Din

Doğal olarak, Çin'in hükümdarı olarak algılanabilmesi için Kubilay'ın Konfüçyüsçü seçkinlere hitap etmekten ötesini de yapması gerekiyordu. Çin'deki diğer inançların ve dinlerin de gönlünün alınması önemliydi. Kubilay, topraklarındaki bütün dinleri zamanla kazanacak bir siyaset izledi. Çinli bilginlere karşı Konfüçyüsçü sistemi el üstünde tutan bir tavır

takınırken; Tibetli ve Çinli keşişlere karşı coşkulu bir Budacı görüntüsü verdi. Marco Polo gibi Avrupalı konuklarla konuşurken, halkının topluca Hıristiyan olması fikrinden dem vurdu. Müslümanlara karşı ise hami rolü üstlendi. Böyle bukalemun benzeri değişimler sayesinde ırk ve din açısından büyük çeşitlilik gösteren ülkesini yönetmeyi becerdi.

Kubilay'ın etkilemeyi istediği kesimlerden biri de Müslümanlardı. 1261 yılından itibaren devlette görev verilen Müslüman sayısı giderek arttı ve bunlara özel ayrıcalıklar tanındı. Örneğin, Müslümanlar düzenli vergiden muaflardı.[139] Saray, Müslümanların işine nadiren karışıyordu. Hem Çin, hem Fars kaynaklarında Müslüman yerleşimlerinden sık söz edilir.[140] Kubilay'ın Kay-biñ'deki yaz başkentinde de, Ta-tu'daki resmi başkentinde de Müslümanlar yaşıyordu.[141] Bunların bazıları, Kubilay'ın el üstünde tuttuğu zanaatkârlık, tüccarlık ve mimarlık gibi mesleklerin mensubuydu.

Kubilay, genellikle kendi kendini yöneten bir toplum olan Müslümanlara hoşgörü gösterdi ve onları zaman zaman ödüllendirdi. Toplumun başında çoğunlukla şeyhülislam (Çince *hui-hui tay-şı*) bulunuyordu ve Moğol yetkililerle aracılık görevini üstleniyordu. Müslüman yasalarını ve töresini kadı (Çince *hui-ciav-tu fa-guan*) yorumlardı. Müslüman mahallelerinin kendi pazarları, hastaneleri ve camileri vardı.[142] Kubilay, Müslümanların sünnet ve domuz eti yememek gibi kurallarına çok kısa bir dönem dışında müdahale etmedi. Moğolcayı ve Çinceyi de onlara dayatmadı. Müslüman kesim Arapça, Farsça ve Türkçe konuşmayı sürdürdü. Kubilay'ın Müslümanlara karşı bu cömert siyaseti izlemesinin nedeni, Çin'i yönetmesine yardımcı oluyor olmalarıydı. Asya'nın geri kalanıyla ticaret yapıyor, vergi memurluğu ve mali danışmanlık görevlerini üstleniyor, Kubilay'ın Çinli danışmanlara ve memurlara daha az gerek duymasını sağlıyorlardı. Konumlarını ve güçlerini sürdürebilmek için Yüan sarayına doğrudan bağımlı oldukları için Müslümanlar, Çinlilerden daha sadık görünüyorlardı.

Kubilay'ın onları kayırması meyve verdi. Ünlü Said Ecel Şemsettin (Çince *Say-dien-çi Şan-si-diñ*) gibi birçok etkili Müslüman sarayda hizmet verdi. Buhara'nın ünlü ailelerinden birinden gelen Said Ecel, Cengiz'in Orta Asya seferleri sırasında bin atlı adamının başında teslim olmuştu.[143] Onu esir eden Moğollar, belli ki yeteneklerinden ve sadakatinden etkilenmişlerdi çünkü tesliminden kısa süre sonra ona önemli görevler vermeye başladılar. Mengü, onu Yen-ciñ gezici uzlaşma heyetinin yöneticisi yapmıştı.[144] 1260 yılında Kubilay, Yen-ciñ'de Uzlaşma

Heyetlerinin Yerel Yöneticisi yaptı ve bir yıl sonra da Merkez Mabeyn Dairesi'nde görev verdi.[145] Bu görevlerde başarılı olduğu anlaşılıyor, çünkü 1264 yılında Kubilay onu bugünkü Şensi, Kansu ve Siçuan'ın büyük bölümünü içeren bölgenin başına getirdi. Burada yaptığı nüfus sayımı sayesinde daha çok evin vergi ödemesini sağlamasıyla ve ordusunu yeniden düzene kavuşturmasıyla övüldü.

Kubilay, 1258 yılında Taoculara karşı müzakerelerinden beri desteklediği Budacılara da hitap etti. Ağabeyi Mengü'nün yerine tahta geçtiğinde, zaten Çin Budacılığının pek çok okuluyla, özellikle de Çan Budacılığı öğretisiyle tanışmış durumdaydı. Ancak Çan düşüncesi çapraşıktı ve Kubilay'ın aradığı somut ve pragmatik uygulamalara uygun değildi. Öte yandan Tibet Budacılığı, siyasi amaçları için en uygun araçtı. Moğol hükümdarların tahta geçmesini meşrulaştırabiliyordu. Büyüye, renklere ve törenlere yaptığı vurgu da Kubilay'a hitap ediyordu ama asıl çekici yönü, siyasetle iç içe olmasıydı. Tibetli Budacı mezheplerin çoğu, geleneksel olarak devlet işlerinde rol oynamıştı. Dini önderleri, aynı zamanda siyasi yöneticileriydi ve manastırları da çoğunlukla yerel güç merkezleriydi. Tibetli mezhepler, Çan Budacılarına kıyasla siyasetin çok daha içindeydiler.

Tibetli Saskya mezhebinden Phags-pa Lama, Kubilay'ın meşru Çin hükümdarı olarak algılanma tutkusunu desteklemeye uygun bir kişiydi. Moğollarla uzun zamandır süren ilişkisi sırasında onların değerlerini sindirmişti. Öte yandan, Saskya mezhebinin önde gelenlerinden birinin yeğeni ve kendisi de Budacı bir keşiş olduğu için, Tibetli Budacılar arasında hayranlıkla karşılanmasa da saygı ve hürmet görüyordu. Kubilay'ın diğer Tibetli müttefiki olan Karma Pakşi ise Arık Buka'nın Kubilay'a karşı mücadelesine destek vermekle suçlandığı için, bu sözde "mucizeler yaratan" kişiye artık güvenemezdi.[146] Phags-pa Lama çok daha güvenilir görünüyordu.

Kubilay iktidarı ele geçirdiği gibi, Phags-pa Lama'yı unvanlar ve ödüllerle pohpohlamaya başladı. 1260 yılında Tibetli keşişi Eğitim Nazırı (*Guo-si*) olarak atadı ve ertesi yıl da onu bütün Budacı keşişlerin başına geçirdi.[147] 1264 yılında, Budacı manastırlara vergi muafiyetleri tanıyan, "inci belge" olarak bilinen belgeyi hazırladı.[148] Kubilay'ın Phags-pa Lama'yı çok teşvik etmesine aslında gerek yoktu, çünkü o zaten Moğolları o kadar özümsemişti ki, Moğol giysileri giydiği için kendi

halkından tenkit bile görüyordu. Yine de Kubilay, Phags-pa Lama'nın sadakatini sağlamak için uğraşmayı sürdürdü. 1264 yılında Tibet'i yönetip, Budacılarla ilişkileri düzenlemek için *Dzong-cıg Yüan*'ı (Genel Düzenlemeler Dairesi) kurdu ve Phags-pa Lama da bu kurumun ilk müdürü oldu.[149] Bir yandan da evlilikler yoluyla iyice yakınlaştılar. Phags-pa Lama'nın küçük kardeşi, daha sonra yeğeni ve sonra da onun oğlu, Moğol hanedanından kızlarla evlendiler.[150]

Kubilay son aşamada, Phags-pa Lama'ya ve onun yandaşı olan Saskya mezhebine Tibet'in sembolik yöneticiliğini verdi. 1264-1265 yıllarında Kubilay, yerel halkı Moğol hükmüne ikna etmek üzere Budacı keşişi Tibet'e yolladı. Kendisi de Moğol sarayında bulunan küçük kardeşi Pyag-na Rdo-je Lama da Tibet'e gitti ve Moğollar ona "Bütün Tibet'in Başı" (Tibetçe *Bod-spi Steng-du Bkos*) unvanını verdiler.[151] İki kardeşin sorumluluklarının nasıl ayrıştığı pek belli değildir. Belki de Kubilay, bütün imparatorluktaki Budacıların başı olan Phags-pa Lama'nın Çin'de kalmasını, kardeşinin ise kendisinin Tibet'teki ajanı olmasını istemişti. İki kardeşe Tibet ile ilgili çakışan yetkiler vermesinin nedeni ne olursa olsun, bu düşünce pek işe yaramadı, çünkü Pyag-na Rdo-je Lama 1267 yılında aniden ve zamansız öldü. Saskya'nın en büyük rakibi olan Brigungpa mezhebi bu ölümü fırsat bilip rakip mezhebe ve Moğol hükümdarlarına karşı ayaklandı. Kubilay, isyanı bastırmak üzere kuvvet gönderdi ve 1268 yılında Moğol egemenliği yeniden sağlandı. Kubilay da aynı yıl içinde Tibet'te Moğol ağırlığını gerçekten dayatmaya başladı. Nüfus sayımı yaptırıp posta düzeninin kurulmasını istedi.[152] Kaynaklarda Tibetlilere yüklenen ek görevler hakkında pek bilgi olmadığı halde, Kubilay'ın onlar için özel bir vergi ve ordu düzeni de kurduğu anlaşılıyor. 1268 yılında kurduğu yönetim yapısına göre, Saskya mezhebinden bir kişi (o günlerde Phags-pa Lama) Devlet Başkanı olacak ve Tibet'tekiler dahil bütün imparatorluktaki Budacıları yönetecekti ama Çin'de yaşayacaktı. Buna ek olarak, Moğollar Tibetli bir devlet adamı (Tibetçe *dpon-cın*) seçeceklerdi ve bu kişi de orada yaşayarak Tibet'i yönetecekti.[153]

Kubilay'ın Phags-pa Lama'dan ve yandaşı Budacılardan beklediği karşılık, dini meşruiyetini sağlamalarıydı. Tibetli Budacı, kendi üzerine düşeni gerçekten yerine getirdi. Devlet yöneticileriyle dini önderler arasındaki ilişkileri düzenlemek için, din ve devlet kurumlarının yetki alanlarını ayırdı. Bu ayrımı şu yöntemle yapmaya çalışıyordu:

> Dünyevi ve ruhani kurtuluş... bütün insanların ulaşmaya çalıştığı bir şeydir. Ruhani kurtuluş, sıkıntılardan bütünüyle ayrılmaktır, dünyevi kurtuluş ise gündelik rahatlıktır. İkisi de çiftli düzene dayanır, bu düzen de din ile devlet işleridir... Dini düzeni lama, devlet düzenini de hükümdar sağlar. Rahibin din öğretmesi, hükümdarın da herkesin barış içinde yaşayabileceği bir düzen sağlaması gerekir... Din ve devlet başkanları eşittir ama işlevleri farklıdır.[154]

Phags-Pa Lama, hamisi olan Kubilay'a diyetini ödemek için, onu Budacılığın panteonuyla ilişkilendirdi. Kubilay, Bilgeliğin Bodisatva'sı olan Manjusri ile birlikte tanımlandı ve "aydınlanmış kişinin" yeniden vücut bulması olarak algılandı.[155] Aynı yolu izleyen Moğol kaynakları da Kubilay'ı "Bilge Han" olarak tanımladılar.[156] Phags-pa Lama ve diğer Tibetli Budacılar Kubilay'ı tanrılaştırırken, onu Budacı öğretideki Evrenin Hâkimi (Sanskritçe *Çakravartin*) olarak anlattılar.[157] Büyük olasılıkla Phags-pa Lama tarafından o günlerde yazılmış ve Moğolcaya *Çagan Tüke* (Beyaz Tarih) adıyla çevrilmiş bir eserde, Kubilay hem bodisatva hem de büyük bir hükümdar olarak gösteriliyordu.[158]

Phags-pa Lama, kendi mezhebi ile imparatoru daha da yakınlaştırabilmek için, sarayda Budacılıkla ilişkili törenlerin başlatılmasını önerdi. "Kötü ruhları" yok etmek ve devleti korumak için yapılan yıllık alaylar ve geçitler, ikinci ayın on beşinde düzenleniyorlar, birinci ve altıncı aylarda da müzikli ritüeller ve geçit törenleri yapılıyordu.[159] Phags-pa Lama gözünden bu geçit törenleri, Konfüçyüsçü saray törenleriyle rekabet ediyor ve bir alternatif sunuyorlardı. Kubilay açısından ise Konfüçyüsçü törenlerin yerine geçmiyorlar, onları tamamlıyorlardı. Yine de Kubilay Budacılığı kayırıyor olarak algılanmış olmalı, çünkü daha sonra yazılmış olduğu halde o dönemi aydınlatan bir kaynakta onu öven zafer nidaları görünür:

> Böylece [Kubilay], Moğolistan'ın karanlık topraklarında dinin güneşine bir tapınak yaptırdı ve Hindistan'dan saygıdeğer bir Budha heykeli yanında, Budha'ya özgü andaçlar istedi. Dört Mihrace, kendisine sandal ağacından bir Budha heykeli sundu. En değerli öğretilere dayanan bir yönetim kuran Kubilay, istikrarı sağladı ve koca dünyadaki herkesi uzlaştırıp mutlu ettiği için, bin altın tekeri döndüren Çakravarti kadar ünlü oldu.[160]

Kubilay, dinlerine eğiliyor gibi görünerek, Budacılar arasında itibarını artırmıştı. Phags-pa Lama'nın Kubilay için gösterdiği çaba meyve verdi. Budacı kesimden pek çok kişi, Kubilay'ı evrensel bir önder ve Çin İmparatoru olarak algıladı.

Kubilay, bu konumunu sağlamlaştırmak için Budacılara ayrıcalıklar ve muafiyetler tanıdı. Önce, Phags-pa Lama'yı Tibet'teki on üç idari birimin* başına geçirdi. Oğlu Cın-cin'i eğitmesine izin verdi ve son olarak da 1270 yılında herkesin gıpta ettiği *Ti-şi* (İmparatorluk Öğretmeni) unvanını lütfetti.[161] Bundan sonra, Budacı keşişleri vergiden muaf tuttu. Ancak ailesi olanlar ve çiftçilik ya da ticaret yapanlar yine de vergi ödeyeceklerdi.[162] Çiftçilik ya da ticaret yaparken kâr etmeyen "gerçek" keşişlere sıra dışı lütufları oldu. 1261 yılında, gelecekte Ta-tu'nun kurulacağı bölgedeki iki Budacı tapınağa (bunlardan biri keşiş Hay-yün'ün adını almıştır), 500 *Çinğ* [yaklaşık 2.000 dönüm-ç.] toprak bağışladı.[163] Beş yıl sonra da, yedi günlük bir dini töreni yapabilmeleri için bir Budacı tapınağa 15.000 *Lianğ* [yaklaşık 750 kg-ç.] gümüş bağışladı. Yeni tapınaklar ve manastırlar yapılması ve Budacı-Taocu çekişmesi sırasında hasar görenlerin onarılması için ödenek ayırdı.[164] Devlet, manastırların işliklerinde çalışmak üzere ustalar, topraklarında çalışmak üzere de köleler sağladı.[165] Hükümet desteği, yardımlar ve muafiyetler sayesinde manastırlar gelişip, çoğunlukla kendi hanları, dükkânları, tekneleri ve rehincileri bulunan ekonomik merkezler haline geldiler. Kubilay'ın Budacı manastırlara çeşitli bağışları böylece amacına ulaşmış oldu ve ona Budacı danışmanlardan ve devlet adamlarından gözle görülür destek sağladı.

Kubilay'ın destek ve onay almak istediği bir başka din de Taoculuk idi. 1258'deki Budacı-Taocu çekişmesindeki tavrı, elbette Taocu önderler arasında pek sevilmemesine neden olmuştu.[166] Yine de Kubilay'ın da Taocuların da birbirlerine gereksinimleri vardı. Moğol hükümdarı, Taocuların sahip olduğu söylenen büyülü güçlere, ruhlarla konuşma yeteneklerine, simya ve yıldızbilim deneylerine hayrandı. Taocuların alt sınıflara hitap edebildiklerini de biliyordu ve kendisinin de buna ihtiyacı vardı. Taocu önderlerden bazıları da, Moğollar Çin'e geldiklerinden beri

---

* *Myriarchy* (İng.): Antik Yunanca kökenli *myriad* (on bin) kelimesinden hareketle Moğolların Tibet'e hâkim olduğu dönemde kurduğu idari sisteme verilen isim. Bu sisteme göre ülkedeki küçük küçük bölgeler ve mülkler, kuramsal olarak on bin hanenin dahil olduğu idari birimler haline getirildi – e.n.

üç büyük öğretinin (Konfüçyüsçülük, Budacılık, Taoculuk) arasında kopan, genellikle yıkıcı tartışmaların giderilmesi için bir yol gerektiğinin farkındaydılar. Üç büyük öğretiyi uzlaştırmak isteyen pek çok Taocu da vardı. Önde gelen Taocu düşünürlerden biri, "Üç Öğretinin Bir ve Ortak Köken Şemasını" türetmişti, bu sayede de üç din arasında bir çeşit uzlaşma sağlamayı umuyordu.[167] Bu uzlaştırma tavrı, Taocularla diğer dinler, özellikle de Budacılar arasında çekişmeleri engelliyor değildi. Yine de Kubilay'ın hükmünün ilk onyıllarında taraflar sessiz kaldı.

Kubilay, Taocuların desteğini kazanmak için onlara çeşitli teşvikler sundu. Tapınaklarının yapımı için ödenek ayırdı, özellikle de Cengiz Han döneminden beri Moğolların tuttuğu Çüen-cın mezhebiyle ilgilendi. Çañğ-çun mezhebinin, Cengiz'in hayran olduğu önderi Cañğ Cığcıñğ, başka Taocu tapınaklar yapmak ve mezhebinin çıkarlarını geliştirmek üzere saraydan para aldı.[168] Taocular bu yardımlara karşılık Kubilay'a ideolojik meşruiyet sağladılar ve Çin imparatorundan beklenen bazı görevleri yerine getirmesine yardım ettiler. Bu sorumluluklardan biri, Çin'in kutlu dağlarından biri olan Tay-şan'a yakarmaktı. Bu yetki Taoculara verildi. Buna göre Kubilay Tay-şan törenlerini yapmak ve kurbanları sunmak üzere yılda bir kez Taocu önderler gönderiyordu.[169] Onun adına bu törenleri yapmaya gönüllü olmaları, Taocu tabana yansıyan desteğin belirtisiydi.

Kubilay ve Polo Ailesi

Kubilay'ın etkilemek istediği dinlerin sonuncusu da Hıristiyanlık idi. Bu din, Batı ile özdeşleşmiş olduğu için, Kubilay'ın Hıristiyanlarla iyi ilişkiler kurmak dürtüsü de vardı. Hem meşruluk iddialarını güçlendirmek hem de Çinli Konfüçyüsçü tebaası arasında gördüğü "itibarı" kanıtlamak için, elçi olarak da algılanabilecek, uzaktan gelen ve önünde eğilen konuklara gerek duyuyordu. Bu yüzden de Avrupalı Hıristiyanları sarayında ağırlamaktan çok hoşlanıyordu.

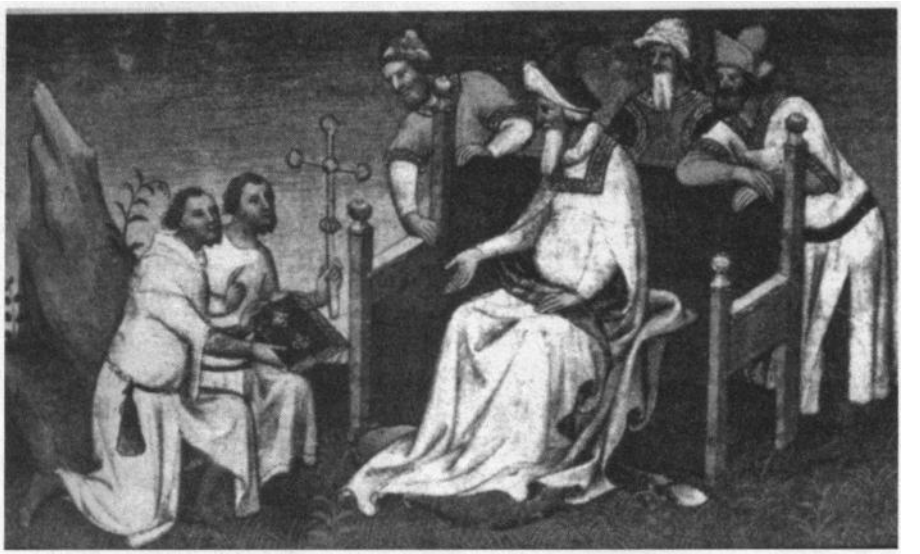
Kubilay döneminde Doğu ile Batı arasındaki ilişkilerde en ünlü olan Hıristiyan, Marco Polo idi.[170] Bazı bilginler, Marco Polo'nun Çin'e ulaşmamış olabileceğini ve anlattıklarını da Arap ve Fars gezginlerden derlemiş olabileceğini öne sürmüşlerdir. Bu kuşkular, Marco Polo'nun kendi

sözlerinden kaynaklanır. Moğollara Şiang-yang kuşatmasında yardım ettiğini söyler; halbuki o kuşatma, Çin'e vardığını söylediği yıldan iki yıl önce sona ermiştir.[171] Ayrıca, üç yıl boyunca Yang-cov valisi olduğunu da yazar ama bu iddiasını destekleyen Çin kaydı yoktur. Yine de çağdaş bir araştırmacı, vali olmasa da o kentte tuz yönetiminde çalışmış olabileceğini öne sürmektedir.[172] Bu yoruma göre; tuz ticaretinden elde edilen gelir çok büyük olduğu için, Marco kendini Yang-cov'un gerçek yöneticisi varsaymış olabilir. Bu görüş geçerli olsa bile, Marco'nun kitabında büyük ihmaller bulunmaktadır. Çaydan, çayhanelerden ve akupunkturdan söz etmez ki bunların hepsi Çin kültürüne has şeylerdir. Onu destekleyenler, çoğunlukla Moğolların arasında bulunduğu için, bu Çinli özellikleri fark etmemiş olabileceğini söyleyerek savunmaktadırlar.[173] Benzer biçimde, Marco Polo'nun Çin yazısından söz etmemesini de oraya gitmemiş olduğunun kanıtı olarak görenlere de aynı yanıtı vermektedirler. Herhalde Marco Polo'ya ve eserine en güzel yaklaşan kişi, Herbert Franke'dir:

> Marco Polo kitabının bir dünya tanımı olduğuna dair kesin kanıt sunulmadıkça, Çin ile ilgili bölümlerin de Farsça ya da başka bir kaynaktan çalındığı (kullandığı Çin deyimlerinin bazıları Farsçadır) kanıtlanmadıkça, kuşkunun sanığın lehine yorumlanması gerektiği ilkesini gözden kaçırmamalı ve Çin'e gitmiş olduğunu varsaymalıyız.[174]

Marco Polo'nun anlattığına göre, ondan önce Doğu'ya babası Nicolo ve amcası Maffeo gitmiş ve Moğol sarayında huzura çıkmışlardır.[175] Polo kardeşlerin gelmesinden önce Moğollar ile Batı arasındaki ilişkiler soğuktu. Plano Carpinili John ve Rubrucklu William adlı iki misyoner rahibin yazdıkları Avrupalılara Moğollar hakkında ilk ve doğru bilgileri ulaştırmış olsalar bile, bunlar diplomatik başarılar değildi. Onların Doğu ürünlerini anlatmaları, Polo kardeşler gibi Avrupalı tüccarları çekmiş ve önce Ortadoğu'ya sonra daha da doğuya gitmelerini tetiklemişti.

Nicolo ve Maffeo Polo, Venedik'ten yolculuklarına 1252 yılında başladıklarında, anavatanlarına dönmelerinin neredeyse yirmi yıl süreceğini kendileri de bilmiyorlardı. İlk olarak Konstantinopolis'te durup alışveriş yaptılar, sonra Altın Orda bölgesinden geçip, Kubilay'ın sarayına 1265 sonlarında ya da 1266 başlarında ulaştılar.[176] Kubilay bu konukları görmekten hoşnut olmuştu. Marco'nun anlattığına göre, Kubilay

Polo kardeşler Kubilay'ın huzuruna çıkıyor. *Livre des Merveilles*, Bibliothèque Nationale, Paris.

"en büyük kibarlıkla davranmış", "onları onurlandırarak karşılamış, büyük bir şenlikle eğlendirmişti."[177] Marco, babası ve amcasıyla Kubilay arasındaki buluşmaları anlatırken, Ulu Kağan'ın doymak bilmez merakını ifade eder. Konuşmaların seyrini Kubilay belirliyor, onlara hükümdarları, yargı düzenleri, savaş yöntemleri, gelenekleri ve hepsinden önemlisi Hıristiyanlık hakkında sorular soruyordu. Polo kardeşlerden Çin'e yeniden gelecekleri zaman yanlarına yüz Hıristiyan bilge vermesi için papayı ikna etmelerini istedi. Dine karşı olan eklektik tutumu düşünülürse, Kubilay'ın asıl amacı halkına Hıristiyanlık öğretecek din adamları toplamaktan çok, Çin'i yönetmesini sağlayacak eğitimli adamlar toplamaktı. Polo'lardan isteği de böyle uzmanları elde etmeye yönelikti. Hıristiyanları yanına alsa bile, halkını Hıristiyanlığa döndürmek gibi bir amacı yoktu. Yine de Polo'ları ve Hıristiyan önde gelenlerini eğitimli adamları göndermeye ikna edebilmesi için, halkını Hıristiyanlığa döndürmeyi düşündüğünü sanmalarını sağlaması gerekiyordu.

Polo'lar 1269 yılında Hıristiyan dünyasına döndükleri zaman, düş kırıklığı yaşadılar. Papanın bir yıl önce öldüğünü ve kardinallerin bir halef seçemediklerini öğrendiler. İki kardeş, yanlarında bu kez Marco da olmak üzere tam ayrılacaklarken, yeni bir papa seçildi ve huzura ka-

Marco Polo'nun portresi. *Marco Polo: The Description of the World* eserinden (A.C. Moule ve Paul Pelliot).

bul edildiler. Ancak istenen yüz Hıristiyan bilgeyi almayı başaramadılar. Yine de yola çıktılar ve 1275 yılında Kubilay'ın sarayına ulaştılar.

İstediği yüz adam gelmediği için herhalde Kubilay'ın canı sıkılmıştı ama yine de üç konuğunu iyi ağırladı. Ne de olsa, bu da yabancıların Ulu Kağan'ı görmek için çok uzun mesafelere yolculuğu bile göze alacaklarının bir kanıtıydı. Marco, ilk görüşmelerini "[Polo'lar] kağanın önünde saygıyla diz çöktüler ve ellerinden geldiğince yere yapışıp, olabildiğince alçakgönüllü davrandılar" diye anlatır.[178] Polo'ların yaltaklanması kuşkusuz Kubilay'ın unvan meraklısı tebaası gözündeki konumunu artırıyordu. Yüz bilgeyi alamamış olsa da, Farsça ve büyük olasılıkla yolda öğrendiği Moğolca dahil birkaç dili iyi bilen yetenekli ve zeki bir genç olan Marco Polo'yu kazanmıştı.

Marco Polo, Kubilay ile pek çok kere konuştuğunu iddia eder ve Ulu Kağan'ın renkli, canlı bir betimlemesini verir. Kubilay'ı gücünün doruğunda görmüştür ve Ulu Kağan'ı pohpohlayarak anlatır. Marco'nun değerlendirmesine göre, "dünya üzerine şimdiye dek gelmiş ve halen en büyük olan, tartışmasız en büyük hükümdardır."[179] Kubilay'ın dış görünüşünü de övgüyle anlatır. Marco'nun Kubilay'ı betimlemesinin, genç Avrupalının Çin'de bulunduğu dönemin başlarına denk geldiği düşü-

Kubilay avda. *Livre des Merveilles*, Bibliothèque Nationale, Paris.

nülebilir, çünkü onun tanımladığı Ulu Kağan ile 1280'de Liu Guan-dav tarafından çizilen portresi çok farklıdır.[180] Marco, Kubilay'ın "ne çok ufak tefek, ne çok iri" olduğunu yazar, Liu ise onu aşırı şişman çizer.[181] Marco'ya göre Kubilay'ın gözleri karadır ve çıkıntılı burnu da "biçimlidir." Yüzü beyazdır ama bazen (herhalde sarhoşken) gül rengi olmaktadır.[182] Marco ayrıca, Kubilay'ın doğum günündeki ve yılbaşındaki kutlamaları, Ulu Kağan önderliğindeki avcılık ve şahincilik seferlerini, karılarını ve cariyelerini de sevgi dolu ayrıntılarla anlatır.

Kubilay da anlaşılan genç Avrupalıdan memnundu. Sarayında zeki bir Avrupalı Hıristiyan vardı ve bu genç adama iyi davranmasının kendi çıkarına olduğunu herhalde kısa zamanda fark etmişti. Meşruiyetini vurgulamak ve bir yandan da başka Avrupalıların Çin'e gelmelerini sağlamak istiyorsa, bu zorlu yolculuğa kalkışan Avrupalılara kucak açması gerekiyordu.

Avrupalıların beğenisini kazanmasının bir yolu da Hıristiyanlığa karşı hoşgörülü tavır takınmasından geçiyordu. Marco ile konuşmaları, Hıristiyanlığı topraklarındaki diğer tüm dinlerden üstte tuttuğu duygusunu uyandırır. Yüz bilge Hıristiyan geldiği zaman halkın Hıristiyanlığa dönmeye başlayacağını, kendisinin de vaftiz olacağını söyler.[183] Sarayında adı Çincede Ay-şüeh olarak yazılan bir yıldızbilimci ve hekim olan bir Hıristiyan'a da iş vermiştir.[184]

Hıristiyanlara hitap edebilmek için ayrıca Batı'ya Nasturi Hıristiyan elçi heyetleri yolladı. Bunların en öne çıkanı Rabban Sauma idi. Kutsal topraklara hacca gitmişti ama Argun İlhan tarafından daha da Batı'ya, Fransız Kralı Adil Philip ve İngiliz Kralı I. Edward ile görüşmek üzere Bordeaux'ya gönderilmişti.[185] Rabban Sauma'nın misyonerlik yolculuğu, Kubilay'ın Hıristiyan Batı ile bağlantısını sürdürdüğünün kanıtıdır. Hem ticaret yapmak istediği için hem de dünya çapında Ulu Kağan olarak kabul gördüğünü Çinli tebaasına kanıtlayabilmek isteği yüzünden Batılı konuklara ihtiyacı vardı.

1279 yılı geldiğinde Kubilay, Çin İmparatoru konumunu sağlama almıştı. Topraklarındaki çeşitli dinlerden, kesimlerden ve mesleklerden insanları memnun etmişti. Çin'de başkentini yapmıştı ve Konfüçyüsçü saray törenlerinin bazılarını yeniden yürürlüğe sokmuştu. Bütün bu eylemleriyle Çin nüfusundan hayli destek toplamayı başarmış durumdaydı.

6. Bölüm

Kültürün Koruyucusu

Kubilay Çin imparatoru olurken, kişisel kimliğini de oluşturmanın ve yaymanın peşindeydi. Moğol giysilerini ve eşyalarını bırakıvermesi kolay değildi. Ancak, Çin'de Güneşin Oğlu olarak kabul görmek istiyorsa, kaba saba, görgüsüz bir "barbar" olarak da görünemezdi. Çin imparatorları, edebiyatın ve sanatın koruyuculuğunu yaparak itibar kazanırlardı. Moğollar ilk günden itibaren zanaatkârların işlerine çok değer verdikleri halde, bu türden bir gelenekleri yoktu. Moğolların güzel ve işlevsel şeyleri takdir ediyor olması Kubilay'ın Çin'de sanatı ve özellikle de el sanatlarını destekleyebileceği bir fırsat oluşturdu. Yine de Çin'in çok gelişmiş kültürü ile kendi halkının daha az incelikli olan kendini ortaya koyma tarzı arasındaki dengeyi bulmak için sürekli uğraşması gerekti.

Evrensel hükümdarlık sevdası da başka sıkıntılara neden oldu. Hanların hanı olduğu için, çeşitli ülkelerin ve toplumların kültürel dışavurumlarını desteklemek sorumluluğunu taşıyordu, dolayısıyla yalnızca Çin kültürü ile bağdaştırılmayı da göze alamazdı. Çünkü dar kafalı davranacak olursa, Moğol egemenliğindeki bütün toprakların hükümdarı biçiminde vermeye çabaladığı görüntüyü zedeleyebilirdi. Topraklarından belli birini özellikle öne çıkarmayan kültürel projeleri desteklemesi gerekiyordu. Çinlilerle fazla yakın olarak tanımlanması da, kendi kültürünü fazlaca desteklemesi de tehlikeliydi. Bütün bu kültürel bağları dengede tutmak, Kubilay'ın görmezden gelemeyeceği kadar dallı budaklı bir konuydu ve sürekli ayarlama gerektiriyordu. Yaptığı kültürel seçimler, aslında derinlikli siyasi meselelerdi, çünkü topraklarında kabul görüp görmeyeceğini doğrudan etkiliyorlardı.

Yazı Dili

Kubilay'ın kültürel meselelere alışıldık yanıtı, topraklarındaki yazı diline karşı tutumunda açıkça görülür. Büyük bir uygarlığı yöneten devletin işleyebilmesi için, çalışan bir yazı dili yaşamsal öneme sahipti. Devletin mali, askeri ve halkın refahını sağlamakla ilgili sorumlulukları, Moğolların alışık olmadığı kadar yoğun tutulan yazılı kayıt gerektiriyordu. Moğollar kendi yazı dillerini ancak 13. yüzyıl başlarında geliştirmişlerdi. Bu yüzden de mali, askeri ve benzeri konularda kayıt tutmak konusunda deneyimleri azdı. Yine de Cengiz döneminden beri mali ve askeri kayıtları, yasaları ve yarlıkları bu yeni kabul ettikleri yazıyla yazmaya başlamışlardı. Kararları ve buyrukları kaydetmesi için kağanın sarayında yazmanlar çalışıyordu. Moğollar Çin'i işgal ettikten sonra, kağanın yazılı belgelerinin Çincesini de tutmaları için Çinli ya da Çinlileşmiş Cürçen ve Hıtay yazmanlar işe aldılar. Çeşitli dönemlerde Çinlilerin Moğolca öğrenmesi yasak olduğu için, yazmanların belgeleri gündelik Çinceye (*Bay-hua*) dönüştürmek için Moğol, Müslüman ya da diğer halklara mensup Moğol tebaanın bir çevirmene ihtiyacı oluyordu.[1] "Geleneksel dili kabul etmek, kültürel olarak Çin'e boyun eğmek gibi algılanacağı için"[2] Moğollar, tebaalarının geleneksel dili yerine, gündelik konuşma dilinin kullanılmasını buyurdular. Çeviri sürecinde Müslümanların ya da başka Moğolların kullanılmasının nedeni de Çinli yazmanları gözetim altında tutabilmekti. Gördüğümüz gibi, bu temkinli tavır Kubilay döneminde de sürdü. İlk Moğollar da, Kubilay da altlarında çalışan Çinlilere fazla yetki vermekten çekiniyorlardı. Özetle Kubilay dönemine dek saray belgeleri Moğolca yazılıyordu ve büyük kısmı ayrıca uğraşılarak Çinceye çevriliyordu. Moğolların doğu topraklarında en önemli diller, açıkça Moğolca ve Çince idi.

Kubilay gücü eline geçirip, topraklarını Çin'den yönetmeyi seçtiği zaman, yazı dili daha da önem kazandı. Eldeki Moğol yazısı, Eski Suriye Arami alfabesinden türemiş olan Soğd yazısına dayanan Uygur Türk alfabesini temel alıyordu. Uygur yazısı, Moğol dilinin seslerini tam bir kesinlikte veremiyordu, sesler arasında kaymalar oluyordu ve bazen farklı sesler aynı simgeyle gösteriliyordu.[3] Bazı Moğolca sesler, Uygur dilinde ifade edilemiyordu ve bazı Uygur harflerini de birbirinden ayır-

mak zordu.[4] Bütün bu yönleri yüzünden Uygur yazısı geniş kullanım görmüyordu.

Kubilay da resmi alfabenin daha geniş alanlarda kullanılmasını istiyordu. Her şeyden önce, çeviride Çince sesleri, adları, unvanları ve makamları doğru simgeleyebilecek bir Moğol alfabesine gereksinimi vardı. Uygur alfabesi Çincenin doğru çevrilmesine uygun değildi. Çincedeki bazı sesleri yazamıyordu, dolayısıyla kimi zamanlarda transkripsiyonu, ancak Çince seslerin uzak benzerlerine dayanabiliyordu. Çin klasiklerini ve tarihlerini çevirmekle görevli olan bilginler de, devletin diğer gündelik görevlerindeki memurlar da bu yetersizlikleri kısa zamanda fark etmişlerdi.[5] Çince metinleri çevirirken anlam kaymalarına, Çince adları ve terimleri yazarken ses kaymalarına neden oluyorlardı. Bu kadar elverişsiz bir yazının Kubilay'ın planlarını engelleyeceği açıktı.

Kubilay, yeni resmi yazıyı kullanarak topraklarını birleştirmek ve evrensel hükümdarlık iddiasında bulunmak derdindeydi. Eldeki iki yazının da ötesine geçip, Çin simgelerini de, eski Moğol kağanlarının resmi yazısı olan Uygur harflerini de aşmak istiyordu. Sesbilim bakımından iki yazı da zaten tatmin edici değildi. Ancak Kubilay'ın kaygısı, teknik yetersizliklerin de ötesindeydi. Çeşitli toplumların birlikte yaşadığı ve birçok dilin konuşulduğu toprakların hükümdarı olarak, bu farklı dillerin hepsini yazabilecek bir alfabe istiyordu. Yani, evrensel bir yazı dilinin peşindeydi. Böylesi bir yazı hem topraklarında iletişimi kolaylaştıracaktı hem de farklı dillerde konuşan toplumların yakınlaşabilmelerini sağlayacaktı. Yeni yazıyı da bu siyasi amacı için istiyordu. Ancak yazı ne kadar hatasız ve etkin olursa olsun, insanların yapay bir yazıyı kabul etmekte ne kadar zorlanacaklarını o da öngörememişti.

Her şeye karşın Kubilay, daha iyi ve geniş kullanım alanı olan bir alfabe geliştirmekte kararlıydı. Phags-pa Lama'ya devlette önemli bir görev vermesinden birkaç yıl sonra bu Tibetli lamaya yeni bir alfabe türetmek görevini de verdi. Phags-pa Lama, başka keşişlerle ve bilginlerle birlikte çalışarak bir alfabe türetti ve 1269 yılında kağana sundu.[6] Bu yazı Tibet harflerine dayanıyordu ve dörtgen biçimli kırk bir harf içeriyordu. Bu yüzden bu alfabeye sık sık "Dörtgen Yazı" da denir ama yaratıcının onuruna daha çok "*Phags-pa* Yazısı" olarak tanımlanır.[7] Bu alfabeyi, "Moğol seslerine uyarlanmış Tibet alfabesi" olarak tanımlayanlar da vardır.[8] Bu yeni alfabenin Tibet yazısından çok farkı yoktu, yalnız Uygur alfabesi

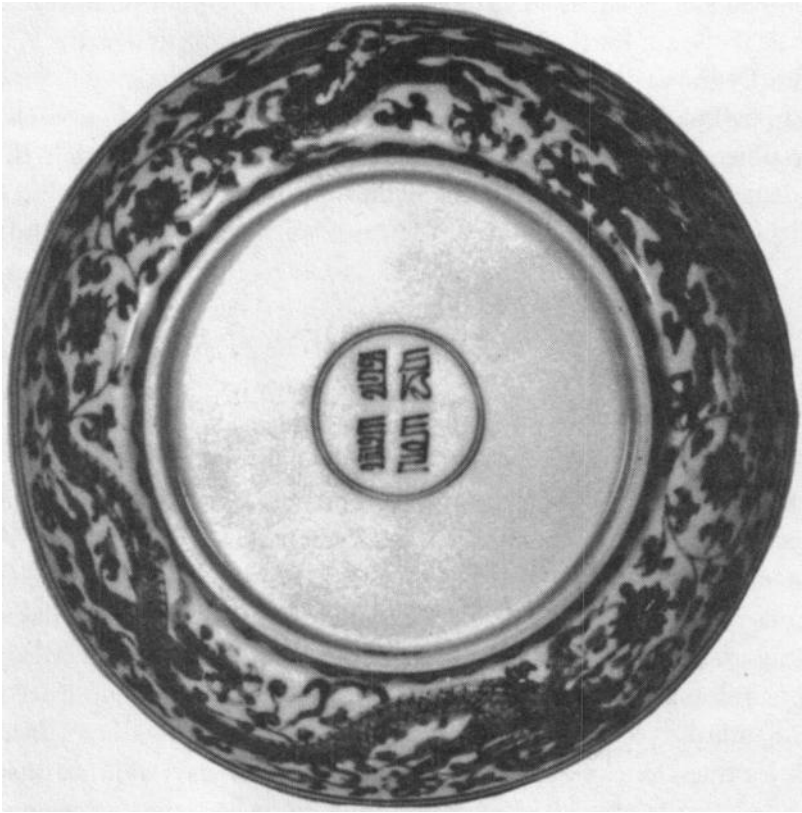

Alfabe karşılaştırılması. SSCB Bilimler Akademisi'nin Doğu Araştırmaları Enstitüsü elyazmaları derlemesinde bulunan, *Phags-pa* yazısını okumayı öğreten bir eserden. Sağdan sola: Çin yazısı, Moğol yazısı, Tibet yazısı, Sanskrit yazısı ve Phags-pa Lama'nın türettiği yazı.

gibi, bu da yukarıdan aşağı yazılıyordu. 13. yüzyılda konuşulan gündelik Moğolcayı Uygur harflerine kıyasla çok daha kesin yazabiliyordu. Kabul edilmiş Uygur yazısından daha fazla harfi vardı ve selefinden daha üstün olduğu açıktı. Ayrıca, Çince dahil, Kubilay'ın topraklarında konuşulan diğer dilleri de Uygur harflerine kıyasla daha anlaşılır yazabiliyordu. Gündelik Moğolcadan türediği ve bu dile ağırlık verdiği için,[9] Kubilay'ın gündelik dili yazıda kullanmaya –hatta resmi belgelerde bile gündelik Çince kullanmaya– teşvik çabasını da destekliyordu. Kısacası Phags-pa Lama alfabesi, Kubilay'ın topraklarındaki dilleri çevirmeye, evrensel bir alfabe görevi görmeye ve Moğol egemenliğinde yaşayan toplumları birleştirmeye önayak olmaya çok uygun görünüyordu.

Kubilay bu alfabeden büyük heyecan duydu ve ona büyük beklentiler yükledi. 1269 yılında, bu evrensel alfabeyle ilgili umutlarını belirten bir yarlık yayımladı. Belki de Phags-pa Lama alfabesini övmek ve kendi heyecanını da meşrulaştırmak için, Cürçenler ve Hıtaylar gibi Çin'i işgal edip yönetenlerin de (Cin ve Liav hanedanlarının kurucuları) kendi alfabelerini türetmiş olduklarını açıkladı. Şimdi Moğol hükümdarlar da aynı başarıyı gösteriyorlardı. Phags-pa Lama alfabesini Moğol alfabesi (Çince *Mıng̃-gu dzu*) olarak gururla sundu ve zamanla "Devlet Alfabesi" (*guo-dzu*) olarak adlandırdı.[10] Saray belgelerinde kullanılmasını buyurdu ama Çince ile birlikte gitmesi gerektiğini ekleyecek kadar gerçekçi davrandı. Kuşkusuz, zamanla Çin alfabesine baskın çıkacağını hatta belki onun yerine geçeceğini umuyordu ama Tibet alfabesine dayanan bu sistemin üstün gelmesi için zaman gerektiğini de kabul ediyordu. Belli ki *Phags-pa* alfabesinin evrensel yazı olup olamayacağı konusunda kuşkuları vardı ama yine de bu yazının yayılmasını açıkça destekledi. Buyruğundan kısa zaman sonra bu alfabeyi güçlendirmek için okullar açtı. 1272 ve 1273 yıllarında, devlet belgelerinde bu alfabenin kullanılması vurgusunu tekrarladı.[11] Sonunda, 1275 yılında önde gelen iki danışmanı, Çin Okulu (*Han-lin Yüan*) ile denk olacak özel bir Moğol Okulu (*Mıng̃-gu Han-lin Yüan*) açılmasını ve burada yazının öğretilip, kağanın bildirilerinin çevrilmesini önerdiler.[12]

Yine de Kubilay'ın beklentileri gerçekleşmiyordu, çünkü yazı her yerde kabul görmüyordu. Herkesin kabul edeceği konusunda fazla iyimser davranmıştı. Kendi memurları bile resmi belgelerde kullanılması buyruğunu görmezden geliyorlardı. Üst üste uyarılar yayımladı. 1279 yılında Mabeyn Dairesi'nin (*Cong̃-şu Şıng̃*) bütün belgeleri Dörtgen Alfabe

Phags-pa alfabesiyle yazılmış bir Ming dönemi porseleni.

ile yazmasını istedi ama 1284 yılında bu buyruğu aynı devlet dairesine yeniden vermesi gerekti.[13] Belli ki bir önceki buyruğu görmezden gelinmişti. 1269 yılında kurduğu okullar da umduğu kadar etkili olamadılar. 1272 yılında bir memurunun hazırladığı rapora göre, Çinli devlet adamlarının çocukları ve akrabaları yeni alfabeyi kullanmıyorlardı.[14] Çocuklarını Moğol yazısının öğretildiği okullara göndermeleri için memurlarına yeniden çağrı yaptı.

Bunca çabasına ve uyarılarına karşın, *Phags-pa* alfabesi hiçbir zaman Uygur ya da Çin alfabesinin yerine geçemedi. Bugüne de *Phags-pa* alfabesinden çok az örnek ulaşabilmiştir. *Evlatlık Kitabı* ve Çin tarihlerinden olan *Dzu-cığ Toŋ Cien* gibi pek çok eser Moğolcaya çevrildi ama *Phags-pa* alfabesiyle kısıtlı sayıda kopyası çıkarıldı.[15] *Phags-pa* alfabesi-

Phags-pa Lama yazısı içeren *Pay-zı* (Pasaport), Kansu Eyalet Müzesi.

nin en çok bulunan örnekleri Moğol hanedanının buyruklarıyla yazılan yasa ve yönetmeliklerdir.[16] Taş levhalara kazınmış olan bu belgelerde kağanın devlet adamları ve askerlerine koyduğu tabu ve kısıtlamalar yazılıdır. Kuzey Çin'in kapısı olan Cü-yonğ Guan'da iki tanesi olmak üzere, birkaç tane de taşa kazınmış Budacı metin bulunur.[17] Moğol topraklarından geçme izni olarak kullanılan *Pay-zı* adlı madeni levhalarda da *Phags-pa* alfabesi görülür.[18] Mühürlerde, sikkelerde, kâğıt paralarda ve porselen eşyalarda da çoğu üstünkörü yazılmış Dörtgen Yazı örnekleri vardır.[19] Bunların en yaygın bilineni, bugün Britanya Müzesi'nin Doğu derlemesinde bulunan Yüan Hanedanı şarap testisinin üzerindeki "*sayin darasun*" (iyi şarap) ibaresidir.[20] Ancak bu kazınmış, boyanmış ve kakılmış yazıların tümü, Yüan Hanedanı döneminde yazılan metinler

toplamı içinde çok küçük bir yer kaplarlar, geri kalanı Çince ya da Uygur alfabesiyle kaydedilmiştir.

Phags-pa Lama alfabesinin başarısızlığını teknik yetersizliğine bağlamak doğru olmaz. Sorun yayılma ve desteklenme biçimindedir. Bu alfabe, üstün yönleri olduğu halde muhalefetle karşılaşmıştır. Bunun temel nedeni de tepeden inme ve zorlama olmasıdır. Kubilay'ın uyarılarına, buyruklarına ve ricalarına karşın direniş bitmemiştir. Bu yeni Moğol alfabesi yalnız resmi mühürlerde, dikilitaşlarda ve sikkelerde kalmış, sıradan okuryazar Çinliler de Moğollar da bu yazıyı kabullenmemiştir. Kubilay'ın planı başarısızlığa uğramış olarak görülebilir.[21] Ancak kendi döneminin gündelik dilini yansıtan bir evrensel alfabe oluşturma kaygısını da açıkça yansıtmaktadır.

Yüan Tiyatrosu ve Edebiyatı

Kubilay ve hemen ardından gelen halefleri döneminde özellikle tiyatro kalkındı. Sonğ ve Yüan dönemlerinde kentlerin gelişmesi sayesinde izleyici artmış, gösteriler için para kaynağı meydana gelmiş ve tiyatronun yükselebileceği bir ortam oluşmuştu. Kent kültürü, devlet desteği ve kişisel girişimciler olmadan tiyatronun gelişmesi olanaksızdır.[22] Yüan dönemi, kentlerin büyüdüğü bir dönemdir ve pek çok Çinliye göre Çin tiyatrosunun doruk yaptığı zamandır. En azından yüz altmış Yüan dönemi oyun bugüne kadar geldiği gibi metinleri bize ulaşmamış olsa bile, oynanan beş yüz oyunun daha başlıkları bilinmektedir.[23] Kentlerde onlarca salon içeren tiyatro mahalleleri ortaya çıktı.[24] Oldum olası dışlanmış olan oyuncular, hiç değilse Moğol egemenliğinin ilk yıllarında kendilerini çok daha iyi konumda buldular. Yüan hükümdarları "tiyatroculara yaşamın geneli içinde işe yarar bir işlevi olan kişiler gözüyle bakıyorlardı."[25] Çoğunlukla ailelerden oluşan tiyatro grupları oradan oraya geziyor, şarkı, dans, pantomim ve akrobasi gösterileri yapıyor ve büyük kitleleri çekiyorlardı. Önde gelen Batılı araştırmacılardan biri, Yüan dönemi dramasını "eğlencelik varyeteler" olarak tanımlayarak, bu tarzı, "aralarına şarkılar ve danslar serpiştirilen küçük oyuncuklar" olarak saptıyor.[26] "Mahkeme Oyunları" (Çince *gonğ-an cü*) en sevilen türdü ama trajediler, komediler ve diğer oyun çeşitleri de çok beğeniliyordu.[27]

Yüan tiyatrosunun toplum üzerindeki etkisi hakkındaki geleneksel görüş, yakın dönemde sorgulanır olmuştur. Geleneksel yorumlardan biri, tiyatronun yükselişinde devlet memurluğu sınavlarının kaldırılmasının etkisini öne çıkarır. Çinli bilginler hareket olanaklarının önemli kısmını yitirince, oyun yazmak gibi diğer dallara yönelmişlerdir. İstedikleri devlet memurluğu yolu kapandığı için, geniş bilgilerini ve edebi yeteneklerini tiyatroya aktarmışlardır.[28] Ancak, eski dönemde devlet memurluğu yapamayacak olan profesyonel oyun yazarlarının da Yüan tiyatrosunda derin izler bırakmış oldukları gözden kaçırılmamalıdır. Yazarlar artık devlet memurluğu sınavları ve Konfüçyüsçülük ile sınırlı olmayınca, farklı konuları işleyebilir olmuşlardır.

Ayrıca tiyatro, gündelik dil kullanıyordu. 17. yüzyıl eleştirmenlerinden biri, "Yüan oyun yazarları, yapay ve süslü dil kullanımına duydukları aşırı tepki yüzünden bu konuda [argoyu fazla kullanarak] hataya düştüler..."[29] yorumunu yapar. Ancak bu eleştirmen, yazarların gündelik dili gün geçtikçe doğal yazı üslubu olarak algılamakta oldukları gerçeğini gözden kaçırmaktadır. Yazarlar artık gündelik dile daha hâkimlerdi; hatta devlet adamları bile artık gündelik dili kullanıyorlardı. Kubilay ve Moğollar, memurların da işlerinde gündelik dili kullanmalarını istedikleri için, aynı zamanda devlet yetkilisi olan yazarların argo ile iç içe olmaları da son derece doğaldı. Bu bakımdan Moğolların yönetmelikleri yazarların işini kolaylaştırmış ve Yüan tiyatrosunun gelişmesine önayak olmuştur.

Kubilay ve Moğol sarayının tiyatroya bir başka desteği de müdahale etmemiş olmalarıdır. O kadar eklektik bir tavırları vardı ki, yazarlar devlet müdahalesinden çekinmeksizin çeşitli konularda yazabiliyorlardı.[30] Bu durum bazı Çinli eleştirmenlerin "pek çok *gonğ-an* yazarının, suçluları adaletin sıradan işleyişi içinde cezalandırılma korkusu duymayan ayrıcalıklı sınıfa mensup kişiler biçiminde göstererek Moğol hükümdarlara gizliden gizliye sataştığını" söylemelerine neden olmuştur. Ancak bu yorum da kuşku götürür, çünkü "bu fikri destekleyen elle tutulur bir kanıt sunulabilmiş değildir."[31] Oyunlarda Moğol karakterler pek olmuyordu, olanlar da sömürgeci gibi tanımlanmıyordu. Bu oyunların toplumsal tepkileri simgelediğini söylemek mümkün değildir. Moğolların oyunlarda baskıcı olarak tanımlandığına dair bir kanıt bulunmamaktadır.

Dahası, Moğol karşıtı herhangi bir fikir ortaya çıkmış olsaydı Kubilay tiyatronun hamiliğini üstlenmez ve herhalde bu hayırhah uzak durma tavrını da takınmazdı. Hükümdarlığı boyunca herhangi bir tiyatro oyununu sansürlediğine dair hiçbir kanıt yoktur. Büyük olasılıkla Çince okuyup yazmıyordu ama konuşabiliyordu. Pek çok oyunun sarayda sahnelenmesini buyurmuş, bunların çoğunu izlemiş ve müdahale etmeden, yazarları kısıtlama gereği de duymadan keyfini çıkarmıştı. Devlet yetkilileri tiyatroyu desteklemeyi sürdürdüler. Kubilay döneminin sonlarında ve haleflerinin dönemlerinde, fars olarak başlayıp drama dönüşen *dza-cü* adı verilen oyunlar sarayda oynandı.[32] Kubilay'ı tiyatroyu desteklediğinin bir başka yan belirtisi de, çoğu ünlü oyun yazarının geçmişleridir. Pek çoğu, Kubilay'ın eski dirliği olan Cın-tinğ doğumludur. En ünlü kırk beş oyun yazarından yedisi bu küçük yerleşimden çıkmıştır ki bundan daha fazla yazarın çıktığı tek yerleşim başkent Ta-tu'dur; orası da on yedi yazar çıkarmıştır.[33]

Bütün bunlar, Kubilay'ın ve Moğol astlarının Yüan tiyatrosunun gelişmesinde asıl övgüyü hak ettikleri anlamına gelmez. Yaratıcılık Çinli oyun yazarlarının ve biraz da izleyicilerinin eseridir. Yine de Kubilay, Yüan tiyatrosunu besleyen, hiç değilse altını oymayan bir ortam yaratılmasına katkıda bulunmuştur. Çinlilerin gözünde iyi bir imparatorun ülkenin kültürünü korumakla yükümlü olduğunu da, Çin'de gelişmekte olan bir sanat dalı olan tiyatroyu desteklemesi gerektiğini de biliyordu. Yazıda gündelik dilin kullanımını zorlayarak, belki de konuşma dilini de kullanmaya çalışan tiyatronun önünü açtığı söylenebilir.

Romanın gelişmesinin ve Çin'de çok sayıda metin basılmasının övgüsü de Kubilay'a düşmez. Yine de tiyatroda olduğu gibi, kültürel ve edebi siyaseti herhalde bu gelişmelere uygun ortamı hazırlamıştır. Gündelik dile vurgu yapması, genellikle alt sınıflardan karakterleri işleyen romancılara bir lütuftu.[34] Gündelik dili kullanan romancılar sıradan insanların konuşmalarını taklit edebildiler ve daha geniş bir karakter yelpazesinin duygularını daha kolay ifade edebildiler. Yüan döneminde pek az yeni roman kâğıda dökülmüştür. Çoğu, sonraki Minğ ya da Çinğ Hanedanı dönemlerindeki baskılardan kalmadır.[35]

Kubilay ve halefleri dönemlerinde basılan metinler geniş yayılma alanı buldular. Yüan yönetiminde "basılı malzeme, nitelik açısından değilse de, nicelik bakımından çok öne çıktı."[36] Kubilay, 1269 yılında devlet destekli

kitapların basılması için özel bir daire kurdu ve 1286 yılında geliri kitap basımında kullanmak üzere okullara araziler tahsis edildi.[37] Basılı metinler arttıkça kitaplara erişim kolaylaştı ve ileride Minğ ve Çinğ hanedanları dönemlerini tanımlayacak olan okuryazarlığın yükselişi başladı.[38]

Çinliler, görece yeni olan tiyatro ve roman türlerini daha itibarlı olan şiir ve deneme kadar yüceltmiyorlar, kendilerini de o eserlerle tanımlamıyorlardı. Yüan döneminde şiir, Tanğ ve Sonğ dönemlerindeki kadar yükselmedi. Yüksek edebiyatta çok başarı görülmemesinin nedeninin, şiirin alışıldık yöntemi olan klasik dilin güç yitirmesi olup olmadığı tartışılır. Moğollar şiir sanatını özellikle bastırmaya çalışıyor değillerdi ama Çin şiirini anlamakta, bazen üstesinden gelinmesi imkânsız lisan sorunlarıyla karşı karşıya kalıyorlardı. Çinli şairlerin geleneksel dili, Kubilay'ın kısıtlı Çince bilgisini aşıyordu. Yine de şairler onun ve haleflerinin sarayında hoş karşılandılar hatta A-li Yav-çinğ ve onun oğlu Li Şi-yinğ gibi Müslüman şairler onurlandırıldı.[39] Şiirin yanında, Çinlilerin yüzyıllardır kusursuzlaştırdığı deneme türü de Yüan döneminde durgunlaştı ve eski hanedanlar döneminde çektiği çaptaki insanları çekemedi. Kubilay'ın yanına alıp maddi destek sağladığı Şü-yenğ ve benzeri Konfüçyüsçü aydınlar ve bilginlerin nitelikli denemeler üretebilecek insanlar oldukları kuşkusuzdur. Ancak Yüan yazarların denemelerinin sayısı, Tanğ ve Sonğ bilginleriyle kıyaslanamayacak kadar azdır. Moğolların altında çalışan bilginlerin çok farklı toplumsal yapılardan olmaları, deneme sayısının azalmasına etkide bulunmuş olabilir. Kubilay da, yanındaki Moğollar da geleneksel deneme türünün ağdalı dilini ve gizemli atıflarını anlamıyorlar, hatta belki de bundan huzursuz oluyordu. Şiir ve deneme türüne kendilerinden önce hüküm süren bilgin seçkinlerin sağladığı olanakları sağlamadılar.

Resim

Resim sanatına o kadar ket vurmadılar. Geleneksel olarak yine bilgin seçkinlerin konusu olan resmi Kubilay ve yanındaki Moğollar daha kolay anlıyorlardı, çünkü onu takdir edebilmeleri için dil gibi büyük bir engeli aşmaları gerekmiyordu. Kağanın gösteriş merakı da görsel sunumlara daha çok duyarlı olmalarına neden oluyordu. Kubilay, resmen

bir portresini çizdirdikten sonra, ressam Liu Guan-dav'ın kendisini avdayken resmetmesini istedi.[40] Güney Songğ'u işgal ettikten sonra resim sanatına ilgisi giderek arttı. Songğ Hanedanı'nın imparatorluk resim seçkisini Ta-tu'ya getirtti ve Çinli uzmanlar tarafından sınıflandırılmasını sağladı. Güney Songğ resimleri, bazı sanatçıları himaye etmesi ve saraya resim satın almasıyla genişleyen kişisel koleksiyonunun temelini oluşturdu.[41] Kısacası Kubilay da, bazı halefleri de, Çin resmini el üstünde tuttular ve en güzel örneklerini korumak için belirgin çaba gösterdiler. Yüan dönemi, çağdaşımız olan bilginlerden birinin resimde "devrimden" söz etmesine neden olabilecek kadar sayıda ressam ortaya çıkardı.[42]

Ancak bazı tarihçiler Kubilay'ın ve Moğolların Çin resmini olumsuz etkilediklerini ya da ilgisiz kaldıklarını söylerler. Bunlardan biri, "Hanedan göze çarpan yazarlar, hattatlar ya da ressamlar ortaya çıkaramadı, destekledikleri sanatçılar da sadece portre ya da mimari çizmek üzerine uzmanlaştılar," diye yazar.[43] Sherman Lee, Moğolların ilgi eksikliğine daha makul bir açıklama sunar. Vay-kam Ho ile birlikte önemli bir sergi düzenlerken yazdığı yazıda, Yüan sanatına 1968 öncesinde gösterilen ilginin azlığına açıklama getirmek amacıyla şöyle der: "Yüan Hanedanı'nın başında yabancı biri, bir Moğol vardı. Bu durum Çinlilerin tam olarak düzgün biçimde anlaşılıp takdir edilmesine caydırıcı bir etki yaratmıştır... Han oğullarının [Çinlilerin-ç.] içlerine işlemiş olan gururun, yabancı barbarlar tarafından yönetildikleri dönem hakkında, bırakınız lehte yargı ve tahlillere, tarafsız yorumlara bile izin vermesi son derece zordur."[44] Moğolların olumsuz etkileri hakkında bazı sanat tarihçilerinin söylediklerivle, Kubilay'ın çok sayıda ressama hamilik etmesini, Yüan ve öncesi dönemlere ait göz alıcı bir resim koleksiyonunu miras bırakabilmesini, daha dengeli görünen bu değerlendirme sayesinde bağdaştırabiliyoruz. Kubilay'ın ve Moğolların sanat hamileri rollerini karalamak eldeki gerçeklere aykırı düştüğü gibi Çinli ressamların Yüan dönemindeki başarısının, Moğollara duydukları tepkiye bağlanabileceği yolunda imalarda bulunmak da yerelcilik duygusuna hitap etmekten öteye geçemez.

Bazı büyük ressamların Moğollarla işbirliği yapmayı reddetmiş oldukları doğrudur. Daha önce gördüğümüz gibi, yabancı işgalcilerin sunduğu mevkileri kabul etmeyen bazı bilginler de tıp ve benzeri mesleklere yönelmişlerdir. Bazıları ise, çeşitli kişisel nedenlerle münzevi (Çin-

ce *İ-şı*) olmuştur. Bir sanat tarihçisine göre, "kendi kendilerini emekli etmelerinin nedeni kısmen çok yorulmuş olmalarıdır ama asıl neden vergi yükünden, zorunlu devlet hizmetinden [ve] siyasi zulümden kaçmaktır."[45] Bazıları, siyasi dürtüleri nedeniyle diğer münzevilerden ayrı görülüp, "artık tebaa" (Çince *i-min*) olarak sınıflandırılabilir. Yıkılan Sonğ Hanedanı'na sadık kaldılar ve Moğollardan hoşlanmadıklarını gizlediler. Doğrusunu söylemek gerekirse, kendilerini tehlikeye atmadan rahatsızlıklarını ifade etmelerinin bir yolu yoktu.[46] Kendilerini avutmanın bir yolu, Moğol yöneticilere karşı olan hoşnutsuzluklarını ara sıra sergileyebilecekleri özel uğraşlara atılmaktı. Mutsuz bilginlerin bunu yapabileceği başlıca doğal uğraşlardan biri de resimdi. Sonğ dönemindeki resmi İmparatorluk Akademisi ressamlarından farklı olarak, amatör ressamlar diye tanımlanan bir grup oluşturdular. Münzevi yaşadılar; bir resim akımı da oluşturdukları söylenemez.

Sanatlarının Moğollar tarafından desteklendiği de pek söylenemez. Bazı sanat tarihçilerine göre bu ressamlar, en büyük eserlerini Moğollara rağmen vermişlerdir. Büyük bölümü Cianğ-nan yöresindeki göller bölgesinde (Tay [Batı] Gölü) yaşadı ve zamanla benzeri mutsuz sanatçıları oraya çektiler.[47] Moğollara sert muhalefet yapan, onlarla temas bile etmeyen, Sonğ'un yıkılmasına ağıt yakan ve o hanedanı övmeyi sürdüren Cınğ Si-şiav (1241-1318), bu *i-min* ressamlarının tipik bir örneğiydi. "Edebi insanların resmi" (Çince *vın-rın-hua*) adıyla başlattıkları akım, Sonğ Resim Akademisi gerçekçiliğinden çıkıyor, sanatçının duygularına daha fazla vurgu yapıyordu. Doğal olarak bu değişim, sanatçının Moğollara karşı öfkesini üstü kapalı biçimde ortaya koyabilmesini sağlıyordu. Örneğin Cınğ, Çin orkideleri çizip, "köklerinin etrafında neden toprak bulunmadığı sorulduğu zaman, toprağı barbarların çaldığını söylemesiyle"[48] ünlenmişti. Gonğ Kay (1222-1307), Çien Şüen (yak. 1235 - yak. 1301) ve diğer *i-min* ressamları da sanatlarını bir toplumsal protesto yöntemi olarak kullanıyorlardı.[49]

Ancak, Kubilay ve Moğollar Güney Sonğ'u ortadan kaldırdıktan sonra ressamları inzivaya zorlamış değillerdi. Hatta Kubilay pek çoğuna devlet görevleri önermiş ama onlar kesinlikle reddetmişlerdi. Onlara iş vermeyi ve çizebilecekleri ortam sağlamayı istiyordu. Ressamlar ise yerli hanedana karşı duydukları anlaşılır ve övgüye değer sadakatle bu teklifi geri çevirmişlerdi. Halbuki Kubilay ve halefleri, Sonğ'a sıkı bağları olan

bilginlere devlet görevi vermekten aslında çekiniyorlardı. Bu münzevilerin "kimi zaman haklı olarak, devrik hanedana sebatla sadık olduklarından"[50] kuşkulanıyorlardı. Kubilay'ı Çinli ressamlara karşı bilinçli ayrımcılık yapmakla ve Çin resmini engellemekle suçlamak, kuşkusuz haksızlık derecesinde sert bir tavır olacaktır.

Aksine Kubilay, Yüan döneminin en büyük Çinli ressamlarından bazılarını destekledi. Dönemin en ünlü ressamı olan Cav Mıng-fu (1254-1322) Harbiye Nazırlığı'nda görev aldı ve Ta-tu'da yaşadı. Kubilay'ın ölümünden sonra bile Cav resmi davetler aldı ve sonunda, 1316 yılında Çin'deki en ünlü bilgin eğitim merkezi olan *Han-lin* Okulu'nun başına geçti.[51] Başka bir ünlü ressam olan Gav Kı-gonğ (1248-1310), 1275 yılında Bayındırlık Nazırı oldu.[52] Kubilay'ın halefleri döneminde o da yükselmeyi sürdürdü ve yaşamının sonlarında Adalet Nazırı oldu. En ünlü bambu ressamı olan Li Kan (1245-1310) İşgücü Nazırı oldu.[53] Kuzey Çinli Şien-yü Şu (1257?-1302), Yüan döneminin önde gelen üç hattatından biriydi ve başka görevler yanında Müfettişlik'te, sonra da İmparatorluk Kurbanlar Dairesi'nde çalıştı.[54] Bu dört sanatçı, Kubilay'ın sarayında görev verilenler arasında en öne çıkanlardı; Kubilay birçok başkasını da maaşı çok ama işi az devlet görevleri vererek destekledi. Yetenekli bilginlerin ve sanatçıların hizmet vermeyi teklif etmelerini beklemiyordu, onları bulmaya heyetler yolluyordu. Örneğin, 1286 yılında Konfüçyüsçü Çınğ Cü-fu'yu devlete hizmet verecek yetenekli adamlar bulmak üzere Cianğ-nan eyaletindeki Vu-şinğ'e gönderdi.[55] Çınğ, pek tanınmayan ama çok yetenekli bir ressam olan Mıng-fu ile birlikte döndü.

Ressamlar arasında Kubilay'ın en büyük destekçisi tartışmasız, Cav idi. Sonğ Hanedanı'ndan geldiği için, Moğolların tarafına geçmesi Çinliler gözünde Kubilay'ın itibarını ve meşruluğunu artırdı. Ne de olsa bir hanedan üyesiydi ve kendi soyundan yüz çevirip, "barbarlara" hizmet vermeyi seçmişti. Kendi hanedanının ve sonraki hanedanların Çinli bilginleri onu bu yüzden sert eleştirdiler. Cav'ın da kendi kuruntuları vardı ama bir resminde yazdığı şiirle yaptığını haklı göstermeye çalışıyordu. Şöyle demişti:

> Bu dünyada herkes kendi zamanının koşullarına göre sürer yaşamını
> Kimse tesadüfen vermez meydana çıkıp hizmet etme ya da inzivaya çekilme kararını.[56]

Bazı kaynaklara göre, oğlu için büyük hırslar besleyen anası, Moğolların emri altında yükselebileceğini görmüştü ve onu Kubilay ile işbirliği yapmaya itmişti.[57] Ancak, Moğolların peşrevlerini katiyen reddeden ve kendisinden yaşlı bir ressam olan Çien Şüen, Kubilay ile yollarını birleştirmesini bir süre engellemişti. Cav da, Çien de Vu-şinğ'de yaşıyorlardı ve Moğollara karşı takındıkları zıt tavırlarıyla aynı okuldaki diğer bilginlere ve ressamlara iki ayrı örnek oluşturdular. Li Çu-zinğ şu gözlemi yapar:

> Çien Şüen'in *i-min* ressamı ve Sonğ taraftarı olması, Güney Sonğ döneminde büyüyüp hizmet vermiş olan ve yeni yönetimde görev alma fırsatı olmayan ya da isteği bulunmayan pek çok aydının saygısını kazanmıştı. Bu yüzden Çien, Sonğ'a sadakatin ve yeni yönetim altındaki hüsranların simgesi durumuna geldi. Öte yandan, Yüan devlet adamları arasındaki en önemli güneyli olan Cav Mınğ-fu, Yüan yönetiminde görev almayı isteyenlerin hayranlığını kazandı.[58]

Bu iki kişi, Kubilay yönetimine karşı farklı kuşakların tepkilerini simgeliyor gibi görünüyorlar. Anlaşılan yaşlı kuşak, işbirliğine daha az yanaşıyordu. Sonuçta Cav, Moğollara gerçekten hizmet etti. Ancak Tatu'ya vardığında, yakın zamanda çökmüş olan hanedanın bir mensubuna görev verilmesine karşı hayli muhalefet oldu.[59] Kubilay bu itirazları duymazdan geldi ve Cav'ı Harbiye Nazırlığı'na atadı. Cav da görevini özenle yerine getirdi. Özellikle posta sisteminin ıslahıyla uğraştı. Posta düzeninin yasadışı olarak özel işlerde ve yabancı elçilikler tarafından kullanılmasını kıyasıya eleştirdi. Daha sonra, özellikle depremlerle harap olan bölgelerde vergi indirimi yapılmasını sağladı. Kısacası, Ulu Kağan'ın ölümüne dek Cav onun için değerli bir danışman oldu.

Bazı başka çağdaşları gibi, Cav'ın da resimleri Kubilay'ın sunduğu özgürlüğe kanıt oluşturur. Cav, Sonğ resimlerini yapay oldukları için her zaman reddetti ve onların yerine resimde klasik yöntemlere dönüşü önerdi. Onun savına göre, Sonğ Resim Akademisi standartları sanatçıları söndürüyordu ve kısıtlıyordu.[60] Cav, Çinli sanatçıların eserlerine karışmayan Moğolları daha az kısıtlayıcı buluyordu.

Ancak Kubilay ve Moğolların, Yüan döneminde Çin resminin üzerinde sadece olumsuz bir etkide bulunmuş oldukları söylenemez. Aynı zamanda sanatçıların işlerinde görülen konulara da bir şekilde sızdılar.

Çünkü sanatçılar Moğol seçkinler arasında daha çok rağbet göreceği düşüncesiyle, Moğol resim zevkine seslendiler. At betimlemeleri buna güzel bir örnektir, çünkü Çinli ressamlar Moğolların binekleriyle ne kadar yakın olduklarını ve onlara verdikleri değeri görmüşlerdi. Dolayısıyla Moğolların at resimlerini çekici bulacaklarını düşündüler. Kubilay ve Moğollar ayrıca Sonğ resimlerinde çok görülen kuşlar, çiçekler ve insanları beğendikleri için Yüan ressamları da bu konuları işlemeyi sürdürdüler.[61] Moğolların Çinli ressamlara yaptıkları en büyük katkıysa, Sonğ Akademisi tarzından çıkmalarını sağlamalarıdır. Bu yüzden Kubilay'ın ve diğer Moğolların resim sanatına katkıları ve ressamları himaye etmeleri göz ardı edilmemelidir.

Zanaat

Moğolların zanaatlar üzerindeki etkisi çok daha belirgindi. İlk günlerden beri zanaatkârlara değer vermişlerdi ve onları koruyup destekleyecek önlemler almışlardı. Kubilay da Çin'de gücü ele geçirince Moğol atalarının siyasetini izleyip halkın önem verdiği ve gerek duyduğu nesnelerin üretilebilmesi için çok sayıda zanaatkâr sağladı. Çin'deki zanaatkârların yönetim ve denetimi için Bayındırlık Nazırlığı bünyesinde örgütler kurdu. Otuz şubesi bulunan Tüm Sivil Esnaf ve Zanaatkârlar Genel Müdürlüğü, asıl yönetici kurumdu.[62] Bu kurumlar arasında, her biri metal, deri, kumaş ve çömlek gibi belli bir zanaata yönelik daireler vardı. İmparatorluk Üretim Dairesi'nin kağan ile maiyetinin gereksinimlerini karşılayan özel ustaları vardı. Kubilay'ın devlet yetkilileri hem Çinli hem de Çinli olmayan ustaları işe alıyorlardı. Saray, bazı ailelerin zanaatının babadan oğula geçmesine karar veriyor, bu durum gençlerin meslek seçimini kısıtlıyordu. Ancak zanaatkârların pek çok vergiden muaflık başta olmak üzere çeşitli ayrıcalıkları vardı ve önceki Çin hanedanlarına kıyasla toplumda çok daha yüksek konumdaydılar. Dolayısıyla Moğolların bu dönemdeki teknik ve estetik gelişmeleri etkiledikleri ve en azından dolaylı da olsa katkıda bulundukları söylenebilir.[63]

Kubilay, Çin seramiğine hem sarayda kullanım hem de dış ticaret bakımından değer veriyordu. Çin seramikleri üzerinde çalışan dikkat çekici bir öğrenci, şu saptamayı yapıyor: "Çin seramiğinin tarihçileri

arasında Yüan dönemi çirkin ördek yavrusu muamelesi görmüştür ve Moğolların sanattan anlamadığı, Çin zevkini anlamadıkları ve dolayısıyla da sanatı ihmal ettikleri düşüncesi yayılmıştır."[64] Ancak, bunun üzerine şunu da belirtiyor: "Bunun gerçekle uzaktan yakından ilgisi yoktur." Seramik ihracatının gelir olasılıklarını fark eden Kubilay, seramik üretimine düzenlemeler getirdi. Bütün fırınların kaydedilmesini ve vergiye bağlanmasını buyurdu.[65] Saray, gerek duyduğu porselenleri aldıktan sonra, özellikle Güneydoğu Asya ve Ortadoğu ile yoğun ve hareketli bir dış ticareti destekliyordu. Çin'in güneydoğusundaki toplumlar da, Fars ve Arap Müslümanlar da Çin seramiğine hayrandılar ve özellikle hükümdarları ve soyluları ciddi miktarlarda alıyorlardı.[66] Çin'deki fırınların çoğu dış ticarete uygun konumlanmıştı. Ülkenin güneydoğusunda yer alan fırınlar o bölgenin limanlarına da uzak değillerdi. Te-şiŋ, An-fu, Dı-hua ve hepsinden ünlü olan Ciŋ-dı-cın adlı başlıca fırınların tümü, Haŋcov'dan Vın-cov ve Çüen-cov'a kadar limanlara erişebiliyorlardı.

Kubilay ve haleflerinin seramiğe en büyük katkısı, çömlek ustalarına sağladıkları özgürlük oldu. Soŋ sarayının ve Çinli bilge seçkinler sınıfının kısıtlamalarından kurtulan çömlek ustaları, yeni biçimler ve bezemeler deneme olanağı buldular. Soŋ standartları, göz alıcı seramikler yapılmasını sağlamıştı ama yaratıcılığı kısıtlayan bir taklit takıntısına dönüşünce, tekdüze ve sıradan vazolar üretilmesine neden oldu.[67] Soŋ zevkinin ilkeleriyle kısıtlanmamış olan Yüan ustaları yeni şeyler denediler ve bu denemeler sonunda yeni ve güzel porselenler ortaya çıktı. Genellikle Miŋ Hanedanı ile ilişkilendirilen mavi beyaz porselenlerin kökeni aslında Çinlilerin mavi boya yapabilmek için kobalt mavisini ilk kez edindikleri Moğol dönemine dayanır.[68] Soŋ döneminin beyaz taş eşyaları yerine beyaz ve soluk yeşil porselenler de bu dönemde başladı.

Moğolların doğrudan ya da dolaylı etkisi diğer el sanatlarına da yansıdı. Kumaş üretimini tekelleştirdiler ve dış satım için kumaş ürettiler. Çinli ustalar çok güzel cübbeler ve kaftanlar yapıyorlardı ve bunların bazıları Avrupalı piskoposlara satılıyordu. Eskiden Miŋ dönemine atfedilen bazı cilalı (lake) seramiklerin de köklerinin Moğol döneminde olduğu anlaşılıyor.[69] Özellikle Budacılığı konu alan taş heykelcilik de önceki hanedanlardaki kadar gelişti. Yüan dönemi taş heykelciliğinin en etkileyici örnekleri, Kuzey Çin'in kapısı olan Cü-yoŋ Guan'da ve

Hanğcov'daki Fey-lay Fınğ'da bulunan kaya oymalarıydı. Bunlar da genellikle hanedanın son yıllarına dayanıyordu.[70] Kubilay'ın bu iki proje ile doğrudan ilgisi olmasa da, Budacı sanatı destekledi ve kaya oymaları denetleyecek olan Tibetli keşiş ve ustaları işe aldı.

Kubilay'ın Çin mimarisine etkisinin çoğu, Phags-pa Lama'nın kağanın dikkatine sunduğu Nepalli bir usta yoluyla oldu. Tibetli keşiş, anavatanına gidiş gelişleri sırasında Nepalli usta A-ni-ko (1244-1306) tarafından yapılmış yeni bir Budha tapınağını çok beğenmişti.[71] Nepal'e dönmek isteyen A-ni-ko'nun itirazlarına karşın, Phags-pa Lama onu 1265'te Çin'e götürdü. Kısa zamanda A-ni-ko'yu huzura çıkardı ve Nepalli usta ile kağan birbirlerinden olumlu izlenimler aldılar. Kubilay, A-ni-ko'nun yeteneklerini ilk olarak akupunkturda kullanılan bakırdan bir insan resmini onartarak sınadı. A-ni-ko bu sınavı göz alıcı biçimde geçti.[72] Ustanın yeteneklerinden etkilenen Kubilay, ona birçok inşaat işleri verdi. A-ni-ko Usta, Ta-tu kentinde *Ta-hu-guo-rın-vanğ* adında bir Budacı tapınak ve bir de park çardağı, Cuo-cov'da bir atalar tapınağı, Şanğ-tu'da bir başka tapınak yanında pek çok işler yaptı.[73] Ayrıca altın ve yeşimden mücevherler tasarladı. A-ni-ko'dan çok memnun olduğu anlaşılan Kubilay, genç Nepalliyi cömertçe ödüllendirdi. 1273 yılında Esnaf ve Zanaatkârlar Genel Müdürü makamına getirerek Çin'deki bütün zanaatkârların başına geçirmiş oldu. Daha sonra ona Ta-tu'nun Şien-i-li mahallesinde arazisiyle birlikte güzel bir ev verildi. Kubilay'ın karısı Çabi de Nepalliden aynı derecede etkilenmişti ve onu Sonğ Hanedanı'ndan gelen soylu bir kadınla evlendirdi.[74] Böylece Kubilay ve ailesi bu büyük ustayı onurlandırmış, kabul etmiş ve ödüllendirmiş oldular. Başarılı ustalara, Çinli olmasalar bile Çinlilere sunulan fırsatlar ve hamilik sağlandı.

Kubilay'ın kendisinin ya da adamlarının Çin'de sanatın ve zanaatın gelişmesine doğrudan önemli katkıları olduğunu öne sürmek doğru olmaz. Ancak zanaatkârı himaye ettikleri de su götürmez. Özellikle Kubilay, bu gibi destekler vererek el sanatlarını geliştirdi. Sanatçılara ve ustalara esneklik ve özgürlük sağlayarak sanatta yeni denemelerin ve icatların önünü açmış oldu. Sanatçılara geleneksel biçimleri dayatmakta bir çıkarı olmadığı için onların yaratıcılıklarını harekete geçirmelerini sağladı; onun bu siyasetinden yararlanan ressamlar, yazarlar ve çömlekçiler kalkındılar. Kendisi de yabancı olduğu için Kubilay, Çinli olmayan

fikirlerin ve biçimlerin Çin sanatına girmesine karşı değildi. Örneğin A-ni-ko'yu koruyup desteklemesi sayesinde Çin sanatında Tibet ve Nepal biçimleri görünür oldu. Dahası, Çinli olmayanları da Çinlilerle eşit oranda destekleyerek, evrensel hükümdarlık iddiasını güçlendirdi.

Moğol Mirasının Korunması

Kubilay'ın Moğolların kağanı olduğu kadar Çin yöneticisi ve Çin dışındaki Moğol topraklarının da hükümdarı olması gerekiyordu. Çinlilerin gözünde, bir miktar Çinlileşmiş durumdaydı. Ancak, tutucu Moğolları gücendirmemek için Çin geleneklerine ve inançlarına bütünüyle de uyum sağlamıyordu. Çin kültürüne yaklaşımı ve tavrı konusunda ince bir çizgi izlemesi gerekiyordu. Moğol kağanı olarak, göçer atalarının törenlerini ve törelerini yerine getirmek durumundaydı. Evrensel hükümdarlığa soyunduğu için, topraklarındaki kültürlerden yalnız birine (yani Çin kültürüne) kendini sıkıştıramıyordu. Kuramsal düzeyde olsa bile hükmettiği toprakların geleneklerini ve uygulamalarını kabullenirken evrensel davranmak zorundaydı.

Kubilay, Çin kültürünün kendisini yutmasından sakınmaya çalışıyordu. Asimile olmayı engelleyebilmek için, Moğollarla Çinlileri ayırmak yöntemini kullandı. Siyaseti, Moğolların özgün kimliklerini korumayı hedefledi. Kendisi de, sonraki kağanlar da bazı durumlarda kızlarını yabancı hükümdarlarla evlendirdikleri halde, evlilikleri ellerinden geldiğince kendi aralarında ve Çinlilerle yapmaya çalıştılar. Çinlilerin Moğol dilini öğrenmesini elinden geldiğince engellemeye çalıştı.[75] Çin imparatoru olarak Konfüçyüsçü törenleri, şenlikleri ve kurbanları sürdürdü hatta en yakın Moğol sırdaşlarından olan An-tonğ'u ve önde gelen başka danışmanlarını sarayında uygulamaya uygun Çin inanç ve geleneklerini araştırmakla görevlendirdi.[76] Öte yandan sürekli olarak bu törenler için yapılacak harcamaları kısıtlamanın yollarını aradı.

Devlet işlerinde kendi uygulamaları ile Çinlilerinkileri ayrı tuttu. Devlet memurluğu sınavları kaldırılınca, bürokrasiye dahil olmanın geleneksel yöntemi de ortadan kalkmıştı.[77] Çinliler genellikle *darugacı* olarak atanmıyordu. Çin'in mali yönetimi, Çinli olmayanların elindeydi.[78] Bazı akademisyenler, idaredeki bu değişiklikleri Kubilay'ın ve

haleflerinin kurduğu düzenin daha otokratik bir yapıda olduğunun kanıtı olarak yorumlamışlardır. Yüan devletinde sorunların çözümünde gücün ve şiddetin giderek arttığını öne sürmüşlerdir. Bu görüşe göre, imparator daha da güçlenmiştir ve onu dizginleyecek bağımsız sivil bir kurum kalmamıştır. Sarayda daha sert ve askeri bir hava oluşmuştur.[79] İmparatorluğun her yerinde devlet yetkilileri arasında ajanlık yapmak üzere denetçiler yerleştirilmiştir. Kubilay'ın hemen ardından gelen halefleri de dahil bazı imparatorlar, daha önceki hanedanlar zamanında görülmemiş olan aşağılayıcı kırbaç cezası ile önde gelen devlet memurlarını cezalandırmıştır. Ancak bu iddiaları öne süren akademisyenler, Moğolların Çin tarihinde daha şiddetli ve zorba bir çağ başlattıklarını kanıtlayabilecek yeterli belge sunamamaktadır. Hatta ilk incelemelerde ortaya çıkan kanıtlar, bu görüşün tam aksinedir. Merkezi yönetim, daha önceki hanedanlardan daha baskın değildir. Yerel yetkililer bazı alanlarda bütünüyle özerktir.[80] Yüan zorbalığı iddiası, en azından tartışmaya açıktır. Moğol hükmü altında şiddetin arttığını doğrulamak da zordur ve bu da tartışmaya açıktır. Daha önceki (Çinli) imparatorlar da memurlarına kötü davranmıştır. Yetkililerinin kırbaçlanması ve dövülmesi, Moğol döneminde birdenbire ortaya çıkmış değildir. Bu eleştirilerin bazıları, Kubilay'ın Moğol geleneklerini koruyup Çinli memurların devlete egemen olmalarını engelleyebilmek için Moğollarla Çinlileri ayrıştırmak çabasından kaynaklanıyor olabilir.

Kubilay, Moğol geleneklerini korumak için de olumlu adımlar attı; örneğin geleneksel Moğol törenlerini sürdürdü. Her Ağustos ayında Şanğ-tu'dan ayrılıp sonbahar ve kışı geçirmek için Ta-tu'ya giderken, kısrak sütü saçtı.[81] Dört şaman eşliğinde yapılan bu törenin, talihin bir yıl açık olmasını sağladığı söylenir. Tören kapsamında bir at ve birkaç koyun kurban edip Göğe boyun eğerek Cengiz Kağan'ın adını çığırdıktan sonra, özel yetişmiş kısrakların sütü saçılıyordu.[82] Böylece Kubilay atalarını onurlandırmış ve onlardan kut alarak, gelen kış boyunca talihini açmış oluyordu. Bir başka Moğol töreni de, yılsonuna doğru kötü talihi kovmak için yapılırdı. Törene katılanlar, Moğolların düşmanlarını simgeleyen, saman ve ottan yapılmış bir adam ve bir köpek kuklasına ok salıyor, sonra da şamanlar halkın kalkınması ve hastalıklardan korunması için yakarıyorlardı. Hanedandan biri hastalandığında bir yurda taşınıyor ve iyileşene kadar her gün iki koyun kurban ediliyordu.[83]

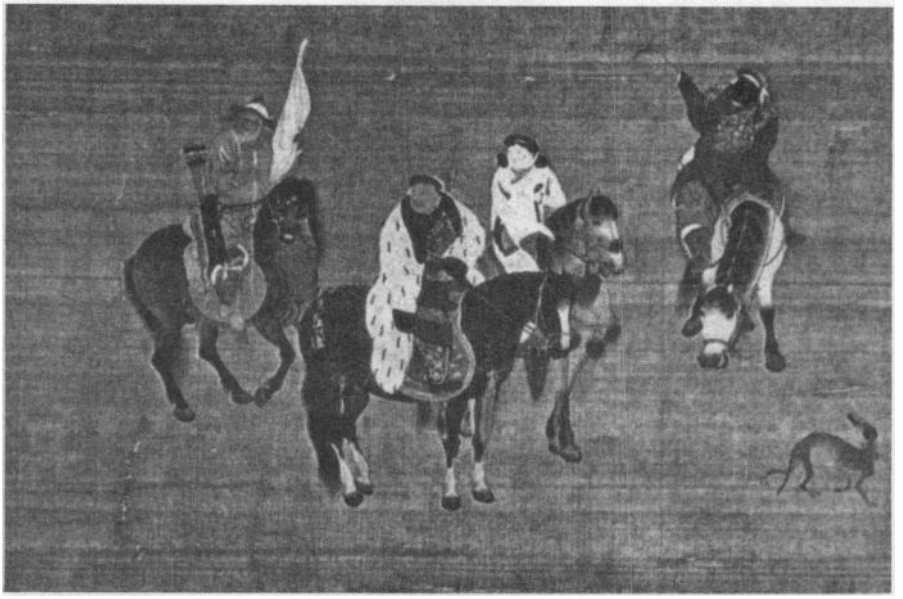
Kubilay savaşa gitmeden önce yere kımız döküp, düşmanlarına karşı Göğün yardımını alıyordu. Şamanlar da Göğün desteği için yakarıyorlardı. Kubilay ve halefleri, dağlara, ırmaklara ve ağaçlara Moğol tarzı kurbanlar vermeyi sürdürdüler. Kubilay'ın sık sık şamanlardan yardım alması da Moğol geleneğine desteğinin sürdüğünü gösterir.[84] Kubilay bir yandan Budacı ve Konfüçyüsçü törenleri de destekledi, en azından bilinen bir olayda da Koreli bir şaman kadına danıştı.[85]

Kubilay, başka görünür biçimlerle de Moğol yöntemlerini savundu. Moğol kadınların haklarını korudular ve Çinli kadınların ayak sıkma yöntemini uygulamadılar. Moğolların çoğu kürk ve deriden giyinmeyi sürdürdü ama Kubilay şahsen Çin imparatorlarının giydiğine benzer giysileri yeğledi.[86] Kubilay'ın doğum günlerinde ve yılbaşlarında göçerlerin kutlamalarını andıran gösterişli, abartılı toplantılar yapıldı ve neredeyse kontrolsüz yenip içildi. Marco Polo'ya göre, bu "maraton" kutlamalara binlerce konuk katılıyordu. Marco'nun söz ettiği yiyeceklerin tümü ettir, bu da Moğolların göçer döneminden kalma bir alışkanlıktır.[87] Konukların içtiği büyük miktarda içkiye bakılırsa, ilk Moğol dönemlerindeki ayyaşlık oranı, Kubilay'ın devrinde de sürüyordu.

Moğol tarzının unutulmadığının belki de en belirgin göstergesi, av merakıydı. Kubilay, av mevsimini güzden bahara çekmişti. Marco'ya göre avda Kubilay'ın yanında eğitimli aslanlar, parslar ve vaşaklar oluyor ve bunlar domuz, ayı ve yaban öküzü ve eşek yakalıyorlardı. Ayrıca, göklerdeki diğer kuşları temizlemeleri için yanına beş yüz de aksungur alıyordu. Kubilay avdayken, ona devasa bir şahinciler, avcılar ve askerler ordusu eşlik ediyordu. Kubilay'ın kendisi ise:

> ... her zaman dört fil üstüne oturtulmuş, içi altın kakma kumaşlarla, dışı da aslan postlarıyla kaplanmış çok güzel bir ahşap tahtırevanda ava gider. Kağan avdayken bu tahtırevandan çıkmazdı çünkü guttan çekiyordu... [avı] bu tahtırevanda oturduğu koltuktan izliyor ve çok keyif alıyordu.[88]

Kubilay özel yaşamında da yerel mirasını korudu. Dört eşinin hepsi Moğol'du. Ancak cinsel ilişkileri eşleriyle sınırlı değildi. Oldukça büyük bir haremi vardı, Marco Polo da bu haremi şu unutulmaz cümlelerle tanımlar:

Kubilay avda. Çizen: Liu Guan-dav. Taipei Ulusal Saray Müzesi.

> Ungrat denen bir Tatar ırkının yaşadığı bir ülke olduğu doğrudur. Bunlar açık tenli ve çok güzel insanlardır. Kadınları da çok güzeldir ve mükemmelen terbiye görmüşlerdir. İki yılda bir bu ırkın en güzel yüz kızı seçilir ve isteği üzerine kağana getirilir. Kağan, bu söz ettiğim ülkeye ulak gönderip, güzellik ölçülerine göre en güzel kızları seçmelerini söyler... Kızlar huzura geldikleri zaman başka uzmanlar tarafından da değerlendirilmelerini sağlar... Onları sarayın yaşlı hanımlarının yanında tutar... onların yanında yatırıp, nefeslerinin kokup kokmadıklarını, uyurken horlayıp horlamadıklarını, herhangi bir yerlerinden hoşa gitmeyecek kokular saçıp saçmadıklarını ve bakire olup olmadıklarını yoklatır.[89]

Kısacası, cinsel ilişkiye gireceği kızları bile Moğollar arasından seçiyordu.

Kubilay, Moğol mirasını korurken belli Çin uygulamalarını reddetmeyen ve evrenselliğe ulaşma çabası gösteren bir kültürel siyaset çizmede hayranlık uyandıracak kadar başarılı olmuştu. Dini siyasetindeki gibi, farklı kişilere farklı muamele etti. Moğollara karşı yerel geleneklerinin yılmaz koruyucusuydu. Avlara katılıp yalnız Moğol kadınlardan eş ve cariye alıp, Moğol savaşçı değerlerini yüceltiyordu. Çinlilere karşı sanat-

ların ve zanaatların hamisi rolündeydi. Bazı Çinli ressamları, çömlekçileri ve diğer zanaatkârları destekledi ve Çinli yazarların geleneklerin dışında denemeler yapmalarını sağladı. Kendini çoğunlukla Çin tarihinin en büyük imparatorlarından biri olan Tanğ Hanedanı'ndan Tay-dzonğ ile kıyaslardı, çünkü bu kıyasın Çinliler gözünde kendisini yüceltece-ğini biliyordu.[90] Topraklarının geri kalanında yaşayanlara karşı geniş görüşlü, kucaklayıcı bir tavır gösterdi. Çin'deki yabancı zanaatkârları destekledi. Yüan kültüründe esin kaynağı olduğu kozmopolitlik, kuşkusuz Çin'den çok daha büyük toprakların yöneticisi olarak sahip olduğu ışıltıya yeni bir ihtişam katıyordu.

7. Bölüm

Yönetim Hataları ve Çinlilerin Tepkisi

1279 yılının, Kubilay'ın hükmünün dönüm noktalarından biri olduğu ortaya çıkacaktı. O güne kadar girişimlerinde genellikle başarısız olmamıştı. Kesintisiz zaferler kazanmış olmasa da ciddi bir terslikle de yüz yüze kalmamıştı. Tahta çıkmasından önce dirliğini o kadar iyi yönetmişti ki Çinli tebaasının desteğini kazanmış ve vergileri de, onlardan diğer beklentilerini de elde etmişti. Güneybatı Çin'deki Ta-li seferi büyük bir başarıyla sonuçlanmıştı. Ülkesi için uygun bir idare aygıtını tasarlamasına yardımcı olabilecek seçkin ve inançlı danışmanları etrafına toplamayı başararak daha büyük toprakları yönetmeye hazır hale gelmişti. Budacılar ile Taocular arasındaki önemli bir tartışmayı yönetip sonuca bağlamıştı. Bu yüzden, daha Ulu Kağan olmasından bile önce yönetici, komutan ve kültürel arabulucu olarak başarılar kazanmış durumdaydı ve bu başarılarının ona büyük faydası dokunacaktı.

Tahta geçtiğinde de gözünü hedeflerinden ayırmadı. Kardeşi dahil, bütün muhalefeti ortadan kaldırdı. Danışmanlarıyla birlikte, Çin ülkülerinin ve biçimlerinin egemen olmadığı ama Çinli örnekleri temel alan bir yönetim kurdular. Şanğ-tu ve Ta-tu'daki iki başkenti iyi planlanmış, işlevsel ve güzel şehirlerdi. Dikkatle düşünülmüş siyaseti sayesinde topraklarındaki dini önderlerin çoğunun onayını kazanmıştı. Orduları, Kore ve Moğolistan'ı kontrol altına aldılar; Orta Asya'daki başlıca düşmanının askeri tehdidini dağıtmış ve Çin'in kalanını ele geçirmişti. Yaratıcı sanatları desteklemiş, hem sarayın ve elit kesimlerin kullanımına sunmak hem de ihraç etmek üzere nitelikli mallar üretecek en seçkin zanaatkârların bir kısmını yanına toplamıştı. Kubilay'ın en belirgin başarısızlığı Japonya'ya yönelik başarısız işgal girişimiydi ama bunu da doğal bir afete, birliklerini darmadağın eden fırtınaya bağlayarak meşrulaştırabiliyordu. Hatta bu durumu geçici bir aksaklık olarak algılıyor

ve Japonlardan intikamı almayı kuruyordu. Onun düşüncesine göre Japon kıyılarındaki bozgun, talihsizlikten ibaretti. Bunun dışında da hükmünün ilk yirmi yılında her şey yolunda gidiyor gibi görünmekteydi.

Ancak dış görünüş aldatıcıydı. Yüzeyin altında bazı ciddi sıkıntılar yatıyordu. Uygun koşullar oluşursa, özellikle de Kubilay iç ve dış siyasette ciddi bir gerileme yaşayacak olursa, bu sıkıntılar patlayabilirdi. Kubilay'ın siyaseti nedeniyle önceki konumlarında gerileme yaşamış olan bazı Konfüçyüsçü bilginler durumdan hoşnut değillerdi. Güney Songˇ'un Kubilay'ın topraklarına katılmasından sonra bu tatminsizlik daha da belirginleşti. Kuzeydeki Konfüçyüsçü bilginler, 10. yüzyıldan beri, Liav ve Cin hanedanları döneminde ülkeyi yöneten yabancıların Çinli danışmanlardan yardım almalarına alışıklardı. Ancak güneydeki bilginler yabancı egemenliğine alışkın değillerdi ve pek çoğu Moğollarla işbirliğini reddetti. Siyaset dışındaki ilgi alanlarına yöneldiler ve Moğol düzenindeki başarısızlıklarla zaafların gelişmesi sonucu sistemin zayıflayıp çökme yoluna girmesini beklediler.

Kubilay da 1279'dan sonra kişisel olarak yavaşladı. Artık altmışlarının sonundaydı ve sağlık sorunları yaşıyordu. Gut hastalığı yakasını bırakmıyor, yürümekte bile zorlanıyordu. Giderek şişmanlamıştı ve çok içiyordu. Bu kişisel sıkıntıları da siyasi sorunlarını ağırlaştırdı.

Ahmet ve Mali Sıkıntılar

En ciddi sorunu maliyede yaşıyordu. İlk yirmi yıldaki siyasetinin büyük masrafları olmuştu. Başlattığı inşaat işleri, Şangˇ-tu ve Ta-tu başkentlerinin yapılması büyük masraflar çıkarmıştı. Sanatı desteklemesi, şenlikler, şölenler ve avlar gibi savurgan eğlenceler düzenlemesi, sarayın ve ülkenin gelirinin giderek daha büyük bir kısmını yutuyordu.[1] Posta menzillerinin kurulması, yolların döşenmesi, tarımın desteklenmesi ve kamu işlerinin masrafları, sarayın giderlerini artırıyordu.

Yine de herhalde asıl yük, Kubilay'ın askeri seferlerinin giderleriydi. Çin hükümdarı konumunda kalabilmek için kardeşi Arık Buka'ya ve isyancı Li Tan'a karşı çarpışmak zorunda kalmıştı. Kore hükümdarına asker desteği vermesi ve oğlu Nomuhan'ı Orta Asya'da Kaydu'nun yarattığı tehdide karşı savaşmaya göndermesi, sınırlarını korumak için

hayatiydi. Tüm barışçı girişimlerine ısrarla direnerek egemenliğini kabul etmemekte direnen Güney Song'u işgal etmesi, yaşamsal önemi olan bir bölgeye hâkim olması için zorunluydu. Bu seferler pahalıydı ama sağladıkları siyasi kazançlar, masraflarına değiyordu. Oysa Japonya'nın işgali planı o kadar yaşamsal değildi. Denizaşırı bir seferin masrafları öyle göz ardı edilecek gibi değildi. Yine de bir Moğol önderi olarak egemenliğini kabul etmeyen Japonya'ya haddini bildirmesi ve itibarını kurtarması zorunluydu. Ek gelirler bulunmadan bütün bu kamu işlerinin, inşaatların ve askeri seferlerin masraflarının karşılanması olanaksızdı.

Gereken parayı bulabilmek için, kötü şöhretli Müslüman Maliye Nazırı Ahmet'ten yardım aldı.[2] Kubilay burada, selefleri olan Ögedey ve Mengü'nün maliyeci ve vali olarak Müslümanları işe alma siyasetlerini benimsemişti. Ahmet'in önceki yaşamı ve yaptıkları hakkında pek bilgi yoktur. Orta Asyalı olduğu, bugünkü Taşkent'ten çok uzak olmayan bir kasabada doğduğu bilinmektedir.[3] Yüan hanedan tarihleri onu "üç hain nazırdan" biri olarak (diğerleri Sanga ile Lu Şi-rong'dur) anlatır, Çin ve Batı kaynakları da Çinlileri sömürüp, onlara zulmettiği için Ahmet'i yererler.[4] Marco Polo, Ahmet'in Kubilay'ı "büyülediğini" düşünür. Marco'ya göre, Kubilay'ın desteği sayesinde Ahmet bir servet kazanmış ve cinsel arzularını tatmine yönelmiştir. Şöyle anlatır:

> [Ahmet] isteyecek olursa, evli değilse karısı olarak alamayacağı, değilse de başka yollardan ayartamayacağı kadın yoktu. Güzel bir kızdan haberi olduğu zaman, adamları gidip babasına derlerdi ki: "Ne yapacaksın? Senin böyle bir kızın var. Onu Baylo'ya [Ahmet] verirsen, biz de sana üç yıllığına valilik ya da benzeri bir görev vermesini sağlarız."[5]

Öte yandan, Ahmet elbette sarayın kendisini topladığı gelire göre tartacağını biliyordu. Ne kadar para toplarsa gücü, itibarı ve geliri o kadar artıyordu. Çin kaynaklarına göre, bu gücü suistimal etti ve Çinlilerin sırtına ölçüsüz vergiler yükledi. Konumundan faydalandığı elbette açıktır ama onu suçlayan kişilerin (Çin kaynaklarını yazanlar), uyguladığı siyaseti beğenmeyenler olduğu da gözden kaçmamalıdır.

Basitçe ortaya koymak gerekirse, Ahmet'in asıl mali amacı vergi ödeyebilecek herkesi kayda geçirmek, bazı ürünlerde devlet tekelleri kurmak ve vergi gelirini artırmaktı. Merkez Mabeyn Dairesi'nde gö-

reve başladığı 1262 yılından, 1282'de ölümüne dek devletin maliyesini yönetti.[6] İlk işlerinden biri, eski vergi kayıtlarında yer almayan haneleri saptamak oldu. 1261 yılında Kuzey Çin'de vergi yükümlüsü olarak 1.418.499 hane kayıtlıydı; 1274 yılında bu sayı 1.967.898'e çıkmıştı.[7] Yeni bir arazi vergisi düzeni kuruldu. Tüccarlardan alınan vergi 1271'de 4.500 külçe gümüşken, 1286'da 450.000 külçeye çıktı (ilk rakam Güney Çin tüccarlarından alınan vergiyi içermez, ikincisi içerir; ancak yine de kuzeyde de güneyde de gözle görülür artış olmuştur).[8] Ayrıca geliri artırmak için devlet tekelleri de kurdu. Tekel ürünlerinden devlete verilecek kotalar belirledi. Örneğin Honan'daki Cun Şü Cov'un 1.037.070 *cin* [yaklaşık 625.000 ton-ç.] demir kotası vardı ve bunun beşte biriyle tarım aletleri yapılıp tahıl karşılığında çiftçilere satılıyordu.[9] Tuz tekelinin gelirleri 1271'de 30.000 altınken, 1286'da 180.000 *ting*'e çıktı.[10] 1276'da Ahmet, özel kişilerce bakır aletlerin yapımını yasakladı ve bu ayrıcalığı devlete mahsus hale getirdi.[11] Daha önceden çay, içki, sirke, altın ve gümüşte kurduğu devlet tekelleri iyi gelir getiriyordu. Tekel idarelerinde çalışanları denetlemek ve bu ürünlerin özel teşebbüs tarafından ticaret konusu yapılmasını engellemek üzere daireler (Çince *ti-cü si*) kuruldu.[12] Kısacası, Ahmet'in siyaseti hazineye kazanç sağladı.

Ancak Çin kaynakları onu bu siyaset üzerinden büyük kazanç elde etmekle ve aktif olarak teşvik etmese de suistimale göz yummakla suçlar. Bu kaynaklara göre, o kadar büyük bir güce sahipti ki, makamını kendi çıkarları için kullanabiliyordu. Altın ve gümüşün fiyatı [kâğıt para üzerinden-e.] sabit olmadığı için, bu iki madene ödenen fiyatları kendi kârına göre değiştirebiliyordu.[13] Özel alışverişlerde de kontrolü elden bırakmıyor ve büyük miktarlarda değerli metal ediniyordu. Üst üste kâğıt para basmak dahil olmak üzere, uyguladığı siyaset yüzünden pek çok Çinli de, yabancılar da kâğıt paraya inançlarını yitirip, altın ve gümüşlerini elde tutmaya başladılar.[14] Bu güven kaybı ve tabii hükümetin artan biçimde kâğıt para basıyor olması, kaçınılmaz olarak enflasyona yol açtı. Devletin tekelindeki malların fiyatları 1270'ler boyunca arttı ve Ahmet de bu artıştan kişisel çıkar elde etti. Çay, tuz, demir ve diğer tekellerin kötüye kullanımı yüzünden genellikle Ahmet suçlanır. Bugünkü araştırmaların ışığında, Müslüman maliye nazırına yöneltilen bu suçlamaları değerlendirmek pek mümkün değildir. Hatta bu suçlamaları kanıtlamak bile belki de olanaksızdır. Bu suçlamalar muhtemelen

abartılıyor olsa bile, Kubilay'ın maliye nazırına desteği kesmemesi, Çinli tebaasının gözündeki konumuna yine de zarar veriyordu.

Çin kaynakları ayrıca, Ahmet'i adam kayırmakla da suçlarlar. Devlet tekellerinin başına getirdiği on bir kişinin dört tanesi –ve büyük olasılıkla biri daha– Müslümandı.[15] Müslümanlar ve Çinli olmayanlar, devletin maliyesinin tepesindeydiler. Bazı Çinliler mali idareye alınıyordu ama genellikle alt düzey işler veriliyordu. Ahmet'e yönelik suçlamaların en ağırlarından biri deneyimsiz ve belki de o iş için yetersiz oğullarını devletin etkili kademelerine yerleştirmeye çalışmasıdır. Oğlu Mesut'u, herkesin arzuladığı bir konuma atayarak kişisel çıkar sağlamak için çeşitli fırsatlar sunan ticaret kenti Hanğcov'a *darugacı* yapmayı başarmıştı. Ancak, oğlu Hüseyin'in, Ta-tu'ya yönetici atanması girişimi muhalefetle karşılaştı. Sağ Kanat Başnazırı olan An-tonğ, Hüseyin'in bu konum için yeterli eğitimi olmadığı yolunda itiraz etti.[16] Bu itiraz sarayın fikrini değiştirememiş olmalı ki Hüseyin zamanla devlet içinde yükselip, 1279'da Kianğsi'de önemli bir göreve gelecekti. Ahmet, 1270 yılında bir diğer oğluna orduda komutanlık ayarlamaya çalıştı. Konfüçyüsçü bilge Şü Hınğ bu atamaya karşı çıktı ama Ahmet yine de atamanın gerçekleşmesini sağladı.[17]

Siyasetine karşı gelinmesi, Ahmet'in kızmasına ve kin tutmasına neden oldu. Onun devlet anlayışından hayli farklı görüşlere sahip olan Konfüçyüsçü ve Budacı danışmanlardan çoğunu hor görüyordu. Şı Tien-dzığ, Lien Şi-şien ve Kubilay'ın en yakınındaki başka danışmanlar, Ahmet'in vergi siyasetine tekrar tekrar karşı çıktılar. Yeni vergilerin Çin halkının kaldıramayacağı bir yük olduğunu söyleyip vurgunculuk iddiasında bulundukları Ahmet'i, "dalkavuk bir karaktere ve hain tasarılara" sahip olmakla suçladılar.[18] O da karşılık olarak bazılarını zimmetine para geçirmekle ve uygunsuz davranışlarda bulunmakla suçladı. Çin kaynakları, Ahmet'in rakiplerinden biri olan Dzui Bin'i görevli olduğu Cianğ-huay'da tahıl çalmakla haksız yere suçladığını ve imparatorun da onu öldürttüğünü öne sürerler.[19] Bu davada özellikle haklı olsa da, olmasa da, Ahmet'in rakiplerinden çoğunun 1270'lerde devlet görevinden ayrılmış oldukları doğrudur. Dzui Bin'den farklı olarak, diğerleri idam da hapis de edilmemişti; bazıları kendileri istifa etmişlerdi. Ahmet'in gücünü kısıtlamayı başaramayınca, Konfüçyüsçü bilgin Şü Hıng, Ulusal Okul (*Guo-zı Cien*) Müdürü olmak üzere siyasetten ayrıldı. Konfüçyüsçü Uygur Lien Şi-şien, Ahmet kendisini zimmetine para geçirmekle, zinayla

ve başka uygunsuzluklarla suçlayınca emekli oldu.[20] Kubilay'ın bazı danışmanları da 1270'lerde doğal nedenlerle öldüler ve bu Ahmet'in işine yaradı: Liu Bing-cong 1274'te, Şı Tien-dzıg 1275'te, Cav Bi 1276'da, Yav Şu 1279'da, Dov Mo da 1280 yılında öldüler. Bu rakipleri ölünce, Ahmet sarayda iyice güçlendi. Ahmet, Kubilay'ın Konfüçyüsçü olmayan danışmanlarına da düşmandı. Budacılarla ve Taocularla da arası iyi değildi. Phags-pa Lama 1280 yılında ölünce, bir rakipten daha kurtulmuş oldu. Kubilay'ın 1281 yılında Taocuların gücünü kısıtlayan kararlar alması da (daha sonra söz edeceğiz) Ahmet'in konumunu pekiştirdi.

Ahmet'in yaşamı ve kişiliği hakkındaki Fars kaynakları, Çin değerlendirmelerinden farklıdır. Reşidüddin, "Ahmet, vezaret makamını yaklaşık 25 yıl onurla doldurdu," diye yazar.[21] Çin'in İslam dünyasıyla ticaretini geliştirmesi ve Çin'deki Müslümanları kalkındırmasıyla övüldü. Müslüman kaynakları, Çin kaynaklarında Ahmet'e yöneltilen iltimas, suistimal ve vurgunculuk suçlamalarından söz etmezler. Farklı bir açıdan bakınca Çinlilerin suçlamaları o kadar da ciddi görünmüyor. Akrabalarını ve benzer düşünen kişileri devlete sokmak, son derece mantıklıydı. Ahmet'in muhalefeti alt edebilmek ve siyasetini uygulayabilmek için kendisini destekleyenleri etkili makamlara getirmesi gerekiyordu. Geleneksel Çinli düşünürler böylesi hiziplerin oluşturulmasını kınarlar ama Ahmet, devlet içinde pek çoğu Müslüman olan bu destekçileri olmadan başarılı olamayacağının farkındaydı. Çinli tarihçilerin iddia ettiği gibi, ağır vergiler koyarak ve temel ihtiyaç maddelerini devlet tekeline alarak Çinlileri sömürmüş olabilir. Ancak saraydaki konumu da, ödül ve terfi alması da Moğolların doymak bilmez gelir ihtiyaçlarını karşılamasına bağlıydı. Bu nedenle, aslında büyük bir gelir açlığı çeken Moğol sarayının kendini buna adamış ve etkili bir adamı haline gelmek dışında bir suçu olmadığı söylenebilir.

Elbette bu, kendi yükselişiyle ve ödülleriyle ilgilenmediği anlamına gelmez. Pek çok olayda gücünü artırmaya ve konumunu yükseltmeye çalışmıştır. 1262'de Mabeyn Dairesi'nde göreve başlayıp iki yıl sonra başkâtip yardımcısı oldu. Ahmet'in kişisel ilerleme çabasının farkında olan Konfüçyüsçü bilginler, başarılı lobi çalışmaları yaparak Kubilay'ın Mabeyn Dairesi'nin başına önemli bir kişi getirmesini sağlamaya çalıştılar. Sonunda, Kubilay'ın oğlu Cın-cin, Ahmet'in daireyi üs olarak kullanmasını engelleyebilmek için Mabeyn'in denetiminden sorumlu hale

getirildi. 1271 yılında Ahmet yetkisini artırmayı yeniden denedi. Yüksek Mabeyn Müdürü (*Şanğ-şu Şınğ*) unvanını elde etmeyi başardı ama bu makamın oluşmasına da büyük tepkiler geldi.[22] İki yıl içinde bu daire kapatıldı ve Mabeyn Dairesi yeniden en önemli yönetim makamı haline geldi. Ahmet, elbette konumunu kullanarak zengin olmaya çalışıyordu. Pek çok Çinli de kuşkusuz bunun peşindeydi. Bu konuda yalnızca Ahmet'i suçlamak ne kadar doğru olur?

Ahmet'in mali siyaseti, sarayda öne çıkan Çinlilerden de muhalefet gördü. Ahmet'ten hoşlanmayan, oğullarına ve akrabalarına devlet görevleri vermesine karşı çıkanlar arasında belki de en önemlisi Cın-cin idi. Moğol yönetici seçkinleri arasında, Müslüman maliye nazırından çekinen kişiler de ona karşı muhalefeti desteklediler.[23] 10 Nisan 1282 gecesi, Kubilay ikinci başkenti Şanğ-tu'da iken, Çinli suikastçılar Ahmet'i evinden dışarı çıkarıp katlettiler.[24] Kubilay kısa zaman sonra dönüp, bu suikastçıları idam etti. Ancak birkaç ay içinde Kubilay'ın Çinli danışmanları onu Ahmet'in yozlaşmış bir hain olduğuna ikna ettiler. Zamanında tacı için Kubilay'a verilmiş olan değerli bir taş, Ahmet'in evinde bulundu.[25] Bu taşı oraya Ahmet'in düşmanları mı koymuştu? Eğer öyle değilse, karısı ve oğlu neden bu taşı daha az göz önündeki bir yere taşımamışlardı? Devlet memurlarının bu taşı evinde bulmaları neden bu kadar kolay olmuştu? Ahmet'in bu taşı bu kadar ortada tutmasının nedeni neydi? Bu konuda Ahmet'e karşı kullanılan kanıt kuşkuludur. İmparatorluktan gerçekten de çalmış olabilir ama onu suçlayanların, mali siyasetine muhalif olan kişilerin ta kendileri olduğu da gözden kaçmamalıdır.[26] Her şeye karşın bu kanıt Kubilay için yeterli oldu ve Ulu Kağan, Ahmet'in cesedini mezardan çıkarttırıp kafasını arabalarla ezdirip köpeklere verdi. Ahmet'in oğullarının çoğu idam edildi, mülküne el kondu ve özel olarak atamış olduğu üst düzey memurların çoğu kovuldu.

Ancak Ahmet'in ortadan kaldırılması Kubilay'ın mali sorunlarını sonlandırmadı. Ahmet'in ölümünden sonra gelir ihtiyacı daha da ciddileşti. Japonya ve Güney Asya'ya felaketle sonuçlanan pek çok sefer yaptı. Bu seferler için de, aynı anda başladığı diğer kamu işleri için de büyük paralara gerek duyuyordu. Bu yüzden mali sorunlar sürdü ve Kubilay kısa zaman sonra mali konularda yeniden Çinli olmayan kaynaklara başvurdu. Kubilay 1280'lerin başlarında, güvenilir Çinli danışmanlarının 1270'lerde ürkütücü bir hızla art arda ölmeleri yüzünden büyük bir ek-

siklik yaşıyordu. Şahsen saraya alıp görev vermiş olduğu Çinli bilginlerin neredeyse hepsi ölmüştü. Çin tarih kaynakları onların önemini ve Kubilay üzerindeki etkilerini kuşkusuz abartmaktadır ama bu danışmanların Ulu Kağanlığı öncesinde ve sırasında Kubilay ile yakın temasta oldukları da gerçektir. Onların ölümü, kağanı güvenilir Çinli danışmanlardan yoksun kılmıştı. Çinli olmayan danışmanların ve kendi kaprislerinin önünde artık pek bir engel yoktu. Hatta danışmanlarının ölümü belki de kendi ölümlülüğüyle yüzleşmesine neden olmuştu. Çoğu kendi kuşağındandı, hatta bazıları ondan gençti. Kendi ölümü de herhalde aklından geçmeye başlamıştı. Kaynaklar, Kubilay'ın bu sıralarda giderek içine kapandığını anlatırlar. Siyasi konuları tartışabileceği güvenilir danışmanların sayısı azalınca devlet işlerine ilgisini kaybetmeye başladı. Özellikle 1280'lerin sonlarında hükümdar olarak sorumluluklarının çoğundan el çekti. Önemli kararları her zaman pek dürüst ya da yetenekli olmayan yetkililerle Kubilay'ın akrabaları ve maiyeti vermeye başladı.[27]

Güney Song'un Bütünleşmesi

Kubilay, ağır ağır yetkisinden feragat etmeye başlamadan önce, en önemli sorunu konusunda son bir adım attı. Kuzey Çin'de kurmuş olduğu siyasi ve mali düzene Güney Song'u katmaya çalıştı. Bu konuda da mali sıkıntılar önüne çıktı. Moğollarla Güney Song arasındaki savaşlarda Güney Çin'deki topraklar ve mülkler hasar görmüştü. Song'un yaşayan mali kurumları, kuzeydekilerden farklıydı ve Yüan devleti ile bütünleştirilmeleri gerekiyordu. Kubilay siyasi ve mali hedeflerine ulaşmak istiyorsa, Çin'in gerçekten birleşmesi zorunluydu.

Önce, güneydeki Çinlilere kendini sevdirmeye çalıştı. Ordularının esir etmiş olduğu asker ve sivillerin çoğunu serbest bıraktı. On binlerce, belki de yüz binlerce esir, özgürlüklerine kavuştu.[28] Kubilay, Song Çinlilerinin kendilerini işgal altında bir halk gibi değil, Moğol hükmü altında birleşmiş olan Çin'in neredeyse eşit vatandaşları olarak algılamalarını sağlamaya kararlıydı. Kendisine karşı çıkmış oldukları için Güney Çinlileri cezalandırmak, onları yabancılaştırmaktan öteye gitmez, Çin'deki iki kesimi birleştiremezdi. Bu yüzden, yarlıkları ve duyuruları Güney Çin'in toparlanmasını ve güney ekonomisinin pek çok geleneksel yönü-

nün korunmasına yöneldi.[29] Örneğin Moğolların Güney Çin'deki tarım alanlarında avlanmalarını yasakladı.[30] Ayrıca güneyde üretim fazlası tahılın saklanıp kuraklık, kıtlık ve diğer beklenmedik afet dönemlerinde kullanılabilmesini sağlamak üzere ambarlar kurdurdu.[31] Böylece, güneydeki Çinlilere tarıma dayalı ekonomilerini altüst etmeyeceği belirtisini de vermiş oluyordu.

Çinlilere verdiği en önemli işaret, var olan görevlerine ve sorumluluklarına müdahale etmeyeceği oldu. Bir bilginin saptamasına göre, kurduğu yeni düzen "Kuzey ve Güney Çin'deki toplum yapısına kökten değişiklikler getirmiyordu."[32] Önde gelen toprak sahiplerinin mülklerine genellikle el koymadı; onların kendi topraklarındaki yerel yetkilerini de tanıdı. Karşılığında toprak sahiplerinin düzeni koruyup vergi toplamalarını bekledi ve çoğunlukla da bunu sağladı. Kubilay ve yönetimi, güneydeki toprak sahiplerinin gücünü baltalamadılar; yalnızca düzene bir üst katman olarak kendilerini yerleştirdiler. Böylece Moğollar, kuzeye kıyasla güneyde daha az değişiklik yapmış oldular. Güneyde büyük toprak sahipleri daha baskındı, Kubilay da öteden beri güçlü olan bu kesimi yabancılaştırmamanın kendi çıkarına olduğunu görmüştü. Bazı toprakları kamulaştırdı ama çoğu bölge, Moğol yönetimine doğrudan karşı olan Çinlilerin elinde kaldı. Kamulaştırılan toprağın da büyük bölümü bütün nüfusun işine yarayacak biçimde kullanıldı. Devlet buralarda güney sınırlarını korumak üzere askeri karakollar (*Tun-tien*) kurdu.[33] Güneydeki memurların maaşlarını da bu toprakların gelirinden ödedi.[34]

Moğolların nüfustan mali talepleri de ağır değildi. Çinlilerden alınan arazi vergisi nispeten azdı ve darlık dönemlerinde toptan erteleniyordu. Moğollar, kuzeydeki siyasetlerini sürdürüp, güneyde de tarımı yönetmek için *Şığ* idaresinin kurulmasını desteklediler. Güneydeki *Şığ* da, kuzeydeki gibi, muhtaçları korumak amaçlı hayır ambarları işletiyordu; bu da Moğolların güney toplumunu kazanmak çabalarının bir belirtisiydi.[35] Kubilay, güneyde de tekeller uyguladı. Tuz, çay ve içki yanında başka ürünler devlet tekeline alındı ama bu ürünlerin fiyatları çok yükselmedi.[36]

Kâğıt para uygulaması da Kubilay'ın güneydeki ekonomiyi altüst etmektense ona yardımcı olmak isteğinin temel göstergelerinden biridir. Songˇ devletinin kendi kâğıt parası vardı ve bu paranın şimdi Yüan düzenine katılması gerekiyordu. Güney Songˇ'un işgal edilmesi, parasını da zayıflatmıştı ve Moğollar desteklemezse bu paranın hiçbir değeri kalma-

yacaktı. Ancak ülkenin birleştirilmesi için ortak bir para birimi gerekiyordu. Güneyde kullanılan *Hui-dzu* parası, Kubilay ve danışmanlarının kuzeyde geliştirdikleri *Conğ-tunğ* parasıyla birlikte var olamazdı. Bazı danışmanları Sonğ parasını doğrudan geçersiz kılmasını önerdiler. Ancak bu yöntem Sonğ ekonomisinde yıkıma neden olur, pek çok tüccar ve toprak sahibi iflas ederdi. Kubilay, güney halkının ekonomik çıkarlarını çok zedelemeyecek bir yöntemi yeğledi. Güney Sonğ bölgesindekilerin *Hui-dzu* paralarını yıllar içinde kuzey parasıyla takas etmelerine izin verdi.[37] Kuzey parası zamanla *Hui-dzu* parasının yerine geçecekti. Moğollar *Hui-dzu*'yu reddetselerdi ya da tedavülden hemen kaldırsalardı, Sonğ ekonomisinin dağılmaması olanaksızdı. Kubilay böylece, Sonğ'un başına gelebilecek mali krizi de engellemiş oldu.

Güneyin gelişmesi yolundaki kaygısının bir başka belirtisi de, deniz ticaretini desteklemesiydi. Dış ticaretin yayılması isteği, bu konuda da kendini belli etti. Daha önce söz ettiğimiz gibi, Deniz Ticareti Müfettişlerinin sayısını artırmıştı. Denizaşırı ülkelerin tüccarlarının Güney Çin limanlarıyla ticaret yapmalarına izin verdi. Ticaret hızla gelişti ve Çin'e ulaşan çeşitli mallar, güneyin kalkınmasını sağladı.[38] Kubilay'ın ve Moğolların bu çabaları bütünüyle fedakârlık değildi; devlet hem dış ticaretten elle tutulur vergi aldı hem de saraya nadir mallar ulaşmış oldu. Güneyde tarımın toparlanmasını destekleyerek ve *Hui-dzu* parasını da Yüan para düzenine katarak, zamanla kârları daha da artacaktı.

Ancak Kubilay'ın çabalarına karşın, güneydeki bazı Çinlilerin saldırgan duyguları dinmedi. Güneyde birçok yerde ayaklanmalar patlak verdi. Bazı Sonğ güçleri teslim olmadılar. Çın Gui-lonğ, 1279 yılında Sonğ birliklerinden kalan ve Çin kaynaklarına göre "on binlerce adamdan" oluşan bir kuvvetle Cianğ-nan'da Moğollara isyan etti. Kubilay kuvvetlerinin isyanı bastırıp, Çın'ı ele geçirip, 20.000 adamının kellesini vurmaları (Çin kaynaklarına güvenecek olursak) iki yılı buldu.[39] 1284 yılında Guanğ-donğ'da küçük bir ayaklanma çıktı ama ancak 10.000 kişilik bu ayaklanma kısa zamanda bastırıldı. Bundan sonraki hareketi dindirmek ise o kadar kolay olmayacaktı. Fukien'de bir isyancı, Kubilay'ın o bölgedeki egemenliğine doğrudan meydan okudu. İsyancıları püskürtüp Kubilay'ın hükmünü yeniden sağlamak için yüz bin Moğol savaşçı gerekti. Bu baskı bile çok dayanamadı, Kubilay'ın hükümdarlığı boyunca çeşitli yerlerde ayaklanmalar sürdü. Güneydekilerin çoğu

Moğol egemenliğine boyun eğmiyordu ve yabancılara direnmekte ısrar ediyorlardı. Bu sürekli isyanlar, Kubilay'ın 1289 yılında Cianğ-nan'daki sıradan halkın ok ve yay sahibi olmalarını yasaklamasına neden oldu.[40] Güneyin boyun eğmesinden on yıl sonra bile Kubilay, sözde ele geçirmiş olduğu bu bölgeyi elinden geldiğince silahsızlandırmaya çalışıyordu. Ayrıca özellikle güneydeki kentlerde birlikler tutmak zorunda kalmıştı.[41] Bunca muhalefete karşın, düşmanlarına anlayışlı davrandı. Çin kaynaklarına göre, hapishanelerden sık sık mahkûm saldı.

Daha önce gördüğümüz gibi; güneydeki Konfüçyüsçü seçkinler, Moğollarla işbirliği konusunda çelişkili tavırlar sergiliyorlardı. Aydınların Moğol devletine katılmak ve barbar dedikleri bu kişileri dönüştürmek fırsatları vardı. Ya da Çin'e sadık kalıp, Kubilay ve yönetimine karşı durarak proto milliyetçi bir tavır takınabilirlerdi. Moğollara kültürel ve ulusal temellerde karşı durmak için birkaç işe yarar seçenekleri vardı. Bazıları resim, tiyatro ve benzeri işlere girdiler. Bazıları, "barbarların" Çin uygarlığı ve düşünüş biçimiyle ilgilenmediklerini sezip, Moğollara hizmet etmeyi reddetti.[42] Bazıları Moğollarla hiç ilgilenmeyip, kendi ilgi alanlarını kapsayan okullar açtı.[43] Bazıları ise Moğollara açıkça direndi. Özetle birkaç Sonğ aydını Moğolların altında sorumluluk aldılar ama Kubilay güneyin etkili ve önde gelen aydınlarından destek göremedi.[44] Güney Çin aydınları vergilerini ödedikleri sürece istediklerini yapmalarına izin verdi ama Kuzey Çin'deki aydınlarda sağladığı derecede bir sadakati onlardan göremedi.[45]

Büyük Kanal

Güneydeki çabaları oldukça sekteye uğrayan Kubilay, çekirdek topraklarının gereksinimlerine yöneldi. En önemli kaygısı, Sui Hanedanı (589-617) döneminden beri süregelen, kuzeye yiyecek taşınması konusuydu. Kuzeyin, güneydeki verimli topraklardan yiyecek ithal etmesi gerekiyordu. Başkentini Ta-tu'da kurup yönetimini de burada örgütleyen Kubilay'ın, yeni kentine düzenli yiyecek akışını sağlaması zorunluydu. Güneyden kuzeye tekne taşımacılığı en iyi seçenekti ama iki seçenek daha vardı. Tahılı doğu kıyılarından getirebilirdi ya da uzun zamandır kullanılan Büyük Kanal'ı kullanabilirdi. İkisinin de olumlu ve olumsuz

tarafları bulunan bu seçenekler, Kubilay'ın hükmünün son yıllarında gerginliklere nasıl tepki verdiğini göz önüne seriyorlardı.

Kubilay, deniz gücünü artırıp dış ticareti destekledikçe, elbette denizyollarına da ilgi göstermeye başladı. Güney Songˇ'a karşı seferde Bayan'a yardım etmiş iki korsan olan Cu Çinğ ve Canğ Şüen, pirincin kuzeye denizden getirilmesini savunuyorlardı.[46] 1282 kışında, kıyıdan büyük miktarlarda pirinç getirme görevi aldılar.[47] Yangˇ-cov'dan pirinç dolu yüz kırk gemi ile ayrılıp, Şantunğ Yarımadası'nı döndüler ve 1283 baharında hedefleri olan Cığ-gu'ya ulaştılar.[48] Pirincin yüzde doksanı kuzeye ulaşmış ve bu zorlu deniz yolculuğunda yalnız altı gemi kaybedilmişti. Bu büyük başarı, doğal olarak Kubilay'ın deniz yollarına desteğini sağladı. 1284 yılı geldiğinde Kubilay, ya kuzey-güney iç suyolları konusunda keşif çalışması yapmak üzere kurmuş olduğu Tahıl Taşıma Dairesi'ni (*Tsav-yün Si*) kapatacak ya da en azından bu dairenin memurlarını başka yerlere atayacaktı.[49] Kubilay'ın iç suyollarının önem derecesini düşüren bir yarlık çıkarması sürecinde saray içinde birçok tartışma yükseldi, Bizans entrikaları düzeyindeki fitneler tekrar tekrar su yüzüne çıktı. Kubilay bu tartışmaların bazılarında bulunup sorular sordu ama görünüşe göre doğrudan ve etkin bir rol oynamadı.

Böylece denizyolu, yeğlenen taşıma biçimi haline geldi. 1285 yılında, iki korsan Cu ve Canğ, güneyden tahıl getirmeleri için çok kazançlı bir sözleşme yaptılar. Bu konumlarını suistimal ederek, "Güneydoğu Çin'deki en zengin ve önemli iki adam haline geldiler."[50] Kuzeye, özellikle de Ta-tu çevresine yeterince tahıl geldiği sürece, saray da biraz vurgunculuk yapmalarına herhalde itiraz etmiyordu.[51] Ancak talihsiz bir tayfun iki korsanın donanmalarını dağıttı. Bu felaket, kuzeyde sellere ve kuraklığa denk gelince Cu ve Canğ gözden düştü ve sarayın geçici olarak denizyolunu bir kenara bırakmasına sebep oldu.

Kubilay'ın daha sonraları "hain nazır" olarak tanınacak olan önde gelen nazırı Sanga, iç suyollarında ısrar edenlerin başındaydı. Büyük Kanal'ın Ta-tu yakınlarına kadar uzatılmasını önerdi. Bu proje, Çinğninğ'den Lin-çinğ'e kadar, 215 km. uzunluğunda kanal kazılmasını gerektiriyordu. Tahıl, Lin-çinğ'de Vei Irmağı'ndaki gemilere aktarılacak, oradan da Ta-tu'ya pek uzak olmayan Çığ-gu'ya taşınacaktı. Bu sayede tahıl, Yangze bölgesinden doğrudan Kubilay'ın başkentine getirilebilecekti. Sanga'nın desteğiyle bu proje hızla başladı ve bitti. 1289

Şubatı'nda eklenti tamamlanmıştı. Hui-tonğ adıyla bilinen yeni kanal tekne trafiğine açıldı.[52] Ancak harcamalar çok büyüktü. Üç milyona yakın işçi çalıştığı proje devletin büyük paralar harcamasına neden olmuştu. Bunla da bitmiyordu, kanalın bakımı çok masraflıydı ve düzgün bakım yapılmazsa büyük tekneler kanalı kullanamıyordu. İç suyollarının asıl savunucusu olan Sanga'nın düşüşü ve 1291'de idam edilişi (ileride göreceğiz) de ağır bir darbe oldu. Sarayda savunucusu olmayınca, bakım için gereken kaynaklar ayrılmadı. Göreceğimiz gibi, bu sıralarda artık Kubilay'ın da sağlığı bozuluyor ve saray tartışmalarına pek katılamıyordu. Projeler, ancak kararlı ve güçlü nazırların kişisel çabalarıyla yürüyebiliyordu. 1280'lerde Moğol sarayını boğan mali sıkıntılara bu kanalın da katkısı olduğu açıktır.

Böylece tahıl taşıma yollarının ikisi de aşırı pahalıya mal olmuştu. Bir yanda Cu Çinğ ve Canğ Şüen'e denizyoluyla güneyden tahıl taşımaları için büyük paralar ödenmişti. Öbür yandaysa Büyük Kanal'ın uzatılmasının yatırım maliyeti çok yüksek olmuştu, bakımı da hayli maliyetliydi. Bu harcamalar, doğal olarak Moğol sarayında mali gerginliklere neden oldu ve Kubilay'ı mali danışmanlarına daha da bağımlı kıldı.

Lu Şi-ronğ'un Maliyesi

Bu söz edilen danışmanlardan biri, Çin kaynaklarında yerilen Lu Şi-ronğ'dur. "Üç hain nazırdan" biri olan Lu'nun adı, Yüan hanedan tarihinde aşağılanan mali danışan Ahmet ile birlikte anılır. Müslüman nazır, Lu'ya Kianğsi'de çay tekelinde görev verdiği için ondan nefretle söz edilir.[53] Ahmet'in gözden düşmesinden ve ölümünden sonra da Lu görevde kalmıştır. Hatta onunla ilişkili olduğu için ceza görmek yerine, ödüllendirilmiştir. Benzer suistimallerin tekrar edilmemesi için Müslüman mali danışmanın Mabeyn Dairesi'ndeki eski görevine o günden sonra iki kişi atandı. Moğol An-tonğ, Mabeyn Dairesi'nde Sağ Kanat Başnazırı olurken, Lu Sol Kanat'ın başına geçti ve Kubilay'ın topraklarındaki mali işlerin büyük bölümünü yönetti.[54] En önemli kaygısı, devletin giderlerini karşılayabilecek kadar gelir oluşturabilmekti. Geliri artırmanın bir yolu da tekellerdi. Tuz ticareti ruhsatını daha pahalı hale getirmeyi önerdi.[55] Ayrıca zengin ailelerin kendi şaraplarını

üreterek devletin şarap tekelini deldiklerini öne sürdü.[56] İçki tekelinin uygulanmasını istedi ve bunun karşılığında gelirin artacağını söyledi. Dış ticaretin de bir kazanç kapısı olduğuna inanıyor ve Deniz Ticareti Müfettişliği'nin kârdan daha büyük hisse almasını istiyordu.[57] Mal tekelleri yanında, Songʻun bakır sikkelerine el koyarak bakır ve gümüş sikkeler üzerinde de devlet kontrolü sağladı. Ayrıca, kâğıt para basılmasını destekledi ve Çin kaynaklarına göre, bu yüzden Kubilay'ın son yıllarındaki enflasyona da o neden oldu.[58]

Devlet gelirlerini artırmak için, Lu'nun sayısız yeni fikri vardı. Bunlardan biri, işsiz Moğolların hayvancılıkla uğraşmasıydı. Hayvanlarından elde edilen ürünün yüzde yirmisi onlara kalacak, yüzde sekseniyle de ordu beslenecek ve giydirilecekti. Ayrıca devlet vergi dairelerine tüccarları işe almaya başladı ama bunların çoğu konumlarını suistimal etmekle ve halkı sömürmekle suçlandılar.[59]

Lu'nun mali programları, kendisinden önceki mali danışman olan Ahmet'inkilere benzer tepkiler çekti ve herkesin korkup nefret ettiği Orta Asyalı Müslüman ile benzer eleştirilere maruz kaldı. Çin kaynakları, Lu'yu devlet içinde kendisini destekleyecek hizipler kurmakla suçlarlar. O da Ahmet gibi, halka eziyet etmekle, iftirayla, hatta olası düşmanlarını ve rakiplerini öldürtmekle suçlandı. Bu suçlamaların çoğu muğlaktır çünkü bu kaynaklar Lu'nun ağzından hiçbir şey aktarmaz, yalnız rakiplerinin görüşlerini yazarlar. Lu'nun da tek suçu, Ahmet gibi, sadece çaresizlik içinde devlet gelirlerini artırmaya çalışmak olabilir. O da Çin kaynakları tarafından mali programları yüzünden acımasızca kınandı ve yaptıkları yüzünden birçok Çinliyi düşman edindi. Kubilay'ın oğlu Cın-cin de kendisine sırtını dönünce sonu belli oldu. Ahmet'in en önemli rakiplerinden olan Cın-cin, Lu'ya da aynı nedenlerle karşı çıktı: Çinlileri sömürdüğünü düşünüyordu.[60] Cın-cin'i de aralarına alan Lu karşıtı muhalefet çok güçlendi ve sonunda Kubilay onu görevden alıp, 1285 Mayısı'nda tutuklattı. Onu suçlayanlar, vurgunculuk yaptığını, haraç alıp rakiplerini öldürdüğünü söylediler. Bu noktadan sonra onu kimse kurtaramazdı ve Kubilay aynı yılın sonunda onu idam ettirdi.[61] Düşmanı olan Çinliler, onun görevden alınmasıyla ve öldürülmesiyle devletin bir vurguncudan kurtulduğunu söylediler. Ancak sarayın giderek büyüyen mali sıkıntılarını çözmek için kendileri hiçbir şey yapmadılar.

Sanga ve Budacıların Suistimali

Sanga (Çince *Sanğ-hı*), "hain nazırlar üçlüsünün" sonuncusuydu. O da Kubilay tarafından büyük yetkilerle donatılmıştı.[62] Ahmet gibi, Sanga da Çinli olmayan bir toplumdandı. Yabancı kökeni yüzünden Çinliler onu pek sevmiyorlardı. Lu Şi-roŋğ hiç değilse Çin halkından destek bekleyebiliyordu ama Sanga'nın bu seçeneği de yoktu. Desteklediği Lu'ya kıyasla daha zayıf bir konumdaydı. Etnik kökeni belirsizdir. Tarihçiler uzun zamandır onun Uygur olduğunu söylemişlerdir ama Yüan hanedan tarihindeki özgeçmişinde bu açıkça belirtilmiş değildir.[63] Tarihte açık olan, Tibetçe dahil pek çok dilde tercüman olarak görev yaptığıdır. Yakın zamanda Luciano Petech'in bir makalesinde önerdiği gibi, ailesinin Uygur geleneklerine uyum sağlamış bir Tibetli olması da son derece mümkündür.

Yaşamının ilk dönemleri hakkındaki bilgiler de Tibet kökenli olabileceğini akla getirir. Devlet Öğretmeni ilan edilmiş, eğitimli bir Tibetli bilgin olan Dam-pa Kun-ga-grags'ın (1230-1303) öğrencisiydi.[64] Tibetli hocasından aldığı eğitimi tamamlayınca, tercüman olarak Phags-pa Lama'nın yanında işe girdi. Saygıdeğer ve güçlü Lama, onun yeteneklerini kısa zamanda fark etti ve hassas görevlerle sık sık Kubilay'a gönderdi. Phags-pa Lama Tibet'e dönmek istediği için, Kubilay da Ta-tu'da kalarak yalnızca onun yönetimindeki konulara bakabilecek birini bulmuş oldu. 1275'ten önceki bir tarihte Sanga'yı Tibet ve Budacılıkla ilgili işlerin yöneticisi olarak Genel Düzenlemeler Dairesi *Dzoŋğ-cığ Yüan*'ın başına geçirdi.[65] Sanga, 1280'lere kadar Çin ile ilgili konularla yalnız yüzeysel olarak ilgilenmiş gibi görünüyor. 1282 yılında ölünceye kadar Çin'in mali işlerini Ahmet yönetmişti ve Sanga da kendi yetki alanının dışına çıkmadı. Örneğin, 1280 yılında Tibet'teki bir isyanı bastırmak üzere Ta-tu'dan ayrıldı. Sefer başarılı oldu ve Sanga da Tibet'te Moğol egemenliğini pekiştirmekle uğraştı. Başkentteki ve sınırdaki önemli noktalara karakollar koyup, Tibet'in Çin'in geri kalanıyla daha sıkı bağlanmasını sağlayacak etkili bir posta düzeni kurdu.[66] Kubilay, Sanga'nın Tibet'teki başarısından kuşkusuz etkilenmişti. Çin'e döndüğü zaman da ona daha büyük sorumluluklar verdi.

Ahmet 1282 yılında ölünce bir siyasi boşluk oluştu ve Kubilay da bu boşluğu Sanga ile doldurdu. 1282'den 1291 yılına dek Sanga hükü-

metteki en önemli kişiydi. Sonuç olarak, onun gücünden rahatsız olan pek çok devlet adamından ve saray danışmanından eleştiriler aldı. Fars kaynakları bile onu acımasızca incelerler. Örneğin Fars tarihçi Reşidüddin, Sanga'yı hırsızlıkla ve rüşvet almakla suçlar.[67] Koreliler onu evine Koreli köle ve cariye kızlar talep etmekle suçlarlar.[68] Çin kaynaklarında kişiliğine kara çalan pek çok kayıt bulunur. En sık görülen suçlamalar, rüşvet, Kubilay'ın ve devletin malını çalma ve "iğrenç" cinsel iştahını tatmin etmek yolundaki çabalarıdır. Ahmet'in durumundaki gibi, bu suçlamaların çoğunu tartmak zordur. Bunların çoğu çökmesinden ve idam edilmesinden sonra yazılmıştır. Hatta bazı iddialar düşmanları tarafından bütünüyle uydurulmuş bile olabilir. Çökmesine neden olay, çalıntı incilerin onda bulunmasıdır ve bu da kuşkuludur. Benzer bir öykü Ahmet'e karşı da kullanılmıştır. İki adama karşı yapılan saldırılarda da, gözden düşmesinden ve çöküşünden sonra evinin aranması söz konusudur. Zaten, Sanga ya da Ahmet kadar açıkgöz bir adam, bu kadar bariz bir kanıtı neden evinde tutsun ki?

1280'lerin önde gelen adamlarından bazıları, Sanga'ya karşı çok ağır suçlamalarda bulundular. Ünlü ressam ve devlet adamı Cav Mıng-fu ona karşı çıktı ve Kubilay'ı Sanga'nın alçak niyetleri konusunda uyardı.[69] En büyük rakibi, Sağ Kanat Nazırı olan An-tonğ idi. Sanga'nın müttefiki ve çırağı olan Lu Şi-ronğ'a karşı gayretle savaş verdi. Eski ve köklü bir Moğol ailesinden gelen An-tonğ, Sanga'nın devlet içinde güç kazanmasından rahatsızdı ve Sağ Kanat Nazırı olarak sürekli onun altını oymaya çalıştı. Sanga yeni fikirler ve öneriler sundukça, iki üst düzey yetkili arasındaki gerilim arttı. Ancak Sanga, Genel Düzenlemeler Dairesi Başkanı unvanından daha yüksek bir unvan sahibi olmadıkça üstün gelemiyordu. Bu dairenin adını da 1288'de Budacılık ve Tibet İşleri Dairesi (*Şüen-cınğ Yüan*) olarak değiştirmişti. Ahmet'in ele geçirmeye uğraştığı makamı Kubilay diriltmek istedi ama o kadar büyük muhalefetle karşılaştı ki, vazgeçti. Kubilay, 1287 Martı'nda Sanga'yı Mabeyn Dairesi Nazır Yardımcılığı'na atadı ve Aralık ayında da onu Sağ Kanat Nazırı yaptı.[70] Bu konumda olunca, An-tonğ önünde alçalması gerekmeyecekti. Artık kendine ait güvenilir bir makamı vardı ve sinmeye niyeti yoktu. Ayrıca, bu yeni makam sayesinde devletin bütün nazırlıkları üzerindeki yetkileri artmıştı.

Sanga'nın hangi siyaseti bu kadar düşmanlık çekmişti? Çin'de "Batı Bölgeleri" olarak adlandırılan yerlerden yetişen adamları destekliyor olması bunlardan biriydi. Çinli olmayanları hem sarayda, hem Çin'in tamamında korumaya ve desteklemeye ant içmişti. Örneğin, Müslüman dillerinin öğretilmesi için bir okul açtı. Kubilay da 1289 yılında Müslüman Yazı Dilleri Ulusal Okulu'nun kurulmasını onayladı.[71] Sanga, Uygur bilginlerine her zaman destek verdi ve onları saldırgan Çinlilerden korudu. Sarayda da birçok Uygur ressamı himaye etmesiyle tanındı.[72] Daha sonra göreceğimiz gibi, 1280'lerin başlarında alelacele organize edilen Müslüman karşıtı hareketi durdurmaya da Kubilay'ı ikna etti.[73] Bir kez daha Çin'deki yabancıların koruyuculuğu rolünü üstlenmişti ve bu da Çinlilerin hoşuna gitmemişti.

Ancak asıl tepkiyi çeken şey, mali uygulamalarıydı. Selefleri olan Ahmet ve Lu Şi-roŋ gibi, kendisi de saraya ek gelir sağlama baskısı altındaydı. Güneydoğu Asya'daki seferlere Mançurya'da isyan eden Moğol soylusu Nayan da katılınca, gelir ihtiyacı büyük boyutlara ulaşmıştı. Devlet gelirlerini artırmanın bir yolu, ticareti destekleyip, tüccarın kârından pay almaktı.[74] Daha fazla vergiden söz edince düşmanlar kazandı. Tuz, çay ve içki ile birlikte diğer ürünlerdeki vergiyi de artırmak istedi. Bu malların fiyatlarındaki belirgin artış, ona ve uygulamalarına karşı muhalefeti kesinlikle güçlendirip vurgunculuk ve sömürücülük suçlamalarına yol açtı. Devlete ek gelir sağlamaktan çok, kişisel çıkar peşinde koştuğu iddia edildi.[75] En önemli mali uygulamasıysa kâğıt parada ıslahat yapmak düşüncesiydi. Kubilay'ın hükmünün başlarında yürürlüğe giren kâğıt para düzeni, 1280'lere kadar dengeye oturmuş değildi. 1260 yılından 1270'lerin ortasına dek yıllık basılan kâğıt para miktarı nispeten sabitti ama o arada Soŋ ile savaşlar, Japonya'nın istilası ve saray harcamaları gözle görülür biçimde artmış, para basımı da buna oranla yükselmişti. Ekonomi, korkunç bir enflasyonla yüz yüze geldi.[76] Sanga, bu olası yıkıcı krizi önlemek için, 1287 Nisanı'nda Kubilay'ı yeni bir kâğıt paranın basılmasına ikna etti. Bu para birimine *Cığ-yüan Çav* adı verilecekti ve bu adı da Kubilay'ın hükümdarlık unvanı olan *Cığ-Yüan*'dan alacaktı. Eski para birimi beşe bir oranda *Cığ-yüan* paralarıyla değiştirildi. Bu sayede, ekonomiyi tüketen enflasyon geçici olarak dizginlenmiş oldu.[77] Başlangıçta, tedavüldeki kâğıt para adedi giderek azalıp, 4.770.000 altın değerinden, 1.345.000 altına düştü. Çinliler, el-

lerindeki değeri şimdi daha düşmüş eski paraları tatmin edici olmayan oranlardan yeni parayla değiştirmek zorunda kalmış oldular ve bunu da servetlerinde net bir düşüş olarak algılayıp öfkelendiler.

Ahmet ve Lu Şi-ronğ gibi, Sanga da adam kayırmakla ve rakiplerini yok etmekle suçlandı. Kendisi gibi düşünen kişilere devlet görevi vermişti ki bu, bu kadar muhalefet gören bir devlet adamının yapması doğal bir hareketti. Vanğ Lianğ-bi adında bir müfettişi kendisine karşı fitne kurmakla suçlayıp, idam ettirdi. May-şu-dinğ adlı bir yetkiliyi tehditle intihar ettirdi. Sonra da kovduğu ve öldürdüğü bu adamların yerine kendi müttefiklerini getirdi. Önemli makamlara getirdiklerinin neredeyse hiçbiri Çinli değildi. İranlı Şa-bu-dinğ'i Cianğ-cı vilayetinde sahil ticaretini denetlemek üzere atadı.[78] Sonraları Çin kaynakları, bu kişileri rüşvet karşılığında kayırdığını yazacaklardı. Sanga aleyhindeki suçlamaları doğrulamanın bağımsız bir yöntemi bulunmuyor ama bu suçlamalar onun itibarını lekeleyerek Çinlilerin huzursuzluğunun hedefinin, Moğollardan ve Kubilay'dan, kağanın "yabancı" nazırlarına yönelmesine neden oldu.[79]

Anlaşılan Sanga'nın Çinliler arasındaki itibarı, Güney Sonğ imparatorlarının mezarlarının yağmalanmasına izin vermesinden de zarar görmüştü. Kubilay, Sonğ Hanedanı'nı hoş karşılayıp, korumuştu. Astlarının da bu eski düşmanlara zarar vermelerini engellemişti. Bu yolla güneydeki Çinlilere kendini sevdirmeyi umuyordu. Onlara baskı uygulamak ya da yöneticilerine kötü davranmak, ilişkileri barışçılıktan çıkarırdı. Sanga'nın altındaki Budacı keşişlerden biri olan Yanğ Lien-cın-cia'nın hareketleriyse, kağan ve üst düzey memurları ile tebaa arasındaki ilişkilerin gelişmesine sekte vurdu.

Batı Topraklarından gelen Tibet kökenli Yanğ, Sonğ Hanedanı'nın dağılmasından hemen sonra, Cianğ-nan'daki Budacı Öğretiler Gözetmeni (*cianğ-nan dzonğ-şığ-ciav*) görevine geldi ki uygulamada bütün Güney Çin'den sorumluydu. Bütün Çin ile ilgilenen Budacılık ve Tibet İşleri Dairesi'nin başındaki Sanga'nın altında çalışıyordu. Yanğ'ın ölçüsüz hareketlerini, Sanga'nın onayı olmadan, hiç değilse haberi olmadan yapmış olması olanaksızdır. Yanğ, Budacıların servetinin ve gücünün yükselmesiyle ilgileniyordu. Sanga'nın onayıyla, elindeki bütün olanakları kullanarak Budacıları zenginleştirmeye koyuldu. Yeni boyun eğmiş olan bir bölgede yetkili olduğu için, oldukça geniş hareket olanağı vardı.

Yanğ'ın ilk projeleri, Güney Çin'de Budacı tapınakların ve manastırların yapılmasıydı. Zamanında kuvvetli Taocular tarafından el konmuş olan manastırlar şimdi eski işlevlerine dönüyorlardı ve Yanğ da bu restorasyona ödenek sağladı. Ayrıca, eski Songğ başkentindeki Tien-i ve Longğhua tapınaklarının renovasyonlarına da ödenek verdi.[80] Songğ yöneticileri, Longğ-hua Tapınağı'nı Göğe ve Toprağa kurban törenleri için kullanıyorlardı, dolayısıyla güneydeki Konfüçyüsçü Çinliler buranın Budacı bir yapıya dönüşmesinden doğal olarak rahatsızlardı. Yanğ, 1285 ile 1287 arasında otuzdan fazla tapınağın restorasyonunu yaptırmasıyla bilinir. Bunların çoğu başka mezhepler ve dinler tarafından kullanılmakta olduğu için, Budacı tapınaklara dönüştürülmeleri tepki çekti.

Çinlileri daha da sinirlendiren, bu binaların inşası ve tamiri için Yanğ'ın kaynak yaratma yöntemleriydi. 1285 yılında adamlarına Songğ Hanedanı'nın imparator ve imparatoriçelerinin mezarlarını yağmalamalarını buyurdu.[81] Astları, 101 tapınağı yağmaladılar ve zaman içinde 48 kilo altın, 192 kilo gümüş, 111 yeşim kap, 9 yeşim kemer, 152 deniz kabuğu ve 1,5 kilo büyük siyah inci topladılar.[82] Yanğ, bu değerli eşyaları Budacı tapınakların yapımında kullandı. Yatırlardaki bazı yapılar yıkıldı ve yerlerine Tay-ninğ gibi Budacı tapınaklar yapıldı. Devlet de bu inşaatlara kereste dahil, malzeme yardımı yaptı. Bundan sonra, Songğ saraylarına yöneldi. Binaların bazıları Budacı tapınaklara dönüştürüldü. Yanğ, Songğ mezarlarına ve saraylarına tecavüz gibi görünen bu hareketlerini meşrulaştırmak için, bu uygulamayı Songğ yöneticilerinin başlattığına işaret etti. Örneğin Songğ sarayı, Şav-şinğ'deki ilk Tay-ninğ Tapınağı'nı yıkmış ve yıkıntılarının üzerine Ninğ-dzongğ imparatoruna anıt-mezar yapmıştı. Kendi görüşüne göre Yanğ, orayı Songğ öncesi durumuna döndürüyordu. Asıl hasarı veren de kendisi değil, Songğ Hanedanı'ydı.

Bu tapınakların yapımı ve bakımı için yeni mali düzenlemeler getirdi. Tapınak yapmak için zorla işçi çalıştırdı. Bakım masraflarını karşılayacak akarlar bulmak için toprak sahiplerinden arazi ve işçi kamulaştırıp, bunları tapınaklara vakfetti. Bu araziler vergi defterinden silindiği gibi, arazileri Budacı tapınaklar yararına işleyen kiracılar da vergi muafiyeti aldılar.[83] Güneyli toprak sahipleri, topraklarının gasp edilmesi olarak gördükleri bu uygulamaya çok öfkelenmişlerdi, tapınakların vergiden muaf olduğunu öğrenince iyice çileden çıktılar. Yanğ'ın bu uygulamalardan büyük kişisel çıkar sağladığı yolunda suçlamalar oldu. Düşmesinden

sonra yazılmış olan bir kaynak, rüşvet olarak 116.200 altın değerinde kâğıt para ve 23.000 *mov* [150 bin dönüm-ç.] toprak aldığını söyler.[84] Aynı kaynak, Yanğ'ın pek çok kişiyi rüşvet karşılığında vergi defterlerinden sildiğini ve onları Budacı tapınaklarda kiracı olarak gösterdiğini öne sürer. Ancak bu suçlamaları yazanlar Yanğ'ın düşmanlarıyla onu karalayanlar olduğu için, bu kayıtların güvenilirliği kuşkuludur.

Kişiliğine yapılan hakaretlerin de dikkatle ele alınması gerekir. Güneydeki Çinlilerin bir hizmet talep edebilmeleri için kendisine genç ve güzel kadınlar vermelerini istediği söylenir. Bu suçlamanın kanıtı da birçok karısı ve cariyesi bulunmasıdır. Yine de ona karşı kanıtlar pek etkileyici değildir, çünkü resmi tarihlerde yazılmışlardır.[85] Yine kuşkulu olan daha ciddi bir suçlama, Sonğ Hanedanı'nın mezarlarına tecavüzüdür. Son imparatorlardan birinin naaşı hâlâ korunmakta olduğu halde, Yonğ tarafından topraktan çıkarılmış ve üç gün boyunca bir ağaca asılmış olduğu öne sürülür. Kellesi uçurulan ceset daha sonra yakılmıştır ve son bir hakaret olarak da kemikleri at ve inek kemiklerinin arasına gömülmüştür. Çinliler bu tür saygısızlıkları ağır suç olarak görürlerdi.[86] Bu olay, Budacı lamalar gibi yabancıların müdahalesinden nefret eden Güney Çinlilerin kinlerini kusmaları için zemin oluşturmuştur. Yanğ da benzer biçimde hedef oldu. Bu suçlamaları ciddiye almanın ne kadar doğru olacağı tartışmalıdır. Yanğ'ın Sonğ saraylarının ve mezarlarının Budacı tapınaklara dönüştürülmesini onayladığı açıktır, belli ki bu mezarların bazılarının yağmasına da izin vermiştir. Ancak Sonğ imparatorunun naaşına saygısızlığı desteklediği ya da o olaya karıştığı konusunda doğrudan bir kanıt yoktur. Çinlilerin hassasiyetlerini çiğneyeceğini bildiği böyle bir hareketi gereksiz yere neden yapmış olsun ki? Bu kadar nedensiz bir hareket anlamsız ve inanılması da zor görünmektedir. Bu tecavüzün güçten düşmesinden sonra Yanğ'a yapıştırıldığını ve karalama kampanyasında malzeme olarak kullanıldığını düşünmek daha doğru olacaktır.

Yanğ'ın olumlu yönlerine ve başarılarına ancak mantıksal çıkarımlarla ulaşılabilir. Düşman kabul ettiği Güney Çin topraklarında dininin çıkarlarını koruyan, inançlı bir Budacıydı. Dini görüşlerinden kuşku duymak için neden yoktur. Onu hakir görenler bile, şunu söylemektedirler: "Tapınak yapmanın ibadet sayıldığı bir inanca sahip olduğu düşünülürse, herhalde Yanğ kendini bir misyoner ve sadık bir inanır olarak görüyordu. Ancak Çinlilerin töresiyle, sadakat ve inanç kavramlarıyla

tanışık olmadığı için, ister istemez Cianğ-nan halkını kendine düşman etti."[87] Onun döneminde Budacılık gerçekten güneyde yayıldı. Örneğin, Çin'deki Budacı eserler arasında en etkileyicileri olan Hanğcov'daki Fey-lay Fınğ kaya oymaları için kaynak sağladı. 1291 yılında onun himayesinin de eseri olarak, ülkede 213.148 Budacı keşiş ve rahibe, 42.318 tane de tapınak ve manastır bulunuyordu.[88]

Yine de, Çin kaynaklarının anlattığı kadar olmasa bile bir miktarı kesin olan suistimallerinin acısı Güney Çinlilerin içine dert oldu ve hamisi olan Sanga'ya da yansıdı. Çinlilerin gözünde bu iki adam da sömürgeci ve zalimdi. Çin kaynakları onların kişisel yozlaşmalarını defalarca anlattılar. Sonunda Çinli ve Moğol yetkililerin Sanga'ya karşı suçlamalar konusunda harekete geçmesi gerekti. Kubilay, 16 Mart 1291'de en önemli adamlarından olan Sanga'nın yetkilerini ve ayrıcalıklarını elinden aldı, rütbelerini söktü ve onu tutuklattı. Saray memurları bir zamanların sadık nazırının kaderini belirlemeye çalışırken de kararı geciktirdi. Ellerinden geldiğince hızlı karar verdiler ve onu ölüm cezasına çarptırdılar. Sanga, 17 Ağustos günü idam edildi.[89] Bazı bilginler, Kubilay'ın güvenilir yardımcısının idamını geciktirmeye hatta engellemeye çalıştığını yazarlar. Sonraki bir Tibet kaynağı, Sanga'nın ölümüne ne kadar üzüldüğünü şöyle anlatır: "İmparator [Kubilay] dedi ki: Sevgili Sanğ-ko'mun gitmiş olması beni kedere boğuyor."[90]

Çin kaynakları "üç hain nazır" olarak niteledikleri Ahmet, Lu Şi-roŋğ ve Sanga konularını abartıyor olsalar bile, bu memurları atamış olduğu için Kubilay'ın Çinli tebaası gözündeki yeri de zedelenmişti. Hükmünün ilk yıllarında Kubilay'ın yanındaki pek çok Çinli danışman arasında sarayda en üst düzeyde bulunan, dolayısıyla da en çok temas ettikleri Konfüçyüsçüydü. Ancak 1280'lere gelirken Konfüçyüsçü danışmanlarının en önemlilerinin ölmesi ve mali sıkıntıların öne çıkması yüzünden Çinli olmayan nazırlara yönelmişti. Lu Şi-roŋğ gibi Çinli devlet adamları bile hoş karşılanmadı. Bu nazırların 1280'lerde üstlendikleri görevler zor ve acımasızdı çünkü devletin ihtiyacı olan parayı sağlamaları gerekiyordu. Ne yaparlarsa yapsınlar Çinli halk onlardan uzaklaşırdı çünkü bir biçimde halka ağır vergiler yüklemek zorundaydılar. Hanedan kontrolsüzce sendeliyordu. Nazır üstüne nazır göreve geliyor, her biri de ülkenin gerçek yöneticisi konumunda oluyorlardı. Yine birkaç yıl içinde hepsi ciddi suçlamalarla yüzleşip eninde sonunda cinayete kurban gittiler ya

da idam edildiler.[91] Kubilay gerçekten işin başında mıydı? Devlet işlerinden ve astlarının yaptıklarından haberi var mıydı? Topraklarındaki siyasetten giderek uzaklaştığı ve kimi zaman eskiden savunduklarının tam tersi yönde politikalar uygulamaya başladığı göze çarpıyor.

Kubilay'ın Dinlerle Yaşadığı Sorunlar

Siyasetinin mihenk taşı olan ve Moğolların başarısındaki en önemli etken olan dini hoşgörünün terk edildiği anlaşılıyor. Çin'deki din sorunları yoğunlaştı. Örneğin Kubilay'ın 1270'lerde Müslümanlara karşı düzenlemeler yapmaya başlaması şaşırtıcıdır. Bu yeni siyasetin bazı geçerli nedenleri vardı. Kubilay'ın düşmanı olan Kaydu'yu destekleyen Müslüman Türkler, Çin'in kuzeybatı sınırlarını tehdit ediyorlardı. Daha batıda, İslam devletleri Kubilay'ın Moğol müttefiklerine karşı geliyorlar ve İran'daki Moğol yöneticilere sürekli meydan okuyorlardı. Müslümanlar, Çin'de bile huzursuzluk yaratıyorlardı. Kubilay'ın Çinli danışmanları, önde gelen Müslüman devlet adamlarının hırslarından ve acımasızlıklarından şikâyetçiydi. Müslümanların açgözlü, bayağı ve "tuhaf" olduklarını anlatan denemeler ve fıkralar bu dönemde ortaya çıktı.[92] Herhalde Kubilay da şahsen devletteki Müslümanların güç kazanmasından rahatsızdı. Torunu olan Ananda, Müslüman bir evde yetişmiş ve Reşidüddin'e göre, yetiştikten sonra da buyruğundaki 150.000 savaşçının çoğunu Müslüman yapmıştı.[93]

Çin metinlerinde Ay-şüeh adıyla geçen Hıristiyan yetkili de Müslüman karşıtı duyguları kışkırtıyordu. Yıldızbilim ve tıp konusundaki dairelerin başındaydı ve Yüan devletinde belli bir güç sahibiydi.[94] Reşidüddin onu, Müslüman hanelerdeki köleleri ve işçileri kışkırtmakla ve efendilerine iftira atmakla suçlar. Reşidüddin'e göre Ay-şüeh, Çin'deki Müslüman önderlerden biri olan Mevlana Burhanettin Buhari'ye iftira atıp (suçlamayı belirtmez), sürülmesini sağlamıştı.[95]

Reşidüddin ayrıca, Ay-şüeh ve danışmanları tarafından kışkırtılmış olan Kubilay'ın 1279 sonrasında Müslümanlara karşı daha sert siyaset uyguladığını ileri sürer. Aynı yılın sonlarında Orta Asya'dan gelen Müslüman tüccarlar saraya armağan olarak aksungurlar ve bir kartal getirmişlerdir. Kubilay onları şölene davet eder ama onlar mubah yöntemlerle ke-

silmediğini söyleyerek et yemezler. Bunun üzerine küplere binen Kubilay, 1280 Ocağı'nda bir bildiri yayımlar ve İslami yöntemle hayvan kesimini yasaklar, cezasının da ölüm olacağını duyurur.[96] Et kesiminde yasadaki düzenlemeye kesinlikle uyulmasını ister. Ay-şüeh ve yancılarının teşvikiyle, sünneti de yasaklar. Reşidüddin son olarak; Ay-şüeh'yi ve diğer Hıristiyanları Kuran'daki "Müşrikleri öldürün" ayetini kağana göstererek onu Müslümanlara saldırtmaya çalışmakla suçlar. İslam'ın kitabındaki bu cümleden rahatsız olduğu belli olan Kubilay, Müslüman danışmanlarına kendisini müşrik olarak görüp görmediklerini sorar. Sonunda Semerkantlı bir bilgin, şu yanıtı vererek onu sakinleştirir: "Siz müşrik değilsiniz, çünkü yarlıklarınızın başına Yüce Allah'ın adını yazıyorsunuz. Müşrik, Tanrı'yı tanımayanlara, O'na şirk koşanlara ve O'nu reddedenlere denir."[97] Anlaşılan Kubilay bu yanıttan tatmin olmuştur ama Reşidüddin'e göre, Müslümanları kısıtlama siyasetinden yine de caymamıştır.

Reşidüddin'in kaydettiği olayların her birinin gerçekleştiğine emin olmak zordur, ama Çin kaynakları da sarayın bir dizi Müslüman karşıtı duyuru yayımladığını doğrularlar. 27 Ocak 1280 tarihinde, İslami yöntemle hayvan kesenlere ölüm cezası getirildi.[98] Daha önce de Müslümanlara özgü vergiler ve angaryalar konulmuştu.[99] Anlaşılan Kubilay, devlette Müslümanların aşırı güçlenmesinden ve onların zoruyla bir isyan çıkmasından çekiniyordu. Dolayısıyla da bu baskıcı yarlıkları İslam'a karşı bir nefretten değil, siyasi kaygılardan kaynaklanıyordu.

İslam karşıtı siyaset 1287'ye dek sürdü. O yıl Sanga, Kubilay'dan Müslümanlara karşı siyasetini değiştirmesini rica etti: "Bütün Müslüman tüccarlar [Çin'den] ayrıldılar ve Müslüman ülkelerden de tüccar gelmiyor... Bunun tek nedeni de geçen yedi yılda koyun kesememiş olmaları. Siz emrederseniz, tüccarlar yine gelip gideceklerdir."[100] Saray bu siyasetini değiştirirse, Müslüman tüccarlardan sağlanan gelir de artacaktı. Reşidüddin, birçok Müslüman tüccarın birleşip, davalarını savunmak üzere Sanga'ya rüşvet verdiklerini öne sürer. Sanga bunu neden yapmış olursa olsun, Kubilay geri adım attı ve Müslüman karşıtı uygulamaları kaldırdı. Ancak Çin kaynaklarında anlatılan bir olay, Kubilay'ın Müslüman tüccarları yine de pek hoş karşılamadığını ortaya koyar. 1293 yılında Müslüman bir tüccar Kubilay'a inci satmak istedi, ama Ulu Kağan teklifi geri çevirdi ve paranın "halkı rahatlatmak" için kullanılmasının daha hayırlı olacağını söyledi.[101]

Kubilay pek de tutarlı değildi çünkü devlette Müslümanlara görev vermekten vazgeçmiyordu. İdari ve mali yetenekleri olan, tutucu da olmayan Müslümanlar görmezden gelinmiyorlardı, onlara karşı suçlama da yapılmıyordu. Örneğin Kubilay, Orta Asyalı bir Müslüman olan Said Ecel Şemsettin'i yeni ele geçirdiği Yünnan'a vali atadı. Güneybatı Çin'in bir eyaleti olan bu bölge, bir Müslümanın yönettiği yegâne topraktı. Bu atamanın altında yatan nedenler kafa karıştırıcıdır. Belki de Kubilay Yünnan'ın Burma ve Hindistan ile ticarette önemli bir kavşak olduğunu düşünüyordu ve Moğol topraklarındaki en önemli tüccarlar Müslüman olduğu için, Yünnan'a Müslüman bir vali ataması bu yüzden mantıklı geliyordu. Ya da belki de Yünnan'ı Moğolların Orta Asya'dan ve İran'dan uzaklaştırdığı bazı Müslümanların yerleşmesi için uygun bir bölge olarak görüyordu. Yünnan'da yerleşim pek yoktu ve halkı da okuma yazma bilmeyen, Çinli olmayan insanlardı. Kubilay, bu bölgeye Moğol yönetimine daha uzak duran Çinlileri yerleştirmek yerine, Müslümanları yerleştirmeyi daha akla yatkın bulmuş olabilir. Ya da belki de saray kendisini sadık ve güvenilir biri olarak gördüğü için Said Ecel'e bu görevi vermiştir.

Said 1274 yılında Yünnan valisi olduğu zaman ilk hedefi Yüan devletinin bu bölgedeki askeri ve mali konumunu güçlendirmekti. Görevine gitmeden önce Yünnan'ın arazi yapısını, ekonomisini ve töresini inceledi. Bölgeye vardığında, Çinli olmayan yerel halkın güvenini kazanmak için uğraştı. Bölgede karakollar kurduğu halde, askerlerine "barbarları" kışkırtmamaları buyruğunu verdi. Bazı subayları buna rağmen yerel halka saldırınca da onları idam etti.[102] Böyle adil ve eşitlikçi bir siyaset sayesinde, Çinli olmayan nüfusun çoğunu kısa zamanda kazandı. Ayrıca, iletişim, savunma ve ticaret için gereken posta düzenini kurmaya da hemen başladı. Yünnan, onun idaresi altında kalkındı. Tarımı destekleyip, adamlarından yerel halka çiftçilik ve ormancılık öğretmelerini istedi. Onun gelmesinden önce Yünnan'da "ne herhangi bir çeşit pirinç, ne dut ağacı, ne haşhaş vardı."[103] Herhalde Said'in ekonomiye en büyük katkısı, Gun-miŋ bölgesinde sulamayı geliştiren işleridir. Bu sulama düzeneğinin bir bölümü 20. yüzyıla dek kullanılmıştır. Sellerin ve kuraklığın tarımı sekteye uğratmaması için sarnıçlar ve bentler yaptırdı.[104] Müslüman tebaası ticareti geliştirirken, kendisi de yerel halkın ticarete katılabilmesini sağlamak için geleneksel taşböceği kabuklarının

orta değerde bir alışveriş birimi olarak kabul edilmesine izin verdi. Son olarak, halkın sırtındaki vergi ve angarya yükünü hafifleterek, onların Moğol hükmünü daha kolay kabul etmelerini sağladı.

Kişisel geçmişine karşın, Yünnan'da İslam'ı kimseye dayatmadı. Dayatmacı bir Müslüman olsaydı, herhalde Kubilay ona valilik görevi verecek kadar güvenemezdi. Said, Yünnan'ı Çin kültürüyle ve gelenekleriyle tanıştırdı. Çin evlilik ve cenaze törenlerini destekledi, Konfüçyüsçü okullar kurdu ve halkın Konfüçyüs klasiklerine ulaşmasını sağladı. İki cami yaptırırken, bir Konfüçyüsçü, bir de Budacı manastırın yapılmasını sağladı.[105] Kısacası, Yünnan'ı İslamlaştırmaya değil, Çinlileştirmeye çabaladı ve Yünnan'da yaşayıp, yönetici olan oğulları da onun izinden gittiler. Said 1279 yılında öldü (1297 yılında da *Şien-yanğ Vanğ* – Şien-yanğ'ın Prensi unvanına layık görüldü). İki oğlu olan Nasreddin ve Mesut, Yünnan valiliğini devraldılar[106] ve babalarının siyasetini sürdürdüler. Ayrıca Nasreddin, Burma ve Annam üzerine seferlere katılıp, Şensi'de ve başkentte memurluk yaptı.[107] Ancak 1292 Nisanı'nda 130.000 altın değerinde kâğıt para çalmakla suçlanıp idam edildi.[108] Dört erkek kardeşine suç atılmadı ve onlar Yünnan'da, Kuanğ-tunğ'da ve Kianğsi'de önemli konumlarda kalarak pek çok ödül ve övgü kazandılar.

Said'in başarılarına ve Kubilay'ın ona ve oğullarına duyduğu güvene karşın, Ulu Kağan'ın Müslümanlarla ilişkisi 1280'ler boyunca huzursuz ve biraz gergin sürdü. Eski, dengeli ilişki eğrilmişti. Kubilay, eskiden Müslümanlara karşı resmi bir ayrım yapılmamasını sağlamak için elinden geleni yapardı çünkü Çin'deki küçük ama etkili Müslüman toplumu yabancılaştırmasının ciddi sorunlara neden olacağının farkındaydı. 1280'lerde bu hoşgörülü ve dengeli tavrı birdenbire tersine döndü ve Kubilay en temel ilkelerinden birini, geçici de olsa, çiğnemiş oldu.

Budacılarla ve Taocularla ilişkisi de benzer bir krizle altüst oldu. 1258'de Kubilay'ın yönettiği Budacı-Taocu tartışmaların, bu dinleri yönetenlerin arasını bozan çekişmeyi dindirdiği varsayılıyordu. Ancak, derinlerdeki gerginlik tekrar yüzeye çıktı ve Güney Songʻun ülkeye katılması da bu çekişmeleri yoğunlaştırdı. Taocular, 1258 müzakerelerinde verilen kararlara uymadılar ve her fırsatta Budacılara meydan okudular.

Bu iki kesim arasındaki bir dizi olay, sonunda 1281 yılınca ciddi bir yüzleşmeye yol açtı. Kubilay'ın oğlu Mangala, Taocuları daha 1276 yı-

lında "elimizde yarlık var diyerek yasaya aykırı işler yapmamaları" yolunda uyarmıştı.[109] Anlaşılan Taocular bu uyarıyı duymazdan geldiler, çünkü 1280 sonlarında Ta-tu'daki Taocu tapınağında –Çin kaynaklarına göre kasıtlı olarak– bir yangın başlatıp, suçu da Guanğ Yüan adındaki bir Budacı keşişe attılar.[110] Kubilay, bu kuşkulu yangını soruşturmak üzere birçok memur görevlendirdi ve anlatılana göre, onlar da Taocuların bu planlarını ortaya çıkardı. Ulu Kağan, suçlulara acımadı. Taocuların ikisi idam edildi, bir tanesinin burnu ve kulakları kesildi, altı tanesi de sürüldü.[111] Budacılar bu olay üzerine, başka istismarların ve aşırılıkların da devlet tarafından incelenmesini talep etti. Budacı kaynaklara göre, saray 1258'de yasaklanmış olan Taocu metinlerin hâlâ dolaştığını ve bunların baskı kalıplarının da saklanmış olduklarını ortaya çıkardı. Kubilay, bu büyük itaatsizlik ve yasadışı tavır karşısında deliye döndü. 1281 sonlarında, Lav Zı'nın *Dav Dı Cinğ* eseri dışında bütün Taocu metinlerin yakılmasını ve baskı kalıplarının onarılmaz biçimde kırılıp dağıtılmasını istedi.[112] Ayrıca Taocu muskalara, törenlere ve büyülere de kısıtlama getirdi. Taocular, tüccarlara kâr, insanlara ölümsüzlük, çiftlere mutluluk ve ailelere zenginlik vaat eden pek çok muska satıyorlardı.[113] Bu iddiaları kabul etmeyen Kubilay, muskaların satışını yasakladı. Bir yandan da bazı Taocu keşişleri Budacılığa dönmeye zorladı. Son olarak, Budacılar arasından temsilciler seçti ve onları bu kuralların uygulanmasını denetlemekle görevlendirdi.

Kubilay'ın siyaseti, Taocularla sıkıntıları çözdü ama bu kez baskın çıkan Budacılar, daha önce belirttiğimiz ve belgelemeye devam edeceğimiz gibi, hanedanın ve Kubilay'ın başına sorun çıkarmayı sürdürdüler. Kubilay, Taoculuğu bastırmak istememişti; asıl amacı Taocuların istismarlarını dizginlemekti. Daha sorumlu ve az saldırgan Taoculara da dindaşlarının soruşturulmasında görev vermişti. Canğ Dzonğ-yen ve Tien-şi, diğer adıya "Göğün Sahibi" (Batı'da genellikle yanlış bir tanımla "Taocu Papa" olarak tanımlanır), Taocu kitapları inceleyerek hangisinin sahte olduğuna ve yakılması gerektiğine karar verecek heyetin üyeleriydiler. Kubilay, Canğ'ı güneydeki Taocu işlerin başına geçirdi.[114] Birçok kez Taocu ustaya ipek ve tütsü armağanlar göndererek, bu önemli önderle arasını iyi tutmaya çabaladı. Karşılığında da Canğ ölülere kurbanlar sundu, ciddi bir kuraklığın dinmesi için yakardı ve hava durumunu değiştirip hastalıkları iyileştirmek için büyüler yaptı.[115]

1281'de büyük bir zafer kazanmış olan Budacılar, dini rakiplerini yenmekle böbürlendiler. Onlar da bu gücü istismar etmişler gibi görünüyor. Hükmünün başlarından beri Kubilay onları kayırıyordu. 1281'de Budacı keşişlerin kendilerine güvenleri çok arttı, hatta arsızlaştılar. Çin kaynakları, Sanga ve Yanğ Lien-cın-cia gibi Budacıların istismarlarını sık sık betimler. 1280'ler boyunda Budacılar daha çok servet, toprak ve güç kazandılar.[116] Açgözlülüklerinde ısrar ettikçe, onları yabancı olarak gören Çinlileri de kendilerinden uzaklaştırdılar. Yabancı olan Moğollar da, özellikle Tibetli veya Çin dışından gelmiş Budacıları tutmaları ve desteklemeleri nedeniyle Çinlilerin gözünde lekelendi.[117]

Güney Songğ'un 1279 yılında işgali, Kubilay'ın hükmünün doruk noktasıydı. Ancak güneyde ona karşı ciddi muhalefet vardı. Çok titiz davranmasına ve mali destek vermesine karşın, güneydeki bazı Çinli bilgin-devlet adamları onunla işbirliği yapmayı reddetti. 1280'ler iç işlerinde felaketler dizisiyle geçti. Kubilay'ın artan gelir ihtiyacı, onu üç önemli nazıra –Ahmet, Lu Şi-ronğ ve Sanga– muhtaç hale getirdi ve onlar da haraç kestikleri için Çinlileri kaybettiler. Bu isimlerin her biri konusunda Kubilay, bilgin devlet adamlarının muhalefetini fark edince bu üç nazıra inancını yitirip onları kovdu ya da idam ettirdi. Çinli muhalefet, ayrıca kısa sürse de çok hasar veren Müslüman karşıtı siyasete yol açtı. Kubilay'ın Budacılara verdiği desteğin, bu inancın önderlerini arsızlaştırdığı ve sömürücü tavra sürüklediği anlaşılıyor. Dahası, yeni liderlerden hiçbiri –Budacıların üç nazırı– Kubilay'ın mali sıkıntılarını çözemediler. Ayrıca 1280'ler geldiğinde, 1250'lerden beri hizmet vermekte olan Konfüçyüsçü Çinli danışmanların çoğu ölmüştü. Bu da Kubilay'ın Çinli olmayan danışmanlara bağımlılığını artırmış, özellikle Güney Çin ile arasının iyice bozulmasına neden olmuştu.

8. Bölüm

Bir İmparatorun Çöküşü

Hükmünün son yıllarında Kubilay kişisel kayıplar yaşadı. En sevdiği karısı Çabi, 1281 yılında öldü. En sevdiği oğlu ve veliahtı Cın-cin de beş yıl sonra onu izledi. Muhtemelen bu kişisel facialarn da etkisiyle, çok içmeye ve yemeye başladı. Çok şişmanladı ve alkolizmin yan etkilerinden etkilenir oldu. Siyasetinin teklemesi, kişisel sıkıntılarına karıştı.

Kubilay'ın bu dönemdeki en belirgin yanlışları, dış seferler konusunda görüldü. Daha önce de başarısız seferleri olmuştu ama 1280'lerde ve 1290'ların başlarında seferleri felaketlerle doldu. Kuvvetleri 1274 yılında Japonya'da engellenmişti ama o olay, beklenmeyen doğal afetlerin yol açtığı istisnai bir durum olarak açıklanabiliyordu. Sonraki yenilgileri, o kadar da kolay meşrulaştırılamayan siyasi değişiklikleri yansıtmaya başladı. Yeni siyaset, Moğolların geleneksel yayılma görüşünü tersine çevirdi. Moğol ordusu hiç denizaşırı yayılmaya çalışmamıştı. Moğolların deniz savaşı deneyimi de yoktu. Dahası, Asya'nın güney bölgelerinde dövüşmeye alışık da değillerdi. Tanımadıkları arazide çok büyük zorluklarla karşılaştılar.

Kubilay'ın yabancı ülkelere aniden saldırılarının tek mantıklı açıklaması, 1280'lerdeki iç başarısızlıklar olabilir. Çin'de yaşadığı sorunlar da dışarıdaki benzeri felaketlerin işaretiydi. Gerek iç, gerek dış siyasetine bir kontrol eksikliği egemen oldu. Uygulamış olduğu kendinden emin otoritesi ortadan kalkmış gibi görünüyor. Saray bir ihtiyatsız siyasetten diğerine yalpaladıkça, denge sağlamak giderek zorlaştı. Kötü kararlar istisna olmaktan çıkıp, genelgeçer bir durum oldu. Bu ani dönüşlerin bazılarını meşrulaştırmak için öne sürülmüş olan fikirler de pek akla yatkın değildir. Kaynaklar, sıra dışı deniz seferlerinin Moğol elçilere zarar veren yabancıları cezalandırmak için yapıldığını ima eder. Ancak bu seferlerde daha fazlasının söz konusu olduğu açıktır. Kubilay'ın tahta

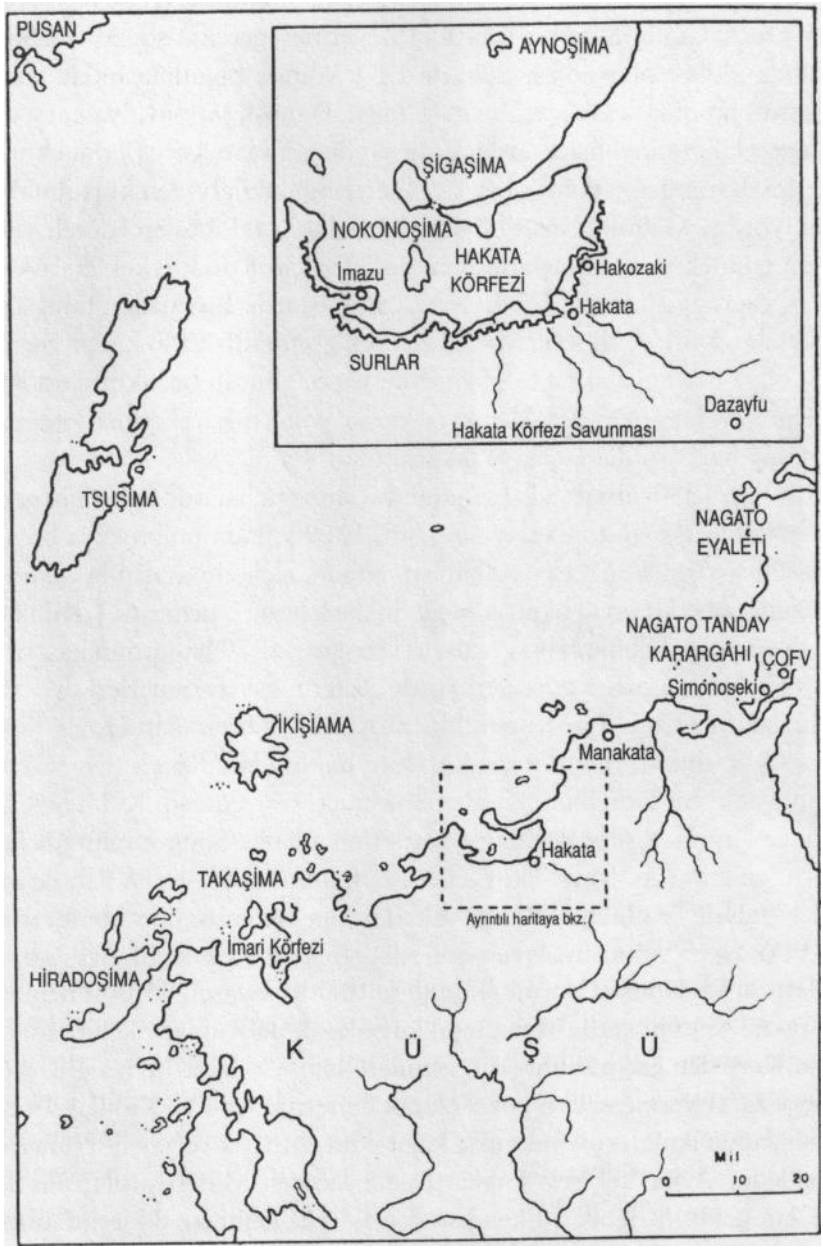
alışılmadık biçimde çıkmasından beri süren meşruiyetini kanıtlama ihtiyacı, ara sıra gözükara dış girişimlerde bulunmasına neden oluyordu. Güvensiz olduğu için, kendi tebaasını etkileyebilmek adına yabancı hükümdarlara üstünlüğünü kabul ettirme ihtiyacı hissediyordu. Hem Çin İmparatoru hem de Hanlar Hanı olarak değerini, erdemini ve evrenselliğini kanıtlamak için topraklarını genişletmek yolunda büyük baskı altındaydı. Son olarak, işgalden elde edilecek mali çıkarlar konusundaki aşırı isteği de bir motivasyon unsuruydu. Bütün bunlara karşın, 1280'lerin ve 1290'ların kötü kurulmuş seferleri Kubilay'ın Hanlar Hanı ihtişamına pek bir şey ekleyemedi.

Kamikaze

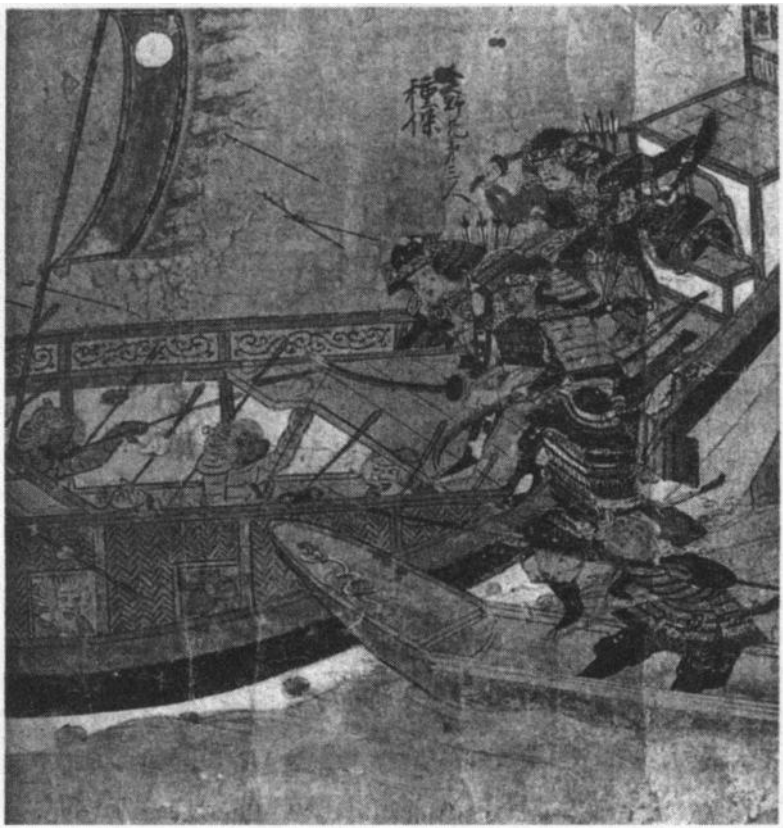
Bu seferlerin en önemlisi Japonya'ya yönelmişti. Japon imparatorluk naibi Şogun Hojo Tokimune, Kubilay'ın Moğolların koşullarına göre kurulmuş bir ilişkiyi başlatma çabasına burun kıvırıyordu. 1274 yılındaki Moğol işgali bu retlere bir yanıttı ve korkunç bir başarısızlığa uğramıştı. Kubilay, Japonya'ya bir saldırı daha düzenlemenin gerekmemesini istediği için 1275 yılında imparatorun ve şogunun barış içinde boyun eğmesi yolunda bir elçi daha yolladı. Japonlar, talihsiz heyeti idam edip, Moğol saldırısına karşı savunmalarını berkiterek yanıt verdiler.[1] Şogun, büyük bir samuray gücünü Moğolların inecekleri güneydeki Küşü Adası'na kaydırdı ve işgalcileri püskürtmek için gerekecek ikmali de sağladı. Büyük olasılıkla en önemli savunmaları, Hakata Körfezi boyunca kıyıdaki Hakozaki kentinden geçip İmazu'yu da içine alacak şekilde dikilecek bir surdu. Bu projeyi tamamlamaları beş yılı bulacaktı ama bir saldırının ilk dalgalarına karşı çok işlerine yarayacaktı. Öte yandan, bir Japon tarihçinin belirttiği gibi, surun dikildiğinden "işgalcilerin mutlaka haberi olacaktı ve Japon savunmasının arkasına sarkabilecekleri yeni çıkarma noktaları arayacaklardı."[2] Ancak hiç değilse Hakata Körfezi'ndeki merkezi noktalar iyi korunmuş olacaktı. Dahası, Japon savaşçıları hareketliydi ve komutanları onları Moğol birliklerin çıktığı yere hızla sevk edebilirdi. İlk Moğol saldırısının ardından yedi yıl kazanan Japonlar bu süreyi kullanarak aşılmaz olmasa bile güçlü bir savunma kurmuşlardı.

Kubilay, bu yedi yıllık hazırlanma süresini onlara isteyerek vermiş değildi. Önce, Güney Sonğ seferine ağırlık vermesi gerekmişti. Ancak Sonğ tahtında iddiası olan son kişinin de 1279 yılında boğulmasından sonra dikkatini Japonlara yeniden çevirebilmişti. Dahası, Japonya'ya karşı düzenlenecek herhangi bir seferde yaşamsal önemi olan Korelilerin, ekonomilerini darmadağın etmiş olan 1274 seferinin etkilerinden kurtulmaları gerekiyordu. Moğollar hem büyük miktarlarda tahıl talep ederek yerel halkın elindekini azaltmışlardı hem de sefer için Koreli erkekleri askere alarak toprağı işleyecek işçi sayısını azaltmışlardı. Bu yüzden tahıl azdı ve Kubilay Kore'ye düzenli olarak yiyecek gönderdi; 1280 kadar geç bir yılda bile bu komşularına tahıl yardımı yaptı.[3] Bütün bu sıkıntılara karşın Kubilay Japonya'ya saldırmaya kararlıydı; bu hareketinin korkunç bir hesap hatası olduğu ortaya çıkacaktı.

Kubilay, 1280 yılında işgal seferine başlatmaya hazırdı. Sefer için gereken askeri ve ikmali toplamaya başladı. 1279 yılında Japonya'ya boyun eğmesini söylemek için elçi yollamıştı. Şogun, elçilerin arasında casuslar olduğunu öne sürerek bahtsız elçilerin kellelerini vurmuştu.[4] Kubilay, buna yanıt olarak büyük bir ceza seferi başlattı. 1280 baharının başlarında işgal harekâtı plana göre ilerliyordu. Seferin askeri önderleri dikkatle seçilmişti; biri Çinli, biri Koreli, biri Moğol'du. Koreli olan Honğ Tagu, seferin baş amirali olacaktı çünkü Kore hükümdarı Koreli denizcilerin komutasının bir Koreli'nin elinde olmasında ısrar etmişti. Kubilay, Çinli kuvvetlerinin başına kendisine biat etmiş Güney Sonğ komutanı Fan Vın-hu'yu atamıştı. Moğol kuvvetlerinin komutanı Şin-tu da Fan ile birlikte baştaydı.[5] Kubilay yıl sonuna kadar Fan ve Şin-tu'nun komutasına 100.000 asker vermişti. Ayrıca seferde gerekebilecek kâğıt paraları ve zırhları da sağlamıştı. Kore hükümdarı 10.000 savaşçı, 15.000 denizci, 900 tekne ve tahıl verdi.[6] Ona teşekkür olarak da Kubilay, kendi adamlarına Kore'den geçip saldırı için gemilere binmek üzere kıyıya giderken çevreye zarar vermemelerini özel olarak emretti. Ertesi yıl Kubilay, önceden sağladığı ikmali çok miktarda kâğıt para, zırh, ok ve yay ile cömertçe destekledi.[7] Aykırı tek ses, Fukien Deniz Ticareti Müfettişi olan Pu Şogınğ'dan geldi. Moğolların kendisinden iki yüz gemi istediklerini ancak yalnızca elli gemiyi hazır edebildiklerini söyledi. İki yüz gemi yapmalarının olanaksız olduğunu öne sürdü.[8] Moğolların ölçüsüz taleplerini ima eden bu şikâyeti, Japonya seferi hakkındaki nice şikâyetin ilki olacaktı.

Moğolların Japonya'yı istilası. George Sansom, *1366'ya Kadar Japonya Tarihi*, Stanford Üniversitesi Matbaası, s. 446.

Moğolların Japonya'yı istilası. Japon İmparatorluk Seçkisi'nden.

Yüan komutanları, Japon adalarına iki ayaklı bir saldırı kurgulamışlardı. 40.000 asker Kuzey Çin'den Kore gemileriyle taşınıp Çüencov'dan ayrılacak olan 100.000 kişilik güçle İki Adası'nda buluşacaktı. Sonra birlikte Japonya'nın kalanına saldıracaklardı. Çin kaynaklarına göre, bu seferin kötü gideceğine dair kehanetler vardı. Bu işaretler arasında bir deniz ejderinin görünmesi ve deniz suyundan kükürt kokusu yükselmesi vardı.[9] Gerçekten de işgal planları ilk andan itibaren ters gitti. Anlaşılan, komutanlar da aralarında tartışıyorlardı. Çin gemileriyle güneyden gelen birlikler, daha kalabalık olmaları nedeniyle gereken karmaşık iaşe düzeninin kurulmasını beklerken geciktiler. Koreli komutanların yönettiği kuzeydeki gemiler onları bekledi ama sonunda "asıl Çin filosunun geleceğinden" umudu kesip 10 Haziran 1281'de İki

Adası'nı işgal ettiler.[10] İki hafta içinde asıl büyük ada olan Küşü'ye çıktılar. Japonların büyük bir gayretle tamamladığı ana savunma olan surun hemen kuzeyindeki Manakata'ya indiler. Bu arada hazırlıklarını tamamlayan Güney Çin kuvvetleri ordunun öteki kısmının Küşü'ye çıkarma yaptığını öğrenince onlarla birleşmeye karar verdi. Hedefleri, Küşü'nün güneyine çıkarma yapıp savaşa savaşa kuzeye çıkarak diğer Yüan güçleriyle birleşmekti. Böyle güçlü bir savaş makinesi ve böyle bir ivmeyle başarılı olacaklarından eminlerdi.

Ancak sefer büyük bir başarısızlığa uğradı. Japon savaşçılar Ağustos boyunca Moğol önderliğindeki kuvvetlerin güneyden de kuzeyden de suru aşmalarını engelledi. Japonların şaşırtıcı derecede sert direnişine Yüan birliklerinin içindeki sıkıntılar da eklendi. Moğol komutanlarla Çinli komutanlar arasındaki gerginlikler sefer ordusunu yıprattı. Büyük çoğunluğu oluşturan Çinli askerler çatışmadan bir şey beklemiyorlardı ve pek de sıkı savaşmadılar. Küşü'ye indikleri andan itibaren de gerek düşmanlarına, gerek doğaya karşı kendilerini savunmasız hissettiler. İçinde kendilerini savunup düşmanın üstüne akınlar yapabilecekleri istihkâmları, kaleleri, kasabaları yoktu, açık arazide kalıyorlardı.[11] Bu yüzden de Japonların üstüne pek varmadılar. İki ordu neredeyse iki ay çatıştı ama zafer kazanan olmadı.

Moğolların zafer umutlarına bir darbe de doğal bir afetten geldi. Doğu Asya yaz aylarında sık görülen bir tayfun, 15 ve 16 Ağustos günlerinde Küşü kıyılarını vurdu. Fırtınanın geldiğini sezen Koreli denizciler, açık denizin güvenliğine kaçmaya çalıştılar ama başaramadılar. Kaçmaya çalışırken kuzeydeki 40.000 savaşçının üçte biri dağıldı, güneydeki 100.000 kişinin de yarısı öldü. Küşü'de kıyıya çıkan askerler, kıyıda kalan küçük teknelerle kaçmaya çalışırken katledildiler, esir düştüler ya da boğuldular.[12]

Japonlar açısından bu tayfun kaza değildi. Tanrıların Japonya'yı kurtarmak üzere yolladığı kutlu bir yeldi (Japonca *kamikaze*), çünkü onların toprakları ilahi koruma altındaydı. İşgalin başarısız olması, Japonların kendilerini üstün gören fikirlerinin güçlenmesine neden oldu. Onların gözünde tanrılar, düşmanların Japonya'yı fetih ve istila etmesine asla izin vermezlerdi. Moğolların ve Kubilay'ın tarafında ise bu yenilgi yıkıcı bir şaşkınlık yarattı. Kubilay, daha önce böyle bir felaket yaşamamıştı.

Ancak Kubilay ders almadı. Bu aşağılayıcı yenilgiye sinirlenip, inatla Japonlar üstüne üçüncü bir seferi kurgulamaya başladı. 1283 yılında Güney Çin'deki tüccarlara bu sefer için gemiler sipariş etti.[13] 1285'te Mançurya'daki Cürçenlerin sefere iki yüz gemi inşa ederek katkıda bulunmalarını istedi.[14] Aynı yıl içerisinde, Korelilerin saldırı için büyük miktarda pirinç vermelerini istedi.[15] Erzak ve gemi talep etmeye başlar başlamaz da muhalefetle karşılaştı. 1283 yılında Güney Çin tüccarları, sefer için beş yüz gemi yapmalarının büyük bir yük olduğunu söylediler. Kubilay'ı Japonya'ya saldırmaktan caydırmaya çabalayan danışmanları, 1285'te ve 1286 başlarında raporlar gönderdiler.[16] Sonunda 1286 yılında Kubilay, bu büyük muhalefet nedeniyle geri adım attı ve seferden caydı.[17]

Sefer büyük hasara yol açtı. Başarısızlık, Moğolların Doğu Asya'daki yenilmezlik örtüsünü yırtmış oldu. Kubilay'ın tebaası, Moğolların da incinebilir olduğunu gördü. Güçlerinin temel dayanaklarından da biri olan, rakipleri üzerinde kurdukları psikolojik dehşet baskısı ortadan kalkmadıysa da ciddi biçimde sarsıldı. En önemli hasar da bu seferlerin muazzam masrafları oldu. Gemilerin yapımı ve ikmalin sağlanması pahalıydı. Kubilay'ın Çinlilerin nefret ettiği Ahmet ve Lu Şi-rong gibi danışmanlara dönmesine neden olan mali sorunların da kaynağı bunlardı. Kubilay'ın itibarı da maliyesi de bu seferlerde heba oldu. Bu çabaları, 1280'lerdeki mali politikalarında da gördüğümüz kontrolsüzlüğü yansıtır.

Güneydoğu Asya'daki Seferler

Kubilay'ın Güneydoğu Asya'daki seferleri de çoğunlukla benzer biçimde kötü tasarlanmışlardı ve geri teptiler. Kubilay, Güney Çin'e sınırı olan topraklarda egemenlik sağlamak istiyordu. Birlikleri 1279 yılında Çin'in tümüne boyun eğdirdikten sonra, daha güneye yayılmayı düşündü. Bu noktada da temel amacı, Güneydoğu Asya'daki hükümdarların ve önderlerin göstermelik de olsa kendi egemenliğini kabullenmelerini sağlamaktı. Bunu reddettiklerinde de üzerlerine seferler düzenledi. Güneydoğu Asya'dan gelecek gerçek bir tehdit hatta görülen hiçbir tehlike yoktu. Kubilay'ın bu seferlerinin, Orta Asya'daki Kaydu üzerine ya da Güney Song üzerine yaptıklarından farklı olarak, savunmacı bir anlayıştan çok, yayılmacı oldukları söylenebilir. Güney Asya seferleri, Moğolla-

rın geleneksel yayılmacı hırsları ve siyasetleri yanında, Kubilay'ın kişisel meşruiyet ihtiyacından doğmuştu. Ancak Moğolların orada yaşadıkları zorluklar ve karşılaştıkları engeller, yarım kalan Japonya seferinde yaşadıklarından farklı değildi. Moğollar, tropik sıcaklarla, yağmurlarla, ormanlarla ve güneydeki hastalıklarla, daha önce de karşılaşıp, zor da olsa başa çıkmışlardı. Güneydoğu Asya'daki yerel direnişi kırmak için Moğol birliklerinin ormanları yararak geçmek gibi uzun ve zorlu bir işi başarmaları gerekiyordu. Atlar bu araziye uygun olmadığı için Moğol ordusunun en büyük gücü olan süvari de etkisiz kalıyordu. Kubilay elbette bu zorlukları biliyordu, hele ilk birkaç kayıptan sonra kesinlikle anlamıştı. Yine de Güneydoğu Asya topraklarına boyun eğdirme çabasında ısrar etti.

Kubilay, çatışmalar başlamadan önce Güneydoğu Asya ile ticareti desteklemişti. Bazı güneydoğu ülkelerine ceza seferleri yaparken bile, bölgedeki diğer ülkelerle ticareti korumuş, hatta geliştirmişti. Örneğin, 1281 yılında Seylan'a (bugünkü Sri Lanka), 1285'te ve 1290'da Malabar'a ve 1279'da Annam'a (bugünkü Vietnam'ın kuzeyi) baç toplayıp ticaret yapmak üzere heyetler göndermişti.[18] Baharat, ilaç, inci ve nadir bulunan hayvanlar aratmış ve sık sık da bulmuştu.[19] Seylan'dan, tarihi Budha'ya ait olduğu söylenen, diş, saç, mor somaki tabak gibi, Budacılıkta önem taşıyan nesneleri almak istiyordu.[20] Güneydoğu Asya'dan, diğer topraklar ile ilişkileri sayesinde olduğu gibi doktor, zanaatkâr ve çevirmen gibi uzmanlar da getirtmek istiyordu. Güneydoğu Asya'daki hükümdarlar, hükmünün ilk yıllarında aslında Kubilay'a baç da yollamışlardı. 1265'te Annam hükümdarı, baç ödemek üzere elçi göndermiş, karşılığında da topraklarında kullanmak üzere Ulu Kağan'dan bir takvim almıştı.[21] Annam, 1279'a kadar Kubilay'ın sarayına elçi gönderdi. Bunlar büyük olasılıkla baç heyeti kisvesindeki tüccarlardı.[22]

Ancak daha 1270 yıllarında bile çatışmalar görülmüştü. Kubilay, 1273'te Burma'daki Pagan hükümdarına elçi gönderip, Çin'e baç vermesini istemişti. Kendini "36 milyon askere komuta eden ve günde üç yüz tabak köri yiyen" şeklinde tanımladıktan başka üç bin cariyenin üstesinden geldiğini de ekleyen Hükümdar Naratihapate (hük. 1256-1287), gösteriş budalası bir zorbaydı ve Ulu Kağan'a boyun eğmesini teklif etme cüretini gösteren Yüan elçilerini idam ettirmişti.[23] Ayrıca, Pagan'ın kuzeyinde, Ulu Kağan'ın egemenliğine boyun eğmiş küçük bir sınır devleti olan Kangay'a saldırarak da Moğolların gazabını üs-

tüne çekti. Kubilay, önceden kestirilebilecek tepkiyi verdi. Geleneksel Moğol zihniyeti açısından büyük bir suç olan elçi öldürmeyi de, ona baç verenlerin yağmalanmasını da hafife almadı. 1277 yılında güvenilir Müslüman danışmanı Said Ecel'in oğlu Nasreddin'e Pagan üzerine sefer yapma ve üç elçisinin öcünü alma görevi verdi.[24]

Marco Polo, bu görevi betimler ve tam olarak gerçeğe uygun olmadığı kuşkusu uyandırmakla birlikte, çatışmayı renkli bir dille anlatır. Bu betime göre, ilk karşılaşma Moğollar için neredeyse felaket oldu. Çatışma, Yüan-Burma sınırındaki bir ovada gerçekleşti. Naratihapate, birliklerinin önünden iki bin savaş fili sürdü, süvarisini ve piyadesini de fillerin biraz gerisinde tuttu. Nasreddin, birliklerinin sırtını ormana vermişti. Bu sayede gerekirse ormana çekilebileceklerdi[25] ve kısa zamanda da çekilmek zorunda kaldılar. Filleri gören atları dehşete kapıldı ve yürümeyi reddedip, ormana kaçtılar. Nasreddin, hemen yeni bir strateji geliştirdi. Birlikleri atlarını ormanda bağlayıp, yaylarıyla sıralanarak düşmanı beklediler. Nasreddin, 10.000 kişilik ordusunun sayıca çok az kaldığının farkındaydı. Bu yüzden yaratıcı ve tehlikeli bir plan kurmuştu: Naratihapate'nin güçleri yaklaşırken okçular hiç korumaları olmayan fillere nişan aldılar. Marco Polo, çatışmanın sonrasını çarpıcı bir dille anlatır:

> Başlangıçta hepsi fillere salınan okların sayısı o kadar çoktu ki... bedenlerinin her yanından yaralandılar. Filler bu dediğim şekilde yaralandılar ve yağmur gibi yağan zemberek oklarının acısını hissedip, bağırışlardan da korktular. Hepsi birden dönüp, Naratihapate'nin adamlarının üstüne kaçtılar. O kadar çok gürültü çıktı ki, dünya yarılmış gibi oldu. Mien [Burma] hükümdarının ordusu da kargaşaya düştü.[26]

Çatışmanın sert geçtiği kuşkusuzdur ve bir süre kimin kazandığı da belirsiz kalmıştır. Sonunda rüzgâr Moğolların arkasına geçti. Burmalılar, "arkalarını dönmeye başlamışlardı ve Tatarlar onların kaçtığını görünce peşlerine düşüp, o kadar acımasızca öldürdüler ki, izlemek bile zordu." Kısacası, çatışma bir bozguna dönüştü. Marco Polo, Naratipahate'nin çatışma taktiğini eleştirir:

> Bu hükümdar, Tatarlara ormanın yanındayken saldırmamalıydı. Fillerin ilk taarruzundan kurtulamayacakları kadar geniş bir alana gelmelerini beklemeliydi, sonra da iki kanattan atlı ve piyadeyle kuşatıp ortadan vurmalıydı.[27]

Son olarak da, Nasreddin'in iki yüz fil ele geçirip Kubilay'ın sarayına döndüğünü söyler ama bu anlattığı, Çin hanedan tarihi ile çelişir. Çin kaynağı, Nasreddin'in saraya 1279 Temmuzu'nda, on iki fille döndüğü yönündedir.[28] Hatta aynı kaynak, Nasreddin'in Burma sınırında yalnız 110.200 hane üzerinde Moğol egemenliği kurduğunu (yani, vergi ödeyecek nüfusu sayıp, posta menzil istasyonları kurduğunu) söyler. Pagan hükümdarlığına boyun eğdirmiş olmadığı açıktır, çünkü Kubilay bir dahaki yılın Mart ayında ondan Naratipahate üzerine yeni bir sefere çıkmasını istemiştir. Bu yüzden, Marco Polo'nun betimlemesi abartılı olabilir. Açıklama her ne olursa olsun, Yüan devleti Nasreddin'in ilk seferiyle Burma'ya boyun eğdirmiş değildir.

Herhalde Kubilay, Annam ve Çampa (kabaca, bugünkü Vietnam'ın güneyi) ülkeleri konusunda da aynı derecede kaygılıydı. Annam hükümdarı Tran Tan-ton'ı ve Çampa hükümdarı IV. Jaya Indravarman'ı Ta-tu sarayına pek çok kez davet etmişti ama ikisi de gelmemişti. Kubilay, ayrıca vergi toplamak ve angarya dağıtmak için zorunlu olan nüfus kayıtlarını göndermelerini de istemişti.[29] Sonunda, iki hükümdardan da küçük kardeşlerini saraya göndermelerini istedi, herhalde rehin tutmayı düşünüyordu.[30] Tran Tan-ton baç ödedi ama kendisi şahsen hiç gelmedi. Yolladıkları arasında değerli armağanlar ve kendisi Çin'e gelmemiş olan hükümdarı temsil eden, altın bir insan heykeli de vardı.[31] Herhalde bu baç heyetlerini birer ticaret girişimi olarak görüyordu ama Çin'deki sarayın baç getiren tüccarları daha hoş karşıladığını bildiği için, bu ticaret hareketini resmi heyetler haline getirmişti. Ancak Çampa o kadar uyumlu tepki vermedi. IV. Jaya Indravarman, birkaç baç heyeti gönderdi ama kendisi de halefleri de Kubilay'ın otuz dört yıllık hükmü boyunca Çin'e karşı büyük düşmanlık beslediler.

Kubilay, önce Çampa ile ilgilenmeyi seçti. 1279 Ağustosu'nda Çampa'dan gelen elçiler, bir fil, bir gergedan ve değerli mücevherler getirdiler. Kubilay armağanları kabul etti ama bir dahaki heyetin başında IV. Jaya Indravarman'ın da bulunmasını talep etti.[32] Çampa'dan Ta-tu'ya bir dahaki elçi 1280 yılında geldi. Baç getirdi ama hükümdarı getirmedi. Kubilay elçileri reddedip hükümdara oğullarından ya da kardeşlerinden rehin göndermesini istediğini iletmelerini söyledi.[33] Yanıt gelmeyince yaklaşımı sertleşti. 1281'de Kanton'daki en yüksek memuru olan Deniz Ticareti Müfettişi Sodu'ya, Çampa'daki dik kafalı hükümdara

karşı sefer yapmasını emretti.[34] Sodu, 5.000 asker, yüz gemi ve yeterli sayıda usta gemiciyle birlikte, çok da uzak olmayan Çampa'ya yelken açtı.[35] Vijaya limanına inip kasabayı hemen ele geçirdiler ama IV. Jaya Indravarman'ın dağlara kaçtığını öğrendiler. Sodu içerilere yürüdü ama düşmanla temas kuramadı. Onun yerine gerillaların tacizine uğradı ve askerlerinin bazıları öldü ya da esir düştü. Ertesi yılın başlarında Kubilay, A-ta-hay adlı birinin komutasında 15.000 asker gönderdi ama onlar da çamura saplanıp pek ilerleyemediler.[36] Birkaç ay sonra, en yetenekli komutanlarından olan Arık Kaya'dan Sodu'ya destek götürmesini istedi.[37] Ancak hiçbir şey işe yaramıyor gibi görünüyordu.

Başarı bu kadar kıt olunca, Yüan devletine yeni bir strateji gerekti ve Kubilay birlikleri bu kez karadan gönderdi. Bu yoldan Çampa'ya giderken, Annam'dan geçmeleri gerekecekti. Kubilay, Annam hükümdarından baç almış olduğu için, işbirliği yapacağını ve birliklerinin Çampa'ya geçmesine izin vereceğini varsaydı. Bu yüzden de oğlu Togon'u yanında Moğol ve Çinli askerlerle birlikte gönderdi. Togon'u Ci-nan hükümdarı ilan etti ve Çampa'nın laf dinlemez önderini dize getirmek üzere Sodu ile işbirliği yapmasını buyurdu.[38]

Ancak varsayımları yanlış çıkacaktı. Togon Çampa'ya varamadan, kendini Annam ile savaş halinde buluverdi. Tran Tan-ton, Togon'un Annam topraklarından geçip Çampa'ya saldırmasını kabul etmemişti. Togon ve Sodu, işbirliği yapmayan Annam hükümdarına hemen saldırmak zorunda kaldılar. Fukien'den ve Çin'in güneyindeki diğer eyaletlerden asker toplayıp, Annam'a yola çıktılar.[39] Başta yenilmez görünüyorlardı ve pek direniş görmeden, Annam kuvvetlerini tekrar tekrar yenip gerileterek Hanoi bölgesine girdiler.[40] Ancak, aslında düşman onları inine çekmişti. Araziyi bilen Annamlılar ormanlarda ve dağlarda gizlenmişler, işgalcilere karşı taktik avantaja sahip olduklarını gördükleri her fırsatta düzenli aralıklarla gerilla akınları verdiler. Bu vur-kaçlar, sıcak ve hastalık, saldırganları yıprattı. Moğol önderliğindeki ordular, düşmanın kaçamak dövüşmesinden ve sürekli artan adam ve erzak kaybından dolayı sinirlendiler. Büyük çatışmalarda deneyimleri vardı ama küçük, beklenmedik karşılaşmalara alışkın değillerdi.[41] İki Moğol birliğinden birini yöneten Togon, 1285 yazında birliklerini çekmek kararı aldı. Ancak diğer önder olan Sodu'ya niyetini bildirmedi ve Sodu kendini kıstırılmış halde savunurken buluverdi. Veliaht Tran Nat-can, kalan Moğol ordusuna odaklandı ve onları ülkenin merkezinde yendi.[42] Sodu, ne ka-

dar kötü sıkıştığını fark edince kuzeye kaçmaya çalıştı. Annam-Çin sınırındaki Si-miŋ'e ulaştı ama düşmanları da ona yetişti. Sodu güçlerini sardılar ve Annam seferinde gerçekleşen tek tük gerçek çatışmadan birisi sonunda, Moğolları bozguna uğratıp, Sodu'yu öldürdüler.[43] Annam üzerine ilk sefer, hüsranla sonuçlanmış oldu.

Kubilay, bu utanç verici yenilginin öcünü almadan bırakamazdı. 1286 Martı'nda Hügeçi'nin oğlu, torunu Esen Temür'ü, birlikleri Annam sınırında beklemekte olan komutan Arık Kaya'ya yardımla görevlendirdi.[44] Birkaç ay içinde Nasreddin de aynı bölgeye kaydırıldı.[45] 1287 yılında onlara Togon önderliğindeki daha da büyük bir ordu katıldı. Moğol güçleri Hanoi'ye ulaştılar ama hükümdarın ve oğlunun kaçmış olduğunu öğrendiler.[46] Ancak Hanoi zaman içinde geri alındı, çünkü Togon, sıcak ve olumsuz koşullar yüzünden ordusunu çekti. Kubilay, Togon'un başarısız olduğunu öğrenince oğlunun saraya dönmesine izin vermedi. Düş kırıklığı ve öfkeyle Togon'a Yaŋ-cov'da bir arpalık verdi, Ta-tu'ya dönmesine de izin vermedi.[47] Halbuki bu başarısızlıklar bütünüyle Togon'un suçu değildi. Kubilay'ın yolladığı becerikli hatta parlak komutanların hiçbiri Annam ve Çampa'yı yenememişti.

Ancak Annam hükümdarı, Moğolların Asya'daki egemenliğini tanımadığı sürece kendisini taciz edeceklerinin farkına varmıştı. Daha fazla rahatsız edilmemek için, boyun eğer gibi göründü. Kubilay'ın sarayına baç taşıyan ve biat ettiğini söyleyen bir elçi yolladı. Kubilay, bu "teslimiyeti" kabul etti ve Annam üzerine başka sefer yapmadı. Karşılık olarak, Annam da düzenli baç ödedi.[48] Çampa hükümdarı IV. Jaya Indravarman da benzer nedenlerle Kubilay'a elçiler gönderdi.

Bu arada Kubilay, kibirli Pagan hükümdarı Naratihapate'yi cezalandırmaya kararlıydı. 1283 yılında boyun eğmeye zorlamak için üzerine bir ordu yolladı ama Naratihapate yine dağlara kaçtı. Kubilay, 1287'de Burmalıları dize getirmek için bir kuvvet daha gönderdi. Torunu Esen Temür önderliğindeki bu birlik, başkent Pagan'a girdiler ve birkaç ay boyunca işgal ettiler.[49] Devrik Naratihapate, başkentini geri alabilmek için Moğol sarayına baç göndermek zorunda kaldı.[50] Moğollara karşı aldığı bu utanç verici yenilgi yüzünden halk içinde itibarı düştü ve oğlu da bunu fırsat bilip, onu zehirletti. Yine Moğollar bu seferden çok kazanç sağlamış olmadılar. Burma baç ödemesine ödedi ama seferlerin maliyeti ağırdı ve meşru gösterilmeleri de kolay değildi.

Java üzerine yapılan ünlü ve görkemli seferleri meşrulaştırmak daha da zordu. Kubilay'ın Java seferleri, Japonya seferleri gibi denizaşırıydı ve dolayısıyla donanmaya dayanıyorlardı. Yine Japonya seferlerindeki gibi, Kubilay'ın elçilerine kötü davranılması yüzünden başladı. Java hükümdarı Kertanagara, Japon Hojo Tokimune kadar dik kafalıydı. Topraklarını bütünleştirmeyi başarmıştı, kendisi de Tantra Budacılarına katılmıştı ve Çampa ile de bir siyasi evlilik yapmıştı.[51] Maluku adalarıyla yapılan baharat ticaretinde Java'nın komisyonculuk etmesini sağlamaya çalışıyordu.[52] Herhalde Kubilay'ın bu ticaret üzerindeki gücünü elinden almasından korkuyordu.

Bu yüzden, Kubilay'ın gönderdiği elçiyi pek iyi karşılamadı. Elçi Mıng Çi, Java'ya 1289 yılında vardı ve boyun eğmelerini istedi. Kertanagara, kendini beğenmişlik olarak gördüğü bu talebe karşılık, talihsiz elçinin yüzünü damgalattı.[53] Bu olay, Kubilay'ın Java hükümdarına karşı bir askeri sefer düzenlemesine zemin hazırladı. Moğollara göre bir elçinin sakatlanması ya da öldürülmesi en büyük suçlardan biriydi. Bu yüzden Kubilay, Şı-bi adlı bir Moğolu, Gav Şinğ adlı bir Çinliyi ve I-ko-mu-si adında bir Uygur'u Fukien, Kiangsi ve Hu Guanğ bölgelerinden sefer için gerekecek erzakı toplamaya gönderdi.[54] Şı-bi, seferin genel komutanıydı, Gav sahada askeri yönetiyordu, I-ko-mu-si de gemileri sağlıyor ve denizcilik deneyimiyle katkıda bulunuyordu. 1292 sonlarında, 20.000 adam, 1.000 tekne, bir yıllık tahıl ve daha erzak alınması için 1.430 kg gümüş içeren bir ordu, Cüen-cov'dan denize açıldı.[55] 1293 başında Gav Şinğ'in birlikleri karaya çıkmış, I-ko-mu-si'nin gemileri de kıyıda demirlemişti. Bu saldırının yaklaştığını öğrenen Kertanagara, düşmanın çıkacağını öngördüğü Çampa'ya ve Malay Yarımadası'na çoktan birlik yollamıştı. Ordusunun çoğu Java'dan uzak olduğu için, tek bayrak altında birleştirmeyi başaramamış olduğu Javalılara karşı savunmasızdı. Bu liderlerden biri olan, boyun eğmemiş Kediri devletinin başındaki Jayakatvang, ona karşı ayaklandı, birliklerini yendi ve Kertanagara'yı da bizzat kendisi öldürdü.[56]

Kertanagara'nın yerine güvenilmez damadı Vijaya geçti. Kaynatasının öcünü almak istediği için, bu isyancıya karşı yardım etmeleri koşuluyla Moğollara boyun eğmeyi kabul etti. Emrindekiler, Yüan birliklerine limanlar, ırmaklar ve Kediri arazisi hakkında ayrıntılı bilgi sağlamakla kalmayıp bir de özenle çizilmiş harita verdiler. Moğol birlikleri bu

tekliften memnun kaldılar ve isyancı Jayakatvang'ı yenmesine yardımcı olmaya karar verdiler. Çin-Moğol donanması Kediri'ye yelken açtı ve yolda kendilerini engellemek üzere gönderilen donanmayı ezip, bir hafta içinde de 5.000 Kediri savaşçısını yendi. Jayakatvang sonunda teslim oldu ve anlaşıldığı kadarıyla, idam edildi. Ancak Moğol seferi büyük bir başarı gibi görünse de, komutanlar biraz ihtiyatsız davranmıştı. Vijaya, Çin-Moğol ordusundan kendisine Madjapahit kentine kadar eşlik etmek üzere iki yüz silahsız adam rica etti. Orada, Ulu Kağan'ın temsilcilerine resmen boyun eğecekti. Moğol önderler, Vijaya'dan kuşkulanmadıkları için kabul ettiler. Madjapahit yolunda Vijaya'nın birlikleri Çinli ve Moğol eşlikçileri pusuya düşürdü, diğer Moğol güçlerini de hızla sardılar. Vijaya'nın planı o kadar başarılı oldu ki, Moğol güçlerinin komutanı olan Şı-bi, hayatını zor kurtarabildi. Gemilerine ulaşmak için uzun bir yol yürümesi gerekti, bu çekiliş sırasında üç bin adam kaybetti.[57] Diğer komutanlarla birlikte gemilere çekildiklerinde, Java'ya dönüp Vijaya'ya cezasını verip vermemek konusunda anlaşmazlığa düştüler. Karar veremeyince de geri çekilip Çin'e yelken açtılar.

Böylece, pahalı bir sefer daha başarısızlıkla sonuçlanmış oldu. Java seferinin masrafları Japon seferi kadar yüksek olmasa da, itibar kaybı ve hiçbir maddi kazanç elde edilememiş olması yıkıcıydı. Yüan güçleri yanlarında tütsü, parfüm, gergedan boynuzu, fildişi, bir Java haritası, Java nüfus kayıtları ve Bali'den gelen altın harflerle yazılmış bir mektup getirdiler.[58] Ancak bunların değeri, seferin malzeme ve insan gücü masraflarını karşılamaya yetmiyordu.

Kubilay'ın Topraklarında İsyanlar

Kubilay'ın kontrolü kaybettiğinin belki en güzel kanıtı, önce Tibet, sonra Mançurya gibi, sözde ona bağlı olan yerlerde çıkan isyanlardır. Bu kadar açık bir sadakatsizlik, Kubilay'ın Ulu Kağanlık ve Çin İmparatorluğu iddialarına darbe vurdu. Egemenliğine karşı bu meydan okumaların ülkesinin merkezinde değil, uzak bölgelerde olduğu doğrudur. Yine de, sınır bölgeleri isyan ediyorsa, ülkenin merkezinin de etmesini nasıl engelleyebilirdi? Bu yüzden Kubilay bu iki ayaklanmayı da bastırmak ve Çin'e sıçramalarını engelleyebilmek üzere kararlı davrandı. Her şeye

rağmen, 1280'lerde sınırlarda ortaya çıkan bu patlamalar, Kubilay'ın karşılaştığı zorlukların altını çizmektedir.

İlk isyan Tibet'te çıktı. Kubilay, hükmünün ilk yıllarından itibaren lamaların topraklarıyla yakın ilişkiler kurmuştu. Tibetli Budacı Phags-pa Lama, en yakın danışmanlarından biriydi ve Ta-tu'daki sarayında da birçok Tibetli lama vardı. Budacılıkla ilgili işleri yönetmek için *Dzoŋğ-cığ Yüan* adında özel bir kurum oluşturmuştu ve Phags-pa Lama Çin'deyken Tibet'i yönetecek bir *Dpon-cın* (Sivil Yönetici) atamıştı. Yine de ülkede gerek Kubilay tarafından kışkırtılan, gerek Budacı mezhepler arasındaki yerel çekişmelerden doğan büyük huzursuzluk vardı. Kubilay'ın bir İmparatorluk Müfettişliği (yani Phags-pa Lama) ile *Dpon-cın* mevkii yaratması da yeni düşmanlıklara neden oldu. Sivil Yönetici olan Gun-dga-bzanğ-po ile Phags-pa Lama genellikle çekişiyordu. Bir bilgin şöyle yazıyor: "Başkeşiş ile *Dpon-cın* Gun-dga-bzanğ-po birbirlerini sevmiyorlardı."[59] Kubilay ayrıca askerlerin çalıştığı bir Tibet Uzlaşma Dairesi de (*Şüen-vey Si*) kurmuştu. Bu daire, ülkenin yönetimini daha da karmaşıklaştırıyordu ve iktidar mücadelesine giren devlet yetkililerine bir tabaka daha ekliyordu. 1280 yılında Phags-pa Lama kırk beş yaşındayken, belirgin bir neden de ortada yokken öldü. Saskya mezhebinin önderleri, *Dpon-cın*'ı lamayı zehirlemekle suçladılar, önce hapse attırdılar, sonra da idam ettirttiler.[60] Kubilay, bu sadık lamanın cenaze masraflarını karşıladı ve onun anısına bir tapınak yaptırdı.[61] 1281 yılında Phags-pa Lama'nın on üç yaşındaki yeğeni Darmapalaraksita'yı İmparatorluk Müfettişi yaptı ve ülkeye geçici bir barış geldi.

Ancak Moğollara karşı düşmanlık dinmedi. Budacı mezheplerin bazıları lamanın Moğollarla yakın ilişkisinden rahatsızlardı. Çocukluğundan beri Moğol sarayında bulunan Darmapalaraksita, onlara karşı daha da sertti çünkü Kubilay'a ve onun halkına kendini daha yakın hissediyordu.[62] Kubilay'ın Tibet yöneticisi olarak sarayda büyümüş bir çocuğu ataması, kötü bir siyasi seçimdir. Darmapalaraksita, kendisinin pek de bilmediği topraklarda işgalci olarak algılanacaktı. Bağlı olduğu Saskya mezhebinin Tibet'te rakipleri vardı ve bunlardan biri olan Brigung, "yabancı" İmparatorluk Müfettişi'ne karşı düşmanlığı kullanarak isyan çıkardı. 1285'te Brigung savaşçıları diğer mezheplerin manastırlarını kuşattılar. Hemen ardından, hem Saskya ile hem de onları destekleyen Moğol kuvvetleriyle çatıştılar. Tibet kaynaklarına göre, "Stod Hor Hu-

la hükümdarından" destek gördüler. Tibetliler Doğu Türkistan'a bu adı veriyorlardı ve oranın hükümdarı Çağatay Dua Han da Kubilay'ın baş düşmanı Kaydu'nun kuklasıydı.[63] Dolayısıyla Brigung ayaklanması artık daha ciddi, uluslararası bir boyut kazanıyordu. Kubilay'ın kararlı davranıp, Tibet'teki egemenliğini ciddi biçimde tehdit altına girmeden önce isyanı bastırması gerekiyordu. Torunu Temür Buka önderliğindeki cezalandırma seferi Tibet'e ulaştı ve 1290 yılına kadar Brigung Manastırı'nı yıkıp, 10.000 adam öldürerek, Brigung tehdidini ortadan kaldırdı.[64] Kubilay'ın hükmünün geri kalanı boyunca Tibet'te başka şiddet olayı yaşanmadı.[65] Tibet az çok uzlaşmış oldu, 1288 yılında *Dzonğcığ Yüan* yerine kurulan Tibet İşleri Dairesi (*Şüen-cınğ Yüan*) de barışı sürdürmeyi başardı.[66]

İkinci isyan Mançurya'da patlak verdi. Bunun da uluslararası belirtileri vardı. İsyancıların önderi Nayan, Cengiz Kağan'ın üvey kardeşlerinden birinin soyundan geliyordu. Nasturi Hıristiyandı ve Kubilay'ın tarım dünyasıyla giderek yakınlaşmasını, kendi göçer töresinden ayrılışını dehşetle izlemişti.[67] Dolayısıyla kaygıları ve çıkarları, Kubilay'ın Orta Asyalı rakibi Kaydu'nunkilere benziyordu ve anlaşılan bu iki önder, Ulu Kağan'a saldırılarını ortak planlamışlardı. Nayan isyanı hakkında derin ve ayrıntılı bilgi veren Marco Polo, Moğol önder hakkında şöyle yazar: "[Nayan] Büyük Türkistan taraflarında önemli ve güçlü bir hükümdar olan, ayrıca Ulu Kağan'ın da yeğeni olduğu halde, cezalandırılmaktan korktuğu için ayaklanmış olan Kaydu'ya çok gizli ulaklar gönderdi."[68] Kubilay, önce en ünlü komutanı olan Bayan'ı Mançurya'daki durumu incelemek üzere gönderdi. Bayan, 1287 Martı'nda Nayan'ın obasına gitti. Çin kaynakları, Nayan'ı pusu kurmakla suçlar: "[Bayan'ın] gelmesi üzerine Nay-yın [Nayan], onu ele geçirmeyi önceden planladığı bir şölen düzenledi. Bo-yın [Bayan] bunu öngördü ve yardımcılarıyla birlikte üç ayrı yoldan kaçtılar."[69] Bu kaydın ne kadar güvenilir olduğu kuşkuludur. Bu öykü, Nayan'ın ikiyüzlülüğünü kanıtlamak için uydurulmuş olabilir mi? Çünkü Nayan'ın düşman komutanını parmaklarının arasından bu kadar kolay kaçırdığına inanmak zordur.

Kubilay herhalde Nayan tehdidinin ciddi olduğunu düşündü, çünkü ona karşı ceza seferine bizzat çıktı. Batıya bir güç gönderip, Kaydu'yu oyalamalarını ve Nayan'a yardıma gelmesini engellemelerini istedi. Bir başka kuvveti de Mançurya'nın güneyindeki Liav-donğ'a gönderip baş-

ka bir isyancı olan Moğol beyi Kadan'ı oyalamakla görevlendirdi.[70] Yola çıkmadan önce falcılarına danıştı, onlar da "düşmanlarını yenip, muzaffer döneceğinin"[71] kesin olduğunu söylediler. Birliklerini toplayıp, Liav Irmağı'nın ağzına yürüdü. Marco Polo, bu orduda 360.000 süvari ve 100.000 yaya olarak 460.000 adam olduğunu söyler. Bu rakamların abartılı olduğu açıktır, çünkü böyle bir kalabalığın Mançurya'nın verimsiz topraklarında beslenmesi olanaksızdır. Örneğin bölgenin otlakları atlara yetmez. Kubilay'ın yanında birkaç on binden fazla adam bulunmuş olması zordur.

Hızla hareket eden birlikler Nayan'ın obasına vardılar ve isyancı önderi bastılar. Kubilay, dört filin sırtındaki bir tahtırevanda taşınıyordu.[72] Artık yetmiş iki yaşındaydı, gut ve romatizma hastasıydı ama bu zorluklara karşın çatışma alanına gitmekte ısrar etmişti. İki ordu karşılaştığında Moğollar "havayı titretecek kadar çok sayıdaki davullarıyla borularını"[73] çaldılar. Ulu Kağan'ın davulları vuruldu ve birlikler harekete geçti. Önce okçuların atışları yapıldı, sonra ordular yaklaştıkça kargılar, kılıçlar ve demir topuzlar ortaya çıktı. Çatışma sabahtan öğlene dek sürdü ve sonunda Nayan'ın aleyhine döndü. Birlikleri kaçmaya başladı, kovalayan Moğollar da çoğunu yakalayıp öldürdü. Nayan da esir düştü ve Moğolların hükümdar öldürme geleneklerine uygun olarak, kanı dökülmeden idam edildi:

> [Nayan] bir halıyla sımsıkı sarılmıştı; sağa sola o kadar çok itilip kakılıp atıldı ki öldü. Sonra onu halının içinde ölüme terk ettiler. Böyle öldürdüler çünkü Tatarlara göre han soyundan gelenlerin kanının yere dökülmemesi gerekiyordu.[74]

Nayan Nasturi Hıristiyan olduğu halde, isyanı sonrasında Kubilay topraklarında Hıristiyanlara saldırı olmadı.[75] Kubilay burada, yakın zamanda verdiği siyasi kararlarından daha dengeli ve akıllıca davrandı.

Yine de hükmüne karşı Moğolların muhalefetini sona erdiremedi. Kadan tehdidi ömrü boyunca kaldı. Kaydu, 1288 ve 1289'da Kubilay birliklerini tacizi sürdürdü.[76] Kubilay, önce Kaydu'yu dize getirmek için Bayan'ı gönderdi ama kısa süre sonra bu büyük ama yaşlı Moğol komutanın işi ağırdan aldığına karar verip, geri çağırdı. Bayan'ın yerine Kubilay'ın torunlarından biri geçti ve daha başarılı oldu.[77] 1289 yılında Kaydu neredeyse Karakurum'a girmeyi başarıyordu ama Kubilay bir-

likleri son anda onu püskürttüler. Karakurum bölgesinden çekilmiş olsa da, Kubilay'ın ölümünden yedi yıl sonra, 1301 yılında kendisi de ölene dek, Yüan sınırlarında sorun çıkarmayı sürdürdü.[78]

Kısacası, 1280'lerde Kubilay'ın dış ülkelerle ilişkilerine düş kırıklığı hâkimdi. Japonya ve Java üzerine yaptığı, onu çok üzecek olan deniz seferlerini açıklamak zordur. Tek açıklama, büyük hırsları, meşruiyetini kanıtlama kaygısı ve belki de ölümsüzlük tutkusudur. İki sefer de felaketle sonuçlandı ve hanedanın kolay çözemeyeceği mali sıkıntılara neden oldular. Tibet ve Mançurya'da Moğol egemenliğine karşı başlayan ayaklanmalar da bu sıkıntıları derinleştirdi. Bu başarısızlıklar yıkıcı olsa da, Kubilay 1280'lerde ve 1290'larda her alanda başarısız olmuş değildir. Olumlu gelişmeler arasında yeni bir yasal düzen kurulması, Sarı Irmak'ın kaynağının devlet himayesindeki ekiplerce keşfi ve yeni okullarla eğitim kurumlarının kurulup geliştirilmesi sayılabilir. Ancak yine de 1280'lerin ve 1290'ların genel havasına kayıp ve bunalım egemendir.

Kubilay'ın Şahsi Kayıpları

Bu yıllar aynı zamanda Kubilay için kişisel çaresizlik ve üzüntü yılları oldu. Diğer eşlerinden çok daha fazla el üstünde tuttuğu karısı Çabi'nin 1281'de ölmesiyle perişan oldu ve yalnız kaldı. Çabi'nin oğlu Cın-cin'i veliaht ilan etmişti. Kubilay'ın tapınağına anı tableti konulan tek eşi Çabi oldu.[79] Hükmünün ilk yıllarında vazgeçilmez bir yardımcı olmuştu. Rastlantı da olabilir ama Çabi'nin ölümünden sonra Kubilay da, bütün Çin de esaslı bir terslikler dizisi yaşadı. Belki Çabi de bu felaketleri önleyemezdi ama bu dönemde verilen acayip kararların bazılarını engelleyebilecek kadar etkisi olabilirdi.

Çabi'den sonra gelen eş olan Nambi, Çabi'nin uzaktan akrabasıydı. Sağlığının bozulduğunu fark eden Çabi, halefini de kendisi seçmiş gibi görünüyor. Maalesef onun hakkındaki bilgimiz Çabi hakkında bildiklerimiz kadar çok değil. Kubilay yaşlandıkça ve sağlığı bozuldukça, siyasi kararların bazılarını Nambi vermeye başladı. Kubilay, belki de Çabi'nin ve başka akrabalarının ölümlerinin neden olduğu bunalımın etkisiyle, hükmünün son yıllarında pek az insanla görüştü. Nazırları, raporları ve önergeleri Nambi üzerinden ona ulaştırdılar. Nambi de onlara kararları

ve buyrukları ulaştırdı. Çin kaynakları, Kubilay'ın zayıfladıkça kendi adına karar verme yetkisini Nambi'ye verdiğini öne sürerler ama Nambi tarafından verilmiş belli bir kararı belirtmezler.[80] Pek çok diğer Moğol hükümdar eşi gibi, Nambi de iddialı ve siyaseten etkili bir kadındı.

Kubilay'ın diğer eşleri hakkında bilgi pek azdır. Moğol hanlarının geleneksel olarak dört "ortaları" [Moğolca *ordo*, hane, merkez anlamlarında kullanılır-ç.] olurdu ve her birinde eşleri bulunurdu. Kubilay da bunun istisnası değildi. İlk karısı Tegülün, Kubilay Ulu Kağan olmadan biraz önce, 1260 yılında ölmüştü. En öne çıkan eşleri olan Çabi ve Nambi, ikinci ortadandılar. Çabi ona dört oğul verdi, Nambi de bir oğul doğurdu. Çabi'nin oğlu Cın-cin, Kubilay'ın halefi ilan edildi, diğer oğlu Dorji, babasından önce ölmüştü. En küçük iki oğlundan Mangala (ö. 1280), An-şi (bugünkü Şansi eyaletinde) hükümdarı olmuştu, Namuhan (ö. 1301) da Bey-an'ın başına geçmişti. Bu ikisi babalarına halef sayılmıyorlardı ama Kubilay onları önemli seferlere gönderecek kadar güveniyordu.[81] Togon dahil olmak üzere, diğer oğullarına askeri görevler verilmişti ama onlar yönettikleri halkların kültürüne de maruz kalmışlardı. Örneğin, Mangala'nın oğlu ve halefi olan Ananda, Müslüman bir evde büyümüş ve Reşidüddin'e göre, erginleştiği zaman altındaki 150.000 savaşçının çoğunu İslam'a çekmişti.[82] Nambi'nin oğlu hakkında bilgi yoktur. Kubilay'ın üçüncü ve dördüncü ortadaki eşleri hakkında da bilgi yoktur. Bilinen tek şey, bu kadınların yedi oğul daha doğurduklarıdır.

Çabi, belirgin biçimde gözde eşiydi ve onun ölümüyle Veliaht Cıncin'in 1285'te ölümü birleşince, taht sırası kurgusu da sarsıldı. Çinli, Türk ve Moğol sanatçılar tarafından ortak çizilmiş bir resmi günümüze ulaşan tek eş olması da Çabi'nin önemini vurgulamaktadır.[83] Kubilay'ın hükmünün sonlarında gösterdiği değişken tavırlarda, kuşkusuz Çabi'nin ölümünün yarattığı bunalımın da payı vardır.

Özenle yetiştirilen, bir dahaki Ulu Kağan ve Çin İmparatoru olmak üzere eğitilen, en sevdiği ve veliahtı yaptığı oğlu Cın-cin'in ölümü de herhalde aynı derecede yıkıcıydı. Dönemin en önemli kişilerinden Çin tarihi ile Budacılık öğrenmişti ve kağan olmaya Moğol tarihindeki herhangi bir hükümdardan daha hazırdı. Daha kırklarındayken gelen erken ölümü herhalde Kubilay'ı darmadağın etmiş ve saraydaki hüzünlü havanın oluşmasına da büyük katkısı olmuştu. Cın-cin'in oğlu Temür daha

sonra Kubilay'ın halefi ilan edildi ve 1294 yılında Çin'in *Çıng-dzong* imparatoru oldu.

Tarihlerde Kubilay'ın kızlarından yalnız ikisi hakkında ayrıntı bulunur ve toplamda kaç tane oldukları bile bilinmez. Moğol hanımlarının bu yeni kuşağı, siyasette pek etkili olmadı. Cengiz'in anası Höelün'den Çabi'ye kadar gelen kadınlardan farklı olarak, Kubilay'ın kızları siyasi kararları etkileyemediler. Belki de kadınlara ve onların siyasi etkilerine ciddi kısıtlamalar getiren Çin kültüründen etkilenmişlerdi. Öte yandan, Kubilay'ın kızlarının siyasetle ilgilenmek istemedikleri de düşünülebilir. Nedeni ne olursa olsun, Çinli tarihçiler yalnız ikisinin adını verir. Miavyen, Budacılığa kendini adamış olmasıyla tanınır. Budacı bir rahibe oldu ve Pekin'in batı tepelerindeki Tan-cı Manastırı'nda yaşayıp öldü. Merhamet tanrıçası Guan-yin'e "gece gündüz o kadar inançla tapındı ki, üzerinde secde ettiği büyük taşta alnının ve ayaklarının izi çıktı."[84] Manastırın odalarından birine resmi asıldı. 1935'te yayımlanan bir Pekin kılavuzu, o tarihte resmin hâlâ sağlam olduğunu belirtir.[85] Kubilay'ın ismi anılan diğer kızı Hu-tu-lu Cie-li-mi-şi'nin, onun siyasi amaçları doğrultusunda kullanıldığını belirtmiştik. Kore hükümdarı ile evlenmesi sayesinde Yüan sarayı ile Koreli tebaa arasındaki bağ güçlenmiş oldu.[86] Kızları hakkında başka bir bilgimiz yok ama Kubilay'ın kuşağındaki ya da önceki kuşaklardaki renkli ve etkili kadınlarla kıyaslanamayacaklarını söyleyebiliriz.

Kişisel kederiyle iç ve dış siyasetinin başarısızlıkları Kubilay'a ağır geldi, o da kendini daha çok içkiye ve yemeye verdi. Saray şölenleri giderek savurganlaştı. Verilen yemekler Moğol işiydi ve et ağırlıklıydı. Sıradan yemekler bile gösterişli, mükellef öğünlerdi ve Kubilay bunlara sığınıyordu. En çok çıkan yemek olan bütün pişmiş kuzu haşlamanın yanında başka şişmanlatıcı yemekler de veriliyordu. Ortalama bir yemekte kuzu döşü, yumurta, akıtmaya dürülmüş safranlı çiğ sebze, şekerli çay, kımız ve bir çeşit darı birası olurdu.[87] Doğal olarak şölenler, bundan da gösterişliydi. Moğollar aşırılıktan ve çok yemekten çekinmezlerdi, özellikle de şölenlerde bu iyice kendini gösteriyordu. Moğol kağanları geleneksel olarak çok içkiciydiler, Kubilay da artık onlara katılmıştı. Büyük miktarlarda kımız ve şarap içtikçe, yüzleştiği siyasi krizlerle başa çıkması da zorlaştı.

Yeme içme alışkanlığı, sağlık sorunlarını artırdı. Yaşamının son on yılında aşırı şişmanlık ve diğer bedensel sıkıntılarla boğuştu. Liu Guan-

dav'ın 1280 yılında çizdiği portrede bu şişmanlığı belli olur ama 1280'lerin sonunda yedikleri tam anlamıyla bedenini vurdu. Gülünç ve korkunç bir şişmanlığa ulaştı, gut ve başka hastalıklar baş gösterdi. Zaten çektiği bedensel zorlukları alkolizm iyice artırdı. Marco Polo, Moğol sarayındaki aşırı yemenin nadir tanıklarından biridir. Pek çok Moğol gibi, Kubilay da özellikle de yaşlandıkça ve kederlendikçe içkiyi kontrol edemez oldu. Hastalıklarına çeşitli devalar aradı; Güneydoğu Asya'dan ilaçlar getirtip Koreli şamanlara bile başvurdu. Hiçbir şey onu rahatlatamadı ve içki âlemleri sürüp gitti.

Yaşlılık, yorgunluk, düş kırıklığı ve aşırı içki, sonunda etkisini gösterdi. Çin kaynakları, 1294 başlarında aşırı derecede cansız ve bunalımlı olduğunu anlatırlar. Ulu Kağan'a geleneksel yılbaşı dileklerini sunmaya gelenleri bile geri çevirdi. Onu neşelendirmek için saraya gelen eski silah arkadaşı Bayan da başarısız oldu.[88] Kubilay hızla bitkin düştü ve sekseninci yaşında, 18 Şubat günü sarayının Zı-tan odasında öldü.[89] Oğulları ve devlet ileri gelenleri, torunu ve halefi olan, zaman içinde de *Çıngdzong* imparatoru olacak Temür'e taziyelerini bildirmeye geldiler. Halef seçmek için bir kurultay toplandı ama Kubilay'ın seçimini onamaktan başka bir şey yapmadı. Artık kurultay bile Çinlilerin imparator halefi seçme yöntemlerine kapı aralıyordu, bu da Kubilay'ın Çin uygulamalarına kendini bırakmış olduğunun en güzel göstergesiydi.

Ölümünden birkaç gün sonra, bir merasim kervanı Kubilay'ın gömüleceği Kentey Dağları'na yola çıktı. Gömüldüğü kesin yer kaydedilmedi, hâlâ da bulunmuş değildir. Mezarının ne kadar görkemli ya da sade olduğu konusunda kaynaklarda bilgi bulunmaz. Asya tarihinin, belki de dünya tarihinin gördüğü en büyük kişiliklerinden biri olduğu halde, yatırı yoktur. Torunu, yılın dördüncü ayında devlet ileri gelenlerinden ona ölüm sonrası bir unvan bulmalarını ve onuruna dikilecek anıt için yer seçmelerini istedi. Ta-tu'nun yedi *li** güneyinde bir anıt yaptılar ve ona ölüm sonrası *Şı-dzu* (hanedan kurucu) unvanını verdiler.[90]

Bir hanedan kurucunun en önemli kaygılarından biri olan düzenli ve tartışmasız taht değişikliğini Kubilay'ın halefleri gerçekleştiremediler. Kubilay, erkin kendisinden torununa geçmesini düzenlemişti ama sonra

* Uzaklığı yolculuk süresine göre belirleyen geleneksel Çin mesafe birimidir, bugün yaklaşık 3-4 km. uzaklığa denk gelir – ç.n.

güç kavgaları yüzeye çıktı. Siyasi çekişmeler Moğol hanedanının yakasını bırakmadı. Örneğin; 1328-1329 yıllarında iki kardeş Koşila ile Tuğ Temür taht için kapıştılar. 27 Şubat 1329'da Tuğ Temür kenara çekildi ve ağabeyi *Tien-li* unvanıyla tahta geçti. 30 Ağustos geldiğinde Koşila öldürülmüş, büyük olasılıkla Tuğ Temür'ün adamlarınca zehirlenmişti. Yerine *Cığ-şun* unvanıyla Tuğ Temür geçti. İki kardeş arasındaki çekişme, Kubilay ile Arık Buka'nın mücadelesine benziyordu. Tarafları aynı konular ayırıyordu; Koşila göçer Moğolların çıkarlarını savunurken, Tuğ Temür Çinlileşmiş ve Konfüçyüsçüleşmiş kardeşleri temsil ediyordu.[91] Bu hanedan çekişmeleri sarayı zayıflattı ve 1368'de Yüan devletinin yıkılmasının nedenlerinden biri haline geldi. Dolayısıyla Kubilay'ın hanedanı yetmiş beş yıldan daha kısa sürmüş oldu.

Yine de, Kubilay'ın başarılarını küçümsememek gerekir. Mirası çok sürmedi ama kendi yaşamındaki başarıları ona ebedi ün kazandırdı. Dönemin tarihçileriyle Asyalı ve Avrupalı gezginler onun başardıklarını yazdılar ve genellikle de övdüler. Marco Polo'nun yazdıkları sayesinde Ulu Kağan'ın yönettiği büyük imparatorluktan ve görkemli saraydan Avrupalıların haberi oldu. Reşidüddin, onun ününü İslam dünyasına yaydı. Çin saray tarihçileri, *Koryo-sa*'nın Koreli yazarları ve Yahudi hekim Bar Hebraeus, onun siyasetinden tutkuyla söz etti.

Bu farklı kaynakların övgüleri, Kubilay'ın kendisini evrensel bir hükümdar ve yönettiği çeşitli halkların tümünün önderi olarak görme tutkusunu öne çıkardı. Konfüçyüsçülere göre açık görüşlü ve insan sarrafı biriydi. Çin hanedan tarihi, devlette Konfüçyüsçülere görev verdiğini, Çin klasiklerini yaydığını ve Çin uygarlığının, "barbarları" dize getirmesini sağladığını anlatır. Kısacası, kusursuz bir Konfüçyüsçü önder olarak betimlenir.[92] Budacılar onu Manjusri olarak, yani erdemi simgeleyen *bodisatva* olarak algıladılar. İslam tarihçileri, özellikle de Reşidüddin, onu Müslümanların hamisi olarak anlattı. Marco Polo, Hıristiyanlığı kabul etmek üzere olduğunu ima etti. Bu farklı görüşler, her biri kendisini Ulu Kağan'ın gözdesi olarak gören farklı grupların içine dahil olabilme yeteneğini ortaya koyuyor. Yine de Kubilay Moğol kaldı ve yerel kimliğini asla terk etmedi.

Diğer Moğol kağanları gibi, o da birçok askeri sefere çıktı. En büyük zaferi, Güney Çin'de elli milyon kişilik kaynağa sahip olan Songˇ devletini yıkmasıydı. Önceki Moğol seferlerinden çok daha incelikli

planlama ve lojistik gerektiren bu sefer, onu Moğollar gözünde büyük bir komutan yaptı. Seferin önderleri, sırtlarını eski Moğollar gibi üstün süvari güçlerine dayayamazdı. Onun yerine, on yılı aşan devasa bir harekât süresince yaya güçleriyle donanmalarını eşgüdümlü kullanmaları, bir yandan da ikmal hatlarını kurgulamaları gerekti. Kubilay'ın Songʼa karşı yıkıcı zaferi, hükmünün ilk yirmi yılını taçlandıran başarısı oldu.

Yine de siyaseti yüzünden sonunda Moğollar ayrıştılar. İşgal ettiği yerleşik uygarlıkları yönetebilmek için, kendisinin de yerleşmesi ve yönettiklerinin bazı siyasi, mali ve kültürel fikirlerini kabul etmesi gerekiyordu. Bu yolu seçerse, önderi olduğu Moğolların birçoğunu sinirlendirecekti. Gerçekten de Çin'deki Ta-tu'da yaşamaya başladığı zaman, göçer yoldaşları ona direnmeye başladılar. Önce küçük kardeşi, sonra yeğenleri Kaydu ve Nayan onun erkine meydan okudu. Deviremediler ama yaptıklarıyla Moğol dünyası ayrıştı ve bu da zamanla Moğol İmparatorluğu'nun çökmesinin temel nedenini oluşturdu. Kubilay'ın başka bir seçeneği daha vardı. Bir bozkır önderi olarak kalıp Çin'i ve yerleşik dünyayı yönetme çabasını bırakabilirdi. Böylece belki göçerler arasından muhalefet çıkmazdı. Ancak yerleşik tebaasının desteğini alamazdı ve Çin'i yönetmek yerine sömürmüş olurdu.

Çin imparatoru ve Yüan Hanedanı'nın kurucusu olarak hükmettiği dönem boyunca, Moğol yönünü de korumaya çalıştı. Orduya komutan olarak Moğolları aldı hatta doğrudan Çinli danışmanların zorunlu olmadığı devlet görevlerine, kendisine yardımcı olsunlar diye Çinli olmayanları atadı. Kendisi Budacılığa ve diğer yabancı dinlere eğilimli olduğu halde, şamanlıkla ilintili törenleri sürdürdü ve Moğol geleneklerini de uyguladı. Son olarak da, Moğolların geleneksel yayılmacı siyasetinde ısrar etti.

Ancak yaşamının son on yılı civarında, felaketle sonuçlanan pahalı seferlere kalkıştı. Japonya'daki ve Güneydoğu Asya'daki bu seferleri riskliydi, kazançları da küçüktü. Bir başkent yapmak, Çin ekonomisini kalkındıracak bayındırlık işlerine girişmek, kendisinin ve sarayın talep ettiği lüksü karşılamak, mali sıkıntılarını artırdı. Genellikle Çinli olmayan devlet adamlarına güvendi, onlar da gelir sağlamak için vergileri artırıp devlet tekelleri kurdular, kâğıt para basıp enflasyon yarattılar. Bu uygulamalar pek çok Çinliyi Kubilay'dan uzaklaştırdı.

Kubilay, başlarda Çinlilerle kaynaşmaya çalışmıştı. Çin hanedanlarınınkine benzer bir yönetim kurmuş ve Konfüçyüsçü törenleri yeniden getirerek, pek çok Çinliyi kazanmıştı. Devlette önemli görevlere de Çinlileri atamıştı. Memur seçimi için geleneksel Çin memur sınavlarına sırtını dayamış olmasa bile, pek çok Çinliyi sarayda görevlendirmişti. Ayrıca Çinli ressamlara, zanaatkârlara, ustalara ve oyun yazarlarına himaye sağlamıştı. Ancak askeri seferler ve bu seferlerin mali sonuçları, bu çabalarını sonuçsuz kıldı ve Çinlilerden aldığı desteğin çoğunu kaybetmesine neden oldu.

Yine benzer biçimde, bütün Moğol devletlerini yönetmek sevdasını da bırakmak zorunda kaldı. Rusya'daki Altın Orda, Kubilay daha Ulu Kağan olarak tahta geçmeden çok önce bağımsız bir siyaset izlemeye başlamıştı. Orta Asya'daki düşman Çağatay Hanlığı, Kubilay'ı devirmeye çalıştı. İran'daki İlhanlar, Ulu Kağan'a bağlı kalan tek Moğol devleti oldu ama İran ile Kubilay'ın başkenti arasında iletişim zayıf olduğu için, İlhanlar aslında özerk davrandılar. Zamanla onlar da kendi Müslüman tebaalarından etkilenerek Uzakdoğu'daki Moğollardan uzaklaştılar. Geleneksel olarak Çin kültür dairesinde bulunan Mançurya gibi bölgeler bile Kubilay'ın hükmüne karşı ayaklandı. Yaşamının son on yılında bütün bu zorluklara kişisel sıkıntıları da eklendi.

Yine de Kubilay'ın pek çok başarısının hakkını vermek gerekir. Dünya tarihinde o güne dek görülmüş en geniş ve kalabalık imparatorluğu sömürmeye değil, yönetmeye çalıştı. Göçer kökenli diğer hükümdarlardan farklı olarak, o dönemde pek görülmeyen bir titizlikle, tebaasının çeşitli kesimlerini korumaya ve kalkındırmaya çabaladı. Uyguladığı mali siyasetle, kültürü ve ticareti destekleyerek ve farklı dinlere karşı hoşgörülü davranarak Asya'nın çoğunu Moğol egemenliğine bağlamak istedi. Pek çok büyük hükümdar gibi, imparatorluğu onun ölümünden sonra uzun yaşamadı. Kendi henüz yaşarken bile devletin güçsüzlükleri görülmeye başlamıştı. Felaketle biten dış seferleri, aşırı para talepleri ve kişisel düşüşü de büyük ülküsünün altını oydu. Büyükbabası Cengiz de dahil olmak üzere, Moğol atalarının bilinen dünyayı birleştirmek ve yönetmek gibi bir düşünceleri yoktu. Ondan sonra gelenler de böyle bir ülküyü taşımadılar. Kubilay'ınsa kurduğu dünya imparatorluğu düşü gerçekleşmedi ama bu durumda bile onun görkemi lekelenmedi.

Notlar

1. BÖLÜM İLK MOĞOLLAR
(Sayfa 1-20)

1 *Bkz.* Morris Rossabi, "Trade Routes in Inner Asia."

2 Herbert Franke, "Sino-Western Contacts under the Mongol Empires", s. 50, çalışmasında, "Venedik'ten, Karadeniz bölgesinden ya da İran'dan Çin'e Moğol dönemine gitmenin, önceki yüzyıllara kıyasla daha kolaylaşmış olup olmadığı konusunda bazı şüpheler bulunmaktadır," diye yazar. Ancak şunu da ekler: "Moğol imparatorları döneminde Çin ile Çinli olmayan Batı arasında belli bir oranda kültürel temasın bulunduğu da kesindir." Makalesine şu düşünceyle son verir: "Colombus, Doğu Hindistan'a ve Hıtay'a yeni bir deniz yolu bulmak üzere İspanya'dan ayrılırken, gemisinde Marco Polo'nun kitabının bir kopyası da vardı. Ancak sonunda, Doğu ile Batı arasında yeni bir bağlantı sağlanması yerine, yeni bir dünya keşfedilmiş oldu" (s. 71).

3 Alaeddin Ata Melik Cüveyni, *The History of the World Conqueror*, çev. John Andrew Boyle, 1:152 (bundan sonra Boyle, *History* olarak anılacak).

4 F.W. Mote, "The Growth of Chinese Despotism: A Critique of Wittfogel's Theory of Oriental Despotism as Applied to China", s. 17.

5 Sechin Jagchid ve Paul Hyer, *Mongolia's Culture and Society*, s. 9.

6 Sung Lien başkanlığında, *Yüan shih*, s. 2553 (bundan sonra, *Yüan shih* olarak anılacak); S. Jagchid ve C.R. Bawden, "Some Notes on the Horse Policy of the Yüan Dynasty", s. 246.

7 Cengiz hakkında *bkz.* B. Vladimirtsov, *The Life of Chingis Khan* ve Rene Grousset, *Conqueror of the World: The Life of Chingis Khan.* Moğollar ve Çinliler, 1962 yılında Cengiz'in doğumunun sekizinci yüzyılını kutladılar. Sovyetler'in ve komünist Çinlilerin Cengiz hakkındaki genel görüşü için *bkz.* John Joseph Saunders, "Genghis Khan and the Communists", s. 390-96.

8 Owen Lattimore, "Chingis Khan and the Mongol Conquests", s. 57.

9 Gareth Jenkins, "A Note on Climatic Cycles and the Rise of Chinggis Khan", s. 222.

10 Cengiz'in ilk dönemleri hakkındaki en önemli kaynak, *Moğolların Gizli Tarihi*'dir. Bu çalışma için *bkz.* Erich Haenisch, *Die Geheime Geschichte der Mongolen* ayrıca *Manghol un Niuca Tobca'an (Yüan-ch'ao pi-shi)* içinde bulunan çevirisine ve *Worterbuch zu Manghol un Niuca Tobca'an (Yüan-ch'ao pi-shi)* sözlüğüne de bakılabilir. Haenisch çevirisi (*Harvard Journal of Asiatic Studies* 12 [1949]: 497-534) üzerine F.W. Cleaves incelemesi ve Cleaves'in kendi çevirileri vazgeçilmezdir. *Gizli Tarih*'in ne zaman yazıldığı konusunda bilginler arasında anlaşmazlık vardır. 1228, 1242 ve 1252 tarihlerinin hepsi önerilmiştir. Bu tartışma konusunda önemli makaleler: William Hung, "The Transmission of the Book Known as *The Secret History of the Mongols*", s. 433-92; Gari Ledyard, "The Mongol Campaigns in Korea and the Dating of the *Secret History of the Mongols*", s. 1-22; Igor de Rachewiltz, "Some Remarks on the Dating of the Secret History of the Mongols", s. 185-205; Thomas T. Allsen, *The Mongols in East Asia, Twelfth-Fourteenth Centuries: A Preliminary Bibliography of Bo-*

oks and Articles in Western Languages, s. 7-10 ve Henry G. Schwarz, *Bibliotheca Mongolica*, c. 1, s. 166-69.

11 Hsiao Ch'i-ch'ing, *The Military Establishment of the Yüan Dynasty*, s. 34-35.

12 Vladimirtsov, *Chingis Khan*, s. 24-25; Kereyitler üzerine daha fazla bilgi için *bkz*. Paul Pelliot ve Louis Hambis, *Histoire des campagnes de Gengis Khan: Cheng-wou ts'in-tcheng lou*, s. 207-12. Ayrıca bu noktada Cengiz biyografilerinden bazıları hakkında okuru uyarmak gerekiyor: Harold Lamb, *Genghis Khan: Emperor of All Men* ve Peter Brent, *Genghis Khan: The Rise, Authority, and Decline of Mongol Power* bunlara iki örnektir. Genel okuyucu için yazılmış bu kitaplar, egzotik konulara fazla vurgu yaparlar ve yanıltırlar. Abartılı bir dille yazılmışlardır ve pek çok yanlış bilgi ve hatalı çeviri içerirler.

13 Herbert Franz Schurmann, *Economic Structure of the Yüan Dynasty*, s. 3.

14 Thomas T. Allsen, "The Yüan Dynasty and the Uighurs of Turfan in the 13th Century", *China among Equals: The Middle Kingdom and Its Neighbors, 10th-14th Centuries*, ed. Morris Rossabi, s. 244-45.

15 Şi Şia hakkındaki genel geçer kaynak, E.I. Kychanov'un *Ocherk istorii tangutskogo gosudarstva* eseridir.

16 Cin üzerine ikincil çalışmalar: Tao Jing-shen, *The Jurchen in Twelfth-Century China: A Study of Sinicization*; "The Influence of Jurchen Rule on Chinese Political Institutions", s. 121-30; "Political Recruitment in the Chin Dynasty", s. 24-34 ve "The Horse and the Rise of the Chin Dynasty", s. 183-89. Başka önemli çalışmalar: Hok-lam Chan, *The Historiography of the Chin Dynasty: Three Studies*; "Tea Production and Tea Trade under the Jurchen Dynasty", *Studia Mongolica: Festschrift fiir Herbert Franke*, ed. W. Bauer, s. 109-25; Herbert Franke, "Treaties Between Sung and Chin", *Études Song in memorian Étienne Balázs*, ed. Françoise Aubin, 1:1, s. 55-84; aynı yazar "Chinese Texts on the Jurchen", s. 119-86; Ho Ping-ti, "An Estimate of the Total Population of Sung-Chin China", s. 3-53. Herbert Franke, Charles Peterson ve Michael Rogers'ın *China among Equals* derlemesindeki makaleleri (ed. Rossabi); Charles de Harlez'in eski eseri, *Histoire de l'empire du Kin ou empire d'or.* Tao'nun *The Jurchen* eserinde (s. 177-99) Cin Hanedanı hakkındaki birincil Doğu kaynaklarının iyi bir listesi bulunabilir.

17 Bu olayların ayrıntıları: T'o T'o başkanlığında, *Chin shih*, s. 306-16 ve bu eserin kaynakça bölümü.

18 V.V. Barthold, *Turkestan down to the Mongol Invasion*, s. 399.

19 Boyle, *Cüveyni*, s. 106. Ata Melik Cüveyni, Cengiz'in Orta Asya'daki fetihleri konusunda paha biçilemez bir kaynaktır.

20 Bu akın, Rus tarihçilerin dikkatini çekmiştir. *Bkz. The Chronicle of Novgorod, 1016-1471*, çev. Robert Michell ve Nevill Forbes, s. 64. E. Bretschneider, *Mediaeval Researches from Eastern Asiatic Sources*, 1:294-99 ve Boyle, *Cüveyni*, s. 142-49.

21 Erich Haenisch, "Die letzten Feldziige Cingis Khans und sein Tod: Nach der ostasiatischen tlberlieferung", s. 503-51. Cüveyni, Cengiz'in ölümünde oğullarının hepsinin bulunduğunu iddia eder ama Reşidüddin yalnız Ögedey ve Tuluy'un bulunduğunu söyler. Daha sonra Reşidüddin Güyük Han için hastalıklı der ama Cüveyni onu girişken bir hükümdar olarak tanımlar. İki tarihçi arasındaki tutarsızlıklar hakkında *bkz*. John A. Boyle, "Juvaini and Rashid al- Din as Sources on the History of the Mongols", *Historians of the Middle East*, ed. B. Lewis ve P.M. Holt, s. 133-37; Paul Pelliot, *Notes on Marco Polo*, 1:353; V.V. Barthold, "The Burial Rites of the Turks and the Mongols", s. 204-05; John A. Boyle, "The Thirteenth-Century Mongols' Conception of the After Life: The Evidence of Their Funerary Practices", s. 8-10; Henry Serruys, "Mongol 'Qori': Reservation", s. 76-91; John A. Boyle, "The Burial Place of the Great Khan Ogedei", s. 46. Ulu Kağanların *yoğ* törenlerinde keçe sık kullanılırdı. Bu konuda *bkz*. Leonardo Olschki, *The Myth of Felt*, s. 16.

22 Moğolların karşılaştığı dil sorunlarının ayrıntıları için *bkz.* Igor de Rachewiltz, "Some Remarks on the Language Problem in Yüan China", s. 65-80.

23 Valentin A. Riasanovsky, *Fundamental Principles of Mongol Law*, s. 83. Ayrıca *bkz.* A.N. Poliak, "The Influence of Chingiz-Khan's Yasa upon the General Organization of the Mamluk State", s. 862-76; Curt Alinge, *Mon- golische Gesetze* eserinde Moğol yasasının gelişimine değinir.

24 Joseph Fletcher, "Turco-Mongolian Monarchic Tradition in the Ottoman Empire", s. 242.

25 Erich Haenisch, "Die Ehreninschrift fiir den Rebellengeneral Ts'ui Lih", *Abhandlungen der Preussischen Akademie Wissenschaften Phil.-Hist. Klasse,* s. 4.

26 Yanai Wataru, *Yüan-tai ching-lileh tung-pei k'ao*, s. 82-91; ayrıca *bkz.* Morris Rossabi, *The Jurchens in the Yüan and Ming*; William Henthorn, *A History of Korea*, s. 117-18.

27 W.E. Allen, *A History of the Georgian People*, s. 109-12; Kirakos Gandzaketski, *Istoriia Armenii*, s. 137-38; Sechin Jagchid, "Meng-ku yii Hsi- tsang li-shih shang ti hsiang-hu kuan-hsi ho t'a tui chung-yüan ti yinghsiang", s. 25-28; aynı yazar, "Meng-ku ti-kuo shih-tai tui T'u-fan ti ching-lüeh", s. 125-34; Luciano Petech, "Tibetan Relations with Sung China and with the Mongols", *China among Equals*, ed. Rossabi, s. 181.

28 Altın Orda ve Rusya seferleri hakkında *bkz.* Grekov ve Iakoubovski, Vernadsky ve Spuler eserleri.

29 Iwamura Shinobu, "Mongol Invasion of Poland in the Thirteenth Century", s. 110. Polonyalı tarihçilerden biri, Moğolların "Vistul Irmağı'nı kan akıtacak kadar çok masum kanı döktüklerini" söyler (s. 121).

30 Aritaka Iwao, "Gendai no nomin seikatsu ni tsuite", *Kuwabara hakushi kanreki kinen toyd-shi ronso*, s. 94. Yeh-lü hakkında *bkz.* Igor de Rachewiltz, "Yeh-lü Ch'u-ts'ai (1189-1243): Buddhist Idealist and Confucian Statesman", *Confucian Personalities*, ed. Arthur F. Wright ve Denis Twitchett, s. 189-216.

31 *Yüan shih*, s. 3458

32 Bu Müslümanlar hakkında daha ayrıntı için *bkz.* Morris Rossabi, "The Muslims in the Early Yüan Dynasty", *China under Mongol Rule*, ed. John D. Langlois, s. 264-66.

33 Sovyetler Birliği'nin Karakurum'daki kazısı hakkında bir rapor için *bkz. Drevnemongo Vskie goroda*, ed. S.V. Kiselev.

34 Murakami Masatsugu, "Gencho ni okeru senfushi to kandatsu", s. 161.

35 John A. Boyle, *The Successors of Genghis Khan*, s. 82.

36 Sorgotani hakkında Çince kısa biyografiler bulunabilir: *Yüan shih*, s. 2897-98 ve *T'u Chi, Meng-wu-erh shih-chi*, 19, 6b-7a.

37 *Mission to Asia*, ed. Christopher Dawson, s. 26.

38 Boyle, *Successors*, s. 168.

39 *The Chronography of Gregory Abul Faraj: The Son of Aaron, the Hebrew Physician Commonly Known as Bar Hebraeus*, çev. E.A. Wallis Budge, 1:398.

40 Boyle, *Cüveyni*, 2:549-50. Tuluy hakkında biraz eski de olsa işe yarar bilgi bulunabilir: Pétis de la Crois, *Histoire du Grand Genghiz-can: Premier empereur des anciens Mongols et Tartares*, s. 513-17.

41 Boyle, *Successors*, 164; bazı Orta Asya seferleri hakkında: *The Cambridge History of Iran: 5, The Saljuq and Mongol Periods* (bundan sonra *Cambridge History* olarak adlandırılacak), ed. J.A. Boyle, s. 313-15.

42 *Yüan shih*, s. 2885-87.

43 Boyle, *Successors*, s. 167. Aynı sorun, *Yüan shih*, 2887'de de geçer. Bu konudaki sorunlar hakkında *bkz.* Pavel Poucha, *Die geheime Geschichte der Mongolen als Geschichtsquelle und Literaturdenkmal*, s. 10 ve Antoine Mostaert, *Sur quelquespassages de VHistoire secrete des Mongols*, s. 233.

44 Boyle, *Cüveyni*, 2: 549-50; Igor de Rachewiltz, *Papal Envoys to the Great Khans*, s. 82'de Tuluy'un alkolizmden öldüğünü çekinmeden öne sürer. *Gizli Tarih*'te 1231 yılında Çin'de öldüğü yazılıdır ama *Yüan shih* 1232 tarihinde Moğolistan'da öldüğünü söyler. Bu anlaşmazlıklar hakkında *bkz.* Francis W. Cleaves, "The Expression *Jöb Ese Bol* in the *Secret History of the Mongols*", s. 311-20.

45 L.A. Khetagurov başkanlığında, *Rashid ad-Din, Sbornik letopisei*, 2 :111-12.

46 Otagi Matsuo, *Fubirai Kan*, s. 78.

47 Boyle, *Successors*, 199-200.

48 *A.g.e.*, s. 200; V.V. Barthold, *Turkestan Down to the Mongol Invasion*, s. 473.

49 A.C. Moule ve P. Pelliot, *Marco Polo: The Description of the World*, 1:81.

50 "Sagang Sechen, *History of the Eastern Mongols to 1662 (Erdeni-yin Tobci)*", çev. John R. Krueger, s. 70 ve *The Mongol Chronicle Altan Tobcif*, çev. C.R. Bawden, s. 143, Kubilay'ın Cengiz ile ilişkisi hakkında ilginç bir öykü anlatılır. Söylendiğine göre Cengiz, ölüm döşeğinde toplanmış olanlara şöyle der: "Oğlanın [Kubilay] söyledikleri en önemlisi. Hepiniz onun sözüne göre davranın." Bu iki Moğol tarihi, anlatılan olaylardan yüzyıllar sonra yazılmıştır ve bu alıntının özgünlüğü tartışılır. Cengiz'in halefleri arasındaki güç mücadelesinin sonucunu yansıtır. Kubilay, pek çok sorunla baş ettikten sonra tahta çıkmıştır. Tarihçilerin kazananı meşrulaştırmaya çalışması doğaldır. Ancak bunun için etkileyici olsa da pek inanılır olamayan bir ölüm döşeği sahnesi uydurmuşlardır.

51 "Kublai Han Avda", çizen Liu Kuan-tao, *Ulusal Saray Müzesi'nde Çin Resminin Başyapıtları* çalışması kapsamında yeniden yapılmıştır. Levha 30, s. 30 ve s. 146. 182,9 x 104,1 cm. boyutlarında ipekten bir asmadır.

52 Igor de Rachewiltz, "Turks in China under the Mongols", *China Among Equals*, ed. Rossabi, s. 286-87.

53 Görüşleri hakkında *bkz. T'u, Meng-wu-erh shih-chir*, 19, 6b-7a.

54 Otagi, *Fubirai Kan*, s. 85-87.

55 Katsufuji Takeshi, *Fubirai Kan*, s. 87-90.

56 *Yüan shih*, s. 57-58.

57 *Yüan shih* içinde Hay-yün'ün biyografisi bulunmaz. Bu konuda asıl kaynak: Nien-ch'ang, *Fo-tsu li-tai t'ung-tsai.*

58 *Ch'en Yüan hsien-sheng chin nien-nien shih-hsüeh lun-chi*, s. 24.

59 Kunishita Hirosato, "Gensho ni okeru teishitsu to Zenso to no kankei ni tsuite", s. 107-09.

60 Cav hakkında daha fazla bilgi için *bkz.* Harvard Yenching Enstitüsü Sinoloji Dizini, Liav, Cin ve Yüan biyografilerinin derlemesi (bundan sonra *CILCY* olarak anılacak), 35d; ve Igor de Rachewiltz ile May Wang, Cin ve Yüan dönemi Edebi Eserler Biyografileri derlemesi, 2. Dizi (bundan sonra IBCY 2 olarak anılacak), s. 14. Tov hakkında *bkz. CILCY*, 66c; IBCY 2, 73; ayrıca *Erh-shih-wu shih* içinde bulunan *K'o Shao-min, Hsin Yüan shih*, s. 6921 (bundan sonra *Hsin Yüan shih* olarak anılacak).

61 Bu Konfüçyüsçü danışmanlar heyeti hakkında *bkz.* Hsiao Ch'i- ch'ing, "Hu-pi-lieh shih-tai 'ch'ien-ti chiu-lii' k'ao", s. 18-20.

62 Dürtüleri hakkında iyi bir inceleme hakkında *bkz.* Dietlinde Schlegel, *Hao Ching (1222-1275): ein chinesischer Berater des Kaisers Kublai Khan*, s. 28-32.

63 *Yüan shih*, 3823; *CILCY*, 135c-d.

64 *Yüan shih*, 3824; T'u, *Meng-wu-erh shih-chi*, s. 85, 3a.

65 Walter Fuchs, "Analecta zur mongolischen Dbersetzungsliteratur der Yüan-Zeit", s. 38-39.

66 Herbert Franke, "Could the Mongol Emperors Read and Write Chinese?", s. 29.

67 Uygurların Moğollar üzerindeki etkileri hakkında *bkz.* Thomas T. Allsen, "The Yüan Dynasty and the Uighurs of Turfan in the 13th Century", *China among Equals*, ed. Rossabi ve Li Fu-t'ung, "Wei-wu-erh jen tui-yü Yüan- ch ao chien-kuo chih kung-hsien", s. 334-37.

68 *Yüan shih*, 3246; Paul Pelliot, *Recherches stir les Chretiens dfAsie centrale et d'Extreme-Orient*, s. 247; Mungsuz hakkında ayrıca *bkz.* A. von Gabain, "Ein chinesisch-uigurischer Blockdruck", *Tractata Altaica: Festschrift fur Denis Sinor*, s. 203-10 ve Herbert Franke, "A Sino-Uighur Family Portrait: Notes on a Woodcut from Turfan", s. 33-40.

69 Müslümanlar hakkında *bkz.* Rossabi, "The Muslims", s. 257-95.

70 Konfüçyüsçü danışmanları hakkında *bkz.* Yao Ts'ung-wu, "Hu-pi-lieh han tui- yii Han-hua t'ai-tu ti fen-hsi", s. 22-32 ve Sun K'o-k'uan, *Yüan-ch'u ju-hsüeh.*

71 *Yüan shih*, s. 2871-72 biyografisine göre; Çabi'nin resimleri için *bkz. Ulusal Saray Müzesin-deki Çin Portre Başyapıtları*, levha 34 ve E. Esin, "A Pair of Miniatures from the Miscellany Collections of Topkapı", s. 3-35.

72 Shao Hsün-cheng, "Yüan-shih La-t,e-chi-shih Meng-ku ti-shih shih-hsi so-chi Shih-tsu houfei k'ao", s. 969-75; Pelliot, *Notes on Marco Polo*, 1:567-68.

73 Oğulları konusunda Çinli, Moğol ve İran kaynaklarında bir tutarsızlık vardır. Reşidüddin üç oğlu olduğunu söyler: Dorji, Nomuhan ve Mangala (Boyle, *Successors*, s. 242-43). Ancak *Yüan shih* (2871, 2888) bu listeye Cın-cin'i de ekler. T'u, *Meng-wu-erh shih-chi*, 19, 7b Dorji'yi bu listeden çıkarır ama Cın-cin, Nomuhan ve Mangala'yı alır. Bir Moğol tarihi olan *Erdeni-yin Tobci*, dört oğlu olduğunu söyler (*Geschichte der Ost-Mongolen und ihres Fiirstenhauses verfasst von Ssanang Ssetsen Chungtaidschi*, çev. I.J. Schmidt, s. 118). Oğulları ve onların saraydan aldıkları armağanlar hakkında *bkz.* İsenbike Togan, "The Chapter on Annual Grants in the *Yüan shih*", s. 165.

74 *Yüan shih*, s. 353; T'ao Hsi-sheng, "Yüan-tai fo-ssu t'ien-yüan chi shang-tien", s. 109.

75 Çin hanedan tarihinde ondan kısaca söz edilir (*Yüan shih*, 2870). Geçmişi hakkında yorumlar için *bkz.* Igor de Rachewiltz, "The Secret History of the Mongols", 8. Bölüm, s. 33 ve Paul Pelliot, *Les Mongols et la Papaute*, s. 193-95.

76 *Juzjani: Tabakat-i Nasiri: A General History of the Muhammadan Dynasties of Asia*, çev. H.G. Raverty, s. 1144; Boyle, *Successors*, s. 176.

77 Boyle, *History*, s. 243-45; *Hsiao Ch'i-ch'ing, Hsi-yü-jen yii Yüan-ch'u cheng-chih*, s. 40-44; Fatma, Töregene'yi etki altına alan bir büyü yapmasıyla tanınır. Moğollarda büyücü kadınlar hakkında *bkz.* John Boyle, "Kirakos of Ganjak on the Mongols", s. 208.

78 Fatma büyücülükle suçlanıp, hüküm giydi ve "alt ve üst delikleri dikilip, keçeye sarılarak ırmağa atıldı" (Boyle, *History*, s. 246).

79 Turrell V. Wylie, "The First Mongol Conquest of Tibet Reinterpreted", s. 113; James E. Bosson, *A Treasury of Aphoristic Jewels: The Subhasi- tarananidhi of Sa Skya Pandita in Tibetan and Mongolian*, s. 5; Guiseppi Tucci, *Tibetan Painted Scrolls*, 1:10-12. Ayrıca *bkz.* D. Schuh, "Wie ist die Einladung des fiinften Karma-pa an den chinesischen Kaiserhof als Fortfiihrung der Tibet-Politik der Mongolen-Khane zu verstehen", *Altaica Collecta*, ed. Walther Heissig, s. 230-33; George Huth, *Geschichte des Buddhismus in der Mongolei*, s. 130-35; Luciano Petech, "Tibetan Relations with Sung China and with the Mongols", *China among Equals*, ed. Rossabi, s. 182; Helmut Hoffman, *The Religions of Tibet*, s. 135-37; *The Blue Annals*, çev. George N. Roerich, s. 582; R.A. Stein, *Tibetan Civilization*, s. 77-78; Li Tieh-tseng, *Tibet: Today and Yesterday*, s. 18-19. Luc Herman M. Kwanten'in "1207-1368 Yüan Hanedanı Döneminde Tibet-Moğol İlişkileri" başlıklı doktora tezi, yanlışlarla doludur.

80 Sirarpie Der Nersessian, *The Armenians*, s. 41-43; Kirakos Gandzaketski, *Istoriia Armenii*, s. 175-92; ayrıca eski ama yararlı bir çalışma olarak *bkz.* E. Dulaurier, "Les Mongols d'apres les historiens Armeniens", s. 192-255, 426-73, 481-508; M. Klaproth, "Des entreprises des Mongols en Georgie et en Armenie dans le xiiie siecle", s. 193-214. Lajazzo hakkında *bkz.* W. Heyd, *Histoire du commerce du Levant au moyen-âge*, s. 75. Ayrıca Ermenistan bölümünün Het'um'un yeğenlerinden biri tarafından yapılan çevirisi için *bkz. Recueil des historiens des croisades: Documents armeniens II.* Başka gezi günceleri için *bkz.* Sirarpie Der Nersessian,

"The Armenian Chronicle of the Constable Smpad or of the 'Royal Historians", s. 141-68; Herbert Duda, *Die Seltschukengeschichte des Ibn Bi bi.*

81 Özgün Latince metnin en iyi baskıları Wyngaert'e bulunabilir.

82 Boyle, *Successors*, s. 180-88; Güyük hakkında bilgi için eski ve daha az güvenilir olsa da *bkz.* E. Blochet, "La mort du Khaghan Kouyouk", s. 160-71.

83 Boyle, *Successors*, s. 201.

84 *Yüan shih*, s. 826; Louis Hambis, *Le voyage de Marco Polo en Haute Asie*, Oriente Poliano, s. 178

85 Boyle, *Successors*, s. 212-13

86 *A.g.e.*, s. 218; Budge, çeviri, *Chronography*, s. 420-24; Bertold Spuler, *Die Mongolen in Iran: Politik, Verwaltung, und Kultur der Ilchanzeit, 1220-1350*, s. 238.

87 Mengü döneminin ikincil anlatılanları arasından biri: T. Allsen, "Politics of Mongol Imperialism: Centralization and Resource Mobilization in the Reign of the Grand Qan Mongke", s. 1251-59. Allsen, Mengü'nün siyasetini biraz fazlaca ümit verici anlatır. Mengü'nün yaptıklarının başarısını abartır ve başkalarının geliştirdiği siyaseti de Mengü'ye yükler; Mengü'nün *Yüan shih*'deki biyografisi, ilk siyasetini güzel özetler.

88 Hsiao, *Military Establishment*, s. 13.

89 Boyun eğme buyrukları hakkında *bkz.* Eric Voegelin, "The Mongol Orders of Submission to European Powers, 1245-1255", s. 405-09.

90 İsmaili tarikatı üzerine en önemli çalışma: Marshall G.S. Hodgson, *The Order of Assassins: The Struggle of the Early Nizari İsmailis against the Islamic World.* Ermeni Hetum, Hülagü'nün batı seferinde önemli bir müttefikti. Hetum hakkında *bkz.* M.J. Brosset, *Deux historiens armeniens, Kirakos de Gantzag, Oukhtanes d'Ourha*; John Boyle, "The Journey of Het'um I, King of Little Armenia to the Court of the Great Khan Möngke", s. 175-89; Bretschneider, *Mediaeval Researches*, I: 164-72 ve Der Nersessian, "Armenian Chronicle", s. 141-68.

91 Marshall G.S. Hodgson, "The Ismaili State", *Cambridge History*, Boyle, s. 431.

92 Etienne Marc Quatremere, *Raschid-Eldin: Histoire des Mongols de la Perse*, 1: 283-99; Bertold Spuler, *The Muslim World, a Historical Survey: Part II, The Mongol Period*, s. 18-21 ve John Boyle, "The Death of the Last Abbasid Caliph: A Contemporary Muslim Account", s. 145-61.

2. BÖLÜM KUBİLAY ORTAYA ÇIKIYOR (Sayfa 21-49)

1 *Yüan shih*, s. 3712-13; ayrıca yararlı bir biyografi için *bkz.* Hok-lam Chan, "Yao Shu (1201 - 1278)", *Hsin Yüan shih*, s. 6922 ve Li Chieh, *Yüan shih*, s. 48. Chan'ın Yav hakkındaki biyografisi kapsamlıdır. Japonya'da Tamura başkanlığında yazılmış olan "Genshi goi shusei" adlı *Yüan Şi* dizini, hem bu olay hakkında hem de bu kitaptaki hemen her şey hakkında paha biçilmez bilgiler sundu.

2 *Yüan shih*, s. 48; Ch'en Pang-chan başkanlığında, *Sung-shih chi-shih pen-mo*, s. 858-59. Cin Hanedanı 1115'ten 1234'e kadar sürdü.

3 Li Chieh, *Yüan shih*, s. 48-49; *Yüan shih*, s. 3713.

4 Hok-lam Chan, "Yao Shu", s. 26.

5 Uryankaday hakkında *bkz. Yüan shih*, s. 2979. Reşidüddin, bir hayli çarpıtılmış olan bir yazısında seferin başarısının altındaki asıl kişinin Uryankaday olduğunu söyler (*bkz.* Boyle, *Successors*, s. 227); Pelliot, *Notes on Marco Polo*, s. 170 Reşidüddin'in değerlendirmesini doğrular.

6 Katsufuji, *Fubirai Kan*, s. 101-06.

7 *Yüan shih*, s. 59; Joseph F. Rock, *The Ancient Na-khi Kingdom of Southwest China*, 1:392; Hsia Kuang-nan, *Yüan-tai Yun-nan shih-ti tsung-k'ao mu-lu*, s. 107 ve Lü Shih-p'eng, "Yüan-tai chih Chung-Yüeh kuan-hsi", s. 11-12.

8 *Bkz.* T'o T'o başkanlığında, Sung shih, s. 8977-83. Ayrıca *bkz.* A. Giles, *A Chinese Biographical Dictionary*, s. 759-60. Daha fazla kaynak için *bkz.* Wang Te-i başkanlığında, *Sung-jen chuan-chi tzu-liao so-yin* (bundan sonra *SJCC* olarak anılacak), s. 2190-91; *Yüan shih*, s. 3713.

9 Elçilerin adları için *bkz. Yüan shih*, s. 59; C. d'Ohsson, *Histoire des Mongols, depuis Tchinguiz-Khan jusqua Timour-Bey ou Tamerlan*, 2:310-14 eserinde aynı öykü anlatılır.

10 *Yüan shih*, s. 59-60.

11 *A.g.e.*

12 Bu olaylar hakkında ayrıca *bkz.* Edouard Chavannes, "Inscriptions et pieces de chancellerie chinoises de l'epoque mongole", s. 1-5; Charles P. FitzGerald, *The Southern Expansion of the Chinese People*, s. 65: Kubilay'ın Ta-li'deki seferi hakkında, "Gelmelerini kimse beklemiyordu, çünkü çoğu gezginin bile bilmediği yabani topraklarda dokuz yüz kilometreden fazla yol geçerek gelmişlerdi," diye anlatır. Alışıldık kaynaklardan biri olan Rene Grousset, *L'empire des steppes*, s. 350-51 bu seferin tarihini 1252 olarak yanlış verir.

13 *Yüan shih*, s. 59; Yao Ts'ung-wu, "Hu-pi-lieh han tui-yii Han-hua t'ai-tu ti fen-hsi", s. 23-24.

14 *Yüan shih*, s. 59-60. Ben, Liu Şı Conğ hakkındaki bilgi bulamadım.

15 Lü Shih-p'eng, "Yüan-tai chih Chung-Yüeh kuan-hsi", s. 11-13; *Yüan shih*, s. 2979-80; Annamlıların görüş açısı için *bkz.* D.G.E. Hall, *A History of South-East Asia*, s. 186-87. Tibetliler de Uryankaday'ın seferleri konusunda kaygılıydılar. Bu konuda *bkz.* Liu Kuang-i, "T'u-lu-fan Fo-chiao yii Yüan Shih-tsu", *Ta-lu tsa-chih shih-hsüeh ts, ung-shu*, s. 239-41.

16 *Yüan shih*, s. 3085.

17 Ch'en Yüan, *Western and Central Asians in China under the Mongols*, s. 22.

18 Hok-lam Chan, "Liu Ping-chung (1216-1274): A Buddhist-Taoist Statesman at the Court of Khubilai Khan", s. 102-03, 113; ayrıca biyografisi için *bkz. Yüan shih*, s. 3687-94.

19 *Yüan shih*, s. 3688-90.

20 Vang O daha sonra Kubilay'ı böyle bir derleme yapmaya ikna etti. *Bkz.* Hok-lam Chan, "Wang O (1190-1273)", s. 43-70 ve "The Compilation and Sources of the *Chin-shih*", s. 125-63. Daha sonra *The Historiography of the Chin Dynasty: Three Studies* çalışmasında da söz etti (s. 1-65). Son olarak, Hok-lam Chan, "Chinese Official Historiography at the Yüan Court: The Composition of the Liao, Chin, and Sung Histories", *China under Mongol Rule*, ed. John Langlois, s. 56-106 yararlı bir kaynaktır.

21 Pelliot, *Notes on Marco Polo*, s. 256.

22 *Yüan shih*, s. 60.

23 *A.g.e.*, s. 92. Kentin Kubilay açısından bir meşruiyet kaynağı olarak önemi hakkında *bkz.* Herbert Franke, *From Tribal Chieftain to Universal Emperor and God: The Legitimation of the Yüan Dynasty*, s. 39.

24 Harada Yoshito, *Shang-tu: The Summer Capital of the Yüan Dynasty in Dolon Nor, Mongolia*, s. 11. Tanğ Hanedanı'nın başkenti olan Çanğ-an hakkında *bkz.* Arthur E. Wright, "Symbolism and Function: Reflections on Changan and Other Great Cities", s. 667-79. Toprak falı hakkında *bkz.* Andrew L. March, "An Appreciation of Chinese Geomancy", s. 253-67.

25 Kentin planı üzerine iyi çizimler bulunabilir: Komai Kazuchika, "Gen no Joto narabi ni Daito no heimen ni tsuite", s. 131-32.

26 Harada, *Shang-tu*, s. 6-7, 14-16; ayrıca *bkz.* Ishida Mikinosuke, "Gen no Joto ni tsuite", s. 271-319.

27 James Legge, *The I Ching: The Book of Changes*, s. 32-33.
28 S.W. Bushell, "Notes on the Old Mongolian Capital of Shangtu", s. 329-38; ayrıca *bkz.* Lawrence Impey'in raporu: "Shang-tu, Summer Capital of Khubilai Khan", s. 584-604.
29 Harada, *Shang-tu*, s. 9.
30 Boyle, *Successors*, s. 277.
31 Moule ve Pelliot, *Marco Polo*, 1:185; Henry Yule, *The Book of Ser Marco Polo, the Venetian, Concerning the Kingdoms and Marvels of the East*, s. 298-99. İki eser de Şanğ-tu hakkında pek ayrıntı vermez.
32 Harada, *Shang-tu*, s. 17-19.
33 Moule ve Pelliot, *Marco Polo*, s. 187.
34 Coleridge'in şiiri "Kubla Khan" hakkında *bkz.* Oscar Williams, F.T. Palgrave, *The Golden Treasury*, s. 267-68.
35 Yao Ts'ung-wu, "Hu-pi-lieh han yii Meng-ko han chih-li Han-ti ti ch'i-chien", s. 225-26.
36 *Yüan shih*, s. 3713; Tamura Jitsuzo, "Ari Buka no ran ni tsuite", s. 4-7.
37 *Yüan shih*, s. 3660.
38 Katsufuji, *Fubirai Kan*, s. 109-11.
39 *Yüan shih*, s. 3075; Yao Ts'ung-wu, "*Hu-pi-lieh han yii Meng-ko han*", s. 223-25.
40 Yao Ts'ung-wu, "Hu-pi-lieh han yii Meng-ko han", s. 227.
41 Hok-lam Chan, "Yao Shu", s. 28; *Yüan shih*, s. 3713.
42 Taoculuk felsefesi ve gündelik uygulaması hakkında zengin betimlemeler için Çin kültür tarihi üzerine çeşitli araştırmalarla birlikte *bkz.* Holmes Welch, *Taoism: The Parting of the Way*; Herrlee G. Creel, *What Is Taoism?*
43 Çüen-cın hakkında kısa sunum için *bkz.* Arthur Waley, *The Travels of an Alchemist*, s. 21-26; ayrıca çeşitli Taocu mezhepler için *bkz.* Sun K'o-k'uan, "Yü Chi and Southern Taoism during the Yüan Period", *China under Mongol Rule*, ed. John Langlois, s. 214-220. Ayrıca *bkz.* Prof. Sun'un Çince eseri *Yüan-tai Tao-chiao chih fa-chan.*
44 Budacılığın Çin'deki etkisinin anlaşılır tanımları için *bkz.* Arthur F. Wright, *Buddhism in Chinese History* ve Kenneth Ch'en, *Buddhism in China: A Historical Survey.*
45 Tibet dinleri hakkında daha ayrıntı için *bkz.* Hoffman, *The Religions of Tibet.*
46 Hua-hu anlaşmazlığı konusunda *bkz.* Paul Pelliot, "Les Mo-ni et le Houa- hou king", s. 318-27; Joseph Thiel, "Der Streit der Buddhisten und Taoisten zur Mongolenzeit", s. 1-81; Noritada Kubo, "Prolegomena on the Study of the Controversies between Buddhists and Taoists in the Yüan Period", s. 39-61; Nogami Shunjo, "Gendai Do Butsu nikyo no kakushitsu", s. 213-75; Feng Ch'eng-chün, *Yüan-tai pai-hua pei*, s. 16-20; Wang Wei-ch'eng, "Lao-tzu hua-hu-shuo k/ao-cheng", s. 44-55.
47 Marco Polo, Taocular için kullanılan "*şien-şenğ*" tabirini "sensin" olarak yazmıştı (*bkz.* Moule ve Pelliot, *Marco Polo*, s. 191). *Hua-hu Cinğ* konusunda *bkz.* Kuwabara Jitsuzo, "Roshi Kekukyo", s. 1-14 ve Chavannes, "In- scriptions et pieces", *T'oung Pao* 5 (1904): 375-85 ve 6 (1905): 1-42.
48 Kenneth Ch'en, "Buddhist-Taoist Mixtures in the Pa-shih-i-hua t'u", s. 1-12.
49 Mahakasyapa hakkında *bkz. A Dictionary of Chinese Buddhist Terms*, der. William Edward Soothill ve Lewis Hodous, 316b.
50 Kenneth Ch'en, *Buddhism in China*, s. 185-86.
51 Paul Demieville, "La situation religieuse en Chine au temps de Marco Polo", *Oriente Poliano*, s. 207-08.
52 İkisi için de *Taisho shinshu daizokyo* baskılarına bakınız.
53 Moule ve Pelliot, *Marco Polo*, s. 201.
54 *Fo-tsu li-tai t'ung-tsai* çevirisi, "Chinese Buddhism and Taoism during the Mongolian Rule of China", Sechin Jagchid, s. 77.

55 Sa-skiya Pandita hakkında ayrıntı için *bkz.* Bosson, *A Treasury.*
56 Wylie, "First Mongol Conquest", s. 119. Bu önemli Tibet laması hakkında iyi bir biyografi bulunmuyor. *Yüan Şi* (4517-18) yaşamı ve kariyeri üzerine ancak yüzeysel bilgi veriyor. İşe yarayacak bibliyografi atıfları için *bkz.* Nakano Miyoko, *A Phonological Study on the 'Phags-pa Scrip.* Kültürel etkisi için *bkz.* Nicholas Poppe, *The Mongolian Monuments in P'ags-pa Script.*
57 Roerich, *The Blue Annals*, s. 486; Tibet Budacılığının Çin'deki Çan Budacılığı karşısındaki çekiciliği konusunda *bkz.* Demieville, "La situation religieuse", *Oriente Poliano*, s. 206.
58 Nakano, *A Phonological Study*, s. 33-34; Schmidt, *Geschichte der Ost- Mongolen*, s. 114-17; Tsepon W.D. Shakabpa, *Tibet: A Political History*, s. 64-65; Hoffmann, *The Religions of Tibet*, s. 137-38.
59 En önemli katılımcıların listesi: *Hsiang-mai, Pien-wei lu*, 4:20b-21a.
60 Yu. N. Rerikh, "Mongol-Tibetan Relations in the 13th and 14th Centuries", s. 47-48. Si-ma Çien'in *Shih-chi* eserinin Burton Watson tarafından yapılmış kısmi çevirisi için *bkz. Records of the Grand Historian of China.*
61 Chavannes, "Inscriptions et pieces", s. 382-84.
62 Kubilay, 1259 yılında Güney Song üzerine sefere başlarken Taoculardan da kehanet istedi ve bir tanesi şu yanıtı verdi: "Yirmi yıl içinde cennetin altındaki her şey birleşecek." *Bkz.* Janet Rinacker Ten Broeck ve Yiu Tung, "A Taoist Inscription of the Yüan Dynasty: The Tao-chiao pei", s. 10.
63 Katsufuji, *Fubirai Kan*, s. 118.
64 Shiba Yoshinobu, "Urbanization and the Development of Markets in the Lower Yangtze Valley", *Crisis and Prosperity in Sung China*, ed. John W. Haeger, s. 22.
65 Grousset, *L'empire des steppes*, s. 380; ayrıca *bkz.* Grousset, *The Empire of the Steppes: A History of Central Asia*, s. 283.
66 *Yüan shih*, s. 50.
67 Kısrak sütü saçma uygulaması hakkında *bkz.* Paul Ratchnevsky, "Uber den mongolischen Kult anı Hofe der Grosskhane in China", *Mongolian Studies*, ed. Louis Ligeti, s. 426. Marco Polo da bu uygulamadan söz eder. *Bkz.* ve Pelliot, *Marco Polo*, s. 234.
68 Spuler, *Die Mongolen in Iran*, s. 48-51; Boyle, *Successors*, s. 247-48.
69 Yao Ts'ung-wu, "Yüan Hsien-tsung (Meng-ko Han) ti ta-chü cheng- Shu yii t'a-tsai Ho-chou Tiao-yu Ch'eng ti chan-ssu", s. 66-67.
70 Katsufuji, *Fubirai Kan*, s. 120.
71 Yao Ts'ung-wu, "Yüan Hsien-tsung", s. 63. Sefere katılanlardan biri olan, Ye-li Cu, Moğolların ünlü Hıtaylı danışmanı Ye-lü Çu-tsay'ın oğludur ve kayıtları özellikle değerlidir.
72 Katsufuji, *Fubirai Kan*, s. 116-18.
73 Bu seferde karşılaşılan sıkıntılar hakkında Yav Dzong'un yorumu için *bkz.* "Yüan Hsien-tsung."
74 *Yüan shih*, s. 50-51.
75 *A.g.e.*, s. 53.
76 Katsufuji, *Fubirai Kan*, s. 118-19.
77 Li Chieh, *Yüan shih*, s. 50.
78 *Yüan shih*, s. 54.
79 Boyle, *Successors*, s. 228.
80 *Yüan shih*, s. 63.
81 *A.g.e.*, s. 61.
82 *A.g.e.*
83 Boyle, *Successors*, s. 248.
84 *Yüan shih*, s. 62. O-cov kuşatmasının sonraki bir çizimi için *bkz.* J. Marek ve H. Knizkova, *Büyük Akbar'ın Sarayındaki Cengiz Han Minyatürleri*, levha 20.

85 Cia Si-dav'ın seferdeki etkisinin yeni bir yorumu için *bkz.* Herbert Franke, "Chia Ssu-tao (1213-1275): A 'Bad Last Minister'", *Confucian Personalities*, ed. Arthur F. Wright ve Denis Twitchett, s. 225-29.
86 *Yüan shih*, s. 62; Lü'den başka alıntılar için *bkz. SJCC* 1192-93.
87 Şan-yüan hakkında *bkz.* C. Schwarz-Schilling, *Der Friede von Shan-yüan* (1005 n. Chr.); ayrıca *bkz.* Wang Gungwu ve Tao Jing-shen, *China Among Equals*, ed. Rossabi.
88 Franke tarafından çevrildi: "Chia Ssu-tao", s. 227.
89 Togan, "Annual Grants", s. 160-65.
90 *Yüan shih*, s. 62-63.
91 *A.g.e.*, s. 63.
92 Boyle, *Successors*, s. 249.
93 *A.g.e.*, s. 250.
94 *A.g.e.*, s. 251.

3. BÖLÜM ULU KAĞAN
(Sayfa 51-73)

1 Marco Polo, Kubilay'ın tahta geçiş tarihini 1256 olarak yanlış verir. Bu karışıklığın nedenleri için *bkz.* Pelliot, *Notes on Marco Polo*, s. 566-67.
2 *Yüan shih*, s. 65.
3 *Bkz. Tabakat-i-Nasiri: A General History of the Muhammadan Dynasties of Asia*, çev. H.G. Raverty, s. 1252.
4 *Recueil des historiens des Croisades*, 2:13; Der Nersessian, "Armenian Chronicle", s. 159-60.
5 Quatremere, *Histoire des Mongols*, s. 341-45.
6 P.M. Holt, Ann K.S. Lambton ve Bernard Lewis (ed.), *The Cambridge History of Islam.*
7 Dördüncü Memluk sultanı olacak Baybars hakkında daha ayrıntı için *bkz.* Syedah Fatima Sadeque, *Baybars I of Egypt.*
8 Holt, Lambton ve Lewis, *Cambridge History of Islam*, s. 212-13; çatışma hakkında en yeni bir yorum için *bkz.* J.M. Smith, "Ayn Jalut: Mamluk Success or Mongol Failure", s. 307-45.
9 Quatremere, *Histoire des Mongols*, s. 353.
10 *Bkz.* George Vernadsky, *The Mongols and Russia*, s. 162-63; Bertold Spuler, *Die Goldene Horde: Die Mongolen in Russland*, s. 1223-1502, 40-42; Grekov ve Iakoubovski, *La Horde d'Or*, s. 76-77.
11 *Yüan shih*, s. 64-65.
12 *A.g.e.*, s. 65; Kubilay'ın kendini meşrulaştırma çabası için *bkz.* Franke, *From Tribal Chieftain*, s. 25-52; Franke'nin belirttiği gibi, Kubilay geleneksel yoldan sapmıştı: Hanedanı için Çince bir ad seçmesinden on yıl önce bir hükümdarlık unvanı seçmişti; bu adlar genellikle birlikte belirlenirdi. Büyük olasılıkla *Değişimler Kitabı*'ndan türetilmiş olan hükümdarlık unvanının bulunduğu yarlığı Vanğ O yazdı. Franke, "*Değişimler Kitabı*'na yapılan atıf, olasılıkla altıgen Çen'e (Yaratıcı) bir dokundurmadır. Metin, savaş alanında 'ejderha gibi' ortaya çıkan, aynı zamanda doğru ve ılımlı olduğu için önder niteliklerine sahip bir adamdan bahseder. Eğer bu yorum doğruysa, hükümdarlık unvanı olan *Conğ-tonğ*'u 'Ilımlı Yönetici' olarak çevirebiliriz," diye yazar. John Langloi bunu "Merkezi Ardışıklık" olarak çevirir (*bkz. China under Mongol Rule*, s. 5). Vanğ O hakkında *bkz.* Hok-lam Chan, "Wang O", s. 43-70 ve *CILCY*, 22c.
13 *Yüan shih*, s. 63; Vinğ Vın-tonğ hakkında *bkz. CILCY*, 18b.
14 Sade bir biyografi için *bkz.* T'o T'o, *Sung shih*, 13781; Herbert Franke (ed.), *Sung Biographies*, s. 206.

15 Schlegel, *Hao Ching*, s. 116-222.
16 Uygular ve Yüan erken dönemi hakkında bir çalışma için *bkz.* Thomas Allsen, "The Yüan Dynasty and the Uighurs of Turfan in the 13th Century", *China among Equals*, ed. Rossabi, s. 243-80.
17 John W. Dardess, "From Mongol Empire to Yüan Dynasty: Changing Forms of Imperial Rule in Mongolia and Central Asia", s. 122-23.
18 Kiselev, *Drevnemongol' skie goroda*, s. 117-25.
19 Arık Buka isyanı hakkında yararlı ayrıntılar için *bkz.* Tamura Jitsuzo, "Ari Buka no ran ni tsuite", s. 1-16 ve Ch'en Pang-chan, *Sung-shih chi-shih pen-mo. Yüan shih* ve Reşidüddin de isyandaki olayların ayrıntılarını aktarırlar.
20 Boyle, *Successors*, s. 255; Peter Jackson, "The Accession of Qubilai Qa,an: A Re-examination", s. 2-6 Reşidüddin'in Arık Buka konusundaki önyargılarını tartışır.
21 *Yüan shih*, s. 66.
22 *A.g.e.*, s. 67.
23 Katsufuji, *Fubirai Kan*, s. 148-49; d'Ohsson, *Histoire des Mongols*, 2:344-48; Liu Tay-biñ hakkında *bkz. CILCY*, 189c.
24 Katsufuji, *Fubirai Kan*, s. 49-150.
25 *Yüan shih*, s. 68-69.
26 *A.g.e.*, s. 68.
27 Çinlilerin gözünden Arık Buka yorumu için *bkz. Hsin Yüan shih*, s. 6849. *Yüan Şi*'de Arık Buka'nın biyografisi bulunmaz. Ayrıca *bkz. CILCY*, 182a.
28 Barthold, *Turkestan*, s. 488 ayrıca Algu'nun Berke birliklerini Orta Asya'dan sökme çabasını da tartışır.
29 Boyle, *Successors*, s. 256.
30 *Yüan shih*, s. 76; Boyle, *Successors*, s. 256-57; Grousset, *L'empire des steppes*, s. 353.
31 *Geschichte Wassaf's*, s. 25-26, çev. Joseph Hammer-Purgstall.
32 Boyle, *Successors*, s. 259.
33 Algu ile Arık Buka arasındaki çatışmaların betimlemesi için *bkz.* Marek ve Knizkova, *Miniatures*, levha 19.
34 Boyle, *Successors*, s. 261.
35 *A.g.e.*, s. 262-265.
36 Ailesinin geçmişi hakkında *bkz.* Charles A. Peterson, "Old Illusions and New Realities: Sung Foreign Policy, 1217-1234", *China among Equals*, ed. Rossabi, s. 218.
37 *Yüan shih*, s. 4591; Li Tan hakkında ayrıca *bkz. CILCY*, 90b.
38 *Yüan shih*, s. 66; Soñ hakkında *bkz. CILCY*, 64a.
39 Li isyanı hakkında ikincil bir çalışma için *bkz.* Otagi Matsuo, "Ri Dan no hanran to sono seijiteki igi", s. 253-55. Ayrıca *bkz.* Sun KWuan, "Yüan- ch'u Li T'an shih-pien ti fen-hsi", s. 7-15.
40 *Yüan shih*, s. 69.
41 *A.g.e.*, s. 4593.
42 *A.g.e.*, s. 82.
43 *A.g.e.*, s. 4593.
44 *A.g.e.*, s. 86. Şı Çu hakkında *bkz. CILCY*, 13a.
45 Kubilay hükmünün ilk dönemlerinde Vañ hakkında *bkz.* Yan-shuan Lao, "The Chung-t'ang shih-chi of Wang Yün: An Annotated Translation with an Introduction."
46 *Yüan shih*, s. 4595; ayrıca *bkz. CILCY*, 18b.
47 *Yüan shih*, s. 4596.
48 Portre, Taipei'deki Ulusal Saray Müzesi'ndedir.
49 *Yüan shih*, s. 2871; "Gen no Sei So no kogo", s. 681.

50 *Yüan shih*, s. 2871.
51 *Hsin Yüan shih*, s. 6837; Tanğ Tay-dzonğ hakkında *bkz.* Charles Patrick FitzGerald, *Son of Heaven.*
52 Schlegel, *Hao Ching*, s. 38-43.
53 Bu sınavlar hakkında ilginç bir inceleme için *bkz.* Ichisada Miyazaki, *China's Examination Hell.*
54 Bu ayrımlar hakkında yararlı bir kayıt için *bkz.* Meng Ssu-ming, *Yüan-tai she-hui chieh-chi chih-tu.*
55 Örneğin *bkz.* Schlegel, *Hao Ching*, s. 13-27.
56 Schurmann, *Economic Structure*, s. 3-7 bu dirliklerin kısa ve öz bir kaydını sunar.
57 Kurultayın önemi hakkında *bkz.* Elizabeth Endicott-West, "Aspects of Decision-Making and Personnel Management in the Early Yüan", s. 8-19. Bu çalışmayı bana sağladığı için Cornell Üniversitesi'nden Prof. Charles Peterson'a teşekkür ediyorum.
58 *Yüan shih*, s. 63.
59 David M. Farquhar, "Structure and Function in the Yüan Imperial Government", *China under Mongol Rule*, ed. Langlois, s. 27-29; *Yüan shih*, s. 2200, 2220, 2294 ve 2296.
60 Farquhar, "Structure and Function", s. 36.
61 Paul Ratchnevsky, *Un code des Yüan*, 1:127-32.
62 On eyalet şunlardı: Honan Cianğ-bey, Cianğ-şi, Hu-guanğ, Şan-şi, Siçuan, Liav-yanğ, Yün-nan, Kan-su ve Fu-li (başkent eyaleti). Linğ-bey (bugünkü Moğolistan Halk Cumhuriyeti) ve Cınğ-donğ (bugünkü Kore), genellikle Çin'deki diğer on tanesiyle birleştirilen iki farklı eyaletti.
63 Charles O. Hucker, *The Censorial System of Ming China*, s. 27.
64 Bu düzenlemelerin bazıları için *bkz.* Ratchnevsky, *Code*, 1:57-83.
65 Farquhar, "Structure and Function", s. 51; Endicott-West, "Aspects", s. 26-27 bu değerlendirmeye katılırlar.

4. BÖLÜM FATİH
(Sayfa 75-111)

1 Bu görüşün en iyi ortaya konuşu için *bkz.* John K. Fairbank, *Trade and Diplomacy on the China Coast: The Opening of the Treaty Ports*, 1842-1854, s. 23-38.
2 Jagchid ve Bawden, "Some Notes", s. 264, Moğolların Güney Çin'i işgal ettikten sonra bile at yetiştirirken karşılaştıkları sıkıntılara dikkat çeker.
3 William H. McNeill, *Plagues and Peoples*, s. 132-75'te Moğolların ve bozkırdaki kemirgenlerin 14. yüzyıl ortasında ortaya çıkan hıyarcıklı veba taşıdıkları yolunda bir kuram geliştirir.
4 Jacques Gemet, *Daily Life in China on the Eve of the Mongol Invasion 1250-1276*, s. 84.
5 *A.g.e.*, s. 137; Soğ yemekleri hakkında *bkz.* Michael Freeman, "Sung", *Food in Chinese Culture: Anthropological and Historical Perspectives*, ed. K.C. Chang, s. 141-93.
6 Bu mesleğe çağdaş bir bakış için *bkz. Chau Ju-kua: His Work on the Chinese and Arab Trade in the Twelfth and Thirteenth Centuries Entitled Chu-fan-chi*, çev. Friedrich Hirth ve W.W. Rockhill. Bu işin boyutları hakkında *bkz.* Thomas H.C. Lee, "A Report on the Recently Excavated Song Ship at Quanzhou and a Consideration of Its True Capacity", s. 4-9.
7 Laurence J.C. Ma, *Commercial Development and Urban Change in Sung China (960-1279)*, s. 29-48.
8 Bu yeni kentler üzerine bir çalışma *bkz.* Shiba Yoshinobu, *Commerce and Society in Sung China*, s. 126-40; Çüen-çov kentinin kültürel etkisi ve kalkınması hakkında *bkz.* Gustav Ecke ve Paul Demieville, *The Twin Pagodas of Zayton.*

9 Lo Jung-pang, "The Emergence of China as a Sea Power during the Late Sung and Early Yüan Periods", s. 500-501; Çin'deki deniz savaşı konusunda gelişmeler için *bkz.* Joseph Needham, *Science and Civilisation in China*, 4:3,656-95.
10 Lo Jung-pang, "Maritime Commerce and Its Relation to the Sung Navy", s. 81.
11 *A.g.e.*, s. 92.
12 Hadımların daha önceki bir hanedanda oynadıkları rol hakkında *bkz.* J.K. Rideout, "The Rise of the Eunuchs during the T'ang Dynasty"; Taisuke Mitamura'nın *Chinese Eunuchs: The Structure of Intimate Politics* eseri dikkatli kullanılmalıdır.
13 İmparatoriçe akrabalarının etkisi hakkında *bkz.* Priscilla Ching Chung, *Palace Women in the Northern Sung*, s. 69-77.
14 Önceki ıslahatçıların karşılaştıkları zorluklar hakkında *bkz.* Hans Bielen-stein, "The Restoration of the Han Dynasty"; James T.C. Liu, *Reform in Sung China: Wang An-shih (1021-1086) and His New Policies.*
15 Franke, "Chia Ssu-tao", *Confucian Personalities*, ed. Wright ve Twitchett, s. 217-34 ve aynı yazar, "Die Agrarreformen des Chia Ssu-tao", s. 345-69.
16 Franke, "Chia Ssu-tao", s. 223.
17 Schlegel, *Hao Ching*, 120-24.
18 *Yüan shih*, s. 70, 82.
19 *A.g.e.*, s. 74, 83, 97.
20 *A.g.e.*, s. 122.
21 *A.g.e.*, s. 87, 96, 100.
22 *A.g.e.*, s. 71.
23 *A.g.e.*, s. 68, 75, 82-84.
24 *A.g.e.*, s. 69, 85.
25 *A.g.e.*, s. 106.
26 Lo, "The Emergence of China", s. 492.
27 Grousset, *L'empire des steppes*, s. 353-56; d'Ohsson, *Histoire des Mongols*, 2:387-89. İkisi de bu çatışmanın önemini vurgular. Şianğ-yanğ'ın konumu hakkında *bkz.* Albert Herrmann, *An Historical Atlas of China*, s. 41.
28 Boyle, *Successors*, 290.
29 Lü'nün kısa biyografisi için *bkz.* Franke, *Sung Biographies*, 2:749-51; Lü hakkında daha fazla bilgi için *bkz. Combined Indices to Forty-Seven Collections of Sung Dynasty Biographies*, 131b (bundan sonra *CIS* olarak anılacak).
30 Arık Kaya hakkında *bkz. CILCY*, 182c; *IBCYl*, s. 1; *IBCY2*, s. 9 ve *Yüan shih*, s. 3124-28.
31 Açu hakkında *bkz. CILCY*, 181d ve *Yüan shih*, s. 3119-24.
32 Alaeddin hakkında *bkz. CILCY*, 184a; İsmail hakkında *bkz. CILCY*, 50a; bu kişilerin biyografilerinin kısmi tercümesi için *bkz.* A.C. Moule, *Quinsai, with Other Notes on Marco Polo*, s. 74-76.
33 *Yüan shih*, s. 119.
34 *A.g.e.*, s. 120.
35 Moule, *Quinsai*, s. 73.
36 *Yüan shih*, s. 122; Franke, *Sung Biographies*, 1: 395-97; *CIS*, 127b.
37 *Yüan shih*, s. 122.
38 *A.g.e.*, s. 128.
39 Franke, "Chia Ssu-tao", s. 226.
40 *Yüan shih*, s. 128.
41 *A.g.e.*, s. 122.
42 *A.g.e.*, s. 131; *CIS* 102c.
43 *Yüan shih*, s. 142-43.

44 Çince biyografileri için *bkz. A.g.e.*, s. 4544-45.
45 L.C. Goodrich ve Feng Chia-sheng, "The Early Development of Firearms in China", s. 118; ayrıca *bkz.* L.C. Goodrich, "Firearms among the Chinese: A Supplementary Note", s. 63-64.
46 Moule, *Quinsai*, 76.
47 *Yüan shih*, s. 147. Şianğ-yanğ çatışmaları hakkında ayrıca *bkz.* Ch'en Pang-chan, *Sung-shih chi-shih pen-mo*, s. 892-900.
48 Şi'nin güney seferlerine katılışı hakkında *bkz. Yüan shih*, s. 3662.
49 Francis W. Cleaves, "The Biography of Bavan of the Barin in the *Yüan shih*", s. 206.
50 *A.g.e.*, s. 220.
51 Cia, 26 Mart 1275'te istifa etmek zorunda kaldı. Cia'nın sonradan yazılmış, ünlü bir eleştirisi için *bkz.* Franke, "Chia Ssu-tao", s. 231-34.
52 Çın'ın kısa biyografisi için *bkz.* Franke, *Sung Biographies*, s. 134-36; ayrıca *bkz. CIS*, 180d. Çın İ-conğ hakkında *bkz.* Franke, *Sung Biographies*, s. 138-46 ve *CIS*, 181b. Fanğ hakkında *bkz.* Franke, *Sung Biographies*, s. 349-55 ve *CIS*, 91b.
53 Cleaves, "Bayan", s. 232.
54 *Yüan shih*, s. 170-71. Bayan ordusunu üç tümene böldü ve her biri farklı yollardan Hanğcov'a yürüdüler.
55 Pelliot, *Notes on Marco Polo*, 2:658-59; bu imparatorların kısa tanımları için *bkz.* Franke, *Sung Biographies*, s. 1010-19.
56 Biyografisi için *bkz.* T,o T'o, *Sung shih*, s. 12533-40. Ayrıca *bkz.* William A. Brown, "The Biography of Wen T'ien-hsiang in the Sung shih" ve *CIS*, 92c; Canğ Şi-cie hakkında *bkz. CIS*, 149c.
57 Cleaves, "Bayan", s. 238.
58 *Yüan shih*, s. 171.
59 *A.g.e.*, s. 176.
60 *A.g.e.*, s. 177.
61 Cleaves, "Bayan", s. 256.
62 *Yüan shih*, s. 178-79.
63 *A.g.e.*, s. 179.
64 Franke, *Sung Biographies*, s. 1010; Şien 1323'te intihar etti.
65 *Yüan shih*, s. 179.
66 T'u Chi, *Meng-wu-erh shih-chi*, 19, 8b.
67 Pelliot, *Notes on Marco Polo*, 2:659; Leonardo Olschki, *Marco Polo's Asia*, s. 340.
68 Franke, *Sting Biographies*, s. 679-86; *CIS*, 179b; Sonğ hükmünün son yılları hakkında *bkz. Sodai shi nenpyd*, ed. Aoyama Sadao, s. 267-76.
69 Franke, *Sung Biographies*, s. 397.
70 *Yüan shih*, s. 183.
71 *A.g.e.*, s. 190.
72 Sodu hakkında *bkz. CILCY*, 195b.
73 *Yüan shih*, s. 3151.
74 Kuwabara Jitsuzo, "On P'u Shou-keng", s. 34-40.
75 Pu'nun yaşamı üzerine kapsamlı bir çalışma için *bkz.* Maejima Shinji, "Senshu no Perushiya-jin to Ho Juko", s. 256-321.
76 Kuwabara, "On P'u Shou-keng", s. 57.
77 *Yüan shih*, s. 189.
78 *A.g.e.*, s. 191-92.
79 Sodu'nun yaptıkları hakkında kısaca anlatım için *bkz.* William W. Rockhill, "Notes on the Relations and Trade of China with the Eastern Archipelago and the Coast of the Indian Ocean during the Fourteenth Century", s. 428; daha ayrıntılı anlatım için *Yüan shih*, s. 3150-55.

80 *Yüan shih*, s. 3152.
81 *A.g.e.*, s. 198.
82 Franke, *Sung Biographies*, s. 34.
83 Annam ve Çampa'ya kaçan Song önderleri hakkında *bkz.* Hok-lam Chan, "Chinese Refugees in Annam and Champa at the End of the Sung Dynasty", s. 1-10.
84 Franke, *Sung Biographies*, s. 36.
85 *A.g.e.*, s. 145.
86 *Yüan shih*, s. 203-04.
87 *A.g.e.*, s. 46-47, 51; Çinlilerin Moğol döneminde Çin-Kore ilişkilerine bakışları hakkında ayrıntılı bilgi için *bkz. Yüan shih*, "*chüan*" 208 (s. 4607-4624).
88 Henthorn, *A History of Korea*, s. 119.
89 Takashi Hatada, *A History of Korea*, s. 53.
90 *Yüan shih*, s. 63; Li T'ang, *Yüan shih*-tsu, s. 52.
91 *Yüan Kao-li chi-shih*, s. 15.
92 Katsufuji, *Fubirai Kan*, s. 215-17; *Yüan shih*, s. 12, 81, 91-92, 109.
93 *Yüan shih*, s. 64, 93.
94 *A.g.e.*, s. 85; ayrıca *bkz.* William E. Henthorn, *Korea: The Mongol Invasions*, s. 106-07, 111-12 ve Rossabi, *The Jurchens*, s. 10.
95 *Yüan shih*, s. 112.
96 Henthorn, *Korea: The Mongol*, s. 154-60; *Yüan shih*, s. 122.
97 *Yüan shih*, s. 123, 127-28.
98 Chong In-ji, *Koryd-sa*, 1:570; *Yüan shih*, s. 155; Louis Hambis, "Notes sur rhistoire de Coree a l'epoque mongole", s. 179-83. Yüan hanedanı boyunca yedi Moğol hükümdar kızı Kore hanedanıyla evlilik yaptı.
99 Henthorn, *Korea: The Mongol*, s. 202-05; Çin sarayında şahinciliğin önemi hakkında *bkz.* Edward Schafer, "Falconry in T'ang Times", s. 293-338; şahinlerin tıbbi kullanımı hakkında *bkz.* Bernard E. Read, *Chinese Materia Medica: 6, Avian Drugs*, no. 311 ve 314. Kaynaklar, Koreden Yüan Çin topraklarına *ginseng* ithal edildiğinden söz etmezler – Merkez Ülke'de çok değer verilen böyle bir maldan söz edilmemesi şaşırtıcıdır. *Ginseng* kullanımı hakkında *bkz.* Emil Bretschneider, *Botanicon Sinicum*, 3:18-25; Maurice Kains, *Ginseng*, s. 130-31 ve M. Pomet, *A Complete History of Drugs*, s. 194-95. Bir dahaki hanedan döneminde Mançurya ve Kore'den *ginseng* ithali konusunda *bkz.* Ma Wen-sheng, *Fu-an tung-i chi*, 2b.
100 Henthorn, *History of Korea*, s. 127; Koryo dönemi Kore seramikleri hakkında *bkz.* Gregory Henderson, *Korean Ceramics: An Art's Variety*; Robert Griffing, Jr., *The Art of the Korean Potter* ve özellikle G.M. Gompertz, *Korean Celadon and Other Wares of the Koryo Period.*
101 *Koryo-sa,* 3:257, çev. Chewon Kim, "Random Notes on Literary References to Koryo Ceramics", s. 32. Ayrıca *bkz.* Gregory Henderson, "Koryo Ceramics: Problems and Sources of Information", s. 5-28.
102 *Yüan shih*, s. 4610-22.
103 *Koryo-sa*, 3:519.
104 Henthorn, *Korea: The Mongol*, s. 194-97.
105 Lao Yen-hsüan, "Lun Yüan-tai ti Kao-li nu-li yii ying-ch'ieh", s. 1005-08.
106 Henthorn, *History of Korea*, s. 122.
107 Tonğmun Guan adıyla bilinen Koreli çevirmenler dairesinin tarihi için, atfedilen kaynaklara bakınız: Herbert Franke, "*Sung Embassies: Some General Observations*", *China among Equals*, ed. Rossabi, s. 127 ve 144, n. 65.
108 *Koryo-sa*, 3:757.
109 Bu suçlama hakkında *bkz.* Wright, *Buddhism in Chinese History*, s. 83-93 ve Kenneth Ch'en, *Buddhism in China*, s. 225-33; 9.-13. yüzyıllarda Çin ile Japonya arasındaki kısıtlı temaslar

konusunda *bkz.* Edmund H. Worthy, Jr., "Diplomacy for Survival: Domestic and Foreign Relations of Wu Ylieh, 907-978" ve Shiba Yoshinobu, "Sung Foreign Trade: Its Scope and Organization", *China among Equals*, ed. Rossabi, s. 34-36, 104-08. Zen keşişleri 12. yüzyılda Çin hanedanlarıyla ticaret yapıyorlardı.

110 Bejamin H. Hazard, "The Formative Years of the Wako, 1223-63", s. 260-77.

111 *Yüan shih*, s. 111-12 ve 4626; ayrıca *bkz.* Nabaka Yamada, *Ghenko: The Mongol Invasion of Japan* (eski de olsa hâlâ yararlı).

112 *Hsin Yüan shih*, s. 7072. Japonya konusundaki bölüm çevrildi: Ryusaku Tsunoda ve Luther Carrington Goodrich, *Japan in the Chinese Dynastic Histories*, s. 74-75; *Yüan Kao-li chi-shih*, s. 17-18. Bazı Koreliler Moğollara hizmet etmeye razıydı ama Moğollarla Japonlar arasında büyük bir savaşta arada kalmaktan çekiniyorlardı. Kubilay ve Moğollarla işbirliği yapan birkaç Koreli hakkında *bkz. Koryo-sa*, 3:212.

113 *Yüan shih*, s. 115.

114 *A.g.e.*, s. 119; Tsunoda ve Goodrich, *Japan*, s. 75.

115 Kyotsu Hori, "The Mongol Invasions and the Kamakura Bakufu", s. 94-97.

116 George Sansom, *A History of Japan to 1334*, s. 440.

117 Tsunoda ve Goodrich, *Japan*, s. 76-79.

118 *Yüan shih*, s. 132; Wu Chung-han, "Yüan Ming Wo-tsei ju-k'ou yii Chung-kuo chiao-tsei ta-shih piao", s. 12-14.

119 *Yüan shih*, s. 3746; Cav hakkında biyografik ayrıntı için *bkz. Yüan shih*, s. 3743-46; hakkında ek bilgi için *bkz. CILCY*, 36a; *IBCY* 2, s. 14; *Yüan-jen chuan-chi tzu- liao so-yin* (bundan sonra *YJCC* olarak anılacak), ed. Wang Te-i, s. 1732-33; *Hsin Yüan shih*, s. 7072.

120 Sansom, *History*, 441-42.

121 *Yüan shih*, s. 150.

122 Hori, "Mongol Invasions", s. 107-11.

123 *Yüan shih*, s. 154; Tsunoda ve Goodrich, *Japan*, s. 81-82.

124 Joseph Needham, *Science*, 4:3, 477 Moğol saldırısına çeyrek milyon asker katıldığını öne sürer. Bu sayı hayli abartılıdır.

125 Hori, "Mongol Invasions", s. 121; Yamada, *Ghenko*, s. 107-37.

126 Sansom, *History*, s. 443-44.

127 Hori, "Mongol Invasions", s. 123-26.

128 Wu, "Yüan Ming Wo-tsei", s. 15-16; *Yüan shih*, s. 161.

129 Marco Polo'nun yorumuyla Çinlilerin ve Moğolların Japonya'yı algılayışları hakkında *bkz.* Enoki Kazuo, "Marco Polo and Japan", *Oriente Poliano*, s. 23-26.

130 Moğol Argutay'ın biyografisinde bu süreç tanımlanır: L.C. Goodrich ve Chaoying Fang, *A Dictionary of Ming Biography*, s. 12-14.

131 Kaydu hakkında *bkz. CILCY*, 124d ve Pelliot, *Notes on Marco Polo*, 1:124-29.

132 Olschki, *Marco Polo's Asia*, s. 357 Kutulun'dan "Aykyaruk" olarak söz eder (Marco Polo gibi) ve onun öyküsünü anlatırken, "sevilen bir efsane kahramanının özelliklerine sahip" olduğunu öne sürer. Aynı kayıt, çağdaşı olan Marco Polo ve Reşidüddin'de de bulunur. Reşidüddin anlatımı için *bkz.* Boyle, *Successors*, s. 26-27. Kutulun, 13. yüzyıldaki kendine güvenli, bağımsız ve etkili pek çok Moğol soylu kadınlarından yalnızca biridir. Bu konuda *bkz.* Morris Rossabi, "Khubilai Khan and the Women in His Family", s. 158-80. Bence bu öykü doğrudur.

133 Yule, *The Book of Ser Marco Polo*, 2:463.

134 *A.g.e.*, s. 464.

135 *A.g.e.*, s. 465.

136 Boyle, *Successors*, s. 266.

137 Çinlilerin Kaydu hakkındaki düşmanca görüşleri için *bkz. Hsin Yüan shih*, s. 6850; T'u Chi, *Meng-wu-erh shih-chi*, s. 74, 6a-7b; Shao Yüan-p'ing, *Yüan shih lei-pien*, s. 1595-97.

138 V.V. Barthold, *Four Studies on the History of Central Asia*, 1:50; H.A.R. Gibb başkanlığında, *Encyclopedia of Islam*, 1:504-05.
139 Barthold, *Four Studies*, 2:4-7.
140 Dardess, "From Mongol Empire", s. 134; Barthold, *Four Studies*, 1:126, "Kaydu'nun ordusu mükemmeldi ama işgal seferine çıkmadı," diye yazar.
141 Louis Hambis, *Le chapitre CVII du Yüan che*, s. 114-15; aynı yazar, *Le chapitre CVIII du Yüan che*, s. 94-95.
142 T'u Chi, *Meng-wu-erh shih-chi*, s. 76, 8b; *Yüan shih*, s. 265; Pelliot, *Notes on Marco Polo*, 2:795.
143 Pelliot, *Notes on Marco Polo*, 1:127.
144 T'u Chi, *Meng-wu-erh shih-chi*, s. 76, 8b-9a.
145 *Yüan shih*, s. 144.
146 Igor de Rachewiltz, "Muqali, Bol, Tas, and An-t'ung", s. 56-57; *CILCY*, 63c; yaşamı hakkında *bkz. Yüan shih*, s. 3081-84.
147 Pelliot, *Notes on Marco Polo*, 1:127.
148 Rachewiltz "Muqali", s. 57 onu "Tuluy'un oğlu" olarak tanımlar ama "Notes on Marco Polo", s. 2:796 ve Boyle, *Successors*, s. 162 onun Tuluy'un torunu olduğu gerçeğini saptar. Reşidüddin, onu "aşırı cesur ve iyi bir okçu... bu kadar cesur olduğu için beyni de isyanla dolu" olarak tanımlar (Boyle, *Successors*, s. 162); T'u Chi, *Meng-wu-erh shih-chi*, s. 102, 2a; Pelliot, *Notes on Marco Polo*, 2:796 An-tonğ'la ters düşen kişinin Yobukur olduğunu söylerken yanılırlar.
149 Tok Timur hakkında *bkz.* Hambis, *Le chapitre CVII*, s. 104; Melik Timur hakkında *bkz.* Boyle, *Successors*, s. 161. Yüan Hanedanı tarihi bu oğuldan söz etmez – Arık Buka'nın oğulları çizelgesi için *bkz.* Hambis, *Le chapitre CVII*, s. 99. Reşidüddin de (Boyle, *Successors*, s. 161) *Yüan Şi*'de (Hambis, *Le chapitre CVII*, s. 94) Yobukur'un Arık Buka'nın en büyük oğlu olduğunda hemfikirdirler. Şiregi'nin soyu için *bkz.* Hambis, *Le chapitre CVII*, s. 111-14.
150 *Boyle*, Successors, s. 266.
151 *A.g.e.*, s. 267; Pelliot, *Notes on Marco Polo*, 2:796; Yanai Wataru, *Mokoshi kenkyu*, s. 515-16.
152 Dardess, "From Mongol Empire", s. 136.
153 *Yüan shih*, s. 270; ilginçtir, biyografisinde göreve tekrar gelişinden söz edilmez.
154 Boyle, *Successors*, s. 160.
155 Hambis, *Le chapitre CVIII*, s. 94.
156 Bu ünlü komutanın gençliği konusunda kapsamlı bir çalışma için *bkz.* Cleaves, "Bayan."
157 Pelliot, *Notes on Marco Polo*, 2:796.
158 Rachewiltz, "Muqali", s. 57.
159 Kubilay'ın *Yüan Şi* biyografisinde 1270 yılından itibaren bu tür indirimlere ve aflara örnekler bulunabilir.
160 Dardess, "From Mongol Empire", s. 138; *CILCY*, 191b; *YJCC*, 1784-85.
161 *Yüan shih*, s. 221; *CILCY*, 92d; *YJCCf*, 1674.
162 *Yüan shih*, s. 232.
163 Toru Saguchi, "Mongoru-jin shihai jidai no Uiguristan."
164 Allsen, "The Yüan Dynasty and the Uighurs", *China among Equals*, ed. Rossabi, s. 257.
165 Abe Takeo, "Where Was the Capital of the West Uighurs?", s. 437-38.
166 *Hsin Yüan shih*, s. 6937.
167 Bu önemli vahalardan birinin kontrolünün zorlukları hakkında *bkz.* Morris Rossabi, "Ming China and Turfan, 1406- 1517", s. 206-10.
168 Dardess, "From Mongol Empire", s. 143-60, Kubilay'ın Moğolistan ve Yukarı Yenisey siyaseti hakkında ayrıntı verir.

169 Kubilay'ın *Yüan Şi* biyografisindeki bir öyküye dayanarak.
170 *Bkz.* Francis W. Cleaves, "Qabqanas - Qamqanas", s. 402-03.
171 Boyle, *Successors*, 267-69.
172 *A.g.e.*, s. 268.
173 *A.g.e.*, s. 269.

5. BÖLÜM ÇİN İMPARATORU (Sayfa 113-148)

1 Bu kesimler hakkında bilgi için *bkz.* Huang Ch'ing-lien, *Yüan-tai hu-chi chih-tu yen-chiu.*
2 T'o T'o, *Chin shih*, s. 1036; Cin dönemi sayıların incelemesi için *bkz.* Ho Ping-ti, "Estimate", s. 3-53. Cin tarihinde 1195 yılı için verilen kesin nüfus 48.490.400'dür. Ayrıca *bkz.* Tao, *The Jurchen*, s. 51.
3 Ho Ping-ti, *Studies on the Population of China 1368-1953*, s. 258, bu nüfus sıkıntısı konusunda ayrıca *bkz.* John Langlois, *China under Mongol Rule*, giriş bölümü s. 20. Robert Hartwell, "A Cycle of Economic Change in Imperial China: Coal and Iron in Northeast China 750-1350", s. 150-53 Kuzey Çin'deki Honan eyaletinde nüfus 1208 yılında 6.426.000 iken, 1330'da 908.235'e gerilediğini yazar. Bu düşüşü savaşlara, salgın hastalıklara ve Sarı Irmak'ın 1234, 1286, 1288, 1290 ve 1296-1298 taşkınlarına bağlar.
4 Ögedey dönemi nüfus sayımları için *bkz. Yüan shih*, s. 32, 34. Yararlı yorumlar ve çeviriler için ayrıca *bkz.* Waltraut Abramowski, "Die chinesischen Annalen von Ogodei und Giiyiik-Ubersetzung des 2. Kapitels des Yüan-shih", s. 145 ve Otagi Matsuo, "Mokojin seiken-chika no Kanchi ni okeru hanseki no mondai", s. 390-402.
5 *Yüan shih*, s. 159.
6 *A.g.e.*, s. 70-71.
7 *A.g.e.*, s. 84.
8 Lao, "The Chung-t'ang shih-chi", s. 38.
9 *Yüan shih*, s. 86. Bu kalkındırma çabaları Kubilay'ın dönemi boyunca sürmüş gibi görünüyor. Marco Polo bunlar hakkında ayrıntılı yazar. *Bkz.* Moule ve Pelliot, *Marco Polo*, s. 247-48. Marco şöyle der: "Büyük hükümdar hemen her yıl güvenilir ulaklarını ve müfettişlerini... Tebaasını bilmek, onlara bir yanlış yapılıp yapılmadığını öğrenmek, o yıl hava yüzünden yani sık olan fırtınalar, yağmurlar ve rüzgârlar yüzünden kayıpları varsa, ya da çekirgeler, kurtlar ve diğer haşere yüzünden kayıp verdilerse bunu öğrenmek için topraklarına ve ülkelerine gönderirdi. Eğer insanları böyle kayıplar verdilerse... bu yüzden mısırları yoksa, onlardan vergi almazdı... onlara kendi ambarlarından gerektiği kadar mısır gönderirdi."
10 *Yüan shih*, s. 84.
11 *A.g.e.*, s. 83, 85, 87-88.
12 *A.g.e.*, s. 71.
13 Lao, "The Chung-fang shih-chi", s. 24.
14 *A.g.e.*, s. 113-114.
15 *Yüan shih*, s. 68.
16 *Bkz.* Igor de Rachewiltz, "Turks in China under the Mongols: A Preliminary Investigation of Turco-Mongol Relations in the 13th and 14th Centuries", *China among Equals*, ed. Rossabi, s. 281-308.
17 *Yüan shih*, s. 2354.
18 *A.g.e.*, s. 73.
19 Ratchnevsky, *Code*, 1:189-90; Farquhar, "Structure and Function", *China under Mongol Rule*, ed. Langlois, s. 41.

20 "Ta Yüan tsrang-kfu chi", *Kuo-hsüeh wen-k'u*, s. 37, 1.
21 *Yüan shih*, s. 81.
22 *A.g.e.*, s. 2343-55; Farquhar, "Structure and Function", *China under Mongol Rule*, ed. Langlois, s. 41.
23 Inosaki Takaoki, "Gendai shasei no seijiteki kosatsu", s. 6-10. Ayrıca *bkz.* Yang Na, "Yüan-tai nung-ts'un she-chih yen-chiu", s. 117-34.
24 Schurmann, *Economic Structure*, s. 44.
25 Matsumoto Yoshimi, "Gendai ni okeru shasei no soritsu", s. 332-34.
26 *Bkz.* S. Kuczera, "The Influence of the Mongol Conquest on the Chinese System of Education and Selection of Officials."
27 Aritaka Iwao, "Gendai no nomin seikatsu ni tsuite", *Kuwabara hakushi kanreki kinen toyoshi ronso*, s. 951-57.
28 Schurmann, *Economic Structure*, s. 44-45; Lao, "The Chung-t'ang shih- chi", s. 40-42.
29 *Yüan shih*, s. 2357-58; ayrıca *bkz.* Schurmann, *Economic Structure*, s. 75-77.
30 Schurmann, *Economic Structure*, s. 95-96.
31 Bu daireler konusunda *bkz. Bkz.* Farquhar, "Structure and Function", *China under Mongol Rule*, ed. Langlois, s. 27-30, 45. Porselenlerin sonraki önemi hakkında *bkz.* John A. Pope, *Chinese Porcelains from the Ardebil Shrine.*
32 Chü Ch'ing-yüan, "Government Artisans of the Yüan Dynasty", s. 245.
33 Farquhar, "Structure and Function", *China under Mongol Rule*, ed. Langlois, s. 33.
34 *Bkz.* Chü, "Government Artisans", s. 242-44.
35 Morris Rossabi, *China and Inner Asia from 1368 to the Present Day*, s. 21.
36 Lo, "Maritime Commerce", s. 96.
37 Devenin önemi hakkında *bkz.* Edward Schafer, "The Camel in China Down to the Mongol Invasion", s. 190.
38 Kuwabara, "On P'u Shou-keng", s. 25; ayrıca *bkz.* Ma, *Commercial Development*, s. 39-43.
39 Margaret Medley, *Yüan Porcelain and Stoneware*, s. 6; Çin'deki ve yabancı ülkelerdeki Müslümanlar için seramik üretimi Mİng Hanedanı'nda da sürdü. Örneğin *bkz.* Kamer Ağaoğlu, "Blue-and-White Porcelain Plates Made for Moslem Patrons", s. 12-16.
40 Yang Lien-sheng, *Money and Credit in China: A Short History*, s. 46; Yüan'da kâğıt para hakkında genel kabul görmüş çalışma: Herbert Franke, *Geld und Wirtschaft in China unter der Mongolenherrschaft.*
41 Murakami Masatsugu, "Gencho", s. 164.
42 Yang Lien-sheng, *Money and Credit*, s. 97.
43 Schurmann, *Economic Structure*, s. 215.
44 Weng Tu-chien, "Wo-t'o tsa-k'ao", s. 207.
45 Gordon Tullock, "Paper Money-A Cycle in Cathay", s. 401; Yang Lien-sheng, *Money and Credit*, s. 2.
46 *Yüan shih*, s. 68; Franke, *Geld*, s. 38-39.
47 Moule ve Pelliot, *Marco Polo*, s. 238-40.
48 *Yüan shih*, s. 2371-72.
49 Kâğıt para ve birimleri konusunda *bkz.* Maeda Naonori, "Gendai no kahei tan-i"; Moğol soylularının yıllık bağışları bile ipek ve gümüş yerine artık kâğıt parayla veriliyordu. *Bkz.* Togan, "Annual Grants", VII-VX. Gümüş konusunda *bkz.* Robert F. Blake, "The Circulation of Silver in the Moslem East Down to the Mongol Epoch", s. 291-328.
50 Boyle, *Successors*, s. 276.
51 Peter Olbricht, *Das Postwesen in China unter der Mongolenherrschaft im 13. und 14. Jahrhundert*, s. 40-42; Haneda Toru, *Gencho ekiden zakkor 30; Fang Hao, Chung-hsi chiao-t'ung shih*, s. 12.

52 Yüan Chi, *Yüan-shih yen-chiu lun-chi*, s. 243; Liav-yanğ sınır eyaletinde "ortalama bir posta menzil istasyonunda 20 at, 20 öküz ve araba; konumuna göre belki birkaç katır ya da deve bulunurdu" (Rossabi, *The Jurchens*, s. 4). Liav-yanğ hakkında ayrıca *bkz.* Wada Sei, *Toashi kenkyu: Manshu hen*, s. 230-31.
53 Yüan Chi, *Yüan-shih*, s. 244-45.
54 Moule ve Pelliot, *Marco Polo*, s. 246.
55 *A.g.e.*, s. 235-37.
56 Sherman Lee ve Wai-kam Ho, *Chinese Art under the Mongols: The Yüan Dynasty (1279-1368)*, s. 83; ayrıca bkz. Lao "The Chung-t'ang shih-chi", s. 15.
57 Rockhill, "Notes", s. 438-40; Khubilai, Kore'den ilaç almaya da çalışıyordu. Bu konuda *bkz. Koryo-sa*, 3:519
58 Jutta Rail, *Die viergrossen Medizinschulen der Mongolenzeit*, s. 30-31; İranlıların Çin tıbbından ödünç aldıkları hakkında *bkz.* Aynı yazar, "Zur persischen Uber- setzung eines Mochiieh, eines chinesischen medizinischen Textes", s. 150-57.
59 Fang Hao, *Chung-hsi chiao-t'ung shih*, 3:149.
60 Ratchnevsky, *Code*, 2:46-48; *Yüan shih*, s. 2220-22.
61 Hekimlerin konumundaki değişikliğin yorumu için *bkz.* Robert P. Hymes, "Doctors in Sung and Yüan: A Local Case Study."
62 Haenisch, "Steuergerechtsame", s. 17.
63 Joseph Needham, "Medicine and Chinese Culture", *Clerks and Craftsmen in China and the West*, s. 265.
64 Needham, *Science*, 3:372-74; Chang Kuei-sheng, "The Maritime Scene in China at the Dawn of Great European Discoveries", s. 350; Alexander Wylie, "The Mongol Astronomical Instruments in Peking", *Chinese Researches*, s. 16.
65 Boyle, *Cambridge History*, s. 668-73; Karl Jahn, "Wissenschaftliche Kontakte zwischen Iran und China in der Mongolenzeit", s. 199-200.
66 *Yüan shih*, s. 136; Pekin gökevinin 20. yüzyılda betimlenişi için *bkz.* Juliet Bredon, *Peking: A Historical and Intimate Description of Its Chief Places of Interest*; Guo Kuo Şo-cinğ hakkında *bkz. Yüan shih*, s. 3845-52.
67 Franke, "Sino-Western Contacts", s. 59.
68 Dünya haritası için *bkz.* W. Fuchs, *The Mongol Atlas of China by Chu Ssu-pen.*
69 Farquhar, "Structure and Function", *China under Mongol Rule*, ed. Langlois, s. 29.
70 Hsiao, *Military Establishment*, s. 16.
71 *A.g.e.*, s. 25; askerlerin mali yükümlülükleri hakkında da bilgi verir.
72 Farquhar, "Structure and Function", *China under Mongol Rule*, ed. Langlois, s. 49.
73 Hsiao, *Military Establishment*, s. 39-44.
74 Inosaki Takaoki, "Gendai no take no senbai to sono shiko igi", s. 29-47.
75 *Yüan shih*, s. 2288.
76 *Ta-Yüan ma-cheng chi*, s. 1-3, 18; Jagchid ve Bawden, "Some Notes", s. 261-62.
77 *Ta-Yüan ma-cheng chi*, s. 19.
78 *Yüan shih*, s. 82.
79 *A.g.e.*, s. 95, 109, 124.
80 Paul Heng-chao Ch'en, *Chinese Legal Tradition under the Mongols*, s. 46.
81 Liu'nun *Yüan Şi*'deki biyografisi Pekin'in inşasında karar verici olduğundan söz etmez ama daha sonraki metinler (örneğin *Hsu Tzu-chih t'ung-chien*, s. 4847), Çin'de yeni bir başkent yapılmasını asıl öneren kişi olarak Liu'yu belirtir.
82 14. yüzyıldan iki kaynak (T'ao Tsung-i tarafından yazılan *Cho-keng lu* ve Hsiao Hsün tarafından yazılan *Ku-kung i-lu*) o dönemde Pekin'deki binaların betimlemeleri ve yayılımları hakkında yararlı tanımlar verirler. Nancy Schatzman Steinhardt, *Imperial Architecture under*

Mongolian Patronage: Khubilai's Imperial City of Dadu (Moğol Himayesinde İmparatorluk Mimarisi: Kubilay'ın İmparatorluk Kenti Dadu) eserinde bu iki metni kullanmıştır ve benim de danışmama izin verme nezaketini göstermiştir. Çinli arkeologlar ayrıca Moğol başkenti Ta-tu'yu incelemeye ve buluntular çıkarmaya başlamışlardır. Son buluşlarından örnekler için *bkz. Kao-ku* 1 (1972): 19-28; 4 (1972): 54-57 ve 6 (1972): 2-15, 25-34.

83 Henry Serruys, "Ta-tu, Tai-tu, Dayidu", s. 73-81 ve Pelliot, *Notes on Marco Polo*, 2:843-44.

84 Toprak falının betimlenişi için *bkz.* Paul Wheatley, *The Pivot of the Four Quarters: A Preliminary Inquiry into the Origins and Character of the Ancient Chinese City*, s. 411-51; March, "Chinese Geomancy", s. 253-67 ve Arthur F. Wright, "The Cosmology of the Chinese City", *The City in Late Imperial China*, ed. G. William Skinner, s. 33-73.

85 Wai-kam Ho, "Government Adminstration and Supervision of Crafts in the Yüan Dynasty."

86 Bu Müslüman hakkında *bkz.* Ou-yang Hsüan, *Kuei-chai wen-chi* (s. 9); kısmen çeviri: Ch'en Yüan, *Western and Central Asians*, s. 219-20; ayrıca *bkz.* George Kates, "A New Date for the Origins of the Forbidden City", s. 197.

87 Bu kentlerin eski zamanlarının incelemesi için *bkz.* Hans Bielenstein, "Lo-yang in Later Han Times", s. 1-142 ve E.A. Kracke, Jr., "Sung K'ai-feng: Pragmatic Metropolis and Formalistic Capital", *Crisis and Prosperity*, ed. Haeger, s. 49-77.

88 Minğ Hanedanı de zaman içinde bu bölgeyi benzer nedenlerle başkent için seçti. *Bkz.* Edward L. Farmer, *Early Ming Government: The Evolution of Dual Capitals*, s. 137.

89 F.W. Mote, "The Transformation of Nanking, 1350-1400", *City*, ed. Skinner, s. 110; Wright, "Symbolism and Function", s. 668-71.

90 Ku Yen-wen, "Ta-tu, the Yüan Capital", *New Archaeological Finds in China: Discoveries during the Cultural Revolution*, s. 21-25; E. Bretschneider, *Recherches archeologiques et historiques sur Pekin et ses environs*, s. 46-52; Andrew Boyd, *Chinese Architecture and Town Planning, 1500 B.C.-A.D. 1911*, s. 60-72; Lin Yutang, *Imperial Peking: Seven Centuries of China*, s. 33-41; Bredon, *Peking*, s. 8-30; L.C. Arlington ve William Lewisohn, *In Search of Old Peking*, s. 11, 155, 243; Chu Hsieh, *Yüan Ta-tu kung-tien t'u-k'ao*, s. 8-54 ve Jeffrey F. Meyer, *Peking as a Sacred City*, s. 28-32, hepsinde Yüan Hanedenı döneminde Ta-tu hakkında yararlı bilgiler bulunabilir.

91 Steinhardt, "Imperial Architecture", s. 14.

92 Lin, *Imperial Peking*, s. 35; Osvald Siren, *The Imperial Palaces of Peking*, s. 1-2.

93 Bredon, *Peking*, s. 8.

94 A. Favier, *Pekin: Histoire et description*, levha 3; Marie Luise Gothein, "Die Stadtanlage von Peking", s. 10, kentin iyi bir haritasını önerir; gözlemevi 17 Ağustos 1979'da yıkılmıştır ama onarıldıktan sonra 1983 Mart sonlarında yeniden açılmıştır. Bkz. "Ancient Observatory Reopens", *China Daily*, 1 Nisan 1983, s. 1.

95 Steinhardt, "Imperial Architecture", s. 21, Hsiao Hsün tarafından yazılan *Ku-kung-i-lu* eserinden çeviri.

96 Paul Ratchnevsky, "Über den mongolischen Kult am Hofe der Grosskhane in China", *Mongolian Studies*, ed. Ligeti, s. 435-41; *Yüan shih*, s. 1925.

97 Emil Bretschneider, *Recherches archeologiques et historiques sur Pekin et ses environs*, s. 57.

98 Arlington ve Lewisohn, *Search*, s. 184-96, tapınağın güzel bir betimlemesini önerir. Lao, "The Chung-t'ang shih-chi", s. 216, Kubilay'ın tapınağın temiz tutulmasını, bakım yapılmasını buyurduğunu ve içinde içkili şölenleri yasakladığını ortaya koyar. Ayrıca *bkz.* Demieville, "La situation religieuse", *Oriente Poliano*, s. 217-18.

99 *Yüan shih*, s. 91, 1832. E. Blochet, *Introduction a l'histoire des Mongols de Fadl Allah Rashid Ed-Din*, s. 3.

100 *Yüan shih*, s. 1879. Mezheplerin ayrıntılı tanımı için *bkz.* Ratchnevsky, *Code*, 2:1-20.

101 *Yüan shih*, s. 1892-1902.

102 Morris Rossabi, "Kublai Khan", s. 2, bu kaplumbağanın bir fotoğrafı bulunur.
103 Moule ve Pelliot, *Marco Polo*, s. 185-88.
104 Yabancılar arasında Müslümanlar, Hıtaylılar, Cürçenler ve Nepalliler vardı.
105 *Yüan shih*, s. 133.
106 *A.g.e.*, s. 153.
107 Hanedanın adının konulması üzerine bir çalışma için *bkz.* Maurizia Dinacci Saccheti, "Suiradozione del nome dinastico Yüan", s. 553-58.
108 *Yüan shih*, s. 138; hanedanın adının konulmasıyla yayımlanan yarlığın çevirisi: Langlois, *China under Mongol Rule*, s. 3-4; sözcüğün anlamı ve *Değişimler Kitabı*'ndaki kullanımı hakkında *bkz.* Hellmut Wilhelm, *Eight Lectures on the I Ching*, s. 51; Liu Binğ-conğ'un rolü hakkında bir görüş için *bkz.* Hok-lam Chan, "Liu Ping-chung", s. 133.
109 Guo hakkında *bkz. Yüan shih*, s. 3847-52.
110 Arthur Waley, *The Analects of Confucius*, s. 69.
111 Chan, "Liu Ping-chung", s. 132; *Yüan shih*, s. 1665.
112 Hok-lam Chan, "Yao Shu", s. 31.
113 *Yüan shih*, s. 1665-66, 2217; Ratchnevsky, *Code*, 2:1-3.
114 *Yüan shih*, s. 1692.
115 Adı hakkında *bkz.* Pelliot, *Notes on Marco Polo*, s. 278-80; biyografisi için *bkz. Yüan shih*, s. 2888-93; ayrıca *bkz. CILCY*, 102b.
116 *Yüan shih*, s. 2888; Tu Chi, *Meng-wu-erh shih-chi*, s. 76, 1a-1b; ayrıca *bkz.* John D. Langlois, "Chin-hua Confucianism under the Mongols", s. 220; Chao Yi, *Nien-erh shih cha-chi*, s. 431-32.
117 Vanğ hakkında *bkz. CILCY*, 22a; *IBCY*, 2:80.
118 Bu çalışmanın bir çevirisi için *bkz.* Mary Lelia Makra, *The Hsiao Ching*; *Yüan shih*, s. 2888.
119 Lao, "The Chung-t'ang shih-chi", s. 31.
120 *Yüan shih*, s. 3844.
121 Sun K'o-k'uan, "Yü Chi and Southern Taoism during the Yüan Period", *China under Mongol Rule*, ed. Langlois, s. 222-23.
122 Herbert Franke, "Tibetans in Yüan China", *China under Mongol Rule*, ed, Langlois, s. 307; çalışmanın kısmen çevirisi: Prabodh Chandra Bagchi, *Sino-Indian Studies*, 2:136-56; tam çevirisi: Constance Hoog, *Prince Jin-gim's Textbook of Tibetan Buddhism*'in içinde.
123 Hambis, *Le chapitre CVII*, s. 114-15; Hambis, *Le chapitre CVIII*, s. 1-2.
124 *Yüan shih*, s. 92; Hambis, *Le chapitre CVIII*, s. 1-2.
125 Fuchs, "Analecta", s. 33-64 ve Herbert Franke, "Wang Yün (1227-1304): A Transmitter of Chinese Values", *Yüan Thought: Chinese Thought and Religion under the Mongols*, ed. Hok-lam Chan ve William Theodore de Bary, s. 153-54, çevrilen bazı metinleri anlatırlar.
126 *Bkz.* William Theodore de Bary, *Neo-Confucian Orthodoxy and the Learning of the Mind-and-Heart*, s. 91-126.
127 Fuchs, *Analecta*, s. 53; *Yüan shih*, s. 2190; Ratchnevsky, *Code*, 1:149-51.
128 *CILCY*, 129c; *IBCY*, 1:23; *IBCY*, 2:37; Şü'nün yaşamının bir özeti: Alfred Forke, *Geschichte der neueren chinesischen Philosophie*, s. 286-90; ayrıca *bkz.* Julia Ching, "Hsü Heng (1209-81): A Confucian under the Mongols"; Konfüçyüsçülerin işe alınması konusunda *bkz.* Abe Takeo, "Gendai chi- shikijin to kakyo", s. 136-45.
129 *Yüan shih*, s. 3717.
130 Wing-tsit Chan, "Chu Hsi and Yüan Neo-Confucianism", *Yüan Thought*, ed. Chan ve de Bary, s. 209. İmparatorluk Okulu ile ilgili Yüan kaynakları üzerine yararlı bir derleme için *bkz.* Yüan Chi, *Yüan-shih yen-chiu lun-chi*, s. 203-35.
131 Wing-tsit Chan, "Chu Hsi", s. 211-12.
132 *Yüan shih*, s. 3717-18.

133 Julia Ching (çev.), "Hsü Heng", s. 4.
134 *Bkz.* Hok-lam Chan, "Wang O", s. 43-70 ve aynı yazar, "Prolegomena to the Ju-nan i-shih: A Memoir on the Last Chin Court under the Mongol Siege of 1234", s. 2-19.
135 *Yüan shih*, s. 3757; Kubilay, Vanğ'dan *Evlatlık Kitabı*'ndaki ve diğer aile düzeni eserlerindeki görüşleri açıklamasını istemişti.
136 Farquhar, "Structure and Function", *China under Mongol Rule*, ed. Langlois, s. 29; *Yüan shih*, s. 2180; Ratchnevsky, *Code*, 1:148-49.
137 Hok-lam Chan, "Chinese Official Historiography at the Yüan Court: The Composition of the Liao, Chin, and Sung Histories", *China under Mongol Rule*, ed. Langlois, s. 63. Ayrıca *bkz.* aynı yazar, "Wang O's Contribution to the History of the Chin Dynasty (1115-1234)", *Essays in Commemoration of the Golden Jubilee of the Fung Ping Shan Library (1932-1982)*, ed. Chan Ping-Leung, s. 345-75.
138 Abramowski, "Annalen", s. 117-24.
139 Erich Haenisch, "Steuergerechtsame der chinesischen Kloster unter der Mongolenherrschaft", s. 15.
140 Tazaka Kodo, *Chugoku ni okeru kaikyo no denrai to sono kotsu*, s. 613.
141 Harada, *Shang-tu*, s. 16; Moğol hükmünün başlarında Müslümanların durumu hakkında *bkz.* Morris Rossabi, "The Muslims in the Early Yüan Dynasty", *China under Mongol Rule*, ed. Langlois, s. 257-95.
142 Çin tarihindeki Müslümanlar üzerine en kapsamlı çalışma: Tazaka, *Chugoku*.
143 Ataları hakkında bir çalışma *bkz.* Omeljan Pritsak, "Ali-Burhan", s. 81-96.
144 Shimazaki Akira, "Gendai no kaikyojin Saitenseki Tanshitei", s. 13-15; A. Vissiere, *Etudes sino-mahometanes*, 1:6-7.
145 *Yüan shih*, s. 3063.
146 Luciano Petech, "Tibetan Relations with Sung China and with the Mongols", *China among Equals*, ed. Rossabi, s. 184; Roerich, *The Blue Annals*, s. 485-86, biyografisi Kubilay ile kopmasından söz etmez.
147 *Yüan shih*, s. 4518; Phags-pa hakkında şu kaynaklar da faydalıdır: Wylie, "First Mongol Conquest", s. 117-21; Paul Ratchnevsky, "Die mongolischen Grosskhane und die buddhistische Kirche", *Asiatica: Festschrift Friedrich Weller zum 65. Geburtstag gewidmet*, ed. Johannes Schubert, s. 489-504; Tucci, *Scrolls*, 1:7-17; Shakabpa, *Tibet*, s. 61-72 ve Jagchid Sechin, *Meng-ku yii Hsi-tsang li-shih kuan-hsi chih yen-chiu*, s. 64-88.
148 Dieter Schuh, *Erlasse und Sendschreiben mongolischen Herrscher fur tibetische Geistliche*, s. 118-24.
149 *Yüan shih*, s. 2193, Francis W. Cleaves tarafından "The Sino-Mongolian Inscription of 1346", s. 41, n. 39 çevirisi. Ayrıca *bkz.* Nogami Shunjo, "Gen no senseiin ni tsuite", s. 779-95; Tibet ile ilgili çeşitli devlet kurumları hakkında *bkz.* Petech, "Tibetan Relations", *China among Equals*, ed. Rossabi, s. 190-94; Liu Kuang-i, "T'u- fan fo-chiao yii Yüan Shih-tsu", *Ta-lu tsa-chih shih-hsüeh ts'ung-shu: Liao Chin Yüan shih yen-chiu lun-chi*, s. 240-42; Jagchid, *Meng-ku*, s. 209-40 ve *Yüan tien-chang*, s. 465.
150 "The Lineage of the Sa skya pa: A Chapter of the Red Annals", çev. Shoju Inaba, s. 109-10; Pags Pa'nın Kubilay ile buluşmasını gösteren iki değerli resim, yeniden yapılmıştır: An Shoujen, "Pa-ssu-pa ch'ao-chien Hu-pi-lieh pi-hua", s. 12-13.
151 Petech, "Tibetan Relations", *China among Equals*, ed. Rossabi, s. 185.
152 Luciano Petech, "The Mongol Census in Tibet", *Tibetan Studies in Honour of Hugh Richardson*, ed. Michael Aris ve Aung San Ssu Kyi, s. 233-37.
153 Josef Kolmas, *Tibet and Imperial China*, s. 21-23; Wylie, "First Mongol Conquest", s. 124-25.
154 Franke, *From Tribal Chieftain*, s. 61; Klaus Sagaster, "Herrschafts- ideologie und Friedensgedanke bei den Mongolen", s. 227-30.

155 *Die weisse Geschichte*, çev. Klaus Sagaster, s. 264; Manjusri hakkında *bkz.* Soothill-Hodous, *Dictionary*, s. 153-54.
156 Schmidt, *Geschichte der Ost-Mongolen*, s. 113.
157 Çakravartin hakkında kısa bir tanım için *bkz.* Soothill ve Hodous, *Dictionary*, s. 445.
158 Sagaster, *Die weisse*, s. 109.
159 *Yüan shih*, s. 1926-27; ayrıca *bkz.* Franke, *From Tribal Chieftain*, s. 60-61.
160 Krueger, "Sagang Sechen", s. 77; bu sözleri, daha sonra yazılmış kurgu bir romandaki Kubilay ile kıyaslamak ilginçtir. Kurgu Kubilay der ki: "Budacılık insan kişiliğini sindiriyor ve Konfüçyüsçülük insan davranışını düzenliyor. İkisi de soylu fikirler. Yine de bu ilkeleri yönetmeyi bilmeyen kişi birini diğerinden üstün tutacaktır ve 'Dünyanın Düzeni' dengesini ihlal edecektir", *Koke sudur (The Blue Chronicle): A Study of the First Mongolian Historical Novel by Injannasi"*, çev. John Hangin, s. 49-50.
161 Petech, "Tibetan Relations", *China among Equals*, ed. Rossabi, s. 187.
162 *Yüan shih*, s. 95; Ratchnevsky, *Code*, 1:LXXX-LXXXIV, manastırlardaki suistimallerin bazılarını aktarır.
163 Nogami Shunjo, "Gendai Do Butsu nikyo no kakushitsu", s. 250-51.
164 Bu yapım ve onarımın bazı ürünleri için *bkz.* Lee ve Ho, *Art*, s. 3-5.
165 T'ao Hsi-sheng, "Yüan-tai fo-ssu t'ien-yüan chi shang-tien", s. 0111-13.
166 Yüan döneminde Taoculuk hakkında yararlı kaynaklar için *bkz.* Sun K'o-k'uan, *Sung Yüan Tao-chiao chih fa-chan* ve aynı yazar, *Yüan-tai Tao-chiao.*
167 Liu Ts'un-yuan ve Judith Berling, "The 'Three Teachings' in the Mongol-Yüan Period", *Yüan Thought*, ed. Chan ve de Bary, s. 495.
168 Broeck ve Tung, "Taoist Inscription", s. 7-8; Sun, *Yüan-tai Tao-chiao*, s. 197-202; Canğ hakkında *bkz. CILCY*, 113; *IBCY*, 10.
169 Broeck ve Tung, "Taoist Inscription", s. 16-18; Edouard Chavannes, *Le T'ai Chan.*
170 Marco ve kitabı üzerine çok şey yazılmıştır; ben burada ancak en yararlı bulduklarımdan söz edeceğim. En iyi çevirisi: Çok atıf yapılan A.C. Moule ve Paul Pelliot, *Marco Polo: The Description of the World* (2 cilt). Çeşitli Polo metinleri, Pelliot'un *Notes on Marco Polo* (2 cilt) eseriyle birlikte değerlendirilmelidir. Henry Yule, *The Books of Marco Polo* (2 cilt), eski olsa da hâlâ kullanışlıdır ve Henri Cordier, *Ser Marco Polo: Notes and Addenda to Sir Henry Yule's Edition* eseriyle desteklenmelidir. Diğer iyiler: A.J.H. Charignon, *Le livre de Marco Polo* ve Louis Hambis, *Marco Polo: La description du monde.* Henry H. Hart, *Marco Polo: Venetian Adventurer* popüler ama her zaman güvenilir olmayan bir biyografidir. Polo kitabı üzerine en iyi çalışma budur: Leonardo Olschki, *Marco Polo's Asia.* Ayrıca Samuel Taylor Coleridge'in "Kubla Khan" şiiri ve Batı'da yazılmış pek çok kurgu eser de Marco ve Kubilay hakkında yorum yapar. En ilginçlerden ikisi şunlardır: Eugene O'Neill, *Marco Millions* (Eugene O'Neill, *Nine Plays*, s. 211-304 metnine *bkz.*) ve Italo Calvino, *Invisible Cities.* Richard Humble, *Marco Polo* eseri, Marco'nun yaşamını anlatan, popüler ve iyi resimlendirilmiş bir eserdir. Marco üzerine yazılı ve çizili malzeme o kadar çoktur ki, ben bir keresinde "Gerçekte ve Kurguda Marco Polo" adında bir ders bile vermiştim. Bu derste, başrolde Gary Cooper'ın oynadığı *The Adventures of Marco Polo* (United Artists, 1938) gibi, Rory Calhoun'un Marco'yu ve Camillo Pilotto'nun Kubilay'ı oynadığı *Marco Polo* (American International, 1962) gibi, Horst Buchholz'un başrolde olduğu ve Kubilay'ı Anthony Quinn'in oynadığı *Marco the Magnificent* (Metro Goldwyn Mayer, 1966) gibi, artık unutulmuş (çok şükür) bazı filmler de gösterildi.
171 Franke, "Sino-Western Contacts", s. 53.
172 Pelliot, *Notes on Marco Polo*, 2 :834; Moule ve Pelliot, *Marco Polo*, s. 316; ayrıca *bkz.* R. Almagia başkanlığında, *Nel VII Centenario Della Nascita di Marco Polo*, s. 19.
173 Olschki, *Marco Polo's Asia*, s. 100; Francis W. Cleaves, "A Chinese Source Bearing on Marco Polo's Departure from China and a Persian Source on His Arrival in Persia", s. 181-203,

Marco Polo'nun gerçekten Çin'de bulunduğunu ve Moğol hükümdarının kızı Kokejin'in Argun İlhan ile evlenmek için İran yolculuğunda ona eşlik etmek üzere Merkez Krallık'tan ayrıldığını anlatır. Ne Çin ne de Fars kaynakları Marco Polo'nun adından söz etmezler ama Cleaves, iki tarafın da Venedikli gezgin tüccarı ima ettikleri görüşündedir.

174 Franke, "Sino-Western Contacts", s. 54.

175 Ailesi hakkında *bkz.* Rodolfo Gallo, "Marco Polo: La Sua famiglia e il suo libro", *Nel VII Centenario*, ed. Almagia, s. 65-86 ve Moule ve Pelliot, *Marco Polo*, s. 15-21.

176 A.A. Vasiliev, *History of the Byzantine Empire*, s. 324-1453, 532-40; Marco tarihler konusunda muğlaktır. Bu yüzden bazı tarihleri saptamak da olanaksızdır. Marco'nun kesin doğum tarihi bile belirsizdir. Yanlışlar ve tarihlerdeki tutarsızlık, kitabın tam bir düzeltmeden geçmemiş olmasından kaynaklanıyor olabilir. 120 taslaktan oluşan eldeki baskılar pek çok konuda farklılık gösterir ve çevirenin işini de çok zorlaştırırlar.

177 Moule ve Pelliot, *Marco Polo*, s. 77.

178 *A.g.e.*, s. 85.

179 *A.g.e.*, s. 192.

180 *Masterpieces of Chinese Figure Painting*, no. 30. Liu Guan-dav hakkında ayrıntı için *bkz.* James Cahill, *An Index of Early Chinese Painters and Paintings, T'ang, Sung, and Yüan, 303, ve aynı yazar, Hills beyond a River: Chinese Painting of the Yüan Dynasty, 1279-1368*, s. 153; Liu, hizmetleri karşılığında İmparatorluk Giysileri Sorumlusu oldu.

181 Moule ve Pelliot, *Marco Polo*, s. 204.

182 *A.g.e.*, s. 204-05.

183 *A.g.e.*, s. 202.

184 *Yüan shih*, s. 3249.

185 E.A. Wallis Budge, *The Monks of Kublai Khan, Emperor of China*, s. 45. Budge, Rabban Sauma ile arkadaşı Rabban Marcos'un seyahatlerinin Süryanice metninin tam çevirisini vermektedir.

6. BÖLÜM KÜLTÜRÜN KORUYUCUSU (Sayfa 149-171)

1 Bu yazmanlar hakkında ayrıntılı bir çalışma için *bkz.* Jagchid Sechin, "Shuo Yüan- shih chung ti 'Pi-she-ch/ih, ping chien-lun Yüan-ch'u ti 'Chung-shu ling", s. 39-113.

2 Rachewiltz, "Some Remarks on Language", s. 68.

3 Gerard Clauson, "The P'ags-pa Alphabet", s. 300-303.

4 Bu harfler konusunda *bkz.* Nicholas Poppe, *Grammar of Written Mongolian*, s. 17; erken dönem Moğol yazı dilinin kısa incelemesi ve genel özellikleri için *bkz.* Paul Pelliot, "Les systemes d'ecriture en usage chez les anciens Mongols", s. 284-89 ve Nicholas Poppe, *Introduction to Altaic Linguistics*; Moğol dili hakkında daha fazla kaynak için *bkz.* Schwarz, *Bibliotheca Mongolica*, 1. Bölüm, s. 48-55.

5 Nicholas Poppe, *The Mongolian Monuments in P'ags-pa Script*, s. 2.

6 *Yüan shih*, s. 121.

7 Nakano, *Phonological Study*, s. 41-45 metni tanımlar ve Rus kaynaklarını almamış olsa da, kapsamlı bir kaynakça bölümü içerir.

8 Poppe, *Mongolian Monuments*, s. 4.

9 Yüan hanedan yazılarında *Pay-hua* kullanımı hakkında *bkz.* Ts'ai Mei-piao, *Yüan-tai pai-hua-pei chi-lu.* Yüan Hanedanı'nda gündelik dilin kullanımını inceler.

10 *Yüan shih*, s. 4518.

11 *A.g.e.*, s. 139, 147.
12 *A.g.e.*, s. 165; Farquhar, "Structure and Function", s. 29; Ratchnevsky, *Code*, s. 149-51.
13 *Yüan shih*, s. 209, 266.
14 *A.g.e.*, s. 142.
15 Poppe, *Mongolian Monuments*, s. 8-9; Rachewiltz, "Some Remarks on Language", s. 72-74.
16 Chavannes, "Inscriptions et pieces", s. 376-81, 407-10 ve 413; bu dikilitaşlardan örnekler için ayrıca *bkz.* Marian Lewicki, "Les inscriptions mongoles inedites en ecriture carree", s. 1-72.
17 Roland Bonaparte, *Documents de Vepoque mongole des xiii et xiv siecles*, levha 8, no: 61-62, 65-66 iki taşın çevirisini verir.
18 Louis Ligeti, *Monuments en ecriture fPhags-pa: Pieces de chancellerie en transcription chinoise*, s. 109-16 ve yazıların bazılarının çevirisi için *bkz. P'ai-tzu. P'ai-tzu* örnekleri Çin'in her yerinde bulunur. Ben, 1980 yılında Kansu Eyalet Müzesi'nde bir tanesine denk geldim.
19 David M. Farquhar, "The Official Seals and Ciphers of the Yüan Period", s. 362-93; Richard Schlosser, "Die Miinzen der beiden Epochen Chi Yüan", s. 38-46; E. Drouin, "Notices sur les monnaies mongoles", s. 486-544; *K'ao-ku*, no. 4 (1972): 54-56; M. Aurel Stein, *Innermost Asia*, 1:441-55 ve An Shou-jen, "Pa-ssu-pa ch'ao-chien Hu-pi-lieh pi-hua", s. 13.
20 Ligeti, *Monuments*, s. 121 -22; John Ayers, "Some Characteristic Wares of the Yüan Dynasty", s. 69-86; ayrıca *bkz.* Koyama Fujio, "'Pa-ssu-pa' moji aru Shina kotoji", s. 23-31 ve Basil Gray, "Art under the Mongol Dynasties of China and Persia", s. 166.
21 Yine de dilbilimciler için çok değerlidir. Örneğin *bkz.* Paul B. Denlinger, "Chinese in hP'ags-pa Script", s. 407-33.
22 Perng Ching-hsi, *Double Jeopardy: A Critique of Seven Courtroom Dramas*, s. 11. Hamilik konusunda ayrıca *bkz.* Stephen H. West, "Mongol Influence on the Development of Northern Drama", *China under Mongol Rule*, ed. Langlois, s. 457-62; John K. Fairbank ve Edwin O. Reischauer (East Asia: The Great Tradition, 286) "o günün az eğitimli izleyicisine" hitap ettiğini yazar.
23 Perng, *Double Jeopardy*, s. 2.
24 Liu Jung-en, *Six Yüan Plays*, s. 18.
25 J.I. Crump, *Chinese Theater in the Days of Kublai Khan*, s. 22.
26 *A.g.e.*, s. 178.
27 Bu oyunların bazılarının çevirisi şu çalışmalarda bulunabilir: Liu Jung-en'in yukarıda söz edilen eseri; Gladys Yang ve Yang Xianyi, *Selected Plays of Guan Hanqing*; Shih Chung-wen, *Injustice to Tou O (Tou O Yüan)* ve S.I. Hsiung, *The Romance of the Western Chamber*. Saray oyunlarının tartışması için *bkz.* Perng, *Double Jeopardy* ve George A. Hayden, "The Courtroom Plays of the Yüan and Early Ming Periods", s. 192-220.
28 Richard F.S. Yang, "The Social Background of the Yüan Drama", s. 332-333.
29 Perng, *Double Jeopardy*, s. 8.
30 Richard F.S. Yang, "Social Background", s. 332.
31 İki alıntı da Hayden, "Courtroom Plays", s. 202.
32 West, "Mongol Influence", *China under Mongol Rule*, ed. Langlois, s. 460.
33 Crump, *Chinese Theater*, s. 6-7.
34 Ayrıntı için *bkz.* W.L. Idema, *Chinese Vernacular Fiction: The Formative Period.*
35 C.T. Hsia, *The Classic Chinese Novel: A Critical Introduction*, s. 8. Ancak, tüm girişe de (s. 1-33) bakınız; West, "Mongol Influence", s. 464.
36 K.T. Wu, "Chinese Printing under Four Alien Dynasties", s. 459.
37 *A.g.e.*, s. 463; *Yüan shih*, s. 287.
38 Bu geç dönem konusunda *bkz.* Evelyn Sakakida Rawski, *Education and Popular Literacy in Ch'ing China* ve Tadao Sakai, "Confucianism and Popular Educational Works", *Self and Society in Ming Thought*, ed. William Theodore de Bary, s. 331-66.

39 Liu Ming-shu, "Yüan Hsi-yü ch'ii-chia A-li Yao-ch'ing fu-tzu", s. 105-09; Ch'en Yüan, *Western and Central Asians*, s. 180.
40 Antoine Mostaert, "A propos de quelques portraits d'empereurs mongols", s. 147-56.
41 Torunu Sengge (yak. 1283-1331) Çin kültürünü benimsedi. Koruyucularından biri oldu ve onun katkıda bulunduğu Çin resimlerine eklemeler yaptı. Fu Shen, "Nii-ts'ang chia huang-tzu ta-chang kung-chu: Yüan-tai huang-shih shu-hua shou-ts'ang shih-lüeh", s. 25-52.
42 Wen-tsung hakkında *bkz.* Kanda Kiichiro, "Gen no Bunshu no furyu ni tsuite", s. 477-88; Cahill, *Hills beyond a River*, s. 3-4.
43 Susan Bush, *The Chinese Literati on Painting: Su Shih (1037-1101) to Tung ChH-ch'ang (1555-1636)*, s. 118.
44 Lee ve Ho, *Art*, s. 1.
45 *A.g.e.*, s. 91.
46 Cahill, *Hills beyond a River*, s. 15-16.
47 Yüan resmi hakkında dahası için Chu-tsing'in şu eserlerine *bkz.* "The Development of Painting in Soochow during the Yüan Dynasty", s. 483-500; "Stages of Development in Yüan Landscape Painting" ve "The Uses of the Past in Yüan Landscape Painting", s. 73-88.
48 Cahill, *Hills beyond a River*, s. 17; Ceng'in Moğollara karşı nefreti konusunda *bkz.* Frederick W. Mote, "Confucian Eremitism in the Yüan Period", *The Confucian Persuasion*, ed. Arthur F. Wright, s. 234-36; Ceng hakkında *bkz. CILCY*, 206c.
49 Gong hakkında *bkz.* Cahill, *Hills beyond a River*, s. 17-19 ve *CILCY*, 50c; Çien hakkında *bkz.* Cahill, *Hills beyond a River*, s. 19-37; Li Chu-tsing, "The Role of Wu-hsing in Early Yüan Artistic Development under Mongol Rule", *China under Mongol Rule*, ed. Langlois, s. 344-48 ve *CILCY*, 205.
50 Cahill, *Hills beyond a River*, s. 15.
51 *Bkz.* Herbert Franke, "Dschau Mong-fu: Das Leben eines chinesischen Staatmannes, Gelehrten und Künstlers unter der Mongolenherrschaft", s. 48 ve *CILCY*, 35b-c; *IBCY* 2:14.
52 Cahill, *Hills beyond a River*, s. 47-49; *CILCY*, 53b.
53 Cahill, *Hills beyond a River*, s. 159-60; *IBCY* 1: 33.
54 Marilyn Wong Fu, "The Impact of the Reunification: Northern Elements in the Life and Art of Hsien-yü Shu (1257?-1302) and Their Relation to Early Yüan Literati Culture", *China under Mongol Rule*, ed. Langlois, s. 383.
55 Ceng hakkında *bkz.* Yao Ts'ung-wu, "Ch'eng Chü-fu yii Hu-pi-lieh p'ing- Sung i-hou ti anting nan-jen wen-t'i", s. 353-79 ve *Yüan shih*, s. 4015-18.
56 Mote, "Confucian Eremitism", *The Confucian Persuasion*, ed. Wright, s. 236.
57 Franke, "Dschau Mong-fu", s. 28.
58 Li Chu-tsing, "The Role of Wu-hsing", *China under Mongol Rule*, ed. Langlois, s. 344.
59 *Yüan shih*, s. 4018.
60 Bush, *Chinese Literati*, s. 119; Cav'ın sanat ve siyaset üzerine görüşleri konusunda *bkz. Sung-hsüeh-chai wen-chi*, 10a-15a.
61 Li Chu-tsing, "The Role of Wu-hsing", *China under Mongol Rule*, ed. Langlois, s. 348. Geç dönem Yüan ressamlarından biri üzerine çalışma için *bkz.* Konrad Wegmann, *Kuo Pi: Ein Beamier und Literaten-Maler der Mongolenzeit.*
62 Farquhar, "Structure and Function", *China under Mongol Rule*, ed. Langlois, s. 32; *Yüan shih*, s. 2258.
63 *Bkz.* Wai-kam Ho, "Government Administration and Supervision of Crafts in the Yüan Dynasty", s. 5-6.
64 Medley, *Yüan Porcelain and Stoneware*, s. 1.
65 *Yüan shih*, s. 2227.
66 Başka ülkelerde Çin porselenleri bulunması konusunda *bkz.* G.T. Scanlon, "Egypt and China: Trade and Imitation", *Islam and the Trade of Asia*, ed. D.S. Richards, s. 81-95; Friedrich

Sarre, *Die Keramik von Samarra*; T. Harrison, "Trade Porcelain and Stoneware in South-east Asia", s. 222-26; Paul Kahle, "Chinese Porcelain in the Lands of Islam", s. 27-46.

67 Medley, *Yüan Porcelain and Stoneware*, s. 10-11.

68 Mavi-beyazlar hakkında *bkz.* John Alexander Pope, *Fourteenth-Century Blue-and-White: A Group of Chinese Porcelains in the Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul.*

69 Lee ve Ho, *Art*, s. 63-70, 72.

70 Ho, yayımlanmamış çalışma; Fey-lay Fıng hakkında çağdaş bir tanım için *bkz.* Nagel, *Encyclopedia-Guide: China*, s. 1084-85; ayrıca *bkz.* Huang Yung-ch'iian, *Hang-chou Yüan-tai shih-k'u i-shu.*

71 A-ni-ko hakkında *bkz. CILCY*, 184a; ayrıca *bkz. Hsin Yüan shih*, s. 7058-59 ve Chang Hsing-lang, *Chung-hsi chiao-tfung shih-liao hui-pien*, 6:471-72.

72 *Yüan shih*, s. 4545-46.

73 Ishida Mikinosuke, "Gendai no kogeika Neparu no ozoku 'A-ni-ko' no den ni tsuite", s. 250-51.

74 *A.g.e.*, s. 251-255; oğlu A-seng-ko da babasının izinden gitti ve Ta-tu'daki Gav Lianğ Ho Tapınağı'nda beş Budha heykeli yaptı.

75 Rachewiltz, "Some Remarks on Language", s. 57-68.

76 Rachewiltz, "Muqali", s. 57.

77 Ratchnevsky, 1:137-38.

78 H.F. Schurmann, "Problems of Political Organization during the Yüan Dynasty", 5:26-31.

79 Mote, "Chinese Despotism", s. 17-18.

80 Farquhar, "Structure and Function", *China under Mongol Rule*, ed. Langlois, s. 54-55.

81 Henry Serruys, *Kumiss Ceremonies and Horse Racing: Three Mongolian Texts*, s. 1-5.

82 Paul Ratchnevsky, "Uber den mongolischen Kult am Hofe der Grosskhane in China", *Mongolian Studies*, ed. Ligeti, s. 426-28.

83 *A.g.e.*, s. 434-442.

84 Ratchnevsky, *Code*, 2: 2-4.

85 Jean-Paul Roux, "Le chaman gengiskhanide", s. 407.

86 *Bkz.* Schuyler Cammann, "Mongol Costume: Historical and Recent", *Aspects of Altaic Civilization*, ed. Denis Sinor, s. 157-66.

87 Moule ve Pelliot, *Marco Polo*, s. 220; Polo, bu kutlamalarda kırk binden fazla konuğun ağırlanabildiğini öne sürer.

88 *A.g.e.*, s. 231.

89 *A.g.e.*, s. 205; ayrıca *bkz.* Morris Rossabi, "Khubilai Khan and the Women in His Family", *Studia Sino-Mongolica*, ed. Bauer, s. 171-72.

90 Kubilay'nın kendini Tanğ Tay-dzonğ ile bağdaştırma çabaları konusunda *bkz.* Yanai, *Mokoshi kenkyu*, s. 977-89.

7. BÖLÜM YÖNETİM HATALARI VE ÇİNLİLERİN TEPKİSİ (Sayfa 173-199)

1 Moule ve Pelliot, *Marco Polo*, s. 220-36.

2 *Bkz.* Herbert Franke, "Ahmed: Ein Beitrag zur Wirtschaftsgeschichte Chinas unter Qubilai", s. 222-23.

3 Pelliot, *Notes on Marco Polo*, 1:10.

4 *Bkz.* Biyografisi, *Yüan shih*, s. 4458-64.

5 Moule ve Pelliot, *Marco Polo*, s. 214.

6 *Yüan shih*, s. 4558-59.
7 Franke, "Ahmed", s. 232.
8 Tamura Jitsuzo başkanlığında, *Ajia-shi koza*, s. 282.
9 Ch'en Pang-chan, *Yüan-shih chi-shih pen-mo*, s. 30.
10 Tamura, *Ajia-shi koza*, s. 282.
11 Franke, "Ahmed", s. 229.
12 Schurmann, *Economic Structure*, s. 147-48.
13 Franke, *Geld*, s. 43.
14 Yang Lien-sheng, *Money and Credit*, s. 7.
15 *Yüan shih*, s. 4560-61.
16 Hsiao Ch'i-ch'ing, *Hsi-yü-ien yii Yixan-chu cheng-chih*, s. 67; Rachewiltz, "Muqali", s. 56-58.
17 *Yüan shih*, s. 4559-60.
18 Hok-lam Chan, "Wang O", s. 53; ayrıca *bkz.* Chan's "Wang O's Contribution to the History of the Chin Dynasty (1115-1234)", *Essays*, ed. Chan Ping-leung, s. 355.
19 Li Chieh, *Yüan shih*, s. 64; Ch'en Pang-chan, *Yüan-shih chi-shih pen-mo*, s. 30.
20 J. Deguignes, *Histoire generate des Huns, des Turcs, des Mongols, et des autres Tartares occidentaux*, 3:152.
21 Boyle, *History*, s. 291.
22 *Yüan shih*, s. 4560-61.
23 Franke, "Ahmed", s. 235.
24 Bu hizibin ve Ahmet'i öldürme planlarının ayrıntıları için *bkz.* Moule, *Quinsai*, s. 79-88.
25 *A.g.e.*, s. 80.
26 Olschki, *Marco Polo's Asia*, s. 411, Ahmet'in hükümet üzerindeki etkisini daha sert bir tarzda değerlendirir.
27 Örneğin *bkz. Yüan shih*, s. 2873.
28 Esirlerin salınmasına örnek için *bkz. a.g.e.*, s. 221-222; Sonğ memur, tüccar ve askerlerinin, kadınlarını fuhuşa zorlaması konusunda *bkz.* Ratchnevsky, *Code*, 1:136.
29 Schurmann, *Economic Structure*, s. 9-10.
30 *Yüan shih*, s. 210; Aritaka Iwao, "Gendai no nomin seikatsu ni tsuite", s. 957.
31 *Bkz. Ta Yüan ts'ang-k'u chi*, s. 1.
32 Schurmann, *Economic Structure*, s. 10.
33 *Yüan shih*, s. 213.
34 Schurmann, *Economic Structure*, s. 29-31.
35 Matsumoto Yoshimi, "Gendai ni okeru shasei no soritsu", s. 329.
36 Bu tekellerin ayrıntılı incelemesi için *bkz.* Schurmann, *Economic Structure*, s. 146-212.
37 Franke, *Geld*, s. 53-55.
38 Schurmann, *Economic Structure*, s. 223-28.
39 Ch'en Pang-chan, *Sung-shih chi-shih pen-mo*, s. 1-3.
40 *A.g.e.*, s. 3.
41 Hsiao, *Military Establishment*, s. 56.
42 Bu muhalifler konusunda ayrıntı için çok atıf yapılan çalışmalara *bkz.* Mote, "Confucian Eremitism", *Confucian Persuasion*, ed. Wright, ve Fu Lo-shu, "Teng Mu: A Forgotten Chinese Philosopher."
43 *Bkz.* Lao Yan-shuan, "Southern Chinese Scholars and Educational Institutions in Early Yüan: Some Preliminary Remarks", *China under Mongol Rule*, ed. Langlois, s. 107-33.
44 "Tu Wei-ming ve John Langlois Yüan düşüncesi" makalelerine bakınız (ed. Chan ve de Bary).
45 Chou Tsu-mo, "Sung-wang hou-shih Yüan chih ju-hsüeh chiao-shou", s. 191-214.
46 Cu ve Canğ konusunda sırasıyla *bkz. CILCY*, 4d ve 136c.

47 *Hsin Yüan shih*, s. 6964-65.
48 Buraların yararlı bir haritası için *bkz.* Lo Jung-pang, "The Controversy over Grain Conveyance during the Reign of Qubilai Qaqan (1260-94)", s. 262.
49 *Yüan Şi*'ye göre bu daire 1282 yılında kuruldu. Yollar üzerindeki tartışmalar, Yüan hanedan tarihindeki Kubilay yıllıklarında anlatılır.
50 Lo, "Controversy", s. 277.
51 Denizyolu hakkında ayrıntı için *bkz. Ta Yüan hai-yiln chi*, s. 35-50.
52 *Yüan shih*, s. 319.
53 *A.g.e.*, s. 4564.
54 *A.g.e.*, s. 4564-65; ayrıca *bkz.* Luciano Petech, "Sang-ko, a Tibetan Statesman in Yüan China", s. 201.
55 Schurmann, *Economic Structure*, s. 170.
56 Bu program hakkında *bkz.* Ch'en Pang-chan, *Yüan-shih chi- shih pen-mor*, s. 45-46.
57 *A.g.e.*, s. 46.
58 Franke, *Geld*, s. 72-74.
59 Ch'en Pang-chan, s. 47; Li Chieh, *Yüan shih*, s. 65.
60 *Yüan shih*, s. 271; Çen Tien-şianğ da Lu'nun gözdağı veremediği yetkililerden biriydi ve onu ve siyasetini eleştirmeyi sürdürdü, *bkz. a.g.e.*, s. 4569.
61 *A.g.e.*, s. 276, 281.
62 Petech, "Sang-ko", s. 194, Sanğ-nı'nın geleneksel olarak düşünüldüğü gibi Tibetli olmadığına dair görüşünü belirtir ve bu kişi hakkında derlenmiş en kapsamlı çalışmayı da Tibet kaynaklarına dayanarak sunar.
63 *Yüan shih*, s. 4570.
64 Kısa biyografi için *bkz. a.g.e.*, s. 4519; ayrıca *bkz.* Tucci, *Scrolls*, 1:55.
65 Nogami Shunjo, "Gen no senseiin ni tsuite", s. 770-95.
66 Petech, "Sang-ko", s. 198-200; Herbert Franke, "Sen-ge: Das Leben eines uigurischen Staatsbeamten zur Zeit Chubilai's dargestellt nach Kapitel 205 der Yüan-Annalen", s. 90-92.
67 Boyle, *Successors*, s. 295-96.
68 Kuwabara, "On P'u Shou-keng", s. 63.
69 *Bkz.* Franke, "Dschau Mong-fu", s. 34-35.
70 *Yüan shih*, s. 301-02.
71 *A.g.e.*, s. 2028; Otagi Matsuo, "Gendai shikimokujin ni kansuru ikko- satsu", s. 44; Paul Ratchnevsky, "Rasld al-Din über die Mohammedaner Ver-folgungen in China unter Qubilai", s. 180 ve Ratchnevsky, *Code*, 2:21.
72 *Bkz.* Esin, "Miniatures", s. 14, 34.
73 Boyle, *Successors*, s. 294.
74 Uematsu Tadashi, "Gensho konan ni okeru ch5zei taisei ni tsuite", s. 28-32.
75 Bu suçlamaların bazıları için *bkz.* Franke, "Sen-ge", s. 94-100.
76 Schurmann, *Economic Structure*, s. 135; Franke, *Geld*, s. 57-59.
77 *Yüan shih*, s. 297.
78 *A.g.e.*, s. 4572.
79 Kubilay ve Moğollar yabancılara Çin devletinde iş verirken bu yöntemi kullanıyorlardı: "Müslümanlar, Moğol hükümdarlarla Çinli tebaanın aracılığını yapıyorlardı ama aynı anda hem fatihin hem de fethedilenin öfkesini çekiyorlardı... Moğollar, bilerek ya da bilmeyerek, Müslümanları günah keçisi olarak kullandılar ve Çinlilerin öfkesinin yönünü değiştirdiler... Müslümanları vergi memuru ve tefeci olarak kullanan Moğollar, Çinlilerin ve Müslümanların arasının sürekli açık olmasını sağlayabildiler" (Rossabi, "The Muslims", s. 258-59).
80 Liu Kuang-i, "T'u-fan Fo-chiao yii Yüan Shih-tsu", *Ta-lu tsa-chih shih-hsüeh ts'ung-shu*, s. 241-43.
81 Li Chieh, *Yüan shih*, s. 60-70.

82 Yen Chien-pi, "Nan-Sung liu-ling i-shih cheng-ming chi-chu ts'uan- kung fa-hui nien-tai k'ao", s. 28-36.
83 Herbert Franke, "Tibetans in Yüan China", *China under Mongol Rule*, ed. Langlois, s. 324-25.
84 *Yüan shih*, s. 362.
85 *A.g.e.*, s. 352.
86 Bu konuda *bkz.* Paul Demieville, "Les tombeaux des Song méridionaux", s. 458-567 ve aynı yazar, "La situation religieuse en Chine au temps de Marco Polo", *Oriente Poliano*, s. 214.
87 Franke, "Tibetans", *China under Mongol Rule*, ed. Langlois, s. 325.
88 *Yüan shih*, s. 354; Paul Ratchnevsky, "Die mongolischen Grosskhane und die buddhistische Kirche", s. 497.
89 *Yüan shih*, s. 344.
90 Petech, "Sang-ko", s. 207.
91 Göreceğimiz gibi, Kubilay artık geçmişteki kadar yönlendirici değildi. Görevlerinin büyük bölümünden feragat etmişti. Bazı kaynaklara göre olayları ona sunan kişi genellikle karılarından biri oluyor ve bu eşi sık sık da onun adına karar veriyordu.
92 Geç Yüan döneminde yazılmış ilginç bir hicvin çevirisi için *bkz.* Herbert Franke, "Eine mittelalterliche chinesische Satire auf die Mohammedaner", s. 202-08.
93 Boyle, *Successors*, s. 323-28.
94 Ay-şüeh hakkında ayrıntı için *bkz.* A.C. Moule, *Christians in China before the Year 1550*, s. 228-29.
95 Boyle, *Successors*, s. 294.
96 *Yüan shih*, s. 217-18; Heyd, *Histoire*, 2:245.
97 Boyle, *Successors*, s. 295.
98 *Yüan tien-chang*, s. 763-64.
99 *Yüan shih*, s. 183, 3266; Erich Haenisch, *Die Geheime Geschichte der Mongolern*, s. 17.
100 Boyle, *Successors*, s. 294.
101 Joseph-Anne-Marie de Moyriac deMailla, *Histoire generale de la Chine, ou annales de cet empire: traduites du Tong-kien-kang-mouf*, 10:456.
102 H.M.G. d'Ollone, *Recherches sur les Musulmans chinois*, s. 68.
103 Ch'en Pang-chan, *Yüan-shih chi-shih pen-mo*, s. 58.
104 Fang Kuo-yü, "Kuan-yü Sai-tien-ch'ih fu-Tien kung-chi", s. 48-49.
105 L.C. Goodrich, "Westerners and Central Asians in Yüan China", *Oriente Poliano*, s. 8.
106 Hambis, *Le chapitre CVIII*, s. 126, n. 4.
107 Olschki, *Marco Polo's Asia*, s. 333.
108 *Yüan shih*, s. 361; T'u Chi, *Meng-wu-erh shih-chi*, s. 80, 4b.
109 Poppe, *Mongolian Monuments*, s. 47.
110 Chavannes, "Inscriptions et pieces", s. 394; Kubo, "Prolegomena", s. 51-61.
111 Kenneth Ch'en, *Buddhism in China*, s. 425.
112 *Yüan shih*, s. 234; ayrıca yararlı bir özet için *bkz.* Igor de Rachewiltz, "The Hsi-yu-lu by Yeh-lii Ch,u-ts'ai", s. 1-3.
113 Chavannes, "Inscriptions et pieces", s. 400-401.
114 Broeck ve Tung, "Taoist Inscription", s. 12-13; Nogami, "Gendai D o Butsu nikyo no kakushitsu", s. 258-59 ise Kubilay'ın Taoculuk karşısındaki siyasetini daha kötümser değerlendirir.
115 *Yüan shih*, s. 232; Sun, *Yüan-tai Tao-chiao*, s. 43-46, 132, 181; Kubilay'ın Taoculari himayesi hakkında ayrıntılı bir İngilizce özet için *bkz.* Sun, "Yü Chi and Southern Taoism during the Yüan Period", *China under Mongol Rule*, ed. Langlois, s. 212-53.
116 Tao, "Yüan-tai fo-ssu", s. 0108-14.
117 Orta Asya Budacılarına etkileri hakkında *bkz.* Şinasi Tekin, *Buddhistische Uigurica aus der Yüan-Zeit.*

8. BÖLÜM BİR İMPARATORUN ÇÖKÜŞÜ (Sayfa 201-224)

1 *Yüan shih*, s. 161; Tsunoda ve Goodrich, *Japan*, s. 83-84.
2 Sansom, *History*, s. 448.
3 *Yüan shih*, s. 224.
4 *A.g.e.*, s. 215, 222; Hori, "Mongol Invasions", s. 137.
5 *Yüan shih*, s. 226.
6 *A.g.e.*, s. 228.
7 *A.g.e.*, s. 230.
8 *A.g.e.*, s. 230; ayrıca *bkz.* Lo, "Maritime Commerce", s. 99.
9 Tsunoda ve Goodrich, *Japan*, s. 88.
10 Sansom, *History*, s. 449; Wu, "Yüan Ming Wo-tsei", s. 16-17; Japonya seferinin yararlı bir özeti *bkz.* Ch'en Pang-chan, *Yüan-shih chi-shih pen-mo*, s. 25-31.
11 Olschki, *Marco Polo's Asia*, s. 345, bu konuyu vurgular.
12 Wu, "Yüan Ming Wo-tsei", s. 17-18; *Yüan shih*, s. 233; sefere katılan Koreliler hakkında *bkz.* *Yüan Kao-li chi-shih*, s. 30; Marco Polo'nun Japonya seferlerini betimlemesi konusunda *bkz.* Enoki Kazuo, "Marco Polo and Japan", *Oriente Poliano*, s. 32-33. Enoki, Marco'nun "istilanın nedenini Kubilay'ın Japonya adasının asaletini ve zenginliğini ele geçirmek istemesi" olduğunu belirtir.
13 *Yüan shih*, s. 256.
14 *A.g.e.*, s. 277; ayrıca *bkz. Hsin Yüan shih*, s. 2222; Tsunoda ve Goodrich, *Japan*, s. 85; Rossabi, *Jurchens*, s. 7-8.
15 *Yüan shih*, s. 281.
16 *A.g.e.*, s. 4629-30; ayrıca *bkz.* Lo, "Maritime Commerce", s. 99.
17 Son zamanlarda Japonya kıyılarında Prof. Torao Mozai denetiminde yapılan sualtı kazılarında bu batan gemilerden parçalar bulunmuştur. Kısa ve popüler bir açıklama için *bkz.* John Saar, "Japanese Divers Discover Wreckage of Mongol Fleet", s. 118-29.
18 *Yüan shih*, s. 217; Rockhill, "Notes", s. 431, 438.
19 Rockhill, "Notes", s. 438-40.
20 Seylan'a yapılan bu seferleri yansıtan resimler için *bkz.* Esin, "Miniatures", s. 16-19, 31.
21 *Yüan shih*, s. 108.
22 *A.g.e.*, s. 207.
23 Shelley Mydans ve Carl Mydans, "A Shrine City, Golden and White: The Seldom-Visited Pagan in Burma", s. 79.
24 Hall, *History*, s. 145; K.G. Tregonning, "Kublai Khan and South-East Asia", s. 166-67; Nasreddin hakkında ayrıntı için *bkz.* T'u Chi, *Meng-wu-erh shih-chi*, s. 80, 4b; Hambis, *Le chapitre CVIII*, s. 126-27.
25 Cordier, *Ser Marco Polo*, s. 87; Pelliot, *Notes on Marco Polo*, 2:793-94; Olschki, *Marco Polo's Asia*, s. 332-35.
26 Moule ve Pelliot, *Marco Polo*, s. 289-90.
27 *A.g.e.*, s. 291.
28 *Yüan shih*, s. 213.
29 *A.g.e.*, s. 116.
30 Çin tarihinde rehinelerin rolü hakkında *bkz.* Lien-sheng Yang, "Hostages in Chinese History", *Studies in Chinese Institutional History*, s. 43-57.
31 Liu Ming-shu, "Yüan-tai An-nan chin-kung chih tai-shen chin-jen", s. 93-98.
32 *Yüan shih*, s. 232, 3152.

33 Çampa seferinin bir anlatımı için *bkz. Memoires sur les coutumes du Cambodge de Tcheou Ta-kouan*, çev. Paul Pelliot, s. 105-107.
34 *Yüan shih*, s. 232, 3152.
35 Ch'en Pang-chan, *Sung-shih chi-shih pen-mo*, s. 31.
36 A-ta-hay biyografisi için *bkz. Yüan shih*, s. 3149-50.
37 *A.g.e.*, s. 268.
38 *A.g.e.*, s. 267; Boyle, *Successors*, s. 245; Hambis, *Le chapitre CVIII*, s. 89.
39 Li Chieh, *Yüan shih*, s. 71-72.
40 *Yüan shih*, s. 272-73, 275.
41 Bu seferler hakkında daha bilgi için *bkz.* Lü, "Yüan-tai chih Chung-Yüeh kuan-hsi", s. 22-30.
42 Hok-lam Chan, "Chinese Refugees", s. 4-6.
43 *Yüan shih*, s. 277-88.
44 *A.g.e.*, s. 286; Boyle, *Successors*, s. 244. Kubilay'ın halefleri hakkında *bkz.* Shao Hslin-cheng, "*Yüan shih* La-t'e-chi shih Meng-ku ti-shih shih-hsi so-chi Shih-tsu hou-fei k' ao", s. 969-75.
45 *Yüan shih*, s. 289.
46 *A.g.e.*, s. 303.
47 Togon'un sürülmesi hakkında bilgi için *bkz.* Pelliot, *Notes on Marco Polo*, s. 875.
48 *Yüan shih*, s. 311, 333, 350.
49 *A.g.e.*, s. 299-300; Hall, *History*, s. 147.
50 *Yüan shih*, s. 326-27.
51 C.C. Berg, "The Javanese Picture of the Past", *Introduction to Indonesian Historiography*, ed. Soedjatmoko, s. 115; G. Coedes, *The Indianized States of Southeast Asia*, s. 199.
52 John F. Cady, *The Southeast Asian World*, s. 15-16.
53 Bu konuda ve sefer hakkında genel olarak, eski olduğu halde hâlâ bütünüyle aşılamamış olan esere *bkz.* W.P. Groeneveldt, "The Expedition of the Mongols against Java in 1293 A.D.", s. 246-54.
54 Şi-pi ve Gao biyografileri için *bkz. Yüan shih*, s. 3799-3806.
55 Sefere katılan gemi ve adam sayıları için *bkz.* Niwa Tomosaburo, "'Gen Sei So Jaba ensei zakko-toku ni gunshi narabi ni kaisen su ni tsuite", s. 57-63.
56 Olayların kısa anlatımı için *bkz.* Chang Hsing-lang, *Chung- hsi chiao-fung*, 3:26-27. Ayrıntılı bilgi için *bkz.* Hall, *History*, s. 75.
57 Georges Maspero, *Le royaume de Champa*, s. 244.
58 *Yüan shih*, s. 372.
59 Petech, "Tibetan Relations", *China among Equals*, ed. Rossabi, s. 188; Rerikh, "Mongol-Tibetan Relations", s. 47-50.
60 Roerich, *The Blue Annals*, 2:582.
61 Franke, "Tibetans", *China under Mongol Rule*, ed. Langlois, s. 310; *Yüan shih*, s. 240; Ratchnevsky, "Die mongolischen Grosskhane", s. 494-95.
62 Tucci, *Scrolls*, 1:15.
63 Petech, "Tibetan Relations", *China among Equals*, ed. Rossabi, s. 189; ayrıca *bkz.* Wylie, "First Mongol Conquest", s. 131-32.
64 Boyle, *Successors*, s. 244; Reşidüddin, "Tibet eyaleti Temür Buka'ya verilmişti," diye yazar. İddiaya göre Temür Buka, bu seferden sonra Tibet'in tümü üzerinde egemen oldu.
65 Shakabpa, *Tibet*, s. 70-71, Kubilay'ın Hindistan ve Nepal üzerine seferi sürdürmek üzerinde düşündüğünü öne sürer.
66 *Şüen-cıng Yüan* konusunda *bkz.* Nogami, "Gen no senseiin ni tsuite", s. 779-95 ve Liu Kuang-i, "T'u-fan fo-chiao yii Yüan Shih-tsu", *Ta-lu tsa- shih hsileh ts'ung-shu*, s. 240-42.
67 E.P.J. Mullie, *De Mongoolse Prins Nayan* eserine ulaşamadım. Bu çalışma hakkında *bkz. Asia Major*, n.s. 12, bl. 1 (1966): 130-31, Herbert Franke tanıtımı.

68 Moule ve Pelliot, *Marco Polo*, s. 193-94.
69 Cleaves, "Bayan", s. 265.
70 Nayan isyanının Çin Halk Cumhuriyeti'nden bir bilgin tarafından yorumu için *bkz.* Yao Tali, "Nai-yen chih luan tsa-k'ao", s. 74-82; Nayan isyanının Moğollarla Mançurya Cürçenleri ilişkileri bağlamında incelenmesi konusunda *bkz.* Rossabi, *The Jurchens*, s. 3-11.
71 Moule ve Pelliot, *Marco Polo*, s. 196.
72 Boyle, *Successors*, s. 298-99.
73 Moule ve Pelliot, *Marco Polo*, s. 198.
74 *A.g.e.*, s. 199.
75 Moule, *Christians*, s. 224-29, Kubilay'ın Nayan isyanından sonra da Hıristiyanlara bakışını değiştirmediğini ve Nasturilere görev vermeyi sürdürdüğünü yazar.
76 *Yüan shih*, s. 313, 323-25.
77 D'Ohsson, *Histoire des Mongols*, 2:466.
78 Kaydu hakkında *bkz.* Pelliot, *Notes on Marco Polo*, s. 124-29 ve Bertold Spuler (ed.), *Handbuch der Orientalistik, 5, 5; Geschichte Mittelasiens*, s. 212-17.
79 *Yüan shih*, s. 2871; Reşidüddin, Çabi'nin 1284 yılında öldüğünü yazar; Boyle, *Successors*, s. 242.
80 *Yüan shih*, s. 2873.
81 Kubilay'ın oğullarını aktaran Çin ve İran listelerinde bazı tutarsızlıklar bulunur. On iki oğlu olduğu anlaşılıyor (Marco Polo, yirmi iki oğlu olduğunu anlatır) ve bunların doğum sırası da şöyle görünüyor: Dorji, Cın-Cin, Mangala, Namuhan, Koriday, Hügeci, Aruguci, Ayaci, Kokocü, Kutlug Temür, Togon ve Temeci... Bu listeler hakkında tartışma için *bkz.* Pelliot, *Notes on Marco Polo*, s. 569. Ayrıca *bkz.* Shao Hsün-cheng, "Yüan shih", s. 969-75 ve Togan, "Annual Grants."
82 Boyle, *Successors*, s. 324.
83 Esin, "Miniatures", s. 26.
84 Bredon, *Peking*, s. 358.
85 Arlington ve Lewisohn, *Search*, s. 315.
86 *Koryo-sa*, s. 570.
87 Ortalama yemekler ve tarifleri için *bkz.* Lao Yan-shuan, "Notes on Non-Chinese Terms in the Yüan Imperial Dietary Compendium Yin-shan Cheng-yao", s. 399-416.
88 *Yüan shih*, s. 376.
89 Nancy Schatzman Steinhardt, "The Plan of Khubilai Khan's Imperial City", s. 156.
90 *Yüan shih*, s. 376-77.
91 John W. Dardess, *Conquerors and Confucians: Aspects of Political Change in Late Yüan China*, s. 26-27.
92 *Yüan shih*, s. 377.

Wade-Giles Türkçe Okunuş Çizelgesi ve Çince Karakterler

Wade-Giles	Türkçe okunuşu	Çince
A-li Yao-ch'ing	A-li Yav-çinğ	阿里耀卿
an-ch'a shih	an-ça şi	按察使
An-fu	An-fu	安撫
An-f'ung	An-funğ	安童
A-ni-ko	A-ni-ko	阿尼哥
A-t'a-hai	A-ta-hay	阿塔海
Ai-hsüeh	Ay-şüeh	愛薛
pai-hua	Bay-hua	白話
Pei-an	Bey-an	北安
Pei-p'ing wang	Bey-pinğ Vanğ	北平王
Pien-ching	Bien-cinğ	汴京
Cha-la-erh-tai	Ca-la-ır-day	札剌兒帶
Chang Chih-ching	Canğ Cığ-cinğ	張志敬
Chang Te-hui	Canğ Dı-huy	張德輝
Chang Tsung-yen	Canğ Dzonğ-yen	張宗演
Chang Shih-chieh	Canğ Şi-cie	張肋傑
Chang Shun	Canğ Şun	張順
Chang Hsüan	Canğ Şüen	張瑄
Chang Wen-ch'ien	Canğ Vın-çien	張文謙
Chao Pi	Cav Bi	趙嚭
Chao Liang-pi	Cav Lianğ-bi	趙良弼
Chao Meng-fu	Cav Mınğ-fu	趙孟頫
Chih-ku	Cığ-gu	直沽
Chih-yüan ch'ao	Cığ-yüan Çav	至元鈔
Chen-chin	Cın-cin	眞金

Cheng Ssu-hsiao	Cıng Si-şiav	鄭思肖
Cheng-i	Cıng-i	正一
Cheng-wu-lun	Cıng-u-lun	正誣論
Chen-nan	Cın-nan	鎭南
chi	ci	稷
Chi Kung-tz'u	Ci Gong-tsı	基公次
Chia Ssu-tao	Cia Si-dav	賈似道
Chiang-nan tsung-she chang shih- chiao	cianğ-nan-dzonğ-şığ-ciav	江南總攝掌釋教
Chiang-hsi	Cianğ-şi	江西
Chen Te-hsiu	Cin Di-şiu	眞德秀
Chi-nan	Ci-nan	濟南
Chen-ting Fu	Cin-dinğ Fu	眞定府
Ching-chao	Cinğ-cav	京兆
Ching-te-chen	Cinğ-dı-cın	景德鎭
Ching-lüeh ssu	Cinğ-lüe Si	經略司
Chin-sha chiang	Cin-şa Cianğ	金沙江
Chin-shui	Cin-şuği	金水
Chön	Con	全
Chung-tu	Conğ-du	中都
Chung-shu ling	Conğ-şu Linğ	中書令
Chung-shu sheng	Conğ-şu Şınğ	中書省
Chung-t'ung	Conğ-tonğ	中統
Chung-t'ung yin-huo	conğ-tonğ yin-huo	中統銀貨
Chung-t'ung yüan-pao-ch'ao	conğ-tonğ yüan bav-çav	中統元寶鈔
Chou-li	Cov-li	周禮
Chu Ch'ing	Cu çinğ	朱淸
Chu-chou	Cu-cov	處州
Cho-chou	Cuo-cov	涿州
Ch'üan	Cüen	全
Ch'üan-chen	Cüen-cın	全眞

Ch'üan-nung ssu	Cüen-nong Si	勸農司
Chü-yung kuan	Cü-yonğ Guan	店庸關
Ch'ang-ch'un	Çanğ-çun	長春
Ch'ang-sha	Çanğ-şa	長沙
Ch'ao-chou	Çav-cov	潮州
Ch'eng-tu	Çınğ-du	成都
Ch'en	Çen	陳
Ch'en Kuei-lung	Çın gui-lonğ	陳桂龍
Ch'en I-chung	Çın İ-conğ	陳宜中
Ch'en Wen-lung	Çın vın-lonğ	陳文龍
Ch'eng Chü-fu	Çınğ Cü-fu	程鉅夫
Ch'eng-hsiang	Çınğ-şianğ	丞相
Ch'i Kung-chih	Çi Gonğ-cığ	綦公直
Ch'ien Hsüan	Çien Şüen	錢選
Ch'ien-yüan	Çien-Yüan	乾元
ch'ing	Çinğ	頃
Ch'ing-chin fa-hsing ching	çinğ-cin fa-şinğ cinğ	淸淨法行經
Ch'ing-ning	Çinğ-ninğ	淸寧
Ch'ung-ch'ing	Çonğ-çinğ	重慶
Ch'oe	Çu	崔
Ch'oe Ui	Çu ui	崔椅
Ta-an ko	Da-an gı	大安閣
Ta-hu-kuo-jen-wang ssu	da-hu-guo-rın-vanğ si	大護國仁王寺
Tan-che ssu	Dan-cı si	潭柘寺
Ta-hsüeh yen-i	Da-şüe Yen-i	大學衍義
Tao te ching	Dav dı cinğ	道德經
Tiao-yü shan	Diav-yü Şan	釣魚山
T'i-chü shih-po shih	Di-cü Şi-po şi	提擧市舶使
ting	dinğ	錠
Ting-chia chou	Dinğ-cia Cov	定家州

Ting-tsung	Dinğ-dzonğ	定宗
Ti-shih	Di-şi	帝師
Tou Mo	Doğ Mo	費默
Tung-hsia	Donğ-şia	東夏
Tuan Hsing-chih	Duan Şinğ-cığ	段興智
tuan-shih kuan	Duan-şı Guan	斷事官
Tu-tsung	Du-dzonğ	度宗
Tu Shih-chung	Du-şı Conğ	杜世忠
tsa-chü	Dza-cü	雜劇
Ts'ao Pin	Dzav Bin	曹彬
Tsung-chih yüan	Dzonğ-cığ Yüan	總制院
tsung-kuan	Dzonğ-guan	總管
Tsung-miao	Dzonğ-miav	宗廟
T's'ui Pin	Dzui Bin	招斌
Tso ch'eng-hsiang	Dzuo Çınğ-şianğ	左丞相
Fan Wen-hu	Fan Vın-hu	范文虎
Fn-ch'eng	Fan-çınğ	樊城
Fang Hui	Fanğ Huy	方回
Fei-lai Feng	Fey-lay Fınğ	飛來峯
fen-ti	fın-di	分地
feng-shui	fınğ-şui	風水
Fu-chou	Fu-cov	福州
Fu-yü	Fu-yü	福裕
Kan-chou	Gan-cov	甘州
Kanghwa	Ganğva	江華
Kao K'o-kung	Gav Kı-gonğ	高克恭
Kao Hsing	Gav Şinğ	高興
Kao T'ai-hsiang	Gav Tay-şianğ	高泰祥
Kao-liang	Gav-lianğ	高涼
Kou-k'ao chü	Goğ-gav Cü	鉤考局

Kung K'ai	Gonğ Kay	龔開
Kung-an chü	Gonğ-an Cü	公案
Kua-chou	Gua-cov	瓜州
Kuan-chung	Guan-conğ	關
Kuang Yüan	Guanğ Yüan	廣淵
Kuang-chou	Guanğ-cov	廣州
Kuang-hui ssu	Guanğ-hui Si	廣惠司
Kuang-ning	Guanğ-ninğ	廣寧
Kuan-hsi	Guan-şi	關西
Kuan-yin	Guan-yin	觀音
Kuo Shou-ching	Guo Şo-cinğ	郭守敬
Kuo-shih	Guo-si	國師
kuo-tzu	guo-zı	國字
Kuo-tzu hsüeh	Guo-zı Şüe	國子學
Ku-yüan	Gu-Yüan	固原
Hangchow	Hanğcov	杭州
Han-k'ou	Han-kov	漢口
Han-lin yüan	Han-lin Yüan	翰林院
Han-jen	Han-rın	漢人
Hao Ching	Hav Cinğ	郝經
Hai-chou	Hay-cov	海州
Hai-yün	Hay-yün	海溪
Ho Yüan	Ho Yüan	何源
Ho-chou	Ho-cov	合州
Hojo Masamura	Hojo Masamura	北條政村
Hojo Tokimune	Hojo Tokimune	北條時宗
Ho-hsi	Ho-şi	河西
Ho Wen-chu	Hu Vın-cu	何文著
hua-hu	hua-hu	化胡
Huai (river)	Huay (irmak)	淮

Hua-yen	Hua-yin	華嚴
Huai-meng	Huay-mınğ	懷孟
Hui-chiao-t'u fa-kuan	hui-ciav-tu fa-guan	回教徒法官
Hui-chou	Hui-cov	徽州
Hui-hui ssu-t'ien chien	hui-hui si-tien cien	回回司天監
hui-hui tai-shih	hui-hui tay-si	回回太師
Hui-t'ung	Hui-tonğ	會通
hui-tzu	Hui-zı	會子
Hu-tu-lu Chieh-li-mi-shih	Hu-tu-lu Cie-li-mi-şi	忽都魯揭里迷失
I ching	I-cing	易經
I-k'o-mu-su	I-ko-mu-si	伊克穆蘇
i-min	I-min	遺民
i	i	義
K'ai-p'ing fu	Kay-bınğ Fu	開平府
K'ai-feng	Kay-fınğ	開封
K'uo-k'uo	Kuo-kuo	闊闊
Lan-ts'ang chiang	Lan-tsang Ciang	蘭治江
Lao Tzu	Lav Zı	老子
Lei-chou	Ley-cov	雷州
Li Ch'üan-i	Li Çüen-i	李全義
Li K'an	Li Kan	李衍
Li T'an	Li Tan	李璮
Li Yen-chien	Li Yen-cien	李彥簡
liang	lianğ	兩
Liang-chou	Lianğ-cov	涼州
Liao-yang	Liav-yanğ	遼陽
Lien Hsi-hsien	Lien Şi-şien	廉沿逾
Lien-chou	Lien-cov	連州
Lin-an	Lin-an	臨安
Lin-ch'ing	Lin-çınğ	臨清

Lin-t'ao	Lin-tav	臨桃
Liu Ping-chung	Liu Binğ-conğ	劉秉忠
Liu Cheng	Liu Cınğ	劉幣
Liu En	Liu En	劉恩
Liu Kuan-tao	Liu Guan-dav	劉貫道
Liu Jen-chieh	Liu Rın-cie	劉人傑
Liu Shih chung	Liu Şı-conğ	劉時中
Liu T'ai-p'ing	Liu Tay-pinğ	劉太平
Liu-p'an shan	Liu-pan Şan	六盤山
Lung-hua	Lonğ-hua	龍華
lu	lu	路
Lu Shih-jung	Lu Şi-ronğ	盧世榮
Luan	Luan	灤
Lu-men shan	Lu-mın Şan	鹿門山
Lü Wen-te	Lü Vın-dı	呂文德
Lü Wen-huan	Lü Vın-huan	呂文煥
Mai-shu-ting	May-şu-dinğ	麥術丁
Meng Ch'i	Mınğ Çi	孟琪
Meng-ku chün	Mınğ-gu Cün	蒙古軍
Meng-ku tzu	Mınğ-gu Zı	蒙占字
Meng-su-ssu	Mınğ-su-si	孟速思
Miao-yen	Miav-yen	妙嚴
Min	Min	閩
Ming-chou	Minğ-cov	明州
Meng-ku Han-lin yüan	Minğ-gu Han-lin Yüan	蒙古翰 林院
Na-mo	Na-mo	那摩
Nan-ching	Nan-cinğ	南京
Nan-jen	Nan-rın	兩人
Ning-hsia	Ninğ-şia	寧夏
Nu-chiang	Nu-cianğ	怒江

O-chou	O-cov	鄂
Pa-shih-i hua-t'u	Pa-şi-i Hua-tu	八十一化圖
p'ai-tzu	Pay-zı	牌子
P'ing-chang cheng-shih	Piňğ-canğ Cıňğ-şı	平章政事
Po-ho-k'ou	Po-ho-koğ	白河口
P'u shou-keng	Pu Şo-gıňğ	蒲壽庚
Jui-tsung	Rui-dzoňğ	容宗
Sang-ko	Sanğ-ko	桑哥
Sai-tien-ch'ih Shan-ssu-ting	Say-dien-çi Şan-si-diňğ	賽典赤瞻思丁
Ssu-ch'ao	Si-çav	絲鈔
Se-mu jen	Siğ-mu Rin	色目人
Ssu-ming	Si-miňğ	思明
Sung Ching	Soňğ Ciňğ	宋京
Sung Chou-ch'en	Soňğ Cov-çın	宋周臣
Sung Tzu-chen	Soňğ Zı-cın	宋子貞
Su-chou	Su-cov	肅州
So-tu	Suo-du	唆都
Sha-pu-ting	Şa-bu-diňğ	沙不丁
Sha-chou	Şa-cov	沙州
Shang-tu	Şanğ-tu	上部
Shang-shu sheng	Şanğ-şu Şıňğ	尚書朽
Shan-yüan	Şan-Yüan	清淵.
Shao-hsing	Şav-şiňğ	紹興
shih	şı	石
Shih (emperor)	Şı (imparator)	足
Shih ching	Şı Ciňğ	詩經
Shih Ch'u	Şı Çu	史擬
Shih T'ien-tse	Şı Tien-dzığ	史天澤
Shih-pi	Şı-bi	史弼
Shih-tsu	Şı-dzu	世祖

she	şığ	社
she-chang	şığ-canğ	社長
she-li-pieh	şığ-li-bie	舍利別
Shih-lu	Şi-lu	實錄
Hsia Kuei	Şia Gui	夏
Hsi-an	Şi-an	西安
Hsiang-yang	Şianğ-yanğ	襄陽
Hsiao ching	Şiav Cinğ	孝經
Hsieh Huang-chou	Şie Huanğ-cov	謝皇后
Hsien-tsung	Şien-dzonğ	憲宗
Hsien-i-li	Şien-i-li	咸宜哏
Hsien-yang wang	Şien-yanğ Vanğ	咸陽
Hsien-yü Shu	Şien-yü Şu	鮮于樞
Hsi-liang	Şi-lianğ	西凉
Hsing	Şinğ	行
Hsing-chou	Şinğ-cov	邢州
Shou-shih li	Şov-şı Li	授時曆
Shu-mi yüan	Şu-mi Yüan	幅密院
Hsü Heng	Şü Hınğ	許衡
Hsüan-cheng yüan	Şüen-cınğ Yüan	宣政院
Hsüan-fu ssu	Şüen-fu Si	宣撫司
Hsüan-fu shih	Şüen-fu Şi	宣撫使
Hsüan-wei ssu	Şüen-vey Si	宣慰司
Hsüeh-shih yüan	Şüe-şi Yüan	學士院
Ta tu-tu	Ta Tu-tu	大都督
Ta-li	Ta-li	人押
Ta-ming	Ta-minğ	大名
T'an Ch'eng	Tan Çınğ	覃澄
T'a-t'a T'ung-a	Ta-ta Tonğ-a	塔塔統阿
Ta-tu	Ta-tu	人-郃

T'ai-miao	Tay Miav	太廟
Tai-tsu *i;*	Tay-dzu	太祖
Tai-ning	Tay-ninğ	泰寧
T'ai-shan	Tay-şan	泰山
T-tu	T-du	益都
I-ts'ang	T-dzanğ	渡倉
T'i-chü ssu	Ti-cü si	提擧司
T'ieh-ku-lun	Tie-ku-lun	帖古倫
T'ien Shan	Tien Şan	天山
T'ien-i	Tien-i	天衣
T'ien-shih	Tien-şi	天師
T'ung-hui	Tonğ-hui	通惠
Ts'ui Ming-tao	Tsui Minğ-dav	崔明道
t'un-t'ien	Tun-tien	屯田
Ts'ao-yün ssu	Tzav-yün Si	曹運司
Wu-ch'ang	U-çanğ	武昌
wo-k'ou	Uo-koğ	優寇
wo-t'o-ch'ien	Uo-to-çien	幹晚錢
Wu-hsing	U-şinğ	吳興
Yü-shih-t'ai	Ü-şi-tay	御史臺
Wan-an kung	Van-an Gonğ	萬安货
Wang Chien	Vanğ Cien	王堅
Wang Te-ch'en	Vanğ Di-çin	汪德臣
Wang Fu	Vanğ Fu	王浮
Wang Liang-pi	Vanğ Lianğ-bi	王良弼
Wang O	Vanğ O	王鶚
Wang Hsün	Vanğ Şün	王恂
Wang Wen-t'ung	Vanğ Vin-tonğ	王文統
Wang Yün	Vanğ Yün	王惲
Wan-nien li	Van-nien Li	萬年曆

Wen T'ien-hsiang	Vın Tien-şiañ	义天祥
wen-jen hua	vın-rın hua	文人髮
Wen-chou	Vin-cov	溫州
Wonjong	Voncoñ	尤宗
Yang lien-chen-chia	Yañ Lien-cın-cia	楊璉眞加
Yang-chou	Yañ-cov	揚州
Yao Shu	Yav Şu	姚樞
Yai-shan	Yay-şan	崖山
Yeh-hei tieh-erh	Ye-hey Die-ır	也黑迭兒
Yeh-lü Chu	Ye-lü Cu	耶体鑄
Yeh-lü Ch'u-ts'ai	Ye-lü Çu-tsay	耶作楚材
Yen-chiang chih-chih shih	yen-cianğ cığ-cığ şi	沿江制置使
Yen-ching	Yen-ciñğ	燕
Yen-hai chih-chih shih	Yen-hay cığ-cığ şi	沿海制 置使
yin-shih	Yin-şi	隱 士
Yung-ch'ang	Yoñğ-çañğ	永昌
Yung-ning	Yoñğ-niñğ	永寧
Yu ch'eng-hsiang	You Çınğ-şiañğ	右丞相
Yüan	Yüan	尤
Yünnan	Yünnan	雲南

Batı Dillerinde Araştırma Eserleri

Abe Takeo, "Where Was the Capital of the West Uighurs?", Zinbun Kagaku Kenkyusyo'nun Gümüş Jübile kopyasında, Kyoto Üniversitesi, 1954, s. 435-50,

Abel-Remusat, Jean Pierre, *Nouveaux melanges asiatiques, ou recueil de morceaux de critique et de memoires*, Paris: Schubart & Heideloff, 1829.

Abramowski, Waltraut, "Die chinesischen Annalen von Ogodei und Güyük- Ubersetzung des 2. Kapitels des Yüan shih", *Zentralasiatische Studien* 10 (1976), 117-67.

Ağaoğlu, Kamer, "Blue-and-White Porcelain Plates Made for Moslem Patrons", *Far Eastern Ceramic Bulletin* 3:3 (Eylül 1951), 12-16.

Alinge, Curt, *Mongolische Gesetze*, Leipzig: T. Weicher Verlag, 1934.

Allen, W.E.D., *A History of the Georgian People*, Londra: Kegan Paul, Trench, Trubner & Co., Ltd., 1932.

Allsen, Thomas T., "Mongol Rule in East Asia, Twelfth to Fourteenth Centuries: A Bibliography of Recent Soviet Scholarship", *Mongolian Studies* 3 (1976), 5-27.

——, *The Mongols in East Asia, Twelfth-Fourteenth Centuries: A Preliminary Bibliography of Books and Articles in Western Languages*, Philadelphia: Sung Studies Newsletter, 1976.

——, "Politics of Mongol Imperialism: Centralization and Resource Mobilization in the Reign of the Grand Qan Mongke, 1251-59", doktora tezi, Minnesota Üniversitesi, 1979.

Almagia, R. başkanlığında, *Nel VII Centenario Della Nascita di Marco Polo*, Viyana: Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, 1955.

"Ancient Observatory Reopens", *China Daily*, Nisan 1, 1983, s. 1.

Aris, Michael ve Kyi, Aung San Ssu (ed.), *Tibetan Studies in Honour of Hugh Richardson*, Warminster: Aris & Phillips, Ltd., 1981.

Arlington, L.C. ve Lewisohn, William, *In Search of Old Peking*, Pekin: Henri Vetch, 1935.

Ayalon, David, "The Great Yasa of Chingiz Khan: A Reexamination", *Studia Islamica* 33 (1971), 97-140; 34 (1971), 151-80; 36 (1972), 113-58; 38 (1973), 107-56.

Ayers, John, "Some Characteristic Wares of the Yüan Dynasty", *Transactions of the Oriental Ceramic Society* 29 (1957), 69-86.

Bagchi, Prabodh Chandra, *Sino-Indian Studies*, c. 2, Kalküta, 1947.

Barthold, V.V., *Four Studies on the History of Central Asia*, çev. V. ve T. Minorsky, 4 cilt, Leiden: E.J. Brill, 1962.

———, *Turkestan down to the Mongol Invasion*, İngilizceye çeviren T. Minorsky, 3. baskı, Londra: Luzac & Co. Ltd., 1968.

———, "The Burial Rites of the Turks and the Mongols", İngilizceye çeviren J.M. Rogers, *Central Asiatic Journal* 14:1-3 (1970), 195-227.

Bauer, W. (ed.), *Studia Mongolica: Festschrift für Herbert Franke*, Wiesbaden: Franz Steiner, 1979.

Bawden, Charles R. (çev.), *The Mongol Chronicle Altan Tobci*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1955.

Beazley, C.R., *The Dawn of Modem Geography*, Londra, 1901.

Bielenstein, Hans, "The Restoration of the Han Dynasty", *Doğu Asya Eserleri Müzesi Bülteni* 27 (1954), 1-209.

———, "Lo-yang in Later Han Times", *Doğu Asya Eserleri Müzesi Bülteni* 48 (1976), 1-142.

Blake, Robert F., "The Circulation of Silver in the Moslem East Down to the Mongol Epoch", *Harvard Journal of Asiatic Studies* 2 (1937), 291-328.

Blake, Robert F. ve Frye, Richard (çev. ve ed.), "History of the Nation of the Archers (The Mongols) by Grigor of Akanc", *Harvard Journal of Asiatic Studies* 12:3-4 (Aralık 1949), 269-399.

Blochet, E., *Introduction a Vhistoire des Mongols de Fadl Allah Rashid Ed-Din*, Leiden: E.J. Brill, 1910.

———, "La mort du Khaghan Kouyouk", *Revue de L'orient chrêtien* 3; 23 (1922-23), 160-71.

Bonaparte, Roland, *Documents de l'epoque mongole des xiii et xiv siécles*, Paris, 1895.

Bosson, J. E., *A Treasury of Aphoristic Jewels: The Subhdsitarananidhi of Sa Skya Pandita in Tibetan and Mongolian*, Bloomington: Indiana Üniversitesi, Ural-Altay Dizisi.

Boyd, Andrew, *Chinese Architecture and Town Planning, 1500 B.C-A.D. 1911*, Londra: Alec Tiranti, 1962.

Boyer, Martha, *Mongol Jewellery*, Kopenhag: i kommission hos Gyldendal's Boghandel, Nordisk Forlag, 1952.

Boyle, John Andrew, "The Death of the Last Abbasid Caliph: A Contemporary Muslim Account", *Journal of Semitic Studies* 6:2 (Sonbahar 1961), 145-61.

——, "Kirakos of Ganjak on the Mongols", *Central Asiatic Journal* 8:3 (Eylül 1963), 199-214.

——, "The Journey of Het'um, King of Little Armenia, to the Court of the Great Khan Mongke", *Central Asiatic Journal* 9:3 (1964), 175-89.

——, "The Burial Place of the Great Khan Ogedei", *Acta Orientalia: Societates Orientates Danica Norvegica Svevica* 32 (1970), 45-50.

——, "The Seasonal Residences of the Great Khan Ogedei", *Central Asiatic Journal* 16 (1972), 125-31.

——, "The Thirteenth-Century Mongols' Conception of the After Life: The Evidence of Their Funerary Practices", *Mongolian Studies* 1 (1974), 5-14.

——, *The Mongol World Empire, 1206-1370*, Londra: Variorum Reprints, 1977.

Boyle, John Andrew (ed.), *The Cambridge History of Iran*, c. 5: *The Saljuq and Mongol Periods*, Cambridge: Cambridge Üniversitesi Matbaası, 1968.

Boyle, John Andrew (çev.), *The History of the World Conqueror*. Bkz. Ala-ad-Din Ata-Malik Juvaini.

——, *The Successors of Genghis Khan*, New York: Columbia Üniversitesi Matbaası, 1971.

Bredon, Juliet, *Peking: A Historical and Intimate Description of Its Chief Places of Interest*, 3. baskı, Şanghay: Kelly & Walsh, Ltd., 1931.

Brent, Peter, *Genghis Khan: The Rise, Authority, and Decline of Mongol Power*, New York: McGraw-Hill, 1976.

Bretschneider, Emil, *Recherches archeologiques et historiques sur Pekin et ses environs*, çev. Collin de Plancey, Paris: Ernest Leroux, 1879.

——, *Botanicon Sinicum*, c. 3, Londra: Trubner, 1895.

——, *Mediaeval Researches from Eastern Asiatic Sources*, 2 cilt, yeniden baskı, New York: Barnes & Noble, 1967.

Broeck, Janet Rinaker Ten ve Yiu Tung, "A Taoist Inscription of the Yüan Dynasty: The Tao-chiao pei", *T'oung Pao* 40 (1950), 4-66.

Brosset, M., *Histoire de la Georgie depuis Vantiquite jusqu'au xix siecle*, St. Petersburg: L'imprimerie de l'academie imperiale des sciences, 1858.

——, *Deux historiens armeniens, Kirakos de Gantzag, Oukhtanes d'Ourha*, St. Petersburg, 1870-71.

Brown, William A., "The Biography of Wen T'ien-hsiang in the *Sung shih*", doktora tezi, Harvard Üniversitesi, 1962.

Browne, Edward G., *A Literary History of Persia*, 4 cilt, yeniden baskı, Londra: Cambridge Üniversitesi Matbaası, 1969.

Brunel, C., "David d'Ashby, auteur méconnu des *Faits des Tartares*", *Romania* 84 (1958), 39-46.

Budge, E.A. Wallis (çev.), *The Monks of Kublai Khan, Emperor of China*, Londra: The Religious Tract Society, 1928.

——, *The Chronography of Gregory Ab'ul Faraj: The Son of Aaron, the Hebrew Physician Commonly Known as Bar Hebraeus*, 2 cilt, Londra: Oxford Üniversitesi Matbaası, 1932.

Buell, Paul D., "Sino-Khitan Administration in Mongol Bukhara", *Journal of Asian History* 13 (1979), 121-51.

Bulliet, Richard, *The Camel and the Wheel*, Cambridge: Harvard Üniversitesi Matbaası, 1975.

Bush, Susan, *The Chinese Literati on Painting: Su Shih (1037-1101) to Tung Ch'i-ch'ang (1555-1636)*, Cambridge: Harvard Üniversitesi Matbaası, 1971.

Bushell, S.W., "Notes on the Old Mongolian Capital of Shangtu", *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* 7 (1875), 329-38.

Cady, John, *The Southeast Asian World*, St. Louis: Forum Press, 1977.

Cahill, James, *Hills beyond a River: Chinese Painting of the Yüan Dynasty, 1279-1368*, New York: John WeatherhilJ, Inc., 1976.

——, *An Index of Early Chinese Painters and Painting, T'ang, Sung, and Yüan*, Berkeley: California Üniversitesi Matbaası, 1980.

Calvino, Italo, *Invisible Cities*, çev. William Weaver, New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1974.

Chan Hok-lam, "The Compilation and Sources of the *Chin-shih*", *Journal of Oriental Studies* 1-2 (1961-64), 125-63.

——, "Chinese Refugees in Annam and Champa at the End of the Sung Dynasty", *Journal of Southeast Asian History* 7:2 (Eylül 1966), 1-10.

——, "Liu Ping-chung (1216-1274): A Buddhist-Taoist Statesman at the Court of Khubilai Khan", *T'oung Pao* 53 (1967), 98-146.

——, *The Historiography of the Chin Dynasty: Three Studies*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1970.

——, "Prolegomena to the *Ju-nan i-shih*: A Memoir on the Last Chin Court under the Mongol Siege of 1234", *Sung Studies Newsletter* 10 (1974), 2-19.

——, "Wang O (1190-1273)", *Papers on Far Eastern History* 12 (Eylül 1975), 43-70.

——, "Yang Huan (1186-1255)", *Papers on Far Eastern History* 14 (Eylül 1976), 37-59.

——, "Yao Shu (1201 -1278)", *Papers on Far Eastern History* 22 (Eylül 1980), 17-50.

Chan Hok-lam ve de Bary, William Theodore (ed.), *Yuan Thought: Chinese Thought and Religion under the Mongols*, New York: Columbia Üniversitesi Matbaası, 1982.

Chan Ping-leung (ed.), *Essays in Commemoration of the Golden Jubilee of the Fung Ping Shan Library (1932-1982)*, Hong Kong: Hong Kong Üniversitesi Matbaası, 1982.

Chang Kuei-sheng, "The Maritime Scene at the Dawn of Great European Discoveries", *Journal of the American Oriental Society* 94:3 (Temmuz-Eylül 1974), 347-59.

Chang Kwang-chih (ed.), *Food in Chinese Culture: Anthropological and Historical Perspectives*, New Haven: Yale Üniversitesi Matbaası, 1977.

Chapman, Walker [mahlas], *Kublai Khan: Lord of Xanadu*, Indianapolis: Bobbs-Merrill Co., Inc., 1966.

Charignon, A.J.H., *Le livre de Marco Polo*, 2 cilt, Pekin: Albert Nachbaur, 1924-26.

Chavannes, Edouard, "Inscriptions et pieces de chancellerie chinoises de l'epoque mongole", *T'oung Pao* 5 (1904), 357-447; 6 (1905), 1-42; 9(1908), 297-428.

——, *Le T'ai Chan*, yeniden baskı, Taipei: Ch'eng-wen Publishing Co., 1970.

Ch'en, Kenneth K.S., "Buddhist-Taoist Mixtures in the Pa-shih-i-hua t'u", *Harvard Journal of Asiatic Studies* 9 (1945-47), 1-12.

——, *Buddhism in China: A Historical Survey*, Princeton: Princeton Üniversitesi Matbaası, 1964.

Ch'en, Paul Heng-chao, "Chih-Yüan hsin-ko: The Yüan Code of 1291 as Reconstructed and a Survey of Yüan Legal Institutions", doktora tezi, Harvard Üniversitesi, 1973.

——, *Chinese Legal Tradition under the Mongols*, Princeton: Princeton Üniversitesi Matbaası, 1979.

Ch'en Yüan, *Western and Central Asians in China under the Mongols*, çev. Ch'ien Hsing-hai ve L.C. Goodrich, Los Angeles: Monumenta Serica Institute, 1966.

Ching, Julia, "Hsü Heng (1209-81), A Confucian under the Mongols", *Paper for the Conference on Yuan Thought*, Issaquah, Washington, Ocak 1978.

Chung, Priscilla Ching, *Palace Women in the Northern Sung*, Leiden: E.J. Brill, 1981.

Ch'ü Ch'ing-Yüan, "Government Artisans of the Yüan Dynasty", *Chinese Social History: Translations of Selected Studies*, çev. ve ed. E-tu Zen Sun ve John DeFrancis, s. 234-46. Washington: American Council of Learned Societies, 1956.

Clauson, Gerard, "The hP'ags-pa Alphabet", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, London University* 22 (1959), 300-323.

Cleaves, Francis Woodman, "The Expression *Jöb Ese Bol* in the *Secret History of the Mongols*", *Harvard Journal of Asiatic Studies* 11 (1948), 311-20.

——, "Review of E. Haenisch, Die geheitne Geschichte dev Mongolen", *Harvard Journal of Asiatic Studies* 12 (1949), 497-534.

——, "A Chancellery Practice of the Mongols in the Thirteenth and Fourteenth Centuries", *Harvard Journal of Asiatic Studies* 14 (1951), 493-526.

——, "The Sino-Mongolian Inscription of 1346", *Harvard Journal of Asiatic Studies* 15 (1952), 1-123.

——, "The Historicity of the Baljuna Covenant", *Harvard Journal of Asiatic Studies* 18:2 (1955), 357-421.

——, "The Biography of Bayan of the Barin in the Yuan shih", *Harvard Journal of Asiatic Studies* 19:3-4 (1956), 185-301.

——, "Qabqanas Qamqanas", *Harvard Journal of Asiatic Studies* 19:3-4 (1956), 390-406.

——, "The 'Fifteen Palace Poems' by K'o Chiu-ssu", *Harvard Journal of Asiatic Studies* 20 (1957), 391-479.

——, "A Chinese Source Bearing on Marco Polo's Departure and a Persian Source on His Arrival in Persia", *Harvard Journal of Asiatic Studies* 36 (1976), 181-203.

Cleaves, Francis Woodman (çev.), *The Secret History of the Mongols*, Cambridge: Harvard Üniversitesi Matbaası, 1982.

Cleaves, Francis Woodman ve Mostaert, Antoine, "Trois documents mongols des archives secretes vaticanes", *Harvard Journal of Asiatic Studies* 15 (1952), 419-506.

Coédes, G., *The Indianized States of Southeast Asia*, Honolulu: East-West Center Press, 1968.

Combined Indices to Forty-Seven Collections of Sung Dynasty Biographies, 2. baskı, Tokyo: Harvard Yenching Institute Sinological Index Series No. 34. Japan Council for East Asian Studies, 1959.

Commeaux, C., *La vie quotidienne chez les Mongols de la conquete (xiii siecle)*, Paris: Hachette Kütüphanesi, 1972.

Cordier, Henri, *Les voyages en Asie au xiv siecle du bienheureux frere Odoric de Pordenone*, Paris: Ernest Leroux, 1891.

——, *Ser Marco Polo: Notes and Addenda to Sir Henry Yule's Edition*, Londra: John Murray, 1920.

Creel, Herrlee G., *What Is Taoism? and Other Studies in Chinese Cultural History*, Chicago: Chicago Üniversitesi Matbaası, 1970.

Crump, James I., *Chinese Theater in the Days of Kublai Khan*, Tucson: Arizona Üniversitesi Matbaası, 1980.

Dardess, John W., "From Mongol Empire to Yüan Dynasty: Changing Forms of Imperial Rule in Mongolia and Centra] Asia", *Monumenta Serica* 30 (1972-73), 117-65.

——, *Conquerors and Confucians: Aspects of Political Change in Late Yuan China*, New York: Columbia Üniversitesi Matbaası, 1973.

Dauvillier, Jean, "Les provinces chaldéenes de l'exterieur au moyen-âge", *Melanges offerts au R.P. Ferdinand Cavallera*, Toulouse: Bibliotheque de L'Institut Catholique, 1948.

Davidovich, E., *deneznoe khozjajstvo Srednei Azii v xiii veke* [13. Yüzyılda Orta Asya'nın para ekonomisi], Moskova: Nauka, 1972.

Dawson, Christopher (ed.), *Mission to Asia*, New York: Harper & Row, 1966.

de Bary, William Theodore, "The Rise of Neo-Confucian Orthodoxy in Yüan China", *Paper for the University Seminar on Traditional China*, Columbia Üniversitesi, Aralık 1979.

——, *Neo-Confucian Orthodoxy and the Learning of the Mind-and-Heart*, New York: Columbia Üniversitesi Matbaası, 1981.

de Bary, William Theodore (ed.), *Sources of Japanese Tradition*, New York: Columbia Üniversitesi Matbaası, 1958.

——, *Self and Society in Ming Thought*, New York: Columbia Üniversitesi Matbaası, 1970.

Deguignes, J., *Histoire generale des Huns, des Turcs, des Mongols, et des autres Tartares occidentaux*, Paris: Desaint & Saillant, 1756-58.

deMailla, Joseph-Anne-Marie de Moyriac, *Histoire generale de la Chine, ou annales de cet empire: traduites du Tong-kien-kang-mou*, Paris, 1779.

Demieville, Paul, "Les tombeaux des Song meridionaux", *Bulletin de l'Ecole Française d'Extreme-Orient* 25 (1925), 458-67.

DeWeese, Devin, "The Influence of the Mongols on the Religious Consciousness of Thirteenth-Century Europe", *Mongolian Studies* 5 (1978- 79), 47-53.

Denlinger, Paul, "Chinese in hP'aes-pa Script", *Monumenta Serica* 22:2 (1963), 407-33.

Der Nersessian, Sirarpie, "The Armenian Chronicle of the Constable Smpad or of the 'Royal Historians'", *Dumbarton Oaks Papers* 13 (1959), 141-68.

——, *The Armenians*, Londra: Thames & Hudson Ltd., 1969.

Desmaisons, Petr I. (çev.), *Histoire des Mogols et des Tatares par Aboul-Ghazi Behadur Khan: Souverain de Kharezm et Historien Djaghatai, 1603-1644*, yeniden baskı, Amsterdam: Philo Press, 1970.

Die Jagd bei den altaischen Volkern, Vortrage der VIII. Permanent International Altaistic Conference, 1965, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1968.

Drouin, Edmond, "Notices sur les monnaies mongoles", *Journal Asiatique* 9; 7 (1896), 486-544.

Duda, Herbert, *Die Seltschukengeschichte des Ibn Bibi*, Kopenhag: Ejnar Munksgaard, A.S., 1959.

Dulaurier, E., "Les Mongols d'apres les historiens armeniens", *Journal asiatique* 5; 11 (1858), 192-255, 426-73, 481-508.

Dunlop, Douglas, "The Karaits of Eastern Asia", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, London University* 11 (1943-46), 276-89.

Ecke, Gustav ve Demieville, Paul, *The Twin Pagodas of Zayton*, Cambridge: Cambridge Üniversitesi Matbaası, 1935.

Eliade, Mircea, *Shamanism: Archaic Techniques of Ecstasy*, çev. Willard Trask, Princeton: Princeton Üniversitesi Matbaası, 1964.

Elvin, Mark, *The Pattern of the Chinese Past*, Stanford: Stanford Üniversitesi Matbaası, 1973.

Endicott-West, Elizabeth, "Aspects of Decision-Making and Personnel Management in the Early Yüan", *Paper for American Council of Learned Societies Conference on the Evolution of Imperial Governance, Tenth to Fourteenth Centuries*, Riesenberg, Almanya, Ağustos-Eylül 1982.

Esin, Emel, "A Pair of Miniatures from the Miscellany Collections of Topkapi", *Central Asiatic Journal* 21:1 (1977), 13-35.

Fairbank, John K., *Trade and Diplomacy on the China Coast: The Opening of the Treaty Ports, 1842-1854*, 2 cilt, Cambridge: Harvard Üniversitesi Matbaası, 1953.

Fairbank, John K. ve Reischauer, Edwin O., *East Asia: The Great Tradition*, Boston: Houghton Mifflin Co., 1960.

Farmer, Edward L., *Early Ming Government: The Evolution of Dual Capitals*, Cambridge: East Asian Research Center, Harvard Üniversitesi, 1976.

Farquhar, David M., "The Official Seals and Ciphers of the Yüan Period", *Monumenta Serica* 25 (1966), 362-93.

———, "Emperors as Bodhisattvas in the Governance of the Ch'ing Empire", *Harvard Journal of Asiatic Studies* 38:1 (Haziran 1978), 5-34.

Favier, A., *Pekin: Histoire et description*, Pekin: Imprimerie des Lazaristes au Pé-tang, 1897.

Feuerwerlcer, Albert (ed.), *History in Communist China*, Cambridge: M.I.T. Press, 1968.

FitzGerald, Charles Patrick, *Son of Heaven*, Cambridge: Cambridge Üniversitesi Matbaası, 1933.

———, *The Southern Expansion of the Chinese People*, New York: Praeger Publishers, 1972.

Fletcher, Joseph F., "Turco-Mongolian Monarchic Tradition in the Ottoman Empire", *Harvard Ukrainian Studies* 3/4 (1979-80), 236-51.

Forke, Alfred, *Geschichte der neueren chinesischen Philosophie*, Hamburg: de Gruyter, 1938.

Franke, Herbert, "Dschau Mong-fu: Das Leben eines chinesischen Staats-mannes, Gelehrten und Künstlers unter der Mongolenherrschaft", *Sinica* 15 (1940), 25-48.

———, "Sen-ge: Das Leben eines uigurischen Staatsbeamten zur Zeit Chubilai's dargestellt nach Kapitel 205. der Yüan-Annalen", *Sinica* 17 (1942), 90-113.

———, "Ahmed: Ein Beitrag zur Wirtschaftsgeschichte Chinas unter Qubilai", *Oriens* 1:2 (1948), 222-36.

———, *Geld und Wirtschaft in China unter der Mongolenherrschaft*, Leipzig: Otto Harrassowitz, 1949.

———, "Some Sinological Remarks on Rasid Ad-Din's History of China", *Oriens* 4:1 (1951), 21-26.

———, "Could the Mongol Emperors Read and Write Chinese?", *Asia Major* yeni dizi 3:1 (1952), 28-41.

———, "Die Agrarreformen des Chia Ssu-tao", *Saeculum* 9 (1958), 345-69.

———, tanıtım E.P.J. Mullie, *De Mongoolse Prins Nay an. Asia Major* yeni dizi 12, (1966), 130-31.

———, "Sino-Western Contacts under the Mongol Empire", *Journal of the Royal Asiatic Society, Hong Kong Branch* 6 (1966), 49-72.

——, "Eine mittelalterliche chinesischen Satire auf die Mohammedaner", *Der Orient in der Forschung: Festschrift für Otto Spies zum 5 April 1966*, ed. Wilhelm Hoenerbach, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1967, s. 202-208.

——, "Treaties between Sung and Chin", *Etudes Song in memoriam Etienne Balazs* 1:1, ed. Francoise Aubin, Paris: Mouton & Co., 1970, s. 55-84.

——, "Chinese Texts on the Jurchen: A Translation of the Jurchen Monograph in the *San-ch'ao pei-menQ hui-pien*", *Zentralasiatische Studien* (1975), 119-86.

——, *From Tribal Chieftain to Universal Emperor and God: The Legitimation of the Yüan Dynasty*, Münih: Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 1978.

——, "A Sino-Uighur Family Portrait; Notes on a Woodcut from Turfan", *Canada-Mongolia Review* 4:1 (Nisan 1978), 33-40.

Franke, Herbert (ed.), *Sung Biographies*, 4 cilt, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1976.

Franke, Otto, "Kublai Khan und seine chinesischen Berater", *Forschungen und Fortschritte* 18:29-30 (20 Ekim 1942), 283-85.

Fu Lo-shu, "Teng Mu: A Forgotten Chinese Philosopher", *T'oung Pao* 52 (1965-66), 35-96.

Fuchs, Walter, *The Mongol Atlas of China by Chu Ssu-pen*, Peyping: *Monumenta Serica Monographs*, 1946.

——, "Analecta zur mongolischen Obersetzungsliteratur der Yüan-Zeit", *Momumenta Serica* 11 (1946), 34-64.

Fung Yu-lan, *A History of Chinese Philosophy*, 2 cilt, çev. Derk Bodde, Princeton: Princeton Üniversitesi Matbaası, 1953.

Gabain, Annemarie von, *Das Leben im uigurischen Konigreich von Qoco, 850-1250*, 2 cilt, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1973.

Gedalecia, David, "Wu Ch'eng: A Neo-Confucian of the Yüan", doktora tezi, Harvard Üniversitesi, 1971.

Gernet, Jacques, *Daily Life in China on the Eve of the Mongol Invasion, 1250-1276*, çev. H.M. Wright, New York: Macmillan Co., 1962.

Gibb, Hamilton A.R. (çev.), *Ibn Battuta: Travels in Asia and Africa, 1325- 1354*, Londra: George Routledge & Sons, Ltd., 1929.

Gibb, Hamilton A.R. başkanlığında, *Encyclopedia of Islam*, c. 1, 2. baskı, Leiden: E.J. Brill, 1954.

Giles, Herbert A., *A Chinese Biographical Dictionary*, yeniden baskı, Taipei: Ch'eng-wen Publishing Co., 1968.

Gompertz, G. M., *Korean Celadon and Other Wares of the Koryo Period*, Londra: Faber & Faber, 1968.

Goodrich, Luther Carrington, "Firearms among the Chinese: A Supplementary Note", *Isis* 39:1-2 (1948), 63-64.

——, "A Bronze Block for the Printing of Chinese Paper Currency", *The American Numismatic Society Museum Notes* 4 (1950), 127-30.

——, *A Short History of the Chinese People*, 3. baskı, New York: Harper & Bros., 1959.

Goodrich, Luther Carrington ve Chaoying, Fang (ed.), *A Dictionary of Ming Biography*, 2 cilt, New York: Columbia Üniversitesi Matbaası, 1976.

Goodrich, Luther Carrington ve Feng Chia-sheng, "The Early Development of Firearms in China", *Isis* 36:2 (1946), 114-23.

Gothein, Marie Luise, "Die Stadtanlage von Peking", *Wiener Jahrbuch für Kunstgeschichte* 7 (1930), 7-33.

Gray, Basil, "Art under the Mongol Dynasties of China and Persia", *Oriental Art* 1 (Kış 1955), 159-67.

Grekov, B. ve Iakoubovski, A., *La Horde d'Or*, çev. Francois Thuret, Paris: Payot, 1939.

Griffing, Robert, Jr., *The Art of the Korean Potter*, New York: The Asia Society, 1968.

Groeneveldt, W.P., "The Expedition of the Mongols against Java in 1293 a.d", *China Review* 4 (1875-76), 246-54.

Grousset, Rene, *L'empire des steppes*, Paris: Payot, 1939, çev. Naomi Walford (*The Empire of the Steppes: A History of Central Asia*); New Brunswick: Rutgers Üniversitesi Matbaası, 1970.

——, *L'empire mongol* (1. Bölüm), Paris: E. de Boccard, 1941.

——, *Conqueror of the World: The Life of Chingis Khan*, çev. Marian McKellar ve Denis Sinor, New York: Viking Press, 1972.

Guzman, Gregory G., "Simon of Saint-Quentin and the Dominican Mission of the Mongol Baiju: A Reappraisal", *Speculum* 46:2 (Nisan 1971), 232-49.

——, "Simon of Saint-Quentin as Historian of the Mongols and the Seljuk Turks", *Medievalia et Humanistica* yeni dizi 3 (1972), 155-78.

——, "The Encyclopedist Vincent of Beauvais and His Mongol Extracts from John of Plano Carpini", *Speculum* 49:2 (Nisan 1974), 287-307.

Haeger, John W. (ed.), *Crisis and Prosperity in Sung China*, Tucson: Arizona Üniversitesi Matbaası, 1975.

——, "Marco Polo in China: Problems with Internal Evidence", *Bulletin of Sung and Yüan Studies* 14 (1978), 22-30.

Haenisch, Erich, "Die ietzten Feldzüge Cingis Khans und sein Tod: Nach der ostasiatischen Cberlieferung", *Asia Major* eski dizi 9 (1933), 503-51.

——, "Steuergerechtsame der chinesischen Kloster unter der Mongolenherrschaft", *Berichte uber die Verhandlungen der Sachsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig* (1940), s. 74.

——, *Die Geheime Geschichte der Mongolen*, Leipzig: Otto Harrassowitz, 1941.

——, "Die Ehreninschrift für den Rebellengeneral Ts'ui Lih", *Abhandlungen der Preussischen Akademie Wissenschaften Phil.-Hist. Klasse* 4, Berlin, 1944.

——, "Zu den Briefen der mongolischen Il-Khane Argun und Oljeitü an den Konig Philipp den Schonen von Frankreich (1289 und 1305)", *Oriens* 2 (1948), 216-35.

Hall, D.G.E., *A History of South-East Asia*, 2. baskı, Londra: Macmillan & Co., 1964.

Halperin, Charles, "Russia in the Mongol Empire in Historical Perspective", *Harvard Journal of Asiatic Studies* 43:1 (Haziran 1983), 239-61.

Hambis, Louis, *Le chapitre cvii du Yüan che*, Leiden: E.J. Brill, 1945.

——, *Le chapitre cviii du Yüan che*, Leiden: E.J. Brill, 1954.

——, *Marco Polo: La description du monde*, Paris: Librairie C. Klincksieck, 1955.

——, "Notes sur I'histoire de Coree a l'epoque mongole", *T'oung Pao* 45 (1957), 151-218.

Hambly, Gavin, *Central Asia*, New York: Delacorte Press, 1969.

Hammer-Purgstall, Joseph, *Geschichte der Ilchane*, 2 cilt, Darmstadt: Carl Wilhelm Leske, 1842-43.

Hammer-Purgstall, Joseph (çev.), *Geschichte Wassaf's*, Viyana: Aus der Kaiserlich-Koniglichen Hof-und-Staatsdruckerei, 1856.

Hana, Corinna, *Bericht uber die Verteidigung der Stadt Te-an wahrend der Periode K'ai-hsi, 1205-1208*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1970.

Hangin, John (çev.), *Koke Sudur (The Blue Chronicle): A Study of the First Mongolian Historical Novel by Injannasi*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1973.

Harada, Yoshito, *Shang-tu: The Summer Capital of the Yuan Dynasty in Dolon-Nor*, Mongolia, Tokyo: Toa-Koko Gakukai, 1941.

Harlez, Charles de, *Histoire de rempire du Kin ou empire d'or*, Louvain: Charles Peeters, 1887.

Harrison, T., "Trade Porcelain and Stoneware in South-east Asia", *Sarawak Museum Journal* 10 (1961), 222-26.

Hart, Henry H., *Marco Polo: Venetian Adventurer*, Norman: Oklahoma Üniversitesi Matbaası, 1967.

Hartwell, Robert, "A Cycle of Economic Change in Imperial China: Coal and Iron in Northeast China, 750-1350", *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 10:1 (1967), 102-59.

Harvard-Yenching Enstitüsü Sinoloji Endeksi Dizisi, *Combined Indices to Thirty Collections of Liao, Chin, and Yüan Biographies*, yeniden baskı, San Francisco: Chinese Materials Center, Inc., 1974.

Hatada Takashi, *A History of Korea*, çev. ve ed. Warren W. Smith ve Benjamin Hazard, Santa Barbara: ABC-Clio Press, 1969.

Hayden, George A., "The Courtroom Plays of the Yüan and Early Ming Periods", *Harvard Journal of Asiatic Studies* 34 (1974), 192-220.

Hazard, Benjamin, "The Formative Years of the Wako, 1223-63", *Monumenta Nipponica* 22 (1967), 260-77.

Hazard, Harry W. (ed.), *History of the Crusades, c. 3: The Fourteenth and Fifteenth Centuries*, Madison: Wisconsin Üniversitesi Matbaası, 1975.

Heissig, Walther, *The Religions of Mongolia*, çev. Geoffrey Samuel, Berkeley: California Üniversitesi Matbaası, 1980.

Heissig, Walther (ed.), *Altaica Collecta*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1976.

Henderson, Gregory, "Koryo Ceramics: Problems and Sources of Information", *Far Eastern Ceramic Bulletin* 10:1-2 (Mart-Haziran 1958), 5-28.

——, *Korean Ceramics: An Art's Variety*, Columbus: Ohio Üniversitesi Sergi Kataloğu, 1969.

Henthorn, William, *Korea: The Mongol Invasions*, Leiden: E.J. Brill, 1963.

——, *A History of Korea*, New York: The Free Press, 1971.

Herrmann, Albert, *An Historical Atlas of China*, 2. baskı, gözden geçiren Norton Ginsburg, Chicago: Aldine Publishing Co., 1966.

Heyd, W., *Histoire du commerce du Levant an moyen-age*, çev. Furcy Raynaud, yeniden baskı, Amsterdam: Adolf M. Hakkert, 1967.

Hirth, Friedrich ve Rockhill, William W. (çev.), *Chau Ju-kua: His Work on the Chinese and Arab Trade in the Twelfth and Thirteenth Centuries Entitled Chu-fart-chi*, St. Petersburg: İmparatorluk Bilimler Akademisi Baskı Dairesi, 1911.

History of the Mongolian People's Republic, Moskova: Nauka, 1973.

Ho Ping-ti, *Studies on the Population of China, 1368-1953*, Cambridge: Harvard Üniversitesi Matbaası, 1959.

——, "An Estimate of the Total Population of Sung-Chin China", *Etudes Song in memoriam Etienne Balazs*, ed. Francoise Aubin, Paris: Mouton & Co., 1970, s. 3-53.

Ho Wai-kam. "Government Administration and Supervision of Crafts in the Yuan Dynasty", *American Council of Learned Societies Conference on China under Mongol Rule*, York, Maine, Temmuz 1976.

Hodgson, Marshall G.S., *The Order of Assassins: The Struggle of the Early Nizari Ismailis against the Islamic World*, The Hague: Mouton & Co, 1955.

Hoffman, Helmut, *The Religions of Tibet*, çev. Edward Fitzgerald, New York: Macmillan, 1961.

Holt, P.M.; Lambton, Ann K.S. ve Lewis, Bernard (ed.), *The Cambridge History of Islam*, 2 cilt, Cambridge: Cambridge Üniversitesi Matbaası, 1970.

Hoog, Constance (çev.), *Prince Jin-gim's Textbook of Tibetan Buddhism*, Leiden: E.J. Brill, 1983.

Hori Kyotsu, "The Mongol Invasions and the Kamakura Bakufu", doktora tezi, Columbia University, 1967.

Houdas, O. (çev.), *Histoire du Sultan Djelal ed-din Mankobirti, prince du Kharezm*, Paris: Ernest Leroux, 1895.

Howorth, Henry H., *History of the Mongols from the Ninth to the Nineteenth Century*, 5 cilt, Londra: Longmans, Green, & Co., 1876.

Hsia Chih-tsing, *The Classic Chinese Novel: A Critical Introduction*, New York: Columbia Üniversitesi Matbaası, 1968.

Hsiao Ch'i-ch'ing, *The Military Establishment of the Yüan Dynasty*, Cambridge: Harvard Üniversitesi Matbaası, 1978.

Hsiung, S.I., *The Romance of the Western Chamber*, New York: Columbia Üniversitesi Matbaası, 1968.

Hucker, Charles O., *The Censorial System of Ming China*, Stanford: Stanford Üniversitesi Matbaası, 1966.

——, *China's Imperial Past*, Stanford: Stanford Üniversitesi Matbaası, 1975.

Hucker, Charles O. (ed.), *Chinese Government in Ming Times: Seven Studies*, New York: Columbia Üniversitesi Matbaası, 1969.

Humble, Richard, *Marco Polo*, New York: G.P. Putnam's Sons, 1975.

Hung Chin-fu, "China and the Nomads: Misconceptions in Western Historiography on Inner Asia", *Harvard Journal of Asiatic Studies* 41:2 (Aralık 1981), 597-628.

Hung, William, "The Transmission of the Book Known as The Secret History of the Mongols", *Harvard Journal of Asiatic Studies* 14 (1951), 433-92.

Huntington, Ellsworth, *Mainsprings of Civilization*, New York: John Wiley & Sons, 1947.

Huth, George, *Geschichte des Buddhismus in der Mongolei*, Strassburg: Karl J. Trubner, 1896.

Hyer, Paul, "The Re-evaluation of Chinggis Khan: Its Role in the Sino-Soviet Dispute", *Asian Survey* 6:12 (December 1966), 696-705.

Hymes, Robert P., "Doctors in Sung and Yuan: A Local Case Study", Paper for Columbia University Seminar on Traditional China, 1982.

Idema, W.L., *Chinese Vernacular Fiction: The Formative Period*, Leiden: E.J. Brill, 1974.

Impey, Lawrence, "Shang-tu, Summer Capital of Khubilai Khan", *Geographical Review* 15 (Ekim 1925), 584-604.

Inaba Shoju (çev.), "The Lineage of the Sa-skya-pa: A Chapter of the Red Annals", *Memoirs of the Research Department of the Toyo Bunko* 22 (1963), 107-23.

İnal, Sara Güner, "The Fourteenth-Century Miniatures of the Jami 'al-tavarikh in the Topkapi Museum in Istanbul, Hazine Library No. 1653", doktora tezi, Michigan Üniversitesi, 1965.

İpşiroğlu, M.S., *Painting and Culture of the Mongols*, çev. E.D. Phillips, New York: Harry Abrams, Inc., n.d.

Iwamura Shinobu, "Mongol Invasion of Poland in the Thirteenth Century", *Memoirs of the Research Department of the Toyo Bunko* 10 (1938), 103-57.

Jackson, Peter, "The Accession of Qubilai Qa'an: A Re-examination", *Journal of the Anglo-Mongolian Society* 2:1 (Haziran 1975), 1-10.

——, "The Dissolution of the Mongol Empire", *Central Asiatic Journal* 22:3-4 (1978), 186-244.

Jagchid, Sechin, "Chinese Buddhism and Taoism during the Mongolian Rule of China", *Mongolian Studies* 6 (1980), 61-98.

Jagchid, Sechin ve Bawden, Charles R., "Some Notes on the Horse Policy of the Yüan Dynasty", *Central Asiatic Journal* 10:3-4 (Aralık 1965), 246-68.

Jagchid, Sechin ve Hyer, Paul, *Mongolia's Culture and Society*, Boulder: Westview Press, 1979.

Jahn, Karl, "A Note on Kashmir and the Mongols", *Central Asiatic Journal* 2:3 (1957), 176-80.

——, "Wissenschaftliche Kontakte zwischen Iran und China in der Mongolenzeit", *Osterreichischen Akademie der Wissenschaften* 106 (1969), 199- 211.

——, *Die Chinageschichte des RaSid ad-Din*, Viyana: Hermann Bohlaus Nachf., 1971.

Jenkins, Gareth, "A Note on Climatic Cycles and the Rise of Chinggis Khan", *Central Asiatic Journal* 18 (1974), 217-26.

Joinville, Jean Sire de, *Histoire de Saint Louis, Roi de France*, Paris: Imprimerie de Goetschy, 1822.

——, *Histoire de Saint Louis*, Paris: Fransa Tarih Topluluğu Kütüphanesi, 1868.

Joinville, Jean Sire de ve Villehardouin, *Chronicles of the Crusades*, çev. Margaret R.B. Shaw, Baltimore: Penguin Books, 1963.

Juvaini, Ala-ad-Din Ata-Malik, *The History of the World Conqueror*, çev. John Andrew Boyle, 2 cilt, Manchester: Manchester Üniversitesi Matbaası, 1958.

Kahle, Paul, "Chinese Porcelain in the Lands of Islam", *Transactions of the Oriental Ceramic Society* 18 (1940-41), 27-46.

Kains, Maurice, *Ginseng*, New York: Orange Judd, 1916.

Kates, George, "A New Date for the Origins of the Forbidden City", *Harvard Journal of Asiatic Studies* 7 (1942-43), 180-202.

Kelly, Amy, *Eleanor of Aquitaine and the Four Kings*, New York: Vintage Books, 1959.

Khetagurov, L.A. başkanlığında, *Rashid ad-Din: Sbornik letopisei* [Reşidettin: Tarihler Derlemesi], 4 cilt, Moskova: Nauka, 1946-60.

Kim Chewon, "Random Notes on Literary References to Koryo Ceramics", *Far Eastern Ceramic Bulletin* 9:3-4 (Eylül-Aralık 1957), 30-34.

Kirakos Gandzaketski, *Istoriia Armenii* [Ermenistan Tarihi], çev. L.A. Khanlarian, Moskova: Nauka, 1976.

Kiselev, S.V. (ed.), *Drevnemongolfskie goroda* [Eski Moğol Kentleri], Moskova: Nauka, 1965.

Klaproth, M., "Des enterprises des Mongols en Georgie et en Armenie dans le xiii siecle", *Journal asiatique* 2, 12 (Eylül 1833), 193-214.

Kolmas, Josef, *Tibet and Imperial China*, Canberra: Centre of Oriental Studies, Australian National University Occasional Paper No. 7, 1967.

Kotwicz, Wladyslaw, "En marge des lettres des il-khans de Perse", *Collectanea Orientalia* (Lwow) 4 (1933).

——, "Quelques mots encore sur les lettres des Il-khans de Perse", *Collectanea Orientalia* (Wilno) 10 (1936).

Krueger, John R., "Chronology and Bibliography of the Secret History of the Mongols", *Mongolia Society Bulletin* 5 (1966-67), 25-31.

Krueger, John R. (çev.), "Sagang Sechen, History of the Eastern Mongols to 1662 (Erdeni-yin Tobci)", *Mongolia Society Occasional Papers* 2, Bloomington: Mongolia Society, 1967.

Kubo Noritada, "Prolegomena on the Study of the Controversies between Buddhists and Taoists in the Yuan Period", *Memoirs of the Research Department of the Toyo Bunko* 25 (1967), 39-61.

Kuczera, S., "The Influence of the Mongol Conquest on the Chinese System of Education and Selection of Officials", *American Council of Learned Societies Conference on Mongol Rule in China*, York, Maine, Temmuz 1976.

Kuwabara Jitsuzo, "On P'u Shou-keng", *Memoirs of the Research Department of the Toyo Bunko* 2 (1928), 1-79; 7 (1935), 1-104.

Kwanten, Luc Herman M., "Tibetan-Mongol Relations during the Yüan Dynasty, 1207-1368", doktora tezi, Güney Carolina Üniversitesi, 1972.

——, "Tibetan Names in the Yüan Imperial Family", *Mongolia Society Bulletin* 10:1 (Spring 1971), 64-66.

——, "The Career of Muqali: A Reassessment", *Bulletin of Sung and Yüan Studies* 14 (1978), 31-38.

——, *Imperial Nomads: A History of Central Asia, 500-1500*, Philadelphia: Pennsylvania Üniversitesi Matbaası, 1979.

Kychanov, E.I., *Ocherk istorü tangutskogo gosudarstva* [Tangut yönetimi tarihinden seçmeler], Moskova: Nauka, 1968.

Lach, Donald, *Asia in the Making of Europe I*, Chicago: Chicago Üniversitesi Matbaası, 1965.

Lamb, Harold, *Genghis Khan: Emperor of All Men*, New York: Robert McBride & Co, 1927.

Lanciotti, L. (ed.), *La Donna Nella Cina Imperiale e Nella Cina Repubblicana*, Florence: Leo S. Olschki, 1980.

Lane-Poole, Stanley, *Catalogue of Oriental Coins in the British Museum 10: Additions to the Oriental Collections*, 1876-1888, 2. bölüm: 5-8. Bölümlere Ek, Londra: Trustees of the British Museum, 1890.

Langlois, John D., "Chin-hua Confucianism under the Mongols", doktora tezi, Princeton Üniversitesi, 1974.

Langlois, John D. (ed.), *China under Mongol Rule*, Princeton: Princeton Üniversitesi Matbaası, 1981.

Lao Yan-shuan, "The Chung-t'ang shih-chi of Wang Yün: An Annotated Translation with an Introduction", doktora tezi, Harvard Üniversitesi, 1962.

——, "Notes on Non-Chinese Terms in the Yüan Imperial Dietary Compendium Yin-shan Cheng-yao", *Bulletin of the Institute of History and Philology, Academia Sinica* 39 (Ekim 1969), 399-416.

Lary, George, *The Medieval Alexander*, ed. D.J.A. Ross, Cambridge: Cambridge Üniversitesi Matbaası, 1956.

Lattimore, Owen, *Inner Asian Frontiers of China*, New York: American Geographical Society, 1940.

——, *Studies in Frontier History*, Londra: Oxford Üniversitesi Matbaası, 1962.

——, "Chingis Khan and the Mongol Conquests", *Scientific American* 209:2 (1963), 54-68.

Ledyard, Gari, "The Mongol Campaigns in Korea and the Dating of the Secret History of the Mongols", *Central Asiatic Journal* 9 (1964), 1-22.

Lee, Sherman ve Ho Wai-kam, *Chinese Art under the Mongols: The Yuan Dynasty (1279-1368)*, Cleveland: Cleveland Sanat Müzesi, 1968.

Lee, Thomas H.C., "A Report on the Recently Excavated Song Ship at Quanzhou and a Consideration of Its True Capacity", *Sung Studies Newsletter* 11-12 (1975-76), 4-9.

Legge, James, *The I Ching: The Book of Changes*, yeniden baskı, New York: Dover Publications, Inc., 1963.

LeStrange, Guy, *Baghdad during the Abbasid Caliphate*, Oxford: Clarendon Press, 1900.

Lewicki, Marjan, "Les inscriptions mongoles inedites en ecriture carree", *Collectanea Orientalia (Wilno)* 12 (1937), 1-72.

Lewis, Bernard ve Holt, P.M. (ed.), *Historians of the Middle East*, Londra: Oxford Üniversitesi Matbaası, 1962.

Li Chu-tsing, "Stages of Development in Yüan Landscape Painting", *National Palace Museum Bulletin* 4:2 (Mayıs-Haziran 1969), 1-10; 4:3 (Temmuz-Ağustos1969), 1-12.

——, "The Development of Painting in Soochow during the Yüan Dynasty", *Proceedings of the International Symposium on Chinese Paint ing*, Taipei: Ulusal Saray Müzesi, 1972, s. 483-500.

——, "The Uses of the Past in Yüan Landscape Painting", *Artists and Traditions: Uses of the Past in Chinese Culture*, ed. Christian Murck, Princeton: Sanat Müzesi, Princeton Üniversitesi, 1977.

Li Tieh-tseng, *Tibet: Today and Yesterday*, New York: Bookman Associates, 1960.

Ligeti, Louis (ed.), *Mongolian Studies*, Amsterdam: Verlag B.R. Grüner, 1970.

——, *Monuments en ecriture 'Phagspa: Pieces de chancellerie en transcription chinoise*, Budapeşte: Akademiai Kiado, 1972.

Lin Yutang, *Imperial Peking: Seven Centuries of China*, New York: Crown Publishers, 1961.

Liu, James T.C., *Reform in Sung China: Wang An-shih (1021-1086) and His New Policies*, Cambridge: Harvard Üniversitesi Matbaası, 1959.

Liu Jung-en (çev.), *Six Yüan Plays*, Middlesex: Penguin Books, 1972.

Liu Tsung-yuan, "The Three Teachings in the Mongol-Yüan Times", *American Council of Learned Societies Conference on Yüan Thought*, Issaquah, Washington, Ocak 1978.

Lo Jung-pang, "The Emergence of China as a Sea Power during the Late Sung and Early Yüan Periods", *Far Eastern Quarterly* 14 (1954-55), 489-503.

——, "The Controversy over Grain Conveyance during the Reign of Qubilai Qaqan (1260-94)", *Far Eastern Quarterly* 13:3 (Mayıs 1954), 263-85.

——, "Maritime Commerce and Its Relation to the Sung Navy", *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 12:1 (1969), 57-101.

Ma, Lawrence J.C., *Commercial Development and Urban Change in Sung China (960-1279)*, Ann Arbor: Department of Geography, Michigan Üniversitesi, 1971.

Maejima Shinji, "The Muslims in Ch'üan-chou at the End of the Yüan Dynasty", *Memoirs of the Research Department of the Toyo Bunko* 31 (1973), 27-51.

Makra, Mary Lelia (çev.), *The Hsiao Ching*, New York: St. John Üniversitesi Matbaası, 1961.

Mangold, Gunther, *Das Militarwesen in China unter der Mongolenherrschaft*, doktora tezi, Münih Üniversitesi, 1971.

March, Andrew L., "An Appreciation of Chinese Geomancy", *Journal of Asian Studies* 27:2 (Şubat 1968), 253-67.

Marek, J. ve Knizkova, H., *The Jenghiz Khan Miniatures from the Court of Akbar the Great*, çev. Olga Kuthanova, Londra: Spring Books, 1963.

Martin, Henry Desmond, *The Rise of Chingis Khan and His Conquest of North China*, Baltimore: Johns Hopkins Üniversitesi Matbaası, 1950.

Maspero, Georges, *Le royaume de Champa*, Leiden, 1914.

Masterpieces of Chinese Figure Painting in the National Palace Museum, Taipei: Ulusal Saray Müzesi, 1976.

Masterpieces of Chinese Portrait Painting in the National Palace Museum, Taipei: Ulusal Saray Müzesi, 1971.

McNeill, William H., *Plagues and Peoples*, York: Doubleday Anchor Books, 1977.

Medley, Margaret, *Yuan Porcelain and Stoneware*, New York: Pitman Publishing Co., 1974.

Mélanges offerts au R. P. Ferdinand Cavallera, Toulouse: Bibliotheque de l'institut Catholique, 1948.

Meyer, Jeffrey F., *Peking as a Sacred City*, Taipei: The Orient Cultural Service, 1976.

Michell, Robert ve Forbes, Neville (çev.), *The Chronicle of Novgorod, 1016-1471*, Londra: Camden, 3. Dizi, 25, 1914.

Mingana, Alphonse, *The Early Spread of Christianity in Central Asia and the Far East: A New Document*, Manchester Üniversitesi Matbaası, 1925.

Minorsky, Vladimir, *Iranica: Twenty Articles*, Herford: Stephen Austin, 1964.

Mitamura Taisuke, *Chinese Eunuchs: The Structure of Intimate Politics*, çev. Charles Pomeroy, Rutland: Charles E. Tuttle, 1970.

Miyazaki Ichisada, *China's Examination Hell*, çev. Conrad Schirokauer, New Haven: Yale Üniversitesi Matbaası, 1981.

Montgomery, James A., *The History of Yaballaha III, Nestorian Patriarch of His Vicar Bar Sauma*, New York: Columbia Üniversitesi Matbaası, 1927.

Mostaert, Antoine, "A propos de quelques portraits d'empereurs mongols", *Asia Major* eski dizi 4:1 (1927), 147-56.

——, *Sur quelques passages de VHistoire secrete des Mongols*, Cambridge: Harvard-Yenching Enstitüsü, 1953.

Mote, Frederick W., "The Growth of Chinese Despotism: A Critique of Wittfogel's Theory of Oriental Despotism as Applied to China", *Oriens Extremus* 8:1 (Ağustos 1961), 1-41.

Moule, A.C., *Christians in China before the Year 1550*, Londra: Society for Promoting Christian Knowledge, 1930.

——, *Quinsai, with Other Notes on Marco Polo*, Cambridge: Cambridge Üniversitesi Matbaası, 1957.

Moule, A.C. ve Pelliot, Paul, *Marco Polo: The Description of the World*, 2 cilt, Londra: George Routledge & Sons, Ltd., 1938.

Munkuev, N.Z. (çev.), *Men-da bei-lu*, Moskova: Nauka, 1975.

Murayama, S., "Sind die Naiman Türken oder Mongolen?", *Central Asiatic Journal* 4 (1959), 188-98.

Mydans, Shelley ve Mydans, Carl, "A Shrine City, Golden and White: The Seldom-Visited Pagan in Burma", *Smithsonian Magazine* (Ekim 1974), 72-80.

Nagel's Encyclopedia-Guide: China, Genova: Nagel Publishers, 1979.

Nakano Miyoko, *A Phonological Study on the 'Phags-pa Script and the Meng-ku Tzu-yün*, Canberra: Avustralya Ulusal Üniversite Matbaası, 1971.

Needham, Joseph, *Science and Civilisation in China*, c. 3, Cambridge: Cambridge Üniversitesi Matbaası, 1959.

——, *Clerks and Craftsmen in China and the West*, Cambridge: Cambridge Üniversitesi Matbaası, 1970.

——, *Science and Civilisation in China: Physics and Physical Technology*, c. 4, no. 3. Cambridge: Cambridge Üniversitesi Matbaası, 1971.

New Archaeological Finds in China: Discoveries during the Cultural Revolution, Peking: Yabancı Diller Matbaası, 1973.

Nowak, Margaret ve Durrant, Stephen, *The Tale of the Nisan Shamaness: A Manchu Folk Epic*, Seattle: Washington Üniversitesi Matbaası, 1977.

Ohsson, Constantin Mouradgea d', *Histoire des Mongols, depuis Tchinguiz- Khan jusqu'a Timour-Bey ou Tamerlan*, 4 cilt, The Hague-Amsterdam: Les Freres Van Cleef, 1834-35.

Olbricht, Peter, *Das Postwesen in China unter der Mongolenherrschaft im 13. und 14. Jahrhundert*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1954.

Olbricht, Peter ve Pinks, Elisabeth (çev.), *Meng-ta Pei-lu und Hei-ta shih- lüeh*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1980.

Ollone, H.M.G. d', *Recherches sur les Musulmans chinois*, Paris: Ernest Leroux, 1911.

Olschki, Leonardo, *Marco Polo's Precursors*, Baltimore: Johns Hopkins Üniversitesi Matbaası, 1943.
——, *Guillaume Boucher: A French Artist at the Court of the Khans*, Baltimore: Johns Hopkins Üniversitesi Matbaası, 1946.
——, *The Myth of Felt*, Berkeley: California Üniversitesi Matbaası, 1949.
——, *Marco Polo's Asia*, Berkeley: California Üniversitesi Matbaası, 1960.
O'Neill, Eugene, *Nine Plays,* New York: Random House, 1954.
Oriente Poliano, Roma: Istituto Italiano per il Medio ed Estremo Oriente, 1957.
Ostrogorsky, George, *History of the Byzantine State*, çev. Joan Hussey, 2. baskı, Oxford: Basil Blackwell, 1968.
Overmyer, Daniel L., "The White Cloud Sect in Sung and Yuan China", *Harvard Journal of Asiatic Studies* 42:2 (Aralık 1982), 615-42.
Pelliot, Paul, "Les Mo-ni et le Houa-hou king", *Bulletin de l'Ecole Francaise Extreme-Orient* 3 (1903), 318-27.
——, "Chretiens de l'Asie centrale et d'Extreme-Orient", *T'oung Pao* 15 (1914), 623-44.
——, *Les Mongols et la Papaute*, Paris: Librairie August Picard, 1923.
——, "Les systemes d'ecriture en usage chez les anciens Mongols", *Asia Major,* 2:2 (1925), 284-89.
——, "Notes sur Karakorum", *Journal asiatique* 206 (1925), 372-75.
——, "Une ville musulmane dans la chine du nord sous les mongols", *Journal asiatique* 211 (1927), 261-79.
——, "Le vrai nom de 'Seroctan'", *T'oung Pao* 29 (1932), 43-54.
——, "Une tribu meconnu des Naiman: Les Batakin", *T'oung Pao* 37 (1944), 35-71.
——, *Histoire secrete des Mongols*, Paris: Librairie d'Amerique et d'Orient, Adrien-Maisonneuve, 1949.
——, *Notes sur l'histoire de la Horde d'Or*, Paris: Adrien-Maisonneuve, 1949.
——, *Notes on Marco Polo*, 2 cilt, Paris: Adrien-Maisonneuve, 1959-63.
——, *Recherches sur les Chretiens d'Asie centrale et d'Extreme-Orient*, ed. Jean Dauvillier ve Louis Hambis, Paris: Imprimerie nationale, 1973.

Pelliot, Paul (çev.), *Memoires sur les coutumes du Cambodge de Tcheou Ta-kouan (version nouvelle)*, Paris: Adrien-Maisonneuve, 1951.

Pelliot, Paul ve Hambis, Louis, *Histoire des campagnes de Gengis Khan: Cheng-wou ts'in-tcheng lou*, Leiden: E.J. Brill, 1951.

Perng Ching-hsi, *Double Jeopardy: A Critique of Seven Yüan Courtroom Dramas*, Ann Arbor: Çin Araştırmaları Merkezi, Michigan Üniversitesi, 1978.

Petech, Luciano, "Sang-ko, a Tibetan Statesman in Yüan China", *Acta Orientalia* 34:1-3 (1980), 193-208.

Petis de la Crois, *Histoire du grand Genghizcan: Premier empereur des anciens Mongols et Tartares*, Paris, 1710.

Phillips, E.D., *The Mongols*, New York: Frederick A. Praeger, 1969.

Poliak, A.N., "The Influence of Chingiz-Khan's Yasa upon the General Organization of the Mamluk State", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, Londra Üniversitesi 10 (1939-42), 862-76.

Pomet, M., *A Complete History of Drugs*, Londra: J. & J. Bonwicke, S. Birt, W. Parker, C. Hitch, & E. Wicksteed, 1748.

Pope, John Alexander, *Fourteenth-Century Blue-and-White: A Group of Chinese Porcelains in the Topkapu Sarayi Müzesi, İstanbul*, Washington: Freer Sanat Galerisi, 1952.

——, *Chinese Porcelains from the Ardebil Shrine*, Washington: Smithsonian Institution, 1956.

Poppe, Nicholas, *The Mongolian Monuments in hp'ags-pa Script*, çev. ve ed. John R. Krueger, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1957.

——, *Introduction to Altaic Linguistics*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1965.

——, *Grammar of Written Mongolian*, yeniden baskı, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1974.

Poucha, Pavel, *Die geheime Geschichte der Mongolen als Geschichtsquelle und Literaturdenkmal*, Prag: Verlag der Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften, 1956.

Prawdin, Michael, *The Mongol Empire: Its Rise and Legacy*, çev. Eden ve Cedar Paul, Londra: George Allen & Unwin Ltd., 1940.

Pritsak, Omeljan, "Ali-Burhan", *Der Islam* 30:1 (Ocak 1952), 81-96.

Quatremere, Etienne (çev.), *Raschid-Eldin: Histoire des Mongols de la Perse*, Paris: Collection Orientale, Manuscrits inedits de la Bibliotheque Royale, 1836.

——, *Histoire des sultans Mamlouks de l'Egypte*, Paris: Oriental Translation Fund, 1837.

Rachewiltz, Igor de, "The Hsi-yu lu by Yeh-lü Ch'u-ts'ai", *Monumenta Serica* 21 (1962), 1-128.

——, "Yeh-lü Ch'u-ts'ai (1189-1243): Buddhist Idealist and Confucian Statesman", *Confucian Personalities*, ed. Arthur Wright ve Denis Twitchett, Stanford: Stanford Üniversitesi Matbaası, 1962, s. 189-216.

——, "Some Remarks on the Dating of the Secret History of the Mongols", *Monumenta Serica* 24 (1965), 185-205.

——, "Personnel and Personalities in North China in the Early Mongol Period", *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 9:1-2 (1966), 88-144.

——, "Some Remarks on the Language Problem in Yüan China", *Journal of the Oriental Society of Australia* 5:1-2 (Aralık 1967), 65-80.

——, *Papal Envoys to the Great Khans*, Londra: Faber & Faber, 1971.

——, "The Secret History of the Mongols", *Papers on Far Eastern History* 4 (Eylül 1971), 115-63; 5 (Mart 1972), 149-75; 10 (Eylül 1974), 55-82; 13 (Mart 1976), 41-75; 16 Eylül 1977), 27-65; 18 (Eylül 1978), 43-80; 21 (Mart 1980), 17-57; 23 (Mart 1981), 111-46; 26 (Eylül 1982), 39-84.

——, "Some Remarks on the Ideological Foundations of Chingis Khan's Empire", *Papers on Far Eastern History* 7 (Mart 1973), 21-36.

——, "Muqali, Bol, Tas, ve An-t'ung", *Papers on Far Eastern History* 15 (Mart 1977), 45-62.

Rachewiltz, Igor de ve Nakano Miyoko, *Index to Biographical Material in Chin and Yüan Literary Works*, Birinci Dizi, Canberra: Avustralya Ulusal Üniversitesi Matbaası, 1970.

Rachewiltz, Igor de ve Wang, May, *Index to Biographical Material in Chin and Yüan Literary Works*, İkinci Dizi, Canberra: Avustralya Ulusal Üniversitesi Matbaası, 1972.

Rail, Jutta, "Zur persischen Ubersetzung eines Mo-chueh, einer chinesischen medizinischen Textes", *Oriens Extremus* 7 (1960), 150-57.

——, *Die vier grossen Medizinschulen der Mongolenzeit*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1970.

Ratchnevsky, Paul, *Un code des Yuan*, c. 1, Paris: Ernest Leroux, 1937.
——, "Die mongolischen Grosskhane und die buddhistische Kirche", *Asiatica: Festschrift Friedrich Weller* 65, ed. Johannes Schubert, Geburtstag, Leipzig: Otto Harrassowitz, 1954, s. 489-504.
——, "Uber den mongolischen Einfluss auf die Gesetzgebung der Yüan-Zeit", *Moskova, International Congress of Orientalists* (1960), 11-16.
——, "Zum Ausdruck Youhsia' in der Mongolenzeit", *Collectanea Mongolica: Festschrift fur Professor Dr. Rintchen* 60, Geburtstag, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1966, s. 173-91.
——, "The Levirate in the Legislation of the Yüan Dynasty", *Tamura Hakushi shoju toyoshi ronso*, Kyoto, 1968.
——, "Rasidd al-Din liber die Mohammedaner Verfolgungen in China unter Qubilai", *Central Asiatic Journal* 14:1-3 (1970), 163-80.
——, *Un code des Yuan*, c. 2, Paris: Fransa Üniversitesi Matbaası, 1972.
Raverty, H.G. (çev.), *Juzjani: Tabakat-i-Nasiri: A General History of the Muhammadan Dynasties of Asia*, yeniden baskı, Yeni Delhi: Oriental Books Reprint Corporation, 1970.
Rawski, Evelyn Sakakida, *Education and Popular Literacy in Ch'ing China*, Ann Arbor: Michigan Üniversitesi Matbaası, 1979.
Read, Bernard E., *Chinese Materia Medica* 6, Avian Drugs, Peyping: Pekin Doğal Tarih Bülteni, 1932.
Recueil des historiens des croisades: Documents armeniens II, Paris: Imprimerie nationale, 1906.
Reischauer, Edwin O., *Ennin's Diary*, New York: Ronald Press, 1955.
——, *Ennin's Travels in T'ang China*, New York: Ronald Press, 1955.
Rerikh, Yu. N., "Mongol-Tibetan Relations in the 13th and 14th Centuries", çev. Janice Nattier, *Tibet Society Bulletin* 6 (1973), 40-55.
Riasanovsky, Valentin A., *Fundamental Principles of Mongol Law*, yeniden baskı, Bloomington: Indiana Üniversitesi Ural Altay Dizisi, 1965.
Rice, David Talbot, *The Illustrations to the "World History" of Rashid al-Din*, ed. Basil Gray, Edinburgh: Edinburgh Üniversitesi Matbaası, 1976.
Richard, Jean, "La conversion de Berke et les debuts de rislamisation de la Horde d'Or", *Revue des etudes islamiques* 35 (1967), 173-84.

——, "The Mongols and the Franks", *Journal of Asian History* 3:1 (1969), 45-57.

——, "Les causes des victoires mongoles d'apres les historiens occidentaux du xüie siecle", *Central Asiatic Journal* 23:1-2 (1979), 104-17.

Richards, D.S. (ed.), *Islam and the Trade of Asia*, Philadelphia: Pennsylvania Üniversitesi Matbaası, 1970.

Rideout, J.K., "The Rise of the Eunuchs during the T'ang Dynasty", *Asia Major* yeni dizi 1 (1949-50), 53-72; 3 (1952), 42-58.

Rock, Joseph F., *The Ancient Na-khi Kingdom of Southwest China*, 2 cilt, Cambridge: Harvard Üniversitesi Matbaası, 1947.

Rockhill, William W. (çev.), *The Journey of William of Rubruck to the Eastern Parts of the World*, Londra: The Hakluyt Society, 1900.

——, "Notes on the Relations and Trade of China with the Eastern Archipelago and the Coast of the Indian Ocean during the Fourteenth Century", *T'oung Pao* 15 (1914), 419-47.

Roerich, George N. (çev.), *The Blue Annals*, 2. baskı, Delhi: Motilal Banarsidass, 1976.

Rosner, Erhard, "Die 'Zehn schimpflichten Delikte' im chinesischen Recht der Yüan-Zeit", doktora tezi, Münih Üniversitesi, 1964.

Rossabi, Morris, "The Tea and Horse Trade with Inner Asia during the Ming", *Journal of Asian History* 4:2 (1970), 136-68.

——, "Ming China and Turfan, 1406-1517", *Central Asiatic Journal* 16:3 (1972), 206-25.

——, *China and Inner Asia from 1368 to the Present Day*, Londra: Thames & Hudson, 1975.

——, "Khubilai Khan and the Women in His Family", *Studia Sino-Mongolica: Festschrift für Herbert Franke*, ed. Wolfgang Bauer, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1979, s. 153-80.

——, "The Muslims in the Early Yüan Dynasty", *China under Mongol Rule*, ed. John D. Langlois, Princeton: Princeton Üniversitesi Matbaası, 1981, s. 258-99.

——, "Kublai Khan", *Houston Chronicle* (18 Mayıs 1982), s. 2.

——, *The Jurchens in the Yüan and Ming*, Ithaca: China-Japan Program, Cornell Üniversitesi, 1982.

——, "Trade Routes in Inner Asia", Cambridge İç Asya Tarihi programı için hazırlanmış, yayımlanmamış çalışma.

Rossabi, Morris (ed.), *China among Equals: The Middle Kingdom and Its Neighbors, 10th-14th Centuries*, Berkeley: California Üniversitesi Matbaası, 1983.

Roux, Jean-Paul, "Tengri: Essai sur le Ciel-Dieu des peuples altaiques", *Revue de l'histoire des religions* 149 (1955), 49-82, 197-230; 150 (1956), 27-54, 173-212; 154(1958), 32-66.

——, "Le chaman gengiskanide", *Anthropos* 54:3-4 (1959), 401-32.

——, *La mort chez les peuples altaiques anciens et medievaux d'apres les documents ecrits*, Paris: Librairie d'Amerique et d'Orient, Adrien-Maisonneuve, 1963.

Rudolph, Richard C., "Medical Matters in an Early Fourteenth Century Chinese Diary", *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences* 2:3 (Yaz 1947), 299-306.

——, "Kuo Pi: A Yüan Artist and His Diary", *Ars Orientalis* 3 (1959), 175-88.

Runciman, Steven, *A History of the Crusades, cilt 3: The Kingdom of Acre*, Cambridge: Cambridge Üniversitesi Matbaası, 1954.

Saar, John, "Japanese Divers Discover Wreckage of Mongol Fleet", *Smithsonian Magazine* (Aralık 1981), s. 118-129.

Saccheti, Maurizia Dinacci, "Suiradozione del nome dinastico Yüan", *Annali, Istituto Orientale di Napoli* 31, yeni dizi 21 (1971), 553-58.

Sadeque, Syedah Fatima, *Baybars I of Egypt*, Dakka: Geoffrey Cumberlege, Oxford Üniversitesi Matbaası, 1956.

Sagaster, Klaus, "Herrschaftsideologie und Friedensgedanke bei den Mongolen", *Central Asiatic Journal* 17 (1973), 223-42.

Sagaster, Klaus (çev.), *Die weisse Geschichte*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1976.

Sandquist, A. ve Powicke, M.R. (ed.), *Essays in Medieval History Presented to Bertie Wilkinson*, Toronto: Toronto Üniversitesi Matbaası, 1969.

Sansom, George, *A History of Japan to 1334*, Stanford: Stanford Üniversitesi Matbaası, 1958.

Sarre, Friedrich, *Die Keramik von Samarra*, Berlin: D. Reimer, 1925.

Saunders, John Joseph, "Genghis Khan and the Communists", *History Today* 20 (1970), 390-96.

——, *The History of the Mongol Conquests*, New York: Barnes & Noble, 1971.

Schafer, Edward H., "The Camel in China Down to the Mongol Invasion", *Sinologica* 2 (1950), 165-94, 263-90.

——, "Falconry in T'ang Times", *T'oung Pao* 46 (1958), 293-338.

Schlegel, Dietlinde, *Hao Ching (1222-1275): Ein chinesischer Berater des Kaisers Kublai Khan*, Bamberg: Offsetdruckerei Kurt Urlaub, 1968.

Schlepp, Wayne, "Yeh-lü Ch'u-ts'ai in Samarkand", *Canada Mongolia Review* 1:2 (1975), 5-14.

Schlosser, Richard, "Die Münzen der beiden Epochen Chi Yüan", *Artibus Asiae* 5 (1935), 38-46.

Schmidt, Isaac Jacob (çev.), *Geschichte der Ost-Mongolen und ihres Fürstenhauses verfasst von Ssanang Ssetsen Chungtaidschi*, St. Petersburg: N. Gretsch, 1829.

Schram, Louis M.J., "The Monguors of the Kansu-Tibetan Border", *Transactions of the American Philosophical Society* yeni dizi 47:1 (1957), s. 164; yeni dizi 44:1 (Nisan 1954), s. 138.

Schubert, Johannes (ed.), *Asiatica: Festschrift Friedrich Weller* 65, Geburtstag, Leipzig: Otto Harrassowitz, 1954.

Schuh, Dieter, *Erlasse und Sendschreiben mongolischen Herrscher für tibetische Geistliche*, St. Augustin: VGH Wissenschaftsverlag, 1971.

Schurmann, Herbert Franz, *Economic Structure of the Yüan Dynasty: Translation of Chapters 93 and 94 of the Yüan shih*, Cambridge: Harvard Üniversitesi Matbaası, 1956.

——, "Mongolian Tributary Practices of the 13th Century", *Harvard Journal of Asiatic Studies* 19 (1956), 304-89.

——, "Problems of Political Organization during the Yuan Dynasty", *Trudi xxv mezdunarodnogo Kongressa Vostokovedov, Moskva*, Moskova: Nauka, 1963.

Schwarz, Henry, *Bibliotheca Mongolica, Part 1: Works in English, French, and German*, Bellingham: Western Washington Üniversitesi, 1978.

Schwarz-Schilling, C., *Der Friede von Shan-yuan (1005 n. Chr.)*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1959.

Serruys, Henry, "Remains of Mongol Customs in China during the Early Ming Period", *Monumenta Serica* 16:1-2 (1957), 137-90.

——, "Ta-tu, Tai-tu, Dayidu", *Chinese Culture* 2:4 (Mayıs 1960), 73-81.

——, *Kumiss Ceremonies and Horse Racing: Three Mongolian Texts*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1974.

——, "Mongol 'Qori': Reservation", *Mongolian Studies* 1 (1974), 76-91.

——, "Two Remarkable Women in Mongolia: The Third Lady Erketü Qatun and Dayicing-Beyiji", *Asia Major* 19:2 (Ağustos 1975), 191-245.

Shakabpa, Tsepon W.D., *Tibet: A Political History*, New Haven: Yale Üniversitesi Matbaası, 1967.

Shiba Yoshinobu, *Commerce and Society in Sung China*, çev. Mark Elvin, Ann Arbor: Çin Çalışmaları Merkezi, Michigan Üniversitesi, 1970.

Shih Chung-wen, *The Golden Age of Chinese Drama: Yüan Tsa-chü*, Princeton: Princeton Üniversitesi Matbaası, 1966.

——, *Injustice to Tou O (Tou O Yuan)*, Cambridge: Cambridge Üniversitesi Matbaası, 1972.

Shiratori Kurakichi, "The Queue among the Peoples of North Asia", *Memoirs of the Research Department of the Toyo Bunko* 4 (1929), 1-69.

Simon de Saint Quentin, *Histoire des Tartares*, ed. Jean Richard, Paris: Paul Geuthner, 1965.

Sinor, Denis (ed.), *Aspects of Altaic Civilization*, Bloomington: Indiana Üniversitesi, Ural Altay Dizisi, *University* 14:3 (1952), 589-602.

——, *History of Hungary*, Londra: George Allen & Unwin, Ltd., 1959.

——, *Introduction a Vetude de l'Eurasie centrale*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1963.

——, "Horse and Pasture in Inner Asian History", *Oriens Extremus* 19:1-2 (Aralık 1972), 171-83.

Sinor, Denis (ed.), *Aspects of Altaic Civilization*, Bloomington: Indiana Üniversitesi Matbaası, 1963.

Siren, Osvald, *The Imperial Palaces of Peking*, 3 cilt, Paris-Brüksel: G. Van Oest, 1926.

Skinner, G. William (ed.), *The City in Late Imperial China*, Stanford: Stanford Üniversitesi Matbaası, 1977.

Slessarev, Vsevolod, *Prester John: The Letters and the Legend*, Minneapolis: Minnesota Üniversitesi Matbaası, 1959.

Smith, John Masson, "Mongol and Nomadic Taxation", *Harvard Journal of Asiatic Studies* 30 (1970), 46-85.

——, "Mongol Manpower and Persian Population", *Journal of the Economic and Social History of the Orient* 18:3 (Ekim 1975), 271-99.

——, "Ayn Jalut: Mamluk Success or Mongol Failure", *Harvard Journal of Asiatic Studies* 44:2 (Aralık 1984), 307-45.

Soedjatmoko (ed.), *Introduction to Indonesian Historiography*, Ithaca: Cornell Üniversitesi Matbaası, 1965.

Soothill, William Edward ve Hodous, Lewis (der.), *A Dictionary of Chinese Buddhist Terms*, yeniden baskı, Taipei: Ch'eng-wen Publishing Co., 1975.

Spence, Jonathan D., *Emperor of China: Self Portrait of K'ang-hsi*, New York: Alfred Knopf, 1974.

Spuler, Bertold, *Die Goldene Horde: Die Mongolen in Russland, 1223-1502*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1965.

——, *Die Mongolen in Iran: Politik, Venvaltung, und Kultur der Ilchanzeit, 1220-1350*, Berlin: Akademie-Verlag, 1968.

——, *The Muslim World, a Historical Survey: Part 2, The Mongol Period*, çev. F.R.C. Bagley, Leiden: E.J. Brill, 1969.

——, *History of the Mongols Based on Eastern and Western Accounts of the Thirteenth and Fourteenth Centuries*, çev. Helga ve Stuart Drummond, Berkeley: California Üniversitesi Matbaası, 1972.

——, *Handbuch der Orientalistik, 5, 5: Geschichte Mittelasiens*, Leiden: E.J. Brill, 1966.

Stein, M. Aurel, *Innermost Asia*, Oxford: Clarendon Press, 1928.

Stein, R.A., *Tibetan Civilization*, çev. J.E. Stapleton Driver, Stanford: Stanford Üniversitesi Matbaası, 1972.

Steinhardt, Nancy Schatzman, "Currency Issues of Yüan China", *Bulletin of Sung and Yüan Studies* 16 (1981), 59-81.

——, "Imperial Architecture under Mongolian Patronage: Khubilai's Imperial City of Da-du", doktora tezi, Harvard Üniversitesi, 1981.

——, "The Plan of Khubilai Khan's Imperial City", *Artibus Asiae* 44:2-3 (1983), 137-58.

Strakosch-Grassman, Gustav, *Der Einfall der Mongolen in Mitteleuropa in den Jahren 1241 und 1242*, Innsbruck: Verlag der Wagner'schen Universitats-Buchhandlung, 1893.

Tao Jing-shen, "The Horse and the Rise of the Chin Dynasty", *Papers of the Michigan Academy of Science, Arts, and Letters* 53 (1968), 183-89.

——, "The Influence of Jurchen Rule on Chinese Political Institutions", *Journal of Asian Studies* 30:1 (1970), 121-30.

——, "Political Recruitment in the Chin Dynasty", *Journal of the American Oriental Society* 94:1 (1974), 24-34.

——, *The Jurchen in Twelfth-Century China: A Study of Sinicization*, Seattle: Washington Üniversitesi Matbaası, 1976.

Tekin, Şinasi, *Buddhistische Uigurica aus der Yüan-Zeit*, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1980.

Thiel, Joseph, "Der Streit der Buddhisten und Taoisten zur Mongolenzeit", *Monumenta Serica* 20 (1961), 1-81.

Tikhvinskü, S.L. (ed.), *Tataro-mongoly v Azii i Evrope* [Asya ve Avrupa'da Tatar-Moğollar], Moskova: Nauka, 1970; 2. baskı, 1976.

Tisserant, E., "Une lettre de I'llkhan de Perse Abagha adressee en 1268 au pape Clement IV", *Museon* 59 (1946), 547-56.

Togan, İsenbike, "The Chapter on Annual Grants in the Yüan shih", doktora tezi, Harvard Üniversitesi Matbaası, 1973.

Traetata Altaica: Festschrift für Denis Sinor, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1976.

Tregonning, K.G., "Kublai Khan and South-East Asia", *History Today* 12:3 (Mart 1957), 163-70.

Tsunoda Ryusaku ve Goodrich, L.C., *Japan in the Chinese Dynastic Histories*, South Pasadena: P.D. & Ione Perkins, 1951.

Tucci, Guiseppi, *Tibetan Painted Scrolls*, Roma: Libreria dello stato, 1949.

Tullock, Gordon, "Paper Money-A Cycle in Cathay", *Economic History Review*, İkinci Dizi, 93 (Nisan 1957), 393-407.

Vasiliev, A.A., *History of the Byzantine Empire, 324-1453*, Madison: Wisconsin Üniversitesi Matbaası, 1952.

Vernadsky, George, "The Scope and Contents of Chingis Khan's Yasa", *Harvard Journal of Asiatic Studies* 3 (1938), 337-60.

——, *The Mongols and Russia*, New Haven: Yale Üniversitesi Matbaası, 1953.

Vissiere, A., *Etudes sino-mahometanes*, 2 cilt, Paris: Ernest Leroux, 1911-13.

Vladimirtsov, Boris, *Le regime sociale des Mongols: Le feodalisme nomade*, çev. Michel Carsow, Paris: Librairie d'Amerique et d'Orient, Adrien Maisonneuve, 1948.

——, *The Life of Chingis Khan*, çev. D.S. Mirsky, yeniden baskı, New York: Benjamin Blom, 1969.

Voegelin, Eric, "The Mongol Orders of Submission to European Powers, 1245-1255", *Byzantion* 15 (1940-41), 378-413.

Vreeland, Herbert Harold, III., *Mongol Community and Kinship Structure*, New Haven: Human Relations Area Files, 1953.

Waley, Arthur, *The Analects of Confucius*, New York: Vintage Books, tarihsiz.

——, *The Travels of an Alchemist*, Londra: Routledge & Kegan Paul Ltd., 1931.

——, *The Secret History of the Mongols and Other Pieces*, Londra: George Allen & Unwin Ltd., 1963.

Watson, Burton, *Records of the Grand Historian of China*, 2 cilt, New York: Columbia Üniversitesi Matbaası, 1961.

Wegman, Konrad, *Kuo Pi: Ein Beamter und Literaten-Maler der Mongolenzeit*, doktora tezi. Münih Üniversitesi, 1967.

Welch, Holmes, *Taoism: The Parting of the Way*, Boston: Beacon Press, 1966.

Wheatley, Paul, *The Pivot of the Four Quarters: A Preliminary Inquiry into the Origins and Character of the Ancient Chinese City*, Chicago: Aldine Publishing Co., 1971.

Wiet, Gaston, *Baghdad: Metropolis of the Abbasid Caliphate*, çev. Seymour Feiler, Norman: Oklahoma Üniversitesi Matbaası, 1971.

Wilhelm, Hellmut, *Eight Lectures on the I Ching*, çev. Cary F. Baynes, New York: Harper & Row, 1960.

Williams, Oscar. F.T., *Palgrave's The Golden Treasury*, New York: Mentor Books, 1961.

Wittfogel, Karl ve Feng Chia-sheng, *History of Chinese Society: Liao (907 1125)*, *Transactions of the American Philosophical Society* yeni dizi 36 (1949).

Wright, Arthur. F., *Buddhism in Chinese History*, Stanford: Stanford Üniversitesi Matbaası, 1959.

——, "Symbolism and Function: Reflections on Changan and Other Great Cities", *Journal of Asian Studies* 24:4 (Ağustos 1965), 667-79.

Wright, Arthur F. (ed.), *The Confucian Persuasion*, Stanford: Stanford Üniversitesi Matbaası, 1960.

Wright, Arthur F. ve Twitchett, Denis (ed.), *Confucian Personalities*, Stanford: Stanford Üniversitesi Matbaası, 1962.

——, *Perspectives on the T'ang*, New Haven: Yale Üniversitesi Matbaası, 1973.

Wu, K.T., "Chinese Printing under Four Alien Dynasties", *Harvard Journal of Asiatic Studies* 13 (1950), 447-523.

Wylie, Alexander, *Chinese Researches*, Şanghay, 1897.

Wylie, Turrell V., "The First Mongol Conquest of Tibet Reinterpreted", *Harvard Journal of Asiatic Studies* 37:1 (Haziran 1977), 103-33.

Wyngaert, Anastasius van den, *Sinica Franciscana*, 5 cilt, Quaracchi-Firenze: Collegio di S. Bonaventura, 1929-54.

Yamada Nabaka, *Ghenko: The Mongol Invasion of Japan*, Londra: Smith, Elder, & Co., 1916.

Yamane Yukio ve Ohshima Ritsuko, *A Classified Bibliography of Articles and Books Concerning the Yüan Period in Chinese and Japanese*, Tokyo, 1971.

Yang Lien-sheng, *Money and Credit in China: A Short History*, Cambridge: Harvard Üniversitesi Matbaası, 1952.

——, *Studies in Chinese Institutional History*, Cambridge: Harvard Üniversitesi Matbaası, 1963.

Yang, Richard F.S., "The Social Background of the Yüan Drama", *Monumenta Serica* 17 (1958), 331-52.

Yang, Gladys ve Yang Xianyi, *Selected Plays of Guan Hanqing*, Pekin: Foreign Languages Press, 1979.

Yule, Henry (çev.), *The Book of Ser Marco Polo, the Venetian, Concerning the Kingdoms and Marvels of the East*, 2 cilt, 3. baskı, gözden geçiren Henri Cordier, Londra: John Murray, 1903.

——, *Cathay and the Way Thither*, ed. Henri Cordier, yeniden baskı, c. 2/4, Taipei: Ch'eng-wen Publishing Co., 1966.
Zamcarano, C.Z., *The Mongol Chronicles of the Seventeenth Century*, çev. Rudolf Loewenthal, Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1955.
Zürcher, Erik, *The Buddhist Conquest of China: The Spread and Adoption of Buddhism in Early and Medieval China*, 2 cilt, Leiden: E.J. Brill, 1959.

Batı Dillerinde Bibliyografyaya Ek (Ağustos 1994)

Abu-Lughod, Janet, *Before European Hegemony: The World System, A.D. 1250-1350*, New York: Oxford Üniversitesi Matbaası, 1989.
Academy of Sciences, MPR, *Information Mongolia*, Oxford: Pergamon Press, 1990.
Adshead, S.A.M., *Central Asia in World History*, New York: St. Martin's Press, 1993.
Alexander, Caroline, *The Way to Xanadu*, New York: Alfred Knopf, 1994.
Allsen, Thomas T., *Mongol Imperialism. The Politics of the Grand Qan Mongke in China, Russia, and the Islamic Lands, 1251-1259*, Berkeley: California Üniversitesi Matbaası, 1987.
——, "Mongolian Princes and Their Merchant Partners, 1200-1260", *Asia Major* 3. Dizi, 2:2 (1989), 83-126.
Barfield, Thomas, *The Perilous Frontier*, Oxford: Blackwell Publishers, 1989.
Bira, Sh., "Khubilai-Khan and 'Phags-Pa Bla-ma", *Bulletin of the International Association for Mongol Studies* 2:8 (1991), 37-44.
Brentjes, B., "Die Fresken des Ogodei-Palastes in Kara-Korum in Ihrer Bedeutung fur die islamische Miniaturmalerei", *Central Asiatic Journal* 32:1-2 (1988), 1-18.
Brown, William A., *Wen T'ien-hsiang*, San Francisco: Chinese Materials Center Publications, 1986.
Buell, Paul D., "Steppe Perspectives on the Medieval History of China: Modern Mongol Scholarship on the Liao, Chin, and Yüan Periods", *Zentralasi- atische Studien* 15 (1981), 129-149.

——, "The Sung Resistance Movement, 1276-1279: An Episode in Chinese Regional History", *The Annals of the Chinese Historical Society of the Pacific Northwest* 3 (1985-86), 138-186.

——, "Pleasing the Palate of the Qan: Changing Foodways of the Imperial Mongols", *Mongolian Studies* 13 (1990), 57-81.

Chan Hok-lam, "A Mongolian Legend of the Building of Peking", *Asia Major* 3. Dizi, 3:2 (1990), 63-93.

——, "The Demise of Yüan Rule in Mongolian and Chinese Legends", *Altaic Religious Beliefs and Practices*, ed. G. Bethlenfalvy, Budapeşte: Permanent International Altaistic Conference, 1990, s. 65-82.

——, "Sitting by Bowshot: A Mongolian Custom and Its Sociopolitical and Cultural Implications", *Asia Major*, 3. baskı, 4:2 (1991), 53-78.

——, *The Fall of the Jurchen Chin*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1993.

Cleaves, Francis W., "The Biography of the Empress Cabi in the Yüan shih", *Harvard Ukrainian Studies* 3-4 (1979-1980), 138-150.

Crump, James I., *Song-Poems from Xanadu. Ann Arbor: Center for Chinese Studies*, Michigan Üniversitesi, 1993.

Dalai, C., *Mongolin Tuukh, 1260-1388*, Ulaanbaatar, 1992.

Dunn, Ross E., *The Adventures of Ibn Battuta*, Berkeley: California Üniversitesi Matbaası, 1986.

Dunnell, Ruth, "The Hsia Origins of the Yüan Institution of Imperial Preceptor", *Asia Major*, 3. baskı, 5:1 (1992); 85-111.

Edwards, Richard, "Pu-Tai-Maitreya and a Reintroduction to Hangchou's Fei-Lai-Feng", *Ars Orientalis* 14 (1984), 5-19.

Endicott-West, Elizabeth, *Mongolian Rule in China: Local Administration in the Yuan Dynasty*, Cambridge: Harvard Üniversitesi Matbaası, 1989.

——, "Merchant Associations in Yüan China: The Orto", *Asia Major* 3. Dizi, 2:2 (1989), 127-154.

Fang Jun, "Yuan Studies in China: 1980-1991", *Journal of Sung-Yuan Studies* 24 (1994), 237-254.

Farquhar, David M., *The Government of China under Mongolian Rule, A Reference Guide*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1990.

Fletcher, Joseph F., "The Mongols: Ecological and Social Perspectives", *Harvard Journal of Asiatic Studies* 46:1 (Haziran, 1986), 11-50.

Franke, Herbert, "Women under the Dynasties of Conquest", *La Donna Nella Cina Imperiale e Nella Cina Repubblicana*, ed. Lionello Lanciotti, 23-44, Floranca: Leo S. Olschki, 1980.

——, "Tan-pa, A Tibetan Lama at the Court of the Great Khans", *Orientalia Venetiana* 1 (1984), 157-180.

——, "The Exploration of the Yellow River Sources under Emperor Qubilai in 1281", *Orientalia Iosephi Tucci Memoriae Dictata*, ed. Lionello Lanciotti, 401-416, Roma: Instituto Italiano per il Medio ed Estremo Oriente, 1985.

Gumilev, L.N., *Searches for an Imaginary Kingdom: The Legend of the King- dom of Prester John*, çev. R.E.F. Smith, Cambridge: Cambridge Üniversitesi Matbaası, 1987.

Halperin, Charles J., *The Mongol Impact on Medieval Russian History: Russia and the Golden Horde*, Bloomington: Indiana Üniversitesi Matbaası, 1985.

Heissig, Walther, "Die Khubilai 'bilig' und ihr historischer Hintergrund", *Studia Sino-Mongolica: Festschrift für Herbert Franke*, ed. Wolfgang Bauer, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1979, s. 181-189.

Holmgren, Jennifer, "Observations on Marriage and Inheritance Practices in Early Mongol and Yüan Society, with Particular Reference to the Levi- rate", *Journal of Asian History* 20:2 (1986), 127-192.

Hung Chin-fu, "The Censorial System of Yüan China", doktora tezi, Harvard Üniversitesi, 1982.

Hymes, Robert P., "Marriage, Descent Groups, and the Localist Strategy in Sung and Yüan Fu-chou", *Kinship Organization in Late Imperial China*, ed. Patricia Ebrey ve James Watson, Berkeley: California Üniversitesi Matbaası, 1986, s. 95-136.

——, "Not Quite Gentlemen? Doctors in Sung and Yüan", *Chinese Science* 8 (1987), 9-76.

Idema, W.L., "The Tza-jiu of Yang Tz: An International Tycoon in Defense of Collaboration?", *Proceedings on the Second International Conference on Sinology*, Academia Sinica, Taipei, Taiwan, Haziran 1989, s. 523-548.

Inoue Yasushi, *Wind and Waves*, çev. James Araki, Honolulu: Hawaii Üniversitesi, 1989.

Jackson, Peter ve David Morgan, *The Mission of Friar William of Rubruck*, Londra: The Hakluyt Society, 1990.

Jagchid, Sechin, *Essays in Mongolian Studies*, Provo: Brigham Young Üniversitesi, 1988.

Jagchid, Sechin ve Van Jay Symons, *Peace, War, and Trade along the Great Wall*, Bloomington: Indiana Üniversitesi Matbaası, 1989.

Jay, Jennifer, "The Life and Loyalism of Chou Mi (1232-1298) and His Circle of Friends", *Papers on Far Eastern History* 28 (1983), 49-105.

"Memoirs and Official Accounts: The Historiography of the Song Loyalists", *Harvard Journal of Asiatic Studies* 50:2 (Aralık 1990), 589-612.

——, *A Change in Dynasties*, Bellingham: Western Washington Üniversitesi, 1991.

——, "Prefaces, Jottings and Legal Proceedings on Women in Thirteenth-Century South China", *Chinese Culture* 32:4 (Aralık, 1991), 41-56.

Khazanov, Anatoly M., *Nomads and the Outside World*, çev. Julia Crookenden, Cambridge: Cambridge Üniversitesi Matbaası, 1984.

Lam Yuan-chu, "The First Chapter of the 'Treatise on Selection and Recommendation for the Civil Service in the Yüan shih'", doktora tezi, Harvard Üniversitesi, 1978.

——, "On Yüan Examination System: The Role of Northern Ch'eng-chu Pioneering Scholars", *Journal of Turkish Studies* 9 (1985), 197-203.

Lapidus, Ira, *The History of Islamic Societies*, Cambridge: Cambridge Üniversitesi Matbaası, 1988.

Liu, Cary, "The Yüan Dynasty Capital, Ta-tu: Imperial Building Program and Bureaucracy", *T'oung Pao* 78 (1992), 264-301.

Marshall, Robert, *Storm from the East: From Genghis Khan to Khubilai Khan*, Berkeley: California Üniversitesi Matbaası, 1993.

Moffett, Samuel, *A History of Christianity in Asia* I, New York: HarperCollins, 1992.

Morgan, David O., *The Mongols*, Oxford: Basil Blackwell, 1986.

——, "The Mongols and the Eastern Mediterranean", *Mediterranean Historical Review* 4:1 (Haziran, 1989), 198-211.

Mongol Studies in the Soviet Union: A Bibliography of Soviet Publications, 1981-1986, Bloomington: Research Institute for Inner Asian Studies, 1988.

Petech, Luciano, *Central Tibet and the Mongols*, Roma: Institute Italiano per il Medio ed Estremo Oriente, 1990.

Rachewiltz, Igor de; Hok-lam Chan; Hsiao Ch'i-ch'ing ve Peter Geier (ed.), *In the Service of the Khans: Eminent Personalities of the Early Mongol-Yuan Period*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 1993.

Ratchnevsky, Paul, "La condition de la femme mongole au 12e/13e siecle", *Tractata Altaica: Festschrift Sinor*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag, 1976, s. 509-530.

——, *Genghis Khan: His Life and Legacy*, çev. Thomas Nivison Haining, Oxford: Basil Blackwell, 1991.

Rossabi, Morris, "Chinese Myths About the National Minorities: Khubilai Khan, A Case Study", *Central and Inner Asian Studies* 1 (1987), 47-81.

——, "Kuan Tao-sheng: Woman Artist in Yüan China", *Bulletin of Sung Yuan Studies* 21 (1989), 67-84.

——, "A Brief Survey of Some Recent Works on the Yüan Dynasty", *Studies in Chinese History* 1 (1991), 27-34.

——, *Voyager from Xanadu: Rabban Sauma and the First Journey from China to the West*, New York; Kodansha, 1992.

——, "The Study of the Women of Inner Asia and China in the Mongol Era", *The Gest Library Journal* 5:2 (Kış 1992), 17-28.

Sinor, Denis (ed.), *The Cambridge History of Early Inner Asia*, Cambridge: Cambridge Üniversitesi Matbaası, 1990.

Steinhardt, Nancy Schatzman, "Zhu Haogu Reconsidered: A New Date for the ROM Painting and the Southern Shanxi Buddhist-Taoist Style", *Artibus Asiae* 48:1-2 (1987), 5-20.

——, "Toward the Definition of a Yüan Dynasty Hall", *Journal of the Society of Architectural Historians* 47:1 (Mart, 1988), 57-73.

——, "Imperial Architectura along the Mongolian Road to Dadu", *Ars Orientalis* 18 (1988), 59-92.

Thangka, *Buddhist Painting of Tibet: Biographical Paintings of 'Phags-pa*, Pekin: New World Press, 1987.

Weidner, Marsha, "Yüan Dynasty Court Collections of Chinese Paintings", *Central and Inner Asian Studies* 2 (1988), 1-40; 3 (1989), 83-104.

Uzakdoğu Dillerinde Bibliyografya

Birincil Kaynaklar

Chao Meng-fu 趙孟頫, *Sung-hsüeh-chai wen-chi* 松雪齋文集 [Sung-hsüeh-chai çalışmaları derlemesi], yeniden baskı, Şangay: Commercial Press, 1929.

Ch'en Pang-chan başkanlığında 陳邦瞻, *Sung-shih chi-shih pen-mo* 宋史紀事本末 [Başından sonuna kadar Song tarihi kayıtları], yeniden baskı, Pekin: Chung-hua shu-chü 中華書局, 1977.

——, *Yüan-shih chi-shih pen-mo* 元史紀事本未 [Başından sonuna kadar Yüen tarihi kayıtları], yeniden baskı, Pekin: Chung-hua shu-chü, 1979.

Chong In-ji 鄭麟趾, *Koryo-sa* 高麗史 [Koryo Tarihi], Tokyo, 1909.

Hsiang-mai 祥邁, *Pien-wei lu* 辯僞錄 [Yanlış uygulamalar hakkında tartışmaların kayıtları], Tokyo: Taisho shinshu daizokyo 大主新修大藏經, 1924-30.

Hsü Tzu-chih t'ung-chien 續資治通鑑 [Devlet Yönetiminde Yardım Aynasına Ek], yeniden baskı, Şangay, 1957.

Kao Wen-te et al 高文德, *Meng-ku shih-hsi* 蒙告肚系 [Moğolistan Soy Kütüğü], yeniden baskı, Pekin: Chung-kuo she-hui k'o-hsüeh 中國社會科學, 1979.

K'o Shao-min 柯劭忞, *Hsin Yüan shih* 新元史 [Yeni Yüen Tarihi], *Erh-shih-wu shih* 二卜五史 [Yirmi beş hanedan tarihi], yeniden baskı, Taybey: K'ai-ming shu-tien 開明書店, 1962-69.

Ma Wen-sheng 馬文升, *Fu-an tung-i chi* 撫安東夷記 [Doğu barbarlarını uzlaştırma kayıtları], yeniden baskı, Şanghay: Commercial Press, 1937.

Nien-ch'ang 念常, *Fo-tsu li-tai t'ung-tsai* 佛祖歷代通載 [Budha'nın soy silsilesi kaydı], Tokyo: Taisho shinshu daizokyo, 1924-32.

Shao Yüan-p'ing 邵遠平, *Yüan-shih lei-pien* 元史類編 [Yüen tarihi derlemesi], yeniden baskı, Taybey: Kuang-wen shu-chü 廣文書局, 1968.

Sung Lien başkanlığında 宋嫌, *Yüan shih* 元史 [Yüen Hanedanı tarihi], Pekin: Chung-hua shu-chü, 1976.

Ta Yüan hai-yiln chi 人海運記 [Büyük Yüen'in deniz taşıması kayıtları], yeniden baskı, Peyping: Kuo-hsüeh wen-k'u 國學文庫, 1936.

Ta Yüan ma-cheng chi 大元馬政記 [Büyük Yüen'in at yönetim idaresi kayıtları], yeniden baskı, Peyping: Kuo-hsüeh wen-k'u, 1937.

Ta Yüan tsang-k'u chi 人元;倉庫記 [Büyük Yüen'in ambar ve hazine kayıtları], yeniden baskı, Peyping: Kuo-hsüeh wen-k'u, 1936.

T'o T'o başkanlığında 脫脫, *Chin shih* 金史 [Cin Hanedanı tarihi], Pekin: Chung-hua shu-chü, 1975.

——, *Sung shih* 宋史 [Songğ Hanedanı tarihi], Pekin: Chung-hua shu-chü, 1977.

T'u Chi 辑寄, *Meng-wu-erh shih-chi* 蒙兀兒史記 [Moğolların tarih kayıtları], yeniden baskı, Taipei; Shih-chieh shu-chü 世界書局, 1962.

Yang Shen 楊愼, *Nan-chao yeh-shih* 南詔野史 [Nan-cav tarih kayıtları], Taipei: Hua-wen shu-chü 華义書局, 1969.

Yao Sui 姚遂, *Mu-an chi* 牧庵集 [Çoban kulübesinden derlemeler], Ssu-pu ts'ung-k'an 四部叢刊 (ed.).

Yüan Kao-li chi-shih 元高麗紀秦 [Yüen döneminde Kore kayıtları], yeniden baskı, Peyping: Wen-tien ko-Yüan 文殿閣給, 1937.

Yüan shih. Bkz. Sung Lien başkanlığında.

Yüan tien-chang 元典章 [Yüen yönetmelikleri], yeniden baskı, Taipei: Wen-hai ch'u-pan-she 文海出版社, 1964.

İkincil Kaynaklar

Abe Takeo 安部健火, "Gendai chishikijin to kakyo" 元代知識人と科挙 [Yüen Hanedanı bilginleri ve devlet memurluğu sınavları], *Shirin* 史林 42:6 (Kasım 1959), 136-45.

——, *Gendai shi no kenkyu* 元代史の研究 [Yüen dönemi üzerine çalışmalar], Tokyo, 1972.

An Shou-jen 安守仁, "Pa-ssu-pa ch ao-chien Hu-pi-lieh pi-hua" 八思巴朝 見忽必烈壁畫 [Pags-Pa'nın Kubilay ile görüşmesinin resmi], *Wen-wu* 文物 7 (1959), 12-13.

Aoyama Sadao 青山定雄 (ed.), *Sodai shi nenpyd* 宋代史年表 [Songˇ dönemi tarihi kronolojik çizelgeleri], Tokyo: Toyo Bunko, 1974.

Aritaka Iwao 有高巖, "Gendai no nomin seikatsu ni tsuite" 元代の農民生 活に就いて [Yüen döneminde çiftçilerin geçimi hakkında], *Kuwahara hakushi kanreki kinen toyoshi ronso* 桑原博士還暦記念東洋史 論叢, Kyoto, 1935, s. 945-97.

Chan Po-lien 詹伯慧, "Yüan-tai Hang-chou I-ssu-lan chiao ti yen-chiu" 代杭州伊断閣教的研究 [Yüen döneminde Hangcov'da İslam üzerine çalışmalar], Chung-hua wen-hua fu-hsing yüeh-k'an 中華文化復興月刊 3:6 (1970), 53 54; 3:7 (1970), 44-46; 3:8 (1970), 31-34.

Chang Hsing-lang 張星烺, *Chung-hsi chiao-t'ung shih-liao hui-pien* 中西交通 史料彙編 [Çin ve Batı arasındaki iletişim üzerine tarihi malzeme derlemesi], 6 cilt, Taipei: Shih-chieh shu-chü 世界書局, 1962.

Chao Yi 趙翼, *Nien-erh shih cha-chi* 廿二史箚記 [Yirmi tarihin ayrıntılı kayıtları], yeniden baskı, Taipei: Shih-chieh shu-chü, 1970.

Ch'en Yüan hsien-sheng chin nien-nien shih-hsüeh lun-chi 陳垣先生近廿年史 學論集 [Ch'en Yüan'ın geçen yirmi yıldaki tarih makaleleri derlemesi], Hong Kong: Ch'ung-wen shu-tien, 1971.

Chin-shih jen-mirtg so-yin 金走人名索引 [Cin hanedan tarihindeki kişiler dizini], Pekin: Chung-hua shu-chü, 1980.

Chou Liang-hsiao 周良霄, *Hu-pi-lieh* 忽必烈 [Kubilay], Chi-lin: Chi-lin chiao-yü ch'u-pan-she 吉林教育出版社, 1986.

Chou Tsu-mo 周祖謨, "Sung-wang hou-shih Yüan chih ju-hsüeh chi-ao- shou" 宋亡後仕元之儒學教授 [Songˇ'un çöküşünden sonra Yüen'e hizmet edenlerin Konfüçyüsçü öğretileri], Fu-jen hsüeh-chih 輔仁學認 14:12 (1946), 191-214.

Chu Hsieh 朱偰,*Yüan Ta-tu kung-tien t,u-k'ao* 元大都宮殿圖考 [Yüen döneminde Ta-tu'daki sarayların incelemesi], Şangay: Shang-wu yin-shu-kuan 商務印書館, 1936.

Fang Hao 方豪, *Chung-hsi chiao-t'ung shih* 中西交通史 [Çin ile Batı arasındaki iletişimin tarihi], Taipei: Chung-hua wen-hua ch'u-pan-she 中華文化出版社, 1952.

Fang Kuo-yü 方國瑜, "Kuan-yü Sai-tien-ch'ih fu-Tien kung-chi" 關於賽典赤撫滇功績 [Sai-tien-ch'ih'nin Yünnan ile uzlaşma başarısı üzerine], *Jen-wen kfo-hsüeh tsa-chih* 人文科學雜誌 (1958), 47-50.

Feng Ch'eng-chün 馬丞鈞, *Yüan-tai pai-hua pei* 元代白話碑 [Yüen dönemi gündelik dilindeki dikilitaşlar], Şangay: Commercial Press, 1933.

Fu Shen 傅申, "Nü-ts'ang chia huang-tzu ta-chang kung-chu: Yüan-tai huang-shih shu-hua shou-ts'ang shih-lüeh" 女藏家皇姊大長公主一元 代皇室書畫收藏史略 [Yüen imparatorlarının resim sergisinden tarihi çizimler: Prenses Senge'nin seçkisi], *Ku-kung chi-k'an* 故宮季刊 13:1 Güz 1978), 25-52.

"Gen no Sei So no kogo" 元の世祖の皇后 [Yüen Hükümdarı Kubilay Han'ın Eşleri], *Rekishi kydiku* 歷史教育 12:3 (1937), 680-83.

Haneda Toru 羽田亨,*Genchd ekiden zakko* 元朝驛伝雜考 [Yüen sarayının posta karakolları], Tokyo, 1930.

Hsia Kuang-nan 夏光南, *Yüan-tai Yün-nan shih-ti ts'ung-k'ao mu-lu* 元代雲 南史地叢考 [Yunnan'da Yüen döneminin tarihi mekânları kataloğu], Şangay: Chung-hua shu-chü, 1935.

Hsiao Ch'i-ch'ing 蕭啟慶, "Hu-pi-lieh shih-tai 'ch'ien-ti chiu-lü' k'ao" 忽必烈時代潛邸舊侶考 [Kubilay'ın Danışmanları Üzerine], *Ta-lu tsa-chih* 大陸雜誌 25:1 (15 Temmuz 1962), 18-20.

——, *Hsi-yü-jen yü Yuan-cWu cheng-chih* 西域人與元初政治 [Batılılar ve Erken Dönem Yüan Yönetimi], Taipei: Kuo-li T'ai-wan Ta-hsüeh Wen-hsüeh-Yüan 國立臺灣大學文學院, 1966.

Huang Ch'ing-lien 黃清連, *Yüan-tai hu-chi chih-tu yen-chiu* 元代戶制度 研究 [Yüen döneminin nüfus tahmini sistemi üzerine çalışmalar], Taipei: Kuo-li T'ai-wan Ta-hsüeh wen-shih ts'ung-k'an 國立臺灣大學文 史叢刊, 1977.

Huang Yung-ch'üan 黃湧泉, *Hang-chou Yüan-tai shih-k'u i-shu* 杭州元代石窟藝術 [Yüen döneminde Hangcov'da taş oyma sanatı], Pekin: Chung-kuo ku-tien i-shu ch'u-pan-she 中國古典藝術出版社, 1958.

Inosaki Takaoki 井崎隆興, "Gendai shasei no seijiteki kosatsu" 元代社制の政治的考察 [Yüen toplumunun yönetilmesinin incelenişi], *Toydshi kenkyu* 東洋史研究 15:1 (Temmuz 1956), 1-25.

——, "Gendai no take no senbai to sono shiko igi" 元代の竹の専売とその施行意義 [Yüen devletinin bambu tekelinin önemi üzerine], *Toydshi kenkyu* 16:2 (Eylül 1957), 29-47.

Ishida Mikinosuke 石田幹之助, "Gendai no kogeika Neparu no ozoku'A-ni-ko' no den ni tsuite" 元代の工芸家ネパールの王族阿尼哥の伝 に就いて [Yüen döneminde Nepalli usta A-ni-ko üzerine], *Mdko gakuho* 蒙古学報 (1941), 244-60.

——, "Gen no Joto ni tsuite" 元の上都に就いて [Yüen döneminde Şanğ-tu], *Nihon Daigaku soritsu shichijisshunen kinen ronbunshu* 日本大学創立七十週年紀念論文集 (Ekim 1960), 271-319.

Jagchid Sechin, "Shuo Yüan shih chung ti 'Pi-she-ch'ih' ping chien-lunYüan-ch'u ti 'Chung-shu ling" 說元史中的必闍赤並兼論元初的中書令 [Yüen devletinin bakanlıkları ve erken dönem Yüen'de "Conğ-şu Linğ"], Çin Sınır Bölgeleri Enstitüsü Bülteni 2 (Temmuz 1971), 19-113.

——, "Meng-ku ti-kuo shih-tai tui T'u-fan ti ching-lüeh" 蒙古帝國時代對土番的經略 [Moğol hanlarının Tibet Seferleri], Çin Sınır Bölgeleri Enstitüsü Bülteni 2 (Temmuz 1971), 115-54.

——, "Meng-ku yü Hsi-tsang li-shih shang ti hsiang-hu kuan-hsi ho t'a tui chung-Yüan ti ying-hsiang" 蒙古與两藏歷史上的相互關係和它對中原的影響 [Moğolistan ile Tibet arasındaki tarihi ilişki ve bunun Çin üzerine etkisi], Çin Sınır Bölgeleri Enstitüsü Bülteni 6 (Temmuz 1975), 25-56.

——, *Meng-ku yü Hsi-tsang li-shih kuan-hsi chih yen-chiu* 蒙古與西藏歷史 關係之研究 [Tibet ve Moğolistan ilişkisi tarihi çalışmaları], Taipei: Cheng-chung shu-chü 正中書局, 1978.

Kanda Küchiro 神田喜一郎, "Gendai no Bunshu no furyu ni tsuite" 元代の文宗の風流について [Yüen imparatoru Vın-dzonğ'un ağız tadı üzerine], *Haneda Hakushi shoju kinen toydshi ronso* 羽田博士頌寿記念東洋史論叢, Kyoto, 1950, s. 477-88.

K'ao-ku 考古 1 (1972), 19-28; 4 (1972), 54-57; 6 (1972), 2-15, 25-34.

Katsufuji Takeshi 勝藤猛, *Fubirai Kan* 忽必烈汗 [Kubilay Han], Tokyo, 1966.

Kobayashi Shinzo 小林新三, "Shih-tsu' to Jusha" 世祖と儒者 [Kubilay Han ve Konfüçyüsçüler], *Shicho* 史潮 47 (1952), 45-50.

Komai Kazuchika 駒井和愛, "Gen no Joto narabi ni Daito no heimen ni tsuite" 元の上都並びに大都の平面に就いて [Ta-Tu ve Şanğdu'nun yerleşim planları üzerine], *Toa ronso* 東亜論叢 3 (1940), 129-39.

Koyama Fujio 小山富士夫, "Pa-ssu-pa' moji aru Shina kotoji" 八思巴文 字ある支那古陶磁 [Pags-pa yazısı bulunan Çin porselenleri], *Gasetsu* 画記 1 (1937), 23-31.

Kunishita Hirosato 園下大慧, "Gensho ni okeru teishitsu to Zenso to no kankei ni tsuite" 元初に於ける帝室と禅僧との関係に就いて [Erken dönem Yüen imparatorlarının Budacı keşişlerle ilişkileri], *Toyo gakuho* 東洋学報 11 (1921), 547-77; 12 (1922), 89-124, 245-49.

Kuwabara Jitsuzo 桑原騭藏, "Roshi Kekokyo" 老子化胡経 [Lav Zı'nın Hua-hu Cinğ eseri üzerine], *Geibun* 芸文 1:9 (1910), 1-14.

Lao Yen-hsüan 勞延煊, "Lun Yüan-tai ti Kao-li nu-li yu ying-ch'ieh" 論元代 的高麗奴隸與勝妾 [Yüen döneminde Koreli dişi köleler ve cariyeler], *Ch'ing-chu Li Chi hsien-sheng ch'i-shih-sui lun wen-chi* 慶祝李濟 先生七十歲論文集, Taipei: Ch'ing-ke hsüeh-pao she-yin hang 清革學報社印行, 1967, s. 1005-31.

Li Chieh 黎傑, *Yüan shih* 元史 [Yüen tarihi], Hong Kong: Hai-ch'iao ch'u-pan-she 海僑出版社, 1962.

Li Fu-t'ung 李符桐, "Wei-wu-erh jen tui-yü Yuan-ch'ao chien-kuo chih kung-hsien" 畏兀兒人對於元朝建國之貢獻 [Uygurların Yüen devletinin kuruluşunda katkıları], *Shih-hsüeh lun-chi* 史學論集, Taipei, 1976.

Li Ssu-shun 李思純, *Yuan-shih hsüeh* 元史學 [Yüen tarihi üzerine çalışmalar], Taipei: Hua-shih ch'u-pan-she 華世出版社, 1974.

Li T'ang 李庚, *Yüan Shih-tsu* 元世祖 [Yüen hükümdarı Kubilay Han], Taipei: Ho-lo t'u-shu ch'u-pan-she 河洛圖書出版社, 1978.

Liu Ming-shu 劉銘恕, "Yuan-tai An-nan chin-kung chih tai-shen chinjen" 元代安南進貢之代身金人 [Yüen döneminde Annan tarafından gönderilen altın adam], Çin Sınır Bölgeleri Enstitüsü Bülteni 8 (1948), 93-98.

——, "Yüan Hsi-yü ch'ü-chia A-li Yao-ch'ing fu-tzu" 元西域曲家 阿里耀 卿父子 [A-li Yav-cinğ ve oğlu, Yüen döneminde Batı bölgelerinin şairleri], Çin Sınır Bölgeleri Enstitüsü Bülteni 8 (1948), 105-09.

Lü Shih-p'eng 呂士朋, "Yüan-tai chih Chung-Yüeh kuan-hsi" 元代之中越關係 [Yüen döneminde Çin-Annam ilişkileri], *Tung-hai hsueh-pao* 東海學報 8:1 (Ocak 1967), 11-49.

Maeda Naonori 前田直典, "Gendai no kahei tan-i" 元代の貨幣単位 [Yüen para birimleri], *Shakai keizai shigaku* 社会経済史学 14:4 (1944), 1-22.

Maejima Shinji 前島信次, "Senshu no Perushiyajin to Ho Juko" 泉州の波斯人と蒲寿庚 [Çüen-cov ve Pu Şo-gınğ İranlıları], *Shigaku* 史学 25:3 (1952), 256-321.

Matsumoto Yoshimi 松本善海, "Gendai ni okeru shasei no soritsu" おける社制の倉立 [Yüen döneminde Şığ sisteminin temelleri], *Toho gauho* 東方学報 (Tokyo) 11:1 (Mart 1940), 328-37.

Meng Ssu-ming 蒙思明, *Yüan-tai she-hui chieh-chi chih-tu* 元代社會階級制度 [Yüen döneminde sosyal sınıflar düzeni], yeniden basım, Hong Kong: Luna-men shu-tien 龍門書店, 1967.

Murakami Masatsugu 村上正二, "Gencho ni okeru senfushi to kandatsu" 元朝に於ける泉府司と斡脱 [Yüen döneminde Çüen-fu Si ve Ortog], Tohogakuho 東方学報 13:1 (Mayıs 1942), 143-96.

Niwa Tomosaburo 丹羽友三郎, "Gen Sei So Jaba ensei zakko-toku ni gunshi narabi ni kaisen su ni tsuite" 元世祖ジャバ遠征雑考—特に軍士なろびに海船数について [Kubilay Han'ın Java'ya gönderdiği silahlı kuvvetlerin sayısı hakkında notlar], *Shigaku kenkyu* 史学研究 53 (1954), 57-63.

Nogami Shunjo 野上俊静, "Gendai Do Butsu nikyo no kakushitsu" 元代道 仏二教の確執 [Yüen döneminde Taoculuk ve Budacılık arasındaki çekişmeler], *Otani Daigaku kenkyu nenpo* 大谷大学研究年報 2 (1943), 213-65.

——, "Gen no senseün ni tsuite" 元の宣政院について [Yüen devletinde Şüen-cınğ], *Haneda hakushi shoju kinen toydshi ronso* 羽田博士頌寿記念東洋史論叢, Kyoto, 1950, s. 779-95.

Otagi Matsuo 愛若松男, "Gendai shikimokujin ni kansuru ikkosatsu" 元代色目人に関する一考察 [Yüen döneminde Sı-mu-rın], *Moko gakuho* 蒙古学報 1 (1937), 33-67.

——, *Fubirai Kan* 忽必烈汗 [Kubilay Han], Tokyo, 1941.

——, "Ri Dan no hanran to sono seijiteki igi" 李璮の叛乱と其の叛乱と其の政治的意義 [Li Tan ayaklanması ve siyasi önemi], *Toydshi kenkyu* 東洋史研究 6:4 (Ağustos-Eylül 1941), 253-78.

——, "Mokojin seiken-chika no Kanchi ni okeru hanseki no mondai"蒙古人政権治下の漢地に於ける版籍の問題 [Moğol hükümetinin Kuzey Çin nüfus sayımı], *Haneda hakushi shoju kinen tdyoshi ronsd* 羽田博士頌寿記念東洋史論叢, Kyoto, 1950, 383-429.

Saguchi Toru 佐口透, "Mongoru-jin shihai jidai no Uiguristan" モンゴル 人支配時代のウィグリスタン [Moğol yönetimi döneminde Uyguristan], *Shigaku zasshi* 史学雑誌 8 (Ağustos 1943), 788-855; 9 (Eylül 1943), 988-1012.

Shao Hsün-cheng 邵循正, "Yüan shih La-t'e-chi-shih Meng-ku tishih shih-hsi so-chi Shih-tsu hou-fei k'ao" 元史拉特集史蒙古帝室世系所記世祖后妃考 [Yüen tarihine, Cami'it-Tevarih'e ve Müez'üt-Ensab'a göre Kubilay Han'ın hatunları ve cariyeleri], *Ch'ing-hua hsüeh-pao* 清華學報 11:4 (Ekim 1936), 969-75.

Shimazaki Akira 島崎昌, "Gendai no kaikyojin Saitenseki Tanshitei" 元代回教人賽典赤瞻思丁 [Yüen devletindeki Müslüman Said Ecel Şemsettin], *Kaikyo ken* 回教圏 (Temmuz 1939): 562-71.

Sun K'o-k'uan 係克寛, *Ytian-ch'u ju-hsileh* 元初儒學 [Erken dönem Yüen'de Konfüçyüsçü bilgeler], Taipei: I-wen yin-shu kuan 藝文印書館, 1953.

——, "Yüan-ch'u Li T'an shih-pien ti fen-hsi" 元初李璮事變的分析 [Erken dönem Yüen'de Li Tan ayaklanmasının incelenişi], *Ta-lu tsa-chih* 大陸雜誌 13:8 (1956), 7-15.

——, *Sung Yüan Tao-chiao chih fa-chan* 宋道教之發展 [Songğ ve Yüen'de Taoculuğun gelişimi], Tayconğ: Tung-hai ta-hsüeh 東海大學, 1965.

——, *Yüan-tai Tao-chiao chih fa-chan* 元代道教之發展 [Yüen döneminde Taoculuğun gelişimi], Tayconğ: Tung-hai ta-hsüeh, 1968.

——, *Meng-ku Han-chün yü Han-wen-hua yen-chiu* 蒙古漢軍與漢文化研究 [Moğolların Çinli birlikleri ve Çin kültürleri üzerine araştırmalar], Tayconğ: Tung-hai ta-hsüeh, 1970.

Ta-lu tsa-chih shih-hstieh tsfung-shu: Liao Chin Yüan shih yen-chiu lun-chi 大陸雜誌史學叢書: 遼金元史研究論集 [Ta-lu tsa-chih içinde Liav, Cin ve Yüen tarihlerinin derlemesi], Taipei, 1967.

Taisho shinshu daizokyo 大正新修大藏經 [Tayşo döneminin yeni elden geçirilen din adamları listesi (tripitaka)], Tokyo, 1924-32.

Tamura Jitsuzo 田村実造, "Ari Buka no ran ni tsuite" アリブカの乱について [Arık Buka isyanı], *Toyoshi kenkyu* 東洋史研究 14:3 (Kasım 1955), 1-16.

Tamura Jitsuzo başkanlığında, *Ajia-shi koza* アジア史講座 [Asya Tarihi Dersleri], 6 cilt, Tokyo: Iwasaki shoten 岩崎書店, 1955-57.

——, *Genshi goi shusei* 元史語彙集成 [Yüen tarihi sözlüğü], 3 cilt, Kyoto, 1961-63.

T'ao Hsi-sheng 陶希聖, "Yüan-tai fo-ssu t'ien-Yüan chi shang-tien" 元代佛寺田園及商店 [Yüen döneminde Budacı tapınakların toprakları ve dükkânları], *Shih-huo* 食貨 1:3 (1935), 0108-14.

Tazaka Kodo 田坂興道, *Chugoku ni okeru kaikyo no denrai to sono kotsu* 中国における回教の伝来とその弘通 [Çin'de İslam'ın yayılması ve gelişmesi], Tokyo: Toyo Bunko ronso 東洋文庫論叢 43:1-2, 1964.

Tsai Mei-piao 蔡美彪, *Yüan-taipai-hua-pei chi-lu* 元代白話碑集錄 [Yüen döneminde gündelik dilde yazılmış dikilitaşlar seçkisi], Pekin: K'o-hsüeh ch'u-pan-she 科學出版社, 1955.

Uematsu Tadashi 植松正, "Gensho konan ni okeru chozei taisei ni tsuite" 元初江南における徴稅体制について [Erken dönem Yüen'de Yangze'nin güneyindeki vergi toplama düzeni], *Toyoshi kenkyu* 東洋史研究 23:1 (Haziran 1974), 27-62.

Umehara Kaoru 梅原郁, "Gendai saeki-ho shoron" 元代差役法小論 [Yüen angarya düzeni], *Toyoshi kenkyu* 東洋史研究 33:4 (Mart 1965), 329-427.

Umehara Kaoru ve Kinugawa Tsuyoshi 衣川強 (ed.), *Ryo Kin Gen jin denki sakuin* 遼金元人伝記索引 [Liav, Cin ve Yüen devlet adamları biyografileri dizini], Kyoto, 1972.

Wada Sei 和田清, *Tdashi kenkyu: Manshu hen* 東亜史研究滿洲編 [Doğu Asya Tarihi Çalışmaları: Mançurya], Tokyo: Toyo Bunko 東洋文庫, 1955.

Wang Te-i başkanlığında 王德毅, *Sung-jen chuan-chi tzu-liao so-yin* 宋人傳記資料索引 [Song devlet adamlarının biyografi malzemeleri dizini], 6 cilt, Taipei: Ting-wen shu-chü 鼎文書局, 1977.

——, *Yüan-jen chuan-chi tzu-liao so-yin* 元人傳記資料索引 [Yüen devlet adamlarının biyografi malzemeleri dizini], 5 cilt, Taipei: Hsin-wen feng ch'u-pan kung-ssu 新文豐出版公司, 1979-82.

Wang Wei-ch'eng 王維誠, "Lao-tzu hua-hu-shuo k'ao-cheng" 老子胡說考證 [Lav-zı'nın Hua-hu (biyografi) incelemesi], *Kuo-hsüeh chi-k'an* 國學季刊 4:2 (1934), 44-55.

Weng Tu-chien 翁獨健, "Wo-t'o tsa-k,ao" 斡脫雜考 [Ortog Hakkında], *Yen-ching hsüeh-pao* 燕京學報 29 (Haziran 1941), 201-18.

Wu Chung-han 吳中翰, "Yüan Ming Wo-tsei ju-k'ou yü Chung-kuo chiao- tsei ta-shih piao" 元明倭賊入寇與中國剿賊大事表 [Japon korsanların Çin'e akınları ve Çin'in bu soyguncuları Yüen ve Mińg döneminde yenmesi üzerine çizelgeler], *Nan-feng* 南風 1 (1940), 12-19.

Yanai Wataru 箭內亘, *Mokoshi kenkyu* 蒙古史研究 [Moğol tarihi üzerine çalışmalar], Tokyo, 1930.

——, *Yüan-tai ching-lueh tung-pei k'ao* 元代經略東北考 [Yüen döneminde kuzeybatı seferleri], çev. Ch'en Chieh 陳捷 ve Ch'en Ch'ing-ch'üan 陳清泉, Taipei: Commercial Press, 1963.

Yang Na 楊訥, "Yüan-tai nung-ts'un she-chih yen-chiu" 元代農村社制研究 [Yüen döneminde tarım düzeni üzerine çalışmalar], *Li-shih yen-chiu* 歷史研究 4 (1965), 117-34.

Yao Ta-li 姚大力, "Nai-yen chih luan-tsa k'ao" 乃顏之亂雜考 [Nayan İsyanı], *Yuan-shih chi pei-fang min-tsu-shih yen-chiu chi-kan* (Nancing Üniversitesi) 元史及北方民族史研究集刊, s. 74-82. 1983.

Yao Ts'ung-wu 姚逢吾, "Hu-pi-lieh han tui-yü Han-hua t'ai-tu ti fen-hsi" 忽必烈汗對於漢化態度的分析 [Kubilay Han'ın Çin kültürüne karşı tavrının incelenmesi], *Ta-lu tsa-chih* 11:1 (Temmuz 1955), 22-32.

——, "Yüan Hsien-tsung (Meng-ko han) ti ta-chü cheng-Shu yü t'a tsai Ho-chou Tiao-yü Ch'eng ti chan-ssu" 元憲宗（蒙哥汗）的大舉征蜀與他 在合州釣魚城的戰死 [İmparator Şien-dzońg'un (Mengü Han) Şu üzerine büyük seferi ve Ho-cov yakınındaki Tiav-yü Cınğ'da ölümü], *Wen-shih che hsüeh-pao* 文史哲學報 14 (Ekim 1964), 61-85.

——, "Hu-pi-lieh han yü Meng-ko han chih-li Han-ti ti ch'i-chien" 忽必烈汗與蒙哥汗治理漢地的岐見 [Kubilay Han ile Mengü Han arasında Kuzey Çin'in yönetimi konusundaki görüş farklılıkları], *Wen-shih che hsüeh-pao* 16 (1967), 223-36.

——, "Ch'eng Chü-fu yü Hu-pi-lieh p'ing-Sung i-hou ti an-ting nan-jen wen t'i" 程鉅夫與忽必烈平宋以後的安定南人問題 [Çeńg Cü-fu ve Kubilay'ın Soń'u devirdikten sonra Çinlileri geri kazanma siyaseti], *Wen-shih che hsüeh-pao* 17 (Haziran 1968), 353-79.

Yen Chien-pi 閻簡弼, "Nan Sung liu-ling i-shih cheng-ming chi-chu ts'uan- kung fa-hui nien-tai k'ao" 南宋六陵遺審正名暨諸攢宮發毀年

代玫 [Güney Songğ Hanedanı'nın yatırlarının yağmalanması], *Yen-ching hsüeh-pao* 30 (1946), 27-50.

Yoshikawa Kojiro 吉川幸次郎, "Gen no shotei no bungaku" 元諸帝文学 [Yüen imparatorlarının edebi eğilimleri], *Toydshi kenkyu* 8:3 (Mayıs-Haziran 1943), 27-38.

Yüan Chi 袁冀, *Yüan-shih yen-chiu lun-chi* 元史研究論集 [Yüen tarihi üzerine makaleler derlemesi], Taipei: Commercial Press, 1973.

Dizin

Abaka İlhan 84
Abbasiler 1, 11, 20
Abdurrahman (danışman) 18
Abişka 56
Açu 81-83
Adalet Nazırlığı 71
Afganistan 6
Ahmet 174-79, 185-90, 193, 199, 207
Alaeddin 81, 84
Alaeddin Muhammed 6
Alamut Kalesi 20
Alandar 32-33, 48, 56
Algu 48, 52, 56-59
A-li Yav-çinğ 159
Almalık 58, 104-105, 108
Altın Orda Hanlığı 8, 19, 49, 51, 53, 69, 105-106, 113, 144, 224
Anadolu 45
Ananda 194, 219
Andızhan 103
An-fu (seramik fırını) 165
A-ni-ko 166-67
Annam 26, 92, 197, 208, 210-12
An-şi 219
An-tonğ 105-106, 167, 177, 185, 188
Arami alfabesi 150
Arap(lar) 2, 90, 124, 143
  Arap Müslümanlar 165
Arapça 138
Argun İlhan 148
Arık Buka 11, 18-19, 42, 44-46, 48-49, 51-64, 71, 105, 109, 113-14, 128, 139, 174, 222
Arık Kaya 81, 84, 89, 211-12
Askeri İşler Dairesi 86
Asutay 48
Asya 1-2, 4, 6, 8, 10, 12-14, 16, 19, 22, 45, 49, 52, 55-59, 68-69, 70-71, 73, 75-76, 92, 94, 100-101, 103-106, 108-11, 113-14, 116, 119, 124, 126, 129, 136, 138, 165, 173-74, 179, 189, 194, 196, 201, 206-208, 212, 221, 223-24
  Batı Asya 45, 68
  Doğu Asya 12, 70, 94, 101, 206-207
  Güney Asya 22, 179, 207
  Güneydoğu Asya 76, 92, 165, 189, 207, 223
  İç Asya 101, 126, 221
  Orta Aysa 1, 6, 8, 10, 12-14, 16, 19, 49, 52, 55-59, 68-69, 71, 73, 75-76, 100-101, 103-106, 108-11, 113-14, 116, 119, 124, 129, 136, 138, 173-74, 194, 196, 207-208, 224
Asyalı(lar) 101, 222
A-ta-hay 211
Avrasya 1, 13,101
Avrupa 1-2, 10, 13, 18, 41, 45, 101, 124
  Batı Avrupa 18
  Doğu Avrupa 10, 45
Avrupalı(lar) 1, 11, 138, 143-44, 147-48, 165, 222
  Avrupalı Hıristiyan(lar) 143, 148
Ayn Calut 52-53
Ay-şüeh 148, 194-95
Azerbaycan 52, 123

Bağdat 20
Bakufu (Japon meclisi) 98
Bar Hebraeus 12, 222
Barak Han 105-106
Barış Görevlileri 14
Başkurtlar 10
Başmabeynci 63
Başnazırlık 56, 70
Batı 1, 31, 108, 111, 143-44, 148, 175, 198
Batılı(lar) 148, 156
Batu 8, 10, 18-19, 45, 51

Batur 46, 48
Bayagüçin 16
Bayan 24, 85-88, 106, 184, 216-17, 221
Baybars 62
Bayındırlık Nazırlığı 164
Berke 49, 51-53, 59
Beşbalık 54, 108-109
Bey-an (Kuzey Barışı) 106, 219
Bey-hay Parkı 130
  Kuzey Uzlaştırma Yetkilisi 104
Bien-cinğ 22
Bilgeliğin Bodisatva'sı 141
Bilginler Evi 130
Binğ 91
Bolgay 48, 59
Bon (tarikat) 35-36
Bordeaux 148
Böri 10, 19
Börte 18
Brigung 215-16
Brigung Manastırı 216
Brigungpa (mezhep) 140
Britanya Müzesi 155
Buda 10
Budacı Öğretiler Gözetmeni 190
Budacı(lar) 2, 14-16, 20, 27-28, 30, 33-40, 85, 88-89, 96, 114, 126, 134-35, 138-43, 155, 166, 169, 173, 177-78, 187, 190-93, 197-99, 213, 215, 220, 222
  Çan Budacı(lar) 139
  Çinli Budacı(lar) 36
  Tantra Budacı(lar) 213
  Tibetli Budacı(lar) 2, 14, 35-36, 38-39, 139-41, 215
  Zen Budacı(lar) 28
Budacılık 13-14, 16, 28, 36-38, 40, 131, 139, 141, 143, 165, 187-88, 190, 193, 198, 208, 215, 219-20, 223
  Çan Budacılığı 139
  Çin Budacılığı 14, 139
  Tibet Budacılığı 16, 36, 38, 139
Budacılık ve Tibet İşleri Dairesi 188, 190
Budha 36-37, 141, 166, 208
Buhara 6, 13, 138
Bulgar(lar) 10
Burma 1, 22, 26, 196-97, 208-10, 212
Burmalı(lar) 209, 212
Bushell, S.W. 30
Bütün Tibet'in Başı 140
Büyük Han 32
Büyük Kanal 119, 129, 183, 185
Büyük Tapınak 130-31, 133

Ca-la-ır-day 93
Canğ Cığ-cinğ 39, 143
Canğ Dı-huy 15
Canğ Dzonğ-yen 198
Canğ Şi-cie 87-92
Canğ Şun 84
Canğ Şüen 184-85
Canğ Vın-çien 70
Carpini, John Plano de 12, 18, 144
Cav Bi 14, 48, 62, 178
Cav Lianğ-bi 98-99
Cav Mınğ-fu 162-63, 188
Cebe 6
Ceju Adası 94, 96
Cemalettin 123, 133
Cengiz Han 1-2, 4, 6-13, 18-20, 23, 25, 42, 44, 93, 103, 116, 125, 131, 138, 143, 150, 168, 216, 220, 224
Cengiz Kağan *bkz.* Cengiz Han
Cığ-gu 184
Cığ-şun 222
Cığ-yüan Çav (para birimi) 189
Cın-cin 186, 201
Cınğ Si-şiav 161
Cınğ-i 35
Cın-tinğ 158
Cia Si-dav 47-48, 54, 61, 79-80, 83, 85-87
Ciandu 31
Cianğ-cı 190
Cianğ-huay 61, 177
Cianğ-nan 161-62, 182-83, 190, 193
Cin Di-şiu 135
Cin Hanedanı 6, 8, 12, 15, 22, 29, 69, 78, 113-14, 126, 128-29, 133, 137, 153, 174-78, 180
Cin Tarihi 137
Ci-nan 62, 211
Cin-dinğ 13, 55
Cin-dinğ Fu 19
Cinğ-cav 22, 27
Cinğ-dı-cın (seramik fırını) 165
Cinğ-lüe Si 22
Cin-şuği 130
Co (elçi) 95
Coleridge 31

Conğ-du 30, 128-29
Conğ-tonğ 53
Conğ-tonğ Yin-huo 121
Conğ-tonğ Yüan Bav-çav 121
Conğ-tunğ 182
Cov-li 128
Cu (korsan) 184
Cu (yardımcı) 88
Cu Çinğ 184-85
Cu Şi 135
Cuci 18, 48, 131
Cu-cov 90-91
Cumkur 58
Cun Şü Cov 176
Cuo-cov 166
Cüen 87-89
Cüen-cın 35
Cürçen(ler) 69, 77, 82, 94, 99, 114, 126, 129, 150, 153
Cü-yonğ Guan 155, 165

Çabi 16-18, 39, 48, 64-65, 67, 88-89, 104, 134, 166, 201, 218-20
Çagan Tüke (Beyaz Tarih) 141
Çağatay 8, 10, 18-19, 45, 48, 56, 104, 131
Çağatay Dua Han 216
Çağatay Hanı 56, 59
Çağatay Hanlığı 52, 56-57, 69, 105, 224
Çakravartin 141
Çampa 91-92, 210-13
Çan (mezhep) 38, 139
  Çan Budacılığı 139
Çanğ-çun (mezhep) 143
Çanğ-şa 89
Çav-cov 91
Çın Gui-lonğ 182
Çın İ-conğ 86, 89, 91-92
Çın Vın-lonğ 86
Çinğ Cü-fu 162
Çinğ-du 43
Çinğ-dzonğ 220
Çi Gonğ-cığ 108
Çien Şüen 161, 163
Çien-Yüan Tapınağı 30
Çin 1-2, 4, 6-8, 10, 13-15, 18, 21-32, 34, 36-37, 40-43, 46, 48, 51, 53-54, 57, 60, 63-65, 68-73, 75-76, 78-83, 85, 89, 91, 93, 95-98, 100-101, 103-104, 108-10, 113-17, 119-40, 142-45, 147-54, 156, 158-60, 162-70, 173-74, 180, 182-90, 193-99, 201, 205, 207-208, 210-12, 214-16, 218-23
  Doğu Çin 93
  Güney Çin 26, 34, 41-42, 47, 69, 76, 79, 86, 90, 92-93, 114, 124-25, 180-83, 190-93, 199, 206-207
  Güneybatı Çin 43, 56
  Kuzey Çin 18, 21, 26, 31, 34-35, 40-41, 46, 54-55, 60, 62, 64, 67, 69, 76, 86, 104, 110, 114-15, 117, 120-23, 126, 128, 155, 165, 176, 180, 183, 205
  Kuzeybatı Çin 56
  Orta Çin 31
Çin İmparatoru 51, 60, 98, 113-48, 202, 219
Çin İmparatorluğu 214
Çin Budacılığı 14, 139
Çin Okulu (*Han-lin Yüan*) 153
Çin Ulusal Okulu (*Guo-zı Şüe*) 124
Çin yazısı 144, 152-54
Çinli(ler) 2-3, 10-11, 13-17, 21-23, 25-30, 32-34, 36-37, 39-42, 51, 53-54, 60-65, 68-71, 73, 75-77, 81-82, 86, 89, 94-99, 102, 104, 108-109, 113, 115-16, 118, 120, 122-35, 137-38, 143, 148-50, 154, 156-60, 162-71, 173-83, 186-87, 189-94, 196-99, 203, 206-207, 211, 213-14, 219-23
Çinğ Hanedanı 29, 158-59
Çinğ-ninğ 184
Ço ailesi 93-94
Ço Ui 93
Çon 93
Çonğ-çinğ 43, 47
Çüen-cın (mezhep) 143
Çüen-cov 77, 120, 165, 205

Da An Ko 30
Dam-pa Kun-ga-grags 187
Darmapalaraksita 215
Değişimler Kitabı (*I Cinğ*) 30, 132
Deniz Ticareti Amiri 90
Deniz Ticareti Müfettişleri 77, 182
Deniz Ticareti Müfettişliği 186, 203, 210
Devlet Alfabesi 153
Devlet Nazırlığı 70
Devlet Öğretmeni 187
Dı-hua (seramik fırını) 165
Diav-yü Şan 44, 80
Doğ Mo 14, 63, 134
Doğu 1, 143-44, 155

Doğu Araştırmaları Enstitüsü 152
Donğ Şia 10
Dorji 16, 219
Dörtgen Alfabe (Yazı) *bkz. Phags-pa* yazısı
Dov Mo 178
Dört Mihrace 141
Dpon-cın 140, 215
Duan ailesi 26
Duan Şinğ-cığ 23
Du-dzonğ 87
Durçi 48
Dzonğ-cığ Yüan bkz. Genel Düzenlemeler Dairesi
Dzu-cığ Tonğ Cien 154
Dzui Bin 177

Edward (I.) 148
Eğitim Nazırı 139
Eğitim Nazırlığı 116
Elbruz Dağları 20
Ermeni(ler) 2, 52
Ermenistan 18
  Yukarı Ermenistan 10
Esen Temür 212
Eski Suriye Arami alfabesi 150
Esnaf ve Zanaatkârlar Genel Müdürlüğü 164, 166
Evlatlık Kitabı 134-35, 154

Fan Vın-hu 84, 86, 203
Fan-çınğ 81-82, 84
Fanğ Huy 86
Fars 10, 138, 143, 165, 178, 188
Farsça 122, 138, 144, 147
Fatma (danışman) 18
Fey-lay Fınğ 166, 193
Fıng-şui 128
Franke, Herbert 144
Fransız(lar) 148
Fu-cov 89-90, 120, 182
Fukien 77, 86, 90, 182, 203, 211, 213
Fu-yü 39

Gan-cov 19, 56
Gangva Adası 93
Gav Kı-gonğ 162
Gav Şinğ 213
Gav Tay-şianğ 23-25
Gav-lianğ 130
Gelirler Nazırlığı 70
Genel Düzenlemeler Dairesi (*Dzonğ-cığ Yüan*) 140, 187-88, 215-16
Gerçek Kayıtlar 135
Gobi Çölü 3, 48
Goğ-gav Cü 33
Gonğ Kay 161
Gök Tanrı 4
Gua-cov 108
Guan-cinğ 22
Guangzi 89
Guanğ 90
Guanğ Yüan 198
Guanğ-cov 78, 90-91
Guanğ-donğ 90, 182
Guanğ-hui Si 122
Guanğ-ninğ 115
Guan-şi 26
Guan-yin 220
Gun-dga-bzanğ-po 215
Gun-minğ 196
Guo Şo-cinğ 123
Gürcistan 10, 18
Gu-Yüan Şien 42
Güyük 10, 12, 17-20, 131

Hakata Körfezi 99-100, 202
Hakozaki 202
Halep 52
Han Irmağı 81-83
Hanğcov 41, 60, 77-78, 85, 87-89, 165-66, 177, 193
Haniye Medresesi 13
Han-kov 86
Han-lin Guo-şi Yüan 137
Han-lin Okulu 124, 135, 137, 162
Hanoi 26, 211-12
Han-rın 69
Happo 99
Harbiye Nazırlığı 71, 97, 162-63
Harezmşahlar 1 6
Hav Cinğ 52, 54, 65-66, 68, 79-80, 87
Hay-cov 60, 62
Hay-yün 14, 16, 28, 38, 134, 142
Hazar Denizi 20
Hebey 13
Hermann, Albert 5, 107
  A Historical Atlas of China 5, 107
Hetum 52

Hıristiyan(lar) 13-14, 16, 18-19, 37, 44, 52, 126, 138, 143, 145, 147-48, 194-95, 216-17
Avrupalı Hıristiyan(lar) 143, 148
Nasturi Hıristiyan 13-14, 16, 19, 44, 148, 216-17
Hıristiyanlık 143, 145, 148, 222
Hıtay(lar) 47-48, 57, 150, 153
Hindistan 1, 26, 36-37, 76, 101, 141, 196
Güney Hindistan 122
Ho Vın-cu 100
Ho Yüan 54
Ho-cov 43-44
Hojo Masamura 98
Hojo Tokimune 98, 202, 213
Honan 21-22, 26, 46, 129, 176
Honğ Tagu 203
Hopey 71
Ho-şi 115
Hotan 58, 105
Höelün 131, 220
Hu Guanğ 213
Hua-hu Cinğ 36-37, 39-40
Huanğ-an Şien 46
Huay Irmağı 46, 61
Hua-yin Tapınağı 30
Huay-mınğ 22
Huay-nan 89
Hui-cov 91
Hui-dzu 182
Hui-tonğ 185
Hupey 42, 46, 81
Hu-tu-lu Cie-li-mi-şi 95, 220
Hügeçi 212
Hülagü 11, 18-20, 44-46, 49, 51-53, 56, 58-59, 85, 113
Hüseyin 177

I-ko-mu-si 213
Im Yon 94
Irak 1

İ-dzanğ 118
İki Adası 99, 205
İlhanlar 52-53, 84, 113, 148, 224
İlhanlık 69
İli Irmağı 58
İlk Moğol Yasası 7
İmazu 98, 202
İmparatorluk Erzak Dairesi 70
İmparatorluk Günlükleri Dairesi 124
İmparatorluk Kenti 129-30, 132
İmparatorluk Kurbanlar ve Törenler Dairesi 133, 162
İmparatorluk Levazım Müdürlüğü 70
İmparatorluk Okulu 136
İmparatorluk Öğretmeni 142
İmparatorluk Sarayı 132
İmparatorluk Seyisliği 126
İmparatorluk Tıbbiyesi 122
İmparatorluk Üretim Dairesi 164
İngiliz(ler) 30, 148
İran 1-2, 11, 16, 42, 46, 52, 59, 69, 84-85, 113, 119, 194, 196, 224
İranlı(lar) 2, 12, 17, 20, 42, 48, 55, 57, 59, 123-24, 130, 133, 190
İsa (Hz.) 37
İslam 13, 20, 52, 103, 114, 178, 194-95, 197, 219, 222
İsmail 81, 84
İsmaililer 20
İşgücü Nazırlığı 70, 162
İ-tu 55, 60-62

Japon Denizi 99
Japon İmparatorluk Seçkisi 205
Japon(lar) 30-31, 96-100, 174, 202-207, 213-14
Japonya 93, 96-100, 121, 173, 175, 179, 189, 201-208, 213, 218, 223
Java 93, 213-14, 218
Jaya Indravarman (IV.) 210-12
Jayakatvang 213-14

Kadan 54, 56, 217
Kamakura 98
Kamu İşleri Nazırlığı 71
Kangay 208
Kanglılar 117
Kansu 54, 108-109, 139
Kanton 78, 210
Kara Buka 58
Kara Hülagü Han 56
Karakurum 11, 32-33, 39, 42, 54, 67, 110, 131-32, 217
Karışık Mallar Pazarı 77
Karma Pakşi 38-39, 139
Karma-pa (mezhep) 38

Kasideler Kitabı 134
Kaşgar 58, 103
Kay-binğ 30-32, 35, 39, 42, 46, 48-49, 53, 55, 58, 60, 122, 134, 138
Kaydu 76, 101-106, 108-10, 174, 194, 207, 216-17, 223
Kay-finğ 6, 22, 129
Kediri 213-14
Kelmiş Aka 106
Kentey Dağları 221
Kereyitler 4, 6, 12
Kertanagara 213
Ket Buka (Boğa) 44-45, 52-53
Kıpçaklar 117
Kırım 6
Kianğsi 177, 185, 197, 213
Kiev 10
Kingan Dağları 57
Kolomb, Kristof 1
Konfüçyüs 37, 68, 131, 133, 136, 197
Konfüçyüsçü Metinleri Yayma Dairesi 124
Konfüçyüsçü(ler) 15-16, 23-24, 27-28, 33, 35, 48, 54-55, 62-63, 68, 79, 87-88, 94, 114, 119, 122, 124, 128-37, 141, 143, 148, 159, 162, 167, 169, 174, 177-78, 183, 191, 193, 197, 199, 222, 224
Konfüçyüsçülük 14-15, 28, 38, 131, 135-37, 143, 157
Konstantinopolis 144
Kore 1, 10, 75, 93-97, 100, 113, 173-74, 203, 205, 220
Kore Yarımadası 97
Koreli(ler) 2, 77, 82, 93-100, 169, 188, 203, 205-207, 220-22
Koryo Hanedanı 96
Koryo-sa 222
Koşila 222
Kökö 33
Kökücü 105-106
Kubilay Han
  annesi (Sorgotani Beki) 11-14, 18-19, 105
  babası (Tuluy) 8, 10, 12, 16-20, 44-45, 101, 105-106, 131
  kardeşleri 17-21
  karısı (Çabi) 16-18, 39, 48, 64-65, 67, 88-89, 104, 134, 166, 201, 218-20
  diğer karıları 218-19
  danışmanları 14-16
  Tuluy oğullarının yükselişi 17-21
  Ta-li Seferi 21-26
  kendi dirliğini yönetişi 26-35
  Budacı-Taocu müzakereleri 35-41
  Mengü'nün Güney Soğ Hanedanı üzerine seferi 41-44
  taht kavgası 44-49
  Arık Buka'nın meydan okuması 51-60
  Li Tan Ayaklanması 60-64
  Çabi'nin etkisi 64-65
  ilk düzenlemeleri 65-73
  Güney Çin'in işgali 76-93
  Kore'nin boyun eğişi 93-96
  Japonya'nın ilk işgali 96-100
  karşı seferler 100-11
  toplumsal ve mali sıkıntılar 113-24
  ordu 124-26
  yasal düzen 126-28
  Konfüçyüsçüler 128-37
  din 137-43
  Polo Ailesi 143-48
  yazı dili 150-56
  Yüan tiyatrosu ve edebiyatı 156-59
  resim 159-64
  zanaat 164-67
  Moğol mirasının korunması 167-71
  Ahmet ve mali sıkıntılar 174-80, 185-90, 193, 199, 207
  Güney Soğ'un bütünleşmesi 180-83
  Büyük Kanal 183-85
  Lu Şi-roğ'un maliyesi 175, 185-90, 193, 199, 207
  Sanga ve Budacıların suistimali 175, 184-85, 187-95, 199
  dinlerle yaşadığı sorunlar 194-99
  ikinci Japonya seferi 202-207
  Güneydoğu Asya'daki seferler 207-14
  isyanlar 214-18
  şahsi kayıpları 218-24
  ölümü 221
  Kubilay-*Cığ-yüan* 189
  Kubilay-*Coğ-toğ* 53
  Kubilay-Çin İmparatoru 51, 60, 98, 113, 132, 142, 148, 202, 214, 219
  Kubilay-Hanlar Hanı 202
  Kubilay-Ulu Kağan 51, 98, 214, 219
Kuanğ-tuğ 197
Kumanlar 10
Kuran 195
Kutulun 101-102

Kutuz 52
Kuzey Sinkianğ 58
Küşü Adası 98-99, 202, 206
Kyoto 98

Lattimore, Owen 4
Lav Zı 36-39, 198
Dav Dı Cinğ 198
Lee, Sherman 160
Ley-cov Yarımadası 91
Li Çu-zinğ 163
Li Çüen-i 80
Li Kan 162
Li Şi-yinğ 159
Li Tan 60-64, 71-72, 128, 136, 174
Li Tan Ayaklanması 60-64
Li Yen-cien 61
Lianğ-cov 56
Liav Hanedanı 15, 137, 153, 174
Liav Irmağı 217
Liav-donğ 216
Liav-yanğ 10
Liegnitz 10
Lien Şi-şien 26-27, 46, 55-56, 87, 177
Lien-cov 60-62
Lin-an 41
Lin-çinğ 184
Lin-tav 23
Liu Binğ-conğ 27-29, 38, 64, 120, 128, 132-34, 178
Liu Cınğ 80-83
Liu En 108
Liu Guan-dav 148, 160, 170, 220
Liu Rın-cie 54
Liu Şı-conğ 26
Liu Tay-pinğ 32, 55
Liu-pan Şan 42
Livre des Merveilles 17, 145, 147
Lonğ-hua Tapınağı 191
Lo-yanğ 129
Lu Şi-ronğ 175, 185-90, 193, 199, 207
Lu Şiu-fu 89, 91-92
Luan Irmağı 29
Lu-mın Şan 82-84
Lü Vın-dı 47, 61
Lü Vın-huan 81, 84-86

Mabeyn Başkatibi 70
Mabeyn Dairesi 54, 63, 70-72, 139, 153, 175, 178-79, 185, 188
Mabeyn Dairesi Nazır Yardımcılığı 188
Macaristan 1, 10
Madjapahit 214
Mahakasyapa 37
Mahkeme Oyunları 156
Malabar 208
Malay Yarımadası 213
Maluku 213
Mançurya 6, 10, 47, 94, 125, 189, 207, 214, 216-18, 224
Mangala 197, 219
Manjusri 141, 222
Maraga 123
Marco Polo: The Description of the World 146
May-şu-dinğ 190
Mekong 23
Melik Timur 105
Memluklar 52-53
Mengü 10-11, 18-23, 26, 29, 32-35, 39, 41-49, 52, 58-61, 69, 76, 93-94, 105-106, 114, 131, 135, 138-39, 175
Mengü Timur 105-106
Merkez Eyalet 71-72
Merkez Mabeyn Dairesi 139, 175
Merkitler 6
Mesut 177, 197
Mevlana Burhanettin Buhari 194
Mınğ Çi 213
Mınğ-fu 162
Mınğ-gu Cün (Moğol Ordusu) 125
Mısır 52
Miav-yen 220
Min 90
Minğ Hanedanı 124, 154, 158-59, 165
Minğ-cov 78
Moğol yazısı 150-54, 156
Moğol İmparatorluğu 8, 33, 69, 223
Moğol Okulu (Mınğ-gu Han-lin Yüan) 153
Moğol Tarihi (*Ystoria Mongolarum*) 18
Moğolca 13, 15, 132, 135, 138, 141, 147, 150, 153-54
Moğolistan 3-4, 6-8, 10-11, 14, 32, 44, 46, 49, 52, 57, 69-71, 76, 101, 109-11, 129, 141, 173
İç Moğolistan 71
Moskova 10
Moule, A.C. 146
Möge 46-47
Muhammed (Hz.) 37
Mungsuz 16

Musa (Hz.) 37
Müfettişlik 70-73, 162
Müslüman Yıldızbilim Merkezi 123
Müslüman(lar) 10, 13-14, 16, 18, 20, 30, 37, 41, 45, 52-53, 81, 84-85, 91, 114, 116, 120, 122-24, 126, 129, 132, 138, 150, 159, 165, 175-79, 185-86, 189, 194-97, 199, 209, 219, 222, 224
Arap Müslüman(lar) 165
Orta Asyalı Müslüman(lar) 10, 14, 16, 186, 196
Ortadoğu Müslümanları 81

Nambi 218-19
Na-mo 33
Namuhan 219
Nan-ciñ 22
Nanking 24
Naratihapate 208-10, 212
Nasreddin 197, 209-10, 212
Nasturi Hıristiyan 13-14, 16, 19, 44, 148, 216-17
Nav-cov 91
Nayan 189, 216-17, 223
Naymanlar 4, 6
Nepal 166-67
Niñ-dzonğ 191
Niñ-şia 42, 110
Nomuhan 104-106, 108, 110, 174

O-cov 42, 47-48
Oğul Kaymış 19-10
Ong Han 12
Orhon 106
Orta Aysa 1, 6, 8, 10, 12-14, 16, 19, 49, 52, 55-59, 68-69, 71, 73, 75-76, 100-101, 103-106, 108-11, 113-14, 116, 119, 124, 129, 136, 138, 173-74, 194, 196, 207-208, 224
Orta Asyalı(lar) 14, 68-69, 71, 73, 104, 108-109, 114, 129, 136, 175, 186, 196, 216
Orta Asyalı Müslüman(lar) 14, 186, 196
Orta Krallık 34
Ortadoğu 1, 11-12, 44-45, 52, 76, 85, 101, 124, 144, 165
Ortadoğu Müslümanları 81
Ortak Gözetim İdaresi 120

Ögedey 8, 10-14, 17-19, 27, 45, 47-48, 54, 69, 75, 93, 101, 103, 110, 131, 135, 175

Öngüt 4
Özel Danışma Meclisi 70-71, 124-25, 135

Pagan 208-10, 212
Pa-şi-i Hua-tu 36-37, 40
Pay-zı 155
Pekin 6, 13, 19, 29-31, 48, 54-55, 88, 115, 123, 128-29, 220
Pelliot, Paul 104
Peşte 10
Petech, Luciano 187
Phags-pa 18
Phags-pa Lama 38-40, 116, 134, 139-42, 151, 153-56, 166, 178, 187, 215
Phags-pa yazısı 150-56
Philip (Adil) 148
Po-ho-koğ 82-83
Polo, Maffeo 144
Polo, Marco 13, 31, 37, 81, 95, 101, 121-22, 132, 138, 143-48, 169, 175, 209-10, 216-17, 221-22
Polo, Nicolo 144
Polonya 1, 10
Pu Şo-gınğ 90, 92, 203
Pusan 99
Pyag-na Rdo-je Lama 140

Rabban Sauma 148
Reşidüddin 7, 9, 12, 44, 46, 48-49, 55-59, 81, 105-106, 110-11, 178, 188, 194-95, 219, 222
Rönesans 28
Rubrucklu William 144
Rui-dzonğ 131
Rusya 1, 8, 10, 49, 52-53, 59, 69, 106, 113, 224
Batı Rusya 1
Ryazan 10

Sagamoni Burkan 37
Sağ Kanat Başnazırı 70, 105-106, 177, 185, 188
Said Ecel Şemsettin 138, 196-97, 209
Salven 23
Sansom, George 204
1366'ya Kadar Japonya Tarihi 204
Sanga 175, 184-85, 187-95, 199
Sanğ-ko 193
Sanskrit yazısı 152

Sarı Irmak 22, 42, 129, 218
Sa-skiya Pandita 38
Saskya (mezhep) 139-40, 215
Semerkant 6, 58, 122, 195
Seylan 208
Sığ Mu Rın 69
Sıs-bia-rab-gsal 134
Si-çav 121
Siçuan 23, 27, 42-43, 56, 80, 82, 94, 139
Si-ma Çien 40
Si-minğ 212
Sincan 108-109
Siyah Şapka (tarikat) 38
Siyam 92
Siyan 55, 129
Sodu 90-92, 210-12
Soğd yazısı 150
Sol Kanat Başnazırı 70, 185
Sonğ 1, 21, 24, 41-44, 46-48, 54, 60-62, 64-65, 68-69, 71, 75-93, 99-100, 106, 114, 118, 121, 127, 134, 156, 159, 160-61, 163-65, 174-75, 180-84, 186, 189-92, 197, 199, 203, 207, 222-23
Güney Sonğ 43, 47, 54, 60, 64-65, 69, 71, 75, 77-78, 99-100, 106, 114, 160-61, 163, 174-75, 180-82, 184, 190, 197, 199, 203, 207
Sonğ Cinğ 47-48
Sonğ Cov-çın 134
Sonğ Hanedanı 21, 24, 41, 44, 47, 54, 89-90, 92, 106, 124, 135, 160-63, 166, 190-92
Güney Sonğ Hanedanı 41, 106
Kuzey Sonğ Hanedanı 47
Sonğ Resim Akademisi 161, 163-64
Sonğ Zı-cın 61
Sonğ-şi 83
Sorgotani Beki 11-13, 18-19, 105
Sovyet 55
SSCB Bilimler Akademisi 152
Stod Hor Hu-la 215
Su-cov 108
Sui Hanedanı 183
Suriye 44, 52
Sübedey 6, 23

Şa-bu-dinğ 190
Şa-cov 108
Şahincilik Dairesi 95
Şam 52
Şaman(lar) 35, 169
Şanğ-tu 30-31, 58, 88, 132, 166, 168, 173-74, 179
Şansi 71, 219
Şantung 55, 60-62, 71
Şantunğ Yarımadası 184
Şan-Yüan Antlaşması 47
Şav-şinğ 191
Şe İdaresi 118
Şe-canğ 118
Şensi 26-27, 82, 129, 139, 197
Şı Çu 62
Şı Tien-dzığ 33, 62, 81-83, 85, 126, 177-78
Şı-bi 213-14
Şı-dzu 221
Şığ 131, 181
Şınzi 21, 23
Şi Şia Hanedanı 6
Şia Gui 82, 84, 89
Şi-an 22
Şianğ-yanğ 43, 81-85, 99, 144, 197
Şiban 16
Şi-ci 40
Şie Huanğ-cov 87-88
Şien 46, 87-88
Şien-i-li 166
Şien-yang 197
Şien-yü Şu 162
Şih 89-90
Şi-lianğ 56
Şimultay 57
Şinğ-cov 14, 16, 21-22
Şin-tu 203
Şiregi 105-106, 110-11
Şiremün 17, 19-20
Şo-şi Li 28, 124
Şu-yenğ 159
Şü Hınğ 27, 136, 177
Şü-hıng 27

Tahıl (*Ci*) Sunağı 131
Tahıl Taşıma Dairesi 184
Ta-hu-guo-rın-vanğ 166
Ta-li 21-26, 29, 32, 46, 173
Ta-minğ Gölü 62
Tammacı 125
Tan Cınğ 33
Tan-cı Manastırı 220
Tangutlar 6-7, 54

Tanğ Hanedanı 65, 70, 75, 78-79, 130, 159, 171
Tanğ Tay-dzonğ 65, 171
Tantra 36
Tantra Budacıları 213
Taocu(lar) 28, 30, 34-40, 85, 88, 114, 126, 134, 139, 142-43, 173, 178, 191, 197-98
Taoculuk 13, 28, 36-37, 40, 143, 198
Tarakhan 16
Tarım Ovası 108
Tarım Teşvik İdaresi 117
Tarih Kitabı 135
Tarih Kurumu 137
Taşkent 175
Ta-şüe Yen-i 135
Ta-ta Tonğ-a (Tatar Tonga?) 7
Tatar(lar) 6, 12, 170, 209, 217
Ta-tu 19, 88-89, 106, 128-29, 132, 135, 138, 142, 158, 160, 162-63, 166, 168, 173-74, 177, 183-84, 187, 198, 210, 212, 215, 221, 223
Tay [Batı] Gölü 161
Tay-dzu 131
Tay-ninğ Tapınağı 191
Tay-şan 46, 143
Tegülün 16, 219
Temür Buka 216, 219, 221
Tercümanlar Dairesi 96
Te-şinğ (seramik fırını) 165
Tibet 2-3, 10, 16, 18, 26, 35-36, 38-39, 88, 116, 139-40, 142, 151-52, 167, 187-88, 190, 193, 215-16
Tibet yazısı 151-53
Tibet Budacılığı 16, 36, 38, 139
Tibet İşleri Dairesi (*Şüen-cınğ Yüan*) 188, 190, 216
Tibet Uzlaşma Dairesi (*Şüen-vei-si*) 215
Tibetli(ler) 14, 16, 35-36, 38-39, 116, 134, 138-41, 151, 166, 187, 199, 215-16
Tibetli Budacı(lar) 2, 14, 35-36, 38-39, 139-41, 215
Tien Şan (Gök Dağlar) 105, 108
Tien-i 191
Tien-li 222
Tien-şi 198
Timuçin *bkz.* Cengiz Han
Tirmid 103
Togon 211-12, 219
Tok Timur 105, 110
Toloçu 13
Tonğ-hui Irmağı 130
Toprak (*Şığ*) Sunağı 131
Tov Mo 136
Töregene 17-18, 20, 38
Törenler Nazırlığı 70, 97
Tran Nat-can 211
Tran Tan-ton 210-11
Tsav Bin 24
Tsui Minğ-dav 80
Tu Şi-cunğ 100
Tuğ Temür 222
Tuluy 8, 10, 12, 16-20, 44-45, 101, 105-106, 131
Tun-tien 181
Tüm Sivil Esnaf ve Zanaatkârlar Genel Müdürlüğü 164
Türkçe 8, 41, 138
Türkistan 216
Doğu Türkistan 216
Türkiye 52
Türk(ler) 2, 4, 7-8, 10, 16, 52, 85, 116, 128, 219
Müslüman Türk(ler) 194
Uygur Türkleri 16, 116
Tuşima Adası 99

Ulu Kağanlar 85, 131
Ulu Kağanlık 45, 69, 180, 214
Ulusal Okul 177
Ungrat 170
Uryankaday 23-24, 26, 42-43, 61
Uygur (Türk) alfabesi 7, 15-16, 150-54, 156
Uygur(lar) 7, 13, 26, 46, 54, 81, 89, 108-109, 150-51, 177, 187, 189, 213
Uygur Türkleri 16, 116
Uyguristan 109
Uzakdoğu 224
Uzlaşma Daireleri 22, 215
Uzlaşma Görevlileri Yerel Yöneticisi 71, 138
Uzlaşma Görevlisi 26-27, 61
Uzlaşma Heyeti 54, 71
Uzun Yaşam ve Tutku Sarayı 77

Ümit Burnu 1
Ürün Taş 48, 58

Van-an Gonğ 11
Vanğ Cien 43-44

Vanğ Di-çin 44
Vanğ Fu 36
Vanğ Lianğ-bi 190
Vanğ O 53, 137
Vanğ Şün 134
Vanğ Vin-tonğ 62-63, 68, 70, 104, 136
Vanğ Yün 116, 134
Van-nien Li (On Bin Yıllık Takvim) 123
Vay-kam Ho 160
Vei Irmağı 184
Ven-cov 78
Venedik 41, 144
Vın Tien-şianğ 87, 89, 92
Vın-cov 165
Vietnam 91, 208, 210
Vijaya 211, 213-14
Vladimir-Suzdal 10
Volga Irmağı 10
Vonconğ 94, 96
Vu-canğ 42, 81
Vu-şinğ 162-63

Yahudi(ler) 37
Yanğ Lien-cın-cia 190, 199
Yanğ-cov 86-87, 144, 184, 212
Yav Şu 21-26, 29, 33, 63, 117, 126, 133-34, 136, 178
Yay-şan Adası 91
Yazı Dilleri Ulusal Okulu 189
Yedi Göl 29
Ye-hey Die-ır 129, 132
Yen 48, 54-55, 135
Yen-an 55
Yen-cianğ cığ-cığ (Irmak Savunması Askeri Amirliği) 78
Yen-cinğ 6, 138
Yen-hay cığ-cığ (Kıyı Savunması Askeri Amirliği) 78
Yeni-Konfüçyüsçü 135-36
Yangze Irmağı 23, 41-42, 46-48, 75, 78, 81, 86, 184
Ye-lü Çu-tsay 10-11, 114
Yenisey 54-55, 57, 106, 110
  Yukarı Yenisey 54-55, 106, 110
Yenisey Irmağı 55
Yenisey Vadisi 54
Yesügey 131
Yesünge 57
Yinğ Beyi 88
Yobukur 105
Yol 133
Yonğ-çanğ 109, 192
Yonğ-ninğ 21
Yus 55
Yüan Hanedanı 27, 88, 108-109, 125, 130, 132, 138, 155-60, 162-65, 168, 171, 175, 180-82, 185, 187, 194, 196, 205-206, 208-11, 213-18, 220, 222-23
Yüan-şi 44, 46, 60-62, 64-65, 81
Yüksek Mabeyn Müdürü 179
Yükselen Güneşin Toprakları 97
Yünnan 21, 23, 42, 196-97

Zen Budacı(lar) 28, 38
Zı-tan 221

DÜNYAYA YÖN VERENLER | 32

Moğolların yükselme ve yayılma döneminde doğan Kubilay Han (1215-1294), dedesi Cengiz Han'ın ölümünden sonra imparatorluğunun oğulları arasındaki bölüşümünde iktidar rüyasına en uzak torunlar arasında kalmıştı. Ancak akıllı ittifak stratejisi ve uygun hamlelerle devreye giren annesi Sorgotani Beki sayesinde bahtına, 1260 yılında Ulu Kağan olarak Moğolların başına geçmek düştü. Devraldığı imparatorluğu yeni fetihlerle genişletti, Pasifik kıyısından Orta Avrupa'ya kadar uzanan kesintisiz topraklarıyla tarihin gelmiş geçmiş en büyük devleti haline getirdi. Bu fetihler sırasında yüz binlerce, belki de milyonlarca insanın ölümüne yol açtı.

Kubilay Han 1279 yılında Çin'i tamamen ele geçirince, göçer bir fatih olarak kalmak yerine eskiden beri ilgilendiği bu kalabalık ve gelişkin uygarlığı etkin biçimde yönetmeye çalıştı. Bunun için Moğolların farklı dinlere saygı gösterme geleneğiyle yabancı danışmanlar kullanma yaklaşımını, kendi Çince bilgisi ve yönetim yeteneğiyle birleştiren bir idare kurdu. Yeni bir başkent inşa etti, yeni yasalar yaptı, bütün Moğol topraklarında kullanılmak üzere bir yazı dili geliştirdi. Tiyatroyu, sanatı, her türlü zanaat ve ustalığı, bilimi ve tıbbı destekledi. Eskiden kalma Büyük Kanal'ı uzatarak başkent Ta-tu'ya (bugünkü Pekin) bağladı. Seyyahlar, Asya'yı baştan sona kat etmeye, onun döneminde başladı. Ünlü İtalyan seyyah Marco Polo'nun Batılılara anlattığı Asya, onun yönetimi altındaki kıtadır.

Fetihlerinde büyük başarı kazanan Kubilay Han, sadece Vietnam ile Japonya'ya boyun eğdirememiştir. Özellikle ömrünün sonlarına doğru, karısı Çabi'nin ölümünün ardından gelen Japonya felaketi, kendini iyice içkiye ve yemeğe vermesine, saraya kapanmasına neden oldu. Ölümünün ardından o koskoca imparatorluk, neredeyse kurulduğu hızla dağılmıştır.

Prof. Morris Rossabi, *Kubilay Han'ın Seyyahı* dahil olmak üzere kitaplarıyla dünya çapında ilgi uyandıran bir Çin ve Orta Asya tarihi uzmanıdır. Kendisi Moğollar konusundaki abartılı olumsuz algıyı kıran isimler arasındadır.

9 786053 325901

KDV dahil fiyatı
48 TL